131381

ROGER VAILLAND

Szép Maszk

325 000 frank

EURÓPA KÖNYVKIADÓ

BUDAPEST / 1977

ROGER VAILLAND: BEAU MASQUE

© ÉDITIONS GALLIMARD, 1954

ROGER VAILLAND: 325 000 FRANCS

© ÉDITIONS CORRÊA BUCHET-CHASTEL, 1955

HUNGARIAN TRANSLATION

© PAP GÁBOR, 1956

TARDOS TIBOR, 1962

131.381

Szép Maszk

FORDÍTOTTA

PAP GÁBOR

ELSŐ RÉSZ

195* tavaszán, egy hosszú tengeri útról hazajövet, amelynek során bejártam Jávát és Balit, sőt a Dél-Ázsiát Ausztráliával összekötő egész szigetvilágot is, megszálltam egy hegyi falucskában Szavoja és a Jura között, hogy megírjam utazásom történetét.

Grange-aux-Vents falustul, határostul egy tisztás, sűrű tölgy- és bükkerdő kellős közepén, s gyakran megesik arrafelé, hogy a hajtók vaddisznófalkákat meg őzcsordákat riasztanak fel. Az egyetlen odavezető út kígyózva kapaszkodik fel egy magas jurakő sziklára, nekifut a templomnak, s utána másfél kilométerrel megtorpan a hegyoldal alján: attól fogva kecskecsapássá szűkül; nem út már, csak ösvény, közigazgatási nyelven „községi út"; az erdő lépten-nyomon összezárul fölötte, és ha esős a nyár, felveri a gyom. A templomtér kiugrót alkot egy vízesés zúgásától hangos, vad hegytorok fölött, s jó magasról lehet látni róla a mindig ködös síkságot, amelyen az Ain folyócska egyesül a Rhône-nal; olyan ez a síkság, akár a tenger.

Talán százan lakhatnak itt, s úgy láttam, elsősorban állattenyésztésből, szűkös, csak a család szükségletét kielégítő földművelésből meg dió- és vadgesztenye-szedegetésből élnek. Azt hittem, távolabb kerültem a világtól és a világ csatározásaitól, mint az Indiai-óceán szigetein, ahonnan jövök. Nem is sejthettem, milyen tragédia érlelődik egy közeli völgyben, pedig fél év múlva ki-

robbant, hangos lett tőle a nagyvilág és Grangeaux-Vents. Erről szól ez a történet.

Itt-tartózkodásom elején minden este beírtam élményeimet egy füzetbe. Az alábbiakban közlöm néhány feljegyzésemet. Hűen mondom el az eseményeket. Idővel sok helyütt meg kellett változtatnom a véleményemet.

Március 3.

A hajlék, amelyben tanyát ütöttem, kívül van a falun, két parasztporta közé ékelődik: ezek az utolsó lakott épületek a Felvégen, ahol egy tucatnyi család élt még a század elején. Attól függően, hogy a hálószobám vagy a dolgozószobám ablakán tekintek-e ki, vagy a három éve házas Ernestine és Justin udvarába látok, vagy pedig az Amable-ékéba, akik régi gazdálkodók, a község legmódosabb parasztja, pedig földjük, legelőjük, erdejük összesen sincs több túsz hektárnál. Ablakaim erre a két tornácra nyilnak, s a függöny mögül könnyen figyelemmel kísérhetem, mi történik az egyikük vagy a másikuk közös helyiségében.

Amable-ék maguk művelik a földjüket, egyetlen segítségük egy vasutas, aki hébe-hóba feljön ide az egyik mezővárosból, ha nagyon meggyűlik a munka. Piacra nem sok jut, nem lévén egyéb eladnivalójuk, mint amit öt közepesen tejelő tehén ad. Vásárolni se sokat vásárolnak; Aimé Amable maga dagasztja és süti a kenyeret, maga sajtolja szőlőskertje termését, felesége, Adèle pedig vajat köpül, a juhai gyapjából fonalat fon és

kötöget. Az ember ért a barkácsoláshoz is, és ügyes vadász. Robinson Crusoe él itt, Lyontól autón alig egy órányira.

Amable-éknak egyetlen gyerekük volt, egy fiú, aki az 1940. júniusi visszavonulás idején valahol Észak-Franciaországban esett el. Adèle Amable-nak senkije sem él. Aimé Amable egyetlen öccse még fiatalon „elment a gyárba", a szomszédos völgyben épült fonodába: 1944-ben megszökött a munkaszolgálat elől, s életét vesztette a maquisard-ok és a Pétain-féle milícia egyik összecsapásában; felesége, aki maga is gyárban dolgozott, néhány héttel később meghalt gyermekágyban; egy kislányuk maradt, Pierrette, öreg szomszédaim egyetlen rokona.

Pierrette Amable, szomszédaim unokahúga, „gyárba jár", akárcsak azelőtt az apja meg az anyja. A háború után férjhez ment, született egy kisfia, és háromévi házasság után elvált. Az ötéves Roger-t, testvérük unokáját, Amable-ék nevelik.

Roger-t naphosszat ott látom játszani az ablakom alatt. De hogy milyen rokonságban van az öregekkel, azt csak lenn a faluban tudtam meg, az Alvégen, ahogy errefelé mondják, mert Amable-ék sohasem beszélnek sem a meghalt fiuk-ról, sem az élő unokahúgról. Pierrette-et *Amable asszonynak* hívják; vagy hogy megkülönböztessék a nagynénjétől, *Amable ifiasszonynak* – holott ez a megszólítás a menynek jár. Amable ifiasszony minden negyedik vasárnap meglátogatja a fiát. Még nem volt alkalmam találkozni vele.

A helyi sajtó hírt adott ideérkezésemről, s egy grenoble-i újságíró felkeresett, hogy kikérdezzen

irodalmi és politikai terveimről. A faluban olvasták a cikkét. Aimé Amable tehát bizonyára tisztában volt a nézeteimmel, valószínűleg neki is vannak nézetei; de sohasem hoztuk még szóba sem az enyémeket, sem az övéit. Nem bizalmatlanságból, csak természetes tartózkodásból meg kölcsönös tiszteletből. A grange-aux-vents-iak, még ha együtt jártak is iskolába, *urazzák, aszszonyozzák* egymást, ha találkoznak az úton; bejelentés nélkül nem mennénck látogatóba, s a látogatás viszonzásában kényesebben ügyelnek az etikettre, mint Saint-Simon herceg. Mert hát a maguk földjén élnek, s 1793 óta nem parancsolt nekik uraság. Hercegebbek, mint a királyi hercegek voltak valaha.

Aimé Amable az első világháborúban a gyalogságnál szolgált; azóta sem mozdult ki Grange-aux-Vents-ból, csak ha vásárba ment a megyeszékhelyre. Újságot nem olvas, rádiója nincs. Napszállta után, ha megették a vacsorát, lefektették a kis Roger-t, Adèle leül a lócára fonogatni vagy kötözgetni. Aimé Amable a másik lócán, szemközt helyezkedik el, lábánál a vadászkutya, és nem csinál semmit. Egyetlen gyér fényű villanykörte világánál üldögélnek, mert a pénz oly ritka a házban, hogy elképzelni sem lehet, városi ésszel.

Az imént föllibbentettem a függönyöm sarkát, és megnéztem a sápadt, halotti fényben Aimé Amable-t, aki némán, mozdulatlanul, egyenesen ül a lócán, s kezét a kutyája fején nyugtatja, nagyszerű tétlenségben. Ilyennek képzeltem gyermekkoromban a Meroving-királyokat.

A tavasz szokatlanul korán köszöntött be, s akiknek fogytán a szénájuk, már kihajtják a jószágot legelni.

Ernestine és Justin most mentek ki a mezőre kis csordájuk nyomában. Átkarolták egymást, pedig az itt a legnagyobb különcködésnek számít; ugyanolyan szemmel néztek rájuk, mint a múlt században az angolokra, akik átkeltek a La Manche-csatornán, hogy Franciaországban éljék világukat; csak azért nézik el nekik, mert Justin munkás, az apja is az volt. A grange-aux-vents-iak szemében a szomszéd völgyben meghúzódó kis gyárváros, Le Clusot munkásai idegenek, akiket félig gúnyosan, félig tisztelettel kezelnek, mint minden idegent.

Ernestine, egy grange-aux-vents-i kisgazda egyetlen lánya, szerelmi házasságot kötött egy Le Clusot-i gyár gépészével, aki ugyanabban a fonodában dolgozik, mint Amable ifiasszony; két óra járásnyira a hegyi ösvényeken át, az országúton meg vagy húsz kilométernyire. Justin a gépfelügyeleti és karbantartási részlegben dolgozik, váltott műszakban: négy órától délig, déltől nyolc óráig vagy este nyolc órától négy óráig, s ez nagyon változatossá teszi szomszédaim életét. Előfordul, hogy Justin a motorkerékpárja kormányán virágot hoz a fiatalasszonynak, munkából jövet; ezt is hóbortnak tartják errefelé.

Ernestine hozományba hozta a házat meg egy déli fekvésű veteményeskertet, néhány hektár rétet, két tehenet, egy tucatnyi birkát, egy kecskét meg egy csomó baromfit. Így tehát a fiatalok ol-

csón laknak, olcsón esznek, s a gépész havi huszonkétezer frankos keresete csaknem egészében az élet apró örömeire marad.

Justin valamikor arról álmodozott, hogy mozdonyvezető lesz. De amikor leszerelt, nem is olyan régen, az államvasutak, mert mindenáron csökkenteni akarta a vonalak számát, „leépítette" a fölösleges személyzetet, éppen ezért nem képezett ki új mozdonyvezetőket. Azt a munkát, amelyet Justin a fonodában kapott, egy segédmunkás is el tudná végezni. A fiatal munkás azzal vigasztalódott, hogy összeeszkábált egy traktort egy B–12-es motorjából, amerikai fölöslegből szerzett kerekekből meg ócskavas-kereskedőknél vásárolt alkatrészekből. Befestette pirosra meg zöldre, s most vezetni tanítja a feleségét.

Ebből az alkalomból Ernestine kék kezeslábasba bújik, amely csinosan simul arányos termetére. A legeltetéshez azonban egy kétrészes „falusi" ruhát" varratott a járási székhelyen, rendes, félhosszú szoknyával, amelynek modelljét a falun nyaraló párizsi nők divatlapjából választotta ki.

Ernestine-nek, bár mellben és csípőben telt az alakja, könnyed a járása. Ahogy lemegy a tornác lépcsőjén, hátraszegett vállal, feszes törzzsel, ringó derékkal, olyan, mint egy operettkirálynő. Ha kimegy az udvarból a két tehén után, körülvéve birkáival és bárányaival, s utána kullog a kecske, hosszú szőrű juhászkutyája is elkíséri, a Marie-Antoinette korabeli pásztorjátékok jutnak eszembe.

Az udvar végében egy régi paraszthaz romjai.

Néhány mohos faldarab omladozik a repkény alatt, három vénséges vén fenyő tövében, s a sarokban egy kőkereszt, amelyet 1823-ban állítottak, amikor erre járt a Jézus Szíve-kongregáció egyik missziója. Ez alatt a kereszt alatt, ebben az Hubert Robert ecsetjére kívánkozó környezetben szokott üldögélni Ernestine, és képeslapokat olvasgat; a *Bizalmas barátnő*t, a *Mi kettent* meg a *Titkok*at; a férje hozza őket Le Clusot-ból.

Március, csütörtök

Az Amable-ok szép szál emberek, síjasak és izmosak. Ernestine szülei, akik egy kissé távolabb laknak a községi úttól, nem messze tőlünk, mindketten vagy száznyolcvan centiméter magasak; az apja negyvenhét éves, van egy szeretője Sainte-Marie-des-Anges-ban, ami jókora község a síkságon. Hetenként egyszer meglátogatja a szeretőjét, gyalogosan teszi meg oda-vissza a negyven kilométert.

Az alvégiek viszont majdnem mind kis termetűek, kezükön-lábukon csomósak az izületek, és már negyvenéves korukban olyan furcsán, görnyedten járnak, mintha hosszabb volna a karjuk, mint a lábuk.

Ma délután megkérdeztem a tanítónőt, hogy mi lehet ennek az oka. Nemsokára nyugalomba vonul, s már csak a repülés őskorát bemutató képeslevelezőlap-gyűjteménye érdekli; a világ minden sarkában vannak levelező partnerei. Amúgy értelmes nő, ha nem számítjuk a hóbortját.

– Azért kicsik – válaszolta –, mert sohasem esznek húst.

Az Alvégen a legtöbb földművelőnek csak két-három hektár földje van, s ugyanannyit bérel hozzá. Szántáshoz, behordáshoz kölcsönkérik az ökröket a náluk valamivel módosabb gazdáktól, Amable-éktól, Ernestine szüleitől vagy másoktól, s viszonzásul saját magukat adják kölcsön a nagy munkák idején. Kenyérrel, krumplival, zöldségmeg csalánlevessel táplálkoznak: a tejtermékeket, egyetlen pénzforrásukat, mindenestül elviszik a tejgyűjtőnek; malac pedig nincs, mert nincs savó, és kevés a korpa.

A tanítónő, mikor mindezt így elmagyarázta, megmutatott egy színes képeslapot, amely 1909-ben a mandzsuriai Mukdenben tartott repülőnapról készült; most küldte neki egy ausztráliai pilóta, aki valaha önkéntes volt egy kínai „hadúr" hadseregében.

– Amióta a gyűjteményemmel foglalkozom – mondta a tanítónő –, van értelme az életemnek.

Az imént találkoztam Justinnel; a traktorján ült, csak úgy kedvtelésből fordult vele egyet; olyan kevés a földje, hogy a gépet nem használja többet évi tíz óránál; de a traktor többet ér, mint az a parányi parcella, amelyet művelnek vele.

Meroving-királyával, felhőkben járó gépészével, operettkirálynőjével, dolgos törpéivel, hóbortos tanítónőjével Grange-aux-Vents ma este a legkülönösebb – s bizonyos szempontból a legléhább – helynek tűnik nekem minden hely közül, ahol módom volt megfordulni a földgolyó-

bison. Ez szomorúsággal is eltölt. Meggyőződésem, hogy alig van ember a földön, aki oly keveset tud, mint a szomszédaim, a csodákról és borzalmakról, amelyekkel most 195*-ben csordultig a világ; s félek, hogy kevesen lesznek oly fegyvertelenek, mint ők, az eljövendő, elkerülhetetlen harcokban.

Március 13.

Reggelente a tejgyűjtő harsány dudálására ébredek. „Tejet! Tejet!" – kiabál a tejes, le sem szállva kis teherautójáról; már előre gúnyos a hangja, mert Ernestine sohasem kel fel idejében, hogy megfejje a teheneket.

A fiatalasszony kiperdül a tornácra, kezével eligazítja alvástól zilált, szemébe hulló szőke fürtjeit.

– Szép Maszk – kérleli –, Szép Maszk, jöjjön vissza, ha befejezte a körútját. Nem hallottam az ébresztőórát.

A kis teherautó megfordul az udvaron, a kongregációs kereszt tövében. Ernestine egy rossz esőköpenyt kap fel rózsaszín bojtos réklije fölé, és az istállóba siet.

Háromnegyed óra múlva Szép Maszk – ez a tejgyűjtő gúnyneve – visszaérkezik az Alvégről. Segít Ernestine-nek kivinni a sajtárt az istállóból a teherautóhoz, aztán megméri és leszűri a tejet. Ernestine akkurátusan feljegyzi az eredményt a Tejfeldolgozó Vállalat szelvényfüzetének megfelelő rovataiba.

– Nem tud maga összeadni – hajtogatja Szép Maszk minden reggel.

Az asszonyka toppant egyet, és nevetve néz rá szőke fürtjei alól.

Ahogy így évődött ma reggel, leesett a facipője, a lyuggatott, mintázott bőrpántos facipője, amilyet a turistáknak árulnak. Szép Maszk felvette. Az asszonyka nyújtotta a meztelen lábát, hogy húzza fel rá: láttam a zsalu mögül, hogy ki vannak lakkozva a körmei. Szép Maszk nem csókolta meg a kecses lábacskát, de alighanem megszorította a bokáját, mert Ernestine elpirult. Könnyen zavarba jön, s ilyenkor a feje búbjáig elvörösödik.

Délelőtt megkérdeztem Ernestine-től, miért nem lakkozza a kezén is a körmeit.

– A szüleim meg a férjem azt mondják, nem való – felelte.

– Hát a szép lábát, Ernestine?

– Ó! – kiáltott fel. – Justin nem olyan tapintatlan, mint maga. Még nem vette észre!

Március 25.

Az utóbbi napokban sok elintéznivalóm volt, és a Le Clusot-i pályaudvarra menet vagy hazajövet felültem a teherautóra, a tejgyűjtő mellé.

Olasz ember, piemontei, valódi nevén Belmaschio, ami azt jelenti, hogy Szép Hím. A környékbeliek azonban, híven a francia szokáshoz, amely Kölnből Cologne-t, Londonból Londres-t, Firenzéből pedig Florence-t, csinált, csak *Beau Masque*-nak, Szép Maszknak hívják.

Első látásra a külseje nem indokolja sem az olasz nevét, sem a francia gúnynevét. Arca nagyon markáns, pedig alig múlt harmincéves. Vo-

násai szabálytalanok, nagy sasorra van, mélyen ülő szeme, tekintete egyenes, de nem lehet rabul ejteni, meg sem állapodott, máris továbbszökik, miközben huncut kis fény villan meg zöldesszürke szemében. Termete elég magas, sovány, izmai kidolgozottak, mellén bozontos, fekete gyapjú.

Mióta jövet is, menet is vele járok, lassacskán kezdem megismerni az útját. Már hajnali négy órakor elindul Le Clusot-ból, ebből a kis munkásvárosból, ahol Amable-ék unokahúga dolgozik. Grange-aux-Vents-on kívül eljár még néhány tanyára és hegyi faluba, a kannák egy részét egy Le Clusot-i tejcsarnokba viszi, a többit délelőtt beadja a sainte-marie-des-anges-i sajtkészítő szövetkezetbe.

Szép Maszk szolgálatkész ember. Kihordja a nehéz csomagokat, amelyeket a postás nem tud felvenni; a vetőmagos zsákokat vagy a mezőgazdasági gépek alkatrészeit. Ha egy tehénnek véres a vizelete, állatorvosi tanácsot ad. Az aggok házában fölemelték a nagyanyó tartásdíját; kinél kell panaszt tenni? „Majd megkérdezem a szakszervezeti titkárnőtől" – s másnap már hozza is a választ és a beadványmintát. Kevés beszédű, gyors és biztos mozgású, egyforma könnyedséggel kapja fel a százkilós zsákot és illeszti az elektromos szivattyú finom drótjait. A férfiak megurazzák. Szép Maszk úrnak szólítják, pedig olasz.

A fehérnép Szép Maszknak szólítja, és szívesen elkacarászik vele. Pedig a nőkkel sem sokkal beszédesebb. Csak oda-odavet nekik egy szót, valami huncut kedveskedést: „Nicsak, a fodrásznál voltunk tegnap?" – egy kibodorított hajú leány-

nak; egy másiknak, aki először vesz fel piros blúzt, ezt a sületlenséget: „Vigyázat, jön a bika!" Mégis, ha asszonyhoz szól, egyszeriben halkabbra fogja a hangját: azt mondja: „Jó napot, Marie-Louise", mintha megcirógatná, és Marie-Louise félhangosan felel: „Jó napot, Szép Maszk", mintha titkot súgna neki. Ilyenkor is hamiskás, sőt szúrós a pillantása, de röptében elfogja az asszony tekintetét. Valami cinkosság szövődik egyszeriben Szép Maszk és az asszonynép között. Ez egy kicsit birizgál engem; s azt hiszem, nemcsak engem.

Akaratlanul is tanúja voltam, hogy lopva találkát beszélt meg. Szép Maszk minden délután szabad, mihelyt beadta a tejet a sajtkészítő szövetkezetbe. Hol a hegyi csűrökben ad légyottot a kedveseinek, hol azok mennek utána Le Clusot-ba, valami bevásárlás ürügyén. De nem hivalkodik a sikereivel; sohasem beszéltünk nőügyekről.

Március 27.

Ma reggel Szép Maszk teherautóján jöttem fel Le Clusot-ból, ahova az éjszaka érkeztem a párizs-torinói gyorssal. Hogy, hogy nem, szóba hoztam a genovai Ansaldo hajógyárat, a világ egyik legnagyobb hajókészítő üzemét.

Szép Maszk azon a hangján, amelyen az asszonynéppel szokott beszélni, egyszer csak kibökte, hogy évekig szegecselő volt az Ansaldóban.

Én egy sztrájk alkalmával jártam az Ansaldóban; szakszervezeti vezetők kalauzoltak végig a műhelyeken, amelyeket megszálltak a munkások. Cikkeket is írtam a sztrájkoló húszezer munkás-

ról, akik elsáncolták magukat a hajógyárban, mint valami erődítményben. Azt is tudom, miféle szerzet egy hajótest-szegecselő.

Elmeséltem neki. Szép Maszk attól fogva a keresztnevemen szólított.

– Az ám, Roger, Roger, hát olyankor láttad-e a hajógyárat, amikor teljes gőzzel dolgozik? Láttad-e, hogy bocsátják vízre a hajókat?

Igen, láttam, tetszett is.

– De mondd csak, Szép Maszk, te óceánjárókat szegecseltél, mit keresel hát ezen a tejes tragacson, a nyavalyás hegyek meg a begyöpösödött parasztok között?

Szép Maszk elmesélte, hogyan gyűlt meg a baja legutolsó alkalommal az olasz hatóságokkal.

Így mesélte el aztán Szép Maszk az egész élete történetét. Egy-két hét alatt, ahogy együtt utazgattunk. Az egyszerűség kedvéért egyvégtiben beszélem el azokat az eseményeket, amelyek szükségesek történetünk megértéséhez.

Szép Maszk egy piemontei faluban született. Családjában apáról fiúra szállt a kőművesmesterség; Franciaországba jártak dolgozni, s csak az életük alkonyán tértek vissza szülőföldjükre, a megvénült asszony mellé, akinek közben rendszeresen küldözgették az összekuporgatott garasokat. A kisfiú ugyanakkor tanult meg franciául a nagyapjától, amikor olaszul. De amikor megismertem, nem tudott írni franciául, hiszen csak olasz iskolába járt; de hamarosan megtanul, mert Amable ifiasszony nyelvtanra okítja, és tollba mond neki.

Már kisgyerek korában sem fült a foga a kőművesmunkához.

– Mint a tehenek – mondja Szép Maszk –, a tehénség is anyáról lányára öröklődik, és egyforma tejet is ad mind. Ahogy nincs haladás a tehénségben, nincs a kőművességben sem.

– Ohó – tiltakoztam –, az építkezési módszerek fejlődnek.

– Csakhogy nem az olasz kőműveseknek, akik Franciaországba szegődnek el. Azért kapnak munkát, mert olyan igénytelenek, hogy érdemesebb velük dolgoztatni, mint géppel.

Még kölyökkorában elhatározta, hogy szerelő lesz. Ma is úgy látja, hogy igaza volt. A szerelőszakma más, mint a tehénség: nemzedékről nemzedékre változik. A hajógyárakban az elektromos szegecselés kiszorítja az autogénhegesztést. Ha volna fia, azt szeretné, hogy az atomiparban dolgozzon, vagy önként jelentkezzék az első holdutazásra.

Azt is elhatározta, hogy nem vándorol ki Franciaországba. Nagyapja meg az apja gyakran elmondta neki, hogy ha valaki *piaf* – a szavojaiak így nevezik a piemonteieket –, vagy ha *maka* – Lyonban így nevezik az olaszokat, a makaróni szóból –, ha tehát valaki *piaf*, vagy *maka, a francia munkások a szemedre vetik, hogy olcsójános vagy, ha meg ugyanannyi bért követelsz, mint ők, a francia munkaadók bevonatják a munkakönyvedet.* Csakhogy még mindig jobb *maká*nak lenni Franciaországban, mint egészen vagy félig munka nélkül maradni Olaszországban; ezt a bölcsességet szűrték le nemzedékről nemzedékre a Bel-

maschiók. Szép Maszk azonban, ahogy kezdett kinyilni a szeme, megtagadta ezt a megalázó életbölcsességet.

A falusi vegyes elemi iskola udvarán, tízpercben, a fiúk mindenféle disznóságokat kiabáltak a lányoknak, a lányok meg vihogtak rajta. De egy tavaszi reggelen, ahogy Szép Maszk az iskolába ért, a lélegzete is elállt, mert meglátta a tizenkét éves Ritát meg a tizenhárom éves Mariát, amint karonfogva sétáltak az iskolaudvar platánjai alatt. A fekete hajú Rita piros ruhát viselt, a szőke Maria pedig fehér babos kék ruhát, már kezdtek mellesedni; Rita megfeszítette meztelen, sovány lábát, Maria hátravetett fejjel nevetett, s szőke haja, amelyet a ferdén tűző márciusi nap megaranyozott, egész a derekáig habzott alá. *„Milyen szép is egy lány"* – gondolta Szép Maszk. Csak állt ott, reszkető lábbal.

– Ha vallásos lettem volna, márpedig a családomban senki sem az – mondta –, hálát adtam volna az Istennek, hogy lányt teremtett, hogy nőt teremtett.

Tizenegy esztendős volt akkor. Ez az első emléke arról a bizsergető érzésről, hogy nők vannak a világon, hogy domborodik a mellük, sugárzik az arcuk, sima a bőrük, buja a hajfonatuk, s hogy léteznek ilyen gyöngéd szívű, mozdulataikban annyi könyörületességet hordozó teremtmények. Rita egyszer bekötözte a sebét, amikor összeverekedett a szomszéd kölykökkel; fiú nem tudta volna *úgy* ápolni. Az édesanyja azonban szívesen eldicsekedett vele, hogy már jóval korábban kezdte, és még egészen kicsi volt, amikor már

egy-egy merész mozdulatára összenevettek a szomszédasszonyok: „Rá fog szolgálni a nevére."

Tizennégy éves korában, mihelyt kezében volt a *licenza elementare,* az iskolai végbizonyítvány, megszökött szigorú erkölcsű szülőfalujából, és hogy ne kelljen Franciaországba mennie, Milánónak vette az útját; gépszerelő akart lenni, és meg akarta ismerni a nőket. Ez 1934-ben történt.

Amíg nagykorúvá ért, mindenféle mesterségbe belekóstolt, csak a szerelőszakmába nem, mert ez elérhetetlen egy nincstelen kamasznak. Még akkor járt hozzá a legközelebb, amikor színpadi gépkezelőnek szegődött egy színtársulathoz, amelynek jó- és balsorsában osztozott, Velencétől Szicília déli csücskéig. Mezőgazdasági munkásként bebarangolta a Pó-völgyi rizsföldeket és a campaniai nagy szőlőbirtokokat. De inkább a várost kedvelte, még ha meg kellett is fognia a habarcsos kanalat, s ez bizony gyakran megesett, akárhogy fogadkozott annak előtte, hogy sohasem fog építkezésen dolgozni. A munkanélküliség meg a kószáló hajlam sokszor hajtotta egyik helyről a másikra. Tengerész is volt egy kis vitorláson, amely carrarai márványt szállított észak-afrikai temetkezési vállalatoknak. Tizennyolc éves korára sikerült összekuporgatnia annyi pénzt, hogy betársulhatott egy kis tuniszi szatócsüzletbe; ott aztán megtanulta, milyen bonyolult dolog a nemzetiségi kérdés: a francia telepeseknek „makaróni" volt, az araboknak meg valami felemás lény, aki félig francia, félig zsidó; ott is hagyta a boltot meg a gyarmatokat. 1940-ben pincér volt egy nagy palermói szállodában.

Említettem, hogy szerelmi kalandjairól nem beszélt. Ifjúkori esetei közül egyetlenegyet mesélt el. Egy délután a genovai trolibuszon egy lány közelébe sodródott, akinek a szépsége annyira megigézte, hogy ölelésre tárt karral közeledett hozzá. „Milyen gyönyörű maga – áradozott a lánynak –, nagyon tetszik nekem." A lány felháborodottan mérte végig. Szép Maszk lesütötte a szemét, és azt mondta: „Bocsásson meg." A lány hozzásimult. Egy hétig el se váltak egymástól.

Úgy láttam, hogy tizenöt évvel később is így bánt a nőkkel. Olyan igazi megindultsággal közeledett feléjük, olyan nyilvánvaló volt, hogy nem veti meg őket, ha megadják magukat neki, olyan kevéssé volt hódító, hogy a nőknek eszükbe sem jutott védekezni. Egyszer megkérdeztem tőle:

– Mondd, Szép Maszk, sohasem voltál reménytelenül szerelmes?

Megdöbbent:

– Hogy lehet a szerelem reménytelen?

Egy percig elgondolkozott.

– Hogy szerethetnék bele olyan nőbe, aki nem . . .

Kereste a megfelelő szót:

– . . . olyan nőbe – kezdte újból –, aki nem kedves hozzám?

Magamban arra gondoltam, hogy ő is azok közül a férfiak közül való, akiket a többiek irigyelnek, mert sosem vallanak kudarcot: legtöbbször őt választják, nem ő választ.

Amikor Olaszország belépett a háborúba, Szép

Maszkot Líbiába küldték. Ügyesen elintézte, hogy egy gépesített hadosztály javítóműhelyébe osszák be, távol a hadszíntértől. Ott sajátította el azokat a szerelői alapismereteket, amelyek segítségével később bejuthatott az Ansaldóba. Ott gyűlölte meg a németeket, akiknek a szemében minden olasz, minden digó félig zsidó, félig néger, meg a fasisztákat, akiket mindig is utált, akárcsak a rendőröket és a csendőröket, mert ők bár maguk is „makarónik" voltak, a németekkel karöltve szipolyozták a „makarónikat". Amikor Tobruk kiürítése után visszavonultak Olaszországba, megszökött, beállt egy laziói ellenálló csoportba, majd egy partizánegységhez az Abruzzókban.

A partizánélet hamar férfivá érlelte Szép Maszkot. A felszabaduláskor már több tucatnyi ember volt a keze alatt, s komoly politikai felelősség nyugodott a vállán. A háború végeztével beállt az Ansaldóba, szakmai tanfolyamot végzett, szegecselő lett. Buzgón tevékenykedett a szakszervezetben.

– Kommunista vagy? – kérdeztem tőle.

– Mindig a kommunistákra szavazok.

Miért nem lépett be az olasz pártba? Sohasem magyarázta meg elég világosan. Gyanakodtam, hogy csavargó múltjának nyoma maradt a rendőrségi nyilvántartásban, s nem akaródzott elmondani az elvtársaknak, meg félt, hogy az ellenség az ő bűneit a párt rovására írja. Lehet, hogy egész egyszerűen még mindig túlságosan léhának érezte magát, nagyon kiszámíthatatlan ter-

mészetűnek, és nem mert ilyen, nyilvánvalóan súlyos kötelezettséget vállalni.

Egyszerre hírét vette, hogy Aquilának, az Abruzzók központjának ügyészsége nyomozást indított valamelyik partizántevékenysége kapcsán. Pedig életének ebből a szakaszából igazán nem volt mit megtagadnia. Izgalmas kaland volt, amibe belekötöttek: egy városkában, amelyet jelentős német helyőrség tartott megszállva, lelőtt két feketeingest, akik partizánokat súgtak be, s maga is megsebesült a vállán. Partizán álnevén emeltek vádat ellene: a rendőrség kutatott utána; átszökött Franciaországba; ennek éppen egy esztendeje volt, amikor megismertem.

Egy földmunkákat végző vállalatnál kapott munkát, Le Clusot közelében, ahol villamosították a vasutat. Munkacsapata félig olaszokból, félig észak-afrikaiakból állott. A munkavezető hol a *digók*nak, hol a *füstösök*nek juttatott valamelyes kiváltságot; így ösztökélte őket versenyre, ami rendszeresen meg is hozta számára a vállalat legjobb munkavezetőjének járó prémiumot.

Az olaszok meg az észak-afrikaiak két marhavagon-szerelvényben laktak, két párhuzamos kitérővágányon. A digók matracon aludtak, a füstösök szalmán. Csaknem minden éjjel volt valami csetepaté a két sínpár között. A munkások úgy aludtak, mint ostromállapot idején, a vagonajtókat belülről vasrudakkal reteszelték el.

Harmadnap, hogy a munkahelyre érkezett, Szép Maszk átment az észak-afrikaiakhoz. Zsebre tett kézzel, fütyörészve állított be közibük. Tízentizenketten is leugrottak az első kocsiból, szótla-

nul köréje gyűltek, keresztbe font karral; öklükben csavart meg kavicsot szorongattak. „Tudjátok – mondta Szép Maszk –, mit határoztak az olaszok? Ha sztrájkba léptek, hogy matracot kapjatok, mi is veletek sztrájkolunk." Kétórás megbeszélés után nagy vonalakban készen volt a közös követeléseik tervezete.

Szép Maszk visszament a vagonjába, hát látja, hogy az olaszok, akiknek semmit sem szólt, éppen expedíciót terveznek a megkeresésére; azt hitték, hogy tőrbe csalták a füstösök. „Tudjátok – mondta –, mit határoztak az észak-afrikaiak? Ha sztrájkba lépünk, hogy a sínemelésre ugyanannyi olaszt küldjenek, ahány észak-afrikait, ők is velünk sztrájkolnak." Az volt a művezető egyik kifogása, hogy hat észak-afrikai munkáját öt olasszal végeztette el. „Maguk strammabbak, mint a füstösök" – mondta a digóknak, s ez igaz is volt, hiszen az olaszok többet ettek. A füstösöknek meg azt mondta: „A vállalat nem jól teszi, hogy nektek is annyit fizet, mint a digóknak. Az egész fizetéseteket hazaküldítek, és csak kenyeret zabáltok. A kenyértől nem izmosodtok meg. Nem vagytok képesek akkora teljesítményre, mint a digók. Meglopjátok a vállalatot." Az olvasó bizonyára csodálkozik, de az olaszok mindaddig büszkék voltak, hogy izmosabbnak tartják őket, mint a füstösöket. Három óra hosszat kellett vitatkozni, míg Szép Maszk honfitársai elfogadták azt a közös követelési tervezetet, amelyet az imént sugalmazott az észak-afrikaiaknak.

Másnap a pályamunkások ebédszünet előtt egy

félórával abbahagyták a munkát, és küldöttségbe mentek a főnökhöz. Szép Maszk mindnyájuk nevében beszélt. A főnök elsápadt, de uralkodott magán: százötven baljós tekintet keresztüzében állt. Haladékot kért, s az első vonattal Lyonba utazott, hogy tüstént beszámoljon a lázadásról a vállalatvezetőségnek; először szemére vetették, miért nincsenek informátorai, hogyhogy nem sejtette meg idejében a dolgot? Valamirevaló vezető csírájában fojtotta volna el a lázadást.

Szép Maszk ezalatt végigment a síneken a Le Clusot-i állomásig, s megkérdezte egy vasutastól: „Merre van a szakszervezeti iroda?" Pierrette Amable-hoz utasították.

Így tudtam meg Szép Maszktól, hogy a szomszédék lánya, Amable ifiasszony, a Szakszervezeti Szövetség Le Clusot-i titkára. A kommunista párt helyi vezetőségének is tagja.

Szép Maszk előadta neki az ügyet. A következő héten, amikor egy lyoni mérnök, aki algériai telepes fia lévén, híres volt róla, hogy tud beszélni az arabok nyelvén is, meg a digókén is, megvitte a vállalat válaszát, Pierrette Amable-t Szép Maszk mellett találta. „Maga mit avatkozik bele – tiltakozott –, a mi munkásaink nem szervezett dolgozók." Ez már nem volt igaz: a fiatalasszony és Szép Maszk arra használták fel a munkavezetőnek adott haladékot, hogy megszervezzék a dolgozókat. A vállalat majdnem minden ponton engedett, mert máris elmaradt a vasúttal szerződésben kikötött határidőtől, és nem kockáztathatta meg a sztrájkot; Amable ifiasszony tudta ezt, s nem is titkolta, hogy tudja.

– Bizonyára nagy mozgalmi tapasztalatai vannak – mondtam.

– Még huszonöt esztendős sincs – felelte Szép Maszk.

Néhány hónappal később a földmunkákat végző vállalat igazgatósága elbocsátotta Szép Maszkot, s ő szólni sem igen szólhatott ellene, mert nem volt szabályosan vendégmunkásnak nyilvánítva. A társai sem tudták megvédeni, mert a vasútvonal villamosítása már vége felé járt, s a közeli munkanélküliség réme fenyegette őket. Pierrette Amable ismerősök révén munkát szerzett neki a sajtkészítő szövetkezetben.

Április 8-ról ezt találom a naplómban:

Tegnap reggel Justin szolgálatban volt a fonodában. Nem hallottam a tejgyűjtő dudáját. Kinéztem az ablakon. A teherautó a három fenyőfa alatt várakozott, a tejeskannát a kereszt tövében hagyták. Kisvártatva Szép Maszk megjelent a tornácon. Ernestine a vállára támaszkodott.

Kellemetlenül érintett. Talán irigyeltem Szép Maszkot? Lehet, de magamban meg voltam győződve róla, hogy csupán Justin és Ernestine boldogságát féltem, amelynek nap mint nap tanúja vagyok.

Ma Szép Maszkkal mentem le Le Clusot-ba bevásárolni. Alighogy elindultunk, megkérdeztem:

– Egész életedben tejgyűjtő akarsz maradni?

– Eszem ágában sincs – felelte. – Az ansaldóbeli elvtársak jó védőket találtak nekem. Mihelyt rendbe jön az ügyem, hazamegyek Olaszországba.

– Nagy az ország – mondtam –, nagy a világ. Akár gépjavítást akarsz tanulni, akár politikát, száz lehetőség, száz hely vár rád. Se asszony, se család, nem köt téged semmi sehová. Annyi mesterségbe kóstoltál bele, hogy megélsz a jég hátán is, ha tetszik, a marseille-i kikötőben vagy valami billancourt-i gyárban, de még a brazíliai őserdőben is. Mi köt ehhez a kehes tragacshoz? Még nem vetted észre, hogy ez a hegyvidék a Csipkerózsika palotája? Mire száz év múlva felébredsz, aszottabb aggastyán leszel, mint az öreg Amable.

Nevetve nézett rám.

– Tanulom a francia helyesírást – mondta. – Szükségem van rá, ha már kénytelen vagyok Franciaországban élni. Majd ha nem ejtek többé helyesírási hibát, odábbállok egy házzal.

– Nemcsak Amable ifiasszony tudja a francia nyelvtant. Akármerre mégy, akadnak elvtársak, akik szívesen gyakorolják veled a tollbamondást.

– Hogy itt várok vagy másutt . . . – mondta.

Kezdett elhagyni a béketűrésem.

– Te – förmedtem rá –, aki ismered a vérmes genovai nőket, hogy a csudába nem szöksz meg itt ezek közül a lagymatag parasztasszonyok közül?

– Derék nők ezek – mondta –, nagyon derék nők . . .

Rövid hallgatás után hozzátette:

– Majdnem minden nő derék. Nem a nők kötnek ide engem . . . Elszórakoztatom őket, ők elszórakoztatnak engem.

– Ernestine-nek – mondtam – nincs szüksége rá, hogy elszórakoztassák. Ő nagyon boldog a férjével.

– Tudod is te! – mondta Szép Maszk, és rám villantotta zöldesszürke szemének huncut tekintetét.

Egy útkanyarulatnál egyszerre elébünk tűntek Le Clusot cseréptetői, mintha repülőről látnánk őket, jóval alattunk: az óváros lépcsőzetesen épült egy kerek dombon, két mély völgy találkozásában; a hegy és a pisztrángos hírében álló, Géline nevű hegyi patak közé ékelődve a munkásnegyed magas fehér házai, a fonoda fűrészfog alakú tetői, rajtuk a nagybetűs felírás: FETA,[1] minden betű másik tetőn. A városka előtt és után többször keresztezi egymást az országút, a vasút meg a hegyi patak, mint egy copf hajfonatai két magas, kopár sziklafal közé vannak szorítva, amelyen jól láthatók a földkéreg egymás feletti csupasz rétegei.

– Igazad van – mondta váratlanul Szép Maszk –, el kellene mennem. Ez a hegy olyan csúnya, mint egy csontváz.

Két útkanyarral lejjebb megint megszólalt:

– A FETA úgy rányomta a bélyegét, mint a mészáros a nyúzott marhára. Nem bírom már ezt a vidéket, ahol soha senki sem nevet.

Aprilis 12.

Ma kora reggel sétálni mentem, a langyos déli szél tenyérnyi fehér és rózsaszín bárányfelhőket terelt az égen.

Amable-ék udvarán találkoztam Szép Maszk-

1 Filatures et Tissages Anonymes. – Fonoda és Szövöde Rt.

kal; a szokásosnál korábban ért oda. Mivel Justin nem volt szolgálatban, nem sietett Ernestinehez a kannáért, így elcsevegtünk egy kicsit.

Elmondta, hogy Pierrette Amable, a szomszédék unokahúga, kiharcolta a FETA-nál, hogy az ő műhelyében egy munkásnő csak egy szövőszéket kezeljen. A többi műhelyben a munkásnők legalább két gépen dolgoznak. A főműhelyben, amelyet Százas Műhelynek hívnak, mert száz szövőnő dolgozik benne, mindenki három gépet kezel.

– Hát igen – bólintottam (kissé találomra, mert nem értek a szövéshez) –, hát igen, ezt hívják pokoli hajszának.

– Pokoli? – ismételte. – Nem olyan biztos... Rám emelte mindig huncutkás tekintetét.

– Pokoli? A szövőnőtől függ, attól, hogy hány éves, mennyire ügyes, értelmes... Nemcsak az számít, hogy hány gépet kezel valaki... Annyiféleképpen lehet csalni... például az ember elszakít néhány szálat, mielőtt jön a norma- meg a prémiummegállapító bizottság... Az elviselhetetlen, hogy az embernek csalnia kell, védekezésből. Nekem a szívem szakadna meg, ha minden harmadik szegecset el kéne fuserálnom, hogy emelkedjen a bérem.

Hirtelen belemelegedett. Megpróbálom összefoglalni a gondolatmenetét. Szerinte a munka önmagában sohasem „pokoli"; az ember mindig magához tudja szelídíteni a munkát; csak gondolkozni kell, hol többet, hol kevesebbet; ha Szép Maszk Sziszifusz lett volna, kitalált volna egy gépet, amely önműködően felhúzza a sziklát. Emberekkel harcolni, ahhoz kell emberfeletti erő.

– Egy álló esztendeig próbálkoztak a FETA fejesei, művezetők, mérnökök, igazgatók – mesélte Szép Maszk –, hogy erőszakkal vagy ravaszsággal rávegyék Pierrette Amable-t: adja be a derekát; de az még semmi, mert Amable ifiasszony szilárd jellem. Csakhogy a saját munkatársait is meg kellett győznie, napról napra, hétről hétre, hónapról hónapra, hogy tömörüljenek köréje, ne csüggedjenek, s ne engedjenek a könnyebb ellenállásnak, a fáradtságnak, a félelemnek. Sikerült is.

Szép Maszk szemében ez a nagy dolog.

A főmérnök belépett a műhelybe, és félrehívott két munkásnőt: „Próbáljanak meg ketten három gépet kezelni; majd meglátják, milyen könnyű, megmutatom . . ." A két nő lehajtotta a fejét, Pierrette Amable-t kiverte a verejték izgalmában. Végre megszólalt az egyik: „Tessék megmagyarázni a bizalminknak, mi majd úgy csináljuk, ahogy ő mondja." Minden szempár Pierrette-re szegeződött. Megkönnyebbülten sóhajtott fel; újabb csatát nyert.

Próbáltam magam elé képzelni a fiatalasszonyt.

– A szakszervezeti munkán kívül – kérdeztem Szép Maszktól – mit csinál még?

Nevetve nézett rám:

– Biztosan lesz alkalmad találkozni vele.

Április 17.

Szép Maszk átadta Pierrette Amable meghívását a Francia Kommunista Párt Le Clusot-i pártszervezetének évi báljára.

Néhány hónappal később, amikor közeli kapcsolatba kerültünk, Nathalie Empoli, a nagy lyoni bankárnak, Valério Empolinak a lánya elmesélte, milyen körülmények folytán jutott el ő is a Le Clusot-i bálba, és hogyan töltötte azt az estét.

Lyonból érkezett távoli rokonának, Bernarde Lubas-Privas-nak társaságában, akitől ritkán vált meg; a kisvárosban akarta tölteni a vasárnapját féltestvérénél, Philippe Letourneaunál.

Philippe Letourneau – apai ágon François Letourneau-nak, a Le Clusot-i szövöde és fonoda egykori tulajdonosának, anyai ágon pedig Amédée Privas-Lubas ardèche-i bankárnak az unokája, anyja második házassága révén Valério Empoli, lyoni bankárnak a mostohafia – üzemgyakorlaton volt a FETA-ban, mint a Le Clusot-i gyár személyzeti igazgatója; ez az üzem egyike a részvénytársaság számos vállalatának, amelyek részint Franciaországban, részint másutt működnek.

Nehezen szánta rá magát, hogy elfogadja az állást, mert érdeklődése inkább a művészet, irodalom és filozófia felé vonzotta. De az anyja ragaszkodott hozzá: egy év Le Clusot-ban, egy év a FETA valamelyik amerikai fiókjában; további terveiről még nem beszélt.

Philippe egészen addig ellenállt, míg huszonegyedik évébe nem lépett. Mivel az anyja ekkor megvonta tőle támogatását, Nathalie-val tartatta el magát. Nathalie, Valério Empolinak első házasságából született lánya, huszonhárom éves volt,

szabadon rendelkezett vagyonával, de tüdőbajban szenvedett, és nem kezeltette magát; Philippe-től csak azt kérte cserébe a kölcsönadott pénzért, hogy kísérje el éjszakai útjaira; minthogy azonban a nő ivott, mint a kefekötő, ez a szolgálat rövid idő alatt rettentő nyűggé vált. Elég az hozzá, hogy a fiatalember engedett anyja akaratának, és egy hónapja elfoglalta hivatalát.

Mindössze az volt a munkája, hogy aláírta a postát és a körleveleket, amelyeket Noblet úr, a harmincévi szolgálatra visszatekintő személyzeti főnök tett elébe. Szabad idejében olvasott, álmodozott, vagy verseket farigcsált. De azon sem ütődött volna meg senki, ha még kevesebbet tartózkodik ott. Elődje csak kétszer járt be hetenként, két-két órára, s azalatt a *Vadászújság* házassági hirdetéseit böngészte: azt mesélték róla, hogy levelez számos *fekete, kissé molett, harmincöt éves, jómódú* jelölttel, aki *hozzámenne csendőrhöz vagy nyugdíjas vasutashoz* – és hogy beérte vele, ha arról levelezhetett velük, hogy egyforma az ízlésük. A Le Clusot-i fióküzem személyzeti igazgatói állását, mint még néhány hasonló posztot, mindig a FETA igazgató tanácsának pártfogoltjai töltötték be.

Nathalie hozott magával egy üveg whiskyt, a felét egyedül megitta, okvetlenül *csinálni akart valamit.*

– Mivel töltöd a vasárnapjaidat? – kérdezte Philippe-től.

– Kilenc órakor lefekszem, éppúgy, mint hétköznapokon. Olvasok, amíg el nem álmosodom.

– Menjünk vissza Lyonba – javasolta Ber-

narde. – Elvisszük Philippe-et. Iszunk valamit egy mulatóban, s holnap reggel Philippe visszajön a vonattal . . .

– Unom a lyoniakat, akárcsak a németeket – felelte Nathalie. – Majdnem olyan vidékiesek, mint a müncheniek. A *mitteleuropäische*[2] Lyonnál kezdődik . . .

Egy darabig továbbfűzte ezt a gondolatot. Gyerekkora óta rengeteget utazott, és szeretett szellemességeket mondani az országokról, amelyeket bejárt.

– Nézzünk be a charbonnières-i Kaszinóba – indítványozta Bernarde.

A huszonnyolc éves Bernarde Lubas-Privas a Privas-Lubas család szegény ágához tartozott. Sohasem tette fel szerencsejátékra a pénzét, amelyet nehezen keresett szülővárosában, Lyonban, régiségek adásvételével. De valahányszor Nathalie, aki szeretett nagyban játszani, formában volt, elcsente tőle a kis zsetonokat, és feltette a rulettre; így néha egészen jó fogást csinált, és minden kockázat nélkül. „Falmelléki játékos vagyok" – szokta mondogatni.

– Bizonyos vagyok benne, hogy lehetne valamit csinálni Le Clusot-ban is – makacskodott Nathalie. – Csak nem fekszenek le este nyolc órakor az itteniek vasárnap!

– Kérdezzük meg Noblet-tól – ajánlotta Philippe.

Mi sem természetesebb. Noblet dolgozott helyette, bejárónőt szerzett neki, vendéglőt ajánl-

2 Közép-európai (németül).

lott, és vigyázott a nyugalmára, hiszen Noblet személyzeti főnök irodáján át vitt az út Philippe Letourneau személyzeti igazgató szobájába; nem is tette be oda a lábát senki.

– Helyes – mondta Nathalie. – Már úgyis kedvem volt megismerni ezt a te *mindenes Nobletdat*...

Philippe nyilván csak annyit tudott Le Clusotról lefesteni a két nőnek, amennyit ismert belőle, vagyis Noblet-t. Gondosan leírta celluloid gallérját és kézelőit – *az első világháború előtt hordtak ilyet* –, a dolgozók mindenféle színű és mindenféle alakú jellel teleszórt kartotékjait, azt a titkos írást, amely elárulta, hogy egy-egy munkás milyen rendszeresen dolgozik, milyen politikai és vallási nézeteket vall, melyik szakszervezethez tartozik, házas-e, vannak-e gyermekei, milyenek a családi vagy egyéb kapcsolatai, egyszóval a munkások egész életét.

– Igazi zsaru – állapította meg Philippe, megvető ajkbiggyesztéssel. – De engem tisztel, mert én François Letourneaunak, ahogy ő mondja: a nagy Letourneaunak a fia vagyok.

A fiatalok összenevettek. Jean-Paul Sartre darabjára célozva, elnevezték Noblet-t *A tisztességtudó*nak.

– Gyerünk gyorsan *A tisztességtudó*hoz – követelődzött Nathalie.

Amikor beléptek hozzá, éppen befejezte az estebédjét; FETA-tisztviselői villában lakott, Le Clusot határában, a lyoni országútnál. Noblet-né kis gyémántgyűrűt viselt az ujján, húszéves házassági évfordulójukra kapta a férjétől, akitől ez

óriási nagy *áldozat* volt, mert a személyzeti főnök harminc szolgálati esztendő után is mindössze negyvenötezer frankot keresett havonta. Philippe Letourneau fizetése hatvanötezer frank volt, s az anyja még hozzáadott negyvenezret.

Noblet-né rögtön felajánlotta, hogy kávét főz.

– Világért se! – szabadkozott Nathalie, mert arra gondolt, hogy ebben a házban biztosan pocsék a kávé.

Noblet-né elértette a gondolatát. Ősz hajú, de pirospozsgás vidéki asszony volt, mint általában a nem ivó, korán lefekvő kisvárosi nők. Arcát elöntötte a pír, és visszavonult a konyhába.

– Mit lehet csinálni ma este a maguk isten háta mögötti városkájában? – kérdezte Nathalie.

– Menjenek moziba – tanácsolta Noblet. – Éppen a . . .

– Csak a régi némafilmeket szeretem – vágott közbe Nathalie.

A keszeg-sovány Nathalie-nak formás kis melle volt, kicsi, de kerek és feszesen álló, ezért aztán most is, mint szinte mindig, bő szoknyát viselt, amely kipárnázta a hátulját, és gyapjútrikót, amely kidomborította a keblét. Hosszú nyakán kicsi varjúfej ült, rövid, fiús frizurával; arcát nem készítette ki, csupán az ajkát toldotta meg egy vérvörös rúzsvonással. Ha ivott, kis gesztenyebarna szeme úgy csillogott, hogy feketének látszott, mint a szurokcsillám; ha beszélt valakivel, úgy nézett rá, mintha azt mondaná: „Egy árva szót sem hiszek belőle, amit dumál, terítse csak ki a kártyáit."

Noblet-nak hallatlanul ellenszenves volt Nathalie; először közönséges *kokottnak* gondolta, a trikója s ajkának ízléstelen kifestése miatt. „Úgy mázolja magát, mint egy filmszínésznő" – gondolta. Letourneau azonban bemutatta a hölgyeknek, s hogy egyikük Empoli lány, másikuk pedig Lubas-Privas, óvatosságra intette Noblet-t. Tudta, hogy a FETA igazgatótanácsában vannak Empolik is meg Privas-Lubas-k is, bár sejtelme sem volt róla, hogy a valóságban mennyi befolyásuk van a vállalat irányítására. Amióta a François Letourneau Fonodát és Szövödét magába olvasztotta a FETA, azt sem tudta már, kik a gazdái. Ha utasításért ment Lyonba, a részvénytársaság székhelyére, Northemaire vezérigazgató úr fogadta, aki éppolyan alkalmazott, mint ő.

– Nincs valami falusi bálféle? – firtatta Nathalie.

– Az ám – kapcsolódott be Philippe –, valami kocsma, ahol tánc van, s ahol inni lehet valamit, zeneszó mellett?

– Nincs szerencséjük, ma este egyetlen bál van Le Clusot-ban, a Kommunista Párt évi ünnepe.

– Oda csak kommunisták mehetnek be? – kérdezte Letourneau.

– Dehogy – felelte Noblet. – Ugyanazok a fiatalok jönnek össze vasárnaponként a nagyteremben, ha valamelyik helyi társaság bált rendez, akár az Alpesi Öregvadászok Köre, akár a tekézők, akár a Tűzoltó Egylet, akár a Kertész Segélyegylet.

– Kertész Segélyegylet, de furán hangzik! – kiáltott fel Bernarde Lubas-Privas.

– Gyerünk a kommunistákhoz – döntött Nathalie.

Noblet úr Philippe-höz fordult:

– Talán önnek nem éppen ott volna a helye...

Letourneaut meglepte, hogy *A tisztelességtudó* ellentmond neki. Kurtán odavetette:

– Talán végre így alkalmam lesz, hogy találkozzam a munkásaimmal.

– Maga nem jön velünk? – kérdezte Bernarde Noblet lányától.

Marie-Louise Noblet sínadrágban volt. Eddig ki sem nyitotta a száját. Durcás képet vágott.

– Le Clusot-ban én sehová sem megyek – válaszolta.

Noblet elhatározta, hogy elkíséri a fiatalokat, hogy „legalább nagy baj ne történjék".

A zenekar a kis színpadon helyezkedett el, amelyen a Világi Iskola Barátai meg a Szent József Gyermekvédő Egyesület színészei szoktak előadást tartani. Ezen az estén hosszú feliratot akasztottak a dobogó fölé:

MUNKÁSEGYSÉGGEL A BÉKÉÉRT
ÉS A DOLGOZÓK KÖVETELÉSEINEK
MEGVALÓSÍTÁSÁÉRT

A büfében meg a könyv- és brosúra-elárusítóhelyen, amely a bejárat mellett kis asztalokból állott, pártmunkások látták el a teendőket, és szolgálták ki a vendégeket. A „rendezőgárda" fiataljai az előcsarnokban meg a bálterem előtti kis

térségen beszélgettek. A büfé mellett, egy vörös szegfűkkel díszített asztalnál, a városi pártbizottság tagjai és hozzátartozóik körülvették Cuvrot munkást, az 1924. évi nagy sztrájk hősét, aki jelenleg a városi tanácsban vezeti a kommunista frakciót.

A nagy Letourneau unokájának meg Noblet-nak az érkezése nem keltett különösebb feltűnést. A felszabadulás utáni években a legtöbb helybéli nagyság eljárt a Kommunista Párt ünnepségeire. Ekkor volt divatban az amerikai stílusú árverés. A vaskereskedő, aki a városi tanácsválasztásokon a reakciós listát vezette, minden évben felajánlott a párt ünnepségére egy XV. Lajos-korabeli karosszéket, és súlyos ezresekért vásárolta mindig vissza. Csak akkor maradt el a rendezvényekről, amikor a „listakapcsolások" folytán a kommunista képviselők elvesztették mandátumaikat a megyében. De 195* áprilisában, amikor ez a történet játszódik, az ellenfelek még nem égettek fel maguk mögött minden hidat, s ezúttal is várható volt, hogy éjféltájban a radikális szocialista polgármester betér a bálba, hogy koccintson Cuvrot munkással.

Az újonnan érkezettek a zenekar mellett foglaltak helyet; Philippe a két fiatal nő között, a teremmel szemben, Noblet pedig velük átellenben, háttal a teremnek.

Ahogy megérkeztem, leültettek a vörös szegfűs asztalhoz; hallgattam a beszélgetést. Philippe Letourneauról volt szó.

Cuvrot munkás – így hívta őt mindenki az

iparvidék környező völgyeiben –, aki közelgett a hetven felé, azt mondta:

– Az öreg Letourneau sohasem tette volna be a lábát munkásbálba. De ha eljön, nyakkendőt köt...

Philippe Letourneau kerékpáros- vagy síöltözetben, magas nyakú pulóverben, zakó nélkül volt.

– Az öreg veszekedetten harcolt ellenünk – folytatta Cuvrot –, de nem vetett meg bennünket. Sohasem jött volna közénk két ilyen lotyóval...

– A szőkének nagyon rendes megjelenése van – tiltakozott Raymonde Mignot, a postafelügyelőné. A férje városi párttitkár volt, de ő nem volt hajlandó belépni a pártba.

Bernarde Lubas-Privas kosztümöt és szűk ingblúzt viselt, szőkés haját simán hátrafésülte. Lapos mellű, lapos fenekű, szürke szemű, kikészítetlen arcú nő volt. Nathalie, ha rájött a bolondóra, szemére vetette Bernarde-nak, hogy miért olyan „seszínű". „Azt hinné az ember, hogy évszázadok óta áztatod magad az esőn."

– A szőke nagyon is fiúsan öltözködik – felelte Cuvrot munkás a postafelügyelőnének. – 1925 táján volt ez szokás Lyonban. Én nem merném rábízni a lányomat.

– Mi jogon beszélsz így? – tiltakozott Mignot.

– Látod, milyenek az elvtársaid? – mondta Mignot-né. – Ha megpillantanak egy rendes embert, nem állják meg, hogy le ne mocskolják.

Mignot vállat vont.

Cuvrot őszülő, borzas szemöldöke alól to-

vábbra is élénk tekintettel figyelte az újonnan jötteket.

– Ez a fiú – folytatta – igazi Letourneau, ha neveletlen is. Nagy melák, de gyönge tüdejű, szanatóriumban fogja végezni, akárcsak az apja. Vastag nyakú, mint a nagyapja volt. Bikanyakú. Az ilyen emberek olyanok, mint az igásbarmok: fáradhatatlanok a munkában, de aztán egyszerre összecsuklanak. Az öreg Letourneau sohasem heverte ki a sztrájkot, amelyet 1924-ben szerveztünk ellene.

– Mondhatnak, amit akarnak, én szépnek találom a fiút – csattant fel Mignot-né.

És férjéhez fordulva hozzátette:

– Tudod... olyan a nyaka... mint a könyvedben... az olümposzi Jupiteré.

Mignot idegesen felkelt és kiment.

Az asztal végén Pierrette Amable, Amable ifiasszony, nem kapcsolódott bele a beszélgetésbe. Arcából egyelőre csak óriási fekete szemét láttam. Csupa szem ez az asszony, mondják a Le Clusot-iak. Összefont kezét a térdén nyugtatta, szálegyenesen ült a székén, de mégsem úgy, mint aki nyársat nyelt, hanem olyan testtartással, mint nagybátyja, a Meroving-király, az én grange-auxvents-i szomszédom.

Mignot kiment a büfébe meg a bejárati pénztárhoz, hogy lássa, mennyi a bevétel; a férfiaktól száz frank belépődíjat szedtek, „partnereiktől" csak ötvenet. Mikor visszajött, odaült Pierrette Amable mellé, hogy számvetést csináljon.

– Megy? – kérdezte a fiatalasszony.

– Nem.

A bevételek egyelőre még távolról sem fedezték a bálterem bérleti költségét meg a zenekar tiszteletdíját. Márpedig azért rendezték a bált, hogy helyrebillentsék a Le Clusot-i pártszervezet pénzügyi egyensúlyát. Már hetvenötezer frankkal tartoztak a megyei pártszervezetnek és huszonkétezer frankkal a sajtóterjesztőnek.

– Miért nem jönnek az elvtársak? – aggályoskodott Mignot.

Ha a pártszervezetet kudarc érte, Mignot nem tudott többé aludni.

A zenekar vontatottan belefogott egy boogie-woogie-ba.

Mindössze három pár lány perdült táncra. Az, amelyikük vezetett, időnként „dobta" a másikat, aki olyasmiféle mozdulattal bújt át aztán a karja alatt, amit Saint-Simon herceg „függőleges bóknak" nevez.

A legények a büfé körül álldogáltak, szótlanul, egymásra támaszkodva, részeg tekintettel, s időnként egy-egy pohár bort nyomtak egymás kezébe.

Egy öreg munkás méltatlankodott a szomszéd asztalnál:

– Hát a lányok már csak egymással táncolnak?

– Csak ne innának nyakló nélkül a fiúk! – mondta asztaltársnője.

– Porondra, legények! – kurjantott az öreg.

Két legény kivált a többiek közül, odamentek egy táncoló párhoz.

– Hozzám ne nyúlj! – mondta a lány, aki vezetett.

– Aludd ki magad! – szólt rá a másik, a barátnője válla fölött.

Az egyik legény nem tágított. A lányok sarkon fordultak. A legény elterült a padlón. A lányok három tánclépést tettek. Az, amelyikük vezetett, „dobta" a másikat, aki „függőlegesen bókolva" átbújt a karja alatt. Most visszafelé léptek hármat. A legény feltápászkodott; a többi legény nevetett; visszaállt közéjük: kezébe nyomtak egy pohár vörös bort.

– Mint a disznók – mondta Frédéric Mignot. – Ha a lábuk alá gurítanánk egy golyót, mind végighemperegne a földön.

– Meghasad az ember szíve – mondta Pierrette.

Szemközt ültünk, de nem mertem feltűnően ránézni, pedig roppantul kíváncsi voltam rá. Amikor a színpadra vagy a terem vége felé nézett, hatalmas fekete szeme nagyon érzékeny volt a fény megváltozására, s oly híven tükrözte szívének rezdüléseit, amikor meglátott vagy meghallott valamit, hogy szembogara eszembe juttatta a tengert, amikor repülőgépről vagy magas szikláról figyeli az ember, hogy siklik tova a víz tükrén a szél kergette felhők árnya. Minden mozdulatában volt valami visszatartott lendület, a bátorság és a félénkség keveréke, talán ezt nevezték valaha „tartózkodásnak", ma már divatjamúlt szóval.

A zenekar rázendített egy keringőre. Pierrette szelíden átszólt a szomszéd asztalhoz a lánynak, aki azt mondta az öregnek, hogy a legényekkel nem lehet táncolni, mert nyakló nélkül isznak.

– Marguerite!

A lány bólintott, és tüstént felkelt az asztaltól. Pierrette magával vitte a táncparkettre. Kifogástalanul keringőztek, franciásan aprózva, egy kicsit feszes derékkal, csaknem egy helyben forogva. Senki más nem táncolt: mindenki őket nézte. Gyönyörűek voltak: két karcsú, kemény húsú, élénken, gondosan kirúzsozott, büszke fejtartású nő, testhezálló, egyenes szoknyában; Pierrette zöld blúzban, Marguerite pirosban.

A tánc végén Pierrette bemutatott bennünket egymásnak:

– Marguerite – mondta Pierrette –, műhelytársam és jó barátnőm, de szörnyű önfejű.

– Én nem politizálok – mondta Marguerite.

És hozzátette:

– De azért nagyon szeretem a mi kis Pierretteünket.

A két fiatal teremtés egymást átkarolva állt előttem. Szép Maszktól már tudtam, hogy Pierrette Amable huszonöt éves. A másik, akivel, ha jól értettem, együtt jártak iskolába, ugyanannyi lehetett. De a tánctól nekihevülten mindketten jóval fiatalabbnak látszottak; olyan ünnepélyes és kihívó volt az arckifejezésük, mint az első bálozó lánykáké.

– Marguerite a kosárlabdacsapat kapitánya – mondta Pierrette. – Képviseli a munkaadóink színeit az egész megyében.

– Majd ha kiöregszem a kosárlabdázásból, Pierrette színeit fogom képviselni – vágott vissza Marguerite.

– Addig is – mondta Pierrette – hagyja, hogy

harcoljak érte, és a kisujját se mozdítaná meg a saját érdekében.

– A műhelyben – mondta Marguerite – jobban engedelmeskedtem neki, mint a művezetőnek.

Ez az egész párbeszéd, bár régi és megújuló vitákra következtettem belőle, könnyed hangon, cinkos pillantások és elfojtott nevetgélés közben folyt le.

Miközben Pierrette Amable és Marguerite keringőztek, Nathalie Empoli megjegyezte:

– Van ám itt egy minőségi nő.

– Kicsoda? – kérdezte Bernarde Lubas-Privas.

– Az a fekete szemű, zöld blúzos.

– Vörös a keze – válaszolt Bernarde.

– Munkáskéz – mondta Philippe Letourneau –, valóságos munkáskéz... Pontosan olyan, mint amilyen a Nemi-tavi gályán a faragott fakéz...

– Ezek vagytok ti! – robbant ki Nathalie. – Láttok egy formás nőt, Bernarde mindjárt valami hibát talál benne. Te meg, barátocskám, Philippe, mikor fogsz végre úgy nézni egy nőre, hogy nem festményhez vagy szoborhoz hasonlítod?

Pierrette és Marguerite átlibbent a terem túlsó végére, majd ismét közelebb jöttek.

– Szerintem tökéletes – mondta Nathalie.

– Szerintem is – szólt Philippe.

Noblet hátrafordult, hogy megnézze, kiről beszélnek.

– Bizonyára lesz alkalma megismerni – mondta Philippe-nek. – Ez Amable asszony, a szakszervezeti bizalmi.

– Noblet, Noblet – kiáltott fel Philippe erőltetett jókedvvel –, miért nem adta át még nekem gúzsba kötve? Talán csak nem akarja magának kisajátítani?

– Nem tudom, mit csinálnál vele – mondta Nathalie.

– Első ízben fordul elő – válaszolt egy kicsit szárazon Noblet –, hogy azt hallom öntől, érintkezésbe akar lépni a munkásaival.

Azt, hogy „a munkásaival", mintegy idézőjelben mondta. Megbántotta a fiatalember közvetett szemrehányása, aki azért akart mindenáron eljönni a bálba, hogy „végre alkalma legyen találkozni a munkásaival". Ha hazamegy, egész éjszaka erről fog beszélni a feleségével, aki *még jobban elmérgesíti majd a sebet:* „Nem elég, hogy dolgozol helyette, még szemrehányást is tesz érte..."

– Noblet – mondta Philippe –, maga neheztel rám.

– Ha legközelebb Amable asszony bejön az igazgatóságra – folytatta Noblet –, bemutatom a személyzeti igazgatónak.

– Asszony? – vágott közbe Nathalie. – Ez a kis csitri már asszony?

Noblet habozott egy pillanatig. Szemmel láthatólag nehezére esett, hogy válaszoljon Nathalie-nak. De eszébe jutott, hogy hivatali kötelessége udvariasan viselkedni egy Empoli lánnyal.

– Amable asszony – mondta – férjnél volt. Elvált vagy válófélben van. Igazából elkergette a férjét.

– Szeretem az energikus nőket – mondta Nathalie.

– Nekünk nem kellemes – folytatta Noblet –, mert a férje kisebb szolgálatokat tett nekünk...

– Ki az a nekünk? – szólt közbe Philippe.

– A fonodának. A férje elmondott egyet-mást a szakszervezeti vezetők személyes dolgairól. Érti, mire célzok?

– Nem – mondta Philippe.

– Majd lassacskán megismeri a dürgést. Amable asszony férje nagyon jól jött nekünk a szakszervezeti szakadás idején.

– Nem értem.

– Mindjárt megérti. A vállalatvezetésnek ismernie kell mindenkinek a gondját-baját, kisebb-nagyobb botlásait... Az ön nagyapja sokszor elmondta nekem: „Noblet, engem csak az lep meg, hogy milyen olcsón meg lehet venni egy embert." Majd meglátja, mennyire így van...

– Elbűvölő – kiáltott fel Nathalie.

Noblet bizalmatlanul nézett rá, elfogta a szakmai buzgalom:

– A besúgóink... csak így lehet hívni őket... a besúgóink azt is lehetővé teszik, hogy megtudjuk, ki hajlíthatatlan. Mert van ilyen is.

– És mit csinálnak azzal, aki hajlíthatatlan? – kérdezte Philippe.

– A jelenlegi törvények megnehezítik, hogy rövid úton elbocsássuk, mint régebben. Megpróbáljuk tehát elszigetelni... ez egy csomó problémát okoz...

Noblet újra bizalmatlanul pillantott Natha-

lie-ra, aki le nem vette róla apró szemének kihívó tekintetét.

– Folytassa csak, legyen szíves – mondta Philippe.

– A kedves nagypapa – mondta Noblet – boldog volna, ha látná, hogy kezdi érdekelni önt az üzlet.

Philippe kinyitotta a száját, tiltakozni akart, de elhallgatott.

– Folytassa csak – mondta végül –, nagyon izgalmas.

– Egy csomó problémát okoz... folytatta Noblet. – Például ez a kis Amable, akit maguk mindnyájan bájosnak találnak...

– Az is – mondta Nathalie.

– ... sokba kerül nekünk. Sikerült kiharcolnia, hogy az ő műhelyében egy munkásnő csak egyetlen szövőgépen dolgozzék, holott az üzemben az a szokás, hogy kettőt, hármat is kezelnek. Adva volt a kérdés: áthelyezzük-e Amable asszonyt, mondjuk a Százas Műhelybe, ahová el is vittem Philippe urat. Ott még ma is él a hagyományos fegyelem, amelyet az ön nagyapja honosított meg, amikor ő volt a tulajdonos... Önre nagy hatást tett ennek a műhelynek a csendje. Egy piszszenés sincs. A jól beolajozott szövőszékek alig hallhatóan kattognak. Meg is jegyezte: mintha templomban járna az ember. Két lehetőséggel kellett számolnunk: Amable ifiasszony vagy beadja a derekát, és kezes báránnyá válik, vagy megfertőzi a műhelytársait. Én az óvatosságot ajánlottam. Úgy gondoltam, jobb, ha megment-

jük legalább a veszett fejsze nyelét. Hagyom ott dolgozni a kis műhelyében.

– *She is tough* – mondta Nathalie –, belevaló nő, tetszik nekem.

– Amikor megtudta – folytatta Noblet –, hogy a férje bejár hozzám csevegni, bezárta az ajtaját, és a holmiját kidobta neki az ablakon. Mind felpiszkálta ellene a Le Clusot-i vörösöket, s a férfinak el kellett tűnnie a környékről.

– Érdekes volna megismerni – mondta Philippe.

Noblet, aki azt hitte, tisztában van vele, hogyan viselkednek a munkaadók a munkásnőkkel, szótlanul mustrálta végig fiatal igazgatóját. De óvatos maradt.

– Jó, ha megismeri az ember az ellenségeit – mondotta végül. – A kedves nagypapa, nem is olyan régen, azt mondta nekem, hogy szerinte az egész környéken nincs még egy olyan veszedelmes ellenfelünk, mint ez a fiatalasszony.

Philippe hozzáhajolt:

– *Nekünk*, mindig *nekünk!* – mondta hevesen. – A nagyapám nyugalomba vonult. Mit avatkozik bele?

– A nagypapa továbbra is szívén viseli, ami a fonodában történik.

– A FETA bekebelezte a gyárainkat – mondta Philippe. – A FETA minden ellenségével barátságban kellene lennie a nagyapámnak.

– Bravó! – kiáltott Nathalie. – Csak rajta! Mondd el ennek a rabszolgahajcsárnak, ami a szívedet nyomja.

Noblet egy kicsit arrább húzta a székét, jeléül, hogy ő csak Philippe-hez beszél.

– Letourneau úr – mondta –, maga sokkal fiatalabb, mintsem hogy emlékezhetne rá, mi történt 1924-ben. Hosszú, rémes sztrájk tört ki, amely az egész várost nyomorba döntötte. A kedves nagypapát annyira kihozta a sodrából a munkásai viselkedése, hogy mihelyt vége lett a sztrájknak, átadta a fonodát a FETA-nak, és visszavonult az üzlettől.

– Hallgasd csak – mondta Nathalie –, ugyanolyan meggyőződéssel hazudik, mint a mamád.

– Noblet – mondta szigorúan Philippe –, ön ugyanolyan jól tudja, mint mi, hogy az 1924-es sztrájk után a nagyapám nem tudta kifizetni a tartozásait. A FETA ezt használta fel, hogy megfojtsa...

– Philippe anyjának hozzájárulásával – mondta nyugodtan Bernarde.

– Aki azután feleségül ment az apámhoz – mondotta Nathalie. – Úgyannyira, hogy ma már én vagyok a FETA.

– Felvágsz – szólt Bernarde.

– Az is bizonyítja, hogy én vagyok a FETA – mondta Nathalie –, hogy mindig én fizetek mindenki helyett.

Bernarde odahajolt Noblet-hez, és ujjal mutatott Nathalie-ra:

– Rögtön meglátszik, hogy zsidó – mondta.

Noblet hátrább húzta a székét.

– Semmi közöm a feletteseim személyes ügyeihez.

– Noblet – mondta Nathalie –, a FETA szomjas, rendeljen valami innivalót!

Nathalie leste az öreget. Csak most vette észre, hogy kidülledő szeme gyűlöletet is tud sugározni. Várta, mikor tör ki. De Noblet-ban győzött a megszokás, engedelmeskedett a FETA-nak. Intett a kezével, s egy idős asszony jött az asztalukhoz.

– Nicsak, Tenay mama – mondta Noblet –, ma este maga a büfés?

– Úgy szolgálom a pártomat, ahogy tudom, ezen az ünnepen – felelt az asszony.

Noblet visszafordult Philippe-hez:

– Ez se tud okosabbat csinálni, mint hogy harmincévi fonodai szolgálat után felcsap kommunistának.

– Neki hamarabb felnyílt a szeme, mint önnek – mondta Letourneau.

– De kérem! – mondta Noblet. – Ne itt.

– Maga nem is tudta, hogy Philippe kommunista? – kérdezte Nathalie.

Odafordult az öregasszonyhoz.

– Igen, igen – folytatta –, a maguk személyzeti igazgatója kommunista... No, nem nagyon veszélyes... Csak amennyire képes rá, hogy valami legyen... Szavakban. Ne nagyon számítsanak rá.

Az öregasszony nem mozdult. A szeme sem rebbent.

– Mit parancsolnak inni a hölgyek és az urak? – kérdezte.

– Egy üveg vöröset – mondta Philippe.

– A maguk személyzeti igazgatója elvesztette

a fejét – mondta Nathalie. – Azt hiszi, hogy vörös bort kell inni, mert kommunista bálon vagyunk... Van valami tömény?

– Törkölypálinka – felelte az öregasszony.

– Jöhet – mondta Nathalie.

– Négy törkölyt? – kérdezte az öregasszony.

– Négy poharat meg egy üveg törkölypálinkát – felelte Nathalie. – A FETA-nak nagyon száraz a torka... Meg aztán hátha egy-két pohárka után Noblet úr is felbátorodik, és lehord engem, hiszen már most is ég a vágytól.

Noblet felállt.

– Csak szórakozzanak tovább – mondta.

Philippe tekintetét kereste.

– Nekem – tette hozzá – holnap nyolc órára a hivatalban kell lennem.

Nagy léptekkel távozott. Fekete csíkos nadrágjában, lekerekített keménygallérjával, az öreg alkalmazottakra jellemző szoros ruhájában sem volt nevetséges. Újra olyan magabiztosan járt, mint a környező hegyvidék parasztjai.

– Nem is olyan *tisztességtudó ez az utcalány*, mint gondoltad – kacagott fel Nathalie.

Ezen mindhárman jóízűt nevettek.

Lassacskán megtelt a terem.

Az egyik asztalnál a vasúton dolgozó északafrikai kubikusok ültek. Limonádét rendeltek. Élénk színű ing, nyakkendő, városi ruha volt rajtuk. De nem kérték fel a lányokat, nehogy elutasítsák őket: „Menj inkább szőnyeget árulni; ide, uram, ide, lássa, de szép!"

Jött aztán néhány fiú a rugbycsapatból; ők nem

voltak részegek. Táncoltak. A leánypárok egyre fogytak. De továbbra is ők táncoltak a legszebben.

Blaise és Marie-Louise Jacquelard, a tanító házaspár ült le az asztalunkhoz, a megyei pártkongresszuson ismertem meg őket. Pártmunkájuk oroszlánrésze az volt, hogy választási időszakban a párt rendelkezésére álltak kis Renault-jukkal; segítettek a gyűlések megszervezésében, szállították a funkcionáriusokat; ez a szolgálat évente vagy húszezer kilométer utat jelentett. Sokat olvastak, számos folyóiratot járattak, kommunistát is meg mást is, a *Nouvelle Critique*-től[3] a *Novoje Vremjá*ig.[4] Akkoriban fedezték fel, amikor először találkoztam velük, Alekszej Tolsztoj *Golgotá*ját.

A Le Clusot-i bálon mindjárt előhozakodtak legújabb szerelmükkel, Szofronov *Virágzó föld*jével. Tetszett nekem a lelkesedésük.

Az asztal túlsó oldalán Mignot és a felesége halkan vitáztak egymással.

Egyszerre csak Raymonde Mignot sápadtan felegyenesedett, görcsös ujjaival a combja tövét szorongatta, sóhajtozott: „Jaj, a fájásom, a fájásom!" Mignot és Cuvrot jobbról-balról támogatták. Egy lábon állt, a másik, a beteg lába teljesen megmerevedett; elkezdett fulladozni.

3 Új Kritika – a Francia Kommunista Párt elméleti folyóirata.

4 Új Idő – a Szovjetunióban több nyelven megjelenő külpolitikai folyóirat.

– Hazaviszem a kocsin – ajánlkozott tüstént Marie-Louise-Jacquelard.

Raymonde Mignot el-elfulladva nyöszörögte:

– Az orvos... megmondta... hogyha... felidegesítenek... visszajön... a fájásom.

Mignot meg egy rendező gárdista támogatták a kocsihoz.

– Mit vitatkozol vele? – kérdezte szemrehányón Cuvrot munkás.

– Nem tűrhetem, hogy a feleségem *füstösöknek* nevezze az észak-afrikaiakat.

– Persze... – mondta Cuvrot. – De ismered...

– Amikor látta, hogy bejönnek az észak-afrikai elvtársak, szemrehányást tett nekem, hogy olyan helyre kellett jönnie, ahova *füstösök* járnak. Nem hagyhattam szó nélkül.

– Ismered a feleségedet – ismételte Cuvrot –, nem kellett volna elhoznod.

– Mindig a szememre veti, hogy egyedül hagyom otthon.

A terem egyre jobban tele lett. Jacquelard beszélt nekem a Mignot házaspárról. Raymonde Mignot egy bresse-i faluból való, kisgazdák a szülei. Fivérei, nővérei tagbaszakadt, jó húsban levő fiúk és lányok voltak; ő meg vézna. A háború alatt szerelmes regényeket olvasgatott, ötvenesével vette őket a vásáron a vándor könyvárustól. A felszabaduláskor húszéves volt; mindenáron meg akart szabadulni a falusi munkától; az apja arra kényszerítette, hogy csirkét neveljen meg libát tömjön. Frédéric Mignot, akit akkor neveztek ki a járási székhely postahivatalába, megalapí-

totta az UJRF[5] helyi szervezetét. Raymonde belépett, mert felfigyelt rá, hogy az alakuló gyűlésen, amelyre a község egész ifjúsága hivatalos volt, Mignot rajta felejtette a szemét. Abban az évben keltek egybe, amikor a férfi elnyerte a postafelügyelői rangot és kinevezték Le Clusot-ba. A fiatalasszony azt remélte, hogy a kisváros előkelőségeivel fognak összejárni; Mignot azonban csak kommunistákat hozott a házhoz; hetenként háromszor gyűlésre járt; a többi estéken pedig vagy olvasott, vagy a „hozzászólásait" készítette elő. A „fájás" először egy vasárnap jelentkezett, abban a pillanatban, amikor az ebédre meghívott Cuvrot munkás asztalhoz ült; Raymonde Mignot különösen utálta Cuvrot-t, mert olyan nyers volt a szavajárása, akárcsak az ő apjáé, a bresse-i paraszté. A „fájás" vándorgörcs volt, amely hol az egyik tagjába állt bele, hol a másikba, sőt, egy nap a szívét is megtámadta, és a fiatalasszony olyan mély ájulásba zuhant, hogy azt hitték, nem is tér többé magához. Mignot a környék egyik orvosától a másikhoz vitte a feleségét, sőt még a sainte-marie-des-anges-i kuruzslóhoz is ellátogatott vele.

– Elvittük egy lyoni ideggyógyászhoz – mesélte Jacquelard.

Mignot visszatért.

– Fel kellene szólalnod – mondta Pierrette Amable-nak.

5 Union des Jeunesses Républicaines de France: Francia Köztársasági Ifjúsági Szövetség – a Francia Kommunista Párt ifjúsági tömegszervezete.

– Most nem alkalmas – felelte Pierrette. – Javában szórakoznak. Vagy sokkal részegebbek, semhogy odafigyelnének.

– Mégsem hagyhatjuk elmúlni a pártünnepséget úgy, hogy nem mond valamit egy kommunista – folytatta Mignot.

– Ugyan mit mondhatnék nekik? – tiltakozott Pierrette.

– Beszélj az akcióegység fontosságáról.

– Beszélj te – mondta Pierrette –, ha van hozzá bátorságod.

– Jobb, ha te beszélsz – erősködött Mignot.

– Igazán nem tudom, hogy miért.

– Mert engem nem szeretnek – mondta Mignot.

– Ez rád vall – felelte Pierrette.

Nagy fekete szemén árnyék suhant át. Közben Szép Maszk lépett be a terembe. Egyenesen a mi asztalunk felé tartott.

– Jó estét, Amable asszony – mondta.

Erősen megszorította a fiatalasszony feléje nyújtott kezét.

Valami feltűnt nekem. Ahogy kezet szorított Pierrettel, könnyedén kihúzta magát, és hátraszegte a fejét; úgy köszönnek az olaszok, ha meg akarják adni a módját (a németek fejet hajtanak, a lengyelek meghajolnak). De nemcsak ez a fél vigyázzállás lepett meg: „Jó estét, Amable asszony" hanglejtésében nem volt semmi abból a gyengéd vagy évődő cinkosságból, amellyel az asszonynéppel szokott beszélni, s ami néha viszszatetszést keltett bennem; sőt mintha valami merevséget éreztem volna benne. Meg aztán miért

mondott „Amable asszonyt", hiszen itt mindenki Pierrette-nek szólítja?

– Jó estét, Szép Maszk – felelte Pierrette –, jó későn érkeztél az ünnepségünkre...

– Szénégető honfitársaimnál töltöttem a napot, odafent a hegyekben, Grange-aux-Vents fölött...

Elbeszélő modorban adott elő, mintha irodalmi szalonban lenne. Ki tudja, hányadszor, elcsodálkoztam könnyedségén s az olasz nép csiszoltságán.

– Az utolsó három kilométeren – folytatta – már út sincs. Úgy jöttek elibém, öszvérháton. Hetenként egyszer lejárnak bevásárolni...

– Nem is tudtam, hogy szénégetők vannak a községben – mondta Mignot.

– Nem tudsz te soha semmit, kivéve amit a pártbizottságban mondanak neked, de hogy egyébként mi történik az országban... – felelte Pierrette.

– Szép Maszk – szólt Marguerite –, vigyél táncolni!

Marguerite felállt. Szép Maszk átkarolta; elmentek táncolni.

– Szép Maszk... – mondta Mignot. – Miért hívjátok mindnyájan Szép Maszknak?

– Hiszen majdnem ez a neve – válaszolta Pierrette. – Meg talán azért is, mert mi szépnek látjuk, ha nem is nagyon szép... Te nem érted a legegyszerűbb dolgokat sem, kedves Frédéric.

– Igaz – mondta Mignot. – Ez a bajom. Ebből származnak a politikai hibáim.

– Elég, elég – kiáltott fel Pierrette –, nem vagy a gyóntatószékben!

Ekkor újabb csoport rugbyjátékos érkezett; most jöttek a díszvacsoráról, annak örömére rendezték, hogy aznap legyőztek egy lyon-villeurbanne-i másodosztályú csapatot. A Briand fiú, a csapat kapitánya hozta be őket; kockás, nyitott inget és rézcsatos bőrövet viselt. Félig cowboy, félig ejtőernyős, ilyen az ízlése. Senki sem szereti, de a csapat mezét, cipőit meg az útiköltséget az ő apja fizeti, aki Le Clusot legnagyobb fakereskedője. (A lányok kosárlabdacsapatát a FETA tartja fenn.)

Most kezdődött a tánc.

Szép Maszk és Marguerite szinte az egyetlen táncoló pár. A zenekar tangót játszik. Marguerite arcával odasimul Szép Maszk arcához.

A Briand fiú végigméri a táncolókat; zsebre tett kézzel, szétvetett lábbal áll a táncparkett szélén.

– Itt már csak makarónikkal táncolnak – mondja olyan hangosan, hogy mindenki meghallhatja a teremben.

Szép Maszk azonnal leáll.

– Kérlek – mondja Marguerite –, nagyon kérlek, ne csináljatok itt zürt!

Szép Maszk megpörgeti a partnerét, és szembekerül a Briand fiúval, de még a táncparkett fele elválasztja őket egymástól.

– Kérlek – suttogja Marguerite –, ne csinálj zürt a párt bálján. A csendőrök csak az alkalmat keresik, hogy zaklathassák a barátainkat.

Szép Maszk két lépést tesz partnerével a

táncparkett széle felé, miközben a lány válla felett messziről keresi a Briand fiú tekintetét. Marguerite megfeszíti a lábát, hogy visszatuszkolja a parkett túlsó vége felé.

– Nem tehetsz ilyet Pierrette-tel – mondja a lány. – Nem tehetsz ilyet az elvtársaival.

Tovább táncolnak. Marguerite érzi, hogy Szép Maszk hozzásimuló lába reszket. Jól tudja, hogy a visszafojtott haragtól.

A Briand fiú tempósan átmegy a parketten. A párok mind megállnak, csak Marguerite és Szép Maszk nem. Melléjük lép, és kezét Marguerite vállára teszi. Szép Maszk elhúzódik a lánytól. Marguerite fehér, mint a fal. A fiatalember lába nem reszket már. Higgadt, „mintha fejest akarna ugrani" – gondolja a lány.

– Egy ilyen lány – mondja a Briand fiú, súlyos tenyerével Marguerite vállára nehezedve –, egy ilyen lány nem makaróninak való.

Marguerite hirtelen faképnél hagyja. Ugyanabban a szempillantásban Szép Maszk kapásból arcul csapja, majd gyomorszájon vágja a Briand fiút. Az elzuhan.

– Ide, Le Clusot-i rugbyzók! – ordítja, miközben feltápászkodik.

Arcát már elöntötte a vér, a keze fejével törölgeti, s ujjáról rázogatja le a vércseppeket. Nekimegy Szép Maszknak, aki védekező állásban várja.

De máris ott terem a kommunista rendezőgárda, és szétválasztja őket.

A pártmunkások, akik kis csoportokba verődve beszélgettek az ajtó előtt vagy a szom-

szédos kiskocsmában, mert unták a bált, futólépésben érkeznek.

A rugbyzők határozatlanok. Nekimenni a makaróninak, az még rendjén van, de nekimenni a kommunistáknak, az más. A kommunisták nem tűrik, hogy megzavarják a gyűléseiket; hamar visszacsapnak, ezt mindenki tudja Le Clusot-ban. Egyébként is Briand papa rugbyjátékosai között több „szimpatizáns" van, sőt, egy párttag is; ők egy kicsit félrehúzódnak a csapattól – szégyellik, hogy nem sietnek a kapitány segítségére, méghozzá egy győzelem után, de nem akarnak ökölre menni az elvtársakkal; így aztán nagyon kellemetlenül érzik magukat.

Jön Vizille, a vasutas, aki partizánőrnagy volt. A rendezőgárdából két legény már lefogta a Briand fiút, aki dühösen rugdalózik, és megpróbálja leoldani az övét, hogy fegyverként használja. Szép Maszk, egy kicsit hátrább, egyre a Briand fiún tartja a szemét.

– Ide Le Clusot-i rugbyzők! – ordibál a Briand fiú, és jobbra-balra rugdalózik.

– Le a makarónikkal! Franciaország a franciáké! – kiált a terem sarkából Morel, a hentes, akinek a felszabaduláskor kellemetlenségei voltak, mert a megszállás idején segített a pétainista milíciának. A rugbycsapattal jött, lelkes szurkolója.

– Pofa be, Momo! – dörmögi valaki a fülébe.

Felugrik, megfordul, hát Vizille-jel, a vasutassal találja szemközt magát.

– Akarod, hogy megint meglátogassalak a boltodban? – kérdezi Vizille.

Morel hentes ábrázatát abban a pillanatban elönti a verejték.

– Pardon, őrnagy úr – mondja –, bocsánat, bocsánat . . .

Hatalmas arca reszket, hatalmas feneke reszket, egész tęstében reszket.

Vizille nyugodtan átsétál a termen. Ő szabadította fel Le Clusot-t egy héttel az amerikaiak bejövetele előtt. Egy hétig az egész járásban az övé volt minden közigazgatási és jogi hatalom. 1929 óta kommunista, de 1946 óta nem ment el tüntetésre, gyűlésre, taggyűlésre, és a *Progrès de Lyont*[6] olvassa. Január 1-én egyszerre kifizeti egész évi párt- és szakszervezeti díját, azután nem mutatkozik, csak az évenként megrendezett ünnepen, amelyen mindig meghívja egy üveg pezsgőre Cuvrot munkást. „Ha majd igazán szükségetek lesz rám – mondja –, ismét ott leszek, mint az ellenállás idején." Az országúti sorompót őrzi Le Clusot felett, az erdő szélén; azt mesélik róla, hogy orvvadász; ő az önkéntes tűzoltók főhadnagya. Még csak szavazni sem jár, ami a pártbizottság ülésén végképp kihozta a sodrából Mignot-t: követelte, hogy zárják ki a pártból. Pierrette Amable és Cuvrot ellenezték, s az ő álláspontjuk győzött; elhatározták, hogy előveszik, beszélnek vele, de aztán nem lett belőle semmi.

Vizille tempósan átmegy a termen. Aki észreveszi, elhallgat.

6 Lyoni Haladás – az egyik legnagyobb vidéki polgári napilap.

– Hát ez meg mi? – kérdezi szinte dörmögve. – Mi van itt? Mit jelentsen ez?

A rugbyjátékosok utat engednek neki. De a Briand fiú továbbra is rúgkapál a két legény között, akik megmarkolták. Vizille közelebb lép hozzájuk, megáll, cigarettát sodor, rágyújt, és csak nézi őket. A Briand fiú már nem kapálózik; vérzik az orra; a vér lecsöpög a kockás ingére. Vizille int a rugbyzóknek.

– Vigyétek, hadd mosakodjék meg a kútnál, aztán vigyétek haza az apjához.

A rendezőgárda átadja a Briand fiút a rugbyjátékosoknak, akik magukkal viszik.

– Gyáva banda! – kiáltja a Briand fiú a klubtársainak. – Piszkos csürhe! Egy büdös vasat sem kaptok többet az apámtól, egy vasat sem, se cipőt, se semmit!

– Hé! – kiált utánuk Vizille.

A rugbyjátékosok, akik kifelé vonszolják a Briand fiút, megállnak.

– Ha csendőrrel találkoztok – mondja Vizille –, mondjátok meg, hogy részeg volt, és ti *téritettétek magához,* hogy nyugton maradjon.

– Igenis, Vizille úr – felelik a játékosok.

A rugbyzók kicipelték a Briand fiút.

Vizille barátságosan vállon veregette a két legényt, aki lefogta a rugbycsapat kapitányát.

Ebben a pillanatban Nathalie Empoli nagy zajjal hátratolta a székét, és felkiáltott:

– Bravó! Bravó! Bravó!

És teljes erejéből tapsolt hozzá.

Bernarde Lubas-Privas is tapsolt, de nyugodtabban, nem állt fel hozzá. Philippe Letourneau

szelíden nevetett; már jó néhány pohár törkölyt felhajtott, piros volt, de nem látszott részegnek.

Mindenki feléjük fordult. Vizille nyugodtan végigmérte Nathalie-t, aztán felé nyújtotta a karját, és kétszer-háromszor tapsolt az ujja hegyével, klakk, klakk, s kacsintott hozzá.

– Bravó, kisbaba! – kiáltotta.

Aztán odament a büféhez, s egy palack pezsgőt rendelt. Cuvrot melléje szegődött. Hívta Szép Maszkot is, koccintson velük.

– Látod – mondta Mignot Pierrette-nek –, igazam volt, ennek a Vizille-nek betyártempói vannak. Tetejébe még orvvadász is. Anarchista. Meglátod, a végén még kellemetlenségünk lesz miatta . . .

Pierrette nem válaszolt. A szeme sarkából mosolyogva nézte Vizille-t. A vasutas megtokásodott, megpocakosodott a felszabadulás óta. A fiatalasszony elképzelte, hogy egy nyári hajnalon végigjárja a csapdákat, izzad és fújtat a domboldalon, egyik bokortól a másikig szánkázik. Lehet, hogy Mignot-nak igaza van. De Pierrette elképzelte Vizille-t egy ismerős tölgyfa tövében, derűs képpel, ősz hajfürtjein gyöngyöző verejtékkel, kezei között egy kitekert nyakú nyúl. Kedve támadt jobbról-balról arcon csókolni.

– A történtek után – mondta Pierrette – jó lesz, ha felszólalok.

Fellépett a kis színpadra. A zenekar vezetője három nagy dobütéssel hívta fel a figyelmet. Egyszeriben csend támadt, mert a csetepaték után mindenki várta, hogy történjék valami.

Pierrette Amable halkan szólalt meg, akadozva.

– Az elébb – mondotta – gyaláztak itt egy dolgozót azért, mert olasz . . .

Megkérdezte, látták-e a jelenlevők a marhavagonokat, amelyekben az olasz és az észak-afrikai pályamunkások laknak. Igen. Miért nem alkalmaznak a vállalkozók francia munkaerőt? Mert a franciák nem volnának hajlandók ilyen körülmények között élni, ilyen bérért dolgozni. Nahát . . .

Pierrette vontatottan beszélt, kereste a szavakat. Szemmel láthatólag gyakorlatlan volt a nyilvános szereplésben. Ha nem találta meg a szót, amelyet keresett, megállt a mondat közepén. Ilyenkor mindenki a tétován kereső, óriási fekete szemét nézte; még teljesebb csönd támadt: látnivaló volt, hogy mindnyájan szeretik. Mert a részegek is csöndben maradtak, meg se moccantak. Pierrette az érvelés gondolatmenetét egy csomó „na, tessék", „nahát", „szóval", „igen", „menjünk tovább", „gondolkozzunk csak el" betoldásával fűszerezte.

Gondolatban átvitte hallgatóit a szövőgyárba. Megkérdezte, hány évesek a szövőszékek. Huszonöt-harminc. Csakhogy a FETA nemzetközi részvénytársaság, vajon németországi és amerikai gyáraiban hány évesek a szövőszékek? Kettő-öt évesek. Összehasonlítást tett a teljesítmények között. „Na, tessék", „nahát".

– De hát miért dolgoztat benneteket mégis tovább a FETA? Mert a ti béretek alacsonyabb, mert ti hajlandók vagytok rosszabb körülmények között élni, mint az amerikai vagy a német dolgozók. A FETA olyan rosszul fizet benneteket, hogy jobban jár, ha ócska gépen dolgoztat benne-

teket, mint ha újakat vásárol. Ti vagytok a FETA füstösei és digói!

Azzal fejezte be, hogy minden dolgozó, francia, olasz, észak-afrikai, német vagy akár amerikai, a nagy nemzetközi monopóliumok digója és füstöse.

– Egységbe hát a világ minden FETA-ja ellen, amely háborúra és fasizmusra készül, mert még jobban ki akar zsákmányolni bennünket!

Pierrette nagy taps közben ült vissza Mignot mellé. A befejező buzdítást emelt hangon mondta, aztán hirtelen elszégyellte magát e miatt a szónoki hang miatt, és elpirult. Még akkor is piros volt, amikor leült az asztalunkhoz.

– Miért nem tapsoltál? – kérdezte Nathalie Philippe-től.

– Ha akarom, ha nem – felelte Philippe –, engem úgy tekintenek, mint a FETA képviselőjét. Csak nem tarthatom oda a bal orcámat, miután jobbról arcul ütöttek.

– A FETA nem te vagy, hanem én – mondta Nathalie.

Ő tapsolt, ahogy csak tudott.

– Én még szigorúbban elítélem a FETA-t, mint ez az asszonyka – folytatta Philippe. – De ő mégiscsak túlságosan leegyszerűsíti a dolgokat. Először is nem helytálló az a megállapítása, hogy a német munkásokat jobban fizetik, mint a franciákat...

– Sokkal inkább gyároscsemete vagy, mintsem hinnéd – vágott közbe Nathalie.

– Te talán nem? – válaszolta hevesen Philippe.

– Én Empoli vagyok. Az Empolik a XIV. szá-

zad óta bankárok. Bernardo Empoli csődbe juttatta a Mediciket. Giulio Empoli kihúzta a csávából IV. Károlyt. Az edinburghi Empolik sokkal többször voltak Skócia királyai, mint maga az angol király. New York-i nagynéném egy Durand de Chambord-hoz ment feleségül, és atomerőművek vannak a tulajdonában. A világ egyik nagy uralkodócsaládjához tartozom . . .

Hirtelen Philippe felé fordult:

– Az én számomra ugyanolyan *plebs* vagy, mint ezek közül akármelyik . . . Én azért tapsoltam meg a feketeszeműt, mert tetszik nekem . . .

Megtöltötte a két poharat, s felemelte a magáét, miközben Philippe tekintetét kereste. A pálinkásüveg már csaknem kiürült.

– Isten éltessen – mondotta.

Egy hajtásra kiitta. Philippe egy mozdulattal válaszolt a felköszöntésre, ő is egy hajtásra itta meg a pálinkát. Találkozott a tekintetük. Nathalie szeme tompábban fénylett, az arca lángolt.

– Te is tetszel nekem – mondta a lány. – Nagyon jól tudod. Ha akarod újra . . .

– Akkor sem sokat ért – mondta Philippe.

– Részegek voltunk mind a ketten – mondta Nathalie.

– Mi csak akkor tetszünk egymásnak, amikor részegek vagyunk.

– Nekem – mondta a lány – mindig tetszel.

Bernarde rideg hangja mintha csak nagyon messziről hallatszott volna.

– Hát nekem – kérdezte – mi közöm a ti enyelgésetekhez?

Nathalie hirtelen feléje fordult:

– A társalkodónőnek hallgass a neve, ha komoly dolgokról van szó.

Visszafordult Philippe-hez:

– Különös – mondta –, hogy szeretik az Empolik a te családod tagjait: apám az anyádat, én téged... Ha Amerikába mész, bizonyos vagyok benne, hogy karriert csinálsz Esther nagynéném révén.

Egy pillanatra elhallgatott.

– Bizonyára erről ábrándozik a mamád – fejezte be.

Philippe felállt, és a terem tulsó vége felé nézett. Azután Nathalie-hoz fordult.

– Mégis – mondotta – jobban tetszik nekem a feketeszemű.

A zenekar éppen egy slow foxra zendített rá. Még nem táncolt senki. Philippe átment a termen, egyenesen a vörös szegfűkkel díszített asztalhoz. Nyakigláb ember volt, elég vaskos vállú és nyakú, mint minden Letourneau. Könnyedén lépdelt, mint az olyan fiatalemberek, akik csak a családi asztalnál tartoznak engedelmességgel. Még a szesztől sem tántorgott, annyira otthon érezte magát Le Clusot-ban. Minden tekintet rászegeződött.

Philippe meghajolt Pierrette Amable előtt, táncra kérte.

Pierrette lassan ráemelte nagy, fekete szemét.

– Köszönöm! – mondta. – De nagyon fáradt vagyok ehhez a tánchoz.

Philippe újra meghajolt, aztán ugyanolyan könnyedséggel visszament az asztalához. Nathalie már töltött.

– A feketeszeműre! – mondta a lány.

– Ennek a fiatalasszonynak csakugyan gyönyörű a szeme – mondta Philippe.

– Miért nem akartál táncolni vele? – kérdezte Mignot.

– Mert a főnököm – felelte Pierrette.

– A párt bálja nemcsak a munkásoké – mondta Mignot. – Meghívtuk Le Clusot egész lakosságát. Nem szabad különbséget tenned.

Pierrette felpattant.

– Nahát, micsoda hülye vagy! – kiáltott fel. – Hogyan védelmezhetném holnap reggel az elvtársaim érdekeit a személyzeti igazgatóval szemben, ha ma este vele hancúrozom?

– Igaza van –szólt közbe Cuvrot munkás.

– Nem vagyok bizonyos benne, hogy jól látjátok a dolgokat – mondta Mignot.

– Hát eredj, kérd fel a barátnőjét – szólt Pierrette.

– Nem tudok táncolni – mondta Mignot.

Pierrette intett Szép Maszknak, a fiú felkérte, s elmentek táncolni.

Philippe Letourneau, Nathalie Empoli és Bernarde Lubas-Privas éjjel egy óra tájban értek haza a kastélyba.

Amikor Philippe megkapta állását a fonodában, nagyapja átengedte neki azt a melléképületet, amelyben azelőtt a házmesterék laktak. Akkor bocsátották el őket, amikor a François Letourneau visszavonult az üzlettől, miután gyárait átengedte a FETA-nak. Az öregúr a cseléddel a kastélynak nevezett főépületben lakott, egy húsz-huszonkét

szobás, manzardos házban, amely az 1880-as években, a Letourneau-cég virágkorában épült. A földszintet foglalta el, az emeletek 1925 óta zárva voltak; csak egyszer egy évben, nagytakarításkor nyitották ki a zsalukat; ilyenkor a FETA igazgatója huszonnégy órára kölcsönadott két takarítónőt a régi gyártulajdonosnak.

A három fiatal a rövidebb utat választotta a munkásnegyed és a város között, s amikor belépett a kertajtón, látta, hogy a melegházakban világosság van. A nagy Letourneau, amióta nyugdíjba vonult, minden idejét a kék rózsa kinemesítésének szentelte, holott a virágszakértők azt állítják, hogy ez az egyetlen szín, amely ellenkezik a rózsa természeti adottságaival. A bibor szirmok tövén évről évre több lett a kék szín. Ha nem jön közbe semmi, az első teljesen kék rózsa 1970 táján fog kinyílni; s ha egy kis szerencséje van, Letourneau még meg is éri. Éjjel is gyakorta felkelt, hogy megnézze, nő-e az új fajta.

– Köszönjünk be a nagyapádhoz – javasolta Nathalie.

– Utálja az anyámat – mondta Philippe –, s ebből következően az egész családot.

– Engem szeret – mondta Nathalie.

Philippe vállat vont.

– Ahogy akarod – mondta.

Odaértek a kivilágított melegházhoz.

– Philippe-pel az előbb nem akart táncolni a fonoda szakszervezeti bizalmija – mondta Nathalie.

– A kis Amable? – kérdezte az öregúr. – Rátarti menyecske az. Még sok borsot fog törni az orrotok alá.

Másnap délelőtt tizenegy óra tájban az igazgatóságról lement az egyik titkárnő Pierrette Amable műhelyébe. Hosszú, fekete munkaköpenyt viselt, kis fehér gallérral, haját simán hátrafésülte, és nem festette magát; az igazgatósági kistisztviselő típusa nem változott azóta sem, hogy a fonó- és szövőgyár már nem Georges Letourneaué, a nagy François Letourneau apjáé; továbbra is a plébános ajánlására vették fel az alkalmazottakat.

A titkárnő egyenesen Pierrette-hez ment, aki a szövőgépét figyelte. Olyan hangosan beszélt, hogy a körülötte állók is meghallhatták.

– A személyzeti igazgató kéri, hogy jöjjön fel azonnal az irodájába.

A szakszervezeti bizalmit nem így szokták behívni. Rendszerint az igazgatóság fullajtárja hozott egy cédulát – negyedív papíron, fillérből lesz a tallér – a következő gépírásos szöveggel:

Idézés
délután 5 órára
a személyzeti irodába

A bal felső sarokba kézzel írták a címzett nevét: „Amable-né." Ilyenkor mindig Noblet fogadta. Délután öt órakor, műszak után, mert az igazgatóság nem akarta „elvesztegetni" azokat a perceket, amelyeket Pierrette Amable az elvtársai védelmével tölt. Általában így kezdődtek a nagy csaták. Ezúttal azonban úgy látszott, hogy az ellenség egészen más területen támad.

Marguerite, aki a szomszédos gépen dolgozott, azt dúdolta, hogy „Ha szerelmes az ember..."

Pierrette arra gondolt, hogy Philippe Letourneau bizonyosan későn kelt fel, s csak most érkezett be az irodába.

Leállította a szövőgépet. Az igazgatósági titkárnő már elment, de előbb megismételte:

– Maga a személyzeti igazgató várja, és most rögtön.

– Kölcsönadjam a rúzsomat? – kiabálta túl Marguerite a szövőgépek zaját.

Marguerite szeme csillogott az izgalomtól. „Csakugyan úgy kezdődik, mint a *Bizalmas barátnő*ben" – gondolta Pierrette. Tudta, hogy barátnője buzgó olvasója a *Bizalmas barátnő*nek. Egy pillanatra megfordult a fejében, hogy kell-e majd védelmeznie a méltóságát s a munkásosztály méltóságát. Tulajdonképpen semmi nyugtalanságot nem érzett; a bál alatt jól megnézte Philippe Letourneaut, igazán nem félt tőle.

Az igazgatósági épületet egy kis tér választotta el a fonoda bejáratától, Le Clusot központjában. Szép, terméskő épület volt, amelyet az idegenek gyakran városházának néztek. Nem is nagyon tévedtek, hiszen 1818-tól, a fonoda alapítási évétől egészen 1934-ig vagy a gyártulajdonos, vagy a gyárigazgató volt mindig a polgármester.

A fertőtlenítő szaga, amely az igazgatósági épület bejáratában rögtön kaparni kezdi az ember torkát, Pierrette képzeletében egybekapcsolódott a szorongással, amelyet kezdő bizalmi korában érzett. Sőt, még régebbi dolgokkal, a gyerekkorával. Ha egy Le Clusot-i munkás azt mondja: „El kell

mennem az igazgatóságra" – akkor már súlyos az ügye: felfüggesztés, elbocsátás, előleg- vagy segélykérés, vagy esetleg valami tiltakozás, ami miatt feketelistára kerül az ember.

A földszinten a könyvelés és a pénztár. Pierrette a gyárban töltött első éveiben mindig szégyellnivalónak, megalázónak érezte, ha fölvette a bérét, mintha valami aljas dolgot művelt volna, mintha eladta volna magát; ez az érzése elmúlt, mihelyt szakszervezeti feladatokat kapott; most pedig, ha belép a gyárba, már nem az az érzése, hogy eladja az idejét, az életét, önmagát, hanem hogy csatába indul. A pénztárban figyelmesen ellenőrzi a bérlapját; az aláírása határozottabb, kiírtabb lett.

Felsietett a kőlépcsőn. Nem volt benne semmi szorongás: sőt, furdalta a kíváncsiság, szórakoztatta a dolog. Benyitott a homályos üvegajtón, amelyre zománcozott fehér betűkkel volt kiírva: SZEMÉLYZETI IRODA, és lejjebb: KOPOGTATÁS NÉLKÜL TESSÉK BELÉPNI. Az írógépnél egy titkárnő, távolabb Noblet, háttal az ablaknak; Pierrette egyenesen odament hozzá:

– Itt vagyok – mondta.

Noblet egy pillanatra felnézett rá, aztán tovább írt. A fiatalasszony nem mozdult.

– Nem kérettem – felelte Noblet, anélkül, hogy felpillantott volna.

Egyre csak írt. A legfiatalabb titkárnőből kibuggyant a nevetés. Pierrette jól ismerte; egy házban laktak a munkásnegyedben, s a titkárnő anyja katekizmusra tanította a gyerekeket.

– Valami mondanivalód van? – kérdezte tőle Pierrette.

A lány elpirult, és nem válaszolt. Pierrette kopogtatott a szobavégében nyíló lakkozott faajtón, amelyen egy réztáblára az van rávésve: SZEMÉLYZETI IGAZGATÓ. Gyors léptek zaja: Philippe Letourneau ajtót nyitott és félreállt.

– Tessék beljebb fáradni, Amable asszony.

Bement. Letourneau becsukta mögötte az ajtót.

Pierrette-et meglepte az éles világítás. Ahány irodát csak ismert a FETA-ban, mind sötét, egyetlen ablakon át kap fényt, annak az üvegjét is csak kétszer mossák egy évben, tavasszal és ősszel, a falakon légypiszok, a mennyezetről hámlik a vakolat.

Ebben a háromablakos sarokszobában a friss fehér festésen játszott a napfény, a falakon élénk színű képek lógtak világos keretben.

– Üljön le . . .

Letourneau egy klubfotelre mutatott, amely ferdén állt az asztala mellett. Pierrette már-már visszautasította, és le akart ülni a fal mentén sorakozó fatámlás székek egyikére, amelyek a régi FETA-ból maradtak itt; tüstént szemrehányást is tett magának. Miért ne lenne joga a szakszervezeti bizalminak a személyzeti igazgató klubfoteljéhez?

Leült tehát az öblös bőrkarosszékbe, egyik lába elöl, a másikat maga alá húzta, a derekát kifeszítette, mint mindig, karját könnyedén rátette a kartámlára. Aztán felpillantott Letourneaura, aki az asztal túlsó felén foglalt helyet, egy másféle bőrből készült, citromfa színű karosszékben, amelynek egészen világos bőrhuzata az előkelő üzleteket juttatta Pierrette eszébe.

A fiatalasszony észrevette, hogy az íróasztalon egy vázában rengeteg rózsa van. Letourneau félretolta a rózsát, mert nem látták tőle egymást.

– Meg van lepve – kérdezte –, hogy virágot lát a FETA irodájában?

– Hívatott . . . – mondta Pierrette.

– Igen, igen . . . – mondta a férfi.

Keresgélt az asztalán tornyosuló papírok és könyvek között.

– Hát kérem – mondta –, Noblet úr megkért, hogy írjam alá három segédmunkás elbocsátását a karbantartásból, mert . . . ittas állapotban jelentek meg a munkahelyen.

Elmosolyodott, mintegy mentegetőzésül.

– Az ő jelentését idézem . . . tehát mert . . .

Utánozni kezdte egy bohózati csendőr jelentését.

– . . . tehát mert ittas állapotban jelentek meg a műhelyükben, egy hónap leforgása alatt immár negyedszer, miután az említett időközben háromszor egymás után hasonló okból már intelemben részesültek.

„Micsoda körmondat! – gondolta Pierrette, aki jól ismerte a FETA stílusát. – Mintha csak azt mondaná: én nem vagyok olyan, mint Noblet, én tanultam, engem tisztességesen neveltek."

– Mit szól hozzá? – kérdezte Letourneau.

– Nem értesültem róla – felelte Pierrette. – Majd vizsgálatot indítok. Szíveskedjék megmondani a három fegyelmi eljárással sújtott munkás nevét.

– Szükségtelen – mondta Letourneau. – Megtagadtam a határozat aláírását.

Nevetve nézett a fiatalasszonyra.

„Hány éves lehet? – találgatta Pierrette. – Huszonnégy évesnek mondják, de olyan gyerekes a nevetése. Hja, a felelőtlen élet. Az ilyenek sohasem érnek férfivá."

– Köszönöm – mondta Pierrette érzéketlen arccal.

– Ha továbbra is zaklatnák az illetőket – folytatta Letourneau –, majd idecitálom őket... aztán a lelkükre beszélünk mi ketten... maga meg én...

Pierrette felállt.

– Köszönöm az ő nevükben, igazgató úr.

Biccentett, sarkon fordult, és elindult az ajtó felé.

– Más mondanivalóm is van – mondta élénken Letourneau.

A fiatalasszony visszafordult az asztal felé. A férfi is felállt.

Egymással szemben álltak, az asztal két oldalán. Letourneau rábökött a hüvelykujjával egy mögötte függő festményre:

– Hogy tetszik magának ez a kép? – kérdezte.

Pierrette azt gondolta: „Vajon szó nélkül távoznom kell-e, vagy inkább szárazon azt válaszoljam: nem azért fizet engem a FETA, hogy képeket nézegessek... De miért bántanám meg ezt a fiút, aki mindeddig..." Eszébe jutott, hogyha a kép valami sértő dolgot ábrázol, pofon üti ezt a ronda csibészt. Felnézett a festményre, és elnevette magát.

– Nos? – kérdezte Letourneau.

– Tudom is én.

– Ez egy remek Picasso-reprodukció, a festőnek abból a korszakából, amelyet a legjobban szeretek. Nem tűnik fel magának, hogy csak úgy árad belőle a boldogság?

– Nem tudom – mondta Pierrette.

– Maga jól tudja, hogy Picasso tagja a maguk pártjának.

– Bizonyára nagyon derék ember – mondta a fiatalasszony.

– De maga nem szereti a festményeit? – faggatta Letourneau.

– Nem vagyok elég képzett, hogy meg tudjam ítélni – válaszolta Pierrette.

– Éppen ez az érdekes! – kiáltott fel Letourneau. – „Nem vagyok elég képzett", csodálatos, el se tudja képzelni, hogy maga milyen csodálatos . . .

Pierrette meglepődve nézett rá tágra nyílt fekete szemével. A fiú észrevette a meglepetését.

– Tudja, mi a csodálatos? – ismételgette. – A maga egyszerűsége. Bizonyos vagyok benne, hogy sokkal többet ért a festészethez, mint gondolná.

– Nem ismerek én más képet, csak ami a kalendáriumban van. Sőt, megmondhatom magának, hogy nem is láttam soha mást.

– Pardon – mondta a fiú –, bocsássa meg . . .

– Mit? – kérdezte Pierrette.

Egy percnyi hallgatás után hirtelen megszólalt Letourneau:

– Miért utál engem?

– Nem utálom – nevette el magát Pierrette.

A fiú félszegen állott előtte.

– Sőt, azt hiszem – tette hozzá Pierrette –, hogy maga jó fiú.

– Nem vagyok a munkások ellensége – vágta rá a fiatalember.

És megrázta a fejét.

– Íme a bizonyság – folytatta –, nem voltam hajlandó aláírni a három elvtársuk ellen hozott megtorló intézkedést... Noblet jelentést fog tenni a FETA-nak... Egyébként fütyülök a FETA-ra.

– Nem hiszem – mondta Pierrette.

– Nem hiszi, hogy fütyülök a FETA-ra?

– De igen – mondta a fiatalasszony. – Bizonyos vagyok benne, hogy megengedheti magának, hogy borsot törjön a FETA igazgatóságának az orra alá. Azt akartam mondani, nem hiszem, hogy Noblet úr dühös. Sőt, feltételezem, hogy felhasználja majd az alkalmat az igazgatóság elnéző magatartásának fitogtatására. Az a három iszákos, akinek a dolgában idehívatott engem, valószínűleg megérdemli a büntetést.

– Maga helyesli azt a büntetést, amelyet én nem fogadok el? – képedt el Letourneau.

– Nem, én sohasem helyeslem a büntetést. Végső soron az is a FETA bűne, ha a munkások isznak. De szükségesnek tartottam felhívni a figyelmét, hogy Noblet úr mindig elnéző az iszákosokkal szemben.

– Akkor jobb, mint gondoltam – mondta Letourneau.

Még mindig szemközt álltak, az asztal két oldalán.

– A FETA – folytatta Pierrette – általában

szemet húny a részegségből eredő szolgálati hibák felett.

– Nem is tudtam, hogy ilyen emberséges.

Egy pillanatra elhallgattak. Pierrette egy idős műhelytársnőjére gondolt, aki sohasem józan, mégis bírja a hajszát, mert a vérévé vált, hogy vigyázzon a szövőgépre. Ha arra jártak a mérnökök, egymásra kacsintottak: „Ni, a Virieux mama megint becsiccsentett!" Elnézték neki a késéseit, az igazolatlan mulasztásait; de ő volt az egyetlen, aki nem vett részt a legutóbbi sztrájkban.

Pierrette röviden elmondta mindezt.

– Én nem azért védem az iszákosokat, amiért Noblet – mondta élénken Letourneau. – „Legyünk folyton részegek", írta Baudelaire... A féltestvérem, akit tegnap este látott, minden éjszaka berúg... Így még inkább megértem az elvtársait, akik szörnyű életkörülmények között...

A fiatalasszony csak nézett rá, nem válaszolt. A fiú egyszerre elhallgatott.

– Butaságokat beszélek – szólalt meg újra. – Azzal, hogy nem voltam hajlandó aláírni a büntetéseket, magának akartam kedveskedni és kész.

Pierrette összevonta a szemöldökét.

Ebben a pillanatban kopogtak, és Pierrette már hallotta is, hogy nyílik mögötte az ajtó.

– Ó, pardon – hallatszott Noblet hangja.

Az ajtó becsukódott.

– Nehogy azt gondolja... – mondta Letourneau.

A fiatalasszony mosolytalan arccal, kérdően, egy kissé keményen nézett rá.

– Utálom az olyan főnököket – folytatta a fiú –, akik arra használják kiváltságos helyzetüket, hogy... Maga természetesen nem is tűrné...

Valami mosolyféle villant át Pierrette arcán. Ettől Letourneaunak megeredt a nyelve.

– Magának akartam kedveskedni, s ez talán önzés, mert talán csak magamnak szeretném bebizonyítani, hogy más vagyok, mint az osztálvom többi tagja. Így van... be akartam bizonyítani magamnak, hogy a munkásokkal érzek.

Pierrette megint elmosolyodott.

– De ez minden – tette hozzá sietve a férfi –, ki akarom vívni a maga megbecsülését... Érti, mit akarok mondani?

– Azt hiszem – mondta Pierrette.

– Üljön le még egy kicsit – kérte Letourneau.

– Nem lehet. Ha tovább itt maradok, pletykálni fognak...

– Mit törődik maga egy Noblet véleményével?

– Szükségem van rá, hogy tiszteljen, mert különben nem lehetnénk egyenrangú ellenfelek.

– Nyissam ki az ajtót?

– Ha nem megyek vissza máris a műhelybe, a munkatársnőim is kibeszélnek. Joguk van hozzá, hogy gyanakodjanak; olyan sokszor elárulták már őket. A viszontlátásra, Letourneau úr...

– Nem hajlandó segíteni nekem... hogy segíthessek az elvtársainak? – kérdezte a fiú.

A fiatalasszony gúnyosan mosolygott.

– Rendben van – mondta –, holnap kérni fogunk valamit magától; eljön valaki a pártból.

– Fontos dologban? – kérdezte Letourneau.

– Mi nagyon fontosnak tartjuk.

– Számíthatnak rám.

– Majd meglátjuk – mondta Pierrette.

Kezet nyújtott a fiúnak, és elindult az ajtó felé.

– Amable asszony! – szólt utána a férfi.

– Mi az? – kérdezte ridegen.

– Megengedi, hogy egy kis értéktelen ajándékkal kedveskedjem?

– Attól függ... – mondta Pierrette.

Letourneau keresgélt a fiókjában, és előhúzott egy kis füzetet, valamivel kisebb volt, mint a Kommunista Párt népnevelő brosúrái. Kinyitotta, felvágta, és valamit írt bele. Azután odanyújtotta a füzetet Pierrette-nek.

A borítólapon ezt olvasta a fiatalasszony: „Philippe Letourneau: SZIKLA, HOMOK. Versek. Pierre Seghers könyvkiadó"; az előzéklapon pedig nagy, gyerekes ákombákomokkal: Pierrette Amable asszonynak, abban a reményben, hogy egyszer kivívom a megbecsülését.

– Olvassa el, ha egyszer ráér – mondta Philippe. – Egy kicsit furcsa, akárcsak ez a festmény... De vegye úgy, mint barátságom jelét...

– Köszönöm – mondta Pierrette.

Ezúttal semmi gúny, semmi huncutság nem volt a mosolyában. A fiú is mosolygott.

– Holnap jöhet a próbatétel – mondta Philippe, és megrázta az asszony kezét.

Pierrette futva sietett le a lépcsőn; negyven percig tartott a beszélgetés. Amikor visszaért a műhelybe, a versfüzetet odatette a szövőgépe mellé; a szünetben Marguerite odajött megnézni: elolvasta az ajánlást.

– Zöldség! – mondta Pierrette.

– Azért nem kell elpirulni – mondta Marguerite.

– Hülye vagy – torkolta le Pierrette. – Azért pirultam el, mert tudom, milyen hülye vagy.

A gyárkapuban Marguerite belekarolt Pierrettebe.

– Nem haragszol rám? – kérdezte?

– Miért haragudnék? – mondta Pierrette.

Karonfogva indultak el Marguerite szüleihez, és Pierrette vég nélkül hallgatta *lobbanékony természetű* barátnőjének bizalmas ügyeit. Jelenlegi szerelme az út- és hídépítőknél dolgozott, és most várta, hogy kinevezzék Lyon környékére. „Ha magával vinne..." ábrándozott fennhangon Marguerite, akinek egyetlen vágya volt, hogy megszabaduljon Le Clusot-tól.

Pierrette csak hét órára ért haza. Szép Maszk, Frédéric Mignot és Cuvrot munkás a konyhában üldögélve várták.

– Jó estét, Amable asszony – köszöntötte Szép Maszk, és felkelt a székről.

– Pierrette vagyok.

– Jó estét, Pierrette – mondta Szép Maszk.

Valahányszor találkoztak, mindig megismétlődött ez a jelenet. Szép Maszk makacsul kerülte, hogy Pierrette-nek szólítsa, pedig mindenki így nevezte Le Clusot-ban, és csak akkor volt rá hajlandó, ha a fiatalasszony erélyesen megkérte rá.

Megkínálta Pierrette-et egy gyönge, aranyvégű cigarettával. Mindig Sultane-t szívott, csúfolták is érte a francia elvtársak.

Mignot a *France Nouvelle*[7] legújabb számát olvasta és jegyzetelt.

7 Új Franciaország – az F. K. P. központi hetilapja.

– Megint zűr van nálatok? – kérdezte Pierrette.

– Van – mormogta Mignot, az újság fölé hajolva.

– Hogy én mit tálalok nekik – buggyant ki Cuvrot munkásból, aki egy kockás füzetlapon fogalmazta legközelebbi felszólalását a városi tanács ülésére.

Belefogott, hogy felolvas egy mondatot.

– Így nem lehet dolgozni – tiltakozott Mignot.

195* áprilisa hűvös volt a völgyben, és Cuvrot még Pierrette érkezése előtt begyújtott a tűzhelybe. A fiatalasszony mindig kint hagyta a kulcsot a földszinti levélszekrényben vagy az ajtón. Az elvtársak a nap minden órájában benéztek hozzá, ha szükségük volt egy brosúrára, a párt valamelyik folyóiratának összegyűjtött példányaira, a szakszervezeti iratokra, vagy ha boszszúságuk volt odahaza.

– Ha már tüzet gyújtottál, kinyithattad volna az ajtót – kifogásolta Pierrette. – A szobámban bizonyosan jéghideg van.

Kinyitotta a három egymásba nyíló helyiség ajtóit. A legutolsó szoba volt az övé, az északi fekvésű, amely a szurdok sziklafalára nézett. A munkástelep a század elején épült, amikor Georges Letourneau ötezer munkást is dolgoztatott. A műszaki fejlesztés következtében most ezerkétszáz munkás többet termelt, mint annak idején az ötezer, s így a munkástelepen alkalmazni lehet a „mindenkinek külön szoba" elvét. (Pierrette akkor kapta a jelenlegi lakását, amikor még együtt élt a férjével és a gyerekekkel.) Vécé azonban csak egy volt az emeleten, a hosszú szabad folyo-

sóra nyíló tíz lakáshoz; s az egész munkástelepen egyetlen fürdőszoba sem volt.

Egy épületnégyszög közepén volt a zuhanyozó, de csak nyáron működött. Amikor Pierrette követelte, hogy fűtsék be télen, Noblet azt felelte:

– Nagyon sokba kerülne. Meg aztán minek? Tudja jól, hogy télen senki se zuhanyozna. Igazuk is van. Aki mindig csak zuhanyozik, mert most az a divat, reumát kap meg tüdőbajt.

Noblet őszintén beszélt. Egyébként az ő FETA-tisztviselői villájában sem volt se fürdőszoba, se zuhanyozó. Huszonhárom éves lánya, aki levelező úton irodalom szakot végzett, évenként jelenetet rendezett, hogy építtessenek már végre, hitelbe, fürdőszobát. De csak a *standing* kedvéért; a *Sélection*[8] járatta. A lány akkor sem fürdött volna télen, ha az apja enged neki: már így volt nevelve. Viszont a harmincöt éves Tallagrand mérnök, a vállalat műszaki igazgatója, aki Párizsban végzett műegyetemet, és egy bányatársaság igazgatósági tagjának a lányát vette feleségül – az apósa jól megszedte magát az államosításkor –, a saját költségén építtetett fürdőszobát, és a felesége minden reggel megfürdött; beszéltek is róla városszerte. Ilyenféle részletekben nagyon is különbözött a FETA-tisztviselők idősebb és fiatalabb nemzedéke. A fonodában használt munkamódszerekben viszont megegyeztek.

Pierrette szobaberendezésén érződött, hogy a nagybácsi, az én grange-aux-vents-i szomszédom, jómódú paraszt. Tőle kapta hozományba hajó

8 Más lapok cikkeit kivonatosan közlő folyóirat.

alakú cseresznyefa ágyát, a libatollal tömött piros ágytakarót, a tömör diófa szekrényt. A tiszta gyapjú derékalj maga többe került, mint a fiatalasszony egyhavi bére.

A középső helyiségben, a háló meg a konyha között, egyetlen bútordarab: az üveges, politúrozott tálalószekrény; a férje őrült ötlete az első házassági évfordulójukra: részletre vette, s aztán végül a fiatalasszony fizette ki. Sokáig utálta ezt a darabot, mint mindent, ami elkergetett hitvány férjére emlékeztette. Most a szakszervezeti iratokat tartotta benne.

Pierrette feltette a levest. Megkérdezte Mignottól, vacsorázott-e.

– Nem – felelte Mignot –, de nem is fontos.

– Hát mi van már megint a feleségeddel?

– Én vagyok a hibás. Szemrehányást tettem neki azért, amit tegnap este mondott a Letourneau fiúról. Kikérte magának. „Végre akad egy jobb ember ott, ahová magaddal cipelsz... persze jobban szeretnéd, ha a füstösök közé járnék." Elővette a „fájása". Becsaptam az ajtót.

– Úgy viselkedel a feleségeddel, mint egy vadállat – mondta Cuvrot munkás.

– Nincs mit kezdeni vele – mondta Mignot. – Minden vágya, hogy levizitelhessen Tallagrandnénál. Mindnyájunkat gyűlöl, mert megakadályozzuk benne.

(Mignot feleségének még mindig fogalma sem volt a Le Clusot-i társadalmi életről. Tallagrand-né sohasem fogadta volna. A mérnök felesége soha senkivel sem járt össze Le Clusotban, nehogy vidékinek nézzék. Büszke volt rá,

hogy csak Párizsban vannak barátai, oda járt évente kétszer két hétre. Éppen ez tette jellegzetesen vidékivé. Ugyanezért nem járt Noblet lánya sem senkihez Le Clusot-ban.)

– Nem kellett volna feleségül venned – folytatta Cuvrot. – Vagy pedig el kell válnotok. De nem vetheted a szemére éjjel-nappal, hogy kispolgár.

Szép Maszk somolygott. Neki megvolt a maga olasz módi elképzelése, hogy mit kell tennie egy férjnek, hogy úr legyen a házában. Huncut tekintete feszélyezte Mignot-t: felállt, és nekitámaszkodott háttal a tűzhelynek, mintha melegedne. Ekkor ráesett a pillantása Philippe Letourneau versesfüzetére, amelyet Pierrette az asztalra tett, amikor hazajött. Belenézett, és elolvasta az ajánlást.

– Na, már te is egy Szép Fülöp karjaiba akarsz zuhanni?

Pierrette nem vette fel a sértést. Mignot-val elnézők voltak mindnyájan, bántóan keserű modorát a felesége nehéz természetével magyarázták. Pierrette töviről hegyire előadta Philippe Letourneauval folytatott beszélgetését.

– Vigyázat – mondta Mignot –, provokátor.

– Azt hiszed? – kérdezte Pierrette.

– Bizalmadba akar férkőzni, hogy szóra bírjon. – A FETA kémje.

– Nincs semmi titkolnivalónk – mondta Pierrette.

– Szerintem – szólt Szép Maszk – Philippe közönséges *gaga.*

Elnevették magukat, mert gaga franciául to-

tyakos öreget jelent. „Micsoda? Mi az a *gaga?*" Szép Maszk megmagyarázta, hogy Olaszországban az olyan fiatalembert nevezik *gagá*nak, aki hosszú, nyakba lógó hajat meg félrövid csőnadrágot visel . . .

– Mi *jampec*nak hívjuk őket – magyarázta Pierrette.

– A papa kedvence – mondta Cuvrot. – A régi időben *ficsúr*nak, *arszlán*nak mondták volna.

– Szerintem – szólt Pierrette – egyszerűen szerencsétlen flótás.

– Ha van benne jó szándék – mondta Cuvrot munkás –, kívánjuk meg tőle, hogy foglalkozzon a békeharcossal. Ő bizonyára meg tudná győzni az orvosokat, közjegyzőket meg az iskolaigazgatókat, akikhez mi nem tudtunk eljutni.

– Arra gondoltam – szólt Pierrette –, megkérhetnénk, hogy írja alá az elfogatása ellen tiltakozó felhívást. Ezzel rögtön próbára tehetnénk. Meg aztán a Letourneau unoka neve nem is mutatna rosszul a tiltakozók között . . .

– Én remeknek tartom – mondta Mignot.

– Kire bízzuk? – kérdezte Pierrette.

Miután az ember meghatározta a feladatot, ki kell jelölni a felelőst. Utána „be kell számolni". Ez már vérévé vált Pierrette-nek.

– Rád – mondta Mignot.

– Nem, rád – mondta Pierrette.

– Miért ne rád? Olyan jól egymáshoz illetek – erősködött Mignot.

– Éppen azért, mert ha megint elmegyek

hozzá, mások is olyan ostobaságokat fognak gondolni, mint amilyeneket te pedzettél az előbb.

– Pierrette-nek igaza van – mondta Cuvrot. – Meg aztán te iskolázott ember vagy. Jobban való vagy te rá, mint mi, hogy szót érts egy poétával.

Pierrette a konyhaasztal fiókjából kihúzott egy iskolásfüzetet meg egy ceruzát. Megnyálazta a plajbászt és ezt írta:

*Feladat: megszerezni P. Letourneau aláírását az *** letartóztatása ellen küldött tiltakozásra. Felelős: Mignot.*

– Mikor mégy? – kérdezte Mignot-tól.

– Holnap.

Pierrette megint megnyálazta a ceruzáját és felírta:

Beszámoló: április 28-án.

Aztán kitálalta a levest Mignot-nak és saját magának. A másik kettő már vacsorázott. A leves után rántottát sütött, és kinyitott egy tonhalkonzervet. Ez a vacsora messze meghaladta a Le Clusot-i munkások átlagos táplálkozási színvonalát. Pierrette tojást meg konzervet szokott vásárolni, mert utálta a főzőcskézést; a hét végén már csak tejeskávéra és kenyérre telt ugyan, de egy cseppet sem törődött vele.

A fia után járó családi pótlékkal együtt Pierrette Amable havi huszonötezer frankot keresett; de a gyerekre nem volt kiadása, mert a nagybátyjáéknál lakott. Jobban megélt, mint Mignot, aki ugyan ötvenezer frankot keresett havonta, de a felesége elverte a pénzt olyan dolgokra, ame-

lyek fölkeltették benne a felsőbb osztályhoz való tartozás érzését: bundára, frigidaire-re.

Pierrette, bár viszonylag könnyebben élt, mint Mignot, összehasonlíthatatlanul szegényebb volt: sohasem utazott másodosztályon, sohasem látta a tengert, se Párizst, sohasem volt selyem fehérneműje. Évente négyszer bement Lyonba, a FETA központjába, a fióküzemek szakszervezeti bizalmijainak közgyűlésére, megnézte az illatszertárak kirakatában a kozmetikai cikkeket, amelyeknek a használati módját Marguerite elbeszéléseiből ismerte, de saját maga csak az Egységár Áruházban vagy a Le Clusot-i fodrásznál vette a rúzst meg az arckrémet. Kétszer volt a Celestinusok színházában, a második emeleti erkélyen. Még sohasem volt úgy, hogy ne kelljen „számolnia" – borzasztó ez a szó. Ilyen az igazi szegénység, ez az a határvonal, amely drámai módon elválasztja egymástól az osztályokat s a rengetegféle réteget az osztályokon belül. Mignot-nak többször nyílt rá alkalma, hogy prémium, utólagos fizetéskiegészítés vagy valami kis örökség révén, ne kelljen „számolnia", leutazzon a Földközi-tenger partjára, ruhát vásároljon.

A Jacquelard tanító házaspár a három gyerek után járó családi pótlékkal együtt több mint százhúszezer frankot keresett havonta. Pierrette és ők a párttagságnak egymástól alapvetően különböző két rétegét képviselték, éppúgy, mint a tisztviselők között Tallagrand és Noblet. Jacquelard-ék a párt rendelkezésére bocsátották a kocsijukat, ha szükség volt rá; Pierrette még

álmában sem gondolhatott rá, hogy autót vásároljon, „míg csak nem fog a föld sarkából kidőlni"; ilyesmi éppoly kevéssé szerepelt a *számításaiban,* mint egy tizennegyedrangú égitest elmozdulása egy vasbeton híd teherbírásának kiszámításában. De valahányszor elkérte a kocsit valamelyik elvtárs részére, gondosan ügyelt rá, hogy *természetes* hangon köszönje meg Jacquelard-éknak; félt, hogy megsértődnek, *ha éreztetné velük,* hogy más anyagi körülmények között élnek, mint ő; ez is a munkástapintat egyik formája.

Nem mondhatni, hogy Pierrette túlontúl szenvedett volna a nincstelenségtől. Életének ebben a szakaszában lassacskán kikapcsolódtak a személyes problémák; már csak a pártmunka érdekelte, csaknem hivatásos forradalmár lett belőle; nagyon meglepte volna, ha valaki fölhívja rá a figyelmét; csak az orosz regényekből ismerte ezt a kifejezést; önmagát mérhetetlenül távol érezte a munkáshősöktől.

A pillanatok alatt elköltött vacsora után Szép Maszk franciaórát vett. Még nem sokat haladt előre, mert az órák nem voltak rendszeresek, Pierrette bokros teendői miatt. A fiatalasszony a fonott karosszékben foglalt helyet; Szép Maszk pedig vele szemben, egy fatámlás széken, egy szeletke papírral, a térdére tett naptáron. Pierrette elkezdte a tollbamondási gyakorlatot, amely a két vagy több betűvel jelölt magánhangzók használatának gyakorlására szolgált; nehéz kérdés: az olaszban nincs ilyen.

– *Le chat Titi joue avec le chaton, qu'est-ce*

qu'un chaton? Le chaton bondit, roule sur le dos...[9] – diktálta Pierrette.

– A *roule*-t csak egyszerűen *u*-val írják? – kérdezte Szép Maszk.

– Dehogy – felelte Pierrette –, az *u* hangot a franciában *ou*-val írják, éppen most tanultad.

– Amable asszony – mondta Szép Maszk –, kár rám pazarolnia az idejét...

– „Titi megdorgálja a kis huncutot – folytatta Pierrette. – Az egér kibújik a lyukból, Titi nem látja, a cica sem."

– Ha ez így megy tovább, mind a ketten belediliztek – dörmögte Mignot.

Tizenegy órakor Pierrette lefeküdt. Becsukta a belső ajtót. A többiek egy darabig még elvitatkozgattak, aztán elmentek; a kulcsot a levélszekrényben hagyták. Le Clusot vasúti csomópont; előfordul, hogy a felsőbb párt- vagy szakszervezeti szervektől valaki itt jár éjszaka átutazóban; megtörtént néhányszor, hogy Pierrette reggelre egy-egy elvtársat talált a középső szoba kanapéján fekve. Sem a munkástelepen, sem a gyárban soha nem pletykáltak erről. De ma sok családban beszéltek egész este Pierrette-ről, mert délelőtt negyven percig időzött Philippe Letourneau irodájában. A munkástelepeken a tapasztalat a lehető legnagyobb éberségre int a kizsákmányolás egyik legaljasabb formájával: a dolgozó feleségének vagy lányának megvásárlásával szemben.

9 A Titi macska játszik a cicával, mi az a cica? A cica felugrik, hengergőzik...

Egy nap egy szakszervezeti gyűlésen Pierrette elvesztette a béketűrését. Az egyik elvtársat, aki azt tanácsolta, hogy alkudjanak meg az igazgatósággal egy méltánytalanul elbocsátott munkásnő ügyében, hatalmas pofonnal fenyegette Gyűlés után az öreg Cuvrot furcsán nézett rá:

– De nagyon ideges vagy egy idő óta...

– Nem jobban, mint máskor – felelt szárazon Pierrette.

– Nem gondolod – folytatta Cuvrot –, hogy nem egészséges dolog, ha egy fiatalasszony mindig egyedül alszik?

– Olyan jó egyedül! – kiáltott fel Pierrette.

Három éve volt már, hogy elkergette a férjét, s még mindig örült, hogy nem kell tűrnie a közelségét.

– Sohasem hiányzik? – firtatta Cuvrot.

Pierrette nyílt tekintettel nézett rá:

– Utálok mindent, ami Lucienre emlékeztet.

Cuvrot más tárgyra tért, de a fiatalasszony érezte, hogy nem fér a fejébe ez a válasz. Pierrette halogatta, hogy szembenézzen ezzel a problémával. Tizenhat órát dolgozott naponta a műhelyben, a szakszervezetben meg a pártban, s jól aludt.

Másnap, mihelyt a levélhordók visszatértek körútjukról, Mignot otthagyta a postát, és elment a FETA igazgatóságára.

– Letourneau urat keresem – mondta az öreg portásnak, aki egy piszkos, összetintázott fenyőfa asztal mögött ült, a bejáratnál.

– Be van jelentve?

– Nem.

– Tessék kitölteni egy cédulát.

Mignot felírta:

NÉV: *Frédéric Mignot.*

A LÁTOGATÁS CÉLJA: *A Francia Kommunista Párt Le Clusot-i szervezete megbízásából.*

– Tessék csak várni – mondta a kapus, és elcsoszogott a lépcső felé.

Mignot úgy érezte, hogy az öreg riadt tekintettel nézett rá. Valójában már régóta olyan rövidlátó volt, hogy még szemüveggel sem tudott olvasni: ettől volt olyan ijedt a képe.

– Azonnal bocsássa be – mondta Letourneau, mert már szívdobogva várta.

„Most jön a próba, amelyről tegnap a kis Amable olyan titokzatosan beszélt – gondolta. – Megtartotta a szavát. Meg volt győződve, hogy nagyon fontos dolgot csinál, amikor „beengedi az ellenséget a házába". „Íme – gondolta –, az első bátor tettem."

Mignot az érvek egész sorával készült fel, hogy rábírja Letourneaut a kiszabadításáért intézett beadvány aláírására. Philippe szó nélkül alá akarta írni.

„Hát csak ennyi" – gondolta. Eleinte félt, hogy Pierrette nyilvános hitvallást követel tőle, például azt, hogy vasárnap reggel álljon ki a miséről jövő tömeg közé az *Humanité*t árulni. Félt volna, hogy nevetségessé válik. Nem mintha törődött volna a Le Clusot-i polgársággnak – ráadásul micsoda kispolgárságnak! – a véleményével, sőt azt is tudta, hogy lyoni vagy párizsi barátai „jópofának" tartanák, ha egy járási székhely utcáin kínálgatná az *Humanité*t. Inkább attól tartott, hogy a munkások szemében tűnik nevetségesnek: „Nem tudnék olyan lenni, mint ők, *nem nekem való a szerep!*" Amióta Le Clusotban lakott, sohasem ment el hazulról vasárnap délelőtt, s így nem tudta, hogy az *Humanité*t nem árulják az utcán; az a néhány párttag, akit Mignot-nak és Pierrette-nek sikerült mozgósítania, házhoz szállította az újságot a rendszeres vásárlóknak. Vasárnap nemigen lehetett ebéd előtt más munkást látni a Le Clusot-i utcán, mint azokat, akik miséről jöttek, templomjárással akarván kedvében járni Noblet-nak.

Philippe arra is gondolt, hogy ha az *Humanité*t árusítja, az üzemgyakorlata után nem kap vízumot az Egyesült Államokba, pedig az anyja megígérte, hogy odaküldi. „Bármilyen véleményen van is ma valaki, nem lehet egész ember, amíg nem töltött több-kevesebb időt az Egyesült Államokban. A francia rendőrség mindenről értesíti az amerikai konzulátust; nem fogok vízumot kapni." Egész éjszaka azon gondolkodott, milyen szavakkal utasítsa el az *Humanité* árusítását. „Sokkal nagyobb szolgálatokat tehetek

önöknek, ha nem kompromittálom magam ilyen nyíltan."

Mignot kötötte az ebet a karóhoz, hogy legalább olvassa el a *** szabadon bocsátása érdekében készült beadvány szövegét.

– Nem, nem – mondta Philippe –, megbízom magukban. Most meg nem tudtak mit mondani egymásnak.

– Melyik részlegnél dolgozik? – kérdezte Philippe.

– Ha a FETA-ban dolgoznék, nem ebben a minőségemben mutatkoztam volna be – felelte Mignot, és rámutatott a cédulán A LÁTOGATÁS CÉLJÁ-ra.

(„Miért ne?" – kérdezte volna Pierrette. De Mignot félelmetesebbnek és titokzatosabbnak érezte a FETA-t, mint Pierrette.)

– Postafelügyelő vagyok – folytatta.

– Egy este meglátogathatna – mondta Philippe. – Magammal hoztam a könyvtáram egy részét; vihet belőle kölcsön, amit csak akar... Megvan a teljes Marxom.

– Elolvasta?

– Nem olvastam mindent. Engem elsősorban a költészet érdekel.

Felelhetett volna mást is. Csak arra gondolt, hogy *megtörjön a jég.*

– Tudom, tudom – mondta Mignot –, láttam a könyvecskéjét Amable asszonynál.

Philippe-nek azonban ezúttal esze ágában sem volt költői szárnypróbálgatásairól beszélni.

– Eleget tudok Marxból – vágott közbe –, hogy bizonyos legyek benne, igaza volt...

És hirtelen nekibuzdulással hozzátette:

– Meg vagyok győződve róla, hogy maguk, kommunisták, túlbecsülik az ellenfelet... Nem is tudják, mennyire szétesett máris az osztályom.

Mignot álmában sem gondolta volna, hogy ilyesmiről kerül szó. Belefogózott az „osztályom"-ba, és azt válaszolta:

– Az ön osztálya még elég erős, hogy megnyomorgassa a dolgozókat. Itt a bizonyság...

Rámutatott a beadványra, amelyet Philippe az imént írt alá.

– Igaz – mondta Philippe –, a dolognak erre az oldalára nem nagyon gondoltam...

Magas, sima homloka volt, sehol egy ránc távoleső szemöldökei között. Odanyúlt. Mintha erőlködnék hiábavaló módon, hogy összeráncolja a szemöldökét. Meghökkentően fegyvertelennek látszott. Mignot-nak erőt kellett vennie magán, hogy ne mondjon valami kedveset.

– Még sok dolog van, ami elkerülte a figyelmemet – mondta Philippe. – Keressen fel... Nagyon, nagyon fogok örülni.

Mignot melegen megköszönte az aláírást. Este Pierrette-nél újra találkozott Cuvrot munkással meg Szép Maszkkal.

Megtartotta a „beszámolót".

– Látogasd meg – kapott rajta Cuvrot. – Tudnunk kell, mi van a bögyében. Hátha jó fiú...

Még két hét sem telt el a Le Clusot-i kommunista pártszervezet bálja óta, amikor meglátogatott Frédéric Mignot. Kismotoron jött Grangeaux-Vents-ba az országúton; elhozta az iratokat, amelyeket Philippe Letourneau adott át neki; úgy gondolta, tudnám használni őket valamilyen cikkhez. Miután találkozott a FETA irodájában Philippe Letourneauval, Mignot várt néhány napig. „A látszatát is kerülni akartam – magyarázta –, hogy kapva kapok az alkalmon, hogy felkereshetem." Végre egy este kilenc óra tájban elment a kastélyba.

Az egykori házmesterépületben, amelyben Philippe lakott, minden szobának két ablaka volt, az egyik az országútra, a másik a parkra nézett. Az országút felé eső vas-zsaluk éjjel-nappal zárva voltak.

– Ha világosságot lát kiszűrődni, kopogjon be – mondta annak idején Philippe.

Mignot kopogott a zsalun. Philippe tüstént kinyitotta a park vaskerítésének a kiskapuját.

– Igazán kedves, hogy eljött! – kiáltotta.

Mignot észrevette, hogy egy Alfa Romeo sportkocsi áll a kertben, a ház előtt. Női nevetés ütötte meg a fülét. Visszakozott:

– Zavarom, majd visszajövök . . .

– Nem, nem, ellenkezőleg – mondta Philippe, és tuszkolta befelé a házba.

Mignot felismerte a két fiatal nőt, akikkel Philippe a bálban volt. Nathalie Empoli egy vaságyon hevert, mellette, egy széken, egy üveg

whisky és három pohár. Sovány vállát és szép mellét kiemelte a fehér pulóver. Bernarde Lubas-Privas, kosztümben, mint a bálban, egy fotelben tornyosuló nagy csomó hanglemez feliratait nézegette.

A FETA fiatal személyzeti igazgatójának lakásában Mignot megütődve járatta végig a szemét a meszelt falakon, a huzattal védett karosszékeken. Rajtuk kívül az egyetlen bútordarab egy ajtóitól megfosztott könyvszekrény volt; polcain könyvek, papír, villanyborotva, teljes összevisszaságban. A nyitott ajtón át Mignot egy rugós sezlont, egy kettőbe hajtott derékaljat meg egy halom pokrócot látott a szomszéd szobában (a bál éjszakáján ott aludt Nathalie és Bernarde) és több rakás könyvet a földön. A mennyezetről a padlás csapóajtójának kötele lógott.

Letourneau észrevette Mignot megrökönyödését, és rámutatott az összecsukós ágyra:

– Ha egyáltalán lehetnék boldog – mondta –, ezen a vaságyon tökéletesen boldog lennék. A fonodában csak azért alakítottam át az irodámat, hogy tiltakozzam a FETA fukarsága ellen... meg azért, hogy absztrakt festményekkel zaklassam Noblet lelki nyugalmát...

Aztán bemutatta őket egymásnak.

– Whiskyt... – kínálta Nathalie.

– Nem is tudom...

Mignot majdnem azt mondta: „...hogy szeretem-e", de meggondolta magát; a mondat befejezetlen maradt.

– Hogy van a feketeszemű? – kérdezte Nathalie.

– A feketeszemű? – csodálkozott Mignot.

– Igen, igen – mondta Nathalie –, a fiatalasszony, aki nem volt hajlandó Philippe-pel táncolni.

– Ahá, igen – mondta Mignot.

– Szép nő – mondta Nathalie. – Én már csak csont és bőr vagyok.

Furcsán meghúzta pulóverét, és finoman elengedte, úgyhogy mögötte légpárnák maradtak, amelyek csak lassacskán tűntek el, s akkor a kötött gyapjú újra odatapadt a válla sótartóihoz.

– Nézze – mondta, és újra meghúzta a kötött pulóvert.

– Mignot úr fütyül rá! – kiáltotta Bernarde.

– Igazán? – kérdezte Nathalie, és felkönyökölt.

Mignot nem válaszolt.

– Szóval – kérdezte Nathalie –, maga az a vörös, akiről Philippe beszélt?

Philippe, aki a könyvszekrény egyik polcán egy halom papír között turkált, hirtelen hátrafordult.

– Hagyd békén – mordult rá.

– Bocsásson meg – mondta Nathalie Mignotnak –, de azt hiszem, részeg vagyok.

Philippe megtalálta, amit keresett.

– Vannak itt érdekes dolgaim – szólt Mignothoz. – Menjünk át a másik szobába . . .

– Miért a másik szobába? – okvetetlenkedett Nathalie.

– Mert komoly beszélgetnivalónk van.

Nathalie hirtelen más hangot ütött meg.

– Philippe, igazán, icipici Philippe, úgy sze-

retném, ha egyszer komoly dolgokról beszélnél előttem.

Philippe vállat vont, és leültette Mignot-t az egyik huzattal bevont karosszékbe, ő maga pedig vele szemközt ült le, a vaságy szélére, Nathalie lábához. Négy iratcsomót tartott a kezében.

– A vállalati levéltárban kutatva – mondta Philippe –, találtam néhány dokumentumot, amely ugyan csak történelmi érdekességű, de hasznukra lehet a harcban . . .

Rövid hallgatás után megszólalt:

– A családom sokadiziglen rablófamília . . .

A XVIII. század végén körülbelül tízkilométernyire Le Clusot fölött, az egyik Letourneau alapított a szurdokban egy selyemfonót, amelynek gépeit a Géline-patak hajtotta. 1920 körül a fonalak ára nagyot zuhant a lyoni piacon, mert néhány elzászi gyáros új feldolgozási eljárásokat dolgozott ki. Letourneaunak, a vállalat alapítójának három fia a tönk szélére jutott; a legkisebbik álnéven beállt munkásnak egy elzászi fonodába.

Az első iratcsomó, amelyet Letourneau átadott Mignot-nak, azokat a leveleket tartalmazta, amelyeket a három testvér ez idő tájt váltott egymással. Nem titkolták a gyártási eljárások rendszeres elorzását: *„Ne feledkezzék meg azokról a gépekről, amelyekről a múltkor beszélt* – írta a legidősebbik –, *tegyen meg mindent, hogy semmi se maradjon rejtve . . . Ha türelemmel még mást is kileshet, egyelőre ne jöjjön vissza . . .”* stb.

A következő években a Letourneau és Fia gyár műhelyeinek alapterülete megtízszereződött. De honnan szerezzenek olyan olcsó munkaerőt, mint az elzászi versenytársak által alkalmazott köztörvényes rabok, vagy a „jó útra tért" örömlányok, akiket a svájci egyházi hatóságok felügyelete mellett dolgoztattak a helvét vetélytársak? Letourneauék azt agyalták ki, hogy a szomszédos hegyekből gyerekeket vesznek fel munkára.

A második iratcsomóban „szolgálati feljegyzések" voltak a gyermekmunkaerőről. Ilyesmit lehetett olvasni benne: *„Reggelente a kijelölt kísérő járja be a falut színes lámpával (minden falunak legyen meg a maga színe), és fújjon ébresztőt... Ha eljön az indulás ideje, a kísérő újra fújja meg a jelet, és a gyerekek gyűljenek össze, elöl a fiúk, középen a kísérő, hátul a lányok... A gyermekek munkaideje nem haladhatja meg a tizenkét órát... Este, csöngetéskor a gyerekeknek össze kell szedelőzködniök, kefével megtisztálkodniok... újabb csöngetéskor imádkozzanak... az imádság végeztével mindenki bemegy a műhelyébe, a falvak szerint kijelölt gyülekezőhelyre, amelyet felírás jelez a falon, bejönnek a kísérők..."*

1830 tájára a Letourneau-gyár akkorára duzzadt, hogy szövödével bővítették a fonodát. Le Clusot-ban bizonyos Pierre Amable is nyitott már egy kis szövőműhelyt, tizenkét munkással, a fonalat a Letourneau-gyárban vette, amolyan bérvállalkozó volt. A fia már iskolát végzett, visszatért Le Clusot-ba, és feltalált egy gépet, az

Amable-forgógépet, amelyet mindmáig használnak a világ legtöbb szövőgyárában.

– Talán távoli rokona a maga elvtársnőjének? – kérdezte Philippe.

Valószínűleg, de ő bizonyára nem is tud róla, utána kellene nézni a városi levéltárban.

Az Amable-forgógép segítségével a Le Clusot-i szövöde csakhamar veszélyes vetélytársa lett a Letourneau-szövödének. Letourneauék nem szállítottak neki többé fonalat, és titkos egyezményeket kötöttek azokkal a fonodákkal, amelyekkel az Amable-gyár összeköttetést keresett. Végül is a Letourneau-cég teljes győzelmét egy tífuszjárvány hozta meg, amely megtizedelte Le Clusot lakosságát, és amelynek Pierre Amable az elsők között esett áldozatul; a fiatal Amable megadta magát, és cserébe rábízták az egyesült üzem műszaki vezetését; szegényen halt meg, bár nagyszámú találmányáért elhalmozták kitüntetésekkel. Letourneauék Le Clusot-ba helyezték át az egész vidéket lassacskán behálózó vállalat irányítását.

A harmadik iratcsomó az 1836. évi Le Clusot-i tífuszjárványra vonatkozott. (Az idő tájt egynek vették a hastífuszt és a kiütéses tífuszt.) Voltak benne tiltakozó levelek, a lakosság írta őket, mert közkút nem lévén, az emberek kénytelenek voltak a Géline vizét inni, amelyet szennyezett a város fölött levő gyár; a városi tanács tiltakozása a megyeházán; igazoló bizonyítványok, amelyeket a Letourneau-cégnek lekötelezett orvosok állítottak ki; s végül Lajos-Fülöp rendelete, amely „felhatalmazza Letourneau urat, hogy

fenntartsa a Géline-patak partján épített selyemfonodáját". A rendelet 1834-ből származott, a járvány 1836-ban ütött ki.

A múlt század végén Amédée Letourneau, Philippe dédapja, ténylegesen kézben tartotta a Géline-völgyi s a szomszédos völgyekbeli selyemfonó- és szövőgyárakat. Hasonló módszerrel a Privas-Lubas-k csaknem kizárólagos uraivá lettek az Ardèche-megyei fonodáknak és szövödéknek. 1900 és 1920 között azonban a két család külön utakon járt. François Letourneau a legmesszebbmenően tökéletesítette gyárainak műszaki felszerelését, annyira, hogy példaként szolgált egész Európában. Joachim Privas-Lubas viszont átalakította gyárait Fonoda és Szövöde R. T.-vé (FETA), és bankot alapított, amely ellenőrizte a FETA-t, s amely lassanként mindenféle melléküzletre kiterjesztette a működését Franciaországban és külföldön.

Amikor François Letourneau egyetlen fia, Georges, házasságra lépett Joachim Lubas-Privas egyetlen lányával, Émilie-vel, előre látható volt a két cég egyesülése, az iparnak és a pénzvilágnak, a katolikus tőkének és a protestáns banknak az összeolvadása, egy nagy európai selyemdinasztia megalakulása. Philippe születését úgy ünnepelték, mintha trónörökös látta volna meg a napvilágot. Apja, Georges, születésétől fogva vézna volt: elzászi származású édesanyja sohasem tudta megszokni a szurdokvölgyet. Georges 1927-ben meghalt. Philippe édesanyja, Émilie, harmincéves volt akkor s makkegészséges, az üzlet volt a mindene.

A negyedik kötegben azok a levelek voltak, amelyeket Philippe anyja és anyai nagyapja, Joachim Privas-Lubas írtak egymásnak az 1924. évi nagy sztrájk alatt és közvetlenül utána. Ezeket nem a FETA levéltárában találta Philippe, de nem mondta meg, hogy bukkant rájuk vagy honnan csente el. Érződött belőlük a szívósság és agyafurtság, amellyel Émilie napról napra megakadályozta, hogy apósa engedményt tegyen a sztrájkoló munkásoknak, és rábírta, hogy fogadja el a Privas-Lubas-bank által felajánlott előleget. A Privas-Lubas-cég egyetlen szóbeli ígéretét sem tartotta meg, és néhány hónappal a sztrájk befejezése után a FETA magába olvasztotta a Letourneau-céget.

Letourneaunak el sem kellett kergetnie álnok menyét. Három hónapra Georges halála után Émilie másodszor is férjhez ment Valério Empolihoz, egy nagy lyoni bankárhoz, aki előkelő firenzei zsidó pénzemberek családjából származott. Amikor a nagy amerikai válság Franciaországban is éreztette hatását, Émilie saját apja ellen fordította azokat a fegyvereket, amelyeket korábban az apósa ellen használt, és 1932-ben a FETA az Empoli-bank ellenőrzése alá került.

– Ez az én családom – összegezte Philippe Letourneau. – Most már tudja, hogy a vagyonunk lopásra, gyermekek kizsákmányolására, a tífuszjárvány kiaknázására, a vetélytársak kérlelhetetlen megsemmisítésére és családi árulásokra épült... Az egész családfából kétségtelenül az anyám a legkíméletlenebb...

Philippe egész elbeszélése alatt Nathalie megállás nélkül ivott, igaz, apró poharanként, de szúrós szemének tüzét nem szította tovább a szesz. Bernarde fenékig felhajtott több nagy pohár whiskyt, és piros foltok ültek ki az arcára, kezére. Éjfél elmúlt.

– Kétségtelenül az édesanyám a legkíméletlenebb . . . – mondotta Philippe.

Nathalie hirtelen szenvedéllyel vágott közbe:

– A mamád most azon mesterkedik, hogy behúzza a csőbe az apámat.

Hirtelen mozdulattal felült az ágyon, és előrehajolt Philippe felé.

– A mamád meg az én Esther nagynéném – folytatta Nathalie – jól kifundálták . . .

– Esther Durand de Chambord – magyarázta Bernarde Mignot-nak.

Gúnyos hangsúllyal emelte ki: Durand de Chambord.

– Durand de Chambord – szólt Mignot. – Mintha . . .

Nathalie feléje fordult és kurtán megjegyezte:

– Az én apám elolvassa Sztálin beszédeit. Maga is ismerhetné legalább névről a legfőbb ellenségeiket.

– Ez a francia család a XVIII. században vándorolt ki Amerikába – magyarázta sebesen Bernarde. – Ma az amerikai vegyi- és atomipari tröszt, és ami bennünket érint, a műselyem . . .

– Tudom, tudom – mondta Mignot, mert hirtelen eszébe jutott, hogy olvasott róla valahol, azért is tűnt mindjárt olyan ismerősnek.

De Nathalie már újra rátámadt Philippe-re:

– Ha még sokáig szabadjára engeded a mamádat, egy reggel arra ébredsz majd, hogy kitettek az utcára, s egy kis amerikai öcskös örökli mindazt . . .

Egy pillanatig elhallgatott:

– . . . mindazt, amit a családunk összezsiványkodott – fejezte be kacagva.

– Ne izgasd magad, Philippe . . . – hangzott csendesen Bernarde higgadt hangja.

Ő is felállt, és a falnak támaszkodva beszélt. Mignot meglepetéssel látta a Bernarde szürke szemében fellobbanó gyűlöletet.

– Ne higgy neki – folytatta Bernarde. – Az Empolik huncutabbak, végül mindig ők nyernek . . .

Egy kis szünetet tartott. Philippe ránézett. Szemmel láthatólag meglepte a hallgatag Lubas-Privas lány hirtelen közbeszólása.

– Az egyetlen, aki máris minden csatatéren vesztett, te vagy, szegény Philippe. Vesztes vagy úgy is, mint Letourneau, úgy is, mint Lubas-Privas, vesztes vagy az egész vonalon. Nézz a tükörbe, máris olyan vesztes az ábrázatod, olyan vesztes a járásod . . .

Egyszerre áttüzesedett a hangja:

– Vesztes – ismételte nyomatékosan. – Azért kacérkodol a vörösökkel. Együtt üvöltesz a farkasokkal.

– Te is vesztes vagy – mondta Philippe.

Ő is felállt, nagy pohár whiskyt töltött magának, és egy hajtásra kiitta. Aztán nekitámaszkodott a falnak, Bernarde-dal szemközt. Csak Mi-

gnot ült, egy kissé távolabb. Vele már tulajdonképpen egyik fiatal sem törődött.

– Egyelőre vesztes vagyok, de ki fogom heverni – mondta határozottan Bernarde.

Philippe ránézett.

– Én – mondta elszántan Bernarde – a végsőkig harcolok. Sohasem fogok odáig süllyedni, hogy családi ügyeim kiteregetésével vásároljam meg a kommunisták jóindulatát...

– Te dög! – ordított rá Philippe. – Inkább Nathalie-nak nyalsz, hogy pénzt húzzál ki belőle.

Nathalie felkacagott. Fejhangon vihogott.

– Philippe, Philippe – kiáltotta –, imádlak... jól megmondtad neki!

Elismételte Philippe szavait, és megint vihogott. Aztán megszólalt:

– Miért nem akarsz belémszeretni? Te vagy az egyetlen ember a világon, aki szórakoztat.

– Az egyik éppoly degenerált, mint a másik – mondta Bernarde.

Philippe-nek eszébe jutott, hogy Mignot is ott van. Feléje fordult, és azt mondta:

– Bernarde fasiszta.

Nathalie is Mignot-hoz fordult:

– Tudja, miért nem fér soha a bőrébe Bernarde ilyenkor éjszaka? – kérdezte.

– Nem érdekel – mondta Mignot.

– Én tudom – folytatta Nathalie –, én tudom, mert ha nem tud aludni, mindent elmesél nekem. Eszébe jut, hogyan halt meg...

– Elhallgass! – visította Bernarde.

– Tudja – folytatta Nathalie –, hogy ő is úgy fog meghalni, mint a bátyja . . .

– Elég legyen! – üvöltötte Bernarde.

Átment a szomszéd szobába, és becsapta az ajtót. Nathalie utánavetette magát. Mignot és Philippe nagy zenebonát hallottak, veszekedést, zokogást, feldöntött tárgyak robaját.

– Ez minden éjjel így megy – mondta Philippe.

Telitöltött két poharat whiskyvel, s az egyiket odanyújtotta Mignot-nak. Az elfogadta.

– Hogyan halt meg a bátyja? – kérdezte Mignot.

– A Pétain-féle milíciába tartozott – felelte Philippe. – Az ardèche-i parasztok vasvillával verték agyon, Bernarde szeme láttára. Trágyadombon halt meg. A Gestapo besúgója volt, és több ellenállót juttatott náci kézre. El is jött az egész falu, hogy a hulláját leköpje . . . Bernarde tagja egy szervezetnek, amely összefogja a volt milicistákat, a háborús bűnösként elítélt és szabadon bocsátott nácikat meg azokat az OVRA-ügynököket,[10] akiket az olasz partizánok elfelejtettek felakasztani . . . Piszkos ügyben járt akkor is, amikor tavaly magával vitte Nathalie-t Spanyolországba . . .

Az ajtó mögül szitkozódás hallatszott: „Büdös zsidó!" – „Úgy fogsz megdögleni, mint a bátyád." – „De te hamarább fogsz megdögleni, ugye már most se mersz visszamenni Amerikába!"

10 Mussolini titkosrendőrsége, az olasz Gestapo.

– Ez így megy hajnali háromig... – mondta Philippe. – Sohasem tudom, eldugjam-e a whiskyt, hogy csillapodjanak, vagy itassam őket, hogy elaludjanak.

– De – kérdezte Mignot – Nathalie kisasszony miért tölti az éjszakáit ezzel a fasisztával?

– Mert így kényelmesebb neki – mondta Philippe. – Bernarde nem engedi, hogy bárkivel is lefeküdjön. Nathalie nem tud nemet mondani a férfiaknak.

– Értem – mondta Mignot.

– Amíg férfiakkal feküdt le – mondta Philippe –, a végén mindig baj lett belőle. Nem is tudom, hány abortusza volt már.

– Értem – mondta Mignot.

Philippe újra töltött.

– Érti? – mondta. – Bernarde Nathalie titkárnője, sofőrje, szobalánya és ágyasa egy személyben. Ez a megoldás egyszerűbb...

– Értem – mondta Mignot.

– Meg az ápolónője is – mondta Philippe. – Nathalie már csak a tüdejének egy darabjával lélegzik.

Ebben a pillanatban a park felől megzörgették a zsalut. Bernarde visszasietett a szobába. Mélyet lélegzett, hogy magához térjen. Újra kocogtak.

– Megyek! – kiáltotta.

Kiment. Hallatszottak a léptei a kerti út kavicsán. Philippe eloltotta a villanyt, és résnyire kinyitotta a zsalut, a park felőli oldalon.

– Nem értem – mondta Mignot.

– Hallgasson, hallgasson – suttogta Philippe.

A nyitott zsalu résén át Mignot észrevette a holdfényben az öreg Letourneaut, az Alfa Romeo orránál állt, egy ormótlan nagy csomaggal a kezében.

– Ki van benn? – kérdezte az öreg Letourneau, és hüvelykujjával a házmesterépületre mutatott.

– Nathalie – hangzott Bernarde felelete.

– Férfihangot hallottam.

– Én vagyok! – kiáltotta Philippe.

François Letourneau letette az irdatlan nagy csomagot a fasor közepére, az autó elé. A reflektorok kigyulladtak. Az aggastyán hatalmas árnyéka egészen a fasorvégi nagy hársfáig nyúlt el.

– Oltsd el – kiáltott. – Meglátnak!

– Mindenki alszik – hallatszott Bernarde válasza.

Csapódott a kocsiajtó, s a lány is kijött a reflektorfénybe. Levette a csomagról a huzatot, és letérdelt a kis fiókos szekrény mellé.

– Utánzat – mondta.

– Igazoltan eredeti, szakértő tanúsítja – mondta François Letourneau.

– Hát nézzük meg együtt . . .

– Nem. Nem vagyok szatócs. Az én szavamban még senki sem kételkedett.

– Jó utánzat – mondta Bernarde –, de utánzat.

– Mennyit adsz érte? – kérdezte az öregúr.

– Tizet.

– Eredj már – mondta az öregúr.

Bernarde felegyenesedett, s kilépett a reflektorfényből.

– Mennyit? – rikácsolta az öreg.

– Tizenötöt – mondta Bernarde.

– Elmenj innen, de mindjárt, és be ne tedd többé a lábadat hozzám.

A kocsiajtó becsapódott, a reflektor kialudt.

Philippe közelebb ment az ablakhoz.

– Mennyit akartál kapni a kis fehérneműs szekrényért? – kérdezte a nagyapjától.

– Harmincötezret.

– Tizenöt – hallatszott Bernarde hangja a sötétben. – Ha többre van szüksége, adja el hozzá a sèvres-i porcelánkészletet.

– A Privas-Lubas-k mind tolvajnépség – mondta az öregúr.

Nathalie is az ablakhoz lépett.

– Bernarde – kiáltotta –, adj harcmincötöt!

– Soha – mondta Bernarde.

– Megveszem harmincötért! – kiáltotta Nathalie. – Fizesd ki helyettem.

A reflektorok kigyulladtak, s látni lehetett, hogy Bernarde odamegy az öregúrhoz, leolvas három tízezres és ötezres bankót. François Letourneau utánaszámolt, aztán szó nélkül eltűnt a sötétben.

Philippe behúzta a zsalukat, és újra világosságot gyújtott. Nathalie töltött magának még egy nagy pohár whiskyt.

– Egy mukkot sem ért belőle – mondta Philippe, s állával Mignot felé bökött.

– Képzeld magad az ő helyébe – mondta Nathalie.

– A FETA csak csekély járadékot ad a nagyapámnak – magyarázta Philippe –, és a rózsái sokba kerülnek. Fűteni kell a melegházat, különleges lámpákkal kell világítani... Az öreg eladogatja a családi bútordarabokat, hogy meglegyen a kék rózsa, még mielőtt meghal... titkolja az idős háziasszonya előtt, hogy a környékbelik meg ne tudják... „Letourneaúék mindig vásárolnak, sohasem adnak el" – Le Clusot-ban ez a mondás járta...

– Eladták a Letourneau-fonalat és -szövetet – mondta Nathalie.

– Eladták a munkásaik munkáját – mondta Mignot.

– Na igen... – mondta Philippe.

Philippe előttük állt, lóbálta a karját, miközben hol az egyikre, hol a másikra nézett, és ingatta a törzsét. Mignot arra gondolt, hogy egy kicsit a fejébe szállt az ital.

– De – folytatta Philippe – ma este valahogy egyikünknek sincs jó kedve.

Ez olyan váratlanul hatott, hogy Nathalie és Mignot elnevették magukat.

– Majd meglátod, hogy jó kedvem van-e – mondta hirtelen Nathalie.

Apró szeme lángot vetett. Elindult az ajtó felé. Nem lépkedett valami egyenesen. Philippe és Mignot utánamentek a parkba. Bernarde az Alfa Romeo kormányánál ült; a fehérneműs szekrény gondosan be volt rakva a hátsó ülésre.

– Megyünk haza – mondta Nathalie.

– Rád vártam – mondta Bernarde.

– Ülj beljebb – mondta Nathalie –: én vezetek.

– Nem – mondta Bernarde.

– Arrább innen! – kiáltotta Nathalie.

Nathalie teljes erejéből belefogózott a kocsiajtó kilincsébe, amelyet belülről Bernarde markolt.

– Philippe – kiáltotta Bernarde –, Philippe, ne hagyd! Tökrészeg. Mindkettőnket megöl!

Philippe csak nevetett. Nem válaszolt. Mignot egy kissé hátrább állt, a ház árnyékában.

Hirtelen kinyílt az ajtó. Bernarde most két kézzel a kormánykerékbe kapaszkodott. Nathalie Bernarde-ra vetette magát, és hevesen rángigálni kezdte. Bernarde kiesett a kocsiból, és végighemperedett a kavicson. Nathalie bemászott az ülésre, és becsukta az ajtót.

Philippe még mindig csendesen nevetgélt. Bernarde feltápászkodott, és a kosztümjét porolta a kezével.

– Most szállj be mellém – szólt Nathalie.

Bernarde nem mozdult.

– Ha nem jössz velem – mondta Nathalie –, örök harag. Tudod, hogy szótartó vagyok... még ha teljesen el vagyok is ázva, mint most.

– Szadista – mondta ádázul Bernarde.

– Besegítselek? – kérdezte Philippe, és Bernarde-hoz lépett.

Bernarde hevesen feléje fordult, és azt mondta:

– Gyilkos!

– Semmi humorérzéked sincs – mondta Philippe.

Megmozdult, hogy karon fogja a lányt.

– Hozzám ne nyúlj! – mondta vadul Bernarde.

Egyedül megkerülte a kocsit, és beült Nathalie mellé.

– Nyisd ki a kertkaput! – szólt Nathalie Philippe-nek.

Philippe odament a kapuhoz, Mignot utána.

– Gondolja – kérdezte Mignot –, hogy elengedhetjük őket ilyen állapotban?

– Nathalie nagyon jól vezet, ha részeg – felelte Philippe.

Kinyitotta a kertkaput, és visszament a kocsihoz. Nathalie már beindította a motort, és meggyújtotta a reflektort.

– Csókolj meg – mondta Philippe-nek.

Philippe odahajolt és megcsókolta. Aztán elment a kocsi mellől.

Nathalie hirtelen elindult, de nem hajtott ki az országútra, hanem nekivágott a középső kerti fasornak, egyenest a kastély irányában. Fékezve megkerülte a kastélyt, a kocsi minden egyes kanyarban megcsúszott a kavicson.

– Nathalie előzetes bemutatót tart – mondta halkan Philippe... – Bernarde majd megvész az ijedségtől, ha Nathalie néhány pohár whisky után ül a volán mellé. A nővérem így áll boszszút rajta.

– Miért? – kérdezte Mignot.

– Az undorért, amelyet Bernarde kelt benne.

– Ez így megy minden éjjel? – kérdezte Mignot.

– Nagyon gyakran – mondta Philippe.

Az Alfa Romeo nyílegyenesen behajtott a középső fasorba, majd üresjáratban a két férfi mellé gördült.

– Nézzenek rá! – kiáltotta Nathalie, amikor elsiklott előttük.

Bernarde falfehér volt, az egyik kezével a kocsiajtót markolta görcsösen, a másikkal az ülést. Nathalie még a belső lámpát is meggyújtotta, hogy jobban lássák.

Olyan hirtelen kapcsolt rá, hogy Bernarde az ajkába harapott. A kocsi kiszáguldott az országútra. Egy autó közeledett szélsebesen, a sofőr rátaposott a fékre. Az Alfa Romeo épp hogy átsiklott előtte, felszaladt a kertráccsal szemközti gyalogjáróra, megfordult, és szédületes gyorsasággal nekivágott az éjszakának.

– Összetöri magát – mondta Mignot.

– Miért? – kérdezte Philippe. – Mindig roppant szerencsés.

Becsukta a kertkaput. Mignot segített.

– Na, még egy utolsó pohár whiskyt – kínálta Philippe – Nem iszik?... Látogasson meg újra, amikor jólesik... mindig igazán örülök. Jó estét.

A lehető legszívélyesebben akart búcsúzni. S lám, mégis a főnök hangján szólalt meg, amely értésére adja az alkalmazottjának, hogy befejezte a beszélgetést. Ezt már az anyatejjel szívta magába.

A kiskapun tért vissza; jól megfogózott a kapu vörös téglaoszlopába, mert ő is sok whiskyt ivott.

Mignot befejezte a mondókáját.

– Őrült társaság – mondta ki a szentenciát.

– Igen – mondtam –, ez az egész társadalom az őrület szélén áll.

Ugyanakkor átvillant a fejemen Mignot-né „fájása", Mignot aggályoskodása, Justin parádésló-traktora, Ernestine pongyolája meg azok a Le Clusot-i fiatalemberek, akik minden vasárnap elmennek a bálba, de sohasem táncolnak, mert mindig túl részegek hozzá. Az uralkodó osztály ellentmondásai szükségszerűen tükröződnek a többi társadalmi rétegben is. De sokkal jobban felizgatott Mignot elbeszélése, semhogy aznap este jobban feszegessem ezt a témát.

Egyébként is, Mignot bizonyára azzal vádolt volna, hogy elnéző vagyok az ellenséggel. 1943-ban lépett be az ellenállásba, amikor érettségire készült. A felszabadulás után, hivatalból, postatiszti tanfolyamon vett részt, a mozgalomban pedig pártiskolára járt. Egyszóval nemrég került ki az iskolából. A diákok hamar cinikusnak kiáltják ki az olyan embert, aki kendőzetlenül elébük tárja a valóságot.

– Érdekelnek Philippe Letourneau adatai? – kérdezte.

– Roppantul.

– Cikksorozatot írsz a FETA történetéről?

– Tragédiát is írhatnék ...

Hevenyészve felvázoltam a Letourneauk családfáját, a legújabb házasságkötésekkel.

És egyszerre tűzbe jöttem.

– Nézd csak – mondtam –, Émilie Lubas-Privas áll az egésznek a középpontjában ... te-

gyük fel, hogy 1927 előtt Valério Empoli szeretője volt... tegyük fel, hogy hozzásegítette férjét az idő előtti elmúláshoz... tegyük fel, hogy most Esther Empoli helyébe akar lépni... Íme, a főszereplő. Lady Macbeth valóságos angyal hozzá képest...

A tragédia azonban új fordulatot vett az elkövetkező hetekben.

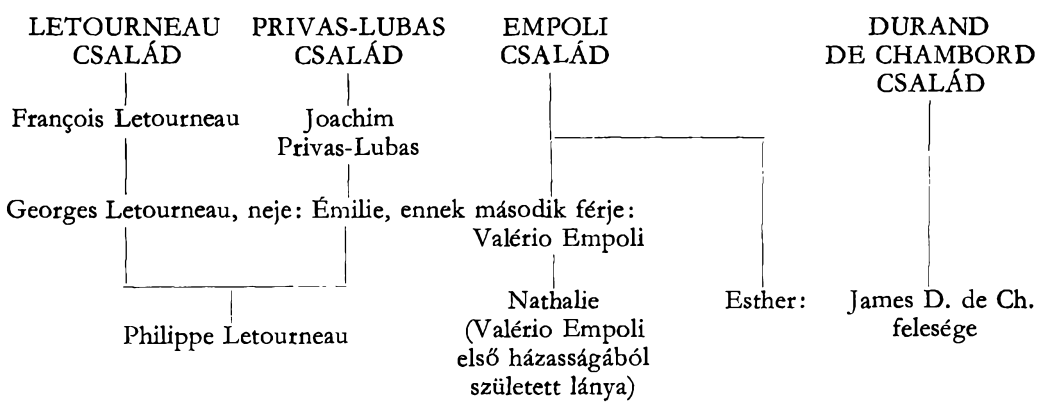

Émilie, leánynevén Privas-Lubas, azon mesterkedik, hogy harmadszor is férjhez menjen, mégpedig egy Durand de Chambord-hoz, talán Jameshez

Május első napjaiban Philippe Letourneaut, Noblet-t és Tallagrand gyártásvezető főmérnököt behívták Lyonba, a FETA központi székházába. Northemaire úr, a részvénytársaság vezérigazgatója fogadta őket.

Nyersen elébük tárta a helyzetet. A Le Clusot-i gyárban már csak ráfizetéssel lehet hernyóselyem anyagokat gyártani. A koreai háború kezdete óta megszakadt a kereskedelmi kapcsolat Kínával, és ez ugrásszerűen emelte a hernyóselyem árfolyamát. A gépek, amelyeket François Letourneau 1910 és 1920 között szerzett be, bármilyen mintaszerüek voltak akkor, ma már elavultak. A svájci és a német vetélytársak gyorsabban termelnek, kevesebb munkaerővel. A FETA tehát elhatározta, hogy gyökeresen átalakítja Le Clusot-i üzemét (és mindazokat a franciaországi gyárait, amelyek hasonló helyzetbe kerültek).

Nem dolgoznak fel több nyersselymet. Abbahagyják a szövést.

A műhelyeket különféle műselymek feldolgozására és fonására alakítják át. (A fonalat más gyárakban fogják megszőni, amelyeket ennek megfelelően rendeznek be.)

A műveletet fokozatosan, három éven belül kell végrehajtani. Mihelyt lejegyzik a jelenleg folyamatban levő tőkeemelést, megtörténnek az első intézkedések.

Tallagrand lépjen összeköttetésbe a vezérigazgatóság műszaki szerveivel, dolgozza ki gyorsan

az átalakítás tervét. Tárgyalások folynak egy német szerszámgépgyárral egy szerződésről, hogy a nagy szövőműhelyt, az úgynevezett Százas Műhelyt, már októberben műselyemfonásra állítsák át. Az ügy tehát sürgős.

Letourneaunak és Noblet-nak tehát tervet kell készítenie a munkaerő átcsoportosítására és csökkentésére.

Northemaire a következő szavakkal kezdte a mondókáját:

– Ismerik a nemzetközi nyersselyempiacon beállt helyzetet...

Philippe ettől a pillanattól fogva már oda sem figyelt. Alapelve volt, hogy elzárkózzék, mihelyt meghallja azt a szót, hogy selyem, piac vagy bármely más ipari vagy pénzügyi kifejezést; a Letourneau-gyár történetének összeállítása Mignot számára nagy megerőltetés volt neki; s csak azért csinálta végig, mert jólesett, hogy elárulja a saját pereputtyát. Egy nap említették neki, hogy mostohaapja, Valério Empoli, szellemes ember; hallatlanul meg volt lepve; ő ugyanis tíz év óta az átlagosan napi egy családi étkezés során egyetlenegyszer sem figyelt a mostohaapjára; mihelyt belépett az ebédlőbe, magába zárkózott; s amint az anyja, rápillantva, engedélyt adott rá, rögtön felkelt az asztaltól. Megvolt a tehetsége, hogy „másra gondoljon", s nagyon büszke volt rá, mintha ez a tehetség rokonságba hozta volna a jógikkal, akiknek a gyakorlatait néhány hónapig megpróbálta végezni.

Amíg Northemaire beszélt, ő azon erőlködött, hogy összeszedje emlékezetből a *Maldoror* har-

madik dalának elejét.[11] Egész összefüggő részeket sikerült felidéznie:

„Van egy rovar, amelyet az emberek a saját költségükre táplálnak. Nem tartoznak neki semmivel, de félnek tőle. Nem szereti a bort, de a vért igen, képes volna, ha jogos igényeit ki nem elégítik titkos hatalmánál fogva óriásivá nőni, mint egy elefánt, eltiporni az embereket, mint a fűszálat... Fejünket adjuk neki trónusul, s ő karmát méltóságteljesen mélyeszti hajunk gyökereibe... Ó, tetű, te huncut szemű..."

Tallagrand a maga kocsiján vitte vissza Letourneaut és Noblet-t. Noblet mellette ült, Philippe hátul. Tallagrand és Noblet élénk vitába fogtak. Philippe továbbra is másra gondolt; éber álmai számára kitalált egy hangtalan repülőgépet, amely kicsit könnyebb, mint a levegő, s így kényelmesen el lehet menekülni rajta. Hirtelen felrázta, hogy útitársai felemelték a hangjukat.

– Ha ez az átalakítás létrejön... – mondta Noblet.

– Létrejön – mondta Tallagrand.

– Northemaire azt mondta – vágott vissza Noblet –, feljegyeztem: a műveletet megkezdjük, mihelyt lejegyzik a jelenleg folyamatban levő tőkeemelést...

– Ha beszélt róla, akkor már el is határozták.

– Maga még fiatal. Nekem már sok-sok évi tapasztalatom van a FETA-nál. Nem első ízben

11 Isidore Ducasse (1846–1870), Lautréamont grófja néven írta meg *Maldoror dalai* című prózaverskötetét.

fordulna elő, hogy behívnak egy terv miatt... amely végül az akták között fog maradni.

– Úgy tesz, mintha szeretné, hogy a terv megbukjon.

– Szeretném is.

Philippe kezdett odafigyelni, mert észrevette, hogy Noblet arca kipirult, mint azon a báli estén, amikor Nathalie felbosszantotta.

– A gyár korszerűsítése zavarja a maga megszokását – mondta Tallagrand.

– A jelenlegi személyzet fele elég lesz – rágódott Noblet. – Mit csináljon majd a többi munkás?

– A maga észjárásával még ma is a kézi szövőszéknél tartanánk.

– Egy tollvonással nem lehet több száz család életét felforgatni... – mondta Noblet. – Gondolkozni kell... Megoldást kell keresni... François Letourneau 1913-ban...

– Változnak az idők, az elbocsátott munkások újra elhelyezkednek, és végső soron hasznukra válik a megnőtt termelékenység. A mai munkás több inget vehet, mint amikor kézzel szőtték a gyolcsot. Életszínvonala évről évre emelkedik.

– Tévedés – mondta Noblet. – A Le Clusot-i munkások ma rosszabbul élnek, mint a század elején.

– Akkor napi tizenkét órát dolgoztak.

– De május tizenötödikére minden kertet *elláttak*. Nézze csak meg mindjárt, ha a Géline mentén haladunk: a kerteknek a felét még fel sem ásták...

– Mit bizonyít ez?

– Azt, hogy túlságosan gyors iramot követelünk meg. Nyolc óra alatt jobban elfárad a munkás, mint azelőtt tizenkét óra alatt; nem marad ereje, hogy felássa a kertjét.

– Jaj, el is felejtettem – mondta nevetve Tallagrand –, hogy maga a Kertész Segélyegylet elnöke!

– A kertjük adja az élelmük felét, s ez megfelel bérük egyharmadának – mondta Noblet. – Gondolja, hogy a nagy Letourneau azért hasított ki a saját földjéből minden családnak egy kertet... és hogy a FETA azért tartotta fenn ezt a kiváltságot, mert szereti a begóniát?

– Ha többet termelnek, több pénzt fognak keresni, és nem lesz szükségük rá, hogy a Gélineparti kavics túrására vesztegessék idejüket.

– A kerteknek köszönhetjük – mondta Noblet –, hogy tizenöt éve nem volt nálunk komolyabb sztrájk. Ha túrják a földet, ahogy maga mondja, a föld táplálja őket, és le is köti; addig nem handabandáznak a szakszervezetben. Sokkal több bajunk van a nőkkel, mint a férfiakkal, mert a nők nem kertészkednek.

– Manapság – mondta Tallagrand – más módszereink vannak, hogy magunkhoz kössük a munkásosztályt. Ha sportolna, jobban megértené a fiatal munkások gondolkodását...

– Talán a fiatal munkásnőkét – vágott közbe támadólag Noblet.

Tallagrand újra elnevette magát.

– Maga öregíti magát – mondta. – Féltékeny.

Észrevette visszapillantó tükrében, hogy Philippe odafigyel.

– Csakugyan, Letourneau – mondta –, miért nem szervez labdarúgócsapatot, hogy ellensúlyozza a fakereskedő rugbycsapatát? A leginkább formálható fiatalok szoktak belépni a sportegyesületekbe. A futballcsapat valóságos nevelő iskola a jövő művezetői számára.

– A sportok közül – felelte Philippe – csak a bálnavadászat érdekel...

És szavalni kezdett:

– „Ishmaelnek hívnak. Mondjuk. Néhány esztendeje – hogy pontosabb időpontot ne mondjak –, nem lévén se pénzem, se különösebb keresnivalóm a földön, elfogott a vágy, hogy ismét hajóra szálljak, és viszontlássam a vizek világát..."

– Igaz is – mondta Tallagrand. – Mondták már nekem, hogy maga költő... Engem jobban érdekel a kosárlabda.

– A női kosárlabda – vágta rá Noblet.

– Miért ne? – felelte Tallagrand. – Férfi vagyok, és büszke is vagyok rá. Talán bizony megárt egy szép kislánynak, ha félrevonulok vele a sarokba egy kicsit beszélgetni?

Alig hallhatóan nevetett.

– Én így oltom bele a FETA szellemét a jövendő művezetőinkbe.

Megint nevetett. Noblet némán, mereven ült, leszegett állal. Philippe azon tűnődött, vajon Marguerite a szeretője volt-e Tallagrand-nak; izgatta ez a gondolat, maga sem tudta, miért; maga előtt látta, amint Marguerite és Pierrette Amable mosolyogva átölelték egymást a bálon; Pierrette azt mondta: „Jó barátnők vagyunk"

vagy effélét; kellemetlenül érintette a gondolat, hogy a hozzáférhetetlen Pierrette barátnője odaadta magát Tallagrand-nak. A mérnök közönségessége undorral töltötte el.

– Én is Noblet véleményén vagyok – mondta hirtelen –, mindenféle létszámcsökkentést ellenezni fogok.

Noblet és Tallagrand vitájából annyit jegyzett meg, hogy az idős személyzeti főnököt nyugtalanítja a „személyzet felének" várható elbocsátása; fogalma sem volt, hogy miért, hiszen eleinte nem figyelt oda. Noblet meglepődött, hogy Philippe osztozik a véleményében, nem mintha komolyan vette volna a fiú itt-ott elejtett kommunistabarát megjegyzéseit – előkelő családok gyermekei megengedhetik maguknak ezt a szeszélyt –, de Philippe Letourneau annak a nagy Letourneaunak az unokája, aki azt mondogatta, hogy „a munkásaim", és azon mérte le a jómódját, hogy hány munkást foglalkoztatott.

Tallagrand vállat vont, és nem válaszolt. Párizsban végzett mérnök lévén, becsületbeli ügynek tekintette, hogy ne vegye komolyan az igazgatótanács kegyéből hivatalban ülő *jampec* véleményét.

Közeledtek Le Clusot-hoz. Tallagrand továbbra is szótlanul vezetett. Gyorsan hajtott, de óvatosan, dombtetőn sohasem előzött, kanyarban sohasem hajtott az út közepén; józan, érett emberhez illőn, aki csupa önuralom; teljes ellentéte volt Nathalie stílusának.

Ez is bosszantotta Philippe-et. Neki mindig csak ócska tragacsai voltak, amelyek hallatlanul

sok benzint fogyasztottak, mégse mentek kilencvennél gyorsabban; tudta, hogy meglopják az ivópajtásai, akik nagyszerű alkalmi vételként kínálják ezeket a kocsikat; de azt gondolta, hogy ez az ő „stílusa", hogy így hagyja megrövidíteni magát. A legutóbbi kocsija, egy 1928-as amerikai Ford, megállt félúton Lautaret felé menet a domboldalon, a motorja égett; Philippe kitolta egy rétre, és nem törődött vele többé.

A beszélgetés végén Northemaire átadott mindhármuknak egy géppel írt vázlatot: „Átszervezési tervtanulmány..." Tallagrand és Noblet az üres aktatáskájukba süllyesztették az irományt. Philippe a zsebébe tette, már nem is tudta, melyikbe. Mihelyt az irodájába ért, keresgélni kezdte, s végül megtalálta nyolcadrét hajtva, verstöredékek, könyvtárjegyzékek meg a rajzai között; a rajzokat unalmában szokta firkálni, nem ábrázolnak semmit.

Bár a műszaki kérdésekhez még csak nem is konyított, nagyjából megértette, miről van szó, és első gondolata az volt, hogy figyelmezteti a munkásokat. Nagyon komolyan vette az utolsó szavakat, amelyeket Pierrette Amable-lal váltott az irodájában, a fiatalasszony egyetlen látogatása alkalmával: „Számíthatnak rám" – mondta akkor Philippe. „Majd meglátjuk" – felelte a fiatalasszony.

De hogyan értesítse őket? Nem merte ismét az irodájába idéztetni Pierrette-et, mert félt, hogy Noblet, a tisztviselők és különösen maga a fiatalasszony őt is Tallagrand-félének tartanák,

ha csak egy pillanatra is. Mignot-t kereste fel a postán? Egész Le Clusot tüstént megtudná, hogy elment a kommunisták vezéréhez"; Noblet két órán belül értesülne róla, Northemaire másnap; s így későbbi kezdeményezései – úgy gondolta – eleve gyanússá válnának.

Egy óráig teljesen le volt törve. Arra gondolt, hogy személyzeti igazgatói irodájában jobban el van vágva a világtól, mint a rab a cellájában. A raboknak ezer és egy eszközük van, hogy érintkezzenek egymással; számos emlékiratból meg regényből tudta; sőt még az is előfordul, hogy egészen emberi viszonyba kerülnek egyikmásik börtönőrrel. Csakugyan, az ő magánya inkább a börtönőr magányához hasonlít: „Ha egy börtönőrben érző szív lakik, ő sem igen merhet beszélni a foglyaival, akárcsak én Pierrette Amable-lal... De lakhatik-e emberi érzés egy börtönőrben?" Hirtelen elhatározta, hogy ír Pierrette-nek.

Egy nagy ív levélpapírra átlósan felírta:

Mellékelten megküldöm a Le Clusot-i gyár átalakítási tervét, amelyet ma reggel adtak át nekem. A terv a munkásság felének elbocsátásaval jár. Rendelkezhetnek velem, magukkal akarok küzdeni ez ellen az aljasság ellen.

Egy pillanatig gondolkozott, aztán eltépte a lapot, és újra leírta az előbbi szöveget, de befejezte ott, hogy *magukkal akarok küzdeni*, nem tette hozzá: *ez ellen az aljasság ellen*, mert túl szónokiasnak érezte. Aláírta: *Philippe Letour-*

neau. Címzés: *Pierrette Amable asszony, Amédée Letourneau-telep* – mivel a Le Clusot-i munkásnegyed az ő dédapjának a nevét viselte. Tüstént felkerekedett, hogy saját kezűleg adja postára.

A postáról visszajövet csupa lelkesedés volt. „Megírtam, és aláírásommal pecsételtem meg – mondogatta magában. – Fenntartás nélkül kiszolgáltattam magamat nekik. Többé nem lehetnek bizalmatlanok irántam... Én vagyok az első Letourneau, aki a proletariátus oldalára áll." Kettesével rohant föl a nagy kőlépcsőkön, és beviharzott az irodájába.

Néhány pillanattal később Noblet kopogott az ajtaján:

– Na kérem – mondta az idős személyzeti főnök –, úgy gondolom, vannak a FETA számára kevésbé költséges és az alkalmazottainkat kevésbé súlyosan érintő eszközök is, amelyekkel ki lehet egyenlíteni a gyár deficitjét... Valamikor fényűző termékeket állítottunk elő, hírnevünket selyembársonyainknak kiváló minősége teremtette meg stb...

Belekezdett reformtervének ismertetésébe, számokat vonultatott fel, hevenyészve jegyezte le őket az imént egy fél ív papirosra. Philippe nem figyelt oda, de az arca sugárzott, mert arra gondolt, milyen hősiesség, hogy írt Pierrette-nek. Noblet el volt ragadtatva, hogy terve ilyen élénk hatást tesz Philippe Letourneaura. Amikor befejezte az ismertetést, Philippe megszólalt:

– Bravó! Bizonyos voltam benne, hogy meg fogja találni a helyes megoldást. Holnap jöjjön

velem Lyonba, adja elő a tervet mostohaapámnak, Valério Empolinak.

– Úgy gondoltam, Northemaire úrnak teszek jelentést.

– Northemaire senki – mondta Philippe. – A FETA jelenleg Valério.

Noblet ellenvetéseit sorra leszerelte, és másnap reggel hét órára találkozót beszéltek meg a pályaudvar peronján.

Noblet szörnyű éjszakát élt át. Felesége rögtön megvilágította a dolgokat. Mit tudnak ők tulajdonképpen Philippe-ről? Azt, hogy a FETA kegyeltje, és kész. Márpedig a FETA magasabb régiója olyan harci terület, amelyet Noblet által más névről ismert hatalmasságok csapnak össze. Kinek a kezében van a fiatal Letourneau? Bizonyára nem a véglegesen félretett nagyapjának köszönheti kiváltságos helyzetét. Anyai ágról Privas-Lubas, de néhány esztendeje mintha a Privas-Lubas-k is kisebbek volnának. Azt állítja, hogy Empoli bankár most a fő fejes; Noblet-ék hajlandók is elhinni, de ha ez a Valério úr csakugyan az, aminek a fiatal Letourneau mondja, akkor csodálkozni fog, hogy egy olyan idős tisztviselő, olyan megfontolt ember, mint Noblet, hagyja, hogy egy kölyök meggondolatlan lépésre ösztönözze, valami ködös elképzelés alapján. Ha viszont Empoli csak egy harcos kisebbséget képvisel a Northemaire nevével jelzett többséggel szemben, akkor hátrányos dolog olyan színben feltűnni, hogy az ő táborához tartoznak. Ettől az egész kalandtól Noblet csak azt várhatja, hogy egy butaság miatt elveszíti a hírnevét, hogy

ő a Le Clusot-i gyár egyetlen főtisztviselője, aki negyvenéves szolgálati ideje alatt egyetlenegyszer sem követett el baklövést.

– Hogy fogsz ép bőrrel kikerülni ebből a kutyaszorítóból?

Arról sem lehetett szó már, hogy lemondja a lyoni utat, mert esetleg megsérti Philippe Letourneaut, pedig hátha ő is valóságos hatalmasság.

Hajnaltájban a Noblet házaspár megegyezett egy mentő megoldásban: Noblet a magaviseletével tanúsítani fogja, hogy Letourneaut csak tiszteletből kísérte el. Hagyni fogja, hogy tervét Letourneau adja elő. Ő maga nem lépi túl személyzeti főnöki hatáskörét: természetes, hogy nyugtalanítja a Northemaire-terv társadalmi hatása; a tömeges elbocsátások kényszerítenék a szakadár szakszervezetet, hogy csatasorba álljon a CGT-vel; így a FETA a kommunisták malmára hajtaná a vizet, létrehozná a munkásegységet, amelyet a kommunisták hiába próbáltak megvalósítani. Ismeretes, milyen szerepet játszott Noblet a szakszervezeti szakadás idején;[12] nem lehet a szemére vetni, ha aggasztja, hogy ötévi sikeres fáradozását veszélyezteti egy ügyetlenség. Hát így. Makacsul ellenáll, ha bármi másba akarnák beráncigálni.

12 1947-ben a jobboldali szociáldemokraták kiváltak az egységes Általános Munkásszövetségből (CGT).

Philippe Letourneau és Noblet reggel nyolc órára értek a Lyon-Brotteaux pályaudvarra. Minthogy a vonatjegyet Philippe váltotta, Noblet elhatározta, hogy ő fizeti a reggelit a pályaudvar melletti kávéházban, ahol megvárják, amíg kinyit az Empoli-bankház. De a pályaudvar kijáratánál Philippe megszólalt:

– A mostohaapám sohasem megy be reggel a bankba. Tulajdonképpen nem nagyon jár be... Otthon fogjuk elkapni, amikor kibújik az ágyból...

– Nem tudom, helyes-e, ha... mégsem tehetem... – szabódott Noblet, mert aggódva gondolt rá, hogy sokkal határozottabb állásfoglalás, ha Empolit „elkapja, amikor kibújik az ágyból", mint ha a bankban keresi fel.

De Philippe már be is tuszkolta egy taxiba, és megadta a Caluire-ben, Lyon mellett levő családi villa címét.

Mihelyt a taxi áthaladt a Morand-hídon, és bekanyarodott a caluire-i országútra, Philippe elkomorodott. Újra itt jár, ezen az ezerszer megtett úton, és mindjárt ott lesz, szemben vele, a mostohaapja. A fiatalember borús tekintete növelte Noblet aggodalmát. Philippe tűnődött, vajon komolyan veszi-e a mostohaapja...

Érettségije és irodalom-filozófia szigorlatai után Philippe érdeklődését először egy szintársulat kötötte le, amely azt tűzte ki céljául, hogy megvalósítja Antonin Artaud *Kegyetlen Színházát*; később egy jógaiskola érdekelte, amelyet

egy kiöregedett táncosnő nyitott egy szavojai menedékházban, azután pedig egy kis kiadóvállalat. Mindannyiszor lelkesen adta elő tervét a mostohaapjának, és tőkét kért tőle a megvalósításhoz. „Miért ne?" – mondta mindannyiszor Empoli. Megvizsgáltatta az ügyet a bank szakértőjével, és kiutalta a kért összegnek egy csekély hányadát. Amikor Philippe-et már nem érdekelte a vállalkozás, a bank mentette, ami menthető. A kiadóvállalatból egy nyomda maradt fenn, amely virágárjegyzékekre szakosította magát, a *Kegyetlen Színház*ból pedig egy olcsó bérű helyiség, amely a FETA egyik fiókjának lett a kiállítóterme. Empoli a jógára adta a legkevesebbet, nem mintha különösebben értelmetlennek tartotta volna a jóga tanulását vagy oktatását, de a táncosnő szemtelenül rosszhiszemű volt; amikor Philippe összeveszett vele, a bank visszaszerezte a szavojai hegyilakot, és nyaralót csinált belőle a tisztviselők gyermekei részére.

„Miért venne most komolyan a mostohaapám?" – nyugtalankodott Philippe. Arra is gondolt, hogy nem is ismeri Valério Empolit, hiszen sohasem beszélgetett el vele őszintén. Amikor a taxi megállt a kertkapu előtt, még jobban elkomorodott. Ez a ház mindig lehűtötte. Bűnösnek érezte magát benne.

– A kedves édesanyja tegnap jött meg – mondta a kapus.

– Igazán? . . . – mondta Philippe.

Mikor a villa felé tartottak a kerten át, megmagyarázta Noblet-nak:

– Az anyámról sohasem lehet tudni, merre jár.

A lépcsőnél még hozzátette:

– Mostanában gyakrabban időz Amerikában, mint itthon.

A villát 1935-ben építették riviérai stílusban, fehér falfelületekkel, zöld növényfoltokkal, teraszos tetővel, függőkerttel. Valério Empoli két kertészt tartott, évente hárommilliót költött a zöld felületekre meg a franciakertre, amely a bejárattal átellenben egészen a Saône-partig húzódott, s egy teraszban végződött, amely harminc méterre kinyúlt a folyó fölé; soha feléje sem nézett. Ezt a fényűzést eleinte szigorúan elítélték a lyoni polgárok, akiknek az autó, a vadászat meg a lumpolás jelenti az előkelőséget, de akik továbbra is a századvég komfort nélküli villáiban laknak. Empolitól azonban féltek, mert akár válság volt, akár konjunktúra, mindig megtalálta a számítását, és mindenen nyert. Nem volt olyan gyáros, aki legalább egyszer ne lett volna őrá utalva. Lyonban és az egész környéken őt gyűlölték a legjobban. 1939 júniusában Empoli elszökött Franciaországból, miután egyezséget kötött a svájci bankkal, úgyhogy a vichyi kormány zsidóügyi kormánybiztossága csak a bank helyiségeit foglalhatta le, ezeket aztán a tulajdonos visszakapta a felszabaduláskor. Most, hogy Empoli a húga révén családi kapcsolatba került a Durand és Chambord-okkal, az emberek jogosnak ítélték a fényűzését.

– A kedves édesanyja tegnap reggel jött meg – mondta Philippe-nek az inas.

Empoli tíz órára rendelte a reggelit. Reggelente két órát töltött a fürdőszobában, „férfiak számára" készült angol parfümökkel illatosította magát, s ábrándozott a fürdőkádban; kifecsegte a személyzet. Nagyon „nett ember" volt; ez is elég, hogy gyanús legyen valaki a lyoniak szemében 195*-ben.

Philippe a szobájába ment Noblet-val, hogy ott várják meg a tíz órát. A székeken egymás hegyén-hátán könyvek, súlyzók, gumikötelek. Philippe odább tolt néhány bekeretezetlen festményt, hogy helyet csináljon Noblet-nak az ágy szélén. Egyszer s mindenkorra megtiltotta a cselédeknek, hogy távollétében rendet csináljanak.

Tessék-lássék olvasgatott. Az anyja hazajötte kellemetlenül érintette. Noblet egyre jobban izgult, hogy belerántják valami kalandba.

– Nem köszön be a kedves édesanyjához? – kérdezte.

– Ha az anyámnak szüksége van rám, majd hívat – felelte Philippe szándékolt hidegséggel.

Bejött egy fiatal, jól fésült, kifestett szobalány. Lyon belvárosában, a République utcában bizonyára átutazó párizsinak nézik. Megkérdezte, vessen-e ágyat.

– Nem – felelte Philippe –, csak néhány órára jöttem... A húgom felébredt már?

– Nathalie kisasszony nagyon későn jött haza... De a nagyságos asszony már bement hozzá...

A szobalány Noblet-ra nézett és elhallgatott. Egy szempillantással felmérte: alantas tisztviselő; alkalmazottak előtt nem beszél az ember.

Philippe vállat vont:

– Nathalie még nem józanodott ki?

– Kiabálást hallottunk. A nagyságos asszony tüstént kifordult a szobából. Becsapódott az ajtó.

– Ki csapta be az ajtót? Nathalie vagy az anyám?

– Nathalie kisasszony – felelte a szobalány.

Megint Noblet-ra pislantott. Philippe intett neki, hogy folytassa.

– Már tegnap este is volt veszekedés – folytatta a szobalány.

– Min?

– Nem tudom... Úgy vettem észre, hogy Nathalie kisasszony nem akart belemenni valamibe, amit a fiatalúr édesanyja okvetlenül szeretett volna...

– De hát mibe?

– Azt hiszem, egy aláírásról van szó. De fogalmam sincs, miféle aláírásról... Az édesanyja azt mondta, hogy csupán ezért jött New Yorkból.

– A húgom miért nem volt hajlandó rá?

– Nem lehet azt mondani, hogy nem volt hajlandó... Azt kiabálta, nem tűri, hogy zavarják, amikor szórakozik... nincs hangulata üzleti dolgokról beszélni... Bernarde kisasszony barátai voltak nála; már valamennyien rengeteget ittak... aztán elmentek hazulról.

– No, ha csak üzletről van szó... – mondta Philippe.

Csengettek.

– Hívnak – mondta a lány, és már ment is.

Tíz óra tájban az inas jelentette, hogy Empoli a nyári ebédlőben várja Philippe-et.

– Menjen csak – mondta Noblet. – Majd küldjön értem, ha Empoli úr hajlandó lesz fogadni.

– Nem, nem – mondta Philippe, és karon fogta Noblet-t. – Velünk reggelizik.

Noblet nem is szabadkozott tovább. Tudta, hogy kénytelen lesz engedni. Mióta belépett ebbe a házba, amelynek a törvényei ismeretlenek előtte, nem volt ura a lépéseinek. Rosszul tette, amikor hagyta, hogy ez a kölyök belerántsa a dologba; most megadhatja az árát.

A három oldalról üvegezett ebédlő kiugrószerűen nyúlt ki a franciakert fölé, amelynek tövében a Saône folydogált. Gyönyörű kilátás nyílt az Or-hegységre.

Valério Empoli pirítóst ropogtatott, s közben fel-alá járkált. Nyilvánvalóan nem volt már ifjú, de nehezen lehetett volna megmondani a korát. Egy szemernyit sem rezes a képe, nem úgy, mint a beaujolais-ivó lyoni polgároknak. Alig-alig ráncos, s arcbőrének színe fehér, minden piros vagy rózsás árnyalat nélkül: az ilyen arcról nem lehet megmondani, hány éves. Tweed ruha, könnyű flanelling, skót gyapjú nyakkendő és karcsú termet. Gondosan hátrafésült hajában egyetlen ősz vagy őszülő hajszál sem akad. Noblet egyáltalában nem ilyennek képzelte a FETA titokzatos nagyfőnökét.

Elébe ment a mostohafiának, és megfogta a kezét:

– Jó reggelt, Philippe...

Noblet-nak visszatért a bizalma, amint érezte Empoli hangjában a melegséget s tekintetében a jóindulatot. Philippe semmit sem vett észre; évek óta nem „vette észre" a mostohaapját.

– Jó reggelt, uram – felelte.

Nem az anyja miatti féltékenységből szokott rá, hogy urazza a mostohaapját; hozzátartozott a távolságtartáshoz önmaga és környezete között. Noblet nem vehette észre ezt a finomságot, és azt hitte, Philippe-re rákényszerítik ezt a tartózkodást; el is veszítette megint a bizakodását.

Philippe bemutatta Noblet-t:

– A Le Clusot-i fonoda személyzeti főnöke, hosszú évek óta . . .

Közben az inas feltálalta a reggelit. Noblet leült, mert hellyel kínálták. Empoli továbbra is járkált, s útközben vett ki egy-egy pirítóst vagy gyümölcsöt. Philippe leült egy asztal sarkára, és azt mondta:

– Noblet-nak és nekem fontos közölnivalónk van a fonodával kapcsolatban . . .

Noblet korántsem így képzelte a hadműveletet. Hozzá volt szokva, hogy a fonodáról irodában tárgyaljon, vagy legföljebb, mint olykor Northemaire elődjével, vendéglői asztalnál.

– Noblet előadja a tényállást – folytatta Philippe.

Empoli Noblet felé fordult.

– Tessék . . .

Noblet elvesztette a talajt a lába alól, elfelejtette, hogy kisütötték a feleségével, hogy mindent Philippe-re hárít, néhány szót hebegett a kilátásba helyezett átalakítások szükségességéről,

azután tüstént védelmi állásba vonult vissza, mentegetőzött: a reform nehéz helyzetbe hozná az igazgatóságot a szociáldemokrata szakszervezettel szemben, a szakszervezetet pedig a munkásokkal szemben . . .

Empoli megkérdezte Philippe-től:

– Téged közelről érdekel a szociáldemokrata szakszervezet?

– Egy cseppet sem – felelte Philippe. – Nem ez a kérdés . . .

– Sejtettem – mondta Empoli.

És egy csomó kérdéssel árasztotta el Noblet-t a Le Clusot-i dolgozók helyzetéről, a korok és nemek szerinti bérmegoszlásról, a gépek koráról, a termelés iramáról, az élelmiszerárakról, a lakbérekről stb. Noblet meglepetve látta, hogy az az ember, akiről Philippe azt mondja, hogy ő a fő fejes a FETA-ban, érdeklődik ilyen kérdések iránt, vagy nem tud róluk, egyszóval kérdeznivalója van. Nem tudhatta, hogy Empoli részben annak köszönhette a sikereit, nagy és kicsi dolgokban egyaránt, hogy mindig kérdéseket tett fel, és valahányszor azt hitte az ember, hogy végre válaszra kényszerítette őt, újabb kérdéssel válaszolt. Egyébiránt ebben az esetben sejtelme sem volt a legtöbb dologról, amelyről tudakozódott, és elbűvölte Noblet válaszainak pontossága. Mindig érdeklődött az olyan dolgok iránt, amelyeknek tanulmányozására rákényszerítették a körülmények.

A kérdések oly gyors egymásutánban követték egymást, és olyan természetesen kapcsolódtak egymáshoz, minden csapda nélkül, hogy Noblet

nem fontolta meg, mit is feleljen. Philippe bár eleve ismerte mostohaapjának, ahogy ő nevezte, „egyirányú dialektikáját", szokás szerint most is lépre ment, és hévvel szólt közbe, hogy nagyobb nyomatékot adjon ott, ahol Noblet válaszait hiányosnak érezte. Egy negyedóra múlva Empoli pontosan tudta, mihez tartsa magát: Philippe már a fiatal CGT szakszervezeti bizalminak meg a „kommunisták vezérének", a „Hamletként aggályos és lelkiismeretes" postafelügyelőnek „megdöbbentő emberi méltóságáról" is beszélt.

Ekkor lépett be Philippe anyja.

– Azt hittem, Le Clusot-ban vagy – mondta Philippe-nek.

– A fia a fonoda ügyében jött – mondta Empoli.

Az asszony pillantása elárulta, hogy egy szót sem hisz az egészből.

– Örülök, hogy érdekel a munkád – mondta Philippe-nek.

Noblet-hoz, aki udvariasan felpattant székéről, így szólt:

– Mintha ismerném valahonnan...

– Már volt szerencsém találkozni önnel több ízben, amikor még Lubas-Privas kisasszony, majd Letourneauné volt...

Ezen Noblet elsápadt, mert azt hitte, tapintatlan volt, amikor a boldogult Georges Letourneaut említette az új férj előtt. Tulajdonképpen elvesztette magabiztosságát a beszélgetés során, a vallatása során, mint ő érezte, és szövetségest keresett az újonnan érkezettben, azért idézte emlékezetébe azt az időt, amikor a tulajdonos fiá-

nak menyasszonyaként először látogatta meg a fonodát; ő, Noblet kalauzolta őket.

– Igen, igen – válaszolta szórakozottan az asszony –, az apósom nagyra becsülte önt...

Amióta a Le Clusot-i gyárat ellopta az öreg Letourneautól, mindig csak múlt időben beszélt róla.

Aztán nem is figyelt tovább Noblet-ra.

Émilie Privas-Lubas, első házassága révén Letourneauné, második házassága révén Empoliné, ötvenhárom éves volt, de nem látszott többnek, mint Valério Empoli. Bátran tarthatta volna az ember harmincévesnek vagy annyinak, amennyi, vagy bármennyinek, akár többnek is, mint a kora; a világ legjobb kozmetikusai által kezelt arcáról lehetetlen volt leolvasni az életkorát. Melle mindig lapos volt. Termetre kicsi, karcsú, és mindig kifogástalanul öltözött. Philippe gyakran elgondolkozott, hogy ugyan micsoda vonzerőt találnak a férfiak az anyjában. Ő maga sótlannak tartotta.

– Philippe helyteleníti a Le Clusot-i gyár átszervezését – mondta Empoli.

– Philippe?... – csodálkozott el az asszony. Hirtelen feléje fordult.

– Mi történt veled?

– Noblet és én – mondta Philippe – egy előnyösebb ellentervet készítettünk.

– Nagyon helyes – mondta Émilie –, bár ezúttal egy kicsit későn fogtál hozzá. De azt ajánlom, mutasd meg az ellentervedet Northemairenek... Majd megkérem, hogy vitassa meg veled... Nagyon jót fog tenni a fejlődésednek...

– Én nem vagyok egy véleményen veled – mondta Valério Empoli.

Fel-alá jártában éppen az ebédlő keleti ablakához ért, és visszafordult a felesége felé.

– Nem vagyok egy véleményen veled – mondta, és elindult a felesége felé. – Azok az okok, amelyeket Philippe a jelenlegi terv ellen hoz fel, nem látszanak érdektelennek.

– Már késő – mondta Émilie határozottan.

– Az igazgatótanács még nem nyilatkozott – mondta Empoli, miközben elhaladt a felesége előtt.

– A döntés már véglegesnek tekinthető – mondta Émilie.

Empoli a nyugati ablakhoz ért, és sarkon fordult. A felesége utánafordult, követte a tekintetével.

– Noblet úr – mondta Empoli, újra az asszony felé haladtában –, Noblet úr, aki alaposan ismeri a kérdést, úgy látom, nem áll távol Philippe álláspontjától.

Noblet úgy érezte, itt az idő, hogy kimagyarázkodjék.

– A szociáldemokrata szakszervezet... – fogott hozzá.

Az asszony vállat vont, és Noblet elhallgatott. Empoli megállt az asztal előtt, hogy kivegyen egy narancsot, aztán ismét elindult keleti irányban. Émilie Philippe-hez fordult.

– Nagyon örülök, kisfiam, hogy szíveden viseled a munkát, amelyre üzemi gyakorlatod kötelez. De Le Clusot-i irodádban nem értheted

meg az olyan nagyszabású üzlet vezetésében felmerülő kényszerhelyzeteket, mint a FETA...

– De hát mit csinálunk a munkanélkülieinkkel? – kiáltott fel Philippe.

Empoli újra közeledett Émilie-hez. Mosolygott. Az asszony észrevette, és hol az egyik, hol a másik férfira nézett, a férjére és a fiára.

– Nem – mondta Empoli a feleségének –, nem beszéltünk össze. Philippe csak most érkezett.

– Ne keringjen már körülöttünk, mint a ketrecbe zárt oroszlán – mondta Émilie. – Idegesít.

Empoli tovább járkált.

– Nem értem – mondta Philippe –, hova akarnak kilyukadni?

– Majd megérted – mondta Empoli.

– Remélem, hogy nem – mondta hevesen Philippe. – Engem az érdekel, mi lesz azokkal, akiket elbocsátanak a Le Clusot-i gyárból.

– Azt hiszed, mi nem gondoltunk rájuk? – mondta Émilie. – De nincs választás. A FETA részvényesei nem nyugszanak bele, hogy minden hasznot feleméssze franciaországi gyáraink deficitje... Vagy végrehajtjuk az átalakítást ötvenszázalékos elbocsátással, vagy bezárjuk a boltot százszázalékos elbocsátással... Te melyiket választottad volna?

Philippe segélykérően nézett Empolira, aki feladá jártában, halvány mosollyal az arcán, a narancsot hámozta. Empoli nem szólt közbe.

– De hiszen – kezdte elölről Philippe – Noblet terve szerintem éppen azt teszi lehetővé...

– Itt már semmiféle terv nem segít – mondta

hevesen az anyja. – Az amerikai részvényesek végképp kifogytak a türelmükből. Csak az utolsó pillanatban tudtam megmenteni az érdekeinket...

– Na persze – mondta Philippe.

Nathalie közben csöndesen bejött a szobába. Hallotta az utolsó mondatokat, mostohaanyjának a magyarázatait, Philippe „na perszé"-jét; huncutul rámosolygott az apjára, aztán észrevette a Le Clusot-i személyzeti főnököt, a bálról ismert bácsit.

– Jó napot, Noblet – szólt oda.

– Jó napot, kisasszony – mondta Noblet.

Émilie gyanakvó tekintettel nézett rájuk.

– Hát ti ismeritek egymást?

– Együtt táncoltunk a Le Clusot-i kommunista bálon – mondta Nathalie.

– Tessék azt is elmondani... – kezdte Noblet.

– Na, éppen ideje volt, hogy visszajöjjek Franciaországba... és hogy egy kis rendet csináljak a házban – mondta Emilie, és ránézett a férjére.

– Mindig nagyon hiányzik nekünk – mondta Empoli.

Nathalie pongyolában volt, haja a homlokába lógott, a tegnapi festék furcsán elkenődött az arcán.

– Megfésülködhetett volna, mielőtt lejön – szólt rá a mostohaanyja.

– Ha másnapos vagyok – felelte Nathalie –, érzékeny a hajam, mint a macska szőre...

Leroskadt egy nád karosszékbe, az asztal mellé.

Noblet felállt, és odament Empolihoz, a keleti ablakba.

– Engedelmet... – kezdte.

– Szót sem érdemel – mondta Empoli, és csaknem gyöngéden mosolygott az öregre.

– El sem képzeli, mama – mondta Nathalie a mostohájának –, micsoda dínomdánom volt az éjjel...

– Mindnyájunknak megvannak a családi bajaink – mondta Empoli Noblet-nak.

– Azért bátorkodtam... – szólt Noblet.

– Roppantul érdekelt mindaz, amit elmondott – mondta Empoli. – Őszintén köszönöm. Sok olyan dologról tájékoztatott, amiről sejtelmem sem volt... Ami mármost közelebbről az ügyet illeti, amelyben idejött, azt hiszem, előnyös volna, ha közvetlenül intézné el Northemaire úrral...

– Gondolom – mondta Noblet –, távozhatom... hogy is mondják... angolosan.

– Ez az – mondta mosolyogva Empoli –, angolosan.

Noblet kiment, anélkül, hogy a többiek észrevették volna.

– Nem jól értettem – mondta Nathalie a mostohaanyjának –, nem jól értettem, hogy miről vitatkoztak, de az volt az érzésem, hogy mármár legyőzték Philippe-et...

Ellökte a csészét, alighogy az ajkához emelte.

– Ez a tea hideg! – kiáltotta az inasnak.

Az apja odalépett Émilie-hez.

– Philippe – mondta azzal a halvány mosollyal, amellyel talán az egy Nathalie-n kívül senki sem tudott mit kezdeni –, Philippe komolyan veszi személyzeti igazgatói feladatkörét. Azért jött ide, hogy megvédje a munkásait.

Nathalie élesen felnevetett:

– Nos – mondta Philippe-nek –, hogy állsz a feketeszeműveddel?

– Nem is láttam azóta – tiltakozott hevesen Philippe.

– Nem is tudtátok – kérdezte Nathalie az apjától –, hogy Philippe szerelmes a Le Clusot-i kommunista főkolomposba.

– Kezdem érteni – mondta Émilie.

Philippe odament a nyugati ablakhoz, és hátat fordított nekik.

– Aztán fiatal? – kérdezte Empoli.

– Huszonöt éves – mondta Nathalie.

– Csinos?

– Óriási fekete szeme van... de minden más is sokkal tetszetősebb rajta, mint a feleségeden vagy rajtam.

– Okos?

– Rögtönzött előttünk egy egész épkézláb kis beszédet.

– Nagyon örülök, hogy ezt hallom Philippe-ről – mondta Empoli.

– Ha rendes lány – mondta Émilie –, el kell hozni Le Clusot-ból... legalábbis a gyárból... Ha Philippe-nek megnövekedtek a szükségletei, semmi akadálya, hogy felemeljem a pótlékot, amivel kiegészítem a fizetését...

Emeltebb hangon folytatta:

– Örömmel hallom, hogy végre szeretőt tart.

Philippe hirtelen visszafordult feléjük.

– Egyiktekhez sincs semmi közöm! – kiáltotta. – Megvetlek benneteket. Utállak.

Ismét hátat fordított nekik, kitámasztotta az egyik ablakot; a frissen öntözött franciakert minden illata az arcába csapott.

Az inas csendben végezte tisztét. Nathalie cigarettára gyújtott, és hosszú köhögési rohama támadt. Empoli aggódva hajolt a lányához. Émilie pirítóst vajazott.

Amikor Nathalie kiköhögte magát, halkan odaszólt a mostohaanyjához:

– Tetszik tudni, hogy szeretem Philippe-et...

Émilie bizalmatlanul nézett rá. Nathalie szeme csillogott, de nem úgy, mint amikor részeg, most igazi, gesztenyebarna színében ragyogott a szeme; tekintete hallatlanul agresszív volt. A két nő mélyen egymás szemébe nézett.

– ...de Philippe-nek nem kellek – folytatta Nathalie. – Azt a kis kommunista asszonykát szereti... legalábbis remélem, az ő kedvéért, hogy igazán szereti... Elhatároztam, hogy boldoggá teszem... Ez a fiatalasszony jellemesnek látszik; azt fogja követelni a maga fiától, hogy bizonyítsa be, „semmi köze hozzánk", ahogy fejünkhöz vágta az elébb... Lehetővé teszem, hogy bebizonyítsa: ellenzem a Le Clusot-i gyár átszervezését.

– Na és? – kérdezte Emilie.

– Na és – mondta Nathalie – csak akkor adom meg a meghatalmazást, amelyet tegnap

este óta követelnek tőlem, ha a FETA lemond a Le Clusot-i gyár átszervezéséről.

– Gyerekség.

– Szeszély.

– Maga ürügyet keres, hogy kibújhasson az ígéretei alól.

– Tegye meg, amit Philippe kíván, és tüstént aláírom a meghatalmazást.

– Nagyon jól tudja, hogy már nem lehet visszavonni a meghozott határozatot.

– Tessék megoldást találni.

– Esther nagynénje sohasem fogja megbocsátani magának ezt az árulást.

– Magam rendelkezem a vagyonommal, és nekem ez elég.

– Te kis bestia – mondta Émilie.

Nathalie nevetett. Hátrasimította homlokáról borzas haját, és hátradőlt a karosszékben.

– Nem is értem –, hogy hogy lehet ilyen tiszta a fejem ilyenkor. Régóta nem szórakoztam ilyen jól... Philippe boldogságának egyengetem az útját... és ráadásul szolgálatot teszek Le Clusot munkáslakosságának... A jótett mindig magában hordja a jutalmát...

– Maga teljesen megbolondult – mondta Émilie.

– Előre tudtam ezt is – mondta Nathalie. – Olyan vagyok, mint maga, mindig mindent előre látok... Hanem csinálhat akármit, az apám nem fogja hagyni, hogy zárt intézetbe küldjenek.

Émilie Empolira szegezte tekintetét.

– Térítse észre – kérte.

– Tudja jól – felelte Empoli –, hogy ha Na-

thalie-nak valami szeszélye támad, nem lehet kiverni a fejéből.

Émilie lassan rágcsálta a pirítóst. Azt találgatta, hogy a mostohalánya merő kajánságból cselekszik-e, mint oly sokszor, vagy pedig Empoli is egy követ fúj vele, mert meg akarja fúrni a pénzügyi egyezséget, amelyet látszólag már elfogadott. Nem lett volna váratlan, ha egy látszólagos szeszélyből akarna a későbbiekben hasznot húzni.

Philippe sohasem érdeklődött a család dolgai iránt. Tudta, hogy Nathalie személy szerint gazdag, és hogy kölcsön lehet tőle kérni, de sohasem gondolkozott rajta, hogy milyen vagyona is van. Semmit sem értett az egész vitából, bár bizonytalanul érezte, hogy ő itt csak ürügy. A franciakertre és az Or-hegységre nyíló ablakból csak szórakozottan figyelt. Azon tűnődött, miért is utálja az édesanyját.

– Megyek, elintézem a postát – mondta Émilie. Végigmérte Nathalie-t.

– Majd találkozunk, ha felöltözött.

– Dehogyis – mondta Nathalie. – Bernarde mindjárt értem jön. Elutazunk a baszk tengerpartra. Csak akkor jövök vissza, ha Philippe értesít, hogy eleget tettek a követelésének.

Odakiáltotta Philippe-nek:

– Hallottad? Beleegyezel?

– Fütyülök a piszkos mesterkedéseitekre – mondta Philippe. – De nem tűröm, hogy a Le Clusot-i munkások igyák meg a levét. Hajlandó vagyok tehát bármire, hogy megakadályozzam a gyár átszervezését.

– Látja – mondta Nathalie a mostohaanyjának –, a fia velem tart...

Émilie gyorsan számot vetett vele, hogy unokahúga, a Privas-Lubas-k tönkrement ágából való Bernarde Lubas-Privas, nem tagadhat meg tőle semmit. Rá kell tehát vennie, hogy tartsa itthon Nathalie-t, és bírja jobb belátásra; ha ketten összefognak, megfelelő whiskyadaggal kicsikarhatják az aláírását.

Philippe felbuzdulásával egyáltalán nem törődött.

Egy szót sem szólt többet, kiment.

Nem lévén humorérzéke, még el sem mosolyodott rajta, hogy a fia, amikor egy munkáslányt tett a szeretőjévé (ahogy ő gondolta), éppenhogy követte a családi hagyományt, miközben azt hitte, lázad ellene. François Letourneau a bourget-i tó partján, Aix-les-Bains-ben rendezett be villát annak idején egy Le Clusot-i szövőnőnek; 1912-ben az első autóját – egy Chenard és Walker márkájú kocsit – is azért vette, hogy kényelmesebben látogathassa meg a szeretőjét.

– Hogy az első pohár whisky előtt milyen élesen látom a dolgokat! – mondta Nathalie nyújtózkodva. – Fogadnék bármibe, hogy a mama most éppen Bernarde-nak telefonál...

Felpattant.

– Becsomagolok – mondta. – A viszontlátásra.

Kiszaladt az ajtón, de a folyosón ismét elővette a köhögés.

A két férfi sokáig hallgatta. Nem szóltak. Nathalie nem tudta abbahagyni a köhögést. Phi-

lippe hirtelen Empoli felé fordult, és észrevette, hogy a mostohaapja figyel, fülel, és nedves a szeme. Ez egészen megrendítette. Arra gondolt, hogy a hosszú együttlakás ellenére sem tud semmit Valério Empoliról. Neki, Philippe-nek is a szívébe nyilallt Nathalie köhögése.

– Miért nem akadályozzák meg Nathalie-t, hogy igyon? – kérdezte hirtelen.

– Mit adhatnánk neki helyette? – felelte Empoli.

– A szesz sietteti a betegség elhatalmasodását – mondta Philippe.

– Ő talán így kezeli magát – mondta Empoli.

– Ezúttal – jelentette ki szigorúan Philippe – az az érzésem, hogy ön beszél úgy, mint egy gyermek.

– A mi világunkban – mondta Empoli – csupa gyerek él. De Nathalie jó gyerek, ez a különbség.

Újra elhallgattak. Nathalie már elment a folyosóról. Alighanem a szobájában volt, és készülődött az útra; a cselédséget hívó valamennyi csengő egyszerre berregett.

Az, hogy Nathalie-ról azt mondta valaki, hogy „jó gyerek", hirtelen új távlatokat nyitott Philippe előtt.

– Mi köt téged ehhez a Le Clusot-i munkásnőhöz? – kérdezte egyszerre Empoli.

– Semmi – felelte hevesen Philippe. – Az egész regény csak Nathalie elképzelése.

– Nem a szeretőd?

– Nem – mondta Philippe.

– Gondoltam... Mi indított rá, hogy olyan hevesen állást foglalj a gyár átszervezése ellen?

– Le Clusot-ban – válaszolt Philippe határozott hangon – van néhány tiszta ember. Egészen mások, mint mi – mondta nyomatékkal. – Szeretnék méltó lenni a megbecsülésükre.

– Kommunisták? – kérdezte Empoli.

– Azok – felelte Philippe.

– Ma már mind itt tartunk – mondta Empoli. – Mindig tőlük függően ítéljük meg az eseményeket... még akkor is, ha megöljük vagy bebörtönözzük őket... Olvasol újságot?

– Soha.

– Ha olvasnál, látnád, hogy amikor keresztes hadjáratot hirdetünk ellenük, az ő kifejezéseiket használjuk. A kommunisták már megnyerték a játszmát.

Valério Empoli hangja sajátosan közönyös volt, mintha valami nagyon távoli, érdekes eseményt írna le, amely a legkevésbé sem tartozik rá. Ez a viselkedés is új távlatokat nyitott Philippe előtt. Egyszerre csak megszólalt:

– Mi köti önt az anyámhoz?

– Az egészsége – felelt tüstént Empoli.

– Bizonyára gyakran feltette már önmagában ezt a kérdést, mert folytatta:

– Nincs benne se szív, se érzés. Francia kispolgár, aki makacsul érvényesülni akar, nem néz se Istent, se embert, csak a közvetlen célját. Nem ért semmit abból, ami a világban történik, de nem is érdekli. Fokról fokra mászott fel a társadalmi ranglétrán, ahogy ő mondja, de nem vette észre, hogy korhadtak a létrafokok...

– Az apja bankár volt – mondta Philippe.

– Kis ardèche-i bankár.

Philippe hirtelen megkérdezte:

– Már akkor is a szeretője volt az anyám, amikor az apám élt?

Empoli folytatta, anélkül, hogy válaszolt volna:

– Megfigyelted, hogy ha az anyád megjelenik egy szalonban, mindig a leggazdagabb ember legyeskedik körülötte?

– Én nem járok előkelő társaságba – mondta Philippe.

– Az olyan férfiakat, akik mindent meg tudnak vásárolni – folytatta Empoli –, vonzzák a hideg nők. Az egyetlen büszkeség, amely nem hajlik meg előttük, az olyan nagy fokú hidegség, amelynél színlelésről szó sem lehet. Folytonfolyvást olyan nőt keresnek, akiről elmondhatják: „Ő az életem egyetlen kudarca..."

– Nathalie sokkal jobban hasonlít önre, mint hittem volna – mondta Philippe.

Empoli nem zavartatta magát.

– Az anyád úgy használt fel engem – folytatta –, ahogy felhasználta az apádat és a nagyapádat. Jelenleg a húgomat használja fel. Ha sikerül bekerülnie a Durand de Chambord családba, az évszázad legmeglepőbb karrierjét futja be.

Behívta Philippe-et a szomszéd szobába, és megállt az ablak előtt az angolkert felőli oldalon, amelynek kapuja a lyoni országútra néz.

– Tíz év múlva – mondta hirtelen – a Szovjetunió és Kína több acélt fog termelni, mint a

világ összes többi országa. Senki sem meri majd megtámadni őket. Amerika lassacskán szét fog esni... És Émilie már öreg lesz, hogy újra megalapozza az életét egy népbiztossal...

Az ablaknál állt, figyelte a kertet. Aztán Philippe-hez fordult:

– Pedig az anyád az utolsó leheletéig megpróbál új karriert csinálni...

Elmosolyodott, és kissé szónokias hangon szavalta:

– „Akkor tanulunk meg élni, amikor már elszállt az élet. Száz diák vérbajt kapott, mielőtt eljutott volna a mértékletesség Arisztotelész-tételéig..."

– Mi ez? – csodálkozott el Philippe.

– Montaigne... nem szoktál Montaigne-t olvasni?

– Nem – mondta Philippe.

– „Hogyan elégíthető ki a vágy, amelyet csak fokoz a kielégülés? – folytatta Empoli. – Aki csak a szerzésre gondol, nincs gondja a már megszerzettre."

Philippe közbevágott:

– Gondolja, hogy az anyám hozzájárult az apám halálához?

– Olyan sokféle módon lehet hozzájárulni valakinek a halálához... – mondta Empoli.

Philippe egy cseppet sem rendült meg. Már régóta hozzászokott ehhez a gondolathoz, ha nem is mondta ki soha ilyen világosan. Tulajdonképpen nem is emlékezett az apjára.

Empoli visszafordult az ablakhoz, és fellibbentette a függönyt. Philippe követte a tekinte-

tét. Nathalie éppen kilépett a villából, panyókára vetett esőkabátban, kezében retikül, haját kendővel kötötte le.

– Még csak meg sem fésülködött – mondta Empoli.

Nathalie a garázs felé tartott. Egy pillanat múlva az Alfa Romeo kifordult az angolkert fasorába, majd odagördült a kertkapu elé, amelyet a kapus kinyitott. Nathalie megállt az országút túlsó szélén. Szinte ugyanabban a pillanatban taxi érkezett, Bernarde szállt ki belőle.

– Anyád bizonyára a szobája ablakából leskelődik – mondta Empoli.

Bernarde odalépett az Alfa Romeóhoz. Nathalie kihajolt a kocsiból, és egy percig mintha vitatkoztak volna. Aztán Bernarde beszállt, az autó elindult, s „csak úgy falta az utat" Nathalie szokása szerint.

Émilie berontott a szalonba.

– A Lubas-Privas lóvá tett – mondta Empolinak. – Most ígérte meg telefonon, hogy Nathalie-t itthon marasztalja.

– Nem fizetted meg elég jól – mondta szelíden Empoli. – A lányom bőkezűbb, mint te vagy.

Émilie odalépett a férjéhez. Gyűlölettel nézett rá.

– Te mindig akkor vagy a legboldogabb – mondta –, ha nevetséges helyzetben látsz engem.

– Más örömet nem is tudtál nekem szerezni soha – felelte Empoli.

Az asszony kiment, fiát egy pillantásra sem méltatta.

Philippe csak most ébredt rá, hogy Noblet nincs köztük. Teljesen lekötötte, hogy megemészsze anyja és Nathalie kijelentéseit, majd a mostohaapja szavait, s nem is gondolt az öregre.

– Noblet hol van? – kérdezte hirtelen.

– Elküldtem, hogy beszélje meg a dolgotokat Northemaire-rel – felelte Empoli.

– Gyáva kutya! – kiáltott fel Philippe.

– Talán végig kellett volna hallgatnia családi eszmecserénket?

– Akkor is gyáva kutya! – erősködött Philippe. – Harc közben faképnél hagy

– Nem hiszem, hogy gyáva – mondta Empoli. – Kevés fiatal mérnökünknek lett volna bátorsága ilyen őszintén feltárni előttem Le Clusot-i munkásaink életkörülményeit.

– Csak attól fél, hogy füstbe mennek a fáradozásai a szociáldemokrata szakszervezettel.

– Előttünk ezzel védekezik, s talán önmaga előtt is. De azt hiszem, a szíve mélyén sokkal inkább Le Clusot-i polgár, mint FETA-tisztviselő . . .

– Azt hiszi – mondta Philippe –, azt hiszi . . .

Roppantul meglepte, hogy Valério Empoli ilyen kifejezést használ, mint „a szíve mélyén". Bizonyos volt benne, hogy ez nem szemforgatás.

– Most pedig – mondta Empoli – mennem kell dolgozni.

Philippe megfogta a feléje nyújtott kezet.

– Viszontlátásra, uram – mondta.

– Miért nem szólítasz Valériónak? – kérdezte tőle a mostohaapja, és kezében tartotta Philippe kezét.

– Viszontlátásra, Valério – mondta Philippe, erős kézszorítással viszonozva a kézfogást.

Másnap reggel Émilie levelet kapott Nathalie-tól:

Kedves mama, Bernarde meg én Le Clusot-ban szálltunk meg, Philippe-nél. Ha csakugyan szüksége van az aláírásunkra, ide érte jöhet, hurokkal a nyakán, vagyis azzal a kötelezettséggel (a megfogalmazást a képzeletére bízom), hogy Philippe követelésének eleget tesznek ebben a képtelen szövőszék-históriában. Siessen, mert szörnyen útjában vagyunk a fiának, és az én részegeskedésem a legrosszabb hatást teszi a lakosságra ebben a városkában, ahol mama az élete legboldogabb éveit élte. Lánya,

Nathalie

MÁSODIK RÉSZ

Pierrette Amable havonta egyszer meglátogatta a kisfiát nagybátyjánál, a grange-aux-vents-i szomszédomnál. Autóbuszon jött az elágazásig, ahol a községi út kezdődik, s gyalog fejezte be az útját.

De ezen a csodálatosan napsütéses, utolsó májusi vasárnapon elhatározta, hogy gyalog jön fel Le Clusot-ból Raymonde és Frédéric Mignot-val a hegyi utakon, amelyeket gyermekkora óta ismert. A kirándulást két héttel előre megbeszélték, s az Amable nagybácsit és nagynénit értesítették a már ismerős Mignot-ék látogatásáról. Az utolsó pillanatban Szép Maszkot is meghívták, hogy csatlakozzék hozzájuk. (Vasárnaponként másik gépkocsivezető szállította a tejet a sajtkészítő szövetkezetbe.)

Korán elindultak; először a Letourneau-park falai mentén haladtak. Mikor Philippe zárt zsalui előtt mentek el, Mignot megjegyezte:

– Mégiscsak bátor dolog ettől a fiútól, hogy elküldte neked a FETA tervét a fonoda átszervezéséről.

– Nem bízol eléggé az emberekben – felelte Pierrette.

Aztán másra terelődött a szó. Még semmit sem tudtak Philippe lyoni próbálkozásáról, Nathalie és Bernarde Le Clusot-ba való megérkezéséről, sem a különös zsarolásról, amelyben a fonoda fele munkásságának az elbocsátása volt a tét.

Alighogy maguk mögött hagyták a parkot, kö-

ves útra értek, amely kígyózva visz le a hegyre a szőlőskerteken át. Raymonde Mignot operettdalokat énekelt, a rádióból tanulta őket, mikor már kikerült az apácáktól, de még nem ment férjhez; Szép Maszk olasz dalokkal válaszolt; az asszony el volt ragadtatva: ilyennek képzelt egy kirándulást.

Az első tanyánál letértek a kövezett útról egy meredek mélyútra, amely egy kis völgyben kapaszkodott felfelé. Raymonde Mignot nyűgösködni kezdett, hogy nagyon köves az út; szerencsétlenségére azt találta mondani, hogy „csordásnak való".

– Te se hordtad ilyen magasan az orrod, amíg az apád teheneit őrizted – felelte Mignot.

Egyre több bajuk támadt, úgyhogy egy negyedóra múlva megegyeztek, hogy csak Pierrette és Szép Maszk kapaszkodnak tovább a mind meredekebb hegyoldalon. Mignot-ék viszont visszamennek Le Clusot-ba, és az országúton kismotorral mennek fel Grange-aux-Vents-ba. A pótülés azok közé a dolgok közé tartozott, amelyekkel Mignot-né kénytelen volt kiegyezni, Reanultja nem lévén; szülőfalujában a kismotor is fényűzésszámba ment.

A mélyút egyenesen kapaszkodott fel egy bükkerdőben. A fiatal fák csúcsa boltozatosan borult össze, fekete és hűvös volt az árnyék.

Szép Maszk elöl ment. Időnként, hogy Pierrette össze ne karcolja magát, félretolt egy-egy szederindát, amely üde zölden hajtott ki az árokpart bokrai közül, és finoman ingott az út fölött.

Pierrette két lépésnyire követte; kartonruhája szabadon hagyta karját, lábát; spárgatalpú szandál volt rajta. Gyorsan haladtak felfelé, nem fulladtak ki. A menyecske elnézte Szép Maszkot, amint ment előtte; kiskabátját panyókára vetette, enyhén mozgó csípője segítette a kapaszkodásban, a törzse nem hajlott meg. Eszébe jutott egy dalocska, még az iskolában tanulta: „Kip-kop, facipőben . . .” Szép Maszknak bizonyára sohasem volt facipője. A grange-aux-vents-i legények közül egynek sem volt ilyen ruganyos járása. „Ezért is tetszenek jobban a lányoknak a munkások” – gondolta Pierrette.

Felpillantott a fiú csillogó, sűrű fekete fürtű, szinte göndör hajára. „Olasz” – gondolta. Eszébe jutott, hogy olvasott ő valaha a Capri-szigeti éjszakákról. „Délvidék” – gondolta. A vére forróbban lüktetett. Haragudott magára. „Ej, olyan liba vagyok, mint a *Mi ketten* olvasói.” Hosszú hónapok óta nem érzett ilyet. Gondolta, jobb lesz, ha megszólal:

– Hamarább ott lesznek, mint mi – mondta.

– Nem lesznek ott – mondta Szép Maszk –, egész nap veszekedni fognak odahaza . . . Nem férfi az a Mignot.

– Ne beszélj butaságot – torkolta le Pierrette.

– Mignot jó elvtárs – mondta Szép Maszk –, de nem férfi módra bánik a feleségével.

– Talán verje meg? – kérdezte Pierrette.

– Az kéne – mondta Szép Maszk szokott nyugodt hangján, meg sem lassítva lépteit.

– Úgy beszélsz, mint egy kispolgár – mondta hevesen Pierrette.

Szép Maszk megállt, hátrafordult és elnevette magát. Csak kacagott, kacagott.

– Mi bajod? – kérdezte Pierrette megrökönyödve.

– Túlságosan tisztellek – mondta Szép Maszk –, nem mondom meg.

Megfordult s ment tovább a mélyúton, ruganyosan lépkedett egyik lapos kőről a másikra.

Amikor már vagy félórája kaptattak így felfelé, a bükkerdő szélén vége szakadt az útnak. Szép Maszk megállt, előrehajolt az utolsó bokor fölött. Ahogy Pierrette is felért, Szép Maszk az ajkára tette az ujját.

– Nézd csak – suttogta.

Róka ugrott fel előttük.

– Milyen keseszőrű – szólt a menyecske.

– Vörös – igazitotta helyre a fiú. – Errefelé vörösek a rókák.

– Én keseszőrűnek látom – mondta a fiatalasszony.

– Ahogy akarod – mondta a fiú.

A róka sietség nélkül csörtetett át a bozótos réten, amely meredeken nyúlt fel a fenyőerdőig. A friss fű nehezen dugta ki fejét a tavalyi száraz torzs közül. Itt valaha kaszáló volt, azután nyári legelő, végül már senki sem irtotta a rekettyét meg a vadrózsát, az erdő hírnökeit: már nem jár ide jószág a tüskés bokrok közé durva füvet legelni; az egész hegyet évről évre hódítja vissza a vadon, amióta elhagyták az emberek.

– Róka koma még csak hátra se néz – mondta Pierrette.

– Nem kíváncsi rád – mondta Szép Maszk.

A róka eltűnt a hároméves rekettyék között, majd újra felbukkant, a fenyők tövében. Egy pillanatra megállt, hátrapillantott Pierrette és Szép Maszk felé, aztán nyoma veszett a fenyőerdőt övező bokrokban.

– Rám nézett – mondta Pierrette.

– Ilyenkor vakmerő a róka – mondta Szép Maszk. – Az év többi szakában csak éjjel jár vadászni. De ilyenkor a kicsinyeit táplálja, ezért fényes nappal is ott ólálkodik a baromfiudvar körül.

– Honnan tudod? – kérdezte Pierrette.

– Dolgoztam én uradalomban is – mondta Szép Maszk.

Leültek, hogy elszívjanak egy cigarettát. Szép Maszk elkezdett beszélni az uradalmakról, az olasz nagybirtokokról, a földmunkások községeiről, a római hercegek végeláthatatlan birtokainak közepén, a sztrájkokról, a csendőr-paraszt összetűzésekről. Pierrette szórakozottan hallgatta. A rókára gondolt, hogy milyen szemtelenül nézett rá, meg hogy a kölykeinek vadászik.

– Süldőlány koromban, valahányszor édesanyámmal erre mentünk haza – mondta Pierrette –, letértünk itt az útról, és toronyiránt másztunk fel a gerincre az ösvényeken. Grange-aux-Vents a gerinc túlsó oldalán van, éppen velünk egyvonalban. De az ösvényeket minden évben jobban benőtte a bozót.

– Menjünk toronyiránt – javasolta Szép Maszk –, hátha találunk kucsmagombát a fenyőfák alatt.

– Annak már elmúlt az ideje.

– Félsz a bozóttól?

– Gyerünk – mondta a menyecske. – A keseszőrű róka csapásán.

Pierrette ment elöl. Merészen, könnyed léptekkel hatolt egyre feljebb és feljebb a meredeken, az ágaskodó durva gaz között, megkerülte a rekettyebokrokat, s az ujja hegyével két tüske között megfogva hárította félre az útból a vadrózsabokrok ágait.

A fiú tíz lépéssel mögötte haladt, nehogy arcába csapódjanak a vadrózsaágak. Elnézte darázsderekát, karcsú törzsét, formás lábát. Tetszett neki, hogy olyan karcsú, feszes, mozgékony. Arra gondolt, milyen derék menyecske is ez a Pierrette, milyen rátarti menyecske, ami tulajdonképpen ugyanaz. Szaporábban lépdelt, hogy a nyomába érjen.

A fenyőerdőben egy ösvényre bukkantak, amely szelíden megkerülte a hegy egyik alacsony csúcsát. Spárgatalpú cipőjük alatt ruganyos volt az ösvény a mohától és a fenyőtűtől.

– Jó megint az árnyékban – mondta Pierrette.

– Jó ezen járni – mondta Szép Maszk.

Az ösvény kanyarodott, felfelé indult, aztán egyszerre vége szakadt egy bükkcserjés szélén.

– Na most? – kérdezte Szép Maszk.

– Egyenest a bükkösbe – mondta a menyecske –, már nem lehet messze a gerinc.

A fiú ment elöl. Fiatal, nagyon sűrű cserjés volt. Nagyon lassan haladtak. Szép Maszk felemelt egy-egy ágat, lehajolt, hogy átbújjon alatta s ugyanazzal a mozdulattal átadta Pierrette-nek, aki szintén lehajolt, aztán maga mögött leengedte

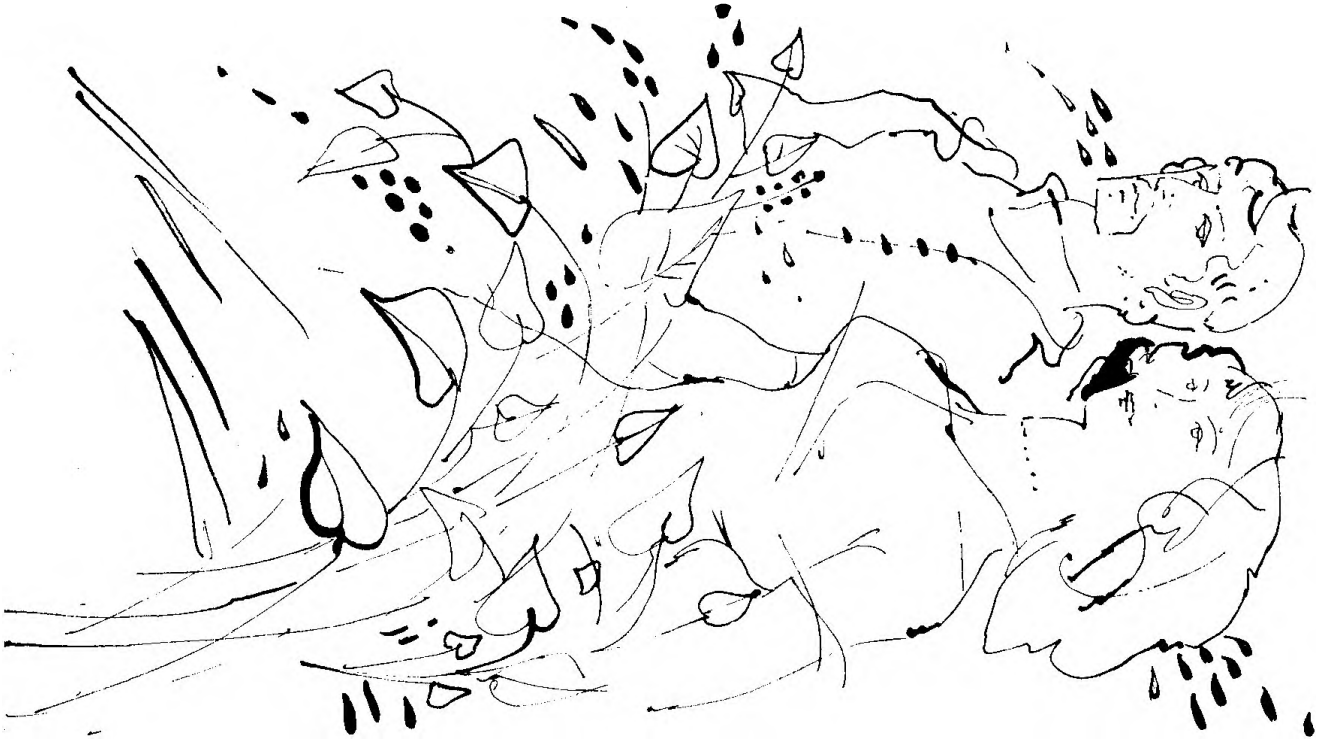

az ágat. Így kapaszkodtak felfelé a cserjésben, mintha csak valami négynegyedes ütemű táncot járnának.

Hol jobbra, hol balra tértek le, hogy valami tisztásra találjanak. Jobb felől tavalyi irtásra bukkantak, de oly sűrűn nőtte be a bozót, hogy még járhatatlanabb volt, mint a cserjés. Balra egy sziklaomladékot találtak, ahol ritkásabb volt a cserjés, s a vén, süppedő mohán könnyebb volt felmászni. De ez csak könnyebbséget jelentett, mert a sziklaormon túl vagy tíz méternyit kúszva kellett megtenniük, összevissza nőtt, vékony fatörzsek alatt átbújva. A fátyolszerű lombsátor alatt alig volt árnyék, szellő se rezdült az erdőben, amely alighogy megnyílt, rögtön bezárult mögöttük.

Amint kiértek a fiatal fatörzsek közül, Pierrette felegyenesedett, de megbotlott egy gyökérben, és megkapaszkodott Szép Maszk vállában. Ujjával érezte a verejtéktől átázott, testhez tapadó, kék vászoninget.

A fiú mosolygott a homlokáról sűrűn szemébe gyöngyöző izzadságon át. Pierrette-nek kedve támadt, hogy letörölje a fiú arcát.

– Pihenő? – ajánlotta Szép Maszk.

– Nem, nem, majd később. Már majdnem a gerincen vagyunk, nézd csak . . .

Megmutatta a csúcs felé az ég kék sávját, amely már a fatörzsek feléig ért.

– Gyerünk – mondta a fiú.

Egyre meredekebbé vált a kapaszkodó. Szép Maszk továbbra is átadogatta Pierrette-nek a felemelt ágakat. A fiatalasszonynak szorosan mö-

götte kellett haladnia. Minden lépésnél hallotta a fiú lihegését.

Egyszerre csak kijutottak az erdőből, embermagasságú páfrányok közé. Pierrette előresietett.

– Vigyázz a viperákra! – kiáltotta Szép Maszk.

– Páfrányok közt nincs vipera! – kiáltotta vissza Pierrette.

A gerinc közelében szelídebbé vált az emelkedő. Sejteni lehetett, hogy a gerincen túl nagy horpadás van; semmi sem árulkodott róla, de érezni lehetett, ugyanolyan biztonsággal, mint ahogy álmában tudja az ember, hogy a sík vidék, amelyen átszalad, nem alföld, hanem fennsík.

A kis darabka égen kánya kóválygott, a még nem látható nagy horpadás fölött.

Hatalmas kánya volt, barna szárnyai alatt a világosabb foltok aranyba játszottak. Egyre szűkebb köröket írt le, aztán vijjogó hangot hallatott.

– Ezzel ijeszti meg a zsákmányát – kiáltotta Pierrette.

A gerincen túl bizonyára sok élőlény nyüzsgött a horpadásban. Nekiiramodtak, Pierrette elöl, a fiú utána.

A páfrányok az arcukba csapódtak. Jóleső, frissítő, szagos pofonok voltak, gyorsabb iramra sarkallták őket. Pierrette megtartotta az előnyét. Amikor a páfrányok sűrűjébe ért, nekilendült, és beledőlt az ingó növényfalba, csetlett-botlott a buja illatú páfrányok között, amelyek félreha-

joltak, nevetve talpra ugrott, és még gyorsabban szaladt tovább.

A gerinc már egészen közel volt; mögüle a nagy horpadásból három holló emelkedett a levegőbe. A kánya vijjogva csapott rájuk. Aztán a kánya is, a hollók is eltűntek a horpadásban.

– Mindig a hollók győznek – kiáltotta Pierrette.

– Mert mindig seregestül járnak – kiáltotta vissza Szép Maszk.

– Gyáva népség – kiáltotta Pierrette.

Ahogy közeledtek a gerinchez, egyre szelídebbé vált az emelkedő. Még néhány iramodás. A fiatalasszony még mindig elöl. Már fenn is van a gerincen, és ledől az alacsony hegyi fűbe. A fiú utoléri, ledől melléje.

Hasmánt feküdtek a kurta fűben, szorosan egymás mellett, de nem értek egymáshoz. Hallgatták, ahogy lassan lecsillapodik a másik zihálása. A verejték meg a futástól felhevült vérük úgy marta őket, mintha millió vöröshangya támadt volna rájuk.

Szép Maszk a hűs fűbe rejtette forró arcát.

Hirtelen Pierrette-ra emelte tekintetét, s rajtakapta, hogy az asszony kissé felkönyökölve nézi. Szép Maszk a tekintetét kereste, Pierrette állta a pillantását, de mintha roppant félelem rebbent volna a szemében. A fiú felkönyökölt mellé, mélységes alázat volt az arckifejezésében. Pierrette hozzásimult, arcát belefúrta a fiú válla és nyaka közti kis fészekbe, az izzadságtól nedves ingbe; sós ízt érzett az ajkán.

A kánya már tíz hollóval viaskodott. Károgá-

suk, vijjogásuk harci zajjal töltötte be az eget. Barna és fekete tollak szállingóztak Pierrette és Szép Maszk összefonódott testére.

Szép Maszk megszokta, hogy a nők a karjában maradnak, és tartóztatják, ha ki akar bontakozni az ölelésükből. Szívesen simogatta őket, szeretetből is meg hálából, a kapott gyönyörért. De ő, mihelyt megnyugodott, máris másra gondolt; amíg partizán volt, valami rajtaütés előkészületeire, amikor az Ansaldóban dolgozott, a hajótestek szegecselésére, s a mór nő karjában, amikor hajós korában carrarai márványt szállított Észak-Afrikába, arra, hogy milyen ötletes találmány az a vitorlázás, amely lehetővé teszi a tengerésznek, hogy a szél erejével szél ellen hajózzon. Mindjárt gondolatok, érvek, képek ötlöttek fel benne, mintha megivott volna egy dupla feketét. De azért mégis cirógatta a nőket, gyengédségeikre kedves szavakkal válaszolt az anyanyelvén, becézgette őket – s közben, egészen élénken, másra gondolt.

Pierrette azonban rögtön talpra ugrott.

– Már magasan jár a nap – mondta. – Azt ígértem, hogy tíz óra tájban odaérkezünk...

Kihúzogatta a ruhájába fúródott fűszálakat. Szép Maszk fekve maradt, tarkója alatt összekulcsolt kézzel, és csak nézte meglepetve.

– A fiam már biztosan nyugtalan – mondta Pierrette.

Szép Maszk felkelt.

– Gyerünk – mondta.

Lábuk előtt egy kis kerek völgy volt, mohos,

selymes fű borította, a közepén tölgyliget zöldellt, ösvény indult el belőle. Szép Maszk Pierrette nyomában haladt. A fiatalasszony hosszú, könnyed szökelléssel ereszkedett le a völgybe, mintha repülne.

A tölgyligetben forrás csörgedezett; letérdeltek a szélén, egymás mellé. Pierrette a vízbe mártotta az arcát, aztán kiegyenesedett, megrázta a fejét, a víz záporozott körülötte.

A fiú ránézett. Félszegnek érezte magát, mint még soha. Magához ölelte, és meg akarta csókolni; a fiatalasszony gyengéden elhárította.

– Haragszol? – kérdezte a fiú.

A fiatalasszony rámosolygott, az arcán patakzó vízcseppek mögül.

– Miért haragudnék? – kérdezte.

A fiú lehajolt, hogy igyék a forrásból.

– Ne! – állította meg Pierrette.

Behajlított tenyerébe vizet merített, és odanyújtotta a fiúnak. Az ivott a fiatalasszony tenyeréből. Ugyanakkor Pierrette könnyű csókot lehelt a fiú homlokára, aztán tüstént felugrott.

– Késő van... gyere utánam, egyenest átvágunk a legelőkön.

A völgy szélére érve megpillantották maguk alatt Grange-aux-Vents alvégének cseréptetőit és palatetős templomtornyát; vagy harminc ház lehetett beékelődve egy nyiladékba, amelyen túl a hegy hirtelen szakadékban folytatódik, a síkságig, de azt már alig lehetett kivenni a párás levegőben.

Lefelé haladtak, a magas fűben, gyakran övig is ért. A fiatalasszony gyorsan haladt a legme-

redekebb lejtőkön is, laza tagokkal, egy kissé hátraszegett fejjel. Gyerekkorában sokat futkározott errefelé. A fiú is hegyvidéken nőtt fel. Egy szuszra tették meg az utat, szótlanul, hogy ki ne fulladjanak.

Ezen a vasárnapon nem voltam Grange-aux-Vents-ban, s csak lassacskán tudtam meg, Szép Maszk, Pierrette és Mignot bizalmas elbeszéléséből, hogyan zajlott le a nap a szomszédban, Amable-éknál.

Mignot-ék jóval Pierrette és Szép Maszk előtt érkeztek meg a kismotoron. Aimé Amable tüstént levitte Frédéric Mignot-t a pincébe egy pohár borra. Az öreg a vendége után ivott.

– Nem valami különös – fitymálta a borát.

– No, megjárja – felelte udvariasan Mignot.

– Ecet – mondta az öreg.

– Talán még fiatal – mondta Mignot.

– Csupa sav – mondta az öreg.

– Talán kezeléssel lehetne javítani rajta – mondta Mignot.

– A szőlővel is úgy vagyunk, mint minden mással – mondta az öreg. – Mindent esz a fene... Nézd csak meg a diófákat: nemsokára annyi levelük se lesz, mint amennyi hajad neked; tudod, mi történik velük? A télen kettőt felfűrészeltem: belülről voltak rothadtak... Megfigyelted az út mentén a tölgyfákat? Tele vannak kis kék lepkékkel: a hernyók minden fiatal hajtást lerágtak... A tölgyek már nem tudnak védekezni.

– Talán kezelni kellene – mondta Mignot.

– Olyan vagy, mint a tanítók – zsörtölődött az öreg. – Azt hiszed, mindent el lehet intézni vegyszerekkel... Csakhogy ötven évvel ezelőtt még nem kellett se permetezni a szőlőt, se méreggel öntözni a gyümölcsfákat, mégis, Grange-

aux-Vents-ba jöttek bort meg gyümölcsöt vásárolni még Lyonból is. Kóstoltad az almánkat az utóbbi években? Ilyet azelőtt a disznónak adtak; akkor a ranett ranett volt, és a kálvil kálvil; ma az alma csak szeszfőzésre jó...

Mignot ráhagyta, csak hadd mondogassa az öreg Amable, hogy itt a világ vége. Gyakran hallott már ilyen beszédet a környéken. Neki megvolt a maga véleménye; a puszta tény igaz volt. Ha egy környék elnéptelenedik, legelő lesz a szántóföldből, és erdő növi be a legelőket, az egész természet lassacskán visszatér vad állapotába.

– Még ötven esztendő – folytatta Aimé Amable –, és nem lesz itt se diófa, se almafa, se tölgy, csak bozót.

– Ja, igaz – vágott közbe Mignot –, Pierrette megkért, jelentsem be, hogy még egy vendéget hoz magával.

Az öreg ránézett:

– Hát rászánta magát, hogy szeretőt tartson?

– Nem, nem – tiltakozott Mignot –, egy elvtársunk jön... semmivel sem több Pierrette számára.

– Mindig csak az a fránya politika? – kérdezte az öreg.

– Amíg meg nem változtatjuk a világot – mondta Mignot.

– Előbb lesz vége a világnak, mint hogy ti megváltoztatjátok – mondta az öreg.

Raymonde Mignot jól érezte magát Amable-éknál, ahol már több ízben töltötte a vasárnapját. Amable-ék gazdák voltak, akár az ő szülei:

a gazdaemberek hamar megértik egymást. Hogy is érthetnék meg egy gazdalány lelkületét a munkások, akikkel Frédéric rendszeresen összejár? Az ő szülei az országút mellett laktak. Amableék pedig az isten háta mögött, a községi út végén; Raymonde ezért egy kis felsőbbséget érzett a viszonylagos egyenlőségen belül, mely gazda mivoltukból adódott. Egyszóval úgy érezte magát, mint aki kissé szegényebb, de egyenrangú emberekhez megy látogatóba. A többit megtették a régi szokások. Egy félórával megérkezésük után Raymonde Mignot köténytkötött a tavalyi strandruhája fölé, amelyet a kirándulásra választott, és segített Pierrette nénikéjének megtisztítani a csirkét, hogy mielőbb betehessék a sütőbe. De azért az öregasszony csak sandán nézett rá: vastag a bokája meg a csuklója. „Ezek az alföldi asszonyok, ezek a bresse-iek – gondolta –, kukoricán híznak, mint a kappanjaik; ott gömbölyödnek, ahol nem kéne."

– Már régen elment az autóbusz – jegyezte meg a nénike. – Pierrette-nek már itt kellene lennie.

– Igaz is – mondta Raymonde Mignot, hatást keresve –, elfelejtettem mondani, hogy Pierrette gyalog jön, a hegyen át.

– Nem tudtam – mondta az öregasszony.

– Igaz is – kezdte újra Raymonde –, elfelejtettem mondani... Pierrette megkért, mondjam meg, hogy magával hozza egy barátját ebédre...

– Hát az ki? – kérdezte a nénike.

– Tetszik ismerni – mondta Raymonde –, az olasz, aki a tejet szedi össze maguknál.

– Nagyon csodálkozom – szólt az öregasszony –, hogy Pierrette egy digóval jár.

Pierrette-nél nem volt tükör. Ha a gyárba ment, mindig kikészítette magát, így kívánta a munkásillem. De ezen a tavaszi vasárnapon épp csak megmosta friss vízben az arcát a hegyi útra. Hajában benne maradt néhány fűszál. Szép Maszk, akit meglepett és feszélyezett Pierrette vadóc magatartása, nem figyelmeztette rá. Mikor megérkeztek, az öreg Amable-né azt mondta:

– Jól elmaradtatok.

Pierrette nem figyelt fel a gúnyos hangra. A kisfiát simogatta.

– Egy kicsit elszenderedtetek a fűben? – kérdezte Raymonde Mignot.

Pierrette arcát elöntötte a vér.

Mignot, aki sohasem értett el egy bizonyos fajta célzást, dúdolni kezdett, hogy megtörje a hirtelen támadt csendet:

Ott háltunk a szénába',
Csak a magas ég látta . . .

Raymonde felnevetett.

– Mit nevetsz? – kérdezte Mignot.

Pierrette sarkon fordult.

– Nézzük meg a báránykáidat – mondta a fiának.

Kézen fogta és kimentek. Ahogy az udvarba ért, újra elöntötte a pír, arra gondolt, hogy Szép

Maszk most biztosan azt hiszi, szégyelli őt, mert digó.

A juhakolnál Roger magyarázta: „A Fehér csak egy báránykát ellett, egy feketét, a Fekete meg hármat, és mind fehér; a legkisebbet cuclin kellett nevelni, aztán az lett a legnagyobb . . .” De Pierrette alig figyelt a kisfiúra, csak a fejét simogatta szórakozottan. Dühös volt önmagára, nem mintha túlságosan nagy jelentőséget tulajdonított volna annak, ami a hegyen történt; tizenháromtól tizennyolc éves koráig, valahányszor Grange-aux-Vents-ban töltötte a nyarat, eljárt legeltetni a mezőre, és akárcsak a többi pásztorlánykának, neki is voltak szeretői a vele egyívású pásztorfiúk között. Csakhogy a maga és a munkatársnői tapasztalatából megtanulta, mi az ára a szerelemnek: ha az ember „összekerül valakivel”, „újra kezdi az életét”, két személyre kell főzni, takarítani, mosni, a napi nyolc óra után, vége az olvasásnak, le kell mondani egy csomó feladatról, amely ma értelmet ad az életének; a kalandok pedig rendszerint a bábaasszonynál vagy komaasszonynál végződnek, rengeteg szenvedéssel, amellyel csak a női test bűnhődik. Tudta, hogy egyszer majd másképp lesz; ezért dolgozott, de egyelőre mégiscsak így van. Már-már remélte, hogy véglegesen megszabadult a szerelem csapdáiból. Amióta elkergette a férjét, mindig könnyen uralkodott a vérén; haragudott Szép Maszkra, hogy felébresztette, és haragudott önmagára, hogy haragszik rá.

Roger körülvezette az anyját az udvaron. A méhkasokat kijavították, újrafestették. A zöldségeskert roskadozó kerítése helyére új oszlopok kerültek. Az almafákat megtisztogatták a fagyöngytől, az öreg Amable évek óta sohasem jutott hozzá. Pierrette gyerekkorában sokkal több időt töltött Grange-aux-Vents-ban, semhogy azonnal észre ne vette volna mindezt. A gyerek magyarázott:

– Jean bátyám hozta rendbe a méhkasokat... Jean bátyám kijavította a kemence kéményét... Jean motort vett, elvitt engem is motorozni...

Pierrette-nek eszébe jutott, hogy van valami „Jean bátya", de nem emlékezett az arcára. Ki ez az ismeretlen, akiről a fia folyton beszél, és akinek a keze nyomát itt is, ott is felfedezi? Pierrette általában nem törődött túlságosan sokat a fiával; Grange-aux-Vents-ban jó helyen tudta, hiszen gyerek- meg serdülőkorában ő is itt talált menedéket a nehéz időkben; és Grange-aux-Vents-ban, amióta az eszét tudja, semmi sem változott. A motoros kirándulás bogarat tett a fülébe; hirtelen bement a házba:

– Ki az a rokon, aki Roger-t motorozni viszi?

– Nahát – mondta az öreg Amable-né –, nem is emlékszel rá?! Hát... a fia... az unokája...

– Vasutasnak állt – mondta Aimé Amable. – A sainte-marie-des-anges-i fűtőházban dolgozik... (Sainte-Marie-des-Anges mezőváros, mintegy tizenöt kilométernyire Grange-aux-Vents-tól, a délkeleti vasút egyik legfontosabb rendezőpályaudvara.)

– Nagyon jól megértik egymást a fiaddal. Ha eljön, a kicsi nem akar megválni tőle.

– Hébe-hóba feljön segíteni. Motoron negyedóra alatt fölér Grange-aux-Vents-ba.

– Hogy is nem emlékszel rá? Még táncoltál is vele . . .

Ebben a pillanatban motorzúgás közeledett a községi úton, s a vasutas behajtott az udvarra vörös és zöld színű nagy motorján, amelyen csak úgy csillogott a sok nikkel. Mint aki otthon van, betolta a motort a szénapajtába. Aztán beindult a házba. Magas, szőke, nehézkes legény volt, rózsás arcú.

– Nem ismersz meg, Pierrette?

– De igen . . . de igen . . . – felelte Pierrette. – Igaz is, miért jössz egyedül? Úgy emlékeztem, egy annonayi lányt vettél feleségül . . .

– Tavaly elvesztette a feleségét – mondta az öreg Amable-né.

Egy félpercnyi csend után, melyet a halott emlékének szenteltek, Jean leült a lóca szélére, és térdére ültette Pierrette kisfiát.

– No, nagy legény, még mindig motorversenyzőnek készülsz?

Pierrette mindjárt megértette, hova akar kilyukadni a nagybátyja meg a nagynénje. Grange-aux-Vents-ban minden lány arról álmodik, hogy vasutashoz megy feleségül, nem mintha olyan busás volna a jövedelem, de a havi fizetés biztosítja a kincstári jómódot, a készpénzt, ami a legjobban hiányzik a kisparaszti gazdaságokban.

Jean továbbra is a kis Roger-val játszogatott. „Máris úgy tesz, mintha az apja volna" – gon-

dolta Pierrette, és harag csillant meg a szemében. Szép Maszk csodálta Pierrette csillogó szemét, lángoló arcát, de nem értette, milyen érzések tüzelik a jelenlevőket egymás ellen; azt gondolta, neki is része van benne, és ez nagyon leverte. Az ebédet komor hangulatban költötték el. Csak Mignot és az öreg Amable tartották szóval a társaságot.

Ebéd után az öreg Amable magával vitte unokahúgát egy kicsit sétálni, a községi útra.

– Nagyon ragaszkodol ehhez a fiúhoz? – kérdezte hirtelen.

– Milyen fiúhoz?

– A szeretődhöz.

Pierrette a nagybátyja szeme közé nézett:

– Szép Maszk nem a szeretőm.

– Nem jó ám egy fiatalasszonynak sokáig egyedül élni – kezdte újfent az öreg.

– Ezt már mások is mondták – felelte Pierrette érdesen.

Cuvrot munkás megjegyzésére gondolt. De akkor meghatotta az öreg elvtárs gondoskodása, most viszont bosszantotta a nagybátyja megjegyzése. „Mit avatkozik bele?" Ha nagy néha a nagybátyja megpróbálta befolyásolni elhatározásában, mindig hallatlan ellenérzéssel fogadta. Aimé Amable vette rá annak idején az öccsét, Pierrette apját, hogy beálljon a Le Clusot-i gyárba, mert olcsó áron meg akarta kaparintani azt a földrészecskét, amelyet a gyári munkás nem tudott megművelni. „Mit avatkozik most bele?" Egyébként mint munkásnő, úgy vélte – ha talán

nem fogalmazta is meg magában világosan –, hogy ő járatosabb a mostani világ dolgaiban, mint az öreg paraszt, érettebb nála, értelmesebben tud dönteni, mint ő.

– Hát persze – folytatta az öreg –, persze, hogy már pedzették előtted. Ma is ugyanolyan tűzről pattant menyecske vagy, mint amikor férjhez mentél. Dolgosnak ismernek. Bizonyára sokan vannak, akik szívesen elvennének, hogy vezesd a háztartásukat.

– Nekem elég a magamé – válaszolta szárazon Pierrette.

Egy darabig csendben lépdeltek. Súlya volt a csendnek. Egy kaszáló mellett haladtak el, amelyet Aimé Amable harminc esztendő alatt kuporgatott össze darabkánként, cserével, örökséggel, vásárlással, hosszas alkudozások árán. A századfordulón, amikor még több mint száz ház volt Grange-aux-Vents-ben, ebben a mélyedésben kendert termesztettek, és a helyet továbbra is Kenderesnek hívták. Pierrette százszor hallotta a történetét.

– A Kenderes – mondta Pierrette –, szépen zöldell, még ebben a szárazságban is.

– Ez a község legjobb kaszálója, az idén mégsem lesz elég szénám. Csak a Mollard szalmája maradt, amelyet tavaly nem volt időm lekaszálni, s a tavasszal nem tudtam felgyújtani. A Terres Pourries-n csak sínylődik a lucerna, trágya híján . . .

Hirtelen elhallgatott.

– Mit vesztenél vele, ha otthagynád a fonodát?

– Az a munkám.

– Az nem olyan, mint a vasút – mondta az öreg –, nem nyugdíjas állás.

Pierrette Cuvrot munkásra gondolt.

– Dehogynem – mondta –, a FETA havi ezerháromszázötven frank nyugdíjat fizet a kiöregedett munkásainak.

– Nyomorúságos összeg – mondta az öreg.

– Én is úgy gondolom.

– A nénikéd meg én már nem tudjuk magunk ellátni a gazdaságot – folytatta Amable.

Pierrette úgy érezte, hazudik az öreg. Már tíz esztendeje a nagybátyja csak annyi földet művelt meg, amennyi a családi szükségletre kellett. A többi rét és legelő maradt. Eladta a borjúkat meg a tejet, s abból szerezte meg, ami kellett, a pénteki hetivásáron.

– Öregszünk – folytatta.

– Sohasem láttam még ilyen fürgének – mondta Pierrette.

– Elég munka van itt két házaspárnak is. Meg aztán a fiadra hagyom a földet – mondta az öreg.

– Azt akarja, hogy visszamenjek Lucienhez? (Így hívták a férjét.)

– Nem, az egy semmirekellő – mondta az öreg. – De férjhez mehetnél újra.

– Ha úgy adódik, majd meglátjuk – felelte Pierrette.

– Úgy érezte, néhány perc alatt sikerült újból belejönnie a grange-aux-vents-i beszédmodorba. „Ha úgy adódik, majd meglátjuk" azt jelentette: „Tudom ám, mit forgatsz a fejedben, de csak beszélj!"

– Jean boldogan nősülne újra.

– Özvegyemberhez menjek? – mondta a fiatalasszony.

Eszébe jutott, hogy Grange-aux-Vents-ban hogyan csipkelődnek az olyan fiatalasszonyokkal, akik özvegyemberhez mentek férjhez.

– Nem vagy már kislány – mondta Amable.

– De Jean a rokonom.

Ez is a grange-aux-vents-iak modorában volt. Ezen az erdei tisztáson, amely a községi út megépüléséig jobban el volt zárva a világtól, mint egy sziget az óceán közepén, a vérfertőzés következményeitől való félelem erősebb, mint a várható örökség vonzása vagy két szív rokonérzelme. Az egyik szomszéd lánya harmincéves fejjel azért sorvadozott, mert tíz évvel azelőtt a családja nem engedte hozzámenni egy unokatestvéréhez, akibe szerelmes volt.

Pierrette miközben beszélt, röstellte maga előtt a grange-aux-vents-i modort; miért ugratja az öreget? Nem méltó ez őhozzá; el kellett volna vágnia a beszéd fonalát. Miért ment bele a játékba? Azért, mert délután háromkor olyan forró az út? Vagy fáradt? Elégedetlen és csalódott önmagában? Hirtelen gyáva lett, mert délelőtt engedett egy érzésnek, amelyről azt hitte, hogy sikerült véglegesen legyőznie? Talán attól félt, hogy megbántja az öreget, ha egy csapásra tönkretesz egy elképzelést, amelyet bizonyára százszor is megforgatott a fejében.

– Csak másodunokatestvérek vagytok – folytatta az öreg Amable.

És már sorolta is azokat az ismerős szép gyerekeket, akiknek a szülei unokatestvérek.

– Hát szóval ezért jár annyit ide Jean – mondta Pierrette. – Roger megmutatta a méhest, a kerítést... Te sohasem szerettél a kerítéssel bíbelődni...

– Egy idő óta Jean rengeteg apró szolgálatot tesz nekem – mondta az öreg.

– Fogadj fel valakit! – ajánlotta Pierrette.

– A cselédek nagyon nagy igényűek mostanában. Ugyanolyan bért követelnek, mint Beauceban vagy Brie-ben. Az ottani gabonagyárban (a gyár szót megvetéssel ejtette ki) gépekkel meg vegyi eljárásokkal negyven mázsát is termelnek hektáronként. Itt jó években sem arattunk soha többet tizenötnél. Nem fizethetjük ugyanúgy a cselédeket.

– Miért szegődnének el hozzád kevesebbért?

– Én megértem őket, de...

Elmondta, hogy egy segítség végső soron többe kerülne, mint amennyi hasznot hajt. Odaértek a községi út végére, ahol nekimegy a hegynek, és ösvénnyé szűkül. Belátták az öreg Amable egész birtokát.

– Hát azért kuporgattam össze harminc évig ezt a földet, hogy a bozót martaléka legyen? – mondta az öreg.

Pierrette arra gondolt, hogy a szabad verseny egyszerű törvényei szerint most a beauce-i és a brie-i nagybirtokosok kezdik kiforgatni nagybátyját a tulajdonából, ahogy annak idején a nagybátyja fosztotta meg földjeiktől az alvégi törpebirtokosokat. Amazok úgy, hogy traktoraik

vannak, és van pénzük műtrágyára, ő pedig úgy, hogy harminc éven át az ökreit adta kölcsön mások munkájáért. Pierrette nem beszélt erről, mert sajnálta az öreget. De valamit nem értett még: a nagybátyja sohasem fogadott föl senkit; egyszerre ennyire megöregedett volna, hogy nem tudja elvégezni a munkát?

– Jean, amikor leszerelt – folytatta az öreg Amable –, mindjárt beállt a vasúthoz. Húsz év múlva nyugalomba mehet. Még akkor is fiatal lesz. Én addigra meghalok, de ha élek sem sok vizet zavarok már, ti pedig gazdák lesztek anélkül, hogy a kisujjatokat mozdítottátok volna érte.

Az a „húsz év múlva" úgy érte Pierrette-et, mint a villámcsapás. Meg volt győződve, hogy húsz év múlva Grange-aux-Vents-ban kolhoz lesz. Egy agronómus mondta neki egyszer, hogy a talaj és a földek fekvése gyümölcsösnek való; gyakran gondolt rá, hiszen szerette Grange-aux-Vents-t a boldog napokért, amelyeket gyerekkorában töltött ott, mielőtt elment a gyárba. Gyakran elképzelte, hogy a domboldalt majd lugasok borítják (föl egészen a forrásig, ahol Szép Maszkkal ivott), kiirtják a bozótot, a fenyőerdőből parkot varázsolnak, üdülőteleppel a közepén; és júniusban teherautók hosszú sora viszi a városba a cseresznyét. Amikor erről ábrándozott, eltűnődött, hogyan győzze meg a nagybátyját, hogy lépjen be a kolhozba; az lesz csak a nagy munka: az öreg harminc év alatt kuporgatta össze a földjét. A szovjet embereknek ugyanilyen nehézségeket kellett legyőzniök; Pierrette arra gondolt, hogy az ő példájuk majd se-

git, meg hogy semmi esetre sem szabad beleesni azokba a hibákba, amelyeket ők követtek el annak idején. A *Feltört ugar* megríkatta. De most nem volt alkalmas a pillanat, hogy mindezt elmondja az öregnek. Elengedte a füle mellett, hogy „húsz év múlva". Közbevágott:

– Nekem Jean nem kell férjnek.

Szótlanul baktattak vissza a házhoz. Amikor a vén hársfa alá érkeztek, amely a kútra veti árnyékát, Aimé Amable megállt, hogy most már mindent elmondjon az unokahúgának.

– Tudod – kérdezte –, hogy Jean feleségének volt egy kis üzlete?

– Nem. Több mint öt éve nem hallottam róluk.

– Vaskereskedése volt Sainte-Marie-ban.

– Már értem, hogy tudott Jean ilyen szép motort vásárolni. Ha egy vasutas csak a fizetéséből él...

– Decemberben – folytatta az öreg – el kellett adnom az ökröket, hogy kifizessem a nénikéd operációját. Tavasszal Jean eladta a felesége földjét, és adott nekem kölcsön kétszázezer frankot, hogy egy pár ökröt vegyek. Az adósságot a földjeinkre tábláztatta be...

– Jean megfizetteti azt a munkát, amelyet nálatok végez?

– Nem – mondta az öreg. – Gondozza a tulajdonát. Ha két héten belül nem lesz eső, nem lesz eladni való szénám, mint reméltem, s akkor még a kamatait sem tudom kifizetni a kölcsönnek. Jean jól tudja, hogy előbb-utóbb ki leszünk szolgáltatva neki.

Tovább sétáltak. Amikor a ház elé értek, megszólalt az öreg:

– Gondolkozzál. Tőled függ, hogy mindez a fiadé lesz-e... vagy az unokatestvéredé.

Pierrette megrázta a fejét.

– Talán félsz – mondta az öreg.

Pierrette kérdőn nézett rá.

– Ha valami történne veled... persze előfordulhat, hogy Jean harmadszor is megnősül, megesik az ilyesmi, és gyermekei születnek... Erre is gondoltam, azért a végrendeletben mindent a fiadra hagyok, csak a haszonélvezeti jog lesz a tiétek.

Pierrette megint csak a fejét rázta.

– Nem – mondta –, nem megyek a kövér Jeanhoz.

Nagybátyja mélyen a szemébe nézett:

– Csak nem fogsz hozzámenni ahhoz az éhenkórász digóhoz!

Pierrette szeme lángot vetett.

– Ő is munkás, mint én.

Jean, aki Jura-vidéki volt, mindenfélét faragott. Roger el nem szakadt volna tőle. Amikor Pierrette belépett a konyhába, éppen egy lapátos kereket fabrikált, hogy egy apró fűrészt hajtson a patakon.

– Na, most – mondta Jean – kipróbáljuk a gépünket a vízben.

– Gyerünk, gyerünk! – lelkendezett a gyerek.

– Nem jössz velünk? – kérdezte Jean Pierrette-től.

Mindezt kétségtelenül előre kitervelte.

– Nem – felelte Pierrette.

– Siess – mondta a kisfiú Jeannak.

– Nem maradsz velem egy kicsit? – kérdezte Pierrette a fiától.

– Hát, ha akarod – szontyolodott el Roger, aki nyilvánvalóan jobban szórakozott Jeannal, mint az anyjával.

– No, csak menjetek, menjetek – mondta Pierrette.

Jean kiment a gyerekkel. Kisvártatva Roger visszajött.

– Gyere velünk, anyu – mondta képmutatóan. – Úgy szeretném . . .

Nyilván Jean küldte. Pierrette magához szorította a fiát, és szenvedélyesen megcsókolta. Aztán eltolta magától:

– Eredj csak játszani – mondta.

Szép Maszk már nem volt ott. Amable néni magával vitte Raymonde Mignot-t rózsát szedni a paplak elhagyott kertjébe. Pierrette intett Mignot-nak, hogy maradjon: nem akart kettesben maradni a nagybátyjával. Mignot a *Vadászújság* régi számaiban böngészett. Aimé Amable magában morfondírozott. Pierrette lelkében egy darabig a legkülönbözőbb és leghevesebb érzések tolongtak. Hogy uralkodjék magán, elővette leánykori hímzését, amelyen hosszú évek óta nem dolgozott.

Szép Maszk ezalatt lement a templomtérre. Két kocsma is nyílt ott egymással szemközt: az egyik üres volt, a másikban négy fiatalember kártyázott. Odaköszöntek neki, hiszen mindenki ismer-

te a tejgyűjtőt, de nem hívták oda az asztalukhoz. Szép Maszk leült az ablak mellé, egy futónövény mögé, amely csak sínylődött, mert évek óta nem ültették át.

Jött a kocsmárosné, hogy felvegye a rendelést.

– Szóval – szólította meg – maga a Pierrettetel jött fel Le Clusot-ból . . .

– Amable-né fiatalasszony megmutatta a hegyi utat.

– Az fárasztóbb ám, mint a maga teherautóján . . . – mondta a kocsmárosné.

– Az – mondta Szép Maszk.

– . . . de ha jó társaságban van az ember – folytatta az asszony – rövidnek tűnik az idő.

Cinkos tekintettel nézett a fiúra.

– Csapatostul indultunk el, de a többiek megijedtek a kapaszkodótól.

– Pierrette-nek nem könnyű ám az élete – mondta az asszony.

– A FETA nem kolbásszal köti magához a munkásnőit – mondta Szép Maszk.

– Ez jó! – mondta az asszony. – Maga mindig tréfál! . . . De Pierrette-nek sem lesz mindig rossz sora . . . Amable úrnak ő az egyetlen rokona. Biztos ráhagyja a vagyonát.

– Én azt nem fogom már látni! – mondta Szép Maszk. – Nemsokára vissza kell mennem a hazámba . . .

– Talán családja van ott? – kérdezte a kocsmárosné.

– Szegről-végről mindenkinek van valakije – mondta Szép Maszk. (Ez a legutóbbi órán volt Pierrette tollbamondásában.)

– Tán asszony is?

– Hajaj, van elég asszony a családomban...

– Haha! Magával sohasem lehet komolyan beszélni, mi?... Tán gyerekek is?

– Azt szeretné maga, látom...

– Mit? – kérdezte az asszony.

– Hogy csináljanak magának – mondta Szép Maszk.

– Micsodát? – kérdezte az asszony.

– Gyereket.

A kocsmárosné nagyot nevetett.

– Nem vagyok én már mai csirke.

Szép Maszk mosolyogva nézett rá a szeme sarkából.

– Talán azért nem kellene nagyon mélyre ásni, hogy megtaláljuk a fiatalságát – mondta.

A kocsmárosné még szélesebb jókedvvel hahotázott. Szép Maszk elévődött vele még egy kicsit, aztán fizetett és elment.

Felbaktatott a Felvégre. A kertekben magasabb volt a gaz, mint a vetemény; a gyümölcsfák törzsét belepte a moha meg a zúzmó; leszedetlen cseresznye ott rohadt az ágon. Szép Maszk jól tudta, hogy a munkáskéz hiányzik itt a tisztáson, és hogy azért hiányzik, mert a munka nem biztosítja a megélhetést; de ő olyan országból jött, ahol sok a munkáskéz és kevés a föld, ahol vigyázni kell a gyümölcsösre, olyan sok az éhes száj; és a nemtörődömség rossz érzéssel töltötte el. Egy csapat fiatalemberrel találkozott, nem nevetgéltek, nem daloltak, nem tréfálkoztak. Sohasem érezte magát ilyen idegenül Franciaország-

ban. Úgy érezte, hogy még Pierrette-et sem tudja megérteni. Vad honvágy fogta el.

Ahogy a Felvégre ért, egy ablak nyílt ki fölötte.

– Jó napot, Szép Maszk.

Felnézett és megpillantotta Ernestine-t; a fiatalasszony szőke fürtjei gondosan el voltak rendezve, fehér selyemblúza fölött ünneplő piros bolerót viselt.

– Jó napot.

– Éppen kávét főzök – mondta Ernestine. – Nem jössz be?

Szép Maszk belépett a kertkapun, amelyen reggelente teherautóján szokott behajtani. Ernestine elébe ment a tornácra.

A konyha üres volt.

– Nincs itthon a férjed?

– Ma vasárnapos a fonodában, az üzembiztonságin.

Szép Maszk leült. Közvetlenül mellette, a palackgáztűzhely előtt Ernestine cseppenként töltötte a kávéfőzőbe a forró vizet. Nincs kedvesebb, mint egy nő, aki apró konyhai munkát végez; sürög-forog, ruhája táncol és suhog, ahogy a bútorokhoz súrlódik; a gyapjúruhának különösen megkapó a suhogása; a férfi ott ül, nézi; arra gondol, hogy egyetlen szavára karjába omlana az a gyöngéd teremtés, aki most az ő kedvéért szorgoskodik; de nem szól, tovább nyújtja a várakozás pillanatait. Szép Maszk általában nagyon fogékony volt az ilyen egyszerű gyönyörök iránt. De ezúttal másfelé kalandoztak a gondolatai.

– Hát – mondta Ernestine – most Pierrettetel jársz?

– Micsoda hülyeségeket beszélsz?

– Láttam, hogy együtt jöttetek le a hegyről.

– Mi van abban? Pierrette Amable jó elvtársnő.

Ernestine kitöltötte a kávét, és leült a lócára Szép Maszk mellé. A fiú szótlanul megitta a kávét, aztán kikönyökölt az ablakon, szemközt a fenyőfákkal és a kongregációs kereszttel. Két kakas viaskodott; egyszerre szálltak fel a levegőbe, csőrükkel és sarkantyújukkal csapdosták egymást, nyaktollaik szanaszét röpdöstek a porban; aztán a földön kerültek szembe, lesték egymást, támadást színleltek, keresték az ellenfél gyenge pontját. Ernestine is felkelt, és kikönyökölt az ablakba, Szép Maszk mellé.

Egyszerre az egyik kakas félreállt, lehorgasztott fejjel odább ment, de aprózta a lépést, így akarta menteni a méltóságát.

– Meglép – mondta Szép Maszk.

– Ilyenek a hímek – mondta Ernestine.

Ernestine rosszul táplálta a baromfit, mert Justin, aki meglehetősen rossz gazda volt, sohasem termelt elég szemet. Hagyta őket csatangolni, kapirgálni a legelőn, sőt az erdő szélén is. A tyúkok keveset tojtak, a kakasok soványak voltak és inasak. De előfordult, hogy egy-egy tyúk, amelyet sokáig nem láttak, és már azt hitték, hogy kánya falta fel, egyszerre csak visszajött az erdőből, egész fészekalja csibével, az erdőben költötte ki őket. A kakasok évről évre harciasabbá váltak, egyre magasabban és egyre gyorsabban repültek:

Grange-aux-Vents-ban még a szárnyasok is visszavadultak.

Valami ragadozó megkergette a csibéket, s csapatostul rebbentek fel a kongregációs kereszt mögül, be az udvarba. Furcsán foltos volt a tolluk.

– Az ember fácánnak nézné őket – mondta Szép Maszk.

– Ugye aranyosak? – szólt Ernestine.

Ő éppen az ellenkezőjét csinálta, mint a baromfitenyésztők, és akkor volt a legboldogabb, ha új színváltozat jelent meg egy fészekalj tollán.

– Úgy beszélik – folytatta Ernestine –, hogy a fácánok összepárosodnak az erdőben bóklászó tyúkokkal.

Odahúzódott Szép Maszkhoz, és mellével a fiú vállának dőlt. Szép Maszk elhúzódott.

– Már nem akarsz? – kérdezte.

A fiú vállat vont.

– Tudtam, hogy neked csak szórakozás – mondta a fiatalasszony.

– Sosem ígértem mást – felelt a fiú.

– Ne mentegetőzz – szólt Ernestine.

A fiú feléje fordult, rámosolygott; hunyorított, ami huncut és gyengéd kifejezést adott a tekintetének.

– Nem haragszom rád – mondta az asszony.

Leült a lócára. A fiú leült vele szemközt, tenyerét az asztalra tette. Ernestine rátette a kezét Szép Maszk kezére.

– Azért én szeretlek – mondta a fiatalasszony.

Elhúzta a kezét, és felkelt. Nézte a fiút. Szép Maszk elfordította a tekintetét; egy kés hevert az asztalon, a hegyével kapargatni kezdte a deszkalap hasadékát. Ernestine odament a tálalószekrényhez.

– Iszol egy kis törkölyt? – kérdezte.

– Csak nem utasítom vissza – mondta Szép Maszk.

A menyecske töltött neki egy pohárral. A fiú rágyújtott egy Sultanra.

– Nem kínálsz meg cigarettával? – kérdezte Ernestine.

– Nálunk nem dohányoznak az asszonyok.

– Pierrette dohányzik.

– Az más.

– Szereted – mondta Ernestine.

A fiú hirtelen ráemelte a tekintetét.

– Azt hiszed? – kérdezte.

– Neked kell tudnod – mondta Ernestine.

– Nem tudom.

– Majd meglátod, hogy szereted – mondta a fiatalasszony.

Szép Maszk felállt.

– No, isten áldjon – mondta.

Kezébe fogta az asszony arcát, és forrón szájon csókolta. Aztán elment, vissza Amable-ékhoz.

Amable néni meg Raymonde Mignot, a kövér Jean meg a kis Roger, mindenki otthon volt már. Megittak egy csésze kávét fonott kaláccsal, aztán a férfiak törkölyt töltöttek, ki-ki tetszése szerint, a még meleg kávéscsészébe. Kevés szót ejtettek. Nem volt rózsás a hangulat.

Öt órakor Jean felajánlotta, hogy hazaviszi Pierrette-et a motorján Le Clusot-ba.

– Szép Maszk úr egyedül is visszatalál a hegyi úton – mondta Amable néni.

– Hosszú lábaival hamarább hazaér egyedül – mondta Raymonde –, mintha egy nőhöz igazodna.

– Így tovább maradhatnál a fiaddal – mondta Amable bácsi a húgának.

Pierrette Szép Maszk vállára tette a kezét.

– Nem – mondta –, gyalog megyek, a barátommal.

Kisvártatva útnak is indultak.

Mihelyt látótávolságon túl voltak, Szép Maszk karon fogta Pierrette-et.

– Hagyjál – mondta a menyecske.

A fiú előrement, és mivel az út csakhamar úgy összeszűkült, hogy nem fértek el egymás mellett, fel sem vetődött többé a dolog.

Hazafelé egy földúton indultak el, amely a legelőkön körülfutja a hegyet, egészen egy fenyőligetig, majd kígyózva leereszkedik az erdőbe; azon a helyen ér oda, ahol délelőtt a rókával találkoztak.

Lassan ballagtak a fenyőliget felé, amelyet az indulás óta látni, néha átvágtak a réteken. Elöl Szép Maszk, vállán a zsákkal, amelyet Pierrette nagybátyja és nagynénje egész hónapra való elemózsiával rakott tele: tojással, vajjal, sajttal. Pierrette szótlanul ment mögötte. Mindketten gondolataikba mélyedtek.

Szép Maszk meg sem kísérelte, hogy magyarázatot keressen Pierrette hangulatainak hullámzására. Szidta magát.

Szidta Ernestine miatt, és még inkább Pierrette miatt. Más korban, más neveltetéssel a mellét verte volna, hogy mindig visszaesik ugyanabba a bűnbe.

Az a kölcsönös hajlandóság, amely őt a nőkhöz, a nőket pedig hozzá vonzotta, már egy csomó bonyodalomba keverte, néha mulatságos helyzetekbe, de leggyakrabban kínos históriákba. Mivel hamar észrevette, mennyi bajjal jár a könnyelműség ebben a dologban, általában óvatos volt. Genovában, ahol hosszú ideig dolgozott, s legényember lévén, bútorozott szobában lakott, igyekezett hűvösen viselkedni a szobaasszonnyal vagy a szobaasszony unokahúgával. Az olasz nagyvárosok zsúfolt házaiban mindig akad egy csomó

fiatalasszony. Egy napon azonban dévajkodva köszönt jó reggelt; ugyanilyen hangon köszöntek vissza; s egyszeriben valami kedves egyetértés szövődött közöttük (az irigyek persze cinkosságnak nevezték). Mivel sohasem lépett fel hódítóként, a nőknek eszükbe sem jutott, hogy védekezzenek. Olyan *természetesen* viselkedett velük, hogy a nők rögtön bizonyosak voltak benne: akármi történik vagy nem történik, nem kerülhet sor harcra. Ennek a hallgatólagos békeszerződésnek volt eredménye az a könnyedség, amely csakhamar jellemzővé vált a kapcsolatukra. Akkor szeretkeztek, ha az alkalom késztette őket, vagy egész egyszerűen lehetőséget nyújtott rá.

Ernestine-t sem kellett meghódítania. Egyszerűen odaadta magát neki az első alkalommal, amikor Justin távollétében bement a házba, hogy ellenőrizze a tejelszámolást. Azután jött a bizalmas vallomások ideje.

Justin és Ernestine már két évvel egybekelésük előtt is együtt jártak, de az esküvő után egy fél esztendővel Justin már nem nyúlt a feleségéhez. Sohasem veszekedett vele, sőt néha gyengéd volt hozzá, különösen mások előtt, és a szomszédok irigyelték a boldogságukat; de az ő számára a felesége nem volt többé nő. Az asszony szenvedett.

Szép Maszk segített a fiatalasszonynak kibogozni a talányt. Justin nem szerette a paraszti munkát, amely megtoldotta még egy műszakkal a fonodában töltött munkaidőt; gyakran biztatta Ernestine-t, hogy hagyják ott Grange-aux-

Vents-t, költözzenek be Le Clusot-ba; menjen el ő is a fonodába, s a két bérből városi életet élhetnének. Ernestine mindig ellenkezett; félt a gyártól; még elgondolni is borzasztó, hogy a Letourneau-telepen lakjon; szeretett uralkodni a birkanyáján meg a vad szárnyasjószágon. Talán Justin az asszonykára is átvitte Grange-aux-Vents iránt érzett undorát? „Ha szereted a férjed – mondta Szép Maszk –, el kell menned vele, ahová ő akarja. „De hát szereti?" „Persze hogy szeretem" – mondta mindig. Szép Maszk nem volt olyan nagyon bizonyos benne, hogy Ernestine szereti Justint, de nem mondott ellent, mert nem volt egészen világos elképzelése az ilyesmiről; annyira szerette a nőket, hogy meggyőződése volt: nem képes kiismerni a szerelmet.

„Az uram talált magának valakit odalenn, valami munkáslányt" – mondta Ernestine. Próbált megvigasztalódni: gondozta a jószágot, olvasgatta a *Bizalmas barátnő*t, ruhát varrt magának, később pedig Szép Maszkkal vigasztalódott.

De még az uruk becsületére vagy vélt becsületére legkényesebb asszonyok is, akik aggályosan vigyáznak, hogy „fájdalmat ne okozzanak" neki, könnyedén megcsalják férjüket Szép Maszkkal. Engedtek neki, ahogy a nők, a legerényesebbek is, úton, vonaton vagy hajón könnyen engednek a kísértésnek, mert tudják, hogy a találkozás nem válhat kapcsolattá. S amikor elment, a nők tovább álmodoztak róla. Szép Maszk volt az életük regénye. Úgy gondolták, többé-kevésbé ködösen, kinek mennyi éleslátása volt, hogy legalább ehhez a regényhez igazán joguk van.

Évekig gyengéden gondoltak rá; emléke legbensőségesebb titkuk volt.

Szép Maszk ugyanolyan kedves volt az elváláskor, mint akaratlan csábításai alkalmával. Sohasem haragudtak rá. Volt barátnői mindig örültek, ha újra láthatták. A dráma mindig másoktól indult ki, férjektől, testvérektől, szülőktől, barátoktól. Feszélyezte, hogy fájdalmat okoz a féltékenyeknek, a kettős életet pedig elviselhetetlennek tartotta. Így aztán számtalanszor volt kénytelen másik lakásba, másik városba, sőt egyszer a Földközi-tenger másik partjára költözni. Mindannyiszor megfogadta magában, hogy nem enged többé a könnyen kínálkozó alkalmaknak. Mindhiába.

Amikor 1943-ban Lazióban egy földalatti csoportban tevékenykedett, elküldték egy bajtársa feleségével, hogy számolják meg a német teherautókat a nápolyi országúton. Azt kellett játszaniok, hogy sétáló szerelmesek. Hallgatólagos megegyezéssel a lehető leghűvösebben viselkedtek. Nyolc hosszú napon át állták a próbát, s a kilencediken megtörtént a baj. Az asszony, aki értelmiségi volt, becsületbeli kötelességének érezte, hogy még aznap este mindent elmondjon a férjének és az elvtársaknak. Szép Maszkot megidézték baráti kimagyarázkodásra. „Nem szándékosan tettük" – jogosan legfeljebb ennyit mondhatott volna. Alaposan lehordták. A férj felszólította feleségét, hogy válasszon; az eredmény nem volt kétséges: az asszonynak eszébe sem jutott, hogy másik élettársat keressen; de ő sem merte kimondani, hogy „Nem szándékosan

tettük"; még gondolni sem mert ilyesmire, hiszen értelmiségi volt. Egy kicsit kellette magát, aztán az újra megtalált hitvestárs karjába vetette magát. A férj, aki büszke volt rá, hogy uralkodni tud a haragján meg az Olaszországban ma is élő feudális csökevényeken, kezet nyújtott Szép Maszknak.

Pierrette-tel még óvatosabb volt, mint bárki mással. Soha a legáratatlanabb becézgetést sem engedte meg magának, sem a hangjával, sem a tekintetével. Ezért utasította vissza mindig, hogy Pierrette-nek szólítsa; azt mondta: Amable asszony vagy elvtársnő. Csodálta Pierrette hajlíthatatlanságát és feddhetetlenségét a szakszervezeti harcban, meg az olvasottságát, amelyet megosztott vele. Csodálta az asszony önmegtartóztatását is, nem mintha az önmegtartóztatást önmagában jó dolognak tartotta volna, de úgy érezte, hősnőjének ez az egyik legrendkívülibb jellemvonása. Az, hogy Pierrette fölhagyott az önmegtartóztatással, nem kisebbítette meg az ő szemében, mert nagyon is jól tudta, hogy megfelelő körülmények között mennyire sebezhető minden szűziesség. Csak önmagát okolta; neki, a szerelemben jártasabbnak kellett volna kerülni az alkalmat, hogy kettesben maradjanak a hegyen egy nyári délelőtt; vagy legalább nem lett volna szabad letérniök a mélyútról. Félt, hogy Pierrette haragszik rá.

Erre gondolt, miközben a zsákkal a hátán felfelé kapaszkodott a fenyőliget irányába. Tűnődött, hogyan feledtesse el Pierrette-tel, ami délelőtt történt a hegyen.

A fiatalasszony hetenként kétszer, csütörtökön és vasárnap gyakorolta vele a nyelvtant. Ezek az órák, amelyeket beszélgetés követett, lassanként az élete legfőbb örömét jelentették. Vajon Pierrette nem fogja-e lemondani a vasárnap esti leckét, félve, hogy utána megkéri, hogy vele maradhasson? Szép Maszk megértette, hogy az asszonyka egyedül akar élni, de hogyan értesse meg vele, hogy nem akar visszaélni egy gyenge pillanatával, nem akar a terhére lenni? Más asszonyokkal sohasem vetődött fel ilyesféle kérdés: tudta, hogy azok is csak olyan fából vannak faragva, mint ő. De Pierrette hősnő volt a szemében, életében először találkozott hősnővel: fogalma sem volt, hogyan kell viselkedni, ha az ember hősnővel szeretkezett. Már akkor, amikor a hegygerincen az asszony hagyta abba előbb az ölelést, valahogy furcsán érezte magát: először fordult elő, hogy egy nő elvette a magabiztosságát.

Amikor elindultak Grange-aux-Vents-ból, és megpróbálta karon fogni Pierrette-et, a mozdulata nem volt természetes, kicsit habozott; mégis megtette rutinból, hiszen rendszerint ezt teszi az ember, ha kettesben marad egy nővel, aki néhány órája lett a szeretője; nagyon megkönnyebbült, hogy Pierrette elhárította. De amikor összeszűkült az ösvény, ő ment előre, tudta, hogy ha maga előtt látja menni Pierrette-et, ismét kívánja, ha pedig beszélni kellene, például felelni egy kérdésre, az asszony megérezné a hangján a vágyat. Elég volt erre gondolnia, hogy sietős hegymászás közben is, zsákkal a hátán, ismét megkívánja,

sokkal szenvedélyesebben, mint először. Ezért aztán még dühösebben szidta magát.

Pierrette egészen másként gondolkozott. Egymást kergették agyában a gondolatok. Mindig gyors észjárású volt: kisétkű és bornemissza lévén; fürge volt a vére. De ezen a késő délutánon különösen gyorsan száguldottak benne a gondolatok, mert felkavarta nagybátyja beismerése, hogy csőd előtt áll.

Grange-aux-Vents valaha apátsági birtok volt, amelyet 1793-ban nemzeti vagyonként felparcelláztak, és áruba bocsátottak. Azóta, az egész XIX. században, sőt az 1914-es háborúig, a grange-aux-vents-i birtokok egyre jobban elaprózódtak az örökösök kezén. Ezért aztán a családfők állandó igyekezete volt az elsőszülött örökösödési jogának visszaállítása, és így mindig a reakciós pártokra szavaztak.

1914-ben már nem volt tíz hektáron felüli birtok, de két paraszti osztály alakult ki: azok, akiknek a birtokelaprózódás ellenére is maradt még öt-tíz hektár földjük, a maguk kenyerén tengődtek; azok pedig, akiknek öt hektárnál kevesebbjük volt, kénytelenek voltak földet bérelni, s önmagukat bérbe adni az év bizonyos részében.

Amikor Aimé Amable húszéves lett, nem akart osztozkodni a tízhektárnyi várható örökségén; biztatta öccsét, Pierrette édesapját, hogy menjen el Le Clusot-ba gyári munkásnak: egy munkással mindig könnyebben zöld ágra lehet vergődni, bérbe adja az örökrészét, lassacskán meg is lehet venni tőle, ha egy kicsit becsapjuk a beta-

karításnál, vagy uzsorakamatra adunk neki pénzt, amikor munka nélkül van.

Amikor Aimé Amable megházasodott, biztosítani akarta, hogy halála után ne osszák fel a birtokát, s ezért elhatározta, hogy csak egy gyermeke lesz. Hallatlan önfegyelmet kellett magára kényszerítenie, mert a plébános megtiltotta a feleségének a legelemibb elővigyázatosságot is. Hetivásárkor a járási székhely nyilvánosházába járt, hogy könnyítsen magán.

1914 után a helyzet gyökeresen megváltozott. A nagybirtokosok versenye tönkretette a kender-, bor- és gabona-kistermelőket. Grange-aux-Ventsban az öt hektáron felüli birtokosok eleinte jól jártak, megvetették az öt hektáron aluli gazdák földjét, akik kénytelenek voltak kivándorolni, s potom áron elkótyavetyélték a földjüket. Így szerezte meg lassacskán Aimé Amable a maga húsz hektárját.

Csakhogy a háborúban meghalt a fia is meg az öccse is, és a kölcsönnel megterhelt földet most már vagy dobra ütik, vagy a kövér Jean kaparintja meg.

Pierrette tudta, hogy a nagybátyja annak idején könyörtelenül bánt az alvégi törpebirtokosokkal. Mégis szánta az öreget: egész életében az volt az egyetlen gondolata, hogy birtokot kaparjon össze. Pierrette sajnálta a több millió kisbirtokost, aki előbb-utóbb ugyanígy tönkremegy: a nagybirtok ugyanolyan biztosan kiszorítja a kisgazdaságot, mint a gőzgép a házi szövőszéket.

A kövér Jean megtalálta a maga *mellékesét.* Sainte-Marie-des-Anges-ban sok vasutasnak volt

mellékese: benősültek vagy kertjük volt, napszámba vagy félnapszámba szegődtek el a gazdálkodókhoz, fát vágni, szerelni. Akik jó mellékest találtak, a második foglalkozásukból húzták a fő jövedelmet; a fűtőházba már csak a nyugdíj végett jártak be. Tulajdonképpen két műszaknyit dolgoztak, és napi tizenhat tényleges munkaórát számítva kevesebb volt a bérük, mint a legrosszabbul fizetett segédmunkásé. Csakhogy a francia munkás leleményes, és jól tud egyszerre többféle dolgot csinálni; természettől fogva műszaki hajlamú; könnyen talál mellékest, és oly büszke rá, hogy meg-megfeledkezik róla, hogy a saját sorsának valóságos megváltoztatásán munkálkodjék. A mellékes a francia munkás legnagyobb veszedelme. Ezen gondolkodott most Pierrette.

Pierrette megvetette azokat, akik mellékest hajszolnak, és ebben a pillanatban különösen gyűlölte a kövér Jeant. Iránta még fizikai undort is érzett. Lerítt az arcáról a mellékes. Megvetette Jean barkácsoló ügyességét, amellyel az ő gyerekét szórakoztatja. Émelygett, ha csak rágondolt Jean párnás, rózsaszínű ujjaira, amint ügyesen babrál a játékzsilip lapátkerekén. A mellékest hajhászók ellen érzett gyűlölete, amely a feddhetetlenségéből következett, sokszor megnehezítette szakszervezeti munkáját; nem mindig tudott úrrá lenni rajta. Cuvrot munkás szemrehányást is tett érte: „Úgy védekeznek, ahogy tudnak – magyarázta. – Nem szabad kiabálnod velük. Meg kell győznöd őket, hogy a mellékesük nem

lehet tartós, és akár akarják, akár nem, osztoznak az egész munkásosztály sorsában."

Pierrette nem vette észre – maga is parasztember lévén –, hogy sokkal elnézőbb a vén zsugori Amable bácsi iránt, mint Jean vasutas iránt, aki semmivel sem mutatkozik mohóbbnak az öregnél, amikor kiforgatja a vagyonából. Ilyen volt Franciaország 195*-ben: a társadalmi rétegek között el-elcsúszott a határvonal, s még a kommunisták is hatása alatt állottak az ebből eredő bonyolult viszonyoknak. Egyébként még az egész környék legagyafúrtabban mellékesező munkása is olyan mérhetetlenül szegény volt, hogy el sem tudta képzelni az Empolik, Émilie Privas-Lubas vagy a Durand de Chambord család vagyonát.

Egy napon Pierrette jól leteremtett két fonodai segédmunkást, mert kiléptek a CGT szakszervezetből: féltek, hogy elesnek egy kis mellékestől, a FETA virágágyainak ápolásától; a muskátli- és begóniaágyak és műhelyek mentén futó utat szegélyezték. A segédmunkások kilencven frank órabérért vállalták a munkát, kevesebbet kaptak, mint egy takarítónő. Ez volt az ő kis mellékesük, az icipici mellékesük: „Tudod – mondták Pierrette-nek –, muszáj enni, a srác beteg, az asszony gyereket vár stb. De a titkos választásokon továbbra is a CGT-bizalmikra fogunk szavazni." Pierrette gyávának, árulónak bélyegezte őket. Otthon aztán sírt dühében, annyira haragudott magára, hogy így kirohant, méghozzá ő ellenük.

Három éve még azt kérdezte egyszer a Köz-

ponti Vezetőség egyik tagjától, amikor Le Clusot-ban járt: „Mikor tör már ki a forradalom?" A kérdezett elmosolyodott, aztán azt tanácsolta neki, olvassa el Gorkij könyvét, *Az anyát:* „Majd meglátod, mi a türelem!" Ma már, hogy több politikai tapasztalata van, nem tenné fel ilyen naivan a kérdést. Azt is tudta, hogy a hatalom meghódítása után még hosszú évek titáni munkájára lesz szükség, amíg felépül az új világ. De ma is éppen olyan égető volt számára a kérdés.

Szép Maszk és Pierrette közeledik a fenyőligethez. A következő útkanyarulatnál egy nyiladékban már megpillanthatják lábuk előtt a fonoda fűrészfog alakú tetőit, rajtuk a hivalkodó FETA felírást, olyan hatalmas betűkkel, mint a repülőtereken a fővárosok neve.

Lassítják lépteiket, mert a fenyőliget előtt meredekebbé válik az ösvény.

Amikor Pierrette még gyerek volt, és a vakáció végén vagy sztrájk után bevitték Le Clusot-ba, mindig elszorult a szíve, ahogy közeledett a fenyőfákhoz, és meglátta a gyár tetejét. Ugyanolyan szorongást érzett, mint amikor az orrát megcsapta a fertőtlenítőszer szaga tanévnyitáskor vagy a gyárigazgatóság épületének előcsarnokában; az iskola meg a FETA egyforma fertőtlenítőt használt.

Hatéves korában volt egy tanító nénije, aki körmöst osztogatott a gyerekeknek. A tanítónő naphosszat könyvelte a bonyolult szabályzat értelmében jogossá vált körmösöket; a szabályzatot ő maga találta ki, és folyton tökéletesítette: egyet-

len gyerek sem tudott nem véteni ellene. A tanítás vége előtt egy félórával a büntetésre váróknak fel kellett sorakozniuk a dobogó előtt, és sorra körmösre nyújtani összezárt ujjuk hegyét; a büntetést réz szegélyű keményfa vonalzóval hajtotta végre. A gyerekek ritkán panaszkodtak a szüleiknek; a fenyítéssel járó ceremóniában elszenvedett megaláztatás fájdalma nagyobb volt, mint a körmösé, márpedig a megaláztatásairól nem beszél az ember. Ezért nem szeretnek beszélni a volt deportáltak arról, hogy mi történt a táborban.

Hatéves korában tehát Pierrette homályos párhuzamot vont a munkásoknak a munkaadóhoz meg saját magának a szadista tanítónőhöz való kapcsolata között. Észrevette ugyanis, hogy valahányszor a szüleit meg a szomszédait megidézik az igazgatóságra, ugyanolyan félelemmel és szégyenérzéssel mennek el, mint amilyent ő érez, ha a nevét hallja a körmösosztogatáskor. Csak a szervezett munkások viselkedtek másként, ki-ki saját vérmérséklete szerint, némelyek összpontosítottak, mintha ringbe készülnének, mások összeszorították a fogukat, ismét mások, mint Cuvrot, aki tudta, mit mondjon, gúnyosan hunyorítottak, de egyikükben sem volt szégyenérzés; csatába mentek. Ezért lépett be Pierrette a Kommunista Ifjúsági Szövetségbe, mihelyt elérte a korhatárt; attól kezdve a körülmények és az elvtársak nevelték.

Az volt a legmegalázóbb, amikor Letourneau kisasszonynál, a nagy Letourneau azóta elhunyt vénlány húgánál kellett kilincselni. Letourneau

kisasszony egy kiskaput vágatott a park kőkerítésébe, az országúttól távol eső helyen, egy kis közben, amelyet félig benőtt a csalán; így a látogatások aránylag titokban folytak le. A kapu mellett lánc lógott, ha meghúzták a láncot, a kastélyban megszólalt a csengő, s egy perc múlva Letourneau kisasszony kinyitotta a kaput: „Mit óhajt, gyermekem?" Csak súlyos esetben járultak elébe, ha valakit elbocsátás veszélye fenyegetett, vagy ha valamelyik családtagnak ágy kellett a FETA által fenntartott kórházban (a Le Clusot-i kórházat csak 1934 után építette a szocialistákból és kommunistákból álló városi tanács). A kisasszony mindig megígérte, hogy közbenjár, s általában eredményesen tette; de ugyanakkor azt tanácsolta a családok vagy a lelkek érdekében, hogy járjanak a templomba, küldjék a gyerekeket vallásoktatásra, vagy ha éppen itt volt az ideje, üljék meg a húsvétot; természetesen az egyiktől függött a másik; de hogy az alku ne legyen nagyon szembetűnő, mindjárt adott utalványt kenyérre, sőt cipőre is, ha a bűnös lélek jóakaratot tanúsított.

Szép Maszk és Pierrette beértek a fenyőligetbe. Alattuk, a hegy nyíladékában világosan látszott a Letourneau-park fáinak és füvének zöld foltja, a műhelyek meg a munkástelep háztetői között. A kerítés falán, amely innét csak egy fehér folt volt, Pierrette odaképzelte Letourneau kisasszony kiskapuját meg a csengőláncot.

Ugyanabban a pillanatban felrémlett előtte az édesapja arca; gyónásból jött egy este, abban az esztendőben, amikor Letourneau kisasszony köz-

benjárását kellett kérnie, ha nem akart munka nélkül maradni. A férfi nem nézett a kislánya szemébe. Pierrette akkor hétéves volt.

Szép Maszk nem hallotta maga mögött Pierrette lépteit. Hátrafordult, s látta, hogy megállt az út szélén, a legterebélyesebb fenyőfa mellett; sápadt volt az arca – a torkát szorongatta a sírás –, és a szeme tele volt könnyel. Szép Maszk visszasietett hozzá. Önkéntelenül is az anyanyelvén szólította meg:

– *Che cos' ai, piccolina?* Mi bajod, kicsike?!

Pierrette szeretett volna hozzásimulni, és kisírni magát a karja között. Az első naptól, hogy megismerte, bizonyos volt benne, hogy Szép Maszk egyenes ember, akiben meg lehet bízni, akinek mindent el lehet mondani, akire támaszkodni lehet. De felülkerekedett benne a katolikus országok nőinek bizalmatlansága, hiszen a férfi mindjárt birtokon belül érzi magát, mihelyt egy nő – ahogy mondani szokás – odaadta magát.

A fiú mellette állt. Nem nézett rá; tapintatból, mert észrevette, hogy Pierrette szeme megtelt könnyel. De a könnyek nem buggyantak ki.

– Ne törődj vele – mondta Pierrette –, buta vagyok.

Szép Maszk szomorú lett, ahogy lefelé mentek. Neki tudott búsulni minden ok nélkül. Félhangosan dünnyögte, csak úgy magának: *Il cuore mi pesa.*

– Mit mondasz? – kérdezte Pierrette.

– Semmit.

Egy perccel később megszólalt:

– Vannak dolgok, amiket nem lehet franciául elmondani.

– Mindent el lehet mondani franciául – mondta Pierrette –, csak tudni kell.

És mosolyogni próbált.

– Nehéz a szívem – mondta Szép Maszk.

– Mindkettőnknek nehéz a szívünk – helyesbítette Pierrette.

Átvágtak a réteken. Pierrette arra gondolt, hogy már másnap mozgósítania kell az elvtársakat az elbocsátások ellen, amelyeket Philippe Letourneau levele jelentett be, és amelyeket Lyonból hazatérte után Noblet is megerősített, amikor Pierrette felkereste. (De a személyzeti főnök nem beszélt neki róla, hogy mit intéztek Philippe Letourneauval Empolinál.)

Noblet tudta, hogy Pierrette apja gyónt annak idején. Annál több hősiességre volt szüksége Pierrette-nek, amikor első ízben találta szembe magát Noblet-val. Mostanában már oly sok alkalma nyílt büszkeségének bizonyítására, hogy nem félt többé a szomorú fölényességtől, amely időnként megcsillant az öreg cipőgombszemében.

Mielőtt gyűlést hív össze, itt is, ott is puhatolóznia kell majd, hogy megismerje a dolgozók véleményét. Marguerite-tal fogja kezdeni. „Mit vesződöl annyit a többiekért" – feleli majd Marguerite, akinek az minden vágya, hogy eljusson Párizsba; rokonainak tejcsarnoka van, és megígérték neki, hogy magukhoz veszik, mihelyt az alkalmazottjuk talál más helyet; Marguerite bizonyos volt benne, hogy Párizsban megtalálja a

férfit, akitől otthont, frigidaire-t, bundát, sőt talán egy kis Renault-t is kap. A fonodában már csak olyanok dolgoznak, akiket köt valami Le Clusot-hoz, legnagyobbrészt asszonyok és lányok.

A férfiak merészebbje a szomszéd megyékben helyezkedett el a vízierőmű-építkezéseken, ahol ötször-hatszor annyi volt a bér, mint a fonodában. Vagy a Lyon környéki fémipari üzemekben. A kevésbé vállalkozó szelleműek türelmesen kivárták, amíg valami hivatalba kerülnek: postához, csendőrséghez, vasúthoz. Le Clusot-ban csak olyanok maradtak, akik környékbeli parasztlányt vettek feleségül, mint Justin, Ernestine férje, ők nem voltak mozgékonyak, hiszen lakásuk, ellátásuk megvolt a faluban; vagy pedig azok, akiket lagymatag természetük tartott vissza, meg az előző esti vörös bor zsibbasztó hatása. Általában az ilyen embereket a legkönnyebb az igazgatóságnak meggyőznie, hogy jobb nekik, ha belenyugszanak néhányuk elbocsátásába; „ellenkező esetben – magyarázza majd Noblet – a veszteséggel dolgozó FETA kénytelen lenne mindenkit elbocsátani". A nők harciasabbak voltak. De hány Marguerite-ot kell még meggyőzni, hogy nincs menekvés? Erre gondolt Pierrette, és a szíve egyre jobban összeszorult, ahogy közeledtek Le Clusot-hoz.

Gyorsan, szótlanul ereszkedtek lefelé. Már a szőlőskerteknél jártak, ahol ugyanolyan karcos bor terem, mint Grange-aux-Vents-ban. Hat óra felé járt az idő. Még mindig nagyon meleg volt. A munkások, akik holnap bemennek a gyárba,

most kis szőlőjüket kapálták. Majdnem mindegyik munkásnak volt egy talpalatnyi szőlője – vagy örökölte, vagy a házassága révén jutott hozzá; a bor csak annyiba került, amennyit a kénezésre meg a permetezőszerre kellett költeni. A kocsmákban sem volt drága a környéken termett bor, húsz-huszonöt frank literje, a kereskedők feketén vették a kistermelőktől. A legszegényebb ember is berúghatott, akár mindennap is.

A présházak kapuja előtt, ahol hordókban állt az új bor, részeg emberek hadonásztak.

– Átkozott bor – bosszankodott Pierrette.

– Jó ám a bor, ha könnyű a szíve az embernek – mondta Szép Maszk.

Már csaknem hazaértek.

– Fáradt vagyok – mondta Pierrette. – Halasszuk csütörtökre az órát.

Míg Pierrette és Szép Maszk a szőlőskerteken át ereszkedtek lefelé Le Clusot-ba, Émilie Privas-Lubas Empoli is odaérkezett az országúton. Szombat reggel kapta meg Nathalie szemtelen felszólítását. Vasárnap délutánig várt, abban a reményben, hogy Bernarde Privas-Lubas majd csak kitalál valami cselt, hogy hazahozza Lyonba a mostohalányát. Öt órakor, látva, hogy semmi sem történt, hirtelen elhatározta, megnézi, mi történik Le Clusot-ban. Okvetlen meg kell kapnia Nathalie-tól a meghatalmazást, ha meg akarja kapni a FETA igazgatótanácsától a tőkeemelést, amely biztosítja a többséget Esther Durand de Chambord-nak és neki magának.

Esther türelmetlenkedett. A végén még meggondolja magát a férje, aki francia üzletbe csak ímmel-ámmal fektet pénzt, mondván, hogy a tőkebefektetés nem biztos olyan országban, ahol annyi a vörös. Állandóan táviratokkal és telefonokkal zaklatta Émilie-t a tengerentúlról.

Az egész kisváros tüstént értesült a megérkezéséről, hiszen az autója egyetlen kocsihoz sem hasonlított. Franciaországban is, akárcsak Amerikában, Rolls-Royce-on járt, magas karosszériás régi típusú autón. Tíz évvel ezelőtt azt olvasta egy amerikai képeslapban, hogy az angol arisztokratát pompás, de piszkos útikabátjáról lehet felismerni, és divatjamúlt Rolls-Royce-áról. Ez rögtön szöget ütött a fejébe, jó ötletet adott neki. Különösen Amerikában volt életbevágó a számára, hogy ne lássák parvenünek.

Először: mert minden terve azon alapult, hogy rokona a Durand de Chambord családnak, amelyik Franciaországból vándorolt ki a függetlenségi háború idején. A Durand de Chambord-ok állandóan figyelték Émilie viselkedését. Különösen a család nőtagjai lesték kajánul legjelentéktelenebb baklövéseit is;

Másodszor: mert a családba zsidó sógornője révén jutott be, ami már eleve gyanússá tette;

Harmadszor: azért, hogy társaságának amerikai tagjai – nagyrészt parvenük – elismerjék, hogy egy színvonalon van a Durand de Chambord-okkal.

Amerikai tartózkodása tehát arra késztette, hogy úgynevezett angol szokásokat vegyen fel, ha francia arisztokratának akar látszani. Ez sikerült is. A Privas-Lubas kettős név, amely nagyszüleinek, két kis ardèche-i selyemcérnázó családnak házassággal megpecsételt szövetségéből eredt, homályosan hozzájárult az illúzióhoz. A társasági krónikákban Privas-Lubas-Empoli néven íratott magáról; remélte, hogy az Empoli névtől sikerül egyszer megszabadulnia, ámbátor csak a beavatottak tudták, hogy ennek a toscanai városkának a neve, családnévként használva, jellegzetesen zsidó.

Émilie egyenesen Noblet-hoz hajtatott. Sohasem kezdett hadműveletbe anélkül, hogy előzetesen ki ne puhatolta volna az ellenfél hadállásait és erejét. Gyáros család sarja lévén, magától értetődőnek tartotta, hogy a személyzeti főnök titkosrendőri szolgálatokban is rendelkezésére álljon.

Noblet elbeszélése megerősítette Emilie felte-

véseit. Philippe belehabarodott a munkásosztályba, mint annak idején a színházba, a könyvkiadásba, a jógába – majd elmúlik. Részletesen elbeszéltette magának a báli estét. A kommunista nő nem volt hajlandó táncolni az ő fiával, a fia nem hagyta annyiban a dolgot, a nő elhúzta a szája előtt a mézesmadzagot, a fia szaladt utána; mindez igazán világos és egy cseppet sem súlyos. Ha Philippe rajongott valamiért, ott mindig nő volt a dologban: egy egyetemi diáklány, aki színházat akart csinálni, egy lyoni költőnő, akinek senki nem adta ki a verseit, a jógaoktató nyugalmazott táncosnő. Az a vörös se fogja tovább lekötni, mint az eddigiek. Émilie Privas-Lubas gyanakodott, hogy a fia megmarad a plátói szerelemnél. Büszkén gondolta: „Ő is olyan hűvös természetű, mint én."

Csupán az volt a bökkenő, hogy tüstént szüksége volt Nathalie aláírására, márpedig Nathalie kötötte magát hozzá, hogy addig nem adja meg, amíg Philippe-nek nem tesznek eleget. „Kaján nő ez a Nathalie." Egy orvos mondta egyszer Émilie Privas-Lubas-nak, hogy a kajánság beteges elmeállapot. Van eset, amikor a maliciózus természetűeket zárt intézetbe lehet küldeni. Elmesélte neki Dupin középiskolai szakfelügyelő esetét, aki kajánságával tizenkét esztendeig rettegésben tartotta tizenkét megye fizika- és kémiatanárait. Egy díszvacsorán, a pohárköszöntők közben, az asztal alatt belepisilt a rektor serlegébe; akkora botrány tört ki, hogy végre be lehetett zárni. Émilie megvetette a mostohalányát, mert részegeskedik, még délben is pongyo-

lában lődörög, nőkkel szerelmeskedik, és betegesen kaján. Túlságosan is amerikainak érezte. Türelmetlenül várta a percet, amikor Nathalie túllépi a küszöböt, amelyről az ideggyógyász beszélt, és amelyen túl be lehet zárni a kaján természetű embereket.

Valério Empoli is meglehetősen gyakran kajánkodott Émilie-vel. Az asszony úgy gondolta, hogy a malícia öröklött betegség az Empoliaknál, zsidó rossztulajdonság. Kezét dörzsölte arra a gondolatra, hogy az idegorvos felfegyverezte második férjének a családja ellen, amely a reneszánsz óta gazdag, és ritkán állja meg szó nélkül az ő kispolgári visszásságait, műveletlenségét és hogy nem érti a humort.

Émilie gyűlölte Nathalie-t, de Philippe-től mindent eltűrt, bár gyenge jelleműnek tartotta a fiát; úgy érezte azonban, hogy az ő akaratereje kettőjüknek is elég. Nem lévén gyengéd természetű, ugyanolyan rideg volt a fiával, mint akárki mással, de rengeteget gondolt rá: építgette a fia jövőjét; királyt farag majd belőle. A mai világban nem azokat a trónfosztott bábokat tartotta királyoknak, akiket az előkelő szállodákban látott, még csak nem is azt a szerencsétlen Erzsébet angol királynőt, akinek maskarába kellett öltöznie a koronázási komédiára, mint akkoriban az újságírók írták.

Az igazi királyokat azóta ismerte meg, amióta bejáratos lett a Durand de Chambord családba. Az ő fia is ilyen lesz, ő maga fogja megkoronázni. Jó, ha addig is tanul a fiú mindenfélét, és szórakozik, ha van hozzá tehetsége.

Émilie meg volt győződve, hogy ha kettesben találkozhatna a fiával, könnyen lebeszélné a Le Clusot-i gyár átszervezésével szemben tanúsított ellenállásáról.

Nathalie azért költözött Le Clusot-ba, mert Philippe-et ugyanúgy gyenge jellemnek ismerte, mint az anyja. Noblet elmondta Émilie-nek, hogy mivel töltik idejüket a fiatalok; a besúgói révén csaknem óráról órára értesült mindenről.

Pénteken Philippe csak késő délután érkezett vissza Lyonból, s akkorra már Nathalie és Bernarde bekvártélyozták magukat hozzá. Mindjárt elmentek vacsorázni egy közeli vendégfogadóba, s az estét Aixben töltötték; másnap Nathalie elhencegett a bejárónőnek, hogy több százezer frankot nyert a baccarán; „ez is merő kajánság" – gondolta Émilie, aki mindig vesztett. Csak hajnalban kerültek haza, és késő délutánig aludtak; Philippe be sem dugta az orrát a hivatalába. Este hét óra tájban az Alfa Romeót a grenoble-i országúton látták; senki sem tudta, hová mentek; korán visszaértek, de Philippe szobájának zsaluin át késő éjszakáig világosság szűrődött ki. „Nathalie azért ment Grenoble-ba, hogy kiegészítse a whiskykészletét" – gondolta Émilie. Ma, kora délután óta, a Le Clusot-i kocsmákat járták; Nathalie ánizspálinkát ivott. „A whiskyt még az éjszaka megitták... Ez a lány egy percig sem hagy békét Philippe-nek" – állapította meg Émilie.

Tüstént elhatározta, hogy megindítja a támadást a „kis vörös" ellen; szerinte ő volt az ellenfél gyenge pontja. Meg kell vásárolni a szak-

szervezeti bizalmit, azután Philippe elé tárni megvesztegethetőségének bizonyítékát. Ha bizalmas tanácsadónője elveszti a tekintélyét, Philippe nem fog többé törődni a dologgal.

Émilie Privas-Lubas előtt Noblet Amable asszonynak nevezte Pierrette-et. Ha az irodájában a titkárnőivel beszélt róla, csak úgy mondta, „a Pierrette", nem megvetésből, hanem azért, mert mindketten helybéliek voltak.

Émilie Privas-Lubas érdeklődött Amable asszony életrajza iránt. Azt várta, hogy Noblet megmondja, milyen módon lehet hatni a szakszervezeti bizalmira; Noblet-nak ez a mestersége.

De ebből semmi sem lett. Erre Pierrette gyerekéről kérdezősködött. Régi szokás, hogy az anyára, aki férj nélkül él, a gyerekén keresztül próbálnak nyomást gyakorolni. Émilie, a volt Letourneau feleség, húsz év után is könnyedén, sőt némi kedvteléssel vette elő a kisvállalkozók ügyes fogásait. Csakhogy a gyerek mindössze öt éves volt, és az unokabátyjánál lakott, aki gazdaember.

– Amable-né jó munkás?

– Elsőrangú.

– Nem gondoltak még rá, hogy művezetőt csináljanak belőle?

Ez is régi fogása a kisvállalkozóknak.

– Amable asszony elég kivételes egyéniség – mondta Noblet.

És hozzátette:

– Azt hiszem, második Cuvrot munkás lesz belőle.

Émilie mindjárt arra gondolt, hogy Cuvrot munkás, aki annak idején húsz éven át a Letourneau család réme volt, s végül is tönkretette a családot, őneki tulajdonképpen szolgálatot tett, persze tudtán kívül. Cuvrot vezette 1924-ben a nagy sztrájkot, amely tizenhárom heti harc után a munkások győzelmével végződött. Ugyanakkor Émilie Privas-Lubas arra tüzelte François Letourneau-t, hogy legyen hajthatatlan, és segítette is azzal, hogy kölcsönt kért az apjától, hogy kifizethesse tartozásait Letourneau-nak. Ez a soha vissza nem fizetett kölcsön juttatta végül is a fonodát a Privas-Lubas család kezére.

Émilie mindig mindenből tőkét kovácsolt: tisztességből és tisztességtelenségből, bátorságból és gyávaságból. Ezt hívta ő *reális gondolkodásnak.* Olyan mélységesen és olyan magától értetődő módon megvetette az embereket, hogy néha még Valério Empoli is megdöbbent rajta. Ő is megvetette az embereket, de őt ez elszomorította.

Émilie első gondolata az volt – bármilyen hozzáférhetetlennek festette le Noblet Pierrette Amable-t –, hogy mégis megpróbálja megvásárolni; mindig az volt az érzése, hogy François Letourneau rosszul csinálta Cuvrot munkással. De ha nem sikerül megvesztegetnie „Pilippe kis kommunistáját", majd a feddhetetlenségéből fog tőkét kovácsolni magának. Legelőször azonban látnia kell Pierrette-et. Émilie csak a saját ítéletére adott, és látnia kellett, hogy kivel lesz dolga.

– Beszélni akarok azzal a nővel – mondta Noblet-nak. – Hívassa ide.

– Holnap reggelre megidéztethetem a személyzeti osztályra – felelte Noblet. – De a lakásomra bizonyára nem hajlandó eljönni . . .

Egy lélegzetvételnyi szünet után hozzátette:

– Szó sem lehet róla.

Ez a „szó sem lehet róla" azt jelentette: „Még akkor sem, ha Privas-Lubas-Empoli asszony, özvegy Letourneauné kéreti."

– Akkor – mondta Émilie – én megyek el hozzá.

– Az egész város megtudja, nem kérhet semmit egy munkásnőtől a lakásán.

– Ránézve sokkal kompromittálóbb a látogatásom, mint énrám – felelte Émilie.

– Az igaz – helyeselt Noblet, egy pillanatnyi gondolkozás után.

Csodálatot érzett a munkaadója iránt, hogy így rátapint a dolgokra. Nyilvánvaló volt, hogy bármit mond majd Pierrette, az emberek rossz néven veszik Philippe anyjának a látogatását. Talán azt gondolják, hogy teherbe esett, és a mama azért jön, hogy békés megoldást találjanak.

Émilie megkérdezte Noblet-tól Pierrette házszámát a munkástelepen, és elment oda egyedül, gyalog.

Útközben arra gondolt: „Ha ez a kis Amable csakugyan rendes nő, magammal viszem Amerikába."

Pierrette-nek hasznára volt a félelem és a gyűlölet, amelyet Cuvrot munkás keltett a Letour-

neau családban: Émilie egyetlen dolgot becsült, a jellemszilárdságot. Az volt az egyetlen politikai elgondolása, hogy a kommunistákból valamilyen úton-módon vállalatvezetőket kell csinálni; a szocialisták megbuktak ebben a szerepben, mert – gondolta Émilie – pipogya fráterek voltak. Úgy látszott, a kis Amable szilárd jellem. Émilie elküldi gyakorlatra a FETA valamelyik amerikai üzemébe; azalatt Philippe majd csak talál valami más szeszélyt. Ha a kicsike megbecsüli magát, Émilie esetleg még magántitkárnőjévé is fogadja; mindig arról ábrándozott, hogy francia nő legyen mellette, értelmes, kimért, vaskalapos és konok, akárcsak ő maga. Ritka ábrándjai közül ez volt az egyik, egyébként mindig a közvetlen feladatokhoz tapadt. Felszította benne az ábrándozási hajlamot, hogy ismét Le Clusot-ban jár, ahol annak idején átesett a tűzkeresztségen.

Egyáltalán nem rótta fel Pierrette hibájául, hogy az ujja köré csavarja Philippe-et, ugyanis meg volt győződve róla, hogy Pierrette ezt teszi. Sőt, ez csak előnyös színben tünteti fel Pierrette-t, aki, úgy látszik, *karriert akar csinálni,* s nem is fog hozzá rosszul.

Egész úton örvendezett a tervének. Már évek óta nem ábrándozott ilyen élénken. A kulcsot Pierrette zárjában találta, kopogott, s tüstént be is nyitott. Bemutatkozott:

– Émilie Privas-Lubas.

Pierrette nemrég érkezett vissza Grange-aux-Vents-ból. Leroskadt egy székre a középső szobában, a szakszervezeti iratokkal telerakott asz-

talnál. Gondolatban újra átélte a nap eseményeit, és megpróbált rendet teremteni az érzései között. Hallotta a nevet, de nem fogta fel rögtön. Kérdően felhúzta a szemöldökét, amit Émilie Privas-Lubas nagyszerűen szemtelen mozdulatnak érzett, és el volt ragadtatva tőle: „Hasonló helyzetben – gondolta – én is így néztem volna."

– Most beszélt nekem magáról Noblet úr, a legnagyobb dicséret hangján.

– Igen?... – felelte szórakozottan Pierrette.

Próbálta megérteni, hogy ki is ez a nő. Ne felejtsük el, hogy Philippe-pel nem találkozott a fiú lyoni utazása óta, hogy egyébként is csak egyszer beszélt vele a FETA irodájában, és hogy sejtelme sem volt a különös alkuról, amelyet Nathalie kínált a mostohaanyjának.

Émilie vizsla szemmel nézett körül, tetszett neki a szoba. Az iratszekrénynek átalakított tároló, az iratcsomók az asztalon, a csupasz falak (a Munkás-Paraszt-Almanach kalendáriumát leszámítva), a nőies dolgok hiánya, a legkomolyabb lyoni vállalatok irodáit juttatta eszébe.

„Privas-Lubas?" – töprengett Pierrette. Hirtelen felfogta, hogy ez a nő Georges Letourneau özvegye, aki feleségül ment egy lyoni pénzemberhez, és akiről Mignot beszélt, amikor elmesélte a Philippe-nél tett látogatását.

– Miről van szó? – kérdezte hűvösen.

„Úgy csinál, mintha nem ismerné Philippe és Nathalie haditervét" – gondolta Émilie csodálattal.

Pierrette csak most jutott arra a következtetés-

re a Mignot-tól hallott bizalmas részletek alapján, hogy ez a nő, aki előtte áll, bizonyára Philippe anyja. „Hát persze, hiszen ő Georges Letourneau özvegye; hogy milyen fáradt is vagyok!"

Émilie ezalatt Pierrette-et fürkészte. Kartonruhája szegényes volt, de kifogástalan ízléssel készült. Hátrafésült haját egyénien csavarta kontyba a nyakán. Ez megérlelte Émilie elhatározását. Szeretett volna hirtelen határozni: „mint egy tábornok" – szokta mondogatni. Különös dolog, de ez az ardèche-i kispolgári asszony, aki csak az apácákhoz járt iskolába, és mit sem konyított a régi és az új irodalomhoz, végigolvasta az 1914–1918-as háború tábornokainak emlékiratait. Ha lett volna kedvenc szórakozása, bizonyára a hadijáték lett volna.

Minden kertelés nélkül feltette Pierrette-nek a kérdést:

– Eljönne velem Amerikába?

Szép Maszk nem ment haza. A Géline partján ténfergett. Pierrette-nél szeretett volna lenni, Pierrette-tel. Nem tudott másra gondolni. Életében először érzett ilyet, s úgy hitte, össze sem lehet ezt hasonlítani vele, ahogy ezelőtt már oly sok más nőt kívánt. A szíve nehéz volt; egészen megdöbbentette, hogy ilyen soká is tarthat, és nem értette, miért, legfeljebb annyit tudott, hogy Pierrette-nek része van benne.

A patakparton egyszerre csak belebotlott egy várakozó Alfa Romeóba; egy percre elterelte gondolatait a bánatáról. Szerette a szép gépeket,

és büszke volt rá, hogy a világ legszebb autóit, tudomása szerint, Olaszországban gyártják.

Le Clusot-ban ritkán áll meg luxuskocsi. Erről sem tudta, kié. Körüljárta; ha merte volna, felemeli a gépháztetőt, hogy megint megnézze a motort, amelyet olyan behatóan tanulmányozott a milánói autókiállításon.

Egy fiatal nő jött ki a szemközti kávéházból. Átment a kocsiúton, és miközben megfogta az ajtókilincset, rámosolygott Szép Maszkra.

Csillogó volt a szeme, a tekintete egy kissé tétova. A fiú rögtön arra gondolt, hogy részeg. Eszébe sem jutott, hogy hibáztassa érte. Sohasem volt szigorú az asszonynéphez, csak az ellenállás idején, ha árulót talált köztük.

– Ezt veszélyes vezetni – mondta, könnyedén megcirógatva az almazöld kocsi orrát.

– Jó estét, Szép Maszk – mondta a nő.

Szép Maszk megdöbbenten nézett rá.

– Nem ismer meg? – kérdezte a nő. – Megtapsoltam magát egy este a bálban, amikor elagyabugyálta a rugbycsapat kapitányát... „Ide, Le Clusot-i rugbyzők!... Ide!"

Nagyot nevetett, és újra utánozni kezdte a fakereskedő fiának segélykiáltását.

Szép Maszk arra gondolt, hogy ez a nő biztosan még sokkal részegebb, mint amilyennek látszik.

– Maga szerelő? – kérdezte a nő.

– Félig-meddig.

– Tanácsra volna szükségem...

– Szíves-örömest.

A fiú várt. A nő feléje lépett egyet, kinyitotta

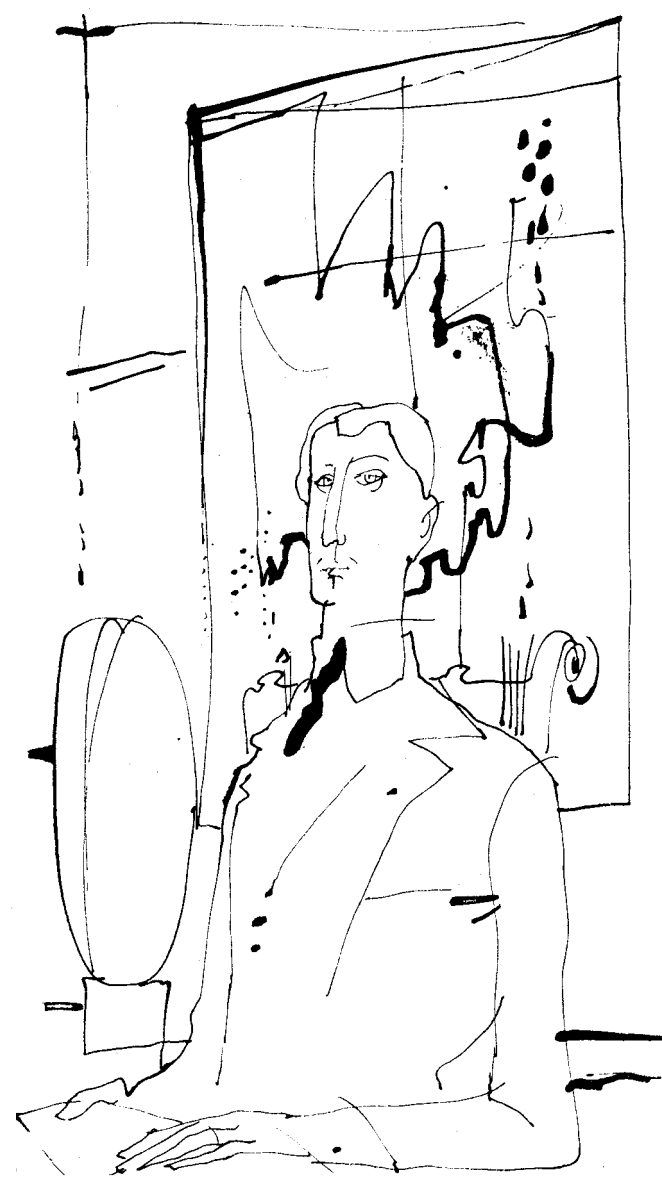

a száját, de nem mondott semmit. Ahogy lépett, megingott egy pillanatra. Még egy lépést tett, és rátámaszkodott a kocsi orrára.

A fiú arra gondolt, hogy a nő bizonyára tökrészeg, és alighanem neki kell elvinni oda, ahová menni szeretne, nyilván a kastélyba. Most emlékezett csak rá, hogy a bál estéjén a Letourneau fiú társaságában látta. Boldog volt, hogy Alfa Romeót vezethet, ha csak rövid távon is.

– Nézze csak meg – mondta a nő, és megpaskolta a kocsi orrát.

Odább lépett, a fiú felnyitotta a motorházat, és megsimogatta a motor nikkelezett alkatrészeit. Az autó szerkezete tiszta és csillogó volt, mint egy ékszerüzlet kirakata. A nő csak nézte, ahogy a fiú vizsgálja a csodálatos motort.

– Hol a hiba? – kérdezte Szép Maszk.

– Sehol – felelte a nő.

S a szemével rámosolygott.

Szép Maszkot nem lepte meg a dolog. Ilyen kalandjai már a saját hazájában is voltak. Olaszországban elég gyakran megesik, hogy külföldi nők szemérmetlenül udvarolnak jóképű fiatalembereknek. Capriban, a Piccola Marinán a bárkakikötő, ahonnan szigetkerülő sétahajózásra lehet indulni, valóságos férfivásár: az ügy a környék sziklás öbleiben bonyolódik le. Szép Maszkot már tizennyolc éves korában gazdag külföldi nők méltatták figyelmükre. De már régóta elhárította a közeledésüket, mert sértette, hogy értékes valutájú országokból azért jönnek asszonyok az ő hazájába, hogy jutányos áron meghágassák magukat.

Szép Maszk elfordította a fejét, és kimérten visszacsukta a gépháztetőt. Ebben a pillanatban Bernarde és Philippe kiléptek a kávéházból, és feléjük tartottak. Ez kapóra jött, hogy sértés nélkül otthagyhassa a kis nőt. Szép Maszk nem szerette megalázni a nőket, még akkor sem, ha szemérmetlenek voltak, *senza vergogna.*

Még kezében volt a gépháztető fogantyúja, amikor borzasztó gondolata támadt: Pierrette is csak tenyészménnek használta. A külföldi asszonyok, akikhez tizenhat éves korában járt, úgy tettek, mint Pierrette, rögtön utána mindig mintha el is felejtették volna. Visszafordult Nathaliehoz, és dühösen a szemébe vágta:

– *Non me lo insudicerei per lei.*[1]

Ez a legsúlyosabb sértés, amivel olasz ember utcanőt illethet. Nathalie Empoli tökéletesen értett olaszul. Összerándult az arca, mintha kővel dobták volna meg.

Szép Maszk ugyanabban a pillanatban el is szégyellte magát. Nagy léptekkel sietett tovább, tele volt haraggal önmaga, Nathalie meg Pierrette ellen.

Philippe és Bernarde betuszkolták a merev és hideg Nathalie-t az autóba. Bernarde elhajtott. Nathalie szája nyitva maradt, feje minden zökkenőnél a mellére csuklott.

Szép Maszk ezalatt dühösen rótta az utcákat. Összegyűjtötte a sérelmeit. Le Clusot-ban az olaszokat csak alantas munkára alkalmazzák, amire francia nem hajlandó; kubikusnak, favágónak,

1 Nem mocskolnám be magával.

béresnek. Nem tűrhette, még ha digó volt is, hogy Pierrette ne lásson benne mást, mint szerelmi napszámost.

Émilie Privas-Lubas ajánlatára Pierrette találomra válaszolt:

– A munkakörülmények mások Amerikában, mint itt.

Ahogy a nagybátyja, Amable bácsi szokta, ő is időt akart nyerni, hogy lássa, hová lyukad ki az ellenfele. Émilie Privas-Lubas nem mindennapi ajánlatának a rugói teljesen ismeretlenek voltak előtte. Émilie azonban továbbra is meg volt győződve, hogy Pierrette a végsőkig ki akarja használni stratégiai előnyét. Eleinte csak jobban becsülte érte. De most, hogy ilyen hűvösen válaszolt a világrengető javaslatára, hogy magával viszi Amerikába, már túlzásnak érezte. „Ezeknek a falusi libáknak – gondolta – nincs arányérzékük. Mennyi időt elvesztegethetek majd, amíg megnevelem!" Émilie el sem tudta képzelni, hogy egy amerikai műhelygyakorlat tervére a fiatalasszony ne ugorjon ki a bőréből; ő ugyan megvetette az amerikaiakat, a Durand de Chambord család kivételével, de meg volt győződve elvitathatatlan fölényükről; Valério nézeteit a nyugati tömb elkerülhetetlen összeomlásáról őszerinte csak a zsidó kajánság sugallta. Támadásba lendült.

– Maga kemény fából van faragva – mondta. De mit gondol, mire megy vele?

Pierrette figyelmesen nézett rá.

– Politikai karrierre pályázik? – folytatta

Émilie. – Maga is éppúgy tudja, mint én, hogy a háború vége óta senki sem *futotta ki* magát a maga pártjában a fiatalok közül. Maguknál aszerint halad előre valaki, hogy milyen régóta párttag. Azt reméli, hogy megválasztják képviselőnek? A nemzetgyűlésben mindig ugyanazok szónokolnak, a régi gárda. Azt is tudja, hogy a pártja lefoglalja majd képviselői tiszteletdíjának háromnegyed részét; magának havi harmincötezer frankja sem marad. És erre a nyomorúságra is mennyit kell még várnia!... Fejezzük be. Nem fenyegetem vele, hogy elküldjük a gyárból, szerintem maga fölötte áll az ilyesminek. Sőt, maga még abból is hasznot húzhatna. Maga itt utamban van, *pillanatnyilag*. Használja ki. Mit kíván?

– Nem értem – felelte Pierrette, és nem is hazudott.

– Most zsarolnak a gyermekeim, de ennek egyszer vége szakad – folytatta Émilie. – Ne éljen vissza a helyzettel. Aki folyton ötöst húz, előbb-utóbb veszít a baccarán.

Pierrette-nek fogalma sem volt a baccara játékszabályairól, és nem fogta fel azonnal azt sem, hogy „a gyermekeim" Philippe-re és Nathalie-ra vonatkozik. Csak annyit értett, hogy Émilie Lubas-Privas látogatása és különös javaslata nyilván valami félreértésből származhat. Minthogy becsületes volt, s meggyőződése szerint a munkásproblémák különben sem oldhatók meg egyéni sakkhúzásokkal, a legtermészetesebb hangon azt mondta:

– Meggyőződésem, asszonyom, hogy félreértés van a dologban.

Émilie nem tudta, csodálja-e Pierrette határozott tárgyaló modorát, vagy megvesse-e, hogy nem tudja gyorsan kihasználni a helyzetet. Cigarettára gyújtott, hogy időt nyerjen a gondolkodásra. Hátradőlt a karosszékben, hogy kifújja magát. Berzenkedett. „Ez itt ragad" – gondolta Pierrette. Bosszantotta ez a magatartás.

– Egyáltalán – kiáltott fel –, ki küldte ide magát? – Én magát személyesen nem ismerem, és nem is óhajtom megismerni. Mint szakszervezeti bizalmi pedig csak az igazgatósággal akarok tárgyalni.

„Ostoba liba ez – gondolta Émilie. – Noblet öregszik; túlbecsüli az ellenfelet."

– Nem jól teszi – mondta Émilie –, hogy Philippe-ben jobban megbízik, mint énbennem. Philippe nem sokáig marad meg egy-egy nő mellett...

Pierrette egyszeriben megértette, honnan eredt a félreértés. Felkacagott.

Ebben a pillanatban gyors léptek zaja hallatszott. Feltépték az ajtót. Szép Maszk belépett.

– Beszélnem kell veled *all'istante stesso*[2] – mondta, és karon ragadta Pierrette-et.

Észrevette, hogy még egy nő van a szobában, rá se nézett, azt hitte, hogy Pierrette munkatársa.

– *Mi scusi*[3] – mondta a nőnek –, meg kell beszélnem valamit Pierrette-tel.

2 Azonnal.

3 Bocsásson meg.

Félrecsúszott nyakkendővel, csapzott hajjal, izzadságtól nedves, kipirult arccal állt ott. Hevesen szorította Pierrette karját.

Pierrette gyengéden kiszabadította magát. Sápadt arca és lassú mozdulatai egészen leszerelték Szép Maszkot. Pierrette ránézett Émilie-re, bemutatta neki Szép Maszkot.

– A szeretőm.

Émilie Privas-Lubas már állt.

– Látom – mondta –, hogy az ágyban jobban szereti a szicíliaiakat.

Elsietett. Pierrette visszatartotta Szép Maszkot, aki már-már Émilie után vetette magát.

A küszöbről Émilie Privas-Lubas visszakiáltott:

– Tudhattam volna, hogy veszedelmes apacstanyára jövök . . .

Becsapta az ajtót, és lépteinek zaja gyorsan távolodott.

Pierrette visszafordult Szép Maszk felé. Kacagott.

– Nem is tudod . . . – mondta.

És egyre csak nevetett.

– Nem is tudod – hajtogatta –, nem is tudod, hogy ez a nő . . .

Odasimult a fiúhoz, ahogy a fenyőliget szélén szeretett volna, s ahogy akkor nem tette. Szeme megtelt könnyel, s a könnyek most ki is bugyogyantak. Hangtalanul zokogott. Szép Maszk magához ölelte.

Együtt aludtak el a piros dunyhás, hajó alakú, nagy ágyon, amelyet a fiatalasszony Amable bácsitól kapott.

HARMADIK RÉSZ

Pierrette Amable-nál tett látogatása után Émilie Privas-Lubas vissza se ment Noblet-hoz, be sem nézett a fiához, hanem visszatért Lyonba magas karosszériás Rolls-Royce-án. Mint emlékszünk, ez május utolsó vasárnapján történt.

Másnap délután Philippe Letourneau személyzeti igazgatói irodájában éppen az orosz forradalom történetét olvasta, egy trockista munkát, amelyet először a Szovjetunióval rokonszenvezőnek érzett, mert mint a magafajta fiatalok legtöbbje, hallatlanul tájékozatlan volt a legújabb kor történelmében; éppen kezdett eltűnődni, hova akar kilyukadni a szerző, amikor megszólalt a telefon. Nem volt egyetlen barátja sem Le Clusot-ban, mint tudjuk, Lyonban vagy Párizsban, ahol azelőtt élt, legfeljebb ivópajtásai akadtak, akiket többnyire Nathalie révén ismert meg, és akik meg is feledkeztek róla, mihelyt elkezdte Le Clusot-i üzemgyakorlatát.

A telefonban mostohaapjának, Valério Empoli bankárnak a hangja szólalt meg, kérte, keresse fel, „ha lehet, azonnal", a bank székházában, Lyonban. Már küldött is érte kocsit. Philippe habozás nélkül beleegyezett, és amikor kisvártatva megérkezett a kocsi, elment Lyonba, anélkül, hogy búcsút vett volna Nathalie-tól, aki odahaza várta. Előre érezte, hogy féltestvére ellenezni fog minden magánbeszélgetést, amelynek valószínűleg közvetítés a célja. Ritkán mert szembeszegülni Nathalie-val, mert öntudatlanul is érezte, hogy a lány az erősebb jellem.

Amikor este hazaérkezett, sem Nathalie-t, sem Bernarde-ot nem találta otthon, csak egy rövid üzenetet az ágyon:

Szegény Philippe-em, hallom (mert én mindenről értesülök), hogy az első csengetésre mindjárt haptákba vágtad magad. Meg vagyok győződve róla, hogy minden vonalon engedtél. A te dolgod. Egyformán utálom a te erélytelenségedet, és az anyád keménységét. A ti dolgotok. Úgy gondoltam, hogy ennek a szurdokvölgynek az éghajlata nem tesz jót az egészségemnek. Máris utazom Bernarde-dal a délvidékre. Ha közölnivalód van, írj Cannes-ba, poste restante.

Nathalie

Nathalie csak októberben jött vissza Le Clusotba. Segített nekem összeszedni és rendbe rakni a leveleket, amelyeket közben Philippe-pel váltott.

Az elsőt Philippe írta, mihelyt elolvasta az ágyon hagyott üzenetet.

I. levél

PHILIPPE LETOURNEAU NATHALIE EMPOLINAK

Le Clusot, 195* június

Siettem, hogy beszámoljak a győzelmünkről, és helyetted csak vészjósló üzenetedet találom. Eszesebbnek gondoltalak.

A harc kemény volt.

Anyám ott ült apád irodájában azzal a szilárd

elhatározással, hogy előbb engem tör meg, azután rajtam keresztül téged.

Ugyanazzal érvelt, amivel a múltkor. Ha nem egyezem bele a Le Clusot-i gyár átszervezésébe, ha te nem adod meg a felhatalmazást, hogy emelni lehessen a FETA tőkéjét, az amerikai részvényesek meg fogják unni, hogy az ő osztalékaikkal tüntessék el a mi deficitünket, és kénytelenek leszünk bezárni valamennyi franciaországi üzemünket.

Az apád érvelése árnyaltabb volt. Elismerte, hogy Noblet-val együtt készített tervünk idővel lehetővé tenné a deficit felszámolását. De belátta, hogy az amerikai részvényesek türelmetlenek. „Márpedig – folytatta – mivel semmit sem tudok megtagadni az anyádtól . . ."

Én azonban hajthatatlan maradtam, egyre azt ismételtem, hogy sem te, sem én nem megyünk bele olyan megoldásba, amelyben a Le Clusot-i munkások húzzák a rövidebbet.

Végül az apád tett egy javaslatot, amely látszólag (tekintettel akart lenni az anyám érzékenységére), de teljes egészében eleget tesz a követelésünknek.

– Azt javallom – mondta –, hogy ne szervezzük át az egész Le Clusot-i gyárat, hanem egyelőre csak egyetlen műhelyt szereljünk fel. Ezt a piciny, jelentéktelen átszervezést azonban úgy felfújjuk, olyan hűhót csapunk körülötte (mondja nekem), hogy mindenki el lesz tőle ragadtatva, a te amerikai barátaid is (mondja az anyámnak), meg a te kommunista barátaid is (mondja énnekem).

Megdöbbenve néztünk rá. De ő már folytatta is, azon a könnyed hangon, amely annyira idegesíti az anyámat, mégsem meri kifogásolni, hiszen ez a hang járja abban a társaságban, amelybe csak mostanában sikerült bejutnia.

– Az amerikaiak – mondta – sokkal közelebb állnak, mint hiszik vagy hisszük, azokhoz az indián törzsekhez, amelyek a Mayflower telepeseinek partraszállása előtt az Újvilágban laktak. Az amerikaiak megmaradtak fétisimádóknak. Mostanság egyik fétisük a „termelékenység". Miért ne áldozzunk a „termelékenység" fétisének, ha lecsillapithatjuk amerikai részvényeseinket, anélkül, hogy egy filllérünkbe is kerülne?

– S a munkásainknak sem – mondtam határozottan.

– Ezt akarom mondani – felelte az apád. – A munkásainkat nem választom külön saját magunktól . . .

Valami huncutság villant meg a szemében, nem is tudom, az anyámnak vagy nekem szólt-e a pillantás – bizonyára mindkettőnknek, másmás célzattal.

Szóval „termelékenységi hadműveletet" javasolt, amely csak egyetlen műhelyt érint, de óriási hírverést csapunk körülötte. Gondoskodunk róla, hogy a francia és a nemzetközi sajtó lépésről lépésre figyelemmel kísérje az ügyet, mint valami hadműveletet. Ha kész a műhely, meghívunk egy minisztert, hogy nyissa meg. Megfizetjük az útiköltségét egy amerikai részvényesküldöttségnek, amelyet Párizsból autóbuszon hozunk be, közben egy kis pihenőt tartunk a burgundiai borpincék-

ben. Az apád már be is vetette a FETA propagandaosztályának vezetőjét, „akiben egy nagy színműíró veszett el" – mint mondja.

– Az amerikai fétisnek – mondta ki a tételt – sokkal jobban szolgálhatunk egy jól megrendezett színjátékkal, mint a gépek és berendezések lassú és költséges átalakításával.

– A FETA-nak az lesz belőle a haszna (magyarázta az anyámnak), hogy nem kell azonnal nagy tőkét befektetnie egy vállalkozásba, amelynek a jövedelmezősége szerintem még nem igazolódott be.

– Francia gyáraink munkásainak pedig (mondta nekem) azért lesz előnyös, mert nem súlyosbodnak az életkörülményeik, holott különben kikerülhetetlen volna. Akik a kiszemelt műhelyben dolgoznak, fizetésemelést kapnak... a termelékenységi hadművelet reklámozására előirányzott költségvetésből (mondta az anyámnak)...

Miközben hallgattam az apádat, rád gondoltam. Bizonyos voltam benne, hogy összeszidsz, ha „engedek", mint írod. De kinek vagy minek engedek? Akárhogy is kerestem, nem találtam hibát az apád érvelésében, és még most sem találok, hogy elolvastam a leveledet.

– Ha elég nagy zajt csapunk a hadművelet körül – fejtegette az apád (az anyámnak) –, megtéríttethetjük a költségeket a kormánnyal. Súlyos milliókat irányoz elő a költségvetés „a termelékenység növelésének ösztönzésére", ennek a tételnek a felhasználásáról még nem történt intézkedés. Jogosan megilletne valami belőle...

Aztán felém fordult:

– Neked köszönhetjük – mondta – a kérdésnek ezt a szerencsés megoldását. Ha nem hívod fel a figyelmünket, hogy milyen ellenségesen fogadnák a munkások franciaországi gyáraink átszervezését, feleslegesen elégedetlenséget keltettünk volna mindenkiben, még az amerikaiakban is, mert szokás szerint azt állították volna, hogy az örökké maradi francia munkaadók nem tudják meggyőzni a munkásokat a tőke és a munka érdekközösségéről...

Én, miközben hallgattam, Pierrette Amable-ra és Frédéric Mignot-ra gondoltam. Előre átéltem, hogy fogom elbeszélni nekik, milyen kegyetlen gúnnyal beszél a mostohaapám az amerikai fétisekről, s milyen jól kitolunk a „jenki imperialistákkal" (ahogy a kommunista sajtó nevezi őket). Elképzeltem Mignot hűvös, de őszinte dicséretét és Pierrette Amable elnéző, ezúttal szinte gyengéd mosolyát. Nem értettem és még mindig nem értem, miért kellene visszautasítanom Valério ajánlatát...

– Azt javaslom – folytatta –, hogy vedd a pártfogásodba ezt a vállalkozást. Munkásbarátaid hálásak lesznek neked, hogy megakadályoztad a tömeges elbocsátást. Leendő amerikai üzlettársaiddal szemben pedig megerősödik a helyzeted.

– Hát ez az, amire fütyülök. Csodálom, hogy apád ennyi idő alatt sem vette észre: semmi kedvem a gyárosi vagy bankári életpályához. De lehet, hogy csak azért beszélt így, hogy megnyugtassa az anyámat.

– A neve pedig – mondta – „FETA–Philippe Leourneau termelékenységi művelet" lesz... Képzeljétek, milyen hangon indul meg a sajtóhadjárat: „Egy keménykezű gyáros unokája gyökeresen átalakítja a családi vállalatot..."

Hangtalanul nevetett. Anyám föltette a sötét szemüvegét, amelyet akkor hord, ha pókerezik, nem tudom ugyan, miért, hiszen az arca sohasem fejez ki semmit. De nem volt ellenvetése. Nekem sem, mert nem tudtam felfedezni csapdát Valério javaslatában s még most sem tudok...

– Ne vedd magadat túlságosan komolyan – szólt hozzám az apád.

– Én nem hiszek fétisekben – feleltem.

– Ha nem szédítenek meg a dicséretek, amelyeket a „FETA–Philippe Letourneau termelékenységi művelet"-ért kapsz majd, elmondhatod, hogy nagy lépést tettél előre. A nagyapád végső soron csak kisiparos volt. Te pedig jártasságra teszel szert a dramaturgiában, amely ma minden nagy üzlet veleje. Viszontlátásra, Philippe!

– Viszontlátásra, Valério! – feleltem ezúttal nehezteléstől nélkül.

Mondhatom, tetszik nekem az esze járása. Meg kell magyaráznom barátaimnak, hogy nem lehet minden nagypolgárt egy kalap alá venni, s előfordulhat, hogy egy pénzember humanista.

Most rajtad a sor, hogy állld a szavadat, a szavunkat. Mit feleljek holnap az anyámnak, ha követeli az aláírásodat ahhoz a bizonyos meghatalmazáshoz? Félek, hogy eltűnésed a feje tete-

jére állít mindent. Kérlek, telefonálj neki, mihelyt megkaptad a levelemet.

De egyelőre félre a gondokkal, nem emésztem magam a hóbortjaid miatt. Holnap reggel irodanyitáskor hivatalosan magamhoz kéretem Pierrette Amable-t, hogy közöljem vele, győztünk.

Ölellek, Nathalie, kis vadóc.

Philippe

II. levél

NATHALIE EMPOLI PHILIPPE LETOURNEAUNAK

Saint-Tropez, 195* június

Na, veled *kitoltak*, szegény Philippe-em.

Még ki sem léptél a bankból, az anyád már fel is hívta telefonon a „kastélyt" (ahogy Le Clusot-ban mondják), hogy érvényesítse a győzelmét.

A nagyapád bekopogott a szobád ablakán: „Az a rabló menyem kéret a telefonhoz" – szólt be hozzám. Igazán kedves tőle, hogy fárad egy „rabló" miatt, aki mindenéből kifosztotta. Én rögtön letettem volna a kagylót. Mi folydogál a Letourneauk ereiben vér helyett?

Megüzentem, hogy nem vagyok otthon. Én tüstént elmentem, hogy ne kelljen összeszidnom téged, ha hazajössz. Mert mindenki tudja, hogy te vagy a gyengém.

Képzelem, a kis kommunistád melegen megköszönte, hogy megkímélted a harctól. A kis ártatlan bizonyára nem tudja, hogy a végén annál nagyobbat csattan az ostor. Emlékszel a gyerek-

versikére: „És a szegény Hüvelyk Matyi, ha semmi sem marad neki, csak a tányért nyalja, csak a tányért nyalja." Csak nyaljátok a tányért mind a ketten. Én napozok.

Nathalie

(Ez a levél meg a következő keresztezte egymást. Philippe Letourneau tehát még nem kapta meg a II. levelet, amikor a III. levelet írta.)

III. levél

PHILIPPE LETOURNEAU NATHALIE EMPOLINAK

Le Clusot, 195* június

Az anyám hamarabb Le Clusot-ban termett, mint gondoltam volna, alig két órával utánam.

– Hol van Nathalie?

Megmutattam neki a nyájas levelet, amelyet az ágyamon hagytál. Egy szava sem volt. Amikor megkérdeztem, mit jelent ez, vonogatta a vállát. Ő is, akárcsak te, eleve meg van győződve, hogy felesleges igyekezet megértetni velem valamit.

Hanem faggatni kezdett: mit mondott Nathalie? Mit csinált? Találkozott az apjával? Kérdezd meg a szobalányt, merrefelé ment el. Mint a hekus a detektívregényekben. Minden újabb kérdésre megrándult a karom; olyan hangon beszélt, hogy már-már az arcom elé kaptam a kezemet, mintha most kapnám a nyaklevest. Azt válaszoltam, ami a nyelvemre jött. Nem is köszönt, amikor bejött, akkor se, amikor elment; feltűnt, eltűnt, mint a Komtur szobra.

Ma reggel már kilenckor felhívtam az apádat, megmondtam neki, hogy elutaztál. Már tudta (persze). Megkérdeztem:

– Folytatódik a hadművelet?

– De mennyire – felelte –, miért ne?

– Nathalie nem adta meg az aláírást az anyámnak...

– Miféle aláírást?

– A meghatalmazást.

– A meghatalmazásnak semmi köze (egy árnyalatnyi gúnnyal a hangjában)... a „FETA – Philippe Letourneau termelékenységi művelet"-hez.

– Tehát elmondhatom...

– Tehát elmondhatod barátaidnak a sikereidet.

Tüstént hívattam Pierrette Amable-t. Mihelyt belépett az irodámba, odamentem hozzá, és kezemet a vállára tettem. Tegnap még nem mertem volna.

– Nyertünk! – kiáltottam.

Félretolta a kezemet.

– Mit nyertek? – kérdezte.

– Nem szervezik át a gyárat. Elintéztem a mostohaapámmal.

Csaknem ugyanolyan hűvös pillantással nézett rám, mint az anyám.

– Min mesterkednek? – kérdezte tőlem.

– Én mesterkedem?

– Maga meg a családja...

– A féltestvérem – mondtam –, Nathalie Empoli, hathatós segítségével...

Nem hagyta befejezni:

– Mit fecsegett az anyjának?

Majdnem olyan vizsgálóbírói hangnemben beszélt velem, mint az anyám. Pattogtak a kérdései.

– Milyen jogon beszélt rólam az anyjának? Hányszor találkoztunk? Mit képzelt?

Elég az hozzá, végül is megértettem, hogy az anyám vasárnap délután Le Clusot-ban járt, mialatt Bernarde, te meg én az előző napi mámorunkat aludtuk ki. Úgy meglátszhatott az arcomon a meglepetés, hogy a „kis vörös" (ahogy te nevezed) hirtelen abbahagyta a faggatást. Egy percig csendben nézett rám, egy cseppet sem törődve vele, hogy mit gondolok, mintha csak állatkerti példány lennék. Aztán szelíden elnevette magát.

– Nahát, igazán nem értem a maguk viselkedését.

– Bizonyára valami félreértés történt – mondtam.

– Meséljen el mindent az elejétől – mondta.

És nyugodtan leült a klubfotelbe, amelyet olyan nehezen tudtam kicsikarni a FETA gondnokságától.

Elmeséltem neki – egy kissé zavartan, mert szótlanul figyelt rám, szinte megfélemlített – első lyoni lépésemet Noblet-val, Valério érdeklődését helyzetjelentésünk és javaslataink iránt, anyám ellenkezését, a te közbelépésedet és hogy milyen választás elé állítottad az anyámat. Áttértem az előző napi megidéztetésemre; hangsúlyoztam, milyen szilárdan fenntartottam álláspontomat, elmondtam, milyen kiegyezéses megoldást ajánlott Valério . . .

– Mi a véleménye róla? – kérdeztem végül.

– Nem értem egészen – mondta.

– Mit nem ért egészen?

– Először is hogy mi indította a féltestvérét erre a zsarolásra . . .

– De – kiáltottam – mi a véleménye az eredményről, amelyet végül is sikerült elérni?

– Ezt még meg kell beszélnem az elvtársakkal – mondta. – De nagyon valószínű, hogy a szakszervezet elítéli . . .

Elmosolyodott.

– . . . elítéli a „FETA–Philippe Letourneau termelékenységi művelet"-et. A magam részéről – tette hozzá – kérni fogom az elvtársakat, hogy lépjenek fel ellene.

– És én azt hittem, hogy örömet szerzek magának! – kiáltottam.

– De hát miért, ugyan miért akar a maga családja mindenáron örömet szerezni nekem?

– De hiszen – mondtam –, de hiszen . . .

– Melyik műhelyben akarja megvalósítani a FETA – kérdezte hirtelen – az úgynevezett „termelékenységi művelet"-et?

– A Százas Műhelyben (azt javasolta Valério, el is felejtettem megírni).

– Az a gyár legnagyobb műhelye.

– Ezt kifogásoltam én is a mostohaapámnak. Azt felelte, hogy mivel a Le Clusot-i gyár több mint ezer munkást foglalkoztat, mindössze egytized részük lesz kénytelen „változtatni a szokásain". Meg hogy egyébként is előnyösebb bért kapnak.

– Elbocsátások lesznek.

– Mostohaapám határozottan kötelezettséget vállalt, hogy a Százas Műhelyben feleslegessé váló munkásnőket más műhelyekben helyezi el. Egyetlen elbocsátásra sem kerül sor.

– Tapasztalatból tudjuk – felelte –, hogy mit érnek az ilyen ígéretek. Szinte bizonyosra vehető, hogy a szakszervezet állást foglal a maga „termelékenységi művelete" ellen.

– De hiszen én azt hittem, nagyon jól teszem . . .

Olyan bárgyú képet vághattam, amilyen bárgyú vagyok. Megint úgy nézett rám, mint valami csodabogárra.

Aztán elkezdte magyarázni (azt hiszem), hogy a kapitalizmusban miért fizetnek rá mindig a munkások a termelékenység emelésére. Őszintén szólva nem is figyeltem rá. Csak annyit jegyeztem meg (és az egész ügyből ennyi maradt bennem), hogy a munkáspolitika nagyon bonyolult játék, és én nem ismerem a szabályait. Csapnivalóan bridzselek (te vagy a megmondhatója), és most ugyanolyan hibát követtem el, mint a bridzsben, amikor azt hiszem, remek dolgot csináltam, pedig óriási bakot lőttem.

Miközben leckéztetett a fiatal mozgalmi nő, arra a meggyőződésre jutottam, hogy anyám és Valério szándékosan intézték úgy, hogy helytelenül adjam elő a „kívánságaimat", hogy „belekeverjenek", és úgy éreztem, mindenki becsapott, még te is. Sőt, Pierrette Amable joggal vet meg engem: én már mindig *elgaloppírozom* magam.

Anyám a második házassága után talált az

apád környezetében egy angolokat majmoló francia társaságot. (Valério ugyanolyan fenntartás nélkül – ha nem is olyan szemtelen nyíltsággal – rajong az angolokért, mint az anyám az amerikaiakért.) Anyám mindjárt felvett néhány nyelvi nyegleséget. Én tizenhárom éves voltam akkor. „Már megint *elgaloppírozta* magát, fiam – hajtogatta esténként –, kénytelen leszek *megzabolázni.*" Lovas kifejezéseket használt; amikor rájöttem, mélységesen rosszul esett. Elhatároztam, hogy nem engedem idomítani magam. És hogy csak azért is *elgaloppírozom* magam, akárhogy is *megzaboláznak.*

– Egy szó, mint száz – mondta Pierrette Amable –, ha igazi munkáltató lenne, rögtön megértette volna, mit jelent ez a művelet. Maga hagyta, akármit gondolt is, hogy vezesse az osztályösztöne, és ugyanarra az eredményre jutott... – (Nem tudom, pontosan adom-e viszsza a kifejezéseit; ennek a politikai bridzsjátéknak nem ismerem a nyelvét; de *grosso modo* ezt értettem a szavaiból).

Pierrette Amable *megzabolázott.* Ő is úgy viselkedik, mint egy lovász. De most – első ízben – szinte jólesett, hogy *megzaboláztak.* Talán mégsem vagyok születési hibás példány. Egyébként a lovászmodor sokkal jobban áll Pierrettenek, mint az anyámnak, aki nemrégiben kapaszkodott fel a nyeregbe.

– Sztálin – mondtam hirtelen (hogy mentsem a látszatot) – azt írta, hogy tudni kell kompromisszumot kötni. (Halványan emlékeztem rá, hogy olvastam ilyent valahol.)

– Maga nem kompromisszumot kötött – *zabolázott* meg szeliden Pierrette. – Maga a minden hájjal megkent burzsoá politikusok módjára alkut, kupeckedést kezdeményezett. Mint várható volt, az az eredmény – folytatta –, hogy az anyja azt hitte rólam, hogy a szeretője vagyok.

Csak akkor értettem meg, amikor ideértünk a beszélgetésben, hogy miért jött az anyám Le Clusot-ba vasárnap délután: azért, hogy tárgyaljon a Pierrette és énköztem sejtett „viszony" megszakításáról.

Annyira fel voltam háborodva, olyan dühös voltam, úgy röstelltem magam, olyan heves kifejezéseket használtam, hogy Pierrette Amable végül is megsajnált. Szelíden elbúcsúzott, és távozóban *csaknem gyengéd* mosollyal nézett a szemembe.

Tanulság: ördög vigye a „FETA–Philippe Letourneau termelékenységi művelet"-et! Bridzsdzsezzetek nélkülem: *nem ér a nevem.* Újra „belevetem magam kedvenc tanulmányaimba" a tábori ágyamon, meg napi néhány órán át, amikor a hivatalban vagyok a tarka borjúbőrből készült szép fotelben, amelyet tőled kaptam ajándékba. A derék Noblet vigyázni fog, hogy ne háborgassanak. Csak az a baj, hogy már nem érdekelnek a könyvek . . .

Nagy szlemmet kívánok!

Philippe

IV. levél

PHILIPPE LETOURNEAU NATHALIE EMPOLINAK

(Ez a levél válasz Nathalie Empolinak Philippe Letourneauhoz intézett, II. számú levelére, amely keresztezte az előző levelet.)

Le Clusot, 195* június

Csakugyan *kitoltak* velem, kedves Nathalie-m, bár még most sem tudom, ki és miért, különben is fütyülök rá. De tegnapelőtti levelemből értesülhettél róla, hogy a „kis kommunistám", ahogy te nevezed, kemény dió lesz.

Tallagrand mérnök, akit megbíztak a P-művelet végrehajtásával (így nevezik a bennfentesek a „FETA–Philippe Letourneau termelékenységi művelet"-et, és jobb is így), felkeresett az irodámban. Első ízben méltatott látogatására, amióta a fonodában „dolgozom". Mind ez ideig tömény szakemberi fensőséggel bánt velem, a „család kegyeltjével", aki csak működvelő stb. Megkérdezte, mi a véleményem „nagyszerűen merész elképzelésemnek első kiviteli tervéről", amelyet ő készített. El sem olvastam a tervét, tüstént gratuláltam neki „nagyszerű kivitelező szelleméhez" stb. Egészen kisfiú lett azóta, amióta – bizonyára Noblet elbeszélése nyomán, meg az én nevemhez fűződő P-művelet hatására – arra a felfedezésre jutott, hogy valamiféle hatalmam lehet a számára elérhetetlen régiókban, amelyekben döntenek a FETA sorsáról. Tiszta komédia!

Pierrette Amable egészen más jellem. A múltkor, miközben szidott engem, ránéztem. Kardra

emlékeztetett, olyan ő, mint egy acélpenge, semmi máshoz nem tudnám hasonlítani. Vannak emberek, akik egészen más anyagból vannak, mint a többi ember: karcolnak, de nem karcolódnak. Nem figyeltem a szidásaira, csak arra gondoltam, milyen büszke. Ő az első büszke nő, akivel találkozom. Tizenhárom éves koromban feljegyeztem naplómba Shelley-nek egy mondását: „A szív minden erénye közül a büszkeség hat meg a legjobban."

Még most is tűnődöm, miért mosolygott rám *csaknem gyengéden*, amikor kiment a szobámból a múltkor délelőtt. Tulajdonképpen ez ma az egyetlen foglalatosságom, mert még mindig nem tudom eléggé összeszedni a gondolataimat, hogy olvassak.

Milyen kedves volt, amikor még így fejeztem be hozzád írt leveleimet: drága húgocskám, szívből szeretlek. Nos hát, ma este gyöngéd hangulatban vagyok, így zárom levelem:

Drága húgocskám, szívből szeretlek.

Philippe

Ui. – S kívánok békét, nyugalmat szívednek...

V. levél

NATHALIE EMPOLI PHILIPPE LETOURNEAUNAK

Saint-Tropez, 195* június

Jó neked, testvérem, hogy felfedezed a szív örömeit!

Én halálra unom magam, s nem is kell már

soká várnom (a halálra). Utálom Saint-Tropez-t. Ha meglátom az úgynevezett korai nyaralók olajos bőrét, már émelyeg a gyomrom. Meg az ánizspálinka szagától is. Az egész városban érzik az ánizspálinka szaga, mint Párizsban vasárnap reggelenként a *Ricard*-é. Franciaország hamarosan bele fog halni az ánizsmérgezésbe. De én már nem érem meg, előbb visz sírba a whisky. Ilyen véget ér majd jó öreg civilizációnk, amelynek a világ a versailles-i kastélyt, a FETA-t és Pierrette Amable-t köszönheti.

Remélem, halad vele az ügyed. Jó lenne, ha együtt tölthetnénk szabadságodat. Kibérelnék egy villát, távol az olajbűztől meg az ánizspálinka szagától, és Bernarde lenne a házvezetőnőnk. Még mindig dohog, hogy nem élvezheti anyád örök háláját, mert nem tudta kicsikarni tőlem az aláírást, de nekem úgy tetszik, hogy nem írom alá.

Hadd leheljek szelíd csókot megtalált szívedre.

Nathalie

VI. levél

PHILIPPE LETOURNEAU NATHALIE EMPOLINAK

Le Clusot, 195* június

Lehet, hogy meglátogatlak Saint-Tropez-ban, de egyedül.

A múltkor este már megírtam, csevegő stílusban, hogy milyen csodálattal viseltettem teljes negyvennyolc óráig Pierrette Amable büszkesége iránt. Te az egészből, mint mindenből hálószo-

batitkokra következtettél. Nagyon tévedsz, sohasem volt szó ilyesmiről.

Különben is ennek az asszonynak szeretője van. Olasz kubikos, akit elbocsátottak a vasúttól, és tejgyűjtő lett. Ismered, sőt, azt hiszem, udvaroltál is neki: az a magas, fekete legény, aki verekedett a Le Clusot-i bálon. Szép Maszknak hívják. Most „költöztek össze" (Noblet mesélte): a Le Clusot-i munkások másról sem beszélnek, mert úgy hírlik, Pierrette nagyon vadóc volt. Az igazgatósági titkárnőnk (az a kicsit pattanásos) azt mondta: „No, kár volt Pierrette-nek évekig adni a kis ártatlant, hogy a végén egy digóval szűrje össze a levet."

Én megértem Pierrette Amable indokait, amelyek „nem szívokok". Erről a Szép Maszkról az a hír járja, hogy élenjáró kommunista, tavaly felláz itotta az egész munkahelyét, arabokból és olaszokból valami munkásőrségfélét szervezett, amely állítólag ma is az ő ellenőrzése alatt áll. A kis Amable fanatikus, mint minden kommunista. Sohasem lett volna hajlandó rá, hogy *deklasszálódjon* egy magamfajta férfi mellett, még ha én akartam volna is. Bizonyára jónak látta, ha szövetségre lép, *Szép Maszk révén,* a gyarmati és félgyarmati népek képviselőivel, ahogy az ő környezetében mondják.

Vasárnap reggel találkoztam velük a főutcán. A legény bevásárlószatyrot cipelt. A legszebb ruháját vette fel, és meglepően *ki volt csípve* olaszos rózsaszín ingében. Pierrette ugyanolyan büszke volt, mint máskor, és kis fekete, foltozott ruhácskájában rátartibb, mint akármelyik

úriasszony a mi ismerőseink között. Aquitaniai Eleonóra érezhette magát ilyen jól Angliai Henriknek, ennek a szász vadállatnak a karján, akihez azért ment feleségül, mert birodalmának az érdeke úgy kívánta. Ma már csak a kommunisták helyezik fölébe a politikai érdekeket a szív, sőt a bőr választásának.

Te meg én, apánk-anyánk-nem-közös-húgocskám, szerencsétlen gyerekek vagyunk, akiktől idegen minden érdek, a szívé és a bőré, a pénzé és a politikáé, és jobb híján gyengéd unalommal köszöntgetjük egymást.

De azért csókollak.

Philippe

Ui. – Néha arra gondolok, hogy csak téged tudtalak volna szerelemmel szeretni. De hát talán úgy is történt, nem?

VII. levél

NATHALIE EMPOLI PHILIPPE LETOURNEAUNAK

Saint-Tropez, 195* június

Szép Maszk szép, drága testvérkém, és ehhez semmi köze a politikának. Tetszik nekem ez a Pierrette, egyforma az ízlésünk. Jó barátnők lettünk volna, ha ahelyett, hogy hagyod elhalászni az orrod elől, idehozod hozzánk.

De minthogy ez a menyecske szép férfiakkal szokott hálni, nincs veszve számodra minden remény. Te tetszel a nőknek. Csak én ismerlek eléggé, hogy észrevegyem olümposzi Jupiternya-

kad puhaságát, a tompa színt a hangodban, amelyet pedig osztálytársnőim melegnek éreztek (holott csak langyos), meg hogy nagy és templomian ünnepélyes homlokod mögött milyen nagy az üresség. Mindez még keltheti a férfiasság látszatát.

Ügyeskedjél. Ide ne gyere a nélkül az aszszonyka nélkül, akitől olyan ügyefogyottan tartod távol magad. Ha elhozod, talán tőlem kell majd megvédened a hódításodat (ha esetleg csak magadnak akarnád fenntartani, mert feltételezem, hogy ilyesmit veszel a fejedbe).

Nathalie

Ui. – Sohasem fogjuk megtudni, vajon *az* megtörtént-e. Nagyon részegek voltunk akkor este, amikor *az* talán megtörtént.

VIII. levél

PHILIPPE LETOURNEAU NATHALIE EMPOLINAK

Le Clusot, 195* június

Igaz: szeretem Pierrette Amable-t.

Meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt a Le Clusot-i bálon, olyan rátarti, olyan tiszta volt, egyszerű, de előkelő mosollyal utasított vissza, amikor fölkértem. De mit tudtam én akkor a szerelemről, nem is sejtettem, hogy ez az.

Amikor csipkelődtél velem (Lyonban az apádnál), kinyílt a szemem, s magamban kezdtem elhinni, hogy nagyon érdekel a „munkásaim" büszke szakszervezeti bizalmija. De az érdeklő-

désnek rossz helyen kerestem a rugóit, növekvő érzelmemet összetévesztettem réges-régi lelki szükségletemmel, hogy kivívjam „osztályellenségeink" megbecsülését.

Nem tudtam, hogy szeretem, még legutóbbi találkozásunkkor sem, az irodámban, amikor Pierrette szelíden *megzabolázott*. De az a *csaknem gyöngéd* mosoly, amellyel búcsúzáskor rám mosolygott, mindenféle ábrándba ringatott. Elképzeltem magam övele, elképzeltem őt énvelem a földkerekség minden országútján, az élet minden körülményei között.

Mikor meghallottam, hogy ezzel az olasz munkással él együtt, beláttam, hogy végleg elérhetetlenné vált számomra. Az osztálykorlátokhoz hozzájárult egy másik férfi iránti érzelem korlátja. De már késő volt. Attól a pillanattól fogva, hogy egy gyöngédnek képzelt mosolyban felcsillant előttem a viszontszerelem csalóka reménye, az én szerelmem már megfogant. Nem tudok többé uralkodni rajta. Hát ez van.

Pierrette Amable nem is sejti, hogy szeretem. Azóta egyszer sem hívattam az irodámba. Az én szerelmem csak sértő lehet ránézve, hiszen kétszeresen is munkaadója vagyok, úgy is, mint a fonoda személyzeti igazgatója, de még sokkal inkább mint az anyám fia s az anyám révén a világ csaknem valamennyi fonodáját a kezében tartó néhány család szövetségese. Úgy tűnhetnék fel, hogy meg akarom vásárolni. Azt a keveset, amit az érdekében meg az övéi érdekében próbáltam tenni – hogy közbeléptem apádnál és anyámnál, ami olyan balul ütött ki, ma sem ér-

tem, miért, de mégis meggyőztem vele jóakaratomról Pierrette Amable-t –, azt a keveset is kénytelen lenne úgy tekinteni, ha szerelmet vallok, mint egy pohárka italt, amelyet egy örömlánynak kínál az ember, mielőtt megbeszéli vele, mennyit kér egy éjszakára.

Legutóbbi találkozásunk óta a munkája miatt két ízben is dolga akadt a személyzeti igazgatóságon. Hagytam, hogy Noblet fogadja. Nem tudtam volna elrejteni előtte felindultságomat, s elveszítettem volna minden reményemet, hogy valaha is másként néz rám, mint megvetéssel. Bezárkóztam, hogy ne lephessenek meg. És füleltem az ajtónál, hogy halljam a hangját. Elszántan vitatkozott. Néha-néha megállt egy mondat közepén, felismertem jellegzetes, rövid szüneteit, amelyeket beszélgetéseink során nem a határozatlanság jelének tartottam, hanem türelmes várakozásnak, amíg megleli a megfelelő szót, szabatos kifejezésre való törekvése bizonyítékának, büszkesége szellemi megnyilvánulásának. Lelkesedéssel ismertem fel a rövid szüneteket, amelyek elbűvöltek annak idején. Hallgattam a hangját, lestem a szüneteket, és egy negyedóráig olyan boldog voltam, mint már nagyon, nagyon régen nem.

Olyan boldog voltam, mint még soha, mert bár eddig nem ismertem a szerelem gyötrelmeit, nem ismertem a százféle különös gyönyört sem, amelyet a legnevetségesebb kielégülés is adhat.

Naponta kétszer eljárok a nagyapám rózsakertjébe, pontosan amikor Pierrette Amable üzemrészlegében kezdődik vagy végződik a

munka. A nagyapám nem érti, miért érdeklődöm egyszerre a rózsaoltásai és keresztezései iránt. Azért, mert a rózsakert alatt visz az út a fonodából a munkástelepre, s láthatom Pierrette Amable-t jövet is, menet is. Reggelenként siet, kezében bádogláboska, a déli ennivalóval; *szeretem* ezt a csajkát. Ez jó példa rá, milyen közönséges dolgokra indít engem a szerelem.

Délután néha érte megy az olasz. Karonfogva jönnek. A legény mindig visz neki egy szál virágot, s ő a ruhájára tűzi. Hát bizony én is boldogan felkelnék hajnal előtt, mint ez a fiú, hogy összeszedjem mindenféle iszonyú népség tejeskannáit, örömest elfogadnám az ő életét, amely nem ígér semmit, csak kubikoscsákányt vagy a tejgyűjtő teherautót, ha jogot szerezhetnék vele nem is arra, hogy mint ő, Pierrette-tel tölthessem az éjszakát, ennyi boldogságról álmodni sem merek, csak legalább arra, hogy mint ő, egy szál virággal várhassam a „fonodám" kapujában.

Hogy rátámaszkodik a legény karjára! Tegnap délután a rózsakert alatt mentek el; Pierrette hátraszegte a fejét, és nevetve nézett a fiú szemébe. Az csak kedvesen mosolygott, semmi több; látszott, hogy egészen természetesnek találja. Úgy lestem rája, mint egy tigris. Sohasem kívánták még így embernek a halálát.

Mennem kell. Rohanok. „Ó, gyönyör, ó, keserv . . ."

Csókol boldogtalan testvéred

Philippe

IX. levél

NATHALIE EMPOLI PHILIPPE LETOURNEAUNAK

Saint-Tropez, 195* július

Szegény, rózsabokorban leselkedő tigris!

Ne idézgesd a *Szerelmi postát,* hanem szerezd meg a nőt. Ha egy férfi akar egy nőt, ennyit egy tapasztalt nőnek elhihetsz, meg is szerzi. Annyira hozzászoktunk, hogy olyan férfiak bókolnak nekünk, akik, ha a sarokba szorítjuk őket, képtelenek a tettekre, hogy nem tudunk nemet mondani, ha valaki igazán akar bennünket. A férfiak tehetetlensége szüli a nők könnyűvérűségét. Olaszországban, ahol a férfiakban van még egy kis férfiasság, a nők még védekeznek.

Éppen az a kérdés, akarod-e csakugyan azt a nőt. Akarod-e annyira, mint az olasz (őt én nem látom akadálynak; alighanem elkapatta a könnyű siker). A múltad nem sok jót ígér, szerintem. Nekem kellett közbelépnem, hogy a pszichoanalitikust, akire az anyád bízott, Lyon és környéke leghírhedtebb kerítőnőjével váltsd fel. Azt mondtad, kielégültél. Nem lehet, hogy új impotenciával váltottad fel a régit? Eddig csak egy szeretődről tudtam, arról az ötvenéves táncosnőről, aki a stricijének adta a jógaiskolára tőled kapott pénzt; a fiúja biztosan náladnál jobban ki tudta elégíteni: „ha férfi vagy, bizonyítsd be" – mondják ezek az urak.

Most meg „martalékául estél a tévelygő szenvedélynek". Velem sohasem fordulhat elő ilyesmi, sokkal jobban ura vagyok önmagamnak, meg aztán nekem mindig megvan, amit megkívánok,

akár ember, akár dolog. Mit is akarhatnék mostanában? Ez itt a kérdés. Akár elmehetnék, hogy segítsek neked meghódítani Pierrette Amable-t, de nem volna szép tőlem, mert végül én kapnám meg.

Igazán ki nem állhatom Saint-Tropez-t. Hogy végképp megutáljam, Bernarde kisütötte, miképpen tudna régiségekkel kereskedni; ál-provence-i bútorokat árul, álpolgárasszonyoknak, akik álbohéméletet élnek ebben az álhalászfaluban. Mindjárt utazunk is Capriba, amely őszintébben hamis, mert, mint a költő mondja: ha bordély, hát legyen bordély ... Oda írhatsz nekem, poste restante.

Nathalie

X. levél

PHILIPPE LETOURNEAU NATHALIE EMPOLINAK

Le Clusot, 195* július

Csakugyan, Nathalie, én eddig nem tudtam, milyen az, ha akarunk egy nőt. Egy hónappal ezelőtt talán meg sem értettem volna a leveledet. Thérèse asszony „pártfogoltjai" akartak helyettem, és végül tapintatosan engem is akarásra bírtak; olyan türelmesek, mint egy édesanya (mármint az igazi édesanyák, nem az enyém). Én csak ezektől a nőktől nem féltem.

Akarom Pierrette Amable-t. Elég, ha rágondolok, s máris akarom, a legkézzelfoghatóbban. És minthogy egész nap és egész éjjel rágondolok, azt sem tudom, mit csináljak a testemmel, „a nagy testeddel", ahogy gyerekkorunkban mondtad.

Akarom, ahogy asszonyt akar férfi, és úgy is, mint egy tárgyat. Akarni valakit: különös kifejezés. Akarom, hogy az enyém legyen, az én tulajdonom, hogy élhessek és visszaélhessek vele, gyötörhessem, jajszóra fakaszthassam, bánthassam, beléje omolhassak, és aztán kisírhassam magam a karjai között. Akarom . . .[1]

XI. levél

NATHALIE EMPOLI PHILIPPE LETOURNEAUNAK

Capri, 195* július

Akkor hát, nagyszerű testvérem, tégy úgy, mint Caesar: *veni, vidi, vici.* Ne érd be a látványnyal.

Ha utadban van az olasz, távolítsd el! Találj ki valamit! Legyen egy kis képzelőtehetséged! Azt mondják, a szerelem okossá teszi a fiúkat. Nem nagyon veszem észre.

Én is ébresztek szenvedélyeket. Egy angol nő meg akar szöktetni Bernarde-tól. Az ekörül folyó csetepaték már nem is szórakoztatnak. Otthagyom mindkettőjüket egy sziklán, és vadászni járok a tenger alá – amit természetesen szigorúan tilt az orvos. Ők meg hatvanfokos hőségben vacognak: az egyik azért reszket, hogy el találja veszíteni egyetlen szerelmét, a másik meg a kenyérkeresetéért.

Én jól felszerelve oxigénes palackkal, egészen egy víz alatti barlang sötét nyílásáig haladok

1 A jó ízlés tiltja, hogy folytassuk a – mellesleg igen hosszú – levelet. (A francia kiadó megjegyzése.)

előre, amelynek homályában mozdulatlan aranydurbincsok lüktetnek gyöngén, mint a tüdő a röntgenernyőn. Szédületes kedvem van, hogy nekivágjak a belülről hömpölygő hideg áramlatnak, de meghalnék a rémülettől, ha egy ilyen nagy, puha hal hozzám érne.

Tegnap egy nagy rája úszott elő lassan a sötét barlangnyílásból. Felém közeledett, miközben szelíden lengette óriási denevérszárnyait és dárdaszerű farkát, amelyet maga fölé görbített és úgy lóbált, mint egy szigonyt. Menekültem, amennyire gyenge tüdőmből telt, kétségbeesve paskoltam a vizet (gumi) úszóhártyáimmal, reméltem, hogy ráijeszthetek a fenevadra. Amikor megfordultam, hogy szembeszögezzem vele a szigonypuskámat, amelyről egészen megfeledkeztem, a szörnyeteg már nem volt sehol. Végre, egyszer az életben, valami megijesztett! Látod, hogy én is felfedezem a legelemibb érzéseket. Holnap visszatérek a sötét barlangnyíláshoz. Már csak erre gondolok.

Irigylem Pierrette Amable-t, hogy fel tudta kelteni férfiasságodat.

Szerelmetes csókjaimat küldöm – ahogy a régiek mondták.

Nathalie

XII. levél

PHILIPPE LETOURNEAU NATHALIE EMPOLINAK

Le Clusot, 195* július

Ez az olasz, akit Pierrette Amable szeret, s aki őt szereti, unatkozik. Erre a felfedezésre jutottam.

Megfogadván tanácsodat, elhatároztam, hogy eltávolítom az útból Szép Maszkot. Először a közelébe kellett férkőznöm. A legegyszerűbb hadműveletet eszeltem ki: sofőr, tehát felkéredzkedtem a kocsijára.

Először is tájékozódtam az útvonaláról és a menetrendjéről, s egy reggel, azzal az ürüggyel, hogy pisztrángra horgászom, bevártam egy hegyi patak hídján, amely az útjába esik. Amikor a teherautója feltűnt, kimentem az útra, integettem, ő megállt, én pedig megkértem, vegyen fel maga mellé, és vigyen vissza Le Clusot-ba. Vonakodás nélkül ráállt, noha tüstént felismert.

Pisztrángokról beszéltünk. Ez a fiú rengeteget barangolt mindenfelé, egy csomó hegyi patakot ismer az Abruzzóktól egészen az afrikai Atlasz-hegységig meg a Fekete-erdőig, ahol a háború alatt járt, nem tudom, mi célból. A pisztrángról rátértünk a gróji sajtra, így aztán vele mentem egészen a sajtgyárig, ahova a tejet szállítja; az igazgató úgy fogadott, ahogy a nagy Letourneau unokájának dukál. Végigélveztük a hűtőkamrákat, aztán magammal vittem Szép Maszkot egy pohár italra; pénzt nem kínálhattam neki, az italt viszont nem utasíthatta vissza; ez a *stoppos törvény* ezen a környéken. Egyébként nem is szabadkozott; jó fiú, nevetős, jókedvű, mint az elégedett szerelmesek.

Egyszóval megnyertem a jóindulatát, s közölte velem, hogy a környék legszebb pisztrángjai, szerinte, egy Grange-aux-Vents nevű település közelében eredő patakban élnek, tejgyűjtő útjának a legtávolabbi pontján. Hagytam eltelni egy na-

pot, hogy sietségem ne keltsen gyanút, és harmadnap hajnalban kiálltam az útra, nagyapám horgászbotjával a hónom alatt. Soha életemben nem sikerült halat fognom, s ez nyugtalanított is: féltem, hogy nem vesz többé komolyan, ha látja, hogy üres kézzel jövök vissza. Márpedig az a tervem, hogy megnyerem magamnak, és felhasználom, hogy Pierrette közelébe férkőzhessek. Így Pierrette hozzászokik, hogy ne úgy nézzen rám, mint munkaadójára, hanem mint a szeretője barátjára, akiből szerető is lehet... Most, hogy ismertetem a haditervemet, látom, milyen gyermeteg az én machiavellizmusom. Sebaj, lehet, hogy gyerekség, de valahogy megszerzem azt a nőt!

Szép Maszk a Géline-patakba torkolló három ér menti tucatnyi elszórt faluból meg tanyáról hordja be a tejet; ahogy az út völgyből völgybe, hágóról hágóra kanyargott, mindenfelől láttuk Le Clusot-t meg a híres-nevezetes gyárat.

Megpróbáltam beszélgetni:

– Ezek a fűrészfog alakú tetők elcsúfítják a tájat – mondtam.

– Ugyan, az a néhány műhelyecske... – mondta.

Egy pillanatig azt hittem, sérteget. Hiszen elvben én vagyok az egyik tulajdonosa ezeknek a nyavalyás műhelyecskéknek! De ez nem illik hozzá. Csakugyan, így folytatta:

– A genovai Ansaldónál dolgoztam sokáig...

– Az Ansaldónál?

Meg volt lepve, hogy nem ismerem az Ansaldót. Nagy hajógyár, egyike a legnagyobbaknak

a világon. Óceánjárókat meg páncélos hajókat épít. Szép Maszk belemelegedett a beszélgetésbe, miközben kis teherautója szélsebesen kacskaringózott lefelé a girbegörbe úton. Csak egy gyár érdemli meg a gyár nevet, az Ansaldo. Úgy látszik, az Ansaldóban olyan magával ragadó a munka, hogy a munkások még akkor is dolgoznak, ha sztrájk van; ezt nevezik olasz sztrájknak.

Az első faluban, ahol megálltunk, a tejeskannákat egy háromfelől nyitott pajtafélében gyűjtötték össze: olyan volt, mint egy pályaudvar peronja. Tíz-tizenketten várták a teherautót, jobbára asszonyok. Szép Maszk méltóságteljes ívben kanyarodott be, s megállt közvetlenül a peron szélén. Ezek a mindig zárkózott, szúrós tekintetű parasztarcok egyszeriben felderülnek, mihelyt Szép Maszk megérkezik. Ő pedig kiosztja az ülésről, amit kértek tőle, mintha ajándékot osztogatna.

– Nesze, Georgette, itt a hemoglobin a tehenednek... Maurice, tessék az olaj az aratógépedhez... Duchosal, itt a répamag, Favle-nál vettem, a Garnier-é fabatkát sem ér...

Válaszul azt mondják: „Köszönöm, Szép Maszk úr."

Leszállt, hogy felrakja a kannákat. Egy fiú jött tanácsért, mert bedöglött a traktor motorja. Szép Maszk ránézett krómozott nikkelórájára: „Jó – mondta –, rendben, úgyis van még egy percem." Odasietett a traktorhoz, kicsavart valamit, belefújt egy csőbe, babrált a drótok közt,

és egy perc múlva a motor majdnem ugyanolyan kedvesen duruzsolt, mint a te Alfa Romeódé.

A faluvégen egy lány várt rá, valami megbízást súgott Szép Maszk fülébe. Azt hiszem, Szép Maszk szerelmi postás is. Tud bánni a nőkkel. Nevetve néz rájuk, és tüstént kelletni kezdik magukat. Bizonyára egyetlen szavába kerülne, hogy megvárják a kertek alatt.

Bánni tud – ez a helyes kifejezés –, a parasztokkal, a motorokkal, a fehérnéppel. Ez előttem ugyanolyan titokzatosnak és utánozhatatlannak tűnik, mint a jó munkások ügyessége, amelyről a nagyapánk beszélt unos-untalan, amíg az anyám nyugalomba nem küldte. Én soha semmire se tudtam használni sem az ujjaimat, sem a hangomat, sem egyebemet. Sokkal veszélyesebb vetélytárs, mint gondoltam.

Szép Maszk bánni tud mindennel és mindenkivel, de unatkozik Le Clusot-ban. Ez az egyetlen reményem.

Úgy történt, hogy amikor elhagytuk a lányt, akinek postásául szegődött, mondom neki:

– Maga nagyon érti . . .

Azt hitte, hogy a motorról beszélek, amelyet az imént javított meg.

– Nem komoly munka ez – mondta megvetően. – Az Ansaldónál szegecselő voltam . . .

Itt elhagyok egy hosszú áradozást arról, hogy milyen ritka öröm a szegecselés, főleg az Ansaldo-gyárban. Aztán hosszan hallgattunk. A kis teherautó keservesen döcögött a hágó felé. Szép Maszk legyintett a motorra:

– Nem motor ez – sóhajtotta.

Megint elhallgatott, majd végtelen szomorúsággal a hangjában azt mondta:

– Csak nem fogok holtom napjáig kontárkodni...

Lassan döcögtünk felfelé a gyönyörű vidéken: frissen kaszált rétek, angolkertek gyepére emlékeztető gyenge pázsit, fenyőligetek meg egy csacsogó hegyi patak.

– Hát lehet ilyen vidéken élni? – tört ki belőle. – Csupa fű meg kavics!

– Genova nincs messze – mondtam csipkelődve.

– A feleségem – válaszolta – nem jönne velem Genovába.

Pierrette-et hívja feleségének.

– Miért? – kérdeztem.

– Neki itt a helye.

– Nem értem – firtattam tovább.

Nevetve nézett rám. Újra tudott nevetni.

– Hát persze, hogy maga nem érti. Pedig így van... mert hogy minden dolgozónak a maga helyén, a maga országában kell küzdenie.

Megint a fanatizmusuk. De ezúttal táplálta a reményeimet. Nagyon helyes, hogy Pierrette-nek itt kell maradnia.

– Hát maga? – kérdeztem. – A maga harci őrhelye nem az Ansaldóban van?

– Visszamegyek még én oda – mondta.

Egy kis szünet után hozzátette.

– De egyelőre még nem.

Ennél többet nem sikerült megtudnom tőle. De úgy érzem, ezen a területen van még keresnivalóm.

Holnapután megint elmegyek horgászni.
Üdvözlöm barátodat, a sötét ráját.
Csókollak.

Philippe

XIII. levél

NATHALIE EMPOLI PHILIPPE LETOURNEAUNAK

Capri, 195* augusztus

Sületlenség ez az édelgésed Szép Maszkkal. Menj el Pierrette-hez, bizonyítsd be neki, hogy olyan kézzelfogható módon szereted, ahogy nekem írod. Az ilyen egyértelmű dolgoknak nehezen tudunk ellenállni.

Bernarde összeállt egy újfasiszta bandával. A kegyetlenségemért vigasztalódik, együtt álmodozik velük az eljövendő fekete terrorról.

Az angol nő egy perc nyugtot sem hagy nekem. Reggel a szobám ajtaja előtt találok virágot, este meg a fürdőkádban.

Megint találkoztam a rájával. Ezúttal kevésbé ijedtünk meg egymástól. Még tízméternyi távolság sem volt köztünk, úgy néztünk hosszan farkasszemet. Aztán tempósan hátat fordított, és szelíden bebújt a sötét barlangtorokba. Mindennap lemegyek, abban a reményben, hogy találkozom vele. Végre egy hozzám méltó barátnő!

Üdv!

Nathalie

XIV. levél

PHILIPPE LETOURNEAU NATHALIE EMPOLINAK

Le Clusot, 195* augusztus

Miért fosztanám meg magamat Szép Maszk társaságától? Ő az egyetlen kapocs köztem és Pierrette Amable között. Lassacskán elválhatatlan barátok leszünk.

Tőle tudom, hogy Pierrette Amable későn feküdt le, mert alapszervi taggyűlés volt, amelyet természetesen az „én" tervem ellen indított harc szervezésének szenteltek. Hogy a fiának mumsza van, és hogy egy motorizált és kommunista tanítóval elvitette magát a nagybátyjához, akinél a gyerek lakik. Hogy a szeretője mintás kartonruhát adott neki ajándékba, mert nem helyesli, hogy egy ilyen fiatal asszony mindig feketében jár, és hogy abban a ruhában valósággal felragyog, (dixit Szép Maszk); de ezt én már tudtam, mert az új ruhát *majdnem* egyidőben láttam meg Szép Maszkkal, a rózsabokorból, amikor Pierrette Amable egy reggel először ment benne munkába.

Barátságom Szép Maszkkal természetes következménye a grange-aux-vents-i horgászkirándulásnak, amelyen persze egy fia halat sem fogtam; meg sem próbáltam, elindultam a patak mentén, amely szelíden csörgedez a réten, mielőtt zuhogóvá szilajul egy hegytorokban, s közben azon ábrándoztam, hogyan tudnám vetélytársamat hazaküldeni Olaszországba (miért *nem lehet,* ha jól értettem, hazatérnie?). Harmadnap

megint elmentem. Végül is Szép Maszk megszánt, és elhatározta, hogy megtanít horgászni.

A sajtgyárral már délután két órára végzett. Pierrette csak ötkor jön ki a fonodából. Szép Maszk többnyire nem tud mit kezdeni a közbeeső idővel; Le Clusot-ban ilyenkor még mindenki dolgozik; nem lehet tömegagitációra menni, márpedig nem szeret az íróasztal mellől politizálni. (Én egyébként nem látom olyan rámenős kommunistának, amilyennek mondták.)

Tehát csaknem mindennap kijárunk a Géline partjára, és akár akartam, akár nem, ki kellett fognom néhány vézna kis pisztrángot. Ő annyi halat fog, amennyit csak akar. A pisztrángokkal is tud bánni.

Szilárd meggyőződése, hogy én egyedül semmit sem tudnék csinálni: horgot kötni a zsinórra, kimászni a gödörből, amelybe belecsúsztam, kibogozni a horgászzsinórt vagy egy politikai problémát. Védőszárnyai alá vett. Bizonyára meg van győződve róla, hogy szükségem lenne őrá, ha eszembe jutna, hogy meghódítsak egy nőt. Egy csomó célzásából kiderült, hogy idétlennek tart, képtelennek rá, hogy komoly munkával keressem meg a kenyeremet, akárcsak arra, hogy megjavítsak egy motort, és azt hiszem, ha a FETA csődbe jutna, örömest megosztaná velem az ebédjét. Megvan tehát a lehetőség, hogy bejussak Pierrette Amable-hoz, tán ő sem lesz olyan rossz szívvel hozzám, hogy megtagadja tőlem a darab kenyeret, amellyel a párja kínál; jöjjön hát a csőd! A csődök csődje!

Ha nem lenne Pierrette Amable szeretője, ha

nem úgy említené, hogy a „feleségem", azt hiszem, igazi barátságot éreznék iránta. Tulajdonképpen minek az a „ha": olyan érzéssel viseltetem iránta, amelyet eddig éppúgy nem ismertem, mint a szerelmet, és amelyet a nagy írók barátságnak neveznek. (Az apád, Valério, ha ez a levél a kezébe kerülne, oldalnyi Montaigne-idézetekkel hozakodna elő.) Ez mit sem változtat rajta, hogy napjában százszor is kívánom a vetélytársam halálát, és ha lehetséges volna, szívesen hóhérkézre juttatnám. De jobb szeretném, ha tőlem független körülmények szabadítanának meg tőle – és nem lehetetlen, hogy végül sajnálnám!

Emlékszel, hogy gyerekkorunkban, amikor az anyám utazni vitt, megszöktünk a hálókocsiból, és elcsavarogtunk a harmadosztályú kocsikba meg várótermekbe. Milyen élmény volt, hogy emberek idegenek vállára borulva vagy a földön alszanak a túlzsúfolt kocsikban. Valahogy *valóságosabb* embereknek éreztük őket, mint a mi ismerőseinket. Egy este a touloni pályaudvaron, Cannes-ból Párizsba visszatértünkben, megbámultuk a harmadosztályú utasokat, amint a csapból vizet ittak a peronon; egy munkás megkínált téged vízzel egy katonai ivóbögréből, egy hajtásra kiittad, s aztán az élete első hőstettére büszke kislány diadalmas pillantásával néztél rám. Ilyen diadalmasnak csak akkor láttalak, amikor először voltál valakié. Mi első osztályú utasnak születtünk, és ez, ellentétben az óceánjárók szabályzatával, tilossá tette számunkra a

harmadosztályt. A barátom bizonyára mindenütt otthonosan érzi magát, még első osztályon is.

A nagyapám is otthonosan mozog mindenütt; nagyon jól el tudom képzelni harmadikon. Mert ő még egészen közel van azokhoz a Letourneau-nemzedékekhez, amelyek munkával vívták ki a jogukat előbb a másod-, aztán az első osztályra. Én hálás vagyok Szép Maszknak, hogy bizalmába fogad.

Amióta a munkások küldöttei egyenrangú félként tárgyalnak a munkaadókkal, amióta a kommunisták meggyőzték a munkásosztályt (a feltörekvő osztályt, ahogy ők mondják), hogy holnap hatalomra jut, amióta a munkások hatalmon vannak egy roppant nagy országban, amelynek minden megmozdulása megreszketteti a világ összes diplomatáit, vesztett ügyet képviselünk. Ha a szerelő velem egyenrangú, miért javítaná meg a motoromat, amikor neki nem úgy tetszik? Mi csak kegyekért folyamodunk.

Rimbaud írja: „Már kora gyermekkoromban bámultam a megfékezhetetlen fegyencet, akire mindig rázárul a börtönajtó." De a mai munkás már nem fegyenc, hanem trónörökös. Már nem csak csodáljuk, hanem reszketünk is tőle, és hajbókolunk előtte.

Leselkedem a rózsabokorban, horgászni járok a vetélytársammal, ébren álmodom a végkimerülésig, hogy mennyire *akarom* Pierrette Amable-t: a hivatalra egy percem sem jut. Tallagrand, ha véletlenül találkozom vele, csak annál nagyobb tisztelettel néz rám, semmittevésem a mindenható családok törvényes jogai közé tartozik (ő má-

sodosztályon utazik). Noblet, aki közelebb van a valósághoz, sajnálkozik, hogy feledésbe mennek a munkaadói hagyományok: rosszalló hallgatással adja tudtomra véleményét. Tallagrand el sem tudja képzelni, hogy tétlenségem igazi semmittevés; a szervezők előkelő osztályának szükséges pihenését látja benne: ő az igazi *tisztességtudó*. A nagyapám gunyorosan mustrál végig; amikor a cselédlány elmondta neki, hogy a Százas Műhelyre kiakasztották a nagy feliratot: „FETA-PHILIPPE LETOURNEAU TERMELÉKENYSÉGI MŰVELET", azt kérdezte tőlem:

– Művelet? Művelet? Micsoda nyelvezet ez? Matematikus lettél vagy hadvezér? – És egy hétig nem állt szóba velem. Most úgy látszik, meg van elégedve vele, hogy tüntetően nem „működöm". Kezdi azt hinni, hogy okosabb vagyok, mint amilyennek látszom.

Hiányzol. Rettentően szükségem volna lelki tanácsadóra. Csókollak, mintha édeshúgocskám volna az a kislány, aki a touloni munkás bögréjéből ivott.

Philippe

XV. levél

NATHALIE EMPOLI PHILIPPE LETOURNEAUNAK

195* augusztus

Miért voltam olyan büszke rá, hogy egy ismeretlen bögréjéből ittam, amikor már szájon is csókoltam bárki fiát (vagy leányát)?

Bernarde olasz barátai éjszakánként a *Horst*

*Wessel Lied*et meg egyéb náci dalokat énekelnek egy bajor kocsmában, amelyet Berchtesgaden és más nevezetes helyek magasztos emlékét idéző, égetett mintájú, ízléstelen fatányérok díszítenek. Majdnem annyit isznak, mint én, de őket komorrá teszi a részegség. Hibáztatják Mussolinit a gyengekezűségéért, és horogkeresztet hordanak a kabátjuk hajtókája alatt. A bandába tartozó lányok minden némethez odadörgölőznek. Ma reggel négy órakor egy volt (olasz) vadászpilóta részegségében így álmodozott: „Atombombát dobni... csak egyszer hagyjanak atombombát dobni, még ha önmagamra kell is ejtenem!" Ennek a *vagánynak* van egy nála húsz esztendővel idősebb szeretője, aki mindig leken neki néhány frászt, ha más nőre talál nézni.

Jól odamondogatok ezeknek a munka nélküli hősöknek. Hogy gyávák, mert a horogkeresztet csak drága kocsmákban merik kitenni, ahova nem járnak munkások, akik jól elagyabugyálnák őket. Meg hogy Franciaországnak nagy szerencséje, hogy megszabadították egypár hozzájuk hasonló alaktól a vietnamiak. Mindent lenyelnek, még azt is, hogy zsidó vagyok, mert én fizetem a cechet.

Velük éjszakázom, mert nem szeretek magamban inni... undorodom magamtól, akárcsak őtőlük, akárcsak ők éntőlem.

Már a rája sem állhat, nem is jelent meg tenger alatti találkánkon.

Te is émelyítesz, ahogy hízelegsz a „feltörekvő osztálynak". Kedvem volna átugrani Le Clusotba, és megmutatni, hogyan kell megszerezni egy

nőt – munkásnő vagy nem –, átadnám neked Pierrette-et, még melegen, az *én* ágyamban.

Azért mégis csókollak, a tőlem telhető gyöngédséggel, ami ugyan nem sok.

Nathalie

XVI. levél

NATHALIE EMPOLI PHILIPPE LETOURNEAUNAK

Capri, 195* szeptember

Öt hete nem kaptam hírt rólad. Talán „boldog" vagy?

Hova lett az anyád? Egy kissé meglep, hogy nem próbálta tőlem újból kicsikarni a meghatalmazást.

Bernarde-dal kibéreltünk egy villát Capri csücskében, a szárazfölddel átellenben, a fölött a tengerszoros fölött, amelyben, a tudósok szerint, azok a bizonyos szirének úszkáltak, akik miatt Odüsszéusznak be kellett dugnia a fülét.

Rája komám is ezt a partvidéket látogatja. Több ízben is viszontláttam. A halászok azt állítják, hogy a rája farkának csapása halálos lehet.

Tegnap, amint két méterre a víz alatt egy kis sziklafok mentén haladtam el, hirtelen szemtől szembe találtam magam vele. Meghúztam a szigonypuska ravaszát. A szigony a két uszonya közé fúródott. Rája komám megfordult, a mélybe vetette magát, és a szigonnyal együtt elrántotta a kötelet, a szigonypuskát meg jómagamat. A felkavart víz kékes iszapján keresztül láttam, hogyan emelkedik felém a sárga fövenyes tenger-

fenék. A fülem zúgott. Hirtelen nagyon súlyosnak éreztem magam. Arra ébredtem, hogy a víz színén lebegek. Halászok szedtek fel.

Ma reggel Nápolyba mentem, erősebb szigonypuskáért. Holnap délelőtt ott leszek a találkán. Írj.

Nathalie

XVII. levél

PHILIPPE LETOURNEAU NATHALIE EMPOLINAK

Le Clusot, 195* október

Szerelmet vallottam Pierrette Amable-nak. Még csak meg sem sértődött.

Tegnap Szép Maszk hazavitt – ahogy ő mondja –, hogy fényképet mutasson az Ansaldo-gyárról. Pierrette nemrég jött meg a munkából. Egy iratcsomókkal telerakott asztalnál ült, és írt valamit.

– Elhoztam Letourneau-t – mondta Szép Maszk –, hogy megmutassam neki a hajógyári fényképeket...

Pierrette fejbólintással üdvözölte, és tovább írt. Akárcsak egy munkaadó!

Ekkor a szemközti vaskereskedő áthívta Szép Maszkot, mert nem tudta beindítani a kis teherautóját.

– Várj meg – mondta Szép Maszk (már tegeződünk) –, megnézem.

Leültetett egy nagy fonott karosszékbe, Pierrette *mögé,* megkínált egy borzalmas, aranyvégű, gyenge cigarettával, amilyent ő szív. Azzal kiment.

Egyedül maradtam Pierrette-tel, a lakásán.

– Pierrette, most azt fogja gondolni, hogy utolsó alak vagyok . . .

– Mit csinált már megint? – kérdezi, de még hátra se fordul.

Én még mindig a fonott karosszékben ülök.

– Szép Maszk a barátom, így még gyalázatosabb vagyok . . .

Pierrette felkapja a fejét, abbahagyja az írást, de nem fordul hátra.

– Mondja el – szól szárazon.

– Szeretem magát, attól a pillanattól fogva, hogy megláttam a pártjuk bálján . . .

– Ennyi az egész? – kiált fel.

Hátrafordul. Mosolyogva néz rám.

Semmi méltatlankodás. Semmi ellenségeskedés. Szórakozottan mosolyog. Még csak nem is gúnyos: kedvesen szórakozott a mosolya.

De abban a pillanatban, ahogy rám néz, helyesebben ahogy fürkészően végigmér, eltűnik arcáról a mosoly. Mert felállok, megpróbálok odamenni hozzá, de a lábam felmondja a szolgálatot. Bizonyára falfehér vagyok.

– Bocsánat – mondom.

Megtántorodom.

Ő is feláll, szelíden visszavezet a karosszékhez. Hagyom, hogy vezessen. Ismét ülök. Ő előttem áll. Megint végigmér. De a tekintete már nem szórakozott. Inkább megdöbbent. S van benne egy icipici megindultság. Nem is megindultság, kedvesség, csupán kedvesség.

Én iszom a tekintetemmel. Feléje nyújtom a két kezem. Ő megfogja, és leteszi a karfára. Ta-

lán egy kicsit meg is pihen a keze az enyémen? Vagy csak én képzelődöm? Kiver a verejték, fázom.

– Ne mozogjon – szól hozzám. (Azt hiszem, ekkor nyugtatta kezét a kezemen.)

Elmegy a szoba végébe, egy faliszekrény felé. Nem mozdulok. Nézem, mit csinál.

Kivesz a faliszekrényből egy üveg rumot. A martinique-i ültetvényesek címkéjét úgy látom, mint egy egész vásznat betöltő képet a moziban. Megtölt egy kis likőröspoharat, és visszajön hozzám:

– Igyon – mondja.

Ebben a pillanatban egy emlékkép villan át az agyamon... Tizenkét éves múltam; közeledett a húsvét; előző áldozásaim szentségtörőek voltak: nem mertem bevallani gyóntatóatyámnak, hogy magam segítettem magamon... Nagyszombaton elmentem a gimnázium papjához. „Gyónni akar, fiam?" „Igen, atyám." Arcomat a tenyerembe rejtettem, úgy vallottam meg szokássá lett vétkemet. Amikor kimondtam, olyan rosszul lettem a lelkiatya előtt, hogy azonnal a karosszékébe ültetett. Elöntött a verejték, és vacogtam. Egy pohárka rumot töltött belém.

Most ugyanez a szégyenérzet borzolta fel minden hajamszálát. Kikaptam a poharat Pierrette kezéből, és a falhoz vágtam. De úgy fel voltam dúlva, olyan ernyedtek voltak a tagjaim, hogy a pohár el sem tört.

Pierrette felvonta a szemöldökét, mint a tanító néni, ha felbosszantja egy kölyök.

Ebben a pillanatban belépett Szép Maszk.

– A barátod nem jól érzi magát – mondta Pierrette.

– Nem is olyan stramm ember, mint amilyennek látszik – mondta Szép Maszk, és jól hátba vágott.

– Haza kellene kísérned a barátodat – mondta Pierrette.

– Csakugyan nem vagy jól? – kérdezte Szép Maszk.

– Már jobban vagyok – mondtam.

Felálltam. Szép Maszk karon akart fogni.

– Nem, nem – mondtam –, magam is elmegyek.

Néhány lépést tettem a szobában.

– Sokkal jobb – mondtam.

– Inkább elkísérnélek – mondta Szép Maszk.

– Nem, nem – szóltam –, már sokkal jobban érzem magam.

Meghajoltam Pierrette felé.

– A viszontlátásra, Pierrette Amable. Bocsásson meg a zavarásért. Igazán sajnálom ...

– Nincs mit – mondta nevetve.

– Csakugyan azt hiszed, hogy el tudsz menni magad is? – kérdezte újra Szép Maszk.

– Egészen jól érzem magam – mondtam. – Szervusz, Szép Maszk.

Az ajtó felé indultam. Pierrette rám emelte a tekintetét.

– A viszontlátásra, Philippe Letourneau – mondta.

Hazamentem, lefeküdtem. Aztán mint egy gyermeket, aki kikapott, elnyomott az álom, alighogy elkezdtem zokogni.

Tíz órát aludtam. Mihelyt felébredtem, leültem, hogy megírjam ezt a levelet. Most dél van. Szép Maszkkal három órára beszéltünk meg találkozót: horgászni megyünk. Nem megyek el.

Philippe

Ui. – Én sem hallottam hírt mostanában az anyámról. Három hete New Yorkban volt Esther „nagynénémnél".

Második ui. – Tegyük fel, hogy távozásom után Pierrette azonnal elmondta Szép Maszknak, hogy szerelmet vallottam neki... Ezt nem hiszem. Szép Maszk méltán a szemére vethetné, hogy Pierrette *cinkosságot* vállalt velem, hiszen nem szólt semmit, amikor Szép Maszk belépett, meg olyan hangon mondta, hogy „A barátod nem jól érzi magát", amellyel *el akarta kendőzni* a zavaromat.

Tehát elmegyek a megbeszélt találkozóra. Két feltevés lehetséges:

1. Ez a legvalószínűbb: Pierrette semmit sem mondott. Eszerint semmi sem változott köztem és Szép Maszk között. Fenntarthatom vele az eddigi kapcsolatot, már csak azért is, hogy megmaradjon a lehetőségem, hogy ismét elmenjek Pierrette-hez.

Egyenest *tisztességtelen dolog lenne Pierrettetel szemben*, ha nem találkoznék többet Szép Maszkkal. Felkelteném a fiú gyanúját, hogy tegnap történt valami, holott Pierrette éppen el akarja titkolni előle. Talán féltékenységi jelene-

tet robbantanék ki, amit pedig Pierrette mindenáron el akar kerülni.

(A feddhetetlen Pierrette Amable, lám, milyen természetesen el tudta titkolni váratlanul betoppanó szeretője előtt, hogy éppen az előbb vallottam neki szerelmet. A legfegyelmezettebb férfi is elárulta volna magát.)

2. Pierrette mindent elmondott, de engem gyerekszámba vesz, s mind a ketten jót nevettek rajtam. Most aztán Szép Maszk vagy eljön a találkozóra, vagy nem. Ha elmegyek, az mit sem változtat a dolgon.

Ezek szerint: *el kell mennem,* hogy találkozzam Szép Maszkkal, ahogy megbeszéltük.

Ha jól meggondolom, az első feltevés látszik a valószínűbbnek, az, hogy Pierrette nem szólt. Amikor elmentem tőle, azt mondta: „A viszontlátásra, Philippe Letourneau."

„A viszontlátásra" . . . tehát nem űz el magától. Ez is a *cinkossága* mellett szól.

Jobban örültem volna annak, hogy „a viszontlátásra, Philippe". De bizonyára csak azért tette hozzá a Letourneaut, és mondta: „A viszontlátásra, Philippe Letourneau, mert el akarta terelni Szép Maszk figyelmét, nehogy észrevegye, hogy nem azt mondta: „Letourneau úr", mint azelőtt mindig. Én azonban észrevettem. Bizonyára ezt akarta. Azt hiszem, csakhamar hírt adhatok a győzelemről.

Harmadik ui. – Ha hamar megszerzem ezt a nőt, márpedig minden jel arra mutat, azonnal hozzád utazunk Capriba.

Philippe

XVIII. levél

NATHALIE EMPOLI PHILIPPE LETOURNEAUNAK

Capri, 195* október

Én is csupa verejték vagyok, Philippe, és vacogok. Csakhogy azért, mert túlságosan soká lestem a víz alatt egyetlen barátnőmre.

Még az itteni napsütés sem tudott felmelegíteni. Az orvos határozottan megtiltotta, hogy a tengerparton maradjak. Máris utazunk Sestrierébe (Piemonte). Írj oda poste restante.

Annak a Szép Maszknak igaza van. Se te, se én nem vagyunk olyan strammak, mint képzeljük.

Csókollak.

Nathalie

XIX. levél

[Ez a levél keresztezte az előzőt]

PHILIPPE LETOURNEAU NATHALIE EMPOLINAK

Le Clusot, 195* október

Nyomorult alak vagyok.

Amikor ma délután találkoztunk, Szép Maszk valahogy *más* volt, mint azelőtt.

– No – kérdezte –, jobban vagy?

Nem, nem gúnyolódott. Csak mintha oda se figyelt volna. Nem is érdekelte a válaszom.

Nem nevetett mindenen, mint máskor, a szeme sarkából induló, gunyoros nevetéssel, amely olyan rettentően feszélyezett eleinte.

Nem a száműzöttek szomorúsága szakadt rá

megint, amely mindig felkelti bennem a reményt, hogy Szép Maszk egyszer csak felszáll a Genovába induló legelső vonatra, és ha Pierrette hallani akar elveszített szeretőjéről, kénytelen lesz kettőjük legjobb barátját – engem – fogadni. Ilyenkor Szép Maszk nagyon hallgatag, aztán egyszerre csak elkezd mesélni a partizánéletről, egy genovai sztrájkról vagy egy Abruzzók-beli vadorzásról, s beszéd közben visszatér megszokott *lendülete*. Olyan Szép Maszk *lendülete*, mint a *bánnitudása* az emberekkel és a dolgokkal; senki sem tudta még ilyen jól megmagyarázni nekem a népies kifejezéseket; és előfordul, hogy én is annyira *belelendülök*, hogy még Pierrette Amable-ról is majdnem megfeledkezem.

Ma azonban másról volt szó. Szép Maszkot, úgy látszik, gond emésztette, valami bánata volt, ahogy a kártyavető asszonyok mondják; pikk bubi volt a lapjai közt.

Kukaccal és ólommal horgásztunk: egy nagy ólomdarab van húsz centiméternyire egy vörös kukactól, amely a közepénél rá van húzva a horogra, a két vége rángatózik. Én majdnem térdig vízben, csizmában álltam a hegyi patak közepén, s hagytam, hogy sodorja a készséget a tajtékzó víz, dobálja szikláról sziklára, lódítsa hullámvölgyből hullámvölgybe. Ha a kukac útjában pisztráng leselkedik, vagy ráharap, vagy nem, vagy fennakad a horgon, vagy nem, elszakítja a zsinórt, vagy nem szakítja el; végül is egy tenyérnyi nagyságút sikerült kifognom; Szép Maszk barátom segítségével vérbeli horgász lesz

belőlem. Talán már a te rája cimborádtól sem ijednék meg.

Valamivel fölöttem Szép Maszk egy nagy mélyedést vizsgálgatott. Hagyta, hogy az ár besodorja a horgát a gödörbe, s aztán hadd kavarja az örvény, hol a part felé, hol el tőle. Meg volt győződve róla, hogy egy nagy pisztráng bújik meg a parti gyökerek között. Nem is téved soha. Hanem a pisztráng alighanem jóllakott. Vagy pedig másra fájt a foga, nem vörös kukacra. Végül is a zsinór megakadt egy rönkben, és elszakadt. *Porca miseria!*[2] Megszoktam már a szitkozódásait, amelyek általában mit sem változtatnak a jókedvén. Szép Maszk leült a partra, kétlépésnyire tőlem, hogy új horgot kössön a zsinórra.

Ügyetlenül dobtam, és közelebb kerültem hozzá.

– Voltál-e már féltékeny? – kérdezte hirtelen.

– Megtörtént már velem – feleltem találomra.

A szívem hevesen dobogott. Pierrette beszélt volna?

– Én sohasem voltam féltékeny – mondta Szép Maszk.

Tovább bajlódott a horoggal. Meghúzta a zsinórt, hogy megszorítsa a csomót; elszakadt a zsinór; ilyen még sohasem esett meg vele. *Porca madonna!*[3] – dörmögte.

2 A szentségit!

3 A szüzmáriáját!

„Csak nem féltékeny rám? – tépelődtem. – Ha féltékeny, ez azt bizonyítja, hogy félelmetes vetélytársnak tart, hogy Pierrette nem gúnyolt ki, sőt elképzelhető, hogy elárulta hozzám való hajlandóságát egy szavával, egy mozdulatával, egy tekintetével." Meleg nap volt, de kellemesen hűvös volt az árnyékban a Géline-parti terebélyes fák alatt, amelyek két oldalról csaknem beborítják a patakot. Hirtelen ujjongás támadt bennem.

Hirtelen megrándult a zsinór! Pisztráng? Fatörzs? Finoman bevágtam. A zsinór megfeszült, de nem szakadt el; éreztem, hogy valami nagy súly akadt a horogra. Vinni kezdte a zsinórt a gödör felé, amelyben az előbb Szép Maszk horgászott. Utánaengedtem.

– Ne ereszd – kiáltotta Szép Maszk –, belegabalyodik ezekbe a kurva törzsekbe... Finoman, az istenért, finoman, még elszakítod!...

Az a valami, ami húzta a zsinórt, és amit Szép Maszk utasításának megfelelően igyekeztem finoman visszafogni, behúzódott a gödörbe, és olyan mozdulatlanná vált, mint egy szikla,

– Finoman, finoman! – kiáltozott egyre Szép Maszk.

Beugrott a patakba, és bukdácsolva ugrált a vizes köveken.

– Ne mozdulj – rendelkezett –, ne húzd, csak tartsd...

Végighasalt egy sziklán, vállig lenyúlt a gödörbe, és felhúzott a horgomon egy jól megtermett pisztrángot. Több mint félkilós volt. Ez a legszebb pisztráng, amelyet valaha is fogtam.

Emlékszel, amikor tizennyolcadik születésnapomra az anyámtól azt a kis Salmsont kaptam, meg voltam győződve róla, hogy ha a garázsból kijövet az utcakereszteződésnél zöldet jelez a lámpa, szerencsés napom lesz. A pisztráng ugyanolyan biztonságérzéssel töltött el, mint a zöld lámpa.

Eltörtem a horog nyakát, amikor kihúztam a pisztráng szájából. Leültem Szép Maszk mellé. Egy darabig hallgattunk. Aztán egyszer csak megszólalt:

– Jól tudom, hogy nincs semmi Pierrette és Mignot között. De ez a Mignot... *mi secca.* Hogy is mondják?

– Idegesít – dünnyögtem.

– Ez az – mondta –, Mignot idegesít.

Én is meg vagyok győződve róla, hogy „semmi sincs" Pierrette Amable és Mignot között. Nem tudom, miért, de bizonyos vagyok benne. De annyira letaglózott, hogy Szép Maszk nem énrám féltékeny, hogy nem nyugtattam meg. Némán csóváltam a fejem.

Ha válaszolok, sem nagyon hallotta volna meg, hiszen máris folytatta. Hosszú monológba kezdett. Valahogy ilyenformán:

– Pierrette derék asszony. Ő az én feleségem. A kutyafáját, így van! Ő az én igazi feleségem. De beszélni Mignot-val beszél. Estére én már álmos vagyok, hiszen reggel négykor kelek. De az ő igazi napja este kezdődik, a szíve szerint való munka, a gyűlések, olvasás, röpiratfogalmazás, viták. És ezt a munkát Mignot-val végzi. Még ha véletlenül eléggé éber vagyok is, hogy

tudjam, miről van szó, akkor sem szólhatok bele. Azt mondják, nem ismerem a helyi viszonyokat, szememre vetik, hogy nem igyekszem emelni az ideológiai színvonalamat, ez az ő kifejezésük. Mignot minduntalan szememre veti, hogy nem tanulmányozom Maurice[4] műveit. Hát én fütyülök az ő Maurice-ukra. Az olasz pártnak Palmiro[5] a titkára, az is ér annyit, mint az övék. Előfordul, hogy én főzöm meg a vacsorát, mert Pierrette elmarad valami szakszervezeti gyűlésen. Vagy már éppen aludni megyek, amikor betoppan Mignot, hogy vele együtt fogalmazza meg a megyei pártbizottság beszámolóját, vagy hogy tanulmányozzák Jacques,[6] Étienne[7] vagy François[8] beszédét. Én csak az ágyban vagyok jó. Én vagyok az asszony a háznál.

Nagyjából ezt mondta Szép Maszk. Egy csomót kihagytam belőle. Még hozzátette:

– Olaszországban hallgatnak rám a cimborák. Persze hogy nem vagyok elméleti szakember. De tudják, hogy ismerem a dürgést. Ha valami akciót beszélnek meg, és azt mondom, hogy „megtehetjük" vagy hogy „nem lehet", tudják, hogy alighanem igazam van... De itt mindig csak a digó maradok.

Hirtelen felém fordult:

4 Maurice Thorez.
5 Palmiro Togliatti.
6 Jacques Duclos.
7 Étienne Fajon.
8 François Billoux.

– Nagyon vigyázz, hogy sose kelljen száműzetésben élned!

(Neki miért kell?)

Rövid hallgatás után nekem szögezte a kérdést:

– Mondd csak, Philippe, te jól ismered a francia nőket: szerinted Pierrette miért állt össze velem?

Találomra válaszoltam:

– Alighanem azért, mert jóképű fickó vagy, Szép Maszk!

– Ez az – dünnyögte. – A komoly dolgokra Mignot, üzekedni meg a digó!

Megkínáltam egy Luckyval.

– Köszönöm – mondta –, én jobban szeretem a Sultane-t.

És hozzátette:

– Digó ízlés!...

Ajka közé szorította a Sultane aranyvégét, úgy kezdett megint bíbelődni a horoggal, amellyel hosszú monológja közben nem törődött. Mikor meghúzta a zsinórt, kétszer egymás után kicsúszott a horog a csomóból. Befricskázta a patakba a horgot. Aztán tenyerére támaszkodott a fűben, felém hajolt, és a tekintetemet fürkészve megkérdezte:

– Gondolod, hogy Pierrette is olyan nő, mint a húgod?

Több ízben beszéltem már neki meglepően szabados viselkedésedről. Egyébként is sejthetett felőle valamit, ha jól értelmezem, ami egyszer köztetek történt, az Alfa Romeód motorja ürügyén. Bernarde iránt érzett vonzalmadról, ha

egyáltalán annak nevezhető, sohasem tettem említést. De elmondtam, amiről olyan sokszor beszéltél, hogy mennyire meg szoktak lepődni a szeretőid, amikor látják, hogy felkelsz és elkezdesz olvasni, írni, vagy elmész sétálni, mihelyt felhasználtad őket. Mindenféle részletet kérdezett... kitaláltam őket, a helyzetnek megfelelően. Egyszóval az elbeszéléseim nyomán benned testesül meg a szabadosságról alkotott elképzelése.

– Nem tudom – feleltem. – Egy csomó dologról fogalmam sincs, így nem tudok véleményt alkotni... Például... hogyan kezdődött a dolog köztetek?

– Azzal ne törődj – felelte hirtelen.

Ebből megéreztem, hogy majdnem véletlenül, de mégsem egészen, elevenére tapintottam.

– Én – folytattam –, ha féltékeny vagyok, mindig azt keresem, hogyan kezdődött a dolog köztem és a szeretőm között. Ha sokáig ellenállt, úgy gondolom, kilátásom van rá, hogy másnak is ellenáll. De ha könnyen megkaptam, feltételezem, hogy más is könnyen megkapja. Legyünk észnél. Nincs nevetségesebb dolog, mint másokat felszarvazni abban a hiszemben, hogy mivelünk nem történhetik meg ilyesmi.

Szép Maszk felállt. Én ülve maradtam. Ártatlan szemmel bámultam rá. Az arcomról bizonyára lerítt az álnokság.

Fitymálóan mondta:

– Ocsmány alak vagy, de alighanem igazad van.

Felkapta a botját, akkurátusan felcsavarta a

zsinórt, tarisznyájába tette az ólmos dobozt, a horgos dobozt meg a kukacos dobozt, aztán se szó, se beszéd, nagy léptekkel odébbállt.

Soha többé nem merek a szemük elé kerülni, se neki, se Pierrette-nek.

Azazhogy... Hőn remélem, hogy a méreg megteszi a hatását, és Szép Maszk olyan utálatossá, olyan „ocsmánnyá" válik, hogy Pierrette végül is kidobja. Akkor jön el az én órám. Nem megmondta tegnap: „A viszontlátásra, Philippe"?

De soha többé nem merek belenézni az ő becsületes szemébe.

Aljas testvéred.

Philippe

XX. levél

NATHALIE EMPOLI PHILIPPE LETOURNEAUNAK

Sestriere (Piemonte), 195* október

Tiszta fehér szoba, hatalmas ablak és a völgy túlsó felén az örök hó birodalma.

Az első héten egész éjszaka ápolónő ült az ágyam mellett, egy félig arab, sovány, fekete lány, a szeme hosszú vágású. Figyelmes és tartózkodó – vajon miket mondhattam lázálmomban? –, óvatos, türelmes, de egyetlenegyszer sem mosolygott rám. Valahányszor felébredtem, szemem találkozott az ő *hivatásszerűen* rajtam nyugvó tekintetével. A halál angyala.

De túléltem. Napról napra csökken valamit a lázam. Az Empolikat ezerszer kell megölni.

Legutóbbi leveled itt ért utól. Oda se neki! Pierrette Amable sok mindenben hasonlít rám. Az ő helyében én is úgy viselkednék; de mint Bernarde barátai, én is munka nélküli hős vagyok, a kor nem hagy más választást, mint önmagam ellen fordítanom az erőmet. Tapasztalatból mondom, elhiheted: Pierrette sohasem fog szeretni, mert úgy viselkedsz vele, mint egy önfertőző iskolás fiú. Neked egy anyáskodó nőre volna szükséged, aki szelíden nagykorúvá tesz. Pierrette olyan, mint a vadászó Diana.

Bernarde-ot menesztettem. Most XV. századi pajzán történeteket olvasok olaszul. Ez egészséges. Hamar meggyógyulnék, ha volna mit tennem.

Nathalie

XXI. levél

PHILIPPE LETOURNEAU NATHALIE EMPOLINAK

Le Clusot, 195* október

Későn szántad rá magad, hogy lelki tanácsadómmá szegődj.

Már nincs bennem több önuralom, mint a magányos gyönyörök idején (az a korszak egyébként sohasem zárult le teljesen). A pokoltól való félelem sohasem riasztott vissza. Pedig Isten a tudója, *mennyire hittem* a pokolban tizenegy és tizenhét éves korom között.

Magammal rántom Szép Maszkot a Malströmbe. Sajkánkat egyre gyorsabban sodorja az ár az örvény felé. Behunyjuk a szemünket.

Másnap ő jött el az után a horgászás után, *amikor életem legszebb pisztrángját fogtam.* Már elfelejtette, hogy „ocsmány alak" vagyok. Együgyűen megkérdezte tőlem, van-e okom azt gondolni, hogy Pierrette is csak olyan, mint a többi nő... Ostoba olasz! Nyomorult sorstársam!

Délutánjainkat meg estéinket azzal töltjük, hogy Pierrette szerelmi múltjában vájkálunk. Még semmit sem fedeztünk fel. De én azt sugalltam, hogy Pierrette, akárcsak te, valószínűleg csak úgy mellékesen, alkalomszerűen adta oda magát a férfiaknak, olyanoknak, akiket lenéz. Az ilyesmi nem hagy nyomot; a férfiak nem szoktak dicsekedni vele, ha használat után menesztik őket. Szép Maszkot emészti a düh. Nem tud belenyugodni a tenyészménségbe.

A Le Clusot-i kocsmákban próbáljuk kifürkészni Pierrette múltját. Le Clusot-ban majdnem annyi kocsma van, ahány ház. Nyakló nélkül iszunk. Egy csomó cimborát szereztünk, golyós automatán játszunk, ez jó módszer, hogy elterelje az ember gondolatait a szerelem és a féltékenység gyötrelmeiről. Ma már elő sem fordul, hogy a napnyugta ne találjon tökrészegen.

A „FETA-Philippe Letourneau termelékenységi művelet"-et néhány nap múlva kezdik el. Bizonyára ugyanolyan részeg leszek, amikor „engem" ünnepelnek, mint egyébként. Az apád rossz lóra tett.

Irigyellek a kis fehér szobádért. Ha hinnék még Istenben, megpróbálnék kolostorba vonulni. De a mi számunkra nincs más menedék, mint a

szanatórium, és az én lázam nem mérhető hőmérővel . . .

Nem csókollak: dől belőlem a vörös bor szaga.

Philippe

XXII. levél

NATHALIE EMPOLI PHILIPPE LETOURNEAUNAK

Sestriere, 195* október

Hagyd a fenébe!

A szanatórium vezetősége megengedi, hogy meghívjalak ide, a szomszédos szobába, amelyik ugyanolyan, mint az enyém. Az erkélyen találkozunk majd. Együtt fogunk olvasgatni. Boldogok leszünk, mint tizenöt éves korunkban, amikor bevezettelek a szürrealista költészet rejtelmeibe.

Gyere hamar!

Igaz testvéri szeretettel

Nathalie

XXIII. levél

NATHALIE EMPOLI VALÉRIO EMPOLINAK

Sestriere, 195* október

Kedves apuskám!

Philippe butaságokat csinál.

Nem beszélhetnéd rá, hogy jöjjön utánam? A szanatórium vezetősége megengedi, hogy meghívjam a szomszéd szobába. Szüksége van rá,

hogy kigyógyítsák minden kor- és kórtünetből. Csak én vagyok képes rá.

Szerető lányod

Nathalie

XXIV. levél

VALÉRIO EMPOLI NATHALIE EMPOLINAK

Lyon, 195* október

Drága kislányom!

Másokért sohasem tehetünk semmit. Mindig az életrevalóbbak maradnak meg. Te meg fogsz gyógyulni, mert Empoli lány vagy, az én lányom, Philippe-et hagyni kell, hadd csinálja végig a válságát.

Gyöngéd szeretettel csókol

Valério

XXV. levél

PHILIPPE LETOURNEAU NATHALIE EMPOLINAK

Le Clusot, 195* október

Szép Maszk elárulta, hogy nem térhet vissza Olaszországba, mert a rendőrség keresi valami régi ellenállási históriából kifolyólag, és Franciaországban sincsenek rendben a vendégmunkáspapírjai. Mi lenne, ha kitoloncoltatnám? Egy „ocsmánysággal" több vagy kevesebb... Szép Maszk még csak meg sem lepődne. Sőt, talán éppen erre vár, hogy megszabaduljon közös poklunkból.

De Pierrette Amable megtudná. Noblet mondta valamikor, hogy a kommunistáknak mindenütt van szemük és fülük. Szép Maszk minden este tökrészegen megy haza; jobb, ha hagyom teljesen lealjasodni annak a szemében, akit mindketten szeretünk. (Engem sohasem lát Pierrette, amikor részeg vagyok.)

Mignot és Pierrette – a kocsma függönye mögül lestük őket – tegnap karonfogva jöttek ki egy gyűlésről. Könnyen lehet, hogy Szép Maszk gyanúja, amelyet én álnokul tápláltam, beigazolódik!

Rettenetesen hiányzanak a tanácsaid.

Philippe

XXVI. levél

NATHALIE EMPOLI PHILIPPE LETOURNEAUNAK

Sestriere 195* október

Az apám, Valério Empoli szokta mondani néha: „Ha már nem köti föl magát az ember, legalább a méltóságát ne veszítse el."

Nathalie

XXVII. levél

PHILIPPE LETOURNEAU NATHALIE EMPOLINAK

Le Clusot, 195* október

Nincs méltóságom.

Philippe

NEGYEDIK RÉSZ

Június első vasárnapján, vagyis a grange-aux-vents-i kirándulást követő vasárnap Pierrette Amable délelőtt tíz óra tájban Szép Maszkkal együtt indult el hazulról. Együtt mentek a piacra. Szép Maszk vitte a szatyrot. Így tudatták egész Le Clusot-val, hogy összetartoznak.

Másnap öt órakor, a műhelyből kijövet, Marguerite karon fogta Pierrette-et:

– Elkísérlek.

Pierrette magához szorította a barátnője karját. Könnyekig meg volt hatva. Meg kell magyaráznunk, hogy miért.

Pierrette és Marguerite egyaránt munkáscsaládból származtak, és születésük óta ugyanabban a házban laktak a munkástelepen. Együtt mentek iskolába, együtt jártak haza. Marguerite apja, akárcsak Pierrette-é, Letourneau kisasszony közbenjárására szorult, s ezért gyónnia kellett. Az apja megaláztatása Marguerite-nak csak fájt, Pierrette lelkén viszont soha nem gyógyuló sebet ejtett. Marguerite igyekezett nem gondolni rá, és ez könnyen sikerült is neki. Pierrette azonban több mint egy éven át elalvás előtt minden este morfondírozott, hogy megöli Letourneau kisasszonyt.

Látszott rajtuk, hogy egyidősek, ugyanabban az esztendőben álltak munkába a fonó- és szövőgyárban, ugyanabban a műhelyben és attól fogva folyton szomszédos szövőszéken dolgoztak. De a telepre már ritkábban jártak haza együtt, mert egyre többször fordult elő, hogy

egyiküket vagy másikukat egy fiú várta a kijáratnál. A déli szünetben el szokták mesélni egymásnak a kalandjaikat. Marguerite gyakran váltogatta a barátait: könnyen fellobbanó természete volt. Pierrette tizenhat éves kora óta csak Luciennel járt, s tizennyolc éves korában hozzáment feleségül. Pierrette rosszallta Marguerite könnyelműségét; hallatlanul bántották a fiatalemberek sirámai, akik féltékenységükben neki panaszkodtak, és a közbenjárását kérték. Marguerite nem helyeselte, hogy Pierrette Luciennel jár, mert észrevette, hogy a fiú Pierrette-től kéri kölcsön a pénzt, ha bálba vagy moziba viszi. De mindketten nagyon vigyáztak, nehogy megbántsák egymást, s nem is mondták ki nyíltan a rosszallásukat. A bizalmas beszélgetések egyre ritkábbak lettek, Pierrette esküvője után el is maradtak.

Amikor Pierrette a szakszervezetben leleplezte Lucient mint besúgót, s a férj kereket oldott, Marguerite egy álló hétig szinte minden este elkísérte Pierrette-et. Csak a saját dolgairól beszélt; akkoriban kezdett álmodozni róla, hogy elmegy Le Clusot-ból; minden reményét Tallagrand mérnökbe vetette, aki szurkolója volt a kosárlabdacsapatnak, és el szokta vinni autóján Marguerite-et a környékbeli kiskocsmákba. De Marguerite-nak ezek a vallomásféléi csak ürügyül szolgáltak, hogy ismét összemelegedjék Pierrette-tel, és hallgatólagosan tudtára adja, hogy helyesli Lucien elkergetését.

Mégis, csak ritkán találkoztak azóta. Pierrette egyre több erejét szentelte a szakszervezeti és po-

litikai munkának. Marguerite *nagyjából* helyeselte Pierrette működését, de már nem volt kedve kiönteni a szívét olyan barátnő előtt, aki teljesen lemondott a magánéletről.

Pierrette egészen belerögződött a magányosságba; senki sem tudott róla, hogy szeretője volna; más életet élt, mint a többiek, és munkatársai meg a szomszédai szemében, és Marguerite szemében is, valahogy lassacskán idegenné vált. Egy rossz szót se mondott rá senki; fölösleges volt beszélni róla, egyetértettek benne, hogy mindnyájuk érdekeit képviseli, de megmagyarázhatatlan volt, miért szenteli ennek az egész életét. Ha a fiatalok este, moziból jövet, még világosságot láttak nála, megjegyezték: „Lám, a Pierrette most is a szakszervezetével bajlódik." És ha egy érettebb munkás kijavította: „a szakszervezetünkkel", nem tiltakoztak, csak vállat vontak, mert szőrszálhasogatásnak érezték, hiszen ők is úgy gondolták.

Az üzemi bizottsági vagy szakszervezeti választásokon továbbra is tömegesen szavaztak Pierrette-re. De már senkinek sem jutott eszébe, hogy neki szóljon, ha a szomszédasszony szülni készül, vagy a szomszéd haldoklik. Már nem hozzá mentek panaszkodni a részeg, verekedő férjre, nem neki sírták el bánatukat azok, akiket elhagyott a szeretett férfi. Ha beteg volt az asszony meg a gyerekek, nem merték megkérni rá, hogy segítsen egy kicsit a konyhán vagy a mosásnál. Ő maga ajánlotta fel néha, hogy elmegy, ha véletlenül tudomást szerzett a dologról, és úgy gondolta, hogy segítségre van szükség.

De ezen a hétfői napon, azután, hogy egész Le Clusot látta Szép Maszkot, mikor először kísérte el Pierrette-et a piacra, és vitte a szatyrát, Marguerite karon fogta barátnőjét a műhely kapujában. Először elmesélt néhány pletykát, aztán azt mondta:

– Tudod, amikor a nénikém Párizsba költözött, ránk hagyta minden cókmókját... akkorra, ha majd férjhez megyek. No, az még odébb van... Anyuka azt üzeni, hogy ha szükséged van valamire, csak kérd el...

Így tudta meg Pierrette, hogy Marguerite és a munkástelep helyesli, hogy összeköltözik Szép Maszkkal.

Más jelek is erre mutattak.

– Jó napot, Pierrette – köszöntötte egyszer egy kisfiú, amikor Pierrette Szép Maszkkal karonfogva ment az utcán.

– Jó napot, bácsi és néni – igazította helyre az anyja, kedves mosollyal.

Egy másik alkalommal Marguerite hazakísérte őt a telepre, s mielőtt elváltak, nekiszögezte a kérdést:

– Szereted?

– Szeretem – felelte komolyan Pierrette.

– Kedves embernek látszik – mondta Marguerite.

Gyöngéden megcsókolta Pierrette-et. Aztán, miközben elindult, hozzátette, igen jellemzően:

– Meg aztán szép férfi...

Voltak asszonyok, akik azt mondták: „Kár, hogy digó." De ezt senki sem mondta vissza Pierrette-nek. El is nézték Szép Maszknak, a

szeme sarkából sugárzó félig gyöngéd, félig gunyoros mosolyáért meg az embereknek tett sok apró szolgálatáért.

Április végén elutaztam Grange-aux-Vents-ből, és csak szeptemberben tértem megint vissza. Közben azonban beugrottam Le Clusot-ba, hogy anyagot gyűjtsek a fonó- és szövőgyárról szóló cikksorozathoz.

Természetesen Pierrette Amable-hoz kopogtattam be. Szép Maszk nyitott ajtót. Pierrette, Mignot és Cuvrot nagy munkában voltak a szomszéd szobában. Mikor mindnyájan leültünk, Szép Maszk odaszólt Pierrette-nek:

– Hozz valami innivalót, hadd koccintsunk a barátunkkal.

Bármilyen kedves hangon mondta, ez parancs volt, hogy éreztesse velem: „Pierrette a feleségem. Én vagyok az úr a háznál." El is értettem a célzást.

Pierrette kisvártatva fel is állt. Abroszt terített az asztalra, és poharakat tett az abroszra. Aztán elment innivalóért. Szép Maszk kihúzta a dugót a palackból, és töltött. Mindez nagyon családiasan zajlott le. Az abrosz egészen új dolog volt Pierrette életében.

Az ablakban muskátli virított, s a falon két színnyomat, ligur tengerparti tájképek. Ez is új volt.

Aznap nem esett szó sem Philippe Letourneauról, sem Émilie Privas-Lubas-ról, sem Nathalie Empoliról. Csak jóval később tudtam meg a május végén és június elején történteket. Tájékoztattak viszont a CGT szakszervezet és a párt közös harcáról a „termelékenységi művelet" el-

len, amelyet a FETA a Százas Műhelyben akar megindítani.

A harc rossz körülmények között kezdődik. Még egyetlen munkást sem bocsátottak el. Sőt, a P-műveletre kijelölt munkások (így beszéltek róla) máris bizonyos előnyökben részesültek. A FETA nyilvánvalóan ráfizet a kísérletre. Ilyen körülmények közt hogyan lehetne kimutatni, hogy csapda az egész?

Mignot minden föllelhető írást áttanulmányozott és kijegyzetelt a termelékenység emeléséről a tőkés rendszerben. Cuvrot munkás elmesélte a régiek tapasztalatait. Pierrette Amable írt a Szakszervezeti Szövetségnek, és felvilágosítást kért az amerikai szakszervezetek vándorkiállításáról, amelynek Le Clusot-ba érkezését a P-műhely megnyitásának idejére jelezték; megkérdezte, másutt hogyan fogadták a kiállítást a textilmunkások. Mindez csak előkészület volt, s méghozzá úgy láttam, elég lanyha előkészület.

– Nem fognak hallgatni ránk – mondta Pierrette.

Nagy forróság volt. Pierrette blúza félig nyitva, egy izzadságcsepp gördült le arcáról a mellére. Fáradtnak látszott.

– A terep nem alkalmas a cselekvésre – mondta Cuvrot. – Várnunk kell, hogy megérjen a . . .

– Nem bíztok eléggé a tömegekben – mondta Mignot.

Szép Maszk a fonott karosszékben ült keresztbe vetett lábbal, s egyik Sultane cigarettát szívta a másik után.

– Nem kell erőltetni – mondta. – Az elvtársak csak akkor fognak kötélnek állni, ha megértik, hogy miről van szó. Negyvenhatban az Ansaldónál . . .

– Azért nem értették meg eddig – vágott közbe Mignot –, mert rosszul magyaráztátok meg.

– Úgy beszélsz, mint egy vezércikkíró – mondta Szép Maszk.

Pierrette felállt, és tett-vett a gáztűzhelyen.

– Na gyerünk – mondta az öreg Cuvrot –, hagyjuk őket vacsorázni . . .

Szép Maszk marasztalt. A többiek elmentek.

Mihelyt magunk maradtunk, Pierrette újra felélénkült. Elmesélte Marguerite legújabb kalandját; huncut volt, egy kicsit rosszmájú is: először hallottam pletykálkodni.

– Marguerite nem neked való társaság – mondta Szép Maszk.

De Pierrette nem haragudott meg, mint vártam. Elnevette magát:

– Hát nem úgy beszél máris, mint egy férj? – fordult hozzám.

Egész komoly vacsora volt, nem konzerv meg tükörtojás, hanem leves meg szavojai rakott krumpli, amely már akkor ott pirult a gázsütőben, amikor megérkeztem.

Pierrette elmosogatott, közben Szép Maszk meg én megittunk egy újabb üveg bort. Szép Maszk a terveikről beszélt. Mihelyt kimondják Pierrette válását, összeházasodnak. Magukhoz veszik a kis Roger-t; úgy látszott, ez Szép Maszk kívánsága volt.

Egészen a lakótelep széléig elkísértek; Szép Maszk kabát nélkül, rövidujjú ingben, amúgy olaszosan.

– Jó estét, Pierrette, jó estét, Szép Maszk – köszöntötték őket a telepiek.

Az országútról még visszafordultam. Búcsút intettek, az asszony nekidőlt Szép Maszknak, és átölelte a derekát.

Július végén Pierrette teherbe esett. Elhatározták, hogy megtartják a gyereket. Szép Maszknak eszébe sem jutott, hogy másként is lehetne. Pierrette-ben piszkos és fájdalmas emléket hagyott a bába, akihez még Lucien idején fordult, Roger születése után egy esztendővel.

Augusztus elején bezárták két hétre a fonodát. Pierrette Grange-aux-Vents-ban töltötte a szabadsága első hetét. Hányt. Az öregek szekrényének a tükrében elnézte, hogy az alsó szemhéja bedagadt és elkékült. A legkisebb emelkedő is hallatlanul kimerítette. Nem legeltethette a teheneket, pedig megígérte, hogy segít a nénikéjének.

Egy kis sétára indult a fiával. Roger szemmel láthatólag szívesebben ment volna a pajtásai közé. Idegennek tűnt neki ez a mama, aki szemmel láthatóan mindig mással van elfoglalva, mint ami a grange-iakat érdekli. Pierrette nem tudott miről beszélni a gyerekkel. Szemrehányást is tett magának, hogy miért érzi úgy magát a kisfiúval, mint egy bálba hívott vendég, aki nem tud táncolni.

Két ízben is nagy zivatar támadt. Másnapra a mezőkön pufók, fehér gombák burjánzottak el, mintha a meleg, nedves föld felhólyagzott volna. Pierrette életében először undorodott Grange-aux-Vents-tól.

Az új gyerekkel a szíve alatt védtelennek érezte magát, mint az őrszem, akitől váratlanul elragadták a fegyverét. Elcsodálkozott: „Bol-

dognak kellene lennem." Azután eszébe jutott, hogy a legtöbb ismerős asszony számára csak szerencsétlenség volt az anyaság, a beletörődés kezdete, a harc vége. „Lesz ez még másként is, máris másként van a földkerekség egyharmadán"; de nagyon fáradt volt, nem tudta, ahogy szokta, a szocializmus távlataiba belehelyezni az őt közvetlenül érintő eseményt. Tűnődött: „Hát nem vagyok szörnyeteg?"

Szép Maszk, mihelyt a tejet átadta a sajtgyárban, felhajtott teherautóján Grange-aux-Ventsba, de még az este visszament, hiszen hajnalban már indulnia kellett tejgyűjtő útjára. Pierrette boldog volt, ismét egyedül töltheti az éjszakákat. Nagyon meleg volt, s még a könnyű takarót is ledobta magáról. Nem tudott elaludni, de olvasni sem; éppen csak elszenderedett, és arról álmodott, hogy pőfeteggombák pukkannak szét halkan az egész tisztáson; mikor fölébredt, kiverte a hideg verejték, magára húzta a puha gyapjúbéléses lábtakaróját, de még így is sokáig vacogott a száraz villámok fehér fényében. Lidérces álmot látott: ő volt a hegy, a hegy ő, s ugyanazok a folyadékok és nedvek munkálnak mindkettőjükben; kiáltani szeretett volna, de földjének és szikláinak ránehezedő súlya beléfojtotta a hangot.

Az öreg Amable-ék, amikor megtudták, hogy Pierrette második gyermekét várja, beletörődtek, hogy úgy tekintsék Szép Maszkot, mint jövendő vejüket. Folyvást remélték, hogy odaédesgetik a földhöz; a digók meg tudják fogni a munka végét; mindjárt kisebb lenne a baj. Szombat este

Szép Maszk Grange-aux-Vents-ban maradt, mert talált valakit, aki vasárnap reggel összegyűjti helyette a tejet. Sikerült elevenséget vinnie az esti ebéd hangulatába, elmondta, hogyan futtatják fel a szőlőt a fára Campaniában, és hogyan fogják a polipot Amalfi környékén egy csomó gombostűvel, amelyet homokos tengerfenéken táncoltatnak.

Pierrette halogatta a lefekvést. Nála a fej meg a szív a fontos, az érzékei csak utánuk jönnek. Ő csak akkor érez gyönyört, ha váratlanul elhatalmasodik rajta a vágy, mint a hegygerincen, akkor délelőtt, amikor Szép Maszk a szeretője lett. De azért boldog volt, hogy a fiú vele él; Szép Maszk erős, nyugodt és mindig jó kedélyű; leleményes, mindenféle mesterségben járatos, minden helyzetben feltalálja magát; Pierrette szeretett belesimulni a karjába, rátámaszkodni, különösen az utcán, egész Le Clusot szeme láttára; Szép Maszk adta vissza neki Marguerite barátságát meg a szomszédok közvetlenségét; hálás volt a fiúnak, hogy végre olyanná tette, amilyen a többi nő.

Szép Maszk, amíg nem ismerte Pierrette-et, annyira szerette a nőket, minden nőt, és olyan könnyedén megszerettette magát, hogy nem sok jelentőséget tulajdonított a birtokbavételüknek. Az ágyat többnyire csak megerősítésnek tekintette, aláírásnak, egy közjegyzői okiraton, bizonyítéknak, hogy nincs már mit megtagadnunk egymástól. Ott is megállta a helyét, mint bárki más, de igazában az odaadást, a kitárulkozást szerette, a suhogó szoknyát maga körül, amelyet

joga van meggyűrögetni, akárcsak megérinteni a finom bőrt, vagy belefúrni arcát egy nő hajába. Most azonban, hogy Pierrette úgy élt vele, mint a felesége, felülkerekedett olasz nevelése, és becsületbeli ügynek tartotta, hogy megtegye a kötelességét, amely szerinte az, hogy naponta a magáévá teszi.

Ezen az estén megint zivatar készülődött. „Nem jól érzem magam" – mondta Pierrette. Amikor Szép Maszk felébredt, ott találta az asszonyt az ágy előtt, takaróba burkolózva. Úgy gondolta, a terhesség miatt csinál ilyen fura dolgokat.

Hétfőn eljött a kövér Jean, hogy segítsen a kezdődő aratásban. Egy hét szabadságot vett ki a vasútnál. Pierrette szobáját nem lehetett bezárni; Pierrette elszenderedett, de egyszerre csak arra ébredt, hogy valaki ráteszi a kezét. Fölugrott, kiszakította magát az ölelő karokból, s máris az ágyon térdelt, hálóingben, ziláltan; a holdfényben felismerte Jean alakját.

– Hordd el magad! – süvítette Pierrette.

– Én is érek annyit, mint a te digód – mondta Jean.

Fátyolos volt a hangja, mert sokat ivott az aratókkal.

– Megmondom a digómnak – vágott vissza Pierrette –, majd jól ellátja a bajod!

Az ajtó mögül nevetés hallatszott. Jean fogadott az aratókkal, hogy megkapja Pierrette-et.

– Na, jól van, na, jól van – mondta Jean –, nem bántalak én... De miért nem akarsz? Végtére is az unokahúgom vagy.

Kitántorgott a szobából. Pierrette odatolta a komódot az ajtó elé. Tűnődött, hogy a bácsikája, aki a ház túlsó végén alszik, tudott-e a fogadásról. Másnap reggel visszatért Le Clusot-ba.

A nyár bágyadtan végződött, hol nagy meleg volt, hol zivatar, a szurdokvölgyben nehéz pára gomolygott. Esténként Szép Maszk és Pierrette egymást átölelve sétáltak a Le Clusot feletti szőlők közt kanyargó úton; találkoztak más párokkal, ez volt a nap legkellemesebb órája.

Szeptemberre ritkábbak lettek a terhesség kezdetével járó zavarok. Szép Maszk és Pierrette esténként továbbra is eljártak sétálni a szőlőkbe; alattuk a holdfényben visszatükröződtek a gyár épületei a Géline vizében, amely olyan volt, mint egy széles csatorna a FETA által kiépített partok között. Amikor hazatértek, eleget kellett tenni a férfibecsületnek. Pierrette viszont már megint tudott aludni, és boldog volt, hogy Szép Maszk izmos teste mellett alhat el, s hogy ő is olyan nő, mint a többi. Kezdte megszeretni a főzőcskézést.

Frédéric Mignot postafelügyelő, a Le Clusot-i pártszervezet titkára augusztus második felében vette ki a szabadságát. Feleségével, Raymondedal egy barátjához mentek nyaralni, akivel az ellenállás idején ismerkedett meg: szőlősgazda volt és városi tanácstag Hérault megye egyik kis városában.

Ott sokkal harcosabb szellem uralkodott. A kommunisták élére álltak a küzdelemnek, amelyet a földmunkások és a kisgazdák folytattak

a kormány szőlőtermelő politikája ellen. Két hét alatt Mignot vagy féltucat tüntetésen vett részt. A tüntetők arra készültek, hogy elbarikádozzák az országutakat. Az ifjúsági szövetség fiataljai hatalmas feliratokat pingáltak a falakra. Mignot részt vett egy taggyűlésen, amelyen éjjel egy óráig folyt a vita Malenkovnak az orosz kommunista párt XIX. kongresszusán tartott beszámolójáról; az „ideológiai színvonal" kétségtelenül magasabb volt itt, mint a Rhône és az Ain között.

Már ismert aggályoskodó természeténél fogva Mignot önmagát és a Le Clusot-i pártszervezet titkárságát, vagyis Pierrette Amable-t, Cuvrot munkást és Jacquelard tanítót (aki csak ritkán járt el taggyűlésre) tette felelőssé, hogy a kis munkásváros eltunyult.

– No, ha hazamegyek – mondta Raymondenak –, felrázom egy kicsit az elvtársakat (meg magamat is). Itt az ideje, hogy komoly kritikát és önkritikát gyakoroljunk.

Raymonde helyeselt. Ő már régóta úgy vélte, hogy Le Clusot lakossága minden „kritikát" megérdemel. Hérault megyében szeretett volna élni. Egy gyógyszerész elvitte a palavas-i kaszinóba, miközben a férje gyűléseken vett részt. A fiatalember a kis Citroënjén vitte haza, és útközben megállt, hogy megfogdossa egy kicsit; Raymonde-nak nem sok gyönyörűsége telt benne, de hagyta, mert meg volt győződve róla, hogy minden szolgálatért fizetnie kell. Egy este szerencsejátékon a fiatalember elvesztette miatta kéthavi fizetését; Raymonde arra gondolt, hogy

jajveszékelne az anyja, ha meghallaná, hogy ennyi pénzt szór el valaki szinte hiába, azért a semmiségért, amit minden udvarló úgyis megkap a lánytól bál után. Raymonde nagyon büszke volt. Sohasem remélt ennyit az élettől.

Mignot varázserőt tulajdonított a kritikának és az önkritikának. 195*-ben ez széltében elterjedt babona volt. Egy-egy alapszervi taggyűlés elején felállt egy pártfunkcionárius, és így szólt: „Elvtársak, önkritikát kell gyakorolnom. Tegnap megvertem a feleségemet. Ez kispolgári csökevény..." A felsőbb pártszerveknek kellett közbelépniük, s megmagyarázniuk, hogy a kritika és az önkritika minden tudományos módszer alapja; a tudós megbírál egy feltevést vagy egy kísérletet, módosítja az eredményt, szem előtt tartva *a saját egyenletét;* namármost a politikai cselekvés olyan gyakorlat, amely a társadalmi jelenségek törvényszerűségének ismeretével kapcsolatos stb. stb. Egyes vidékeken mégis hosszú hónapokig, sőt évekig tartottak a nyilvános gyónások. Katolikus országokban még az ateisták is jobban bíznak a varázslatban, mint a szigorú tudományosságban.

Szeptember elején, alighogy Mignot visszatért Le Clusot-ba, behívták a megyei pártbizottsághoz.

Chardonnet, a megyei párttitkár volt az egyetlen *függetlenített funkcionárius* a megyében, ahol 2775 párttagot tartottak nyilván, de a Kommunista Pártra szavazók száma több tízezerre rúgott. A titkárság, a vezetőség tagjai és a politi-

kai munkatársak csak a szabad idejüket szentelhették a pártmunkának.

Chardonnet tehát olyan hadvezérre hasonlított, akinek a csapatai csupa tartalékosból állnak, még a vezérkara is. Havi tizennyolcezer frankot kapott személyi szükségleteire, harmadosztályon utazott, és látogatásai alkalmával egy-egy elvtárs látta vendégül; olyan hadvezér volt, akinek se szállító, se élelmezési osztagai nincsenek.

A megyében, mint a legtöbb francia megyében, különböző gazdasági és társadalmi összetételű körzetek voltak, és ahány körzet, sőt ahány község, annyiféle politikai helyzet. Lyont nagy munkásgócok vették körül: fémipar, szövőipar, vasúti műhelyek. A síkságon nagyobbrészt belterjes gazdálkodás dívott, a hegyekben pedig állattenyésztés. A magasabb völgyekben kézművestelepülések alakultak ki. Le Clusot külön kis világ volt egy állattenyésztő vidék kellős közepén. Ahány helyi pártszervezet, annyiféle probléma a megyei titkárság számára. Chardonnet bútorozott szobája a megyeszékhelyen valóságos „térképszoba" volt, a párttagság létszáma szerint változó méretű piros körökkel, a helyi szervezetek székhelyét jelző kék keresztekkel meg mindenféle gazdasági, társadalmi és politikai tárgyú széljegyzettel.

Chardonnet egy szabadkőműves építészmérnök fia volt, 1943-ban a jogi kar padjaiból állt be a partizánok közé. Politikai neveléséről a fegyveres harc közben meg a kényszerű, hosszú fegyvernyugvások idején egy vasutas gondosko-

dott, az ellenálló csoport vezetője, aki 1923-ban lett kommunista. A vasutas 44 februárjában elesett, utóda, Chardonnet, nagy politikai és katonai éleslátásról tett tanúságot. A háború végeztével kijárta a párt iskoláit, kitűnő tanulónak bizonyult, és függetlenített funkcionáriusnak jelölték, amikor kikerült az országos iskolából. Még nem volt harmincéves, amikor megyei titkár lett belőle, egy egész megye gondja szakadt rá, holott sohasem dolgozott még üzemben. A fiatal hadvezér sohasem volt közkatona. Első esztendejét a parasztkérdés megismerésének szentelte. Azután egyre-másra jöttek a választások; erejét felemésztette, hogy keresztül-kasul be kellett járnia a megyét. Túl volt terhelve.

A választási időszakok kivételével a megyei titkár magára hagyta a Le Clusot-i pártszervezetet. Az meg is volt nagyobb baj nélkül. Rendszeresen terjesztették az újságokat, idejében elszámoltak a bélyegekkel. Időnként, a falitérképek vizsgálgatása közben Chardonnet elcsodálkozott, hogy milyen aránytalanul kevés a párttag a sok munkást foglalkoztató FETA-ban. „Valami nincs rendjén Le Clusot-ban." De egy-egy sürgősebb gond rögtön el is terelte róla a figyelmét. Meg aztán a textilipar köztudomásúan nehéz terület, s ezen a téren semmi harci tapasztalata sem volt.

A „FETA–Philippe Letourneau termelékenységi művelet"-re a reakciós sajtó hívta fel a figyelmét; a lapok úgy emlegették, mint egy kísérletet, amely megmutatja, mit jelenthet országos viszonylatban a francia–amerikai együttműködés.

Azt is közölték, hogy a Termelékenységi Műhelyt s ugyanakkor az amerikai szakszervezetek vándorkiállítását egy miniszter fogja megnyitni. A Központi Vezetőség leiratban kérdezte meg Chardonnet-tól, milyen intézkedéseket tesz a megyei bizottság, hogy megbuktassa ezt az országos, sőt nemzetközi mesterkedést, amely már politikai jelentőségű. Erre sürgősen magához kérette Frédéric Mignot-t.

Együtt készítették el a haditervet: röpiratok, plakátok, gyűlések, munkabeszüntetés, tüntetés. Búcsúzóul Chardonnet azt mondta Mignot-nak:

– Kommunista becsületedről van szó.

A Le Clusot-i pályaudvarról Mignot egyenesen Pierrette Amable-hoz ment. Csak Szép Maszkot találta otthon.

Pierrette elidőzött Marguerite-tal, hazáig kísérte, elcsevegett az édesanyjával, és egy nagy, lezárható lábast hozott el tőle. Pierrette-nek még sohasem volt ilyen, és csak most kezdte sejteni, milyen hasznos jószág.

Ahogy felment a lépcsőn, kopácsolást hallott. Szép Maszk azzal töltötte a tejgyűjtés meg a pisztrángfogás után megmaradó idejét, hogy polcot készített a szakszervezeti iratoknak. A deszkákat zöldre, a függőleges tartólécceket pirosra festette. A polcok élére egy hét óta pingálta a rózsákat.

Pierrette kitárta a félig nyitott ajtót. Mignot-t találta ott, ujjával dobolt a konyhaasztalon. Pierrette-nek már máskor is feltűnt, hogy Szép Maszk barkácsolása idegesíti Mignot-t. Úgy gon-

dolta, majd elmúlik, ha a párttitkár megszokja, hogy Pierrette most már azt mondja: „nálunk" és nem azt, hogy „otthon", mint régen, amikor még nem élt együtt Szép Maszkkal. Szerette azt mondani, hogy „nálunk"; és egy kicsit sértette, hogy ez idegesíti Mignot-t.

– Mi újság? – kérdezte a párttitkár, mihelyt meglátta Pierrette-et. – Mit tervezel? Mit csináltál három hónap óta?

A fiatalasszony felkapta a fejét.

– Először is magyarázd meg, miről beszélsz – kérdezte.

Szép Maszk előbukkant a szomszéd szobából.

– Úgy látom – mondta, –, hogy az én *capriolinóm*[1] öklelni készül . . .

Hangtalanul nevetett, közben Pierrette tarkóját simogatta.

– Hát miről beszélhetek – kérdezte Mignot –, mi teendőd lehet alig egy hónappal a P-műhely megnyitása előtt?

– Rágyújtasz, kis gidám? – kínálta Szép Maszk Pierrette-et aranyvégű cigarettával.

Pierrette hátrahajtotta a fejét Szép Maszk tenyerébe.

– A gidák legelik a füvet – mondta –, nem szívják el.

Egy kicsit még hátrébb hajtotta a fejét, a férfi tekintetét kereste. Egymásra nevettek.

„Ennek egészen elment az esze" – gondolta Mignot.

1 Kecskegidám.

– Lehet veled beszélni? – kérdezte Pierrettetől.

– Hát persze – felelte Pierrette.

Átmentek a másik szobába, és leültek kétoldalt az iratokkal megrakott nagy asztal mellé.

Szép Maszk visszament a polcaihoz. Megint kopácsolni kezdett, de Pierrette rászólt:

– Légy szíves . . .

Szép Maszk leült a fonott karosszékbe, és olvasni kezdett egy regényt.

Mignot beszámolt a megyei párttitkárral folytatott megbeszéléséről.

– Neked az a dolgod – mondta Mignot –, hogy kiharcolj egy legalább huszonnégy órás sztrájkot . . . természetesen egységes fellépéssel.

– Lehetetlenség – mondta határozottan Pierrette.

És előadta a már ismert okokat.

Mignot azt válaszolta, hogy ha a Le Clusot-i pártszervezet nem tudja mozgósítani a munkástömegeket a P-művelet ellen, ez azt jelenti, hogy az utóbbi hónapokban, sőt az utóbbi években rosszul dolgozott.

Pierrette azzal vágott vissza, hogy számolni kell a tényekkel. A Le Clusot-i dolgozókat megtévesztette a FETA propagandája, a keresztény szakszervezet cinkossága a részvénytársasággal meg a szociáldemokrata szakszervezet szólamai. Még ha a kommunisták elérnék is – márpedig ez korántsem bizonyos –, hogy a CGT kiadja az utasítást a sztrájkra, a munkások nagy része, sőt még a CGT szakszervezethez tartozók közül is sokan nem követnék a felhívást. A kommu-

nisták, ahelyett hogy magukkal ragadnák a tömegeket, elszakadnának tőlük; csak akkor lehet eredménnyel akcióba lépni, ha a munkások nagy többsége saját tapasztalatából meggyőződött róla, hogy helyesek a CGT jelszavai a P-művelet ellen.

Mignot kifejtette, hogy az ügy túlnő a Le Clusot-i kereteken, már országos jelentőségűvé terebélyesedett, és a lehetetlent is meg kell próbálni, hogy cselekvésre bírják a dolgozókat...

– Ez Chardonnet és a megyei titkárság álláspontja – mondta.

– Miért nem jön Chardonnet a gyárba? – kérdezte Pierrette. – A harc feltételeit nem lehet rendeletekkel módosítani.

Éjjel egy óráig elvitatkoztak a különféle szempontokon, amelyek újabb és újabb formában kerültek elő. Egyikük sem engedett.

– Elmegyek az alapszervi taggyűlésekre, és beszélek az elvtársakkal – mondta Mignot. – Be fogom bizonyítani neked...

Szép Maszk olvasgatott, aztán elbóbiskolt a könyve mellett, főzött magának egy csésze kávét, hogy ébren tudjon maradni. A vita végét ő is hallotta, de nem szólt közbe. Amikor Mignot elment, megjegyezte:

– Az ilyen elvtársak többet ártanak a pártnak, mint az ellenségeink...

Pierrette élénken tiltakozott. Mignot nagyon áldozatkész, egész idejét a pártnak szenteli, „alaposan" képzett. Bírálatai, még ha helytelenek is, mint például ma, felrázzák tétlenségéből a pártszervezetet, s megakadályozzák a lazaságot;

nem nyugszik, amíg nem talál megoldást, nagyon hasznos a maga módján . . .

– Akár a kocsinak a légy – mondta Szép Maszk.

La Fontaine meséje, *A kocsi és a légy* volt a legutóbbi tollbamondás anyaga. A franciaórák nem szűntek meg, ha nem voltak is olyan sűrűek, mint annak előtte. Sokszor egész este alig beszéltek egymáshoz, csak nézték a száraz villámokat, vagy számolgatták, hány másodperc telik el a villámlástól a dörgésig: „Jön a zivatar . . . most van Grange-aux-Vents fölött . . . elvonul . . . ! Sainte-Marie-des-Anges felé húzódik." Sőt előfordult, hogy átmentek kártyázni a szomszédokhoz.

Pierrette nem értett egyet a légyre meg a kocsira tett utalással.

Még csak huszonöt éves volt, de már megtanulta, mint a nagy tábornokok és a nagy gyárosok, hogy minden lelkes ember hasznos, értékes, sőt pótolhatatlan lehet, ha megfelelő helyre állítják. Ezt akarta megértetni Szép Maszkkal. De egyszerre csak észrevette, hogy Szép Maszk elaludt.

Tulajdonképpen nem is gondolta, hogy Mignot a megfelelő helyen van.

Szeptember végén visszamentem Grange-aux-Vents-ba. Egy reggel Szép Maszk közölte velem, hogy elbocsátottak a FETA-ból harminchárom munkást, és aznap, munkaidő után, öt órakor, gyűlés lesz a Le Clusot-i bálteremben az elbocsátottak védelmének megszervezése ügyében.

– ... ugyanabban a teremben, ahová eljöttél táncolni a párt ünnepségén.

Úgy gondoltam, a gyűlésen érdekes dolgokat tudhatok meg, és a FETA történetét a mai munkásharcok áttekintésével fejezhetem be, így hát, kora délután elindultam Le Clusot-ba gyalog, a hegyen át.

A nyári zivataroktól újra kizöldültek a rétek. A nap immár ferde sugarai bearanyozták az erdőt borító ködfátyolt. Könnyedén eljutottam a forrásig, amelynek vizével annak idején Pierrette a tenyeréből kínálta Szép Maszkot. A kis völgy tele volt nagy, hosszú lábú gombával; bőrének szürkéit mintha Goyától, okkersárgáit mintha Braque-tól kölcsönözte volna; ez a *nagy őzlábgomba.*

Az őzlábgomba elegáns gomba. Baktattam felfelé a hegygerincre, és azon tűnődtem – nem is először –, hogyan lehetne meghatározni, mi az elegancia. A szokás, a divat éppúgy nem segít, mint Püthagorasz aranyszabálya. Az elegancia az élőlény egyediségében és egyéniségében rejlő belső összefüggéseket fejezi ki. Eleganciáról, nemes fajtáról az állattenyésztők sokkal többet tudnának mondani, mint a szociológusok vagy

az esztéták. Nagyon vonz engem a tapasztalatszerzésnek és a gondolkodásnak ez a területe. Egy földszintes fenék, ajakhoz közel álló pisze orr, kurta lábszár, hosszú kar többet mond nekem egy emberről, mint egy harmincoldalas életrajz. Az életemet köszönhetem neki, hogy gyanakvással fogadtam egy olajos bőrt, egy jellegtelen alsó ajkat.

Már közel jártam a hegygerinchez. Pierrette Amable – gondoltam – kis fekete, foltozott ruhácskájában kétségtelenül a legelegánsabb nő, akit csak ismerek. Nem is helyes egészen ez a kifejezés: „nemes fajta" olyan értelemben, ahogy a lótenyésztők mondják.

Arcának alsó része kissé nehézkes, az állkapcsa szögletes, az orra keskeny, kissé hajlott; izmos, kissé fiús keze rendkívül karcsú alkarban folytatódik, amelynek görbülete az orr és a homlok hajlatára emlékeztet; de éppen arcának nehézkes vonásai, fiús keze teszi, hogy nemcsak elegáns, hanem nemes fajtájú is. Miért? Amíg mendegéltem, haragudtam a mai festőkre, akik csak játszanak a színekkel és a formákkal, ahelyett, hogy megpróbálnák visszaadni ezeket az összefüggéseket, amivel egy kissé már meg is magyaráznák őket, mint annak idején Goya, Velázquez vagy Rembrandt.

Felértem a gerincre. Ez volt Grange-aux-Vents község határa, a sziget partja. Innen a föld a FETA-é volt, láttam is már lábamnál a gyár fűrészfog alakú tetőit a Géline szurdokvölgyének mélyén, egy kopár, sziklás bevágás tövében.

Ki akartam kerülni a cserjést, ahol Pierrette

és Szép Maszk eltévedtek, így egy darabig a gerincen haladtam. Aztán toronyiránt nekivágtam lefelé egy sziklás lejtőnek, amelyen imitt-amott tüskés bokrok kapaszkodtak meg. A horpadás, amerre tartottam, már árnyékba merült. Akkor érkeztem a Le Clusot-i főtérre, amikor a gyárból kijöttek a munkások. Félig nyitva volt a nagy rács a bélyegzőhelyiség előtt; a rács előtt állt a púpos portás, akiről azt rebesgették, hogy apró kedvezményeket kínál a lányoknak, ha egy kicsit megfogdoshatja őket a portásfülke mögötti kamrában. A háta mögött nagy plakát hirdeti a keresztény szakszervezet műsoros estjét.

Egy darabig elnéztem a gyárból kiszállingózó utolsó munkásokat. Ez hát az az üzem, amelyről annyit beszélnek a környéken, sőt még a *szigeten* is, azt hittem, távol leszek a világban zajló harcoktól. A bejárati csarnok egyaránt emlékeztetett börtönre, internátusra, árvaházra.

Az ötszáz személyes díszteremben alig tíz-tizenkét ember lézengett. A táncparketten székeket helyeztek el a keresztény szakszervezet műsoros estjére.

Pierrette Amable meg egy munkás, akit én nem ismertem – szintén szakszervezeti bizalmi –, egy asztal mögött ült, közvetlenül az első széksor közelében. Az asztalon nem volt semmi, csak egy nyitott iskolai füzet Pierrette előtt, benne több oszlopban, Pierrette gondos írásával, az elbocsátottak neve, beosztása, kora, szolgálati éveik száma és szakszervezeti tagságuk.

Már ismertem a legtöbb munkást és munkásnőt, aki az első sorban ült, vagy Pierrette-tel és

a másik bizalmival beszélgetett az asztal mellett állva: mindannyian pártmunkások voltak.

Megkérdeztem Pierrette-től, hogy ők-e az elbocsátottak.

– Nem – mondta Pierrette –, az elbocsátottak még nem érkeztek meg.

– A téren várakoznak – hozta a hírt Cuvrot munkás, aki éppen akkor lépett be.

– Bizonyára nem mernek bejönni – mondta valaki.

– Értük kellene menned – szólt Pierrette a bizalminak –, kevésbé éreznék feszélyezve magukat, mint ha egy nő szólna nekik.

– Várjunk még egy kicsit – javasolta a bizalmi.

Más városokban már előfordult, ha ritkán is, hogy részt vettem olyan szakszervezeti gyűléseken, amelyeket elbocsátások miatt hívtak össze. Tudtam, hogy a menesztett dolgozó feszeng még olyan elvtársak előtt is, akik az ő védelmében gyűltek egybe. Miért reá sújt le a vállalatvezetőség és nem egy másikra? Tudja, hogy egyesek azt gondolják, azért, mert nem olyan jó munkás, mások titokban örülnek, hogy helyettük őt érte a baj, még ha sorshúzás útján döntöttek volna is az elbocsátásról, a munkapiacon olyan kérlelhetetlen a konkurrencia, hogy szégyellné magát, akit elér a szerencsétlenség.

A munkás, aki megkapja a felmondólevelet, egyszeriben úgy érzi, hogy ki van zárva a közösségből; nem tartozik többé az üzemhez; az elvtársai, akik összegyűlnek, a védelmére gyűlnek, nem munkatársai; ő már a munkanélküliek,

az alkalmazásért kilincselők táborába tartozik, akiknek nem hitelez a boltos. Ha megkérdezik tőle: hol dolgozol? – már nem válaszolhatja: a Renault-ban, a Sodronygyárban, a FETA-ban... Ezt a szégyenérzést, amely együtt jár minden kiközösítéssel, csak a kipróbált pártharcosok nem ismerik, akiket – bevallottan vagy be nem vallottan – politikai okokból bocsátottak el.

Ezt tudtam, de eszembe nem jutott volna, hogy elbocsátott munkások annyira megalázva érezhetik magukat a vereségük miatt, hogy be se mernek menni a védelmükre egybehívott gyűlésre.

Eltelt egy negyedóra. A bizalmi férfi kiment a térre. Kisvártatva nyílt az ajtó, és belépett három férfi. Az első sántított, s az egyik válla magasabban volt, mint a másik. A második egy nagyon fiatal algériai volt, aki nyaka közé húzta a fejét, és félénken pislogott jobbra-balra, mintha várná, hogy megint megruházzák a rendőrök, mint már annyiszor. A harmadik ősz volt; úgy tipegett, mint egy menházi aggastyán; levette a szemüvegét, hogy megtörölje; aszott keze, amelyen ezer ráncot vetett a bőr, reszketett.

Mindhárman a terem végében ültek le, a műsoros estre felaggatott girlandok alá.

Utánuk két, ötvenesnek látszó, termetes asszonyság jött be. Az arcuk piros volt, a hajuk kócos. Egyikük egy kicsit bicegett, és a másiknak a karjába csimpaszkodott. Hangosan köszönt:

– Adj' isten, jóemberek!

Ők is hátul ültek le, a három előbbi mellé.

Azután két olasz jött be, nyilvánvalóan délvidékiek, Calabriából vagy Pugliából; a sapkájukat gyűrögették. Ők is hátul maradtak, de távolabb a többiektől.

A következő egy óriás volt, pocakos, kedélyes, göndör feje búbján félrecsapott csöpp sapkával. Egyenest az első sorba tartott, hatalmas combjait szétvetette, amint leült, s amúgy istenigazában a térdére ütött:

– Nna, tessék! – mondta. – Már megint velem toltak ki. Következett egy vézna, halálsápadt fiatalember, kiskabátban, gallérral, madzagnyakkendőben, nemezkalapban, és leült a terem közepén egyedül.

Azután két csoportban néhány csitri meg egykét öregasszony; az utolsó sorokban helyezkedtek el, a terem végében.

Végül egy csapat munkásnő jött Pierrette műhelyéből, köztük Marguerite is. Az első sorban foglaltak helyet, és barátságosan integettek Pierrette-nek. Közöttük nem volt elbocsátott.

Pierrette nem intett vissza. Az asztal mögött állt, a terem végébe bámult. Mérhetetlen szomorúság tükröződött a szemében.

– Kérem, elvtársak – mondta Pierrette –, legyenek szívesek közelebb jönni... hadd beszéljük meg a dolgokat.

Senki sem mozdult.

A bizalmi férfi bejött.

– Senki sincs már kint? – kérdezte Pierrette.

– Senki – kiáltotta a terem végéből a bizalmi.

– Kérem az elvtársakat, jöjjenek közelebb –

mondta Pierrette. – Úgysem vagyunk valami sokan.

– Üljenek előre, elvtársak – mondta a bizalmi.

Senki sem mozdult.

– Kérem, elvtársak – erősködött a bizalmi –, ha már ilyen kevesen vagyunk... kár kiabálnunk...

– Miért ne mennénk az első sorba? – mondta az iszákos munkásasszony, és feltápászkodott. A barátnője segített neki. Előrementek a széksorok között.

Senki sem nevetett.

A többiek lassacskán követték őket, kivéve a nyakkendős fiatalembert, aki nem mozdult helyéről, és meg sem mukkant az egész gyűlés alatt.

– A FETA határozott ígéretet tett, hogy a Százas Műhely átszervezése egyetlen elbocsátással sem fog járni – mondta Pierrette. – Sok dolgozó hitt ebben az ígéretben. Egyesek hagyták magukat meggyőzni, hogy a P-művelet előnyös lesz a Le Clusot-i dolgozóknak. Nos, harmincárom munkás megkapta a felmondólevelét. És ez még csak az első csoport.

Felolvasta az elbocsátottak névsorát; volt köztük néhány segédmunkás, két takarítónő, egy éjjeliőr, egy öreg munkás, akinek az volt a fő dolga, hogy télen ügyeljen az irodai kályhákra, nyáron pedig öntözte a virágágyakat az igazgatósági épület kertjében; néhány munkás a karbantartásból; egy üveges, aki nap nap után végigjárta az épületeket, és törött ablaktáblákat

keresett; ez volt az az öreg, aki a szemüvegét törölgette, amikor bejött a terembe; egy művezető, aki nem jött el a gyűlésre, hogy ne kompromittálja magát a munkásokkal; remélte, hogy kikerülhet a csávából, ha Noblet-hoz, volt iskolatársához fordul közbenjárásért; végül néhány lány, akik nemrég töltötték le tanulóidejüket, meg néhány idősebb asszony, közel a korhatárhoz.

A FETA vezetősége ezúttal a leggyengébbeket sújtotta, a legelnyűttebbeket, legfélszegebbeket, a legfegyvertelenebbeket, akikről ha kell, nyugodtan állíthatta, hogy idáig is csak könyörületességből vagy kegyből tartotta őket. Kisöpörte a rongyos népséget, amilyen mindig akad a nagyüzemekben. Az elbocsátottak legtöbbje szervezetlen munkás volt. A CGT szakszervezethez csak egyetlenegy tartozott. Ez egyszer nem lehetett politikai elfogultsággal vádolni a FETA vezetőségét.

– A FETA azt állítja, hogy megtartotta a szavát – folytatta Pierrette –, hiszen egyetlen szövőmunkásnőt sem bocsátott el. Ez látszólag igaz, valójában azonban teljesen hamis, hiszen néhány munkásnőt máris áthelyeztek a szövőgépek mellől a karbantartáshoz, az elbocsátottak helyébe....

Pierrette leleplezte a mesterkedést; közbe-közbe megállt, kereste a szavakat, mint mindig, és gyakran ismételt, visszakanyarodott, hogy a hallgatóság szájába rágja a mondanivalóját. Mint sok munkásszónok, ő sem félt a hosszú mondatoktól; a körmondat rövid és világos kijelentés-

sel kezdődött: „A FETA elsősorban a szervezetlen munkásokat sújtotta", azután egy csomó mellékmondat következett, „mert... hiszen... az elvtársak tudják, hogy... tekintettel...", amelyek nagyon lassan követték egymást, és szemmel láthatólag alkalmazkodtak a hallgatóság viselkedéséhez; a fiatalasszony a legapróbb reagálást is észrevette, s mindig szívesen fogalmazta meg szabatosabban, bővítette ki vagy ismételte meg csaknem ugyanazokkal a szavakkal a mondanivalóját, ha úgy gondolta, hogy nem értették meg tökéletesen. De egy pillanatra sem felejtette el a fő gondolatot, és a tekervényes körmondat az előre beharangozott megállapítással és a levonandó következtetéssel ért véget: „A FETA elsősorban a szervezetlen munkásokat sújtotta, de mi őket is ugyanúgy megvédelmezzük, mint a többi munkástársainkat."

Egészen közvetlenül szónoki stílus ez, amelyet nehéz volna bonckés alá venni, hiszen csupán az alapszervi gyűlésekre jellemző, amelyeken ritkán van gyorsíró vagy hangfelvétel, pedig ez a stílus hallatlanul érzékenyen fejezi ki mondatszerkesztésében és szófűzésében az oly gyakran megalázott szívek öntudatra ébredését és sajátságos szemérmességét.

Pierrette Amable felszólalása után többféle akcióformát gondoltak végig. Némelyik hagyományos: küldöttség menesztése a városi tanácshoz, a megyeházára, a megyegyűléshez, elvben hamar elfogadták, de nehéz volt küldötteket találni az elbocsátottak közül. A mindenkori veszteseknek még harcban kipróbált munkástársaik

oldalán sem akaródzott szembeszegülni a győztesek osztályának képviselőivel.

A bizalmi javaslattal állt elő: az elbocsátottak dolgozzanak tovább. Ha a vezetőség ki akarná kergetni őket, álljon le a munka a műhelyekben, a többi munkás tüntessen, siessen az elbocsátottak segítségére, akadályozza meg, hogy elzavarják őket.

Az öreg üveges szót kért.

– Értünk ugyan egyetlen munkás sem mozdítja meg a kisujját – mondta.

– Igaza van – mondta egy női hang.

– Igaza van – ismételték mások.

– Örülnek neki, hogy nem ők vannak a helyünkben! – kiáltott közbe egy asszony.

Azután hirtelen csönd lett, a pillanatra kigyúlt szemek lángja kialudt.

Az első sorban ülő munkások, jobbára párttagok, akik közül egyet sem bocsátottak el, tiltakoztak, de nem nagy meggyőződéssel.

Pierrette nem szólt. Tulajdonképpen ő sem nagyon hitt benne, hogy a munkások szolidárisak lesznek úgy, ahogy a bizalmi kitervelte.

Az viszont egy szomszédos völgyben működő üzem példájára hivatkozott, ahol a gyárba erőszakkal visszatérő elbocsátott munkásokat végül is visszavették. Elhúzódott a vita.

A városi tanácshoz menesztett küldöttség átment a téren, de vissza is jött; a polgármester nem volt ott; elhatározták, hogy megvárják. A díszterem melletti szobában egy trombitás gyakorolt, hamis hangokat bömbölt a hangszere.

A portás felaggatta az utolsó nemzetiszínű girlandokat is az esti ünnepségre.

Én még az ülés bezárása előtt elmentem. Taxi vitt haza Grange-aux-Vents-ba. A lenyugvó nap fényében ott állt az öreg Amable egy kis dombon, amelyről egész birodalmát beláthatta, és elnézegette harminc esztendőn át összekuporgatott húsz hektárnyi földjét. Bizonyosra vettem, hogy igazat adott volna a FETA-nak, hogy megszabadult a szedett-vedett népségtől. Mit tudta ő, hogy az Oise megyei cukorrépatermelők, a beauce-i gabonatermelők meg az algériai szőlőművelők ugyanígy akarnak megszabadulni őtőle.

A CGT szakszervezet megyei titkára akkor érkezett az összejövetelre, amikor én már elmentem, és éppen be akarták zárni a gyűlést. Fiatal legényke volt, de már kiállotta a próbát a vízierőmű-építkezéseken, ahol a több ezernyi különféle fajtájú és nemzetiségű, roppant harcias barakklakó munkást tömörítő szervezetek felelőse volt. A megyei titkár tüstént fellelkesült a bizalmi javaslatán, hiszen ő vitte győzelemre az elektromos készülékek gyárának elbocsátott alkalmazottait a szomszédos völgyben. Annyi tűzzel beszélt erről a harcról, hogy a FETA elbocsátott munkásai megfogadták: október 15-én, a felmondási idő lejártakor, ha szépszerével nem megy, erőszakkal foglalják el a munkahelyüket a fonodában, Pierrette Amable pedig felajánlotta, hogy megnyeri a szociáldemokrata munkások közreműködését is, hogy segítsék társaikat.

A lelkesedés mindjárt lelohadt, mihelyt a megyei titkár elment. Cuvrot munkás, Pierrette, Marguerite meg néhány elvtárs leültek egy pohár ital mellé.

– A textiliparban mások a harc feltételei – hajtogatta Cuvrot munkás –, ki kell várni, amíg megérik a helyzet.

Pierrette abban a szilárd meggyőződésben tért haza, hogy a többi szakszervezet el fogja utasítani az indítványát, s ha az elbocsátottak október 15-én munkába akarnának állni, elég, ha a púpos portás összevonja a szemöldökét, s máris lógó orral oldalognak el, neki meg egy negyed-

órás munkabeszüntetésnél többet úgysem sikerül elérnie az elbocsátottak védelmében, az pedig annyit ér, mint a szentelt víz.

Szép Maszk már aludt. Pierrette szerette volna megosztani vele az aggályait: a Le Clusot-i proletariátus távol él a nagyvárosoktól, ahol a jövő kovácsolódik; nem fog-e mindig elmaradni a munkásosztálytól az itteni munkásság, amely jobbára lányokból, asszonyokból meg öregekből tevődik össze, akik fegyvertelenek, és nem tudnak máshová menni szerencsét próbálni? Ezen töprengett. De nem merte fölkelteni a barátját, akinek hajnal előtt talpon kell lennie. Nem készített vacsorát. Sokáig üldögélt egy füzet fölött, amelybe nem írt semmit, és arról ábrándozott, hogy elmegy olyan városokba, amelyekben a munkásmozgalom nagy hősei edződnek, kovácsműhelyek, hengerművek és gőzkalapácsok robajában.

A gyűlésre küldött besúgó másnap reggel elment a személyzeti igazgatóságra. Noblet szabadságon volt; harmincévi szolgálat után egyetlen kedvezményt kapott a FETA-tól: nem kellett augusztus első felében kivennie a szabadságát, mint mindenkinek, hanem a vadászidény elején; paraszt nagyszüleitől örökölte a vadászszenvedélyt. A gyűlés lefolyásáról a besúgó Noblet titkárnőjének számolt be, aki utálta Pierrette-et.

Rohant Tallagrand mérnökhöz, aki Noblet-t helyettesítette. Jócskán felfújta az ügyet. Pierrette mozgósítja az egész várost, erőszakkal akarja kikényszeríteni az elbocsátottak visszavé-

telét. A munkások meg akarják szállni a gyárat. Szép Maszk elhozza segítségül az olasz és északafrikai pályamunkásokat, a maga embereit.

Noblet minden bizonnyal csak a vállát vonogatta volna. Ugyanolyan világosan látta volna előre, mint egy harcedzett szakszervezeti vezető, hogy a gyár munkássága hogyan fog viselkedni. Tallagrand, mint fiatal műszaki ember, elhitte a titkárnő tájékoztatását. Nem is bánta, hogy a dolog Noblet távollétében pattant ki, és hogy így bebizonyíthatja a FETA-nak: jobban kordában tudja tartani a vállalatot, mint az öreg személyzeti főnök. Csaknem teljes egészében felterjesztette a titkárnő jelentését a lyoni igazgatósághoz.

Lyonban a személyzeti főigazgatóságon olyan nyugtalanság lett úrrá, amilyent Le Clusot-ban elképzelni sem tudtak. Meg voltak győződve:

Először: hogy a „FETA–Philippe Letourneau termelékenységi művelet" reklámmesterkedés, amelynek az a célja, hogy tőkeemelést készítsen elő, ami igaz is volt.

Másodszor: hogy Valério Empoli – akiről úgy tudták, hogy a FETA részvénytöbbségével rendelkezik – döntő jelentőséget tulajdonít a művelet sikerének. Ez nem volt igaz. De a FETA főtisztviselői természetesen így gondolták.

Kerülniök kellett mindent, ami vitássá tehetné azt az alaptételt, hogy „a termelékenység emelése elsősorban a munkások javára szolgál". Márpedig, lám, az üzem megszállásával összekötött sztrájkról meg külföldi munkások beavatkozásáról beszélnek, az pedig rendőri közbelé-

pést tenne szükségessé. Tüstént be is hívták Pierrette Amable-t, a szakszervezeti bizalmit.

A FETA lyoni székházának kapualjában Pierrette felmutatta a portásnak a beidéző cédulát.

– Első emelet. Northemaire úr már várja.

Northemaire úr, a FETA összes franciaországi vállalatának vezérigazgatója, sohasem fogadta személyesen a szakszervezeti bizalmikat. Pierrette csak onnan tudott Northemaire létezéséről, hogy fontos esetekben Noblet úr őrá hivatkozott: „Ez Northemaire úr döntése."

– Bizonyos benne, hogy nem téved? – kérdezte Pierrette a portástól.

– Maga Amable-né? – tudakolta a portás.

– Én vagyok.

– Akkor magát várja Northemaire úr.

A portás felszólt a házitelefonon, és egy titkárnő lejött Pierrette-ért.

Szőnyegek, fotelek s a falon a gyárak bekeretezett fényképei. Northemaire úr irodája nem volt olyan ütött-kopott, mint a vezérigazgatóságnak azok a hivatali szobái, amelyek megőrizték a régi lyoni stílust. De ez is hű maradt a sötét színekhez. Semmi köze sem volt Philippe Letourneau különcködő irodájához.

Northemaire felkelt zöld posztós íróasztala mögül, és helyet kínált Pierrette-nek maga mellett egy ovális asztalkánál, amelyen egyetlen dosszié volt.

Magas, karcsú ember volt, tökéletes szabású kék öltönyben. Pierrette nem is konyított a ruhaszabáshoz, de felfigyelt a könnyed eleganciára. Northemaire negyven év körülinek látszott. Mo-

solygós, élénk szeme volt. Rámutatott az asztalkára, és így szólt:

– Magamhoz kérettem a kartotékját, és a legnagyobb érdeklődéssel tanulmányoztam át. Maga kommunista. A meggyőződésében a legkevésbé sem osztozom, de tisztelem érte, mert minden jel arra vall, hogy őszinte... Nyílt kártyákkal fogok tehát játszani.

Pierrette némán és kifejezéstelenül ült, csak a szemöldökét vonta össze egy kicsit, ahogy figyelt.

– A Le Clusot-i gyárból hatvan munkást el kell bocsátanom – folytatta Northemaire. – Harminchárman már megkapták a felmondólevelet. A második csoport is megkapja hamarosan. Nagyon kellemetlen volna számomra, ha elbocsátásuk zavargást okozna...

Pierrette előreszegte a fejét. Így szokott támadásba indulni. Northemaire egy kézmozdulattal megállította.

– Tudom, hogy erre azt feleli: „Ha nem akar zavargást, ne bocsássa el a munkásokat."

– Pontosan – mondta Pierrette.

– Azt mondja: „Ha most kellemetlen önöknek a sztrájk, eggyel több okunk van, hogy sztrájkba lépjünk."

– Pontosan – mondta Pierrette.

– Azt is hozzáteszi, hogy minél kellemetlenebb nekünk a sztrájk, annál több kilátásuk van, hogy eredményesen végződjék.

– Pontosan – mondta Pierrette.

Northemaire összefonta a kezét.

– Okfejtése hibátlan – mondta –, de a jelen

esetben téves. A FETA-nak fontosabb, hogy elbocsásson hatvan munkást, mint hogy ne legyen sztrájk. Mindjárt megmagyarázom, miért...

Számadatokra hivatkozva kifejtette, hogy a FETA mérlege évek óta deficites. Tőkeemelésre van szükség, hogy változtatni lehessen az elavult üzemgazdálkodáson.

A P-művelet célja annak bebizonyítása az új részvényesek előtt, hogy a tervbe vett átszervezés jelentős üzemköltségcsökkentést tesz lehetővé a munkaerő vonalán...

– Úgy beszélek magával, mintha az igazgatótanács egyik tagjával állnék szemben...

Pierrette ismét előreszegte a fejét, szólásra nyitotta a száját.

– Tudom – mondta élénken Northemaire. – Azt fogja mondani, hogy a munkások nem hajlandók helyettünk viselni a tőkeemelés terheit...

– Pontosan – mondta Pierrette.

– Hogy nem törődnek a mi leendő részvényeseink véleményével... Meg hogy azoknak a dolgozóknak az érdeke, akiket maga képvisel, eleve ellentétes a FETA érdekeivel.

Northemaire elmosolyodott.

– Így van? – kérdezte.

– Pontosan – mondta Pierrette.

És ő is elmosolyodott.

– Láthatja, hogy nagyszerűen megértjük egymást – mondta Northemaire.

Megint elmosolyodott. Pierrette megint viszonozta a mosolyát.

Az elkövetkező hetekben Pierrette sokszor és

sokféleképpen elgondolkozott ezen a kétszeri összemosolygáson, ami aztán egész beszélgetésükre kihatott.

Egyesek talán túlzott aggályoskodásnak minősítik, hogy egy mosolyért is szemrehányást tett magának. Csakhogy első ízben fordult elő, hogy szakmai vita közben rámosolygott a munkaadók egy képviselőjére. Később gyakran eltűnődött, hogy miért viszonozta Northemaire mosolyát. Ellenfele pontosan megfogalmazta őhelyette az érveket, amelyekkel ő már-már elő akart állni, s olyan komikussá tette a vitát, hogy voltaképpen érthető a mosolygás. De jól tudta, hogy nem a helyzetkomikum mosolyogtatta meg. Ha szigorúan őszinte akart lenni önmagához, be kellett látnia, hogy a mosolya elismerés volt, amiért ilyen eszesnek tartja őt Northemaire. Mintha azt mondta volna Northemaire-nek: „Ön úgy beszél velem, mint egyenértékű ellenféllel, akinek helyén van az esze, és igaza is van, bár én egyszerű munkásnő vagyok . . .” Noblet meg a FETA többi tisztviselője, akivel harcolnia kellett, hol fenyegetőzött, hol ócska parasztfogásokat használt; Northemaire kellőképpen értékelte; s amikor Pierrette viszonozta Northemaire mosolyát, mintegy azt mondta: „Jólesik, hogy magához méltó ellenfélnek tart!” Belement a játékba. Be akarta bizonyítani Northemaire-nek, hogy ő is tud elegánsan játszani. Méltónak akart mutatkozni a megbecsülésre. Ez a veszély állandóan fenyegeti a munkásosztály legjobb harcosait. Ez az örök szociáldemokrata kísértés. Mihelyt nem megalkuvás nélkül folytatják az osztályharcot, már át is álltak az ellenfél táborába.

Egyesek talán csodálkoznak, hogy ennyi minden belefér egy mosolyba. Kötélhúzásnál, ha a két ellenfél sokáig néz farkasszemet, lábát megvetve a földön, a győztes sokszor egy másik fél egy fellélegzésének, pillanatnyi izomelernyedésének köszönheti a sikerét; egy mosolynál jóval kevesebbnek. Ilyen hallatlan feszültségben zajlik le általában a harc a munkások és a munkaadók képviselői között.

Northemaire tüstént kiaknázta a szerzett előnyt.

– Maguk rosszul fogtak hozzá – mondta. – Meg lehet nyerni egy béremelésért indított sztrájkot... Meg lehet nyerni a bizalmiak védelmére indított sztrájkot. Ha én magát elbocsátanám, a maga visszavételéért indított sztrájk éppenséggel sikerrel is járhatna... Előfordul, hogy egy-egy politikai sztrájk is sikerrel végződik... De arra még nem volt példa, hogy takarítónők, éjjeliőrök, tanulólányok meg nyugdíjas korú öregek védelmében indított sztrájkot olyan hévvel vívnak, hogy valami jó sül ki belőle. Ismerje el, hogy egyetért velem...

Pierrette nem válaszolt.

– Ez a sztrájk – folytatta Northemaire –, és minden más lépés, amelyet tervbe vettek, maguk is tudják, kudarcra van ítélve. Nem igaz?

Pierrette nem válaszolt.

– Ez a sztrájk – folytatta Northemaire – kellemetlen nekem, mert azt akarom, hogy a P-művelet zökkenő nélkül menjen... Kellemetlen maguknak is, mert minden sztrájk, amelyik nem végződik győzelemmel, rossz a munkásoknak...

Akkor hát keressünk közösen más megoldást, ne a sztrájkot...

Pierrette még mindig nem válaszolt.

– Most az egyszer találkoznak az érdekeink – folytatta Northemaire –, használjuk ki az alkalmat... Olyan kivételes dolog ez...

Harmadszor is rámosolygott Pierrette-re. És mosolya oly egyértelműen fejezte ki: „Maga sokkal okosabb, semhogy eljátszhatnám magának az osztályegyüttműködés komédiáját. Közöttünk nincs értelme az alakoskodásnak...", hogy Pierrette harmadszor is viszonozta a mosolyát.

– Biztosítom – folytatta tüstént Northemaire –, hogy minden elbocsátott munkás esetét egyénileg megvizsgáljuk, és igyekszünk mindegyiküket bőségesen kárpótolni az elveszített sovány kis állásért... Noblet a jövő héten megjön a szabadságáról, ő majd javaslatot tesz maguknak...

Northemaire felállt, és könnyedén meghajolt. Pierrette is felállt.

– Tájékoztatni fogom beszélgetésünkről az elvtársaimat.

– Természetesen – mondta Northemaire. – A viszontlátásra, Amable asszony.

Másnap munkából jövet Pierrette megszólította a szociáldemokrata szakszervezet bizalmiját:

– Louise, beszélnem kell veled.

– Te csak nem hízol már meg – mondta Louise –, egészen elfogysz a politizálásban . . .

Louise Hugonnet negyvenöt éves volt, egy méter nyolcvan magas; művezető volt a Százas Műhelyben. Karja piros hurkaként gömbölyödött a rövid ujjú blúz gumiszalagja alatt. Télen-nyáron naponta három kilométert karikázott a gyárba menet meg a gyárból jövet. „Megóv a hízástól" – szokta mondani.

– No – kérdezte Pierrette-től –, te még mindig kávén és cigarettán élsz?

– Beszélnem kell veled – ismételte Pierrette.

– Gyerünk – mondta Louise –, fizetek egy pohárkával . . .

– Ha tetszik – mondta Pierrette.

Alighanem a pohárkák festették pirosra Louise Hugonnet arcát. De részegen sohasem látták. Mindig módjával ivott. Az Utas-szállóban, ahová beült Pierrette-tel, mindig ugyanazt a beaujolais-t szolgálták fel neki.

– Nem jönnél el hozzám vasárnap? – kérdezte. – Persze, a drágalátos digóddal . . . Kakast főzök . . . és sült kolbásszal kezdjük, szereted? Jean-Pierre biztosan fog néhány pisztrángot . . . ki kellene gömbölyödnöd egy kicsit . . . De mi az? . . . Milyen furcsa a szemed! . . . Be van dagadva . . . csak nincs trónörökös kilátásban? . . .

– De bizony – mondta Pierrette.

– Nahát, hogy örülök – lelkendezett Louise –, igazán örülök!

– Nem készakarva lett – mondta Pierrette.

– Hallgass! Ez kellett neked. Egészen más nő lesz belőled. Igazán itt az ideje, hogy egy kicsit magadra is gondolj... magadra, az emberedre, a srácra... Szóval, megállapodtunk?... Vasárnap eljöttök... erre iszunk.

– Vasárnap – mondta Pierrette – a szakszervezetbe megyek. A P-művelet dolgában... Veled is arról akartam beszélni.

– Na tessék. Gyereket vársz. Megesküdnék rá, hogy azt sem tudod, hova fogod fektetni. És miben töröd a fejed? Hogy kiállj a Germaine-ért, azért a részeges disznóért, aki kígyót-békát kiabál rád, mert egy digóval szűrted össze a levet; Gustave-ért, aki olyan rosszul lát, hogy több ablaküveget tör össze, mint amennyit megcsinál – az ilyennek az aggok házában van a helye –, taknyosokért, akik csak azért járnak dolgozni, hogy rúzst vehessenek, és szemeznek a barátoddal, ha érted jön, látom ám én... itt az ideje, lányom, hogy benőjön a fejed lágya...

Louise Hugonnet öt hektár jó földet örökölt a Géline mellett, ott, ahol kiszélesedik a szurdokvölgy, három kilométernyire Le Clusot alatt; a férje művelte a földecskéjüket; volt négy tehenük; a művezetői fizetésből telt felszerelésre, még egy kis teherautóra is. Amikor Louise még munkásként dolgozott a szövőszék mellett, belépett a CGT szakszervezetbe; nagyon buzgó volt; a társnőit mindig *szájtátisággal* vádolta; olyan nyugtalan vérű volt, hogy nyolcórai munka után is

bőségesen maradt ereje a szakszervezetre; szeretett vitatkozni a mérnökökkel. De az élet annyira a kedvében járt, hogy végül nem értette, miért ne járhatnának egymás kedvében a munkáltatók és munkások is. A szakszervezeti szakadás idején magától értetődően állt élére a szociáldemokrata frakciónak, ahol tevékenységét nem kellett alárendelnie a „politikának". És néhány hónappal később magától értetődőnek találta, hogy a FETA művezetővé léptette elő, szervező tehetségének elismeréseképpen.

Csodálta és lenézte Pierrette hajthatatlanságát. „Még jó, hogy vannak olyanok is, mint te..." – mondta néha. De szerinte az ítélőképesség hiányából, valamiféle szellemi fogyatékosságból eredt, hogy Pierrette a harc egész terhét magára vette. Louise krumplit, friss zöldséget, csirkét, zsírban eltett libamájat, sonkát küldött a férjével Pierrettenek, így tisztelgett a hősiességnek, s egyben magához hasonlóvá akarta tenni a hősnőt, rákapatva a saját gyengéjére: a falánkságra.

Nyilvános gyűléseken Louise Hugonnet támadta a kommunistákat, azokkal az érvekkel, amelyeket a szociáldemokrata szakszervezetből kapott brosúrák tartalmaztak; de ha Pierrette eléje tett egy gyűjtőívet a megyeszékhelyi kommunista pártszékház felépítésére, a Népi Segély vagy a kommunista sajtó támogatására, többet ajánlott fel, mint bárki más a gyárban. Amikor letartóztatták Jacques Duclos-t, Louise nem volt hajlandó aláírni a tiltakozó táviratot, viszont azt mondta Pierrette-nek – minthogy Le Clusot-ban azt hitték, hogy a kommunista pártot illegalitásba

kényszerítik: „Ha zaklatnának téged vagy a barátaidat, gyertek csak hozzám; a csendőrök mindenhol előbb fognak keresni, mint nálam." Az effé!e ellentmondások roppant gyakoriak voltak Franciaországban, 195*-ben ...

Most azonban kereken megtagadta, hogy bármiféle közös akcióban vegyen részt Pierrette-tel a P-művelet ellen vagy az elbocsátottak védelmében.

– Ha akarod – ajánlotta –, áthelyeztetlek a P-műhelybe. Ott már most adnak prémiumot, igazán rád férne ebben a mostani állapotodban... Ne légy ostoba... Egyetlen munkásnőt sem rabolsz meg, és ezzel is kevesebb marad a munkáltatóknak.

Végül még hozzátette:

– Aztán egyél! Most már kettőnek eszel ...

Október 15-én egyetlen elbocsátott munkás sem jelent meg az üzemben.

Még a CGT vezetősége is azt nyilatkozta, ellentétben Pierrette véleményével, hogy el kell fogadni a Noblet által javasolt egyezséget.

A FETA közbenjárt, hogy az aggok háza fogadja be a korhatár előtt Gusztave-ot, az üvegest. Germaine a mérnököknél fog takarítani. A városi tanács egyezséget kötött az Útépítési Hivatallal, hogy foglalkoztassa a segédmunkásokat egy új községi út építésénél. A süldőlánykák családjai kapnak valamelyes segélyt, hogy a lányok könnyebben végezhessenek el valamilyen szakmai tanfolyamot. A segédkönyvelőt a FETA támoga-

tásával fenntartott felekezeti gyermeknyaraltatási akció alkalmazta.

A két calabriai meg az algériai Lyonba ment munkát keresni. Velük senki sem törődött. Ki tudja, honnan jöttek, menjenek, amerre látnak. Pierrette mindig tiltakozott a sovinizmus ellen, amelytől sok elvtársa nem tudott szabadulni. Ezúttal azonban nem mert, félt, hogy azt hiszik, személyes ügyet csinál a dologból, hiszen együtt él Szép Maszkkal.

A terhességében ismét rossz szakasz következett. Állandóan szédült. Azt álmodta, hogy pocsolyában tocsog; halak siklanak el a lába közt. Szép Maszk mind később járt haza, leroskadt a fonott karosszékbe, és meg se mukkant. Pierrette arra gondolt, hogy elege van a tejgyűjtésből, és honvágy gyötri. „Erre is gondolni kell majd később, ha már meglesz a gyerek." Bizonytalanul valami ürügyet keresett, hogy elmehessenek Le Clusot-ból; képzeletében Genovát látta, az Ansaldo óriásdaruin vörös zászlókat lengetett a szél.

Szép Maszk azzal magyarázta távolmaradását, hogy egyre messzebb mennek pisztrángozni Philippe Letourneauval. Pierrette-nek nem tetszett, hogy sülve-főve együtt vannak, de nem öntötte ki a szívét barátja előtt, mert nem tudta volna mivel magyarázni ellenérzését. Egy este, amikor Szép Maszk néhány pisztrángot hozott haza, amelyek rettenetesen hasonlítottak a terhes álmok halaira, Pierrette kihajította őket az ablakon, és sírva fakadt.

A vállalati alapszerv, amelynek Pierrette volt a titkára, két héttel a P-művelet megindítása előtt taggyűlést hívott össze. 1946-ban és 47-ben még hetenként tartottak taggyűlést, később csak havonta. Az októberit is elhalasztották, először a szüret miatt, hiszen a műszak után sok munkásnő elment segíteni, másodszor azért, mert a kitűzött időpont egybeesett egy szomszéd községbeli búcsú napjával.

Erre a harmadik időpontra Pierrette nemcsak egyéni meghívókat küldött az alapszerv huszonhárom tagjának lakására, kiemelve a taggyűlés rendkívüli fontosságát és bejelentve, hogy a városi pártszervezet titkára is jelen lesz, hanem a műhelyben a munkaközi szüneteket is felhasználta, hogy személyesen győzzön meg minden egyes elvtársat; csaknem valamennyien megígérték, hogy mennek; ritkán mertek szemtől szemben megtagadni valamit tőle; csak azután kerestek mindenféle kibúvót.

Az alapszervi taggyűlések egy kávéház belső termében zajlottak le; a tulajdonos rokonszenvezett a kommunista párttal. Pierrette és Mignot pontosan fél kilenckor, vagyis a meghirdetett időpontban ott voltak.

Kilenc órakor befutott a pénztáros; munkásnő Pierrette műhelyében, harmincévi FETA-szolgálat; feltette a szemüvegét, és kirakosgatta maga elé a tagdíjnyomtatványokat, a bélyegeket, a gyűjtőíveket. Mignot még átolvasta előre elkészített felszólalását. Pierrette a kályha mellett ült, vállán nagy, fekete gyapjúkendő.

Tíz óráig senki sem jött el. A pénztáros el-

szunnyadt, feje a tenyerében. Pierrette egy szót sem szólt. Mignot fel-alá járkált, hátratett kezekkel.

Tíz órakor beállított egy fiatal munkásnő. Óvatosan nyitott be az ajtón, hogy ne zavarja a taggyűlést. Pierrette ráemelte a tekintetét.

– Azért jöttem, hogy kimentsem magam – mondta a fiatal munkásnő.

Körülpillantott a teremben.

– De látom, már befejezték – mondta.

A pénztáros felébredt:

– Én is megyek veled.

Kimentek.

– Miért maradnak el az elvtársak a taggyűlésekről? – kérdezte Mignot.

– Mit tudom én! – mondta Pierrette.

Még mindig ott gubbasztott a kályhánál, fekete gyapjúkendőjébe burkolózva.

– Nem gondolod – kérdezte Mignot –, hogy az elvtársak kevesebb bizalommal vannak hozzád, amióta együtt élsz Szép Maszkkal? Nem vagytok házasok. Tudom, hogy tisztességesen éltek, mintha férj és feleség volnátok... De a felelős elvtársaknak ügyelniök kell rá, hogy feddhetetlen legyen a magánéletük.

Pierrette felugrott.

– Tisztára hülye vagy – mondta Mignot-nak. – Tisztára hülye vagy!

És kisietett az ajtón.

Másnap műszak után Marguerite megvárta Pierrette-et. Karonfogva indultak hazafelé. Marguerite szokatlanul hallgatag volt. „Ugyan micsoda

ostobaságot csinálhatott már megint – tűnődött Pierrette, micsoda égbekiáltó ostobaságot, hogy olyan nehezen beszél róla?"

– Tudod – mondta Marguerite –, el kell mondanom neked . . .

Nem folytatta.

„Sejtettem" – gondolta Pierrette. Marguerite meglepően könnyelmű volt az eszességéhez képest. Több ízben csak hajszál hija volt, hogy kalandjainak nem lett rossz vége; Pierrette mindig csodálta, hogy a kórházi műtők emléke nem vette el egyszer s mindenkorra barátnője kedvét a szerelemtől. Megszorította a karját, és odahajolt hozzá, hogy meghallgassa a gyónást.

– Szörnyen fogsz rám haragudni – mondta Marguerite.

– Beszélj csak – válaszolta szelíden Pierrette.

Még sohasem érzett ennyi gyöngédséget a barátnője iránt. Arra gondolt, hogy elvtársa sok van Le Clusot-ban meg szerte a világban, jó elvtársak, kevésbé jók, rosszak, s van néhány nagyszerű elvtársa, akiket nem is ismer, vagy éppen csak látta őket, de olvasott a hőstetteikről. Barátnője azonban csak egy van: Marguerite. Jóleső érzés volt, hogy van egy barátnője is.

– Félek, hogy bánatot okozok neked – mondta Marguerite.

– Beszélj csak – biztatta Pierrette.

– Hát jó! – mondta Marguerite. – Kértem az áthelyezésemet a P-műhelybe.

Pierrette csak hallgatott.

– Tudom, hogy nem rendes dolog – mondta Marguerite.

Júniusban, amikor először kezdtek beszélni a P-műveletről, Pierrette a munka szünetében röpgyűlést hívott össze. Figyelmeztette munkatársait, hogy az igazgatóság mindent el fog követni, és megpróbál külön-külön hatni rájuk, hogy a P-műhelybe édesgesse őket. „A mi műhelyünk az egyedüli, ahol egy munkásnő csak egyetlen gépen dolgozik, mi vagyunk a »vas műhely«, amely nem hajlik meg, mi vagyunk Noblet meg a FETA mumusa. Mindent meg fognak próbálni, hogy szétházást szítsanak köztünk." Azután hagyta, hogy döntsenek. A munkásnők egyhangúlag úgy határoztak, hogy visszautasítanak minden ajánlatot. A műhelyben megvolt még az évek óta aratott győzelmek közös büszkesége.

– Meg kell értened – mondta Marguerite –, meg kell értened, hogy én nem akarok itt megpenészedni. Párizsi rokonaim sohasem fognak kihúzni innen. Már nem hiszek az ígéreteikben. Kész tények elé kell állítanom őket. A P-műhelyben három hónap alatt félreteszek harmincezer frankot. A harmincezerrel felmegyek Párizsba; lesz egy kis kitartásom . . .

Pierrette csak huszonöt éves, de már nyolcesztendős szakszervezeti és politikai harc van mögötte. Egy árulás már meg sem rendíti. Rég volt, amikor még elámult, hogy a nagy Gorkij, az az író, aki a legjobban bízott az emberiség jövőjében, és akit ő valamennyi írónál jobban szeret, maga választotta írói álnévül a Gorkij nevet, ami *keserűt* jelent. Míg Marguerite-et hallgatta, a szája széle kicsit lefelé görbült; ez volt az egyetlen felelete.

– Megvetsz? – kérdezte Marguerite, aki szemrehányásra volt elkészülve, nem pedig erre a hallgatásra.

– Mit kezdesz Párizsban harmincezer frankkal? – kérdezte Pierrette.

Még csak szomorúságot sem érzett. Csupán valamivel fáradtabbnak érezte magát, mint tegnap és tegnapelőtt s minden végigharcolt napon, de most egyszerre olyan távolinak tűnt a harc vége, egész testében olyan végtelenül távolinak érezte, hogy megtántorodott. Megfogódzott Marguerite karjában.

– Mi bajod? – kérdezte Marguerite –, mi bajod?

– Semmi, semmi – mondta Pierrette –, csak a terhesség.

Mignot ekkor indult haza a postahivatalból. Került egyet, hogy megnézze, hol tartanak a P-műhely felavatásának előkészületei.

A volt Százas Műhelyt François Letourneau építtette a várostól vett telken, a Géline bal partján. A műhelyt a folyóparttól csak az egész gyárat körülvevő üvegcseréppel beszórt fal meg a belső út választotta el, amelyen teherautók vitték az árut az egyik műhelyből a másikba.

A FETA reklámirodájának vezetője a műhely egész szélességében lebontatta a falat. A rést két épületállvány foglalta keretbe, s közöttük óriási vászondarabot feszítettek ki, amelyen embernagyságú betűkkel ez volt:

FETA-PHILIPPE LETOURNEAU
TERMELÉKENYSÉGI MŰVELET

A műhely falán két nagy ajtót nyitottak; fehér alapon piros betűkkel az egyikre azt írták: *Bejárat,* a másikra: *Kijárat.* Le Clusot lakosságát meghívták, hogy kísérje állandóan figyelemmel az átalakítást: két bíborszínű kötél között egy úton lehetett körüljárni a műhelyt, egyik ajtótól a másikig. Tallagrand mérnök részére, aki az egész műveletet irányította, egy csupaüveg irodát építettek magasan a műhely fölé; olyan volt, mint valami parancsnoki híd a hajón. Az új szövőgépek beszerelését amerikai és német műszaki személyzet végezte. A maguk nyelvén vaskos dolgokat kiabáltak a bíbor kötelek között naphosszat a téblábolo lányoknak; a lányok visszanevettek, mert azt hitték, udvarolnak nekik.

A műhely és a tér között feltörték az utat, hogy kertet varázsoljanak a helyére. Tallagrandné velúrnadrágban, cowboyingben, cigarettával a szájában dirigálta a kertészeket. Olyan mély nyomot hagyott benne Caldwell *Isten földecskéje* című műve, hogy azt kérte, futtassák be az egész falat hajnalkával; a külön ezért hozatott agronómus megmagyarázta, hogy – bár jól tudja, hogy a FETA nem fog garasoskodni néhány kiló műtrágya miatt, de a mennyiség mit sem változtat a dolgon – a világ minden trágyája és a mezőgazdaság valamennyi *hozamjavító* vívmánya sem elegendő, hogy a hajnalka benője a falat a megnyitásig; tavasszal kellett volna vetni. Be kellett tehát érni a kertészetekben már virágzó leanderekkel; teherautón hozták őket: csak a földbe kellett süllyeszteni a ládákat, s máris olyan volt, mintha ott nőttek volna.

Mihelyt földbe tették a ládákat, gyeptéglákat raktak köréjük, s hengereltek, öntöztek, nyírtak. Raymonde Mignot volt a gyepfelelős. A férje nem is tudta. Amikor észrevette a feleségét, hogy akárcsak Tallagrand-né, velúrnadrágban és cigarettával a szája sarkában parancsokat osztogat a kertészeknek, megragadta az asszony vállán a munkaruha kantárját és rátámadt:

– Hát te mi a fenét keresel itt?

Az asszony vadul kitépte magát a kezéből. Ő volt az erősebb.

– Láthatod – mondta Raymonde. – Tallagrand-né megkért minden jóérzésű asszonyt... Micsoda fényűzés – tette hozzá. – Úgy szállítják a füvet, mint valami kerti növényt...

A többiek odafigyeltek, Raymonde felsőbbségesen nézett a férjére. El volt készülve rá, hogy kitör a botrány. Tallagrand-né eközben tettetett közönnyel óvatosan közelebb húzódott. Raymonde úgy érezte, hogy testestül-lelkestül a mérnökné pártján áll, meg a Le Clusot-i hölgykoszorú pártján, amely végre tagjai közé fogadta. Gonoszul, szemtelenül felnevetett.

– A te munkáselvtársaid érdekében fáradozom – mondta a férjének. – Lám, semmi költséget nem kímélnek tőlük. Most majd talán, ha virágok között dolgoznak, nem lopják úgy a napot...

Tallagrand-né vele nevetett. A kertészfiúk vihogtak; utálták a két asszonyt; de Mignot azt hitte, őt nevetik ki, amiért ő, a városi kommunista pártszervezet titkára, a maga portáján sem tud megbecsülést szerezni a munkásosztálynak.

Sarkon fordult, és elrohant Pierrette-hez.

Pierrette nemrég ért haza. Szép Maszk már a bordás karosszékben ült.

Alig tekintett a belépő Pierrette-re, de a fiatalasszony tüstént észrevette, hogy ködös a tekintete; jól tudta, mit jelent ez: az apja is iszákos lett öreg napjaira.

Egyszeriben észbe kapott, hogy két hete minden este ittasan jön haza a barátja. Szemrehányást tett magának, hogy nem figyelt fel rá előbb. Nagyon meglepte a dolog: Szép Maszknak nem volt szokása az ivás.

– Miért kezdtél el inni? – kérdezte.

– Ki-ki úgy szórakozik, ahogy tud – felelte Szép Maszk.

– Mi ütött beléd? – kérdezte Pierrette.

Olyan hangon beszélt vele, mint annak idején az anyja az apjához: a türelmes, megbocsátó, de halálosan kimerült ápolónő hangján. Le Clusotban minden nőnek a vérében van, hogy kell bánni a részeg emberrel. A fennmaradás megköveteli, hogy az asszonynak hozzá kell szoknia környezetéhez, a fonoda műhelyeihez, az igazgatói épülethez, Letourneau kisasszony csengőjéhez, a sziklafal tövébe ragasztott rideg munkástelephez, meg ahhoz, hogy az embere egyszer csak „elkezd inni".

– Mi van a bögyödben? – faggatta Pierrette.

Ekkor lépett be Mignot.

– Pierrette – mondta –, bocsánatot kérek azért, amit tegnap este mondtam . . .

– Hát mégiscsak meggondoltad – mondta Pierrette.

– Nincs jogom beleavatkozni mások magán-

életébe, ha még azt sem tudom, mi történik a magam portáján . . .

Egyvégtében előadta, hogy most kapta rajta a feleségét, önkéntesen közreműködik a P-művelet sikere érdekében . . .

– Minden asszony szajha – mondta Szép Maszk.

– Hát az enyém az – mondta Mignot.

– Mind – erősködött Szép Maszk.

– Ne figyelj Szép Maszkra – mondta Pierrette –, tökrészeg.

Mignot rájuk nézett.

– Hát már ti is – dünnyögte –, még ti is?

Odament az ablakhoz. A hegy csupasz szikláin felhőfoszlányok lebegtek. Szitálni kezdett a köd. Egy munkáscsalád ment az utcán; a P-műhelyt nézték meg, onnan jöttek hazafelé: elöl a férfi, hátán összekulcsolt kézzel, gondterhelt ábrázattal; két lépésre mögötte az asszony, négy kölykötráncigált maga után; a legutolsó nem bírta az iramot, megbotlott, visított. Egy FETA-teherautó robogott el mellettük, sugárban fröcskölte szét a sarat. A munkás megállt, és valami szitkot kiáltott oda a sofőrnek. Aztán továbbindult még mélyebbre horgasztott fejjel, még sötétebb ábrázattal. Az asszony a keze fejével törölgette az arcát.

– Nem bírom már ezt az istenverte szurdokvölgyet! – tört ki Mignot.

– Minden asszony szajha – hajtogatta Szép Maszk. – Hallgass rám, Mignot, tudom, mit beszélek.

Mignot megint ránézett Szép Maszkra és Pierrette-re.

– Még ti is . . . – mondta újra.

Szó nélkül kifordult a házból.

– Mit mondott tegnap neked – kérdezte Szép Maszk –, hogy ma bocsánatot kell kérnie tőled?

– Majd megmondom, ha kialudtad magad – mondta Pierrette.

– Ez a te Mignot barátod nem tetszik nekem – mondta Szép Maszk.

– Te sem neki.

– Ezt az elvtársat nem akarom többé a házamban látni – jelentette ki Szép Maszk.

– Ez az én házam – mondta Pierrette.

Szép Maszk feltápászkodott a karosszékből.

– Majd megmutatom én neked – mondta –, hogy bánnak mifelénk az ilyen asszonyokkal . . .

Pierrette odament hozzá, és megállt szemközt vele:

– Eredj, aludd ki magad – mondta.

Rámutatott a szoba ajtajára. A szeme szikrát szórt. Ilyen nagynak még sohasem látta Szép Maszk Pierrette nagy, fekete szemét.

– Bocsáss meg . . . – mondta Szép Maszk.

– Eredj, feküdj le – mondta Pierrette.

Szép Maszk odatántorgott a szoba ajtajához. A küszöbről még visszafordult:

– Én sem bírom már ezt az istenverte szurdokvölgyet.

– Hát én – tört ki Pierrette –, mit gondolsz, iókedvemből töltöm az egész fiatalságomat azzal, hogy megpróbálom felrázni ezt a nyamvadt társaságot?

Szép Maszk átlépte a hálószobájuk küszöbét. Pierrette rázárta az ajtót. Aztán kitárta az ablakot,

és kikönyökölt. Felhőfoszlányok ereszkedtek le a városra. Esteledett. A legtöbb bolt már bezárt. Csak az italmérések ablakai voltak még világosak, hangzavar szűrődött ki az utcára. Egy kis idő múlva Pierrette megborzongott. Visszament a hálószoba ajtajához, és benyitott: Szép Maszk ruhástul hevert az ágyon és hortyogott.

ÖTÖDIK RÉSZ

Október utolsó csütörtökjére tűzték ki a „FETA-Philippe Letourneau termelékenységi műhely"-nek meg az amerikai szakszervezetek vándorkiállításának felavatását.

Hétfőn majdnem minden Le Clusot-i munkás ajánlott levelet kapott a FETA lyoni vezérigazgatóságának papírján. A postások csak este végeztek a kézbesítéssel, annyi volt a levél. Több mint negyven százalékuk felmondólevél volt, a többi pedig arról értesítette a címzettet, hogy negyvenről heti harminckét, esetleg harminc órára szállítják le a munkaidőt.

Kedd reggel

Kedden a reggeli műszak munkásnői és munkásai a legtöbben már egy félórával a nyolcórai szirénabúgás előtt összegyűltek a gyárkapu elé. Mutogatták egymásnak a kapott leveleket.

A tisztviselők is korábban érkeztek, bár közülük keveset érintett az elbocsátás. De siettek, hogy találkozzanak, tanácsot kérjenek egymástól, megtudják, hogy mi történt, és mi fog történni. Besiettek a kiskapun, az csak az övék volt, a nagykapu mellett. Azután az emeleti ablakokból lesték a gyorsan növekvő munkástömeget.

Noblet csak előző este értesült az elbocsátásokról, és a munkaidő-csökkentésekről, egy levélből, melyet Lyonból kapott a vezérigazgatóságtól, minden kommentár nélkül. Már reggel hét órára bement a hivatalba. Fél nyolcig háromszor is tele-

fonált Lyonba, de csak a portás vette fel a kagylót.

– Talán rögtön ki kellene nyittatni a gyárkaput – tanácsolta a titkárnője, aki szintén korábban érkezett. – Még mielőtt felbőszül a tömeg...

Rendszerint csak tíz perccel nyolc előtt nyitották ki a rácsos kaput, első szirénabúgáskor. Nyolc óra két perckor, rögtön a második szirénabúgás után már be is zárták. A későn jövők a tisztviselők kapuján mentek be, és a púpos portás felírta a nevüket.

Noblet a vállát vonogatta. Újra meg újra elolvasta az elbocsátottak névsorát. Nem fért a fejébe a dolog. Három napja találkozott Northemairerel, aki egy szót sem szólt.

A férfiak a tér város felőli végén gyülekeztek, a géplakatosok és szerelők kis csoportokban, a segédmunkások mind egy tömegben. A tér többi részét a nők foglalták el. Néhány fiatalember a kerékpárjára támaszkodva – még nem vitték be a színbe – munkáslányokkal csevegett. A tömeg egyre hangosabban morajlott. Amikor Tallagrand mérnök, a P-művelet irányítója megérkezett, néhány gúnykiáltás hallatszott:

– Pé, pé, az anyád pé!... – kiáltotta egy asszony.

– Bé, béé – bégetett néhány férfi.

Péée, béée, búúú, brrr... – egyszerre óriási hangzavar támadt. A tisztviselők az ablakhoz furakodtak.

Pierrette Amable háromnegyed nyolckor érkezett a szerelők meg a segédmunkások bizalmijával, akik a lakásán keresték fel. A tömeg félre-

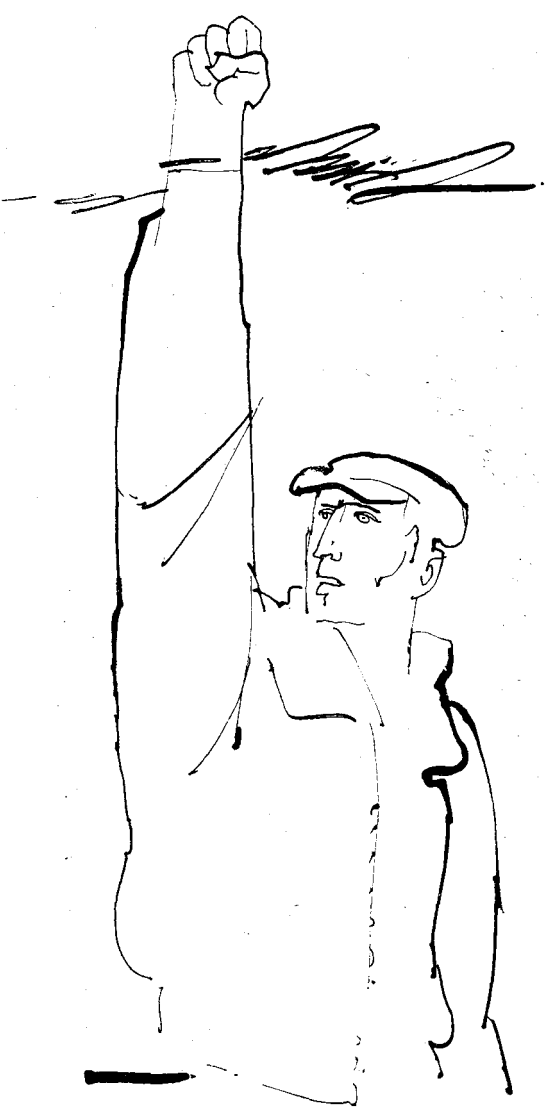

húzódott, hogy utat nyisson neki. Sokan mondogatták:

– Nem megmondta? Igaza volt!

Egy női hang azt kiáltotta:

– Ülősztrájkot!

– Ülj a szádra! – felelte egy férfihang.

De alig nevetett valaki. Csakhamar újra csend lett.

Hugonnet-né megjött a kerékpárján, de most nem a színbe tartott, mint máskor, hanem szünet nélkül csengetve, hogy utat törjön magának, odakarikázott Pierrette Amable-hoz.

A két asszony meg a két férfi rövid megbeszélést tartott.

– A FETA megkergült – mondta Hugonnet-né.

Karon fogta Pierrette-et.

– De majd megmutatjuk nekik, milyen fából faragtak bennünket – tette hozzá.

A tömeg körülállta őket. Az emberek igyekeztek elkapni egy-egy foszlányt a beszélgetésükből.

Felbúgott a sziréna, és a púpos kinyitotta a rácsos kaput. Néhány munkás bement, de a tömeg a helyén maradt.

Pierrette, Louise Hugonnet meg a két bizalmi sebtében nyélbe ütött egy akciótervet. Több műhelybizalmi csatlakozott hozzájuk. A második szirénabúgásra egy munkáslány beszaladt a gyárba. Rajta kívül senki sem mozdult. A púpos a rácsos kapun tartotta a kezét, de nem csukta be.

A bizalmiak csoportja áthaladt a téren, a rácsos kapu irányában.

– Beszélni fogunk – mondták menet közben.

A rácsos kapu előtt fölmentek a három lépcsőn, és visszafordultak a tömeg felé.

– Beszélj először te – mondta Pierrette Louise Hugonnet-nak.

– Nem – felelte Louise –, tőled várnak valamit.

A tömegből ütemes kiáltozás hallatszott:

– Pier-rette! Pier-rette!

Pierrette intett, hogy beszélni akar. Egyszeriben néma csend lett.

– Hát, szaktársak, a bizalmiak határoztak. Mindnyájan bemegyünk a munkahelyünkre...

– Nem, nem! – hallatszott mindenfelől.

– ...hogy összeszedjük a felmondóleveleket meg a munkaidő-csökkentésről szóló értesítéseket... Adjátok át a műhelybizalmiaknak...

– Leállunk! Leállunk! – hallatszott mindenfelől.

– Mihelyt összeszedtük a leveleket – folytatta Pierrette –, összegyűlnek a bizalmik, és együtt mennek az igazgatóságra. Ezalatt minden műhely határoz, hogy szükségesnek látja-e az azonnali munkabeszüntetést. Tizenegy órakor mindenki legyen itt a téren!

Jól választotta meg az időpontot, mert akkor jönnek a délutáni műszakra a munkások. Tizenegy és tizenkét óra közt a fonoda minden dolgozója az üzemben található.

A tömeg tapsolt.

– Kérjétek meg délutános szaktársaitokat – folytatta Pierrette –, hogy ne menjenek be a gyárba!

A tömeg újra tapsolt, hangosabban, mint az előbb.

– Tizenegy órakor ugyanitt – folytatta Pierrette – a bizalmik beszámolnak majd, hogy mit végeztek az igazgatóságon... és együtt fogjuk eldönteni, hogy mi legyen a válaszunk.

A helyeslés moraja zúgott át a téren. Most Louise Hugonnet szólalt fel.

– A szocialista szakszervezet – mondotta – teljesen egyetért a CGT-vel. Együtt megyünk az igazgatóságra.

– Minket meg sem kérdeztél – tiltakozott egy másik szocialista bizalmi, egy asztalos, akiről mindenki tudta, hogy Noblet embere.

– Le vele! – zúgta a tömeg.

Az asztalos vállat vont, és bement a gyárba.

– Tizenegy órára mindenki itt legyen! – kiáltotta Louise Hugonnet. – De én azt tanácsolom nektek – tette hozzá –, hogy szüntessétek be azonnal a munkát!

Az egész tömeg hosszasan tapsolt.

A púpos elpárolgott. Csak akkor zárta be a rácsos kaput, amikor már mindenki bement. Fél kilenc volt.

Pierrette körüljárta a gyárat, mielőtt bement a saját műhelyébe, a „vas műhelybe", amely egyhangúlag elhatározta, hogy nem dolgozik. Amerre elhaladt, az emberek azt kiáltották:

– Bravó, Pierrette! Rajta, Pierrette! Ne hagy magad! Mindnyájan veled vagyunk!

Azután a bizalmik valamennyien együtt mentek fel az igazgatósági épületbe. Tizennégyen voltak. Határozott léptekkel siettek fel a kőlépcsőn.

Tallagrand mérnök Noblet irodájában találkozott Gaspard Hauserrel, a FETA reklámirodájának főnökével, aki a P-műhely felavatásának előkészítésére jött Le Clusot-ba. Noblet meghallotta a küldöttség lépteinek kopogását. Hála sokéves tapasztalatának, már egy küldöttség lépteinek zajáról is meg tudta állapítani, mennyire feszült a hangulat a gyárban.

– Ezúttal – mondta a két mérnöknek – a fele se tréfa.

Odaszólt a titkárnőjének:

– Engedje be őket azonnal.

Pierrette letette az asztalra Noblet elé a kötegnyi ajánlott levelet.

– A dolgozók – mondotta – nem hajlandók tudomásul venni.

Noblet vállat vont.

– Én sem tudok többet maguknál – mondta.

Nem titkolta, hogy őt sem értesítették a vállalatvezetőség elhatározásáról. Rámutatott az előtte fekvő listákra, amelyeket előző este kapott kézhez, és kész volt összevetni őket a bizalmik által behozott levelekkel. Elmondta, hogy reggel hét óra óta próbál telefonálni a vezérigazgatóságra, de csak az előbb tudott beszélni Northemaire-rel, aki megerősítette az elbocsátásokat, de semmiféle magyarázatra nem volt hajlandó.

– Szép kis dolog a maguk P-művelete – mondta Hugonnet-né.

– Még jól jártak vele – felelte élénken Tallagrand mérnök –, a jelenlegi körülmények között a gyár nem kifizetődő vállalkozás... Végső soron Le Clusot egész lakossága jól fog járni... stb.

– De addig mit zabálunk – ellenkezett az egyik bizalmi.

– És a gyerekeink? – toldotta meg a keresztény szakszervezet bizalmija.

A többiek várták, hogy Pierrette beszéljen. Ő csak annyit mondott:

– Nem fogadjuk el sem az elbocsátásokat, sem a munkaidő-csökkentést. Megkérjük szaktársainkat, hogy sztrájkoljanak, amíg a FETA vissza nem vonja a döntést.

Noblet egy mozdulattal jelezte tehetetlenségét.

– Ha sokat ugrálnak – mondta Tallagrand –, beverhetik a fejüket.

– Kérem szépen – intette le Noblet –, az alkalmazottak dolga énrám tartozik.

– Hogy vélekedik a személyzeti igazgató az intézkedésekről? – kérdezte Louise Hugonnet.

– Ő most alszik – felelte Noblet.

Már előbb elküldte az igazgatósági hivatalsegédet Philippe-ért, de Philippe nem volt hajlandó ajtót nyitni, nem volt kíváncsi semmire, és azt kiabálta a zárt zsaluk mögül, hogy: „Hagyjanak békén!"

Pierrette intett a bizalmiknak, hogy távoznak.

Aligogy elmentek a munkások, Noblet megszólalt:

– El kell halasztani a P-műhely felavatását.

Tallagrand élénken tiltakozott, szemére vetette Noblet-nak, hogy erélytelen, hogy szimpatizál „a felbujtókkal".

Noblet Gaspard Hauserhez fordult:

– Három nappal az új műhely felavatása előtt

ez a tömeges elbocsátás provokációs lépés, amelyben nem vállalhatok részt. Ha az igazgatóság ragaszkodik az elhatározáshoz, nem állok jót, hogy nem lesz nagy felfordulás csütörtökön... Ismerem az embereinket...

Gaspard Hauser csatlakozott Noblet véleményéhez. Még rá is licitált. Az egész előkészülete füstbe ment. Nem érti, a vezérigazgatóságnak miért van szüksége a színjátékhoz a munkások elégedetlenségére. Együtt telefonáltak Northemaire-nek, és elébe tárták a helyzetet: délelőtt tíz órára már a legtöbb műhely beszüntette a munkát stb.

– A műhelyt a tervezett időpontban felavatjuk – felelte Northemaire, és letette a kagylót.

Az igazgatósági épületből kijövet Pierrette megszólalt:

– Éhes vagyok.

– Na végre – mondta Louise Hugonnet.

Mielőtt visszatértek volna a gyárba, bementek egy kis harapnivalóra meg egy pohár beaujolais-ra az Utas-szállóba.

– Téged mindenki szeret – mondta Louise.

„Igaz" – gondolta Pierrette. Ugyanazok a szaktársnők, akik egy idő óta kerülték, hogy kettesben maradjanak vele, mert féltek, hogy nekik szögezi a kérdést: „Mit tettél a P-művelet ellen?... A műhelyedből hány munkásnő volna hajlandó beszüntetni a munkát?... Mikorra hívtál össze csoportgyűlést?", ugyanezek a szaktársnők ma reggel hozzásiettek, és kérték, hogy vegye kezébe a sorsukat.

– Bíznak a pártban – felelte Pierrette.

– És benned – mondta Louise.

„Ez is igaz" – gondolta Pierrette. Nem elég, hogy valaki öntudatos kommunista és jelszavakat hangoztat, attól még nem tudja harcba vinni a tömegeket. Be kell bizonyítania, hogy helyén van a szíve. Örült, hogy neki mindig helyén volt a szíve.

– A lányok bíznak benned – erősködött Louise.

– Igaz – mondta Pierrette.

Jó darabig szótlanul ettek. Ez is jó volt a csata szünetében.

– Iszik-e még a digó? – kérdezte Louise, aki mindenről értesült, ami csak a városkában történt.

– Nem – felelte Pierrette.

Még egy hét sem múlt el aznap este óta, amikor Szép Maszk azt mondta Mignot-ról: „Ezt az elvtársat nem akarom többé a házamban látni", s amióta Szép Maszk nem találkozik minden nap Philippe-pel, és nem jár kocsmába. Esténként egy apró óceánjáró építésével foglalkozik, miközben Pierrette olvasgat. Időnként sötét tekintetet vet a fiatalasszonyra, aki fel sem pillant a könyvéből. Kevés szót váltanak egymással, és egyszer sem hozták szóba a köztük lezajlott első „jelenetet". Mignot nem tette be a lábát azóta hozzájuk, noha Pierrette nem is kérte rá.

– Nem – válaszolta Pierrette –, már nem iszik. – Le Clusot-ban nem szégyellik az asszonyok ezt a témát – De nem tudom, mi van vele . . .

Louise reápillantott:

– Majd megmagyarázzuk egyszer – mondta.

– Mit magyarázol meg? – kérdezte Pierrette.

Louise ismét ránézett, most hosszasan, és azt mondta:

– Szép Maszk derék fickó. Most, hogy harcolsz, vissza fog térni hozzád.

– Sohasem hagytam abba a harcot – mondta Pierrette.

– A harchoz több ember kell – mondta Louise.

Aztán a megalakítandó sztrájkbizottságról beszéltek, amelynek ők lesznek az irányítói. Pierrette is rendelt a többieknek egy kancsó beaujolais-t. Hetek óta nem érezte magát ilyen jól a bőrében.

Tizenegy órakor ezerfőnyi munkástömeghez szólt a téren, a FETA rácsos kapuja előtt, megvilágította az összefüggéseket a P-művelet, az amerikai szakszervezetek kiállítása, az Egyesült Államok érdekeit kiszolgáló kormánypolitika és az elbocsátások között. Egész délelőtt gyűlt a harag a műhelyekben, és Pierrette ki is mondta, mert tapasztalatból tudta, hogy ha tudatossá válik a harag, növekszik is. Azt javasolta a dolgozóknak, hogy sztrájkoljanak, amíg nem győznek, a lakosságnak pedig azt, hogy tüntessen csütörtökön a P-műhely megnyitása ellen, és bojkottálja az amerikai kiállítást.

Louise Hugonnet is hasonlóképpen beszélt.

Minden javaslatukat közfelkiáltással fogadták el.

A gyűlés végén lehurrogták Tallagrand feleségét, aki a P-műhely előtt a kertészek munkáját irányította; el is kellett menekülnie. A zászlókat leszaggatták, a leandereket megtépdesték. Talla-

grand-nak alig sikerült még idejében bezáratnia a műhely ajtóit.

A kávéház tulajdonosa, akinél az alapszervi taggyűléseket szokták tartani, átengedte a nagy hátsó termet a sztrájkbizottságnak, amelyben valamennyi szakszervezet képviselve volt, és Pierrette Amable volt a választott elnöke.

Pierrette tüstént odaköltözött az iratkötegeivel. Hat órakor Mignot meglátogatta.

– Így határoztunk – mondta Pierrette.

– Te csak mész fejjel a falnak – mondta megrökönyödve Mignot –, senkitől sem kérsz tanácsot...

Mignot meg volt döbbenve, hogy három nappal a „FETA–Philippe Letourneau termelékenységi művelet" ünnepélyes megindítása előtt történtek az elbocsátások.

– Ha a FETA akarná a zavargást, akkor sem foghatott volna hozzá másképpen – mondta Pierrette-nek. Helyes-e, ha belemegyünk a játékba? Miért nem kérdezted meg a sztrájk kihirdetése előtt a megyei Szakszervezeti Tanácsot, hátha vannak olyan értesülései, amelyekről mi Le Clusot-ban nem tudunk?

– A dolgozók végre összefogtak a saját védelmükre, ez a fő – felelte Pierrette.

– Te csak mész fejjel a falnak – aggályoskodott tovább Mignot –, legalább a párttól kértél volna tanácsot...

– Megyünk – mondta Pierrette –, az egész gyár megy. Hát nem csodálatos, hogy mindjárt megindultunk? Ha vártunk volna holnapig, akkor azok-

nak, akiket legkevésbé sújtottak a FETA intézkedései, az ügyeskedőknek, a jég hátán is megélőknek idejük lett volna meghányni-vetni, hogy ha szívvel-lélekkel kiállnak szaktársaik védelmében, mindent elveszthetnek. Most, hogy létrejött a sztrájkőrség, még a gyávák sem mernek kibújni az egyhangúlag hozott határozat alól; olyan helyzetet teremtettünk, amelyben a munkásoktól jobban félhet, aki meghátrál, mint a gyárvezetőségtől; ma még a gyávaság is nekünk dolgozik...

Hivatkozott egy keresztény-szakszervezeti bizalmira, aki máris megkérdezte: „Nem félsz, hogy ha csütörtökön tüntetünk, a FETA újabb tömeges elbocsátással válaszol?"

– Ez az ember már elgondolkozott reggel óta – folytatta Pierrette. – Az igazgatóság talán a markában tartja. Szeretne kibúvót keresni. De a hívei annyira felbuzdultak a gyűlésünkön meg a P-műhely előtt lezajlott eseményektől, hogy ha cserbenhagy is bennünket, magára marad.

Pierrette kinyitotta az iskolai füzetet, amelybe Marguerite átpártolása óta semmit sem írt. Csatatervet készített. Apró gyöngybetűivel beírta:

Értesíteni a megyei pártbizottságot.

Felhívni a demokratikus sajtó figyelmét.

– Be tudnál motorozni a megyeszékhelyre? – kérdezte Mignot-tól.

– Be.

– Számolj be majd nekem, mit mondanak az elvtársak. Ha nem vagyok itt, mire visszajössz, nézz be hozzám. Akármikor jöhetsz.

– Rendben van – mondta Mignot.

A fiatalasszony kapcsolójellel fogta össze a két feladatot, amelyet Mignot elvállalt és beírta:

Felelős: Mignot.

Beszámoló: ma éjjel.

Majd alája:

A tüntetésre mozgósítani a sainte-marie-i vasutasokat.

– El tudnál menni hozzájuk? – kérdezte Cuvrot munkástól, aki kora délután óta ki se mozdult a sztrájkirodából.

– Persze, máris megyek. Negyedóra múlva indul a vonat. Minden elvtársat ismerek a fűtőházban . . .

– Holnap reggel beszámolsz – mondta Pierrette.

Aztán beírta:

Plakát és röplap szövegezése.

– Ezt én vállalom – mondta –, de meg kell szereznem Louise meg a keresztény bizalmi aláírását . . .

Odaírta:

Felelős: Amable.

Cuvrot elment.

– Útközben szólj be Jacquelard-hoz! – kiáltott utána Pierrette. – Figyelmeztesd, hogy csütörtökön estig állandóan szükségünk lesz a kocsijára meg őrá. Ma este be kell vinnie a plakátok és a röplapok szövegét az Allobroges-nyomdába, és holnap reggel el kell mennie az anyagért.

Felírta: *A nyomdáért és a szállításért felelős: Jacquelard.*

Aztán: *Plakátragasztás . . .*

– Igen, jó, igazad van – mondta most már Mignot.

Kedd és szerda

Kedden Philippe Letourneau sovány napi postájában a *Kereskedelmi Hírek* című pénzügyi hetilap két számára bukkant egy borítékban. Meglepődött, hiszen sohasem szokott ilyenfajta kiadványokat kapni.

Két rövid cikket talált benne, kék ceruzával bekeretezve. Az első a szeptember 15-i számban:

ANGOL URAK, ÖNÖKÖN A SOR!

A tárgyalások, amelyeket az év eleje óta a francia gyárosok és pénzemberek egy csoportja folytatott a pekingi kormánnyal, augusztusban árucsere-egyezmény megkötésére vezettek.

Kína nyersselymet szállított volna francia mozdonyokért.

Ez az árucsere-egyezmény segített volna a francia selyemiparnak, hogy legyűrje a nehézségeit, amelyek a koreai háború kitörése óta a világpiaci selyemárak ugrásszerű emelkedése miatt támadtak.

Az Egyesült Államok nagykövetségének tiltakozását követően azonban a francia kormány megtiltotta, hogy Kínába mozdonyt szállítsanak, mert az „stratégiai terméknek" tekintendő.

Peking azonnal átadta a rendelést egy angol érdekeltségnek, amely örömmel el is vállalta. A brit

kormány nem emelt kifogást a mozdonyexport ellen.

A második cikkecske a legújabb számban jelent meg (október végén).

KAVARODÁS A FETA KÖRÜL

A legnagyobb olasz nyersselyemszállítók beszüntették a szállítást a FETA francia részvénytársaságnak, s ezzel nehéz helyzetbe sodorták a francia vállalatot.

Állítólag új szakaszába lépett a harc, amely a FETA ellenőrzéséért folyik: az egyik vetélytárs, a V. Empoli és Tsa francia–angol bank, a másik pedig a Durand de Chambord amerikai tőkéscsoport, amely az utóbbi években nagy mennyiségű FETA-részvényt szerzett, s francia gyárait a saját amerikai üzemeiben előállított műselymek feldolgozására akarja átállítani.

– Ki az a marha – dünnyögte Philippe –, aki azt képzeli, hogy érdekel engem ezeknek a hiénáknak az egymás közti marakodása?

Délután két óra volt. Nemrég kelt fel. A takarítónőt elküldte, ajtót sem nyitott neki. Igyekezett minél tovább aludni; minden alvással töltött óra tiszta haszon. A két újságot bedobta a nyitott könyvszekrénybe. Még semmit sem tudott az elbocsátásokról meg a sztrájkról.

Amióta Szép Maszk nem jött el mindennapos találkozójukra – már csaknem egy hete –, Philippe csak akkor mozdult ki hazulról, ha elment

a lyoni útra, egy Le Clusot-n túli kocsmába, amelyben játékautomaták voltak. Csak néhány lókupec, egy vaskereskedő meg egy-két FETA-művezető járt ide.

A felszolgálólány délutáni üres óráiban vendégeket fogadott az első emeleti ebédlő egyik díványán, egy II. Henrik korabeli pohárszék meg egy olajzöld bársonyfotel között. Philippe itatta a tulajdonosnőt, automatákon játszott a művezetőkkel, és kártyázott a lókupecekkel. Zárásig úgy leitta magát, hogy a tulajdonosnőnek meg a kiszolgálólánynak kellett hazakísérni, kerülő utakon, hogy ne legyen botrány belőle.

A kiszolgálólány még tizennyolc éves sem volt, kacéran kivágott ruhában járt, kihívó volt a tekintete. Philippe egyre gyakrabban ment fel vele az ebédlőbe. Mohón kívánta. A lány durván bánt vele, kutatott a tárcájában, kiforgatta a zsebeit, kifosztotta, szidta, mint a bokrot; ő rávetette magát a lányra, az hagyta, de közben folyton szidta, és úgy csipkedte, hogy a vére is kiserkent. Philippe örült a felébredt férfiasságának. Noha folyton Pierrette-ről ábrándozott, vagy talán éppen azért, eleinte félt, hogy ha Pierrette egyszer engedne az ostromának, ő ugyanolyan mamlaszul viselkedne, mint annak idején, amikor szorongó vallomása hallatára az anyja pszichoanalitikus orvoshoz küldte.

Kedden este egy művezető tájékoztatta az elbocsátásokról és a sztrájkról. Akkorra már úgy felöntött a garatra, hogy csak kótyagosan hallgatta.

Szerdán déltájban arra ébredt, hogy a nagy-

apja a park felől megkocogtatja a zsalut. Valério Empoli, aki kora reggel óta kereste telefonon, ötölve-hatolva végül az öreg Letourneauhoz fordult.

Philippe belebújt a házikabátjába, felment a kastélyba, és felhívta a bankot.

– Elolvastad az újságokat, amelyeket küldtem? – kérdezte Empoli.

– Nem – mondta Philippe. – Miféle újságokat?

– A *Kereskedelmi Hírek* két számát.

– Igen – mondta Philippe –, a kékkel bekeretezett két cikket.

– Azt, azt – mondta Empoli. – Úgy gondolom, az a két cikk érdekelni fogja a barátaidat.

– Miféle barátaimat? – kérdezte Philippe.

– A postatisztviselőt, azt a fiatalasszonyt...

– Igen, igen... – mondta Philippe.

– Összejársz még velük?

– Persze – mondta Philippe.

– Azért – folytatta Valério – ha nem akarsz gyanús színben feltűnni előttük, jobban teszed, ha nem említed nekik ezt a mostani beszélgetésünket...

– Nem értem – mondta Philippe.

– Ha nem akarod, hogy gyanús színben tűnj fel őelőttük...

– Igen – mondta Philippe.

– Mi újság Le Clusot-ban? – érdeklődött Empoli.

– Semmi ió – felelte Philippe.

– Csakugyan?... – kérdezte Empoli.

Elhallgattak.

– Akkor hát a csütörtöki viszontlátásra...

Philippe megkérdezte:

– Miért éppen csütörtökön?

– De hát... mondta Empoli.

– Igen, igen – mondta Philippe –, akkor hát viszontlátásra csütörtökön.

– Viszontlátásra – mondta Empoli, és letette a kagylót.

Az öreg François Letourneau végighallgatta a beszélgetést.

– Hát ti meg miben mesterkedtek? – kérdezte.

– Én nem mesterkedem semmiben – mondta Philippe. – Nem is volnék rá képes.

– Szép kis munka, mondhatom! – fortyant föl François Letourneau.

Philippe vállat vont.

– Munka? – kérdezte. – Én nem dolgozom soha...

A nagyapja tetőtől talpig végigmérte.

– Mindjárt dél lesz – mondta –, és te még házikabátban lebzselsz. Amikor még én voltam a főnök, ezért felmondtam volna neked, ha százszor az unokám vagy is.

– Nagyon lekötelezett volna vele – mondta Philippe.

– Te csak arra vagy képes – zsörtölődött az öreg –, hogy éheztesd a munkásaimat.

– Maga sem bánt velük jobban – mondta Philippe.

– Én arra voltam büszke – mondta az öreg –, hogy egyre több munkást foglalkoztatok.

– Hja, akinek az Isten felvitte a dolgát...

– Ti pedig nem nyugosztok, amíg körül nem

lesztek véve gépekkel – folytatta az öreg –, amelyek maguk járnak.

– Amikor a munkásai már kiöregedtek, és nem kerestek magának – mondta Philippe –, elkergette őket, mint a vágóhídra való kivénült lovakat...

– Te erejük teljében bunkózod le őket – rikácsolt az öreg.

– Hogy én?!

Hátrahőkölt.

– Én?! – ismételte. – Én?!... Hát nem tudja, hogy én a munkások pártján vagyok a FETA-val szemben?

– Mit teszel értük? – kérdezte az öreg.

– Nem bízom a húgomra, hogy a keresztényi irgalmasságot gyakorolja rajtuk – mondta Philippe –, és cserébe azt követelje, hogy gyónni járjanak.

– Az én szegény húgom megállta a helyét a maga módján; mellettem kellett állnia...

– Bárcsak maguk közé fogadnának!... – sóhajtott Philippe.

– Ki a csudának kellenél, te semmirekellő? – kérdezte az öreg.

– Ha a munkások maguk közé fogadnának... – folytatta Philippe.

Az öreg François Letourneau hosszan, szótlanul nézett az unokájára. Aztán megszólalt:

– Te még nem tudod, mi az élet. Mindent összekavarsz. Fejjel lefelé nézed a világot. Ezt már régóta szerettem volna megmondani neked.

És folyt belőle a szó. Philippe döbbenten hallgatta. Az öreg most fennhangon, el-elhallgatva,

dörmögve, néha szitkozódva elismételte mindazt, amit magában bizonyára már sokszor elmondott, mialatt a rózsáit gondozta. Elismerte:

hogy gyakran bánt keményen a munkásaival. Harcos vállalkozónak hívták; akkoriban ez a kifejezés járta. De hát kénytelen volt védekezni a konkurrensek ellen, akik szintén szívtelen emberek voltak, meg a bankárok, spekulánsok, tőzsérek, a pénzemberek ellen, akiknek se hitük, se törvényük, se hazájuk;

... hogy végül is a pénzemberek tönkretették;

... hogy most a pénzemberek éheztetik a munkásaikat. Kiszámította, hogy 1900-ban a munkásai többet vehettek abból a pénzből, amit ő fizetett nekik, mint a mai bérükből. És kevésbé voltak kifacsarva a tizenkétórás munkanap után, mint most a nyolcórai, amerikai tempójú hajsza után;

... hogy a pénzemberek elküldték kertészkedni, mint egy nyugdíjas vasutast. De a munkásságba majd beletörik a pénzemberek foga. A munkások jó úton vannak, és ha nem működtetik tovább a gépeket, az üzérek hiába spekulálnak besszre, hogy megszedjék magukat a deficitből, végül megdöglenek, mint a saját farkába harapó kígyó;

... és hogy ne volna csak ilyen öreg, a munkásai élére állna, ő, François Letourneau, a nagy Letourneau, hogy elűzze ezeket a hazátlan bitangokat, akik ellopták tőle és a munkásaitól a gyárukat.

Körülbelül ezt mondta François Letourneau az unokájának; néha helyesbítette egy-egy kifejezé-

sét, néha többször elismételte, de nagyjából így mondta, és ugyanolyan megvetéssel ejtette ki, hogy a pénzemberek, tőzsérek, üzérek, mint az ő nagyszülei, akik a Géline vízével hajtott első selyemcérnázó műhelyt alapították.

Philippe visszament a volt házmesterlakba. Keresgélni kezdte a *Kereskedelmi Hírek* tegnap kapott két számát, és figyelmesen újra elolvasta a kékkel bekeretezett cikkeket. Hideg vízzel lezuhanyozott (Nathalie beszereltetett a második szobába egy kádat meg egy zuhanyozórózsát). Megint elolvasta a két kis cikket. Aztán elment egy nagyot járni a hegyekbe.

Öt órára visszatért Le Clusot-ba. Pierrette Amable-hoz sietett.

Szép Maszkot találta ott, aki nagy léptekkel járkált fel-alá a három helyiségben. Égett a vágytól, hogy csatlakozzék a FETA munkásaihoz, és részt vegyen velük a másnapi tüntetésen, de viszolygott attól, hogy Mignot-t Pierrette oldalán fogja látni, és kénytelen lesz úgy beszélni vele, mint egy elvtárssal.

– Pierrette hol van? – kérdezte Philippe.

– Mit akarsz tőle?

Philippe meglobogtatta az újságokat.

– Nagyon fontos híreim vannak a pártszervezet részére!

Amióta Szép Maszkkal találkozgatott, ő is úgy mondta, mint a barátja: „a pártszervezet".

– A sztrájkirodán van, a francia elvtársaival – felelte Szép Maszk.

Philippe már rohant is.

Ernestine-től tudtam meg, hogy mi történt Le Clusot-ban.

Amikor szerda délelőtt kinyitottam az ablakot, éppen a tornácot söpörte. Ezen az őszön szűk szárú sínadrágot és bárányból bekecset viselt.

– Már odalent is baj van! – kiáltott át hozzám.

Hüvelykujjával hátrabökött, úgy mutatta, hol van az az „odalent", a hegy túloldalán, Le Clusot felé.

Justin az előző nap megkapta a felmondólevelét, s csak azért ment el reggel a motorján, hogy részt vegyen a sztrájkbizottság által összehívott gyűlésen. A maga szempontjából azonban nem kívánta a munkások győzelmét, mert nem bánta, hogy az elbocsátása olyan lépésre készteti, amelyről már régóta álmodozik. Egész éjszaka fennhangon tervezgetett: el kell adni a kis gazdaságot, a traktort, a két tehenet, és Grenoble-ba vagy Lyonba kell költözni; végül csak talál majd munkát, és nem is segédmunkát, mint a FETA-nál, hanem olyan elsőrendű szerelőnek valót, amilyennek ő tartja magát; Ernestine is gyárba jár majd, és a két fizetésből jobban megélnek, mint Grange-aux-Vents-ban.

– Itt kell hagynom az állatkáimat – sóhajtott Ernestine.

Szélesen körbemutatott az állatkákra, a tehenekre, juhokra, bárányokra, a kecskére, a pulykákra, gyöngytyúkokra meg a félvad tyúkokra és

minden élőlényre, emberre és állatra, amelyik itt élt a *szigeten,* az udvara végében kezdődő, Hubert Robert ecsetjére kívánkozó tájon és azon is túl.

Odalent *is*... – mondta Ernestine. Mert Grange-aux-Vents-ban egyre gyűlt a baj. A tavaszi szárazság csak szénagyűjtéskor szűnt meg, és az eső megrohasztotta a lekaszált füvet. A nyári zivatarok megdöntötték az érő gabonát, a szőlőt elverte a jég. Őszre nem volt ára a jószágnak a környékbeli vásárokon. A tetejébe befejeződött a vasútvillamosítás, és közölték a sainte-marie-i vasutasokkal, hogy hamarosan áthelyezik őket; a fűtőházat bezárják, a javítóműhelyeket megszüntetik, a vasutasokat szétszórják a szomszédos megyék fűtőházaiba és rendezőpályaudvaraira. A legtöbb grange-aux-vents-i parasztlánynak vasutas a férje. Most vége a kétlaki élettel járó viszonylagos jólétnek.

– Justin – magyarázta Ernestine –, Justin nem bánja, hogy elbocsátották. De azért holnap elmegy tüntetni az amerikaiak ellen, mert csúfot űznek belőlük, és éppen most rendezik azt a koszos kiállítást Le Clusot kellős közepén. Én is elmennék, de Justin nem enged, mert könnyen meghűlök, s azt mondják, hogy a tűzoltók le fogják spriccelni a tüntetőket; ez is amerikai találmány, mint az atombomba, amiatt van ez az összevissza időjárás, meg ők csinálják az olyan repülőgépeket, amelyek... hsss... mire észreveszem, már el is szállt, a tölgyfák meg miattuk pusztulnak el...

Délután lementem Le Clusot-ba.

Érdekelt a dolog, annál is inkább, mert már majdnem befejeztem a FETA-ról írt cikksorozatomat. Lényegében történelmi tanulmány volt, amelynek megírására a Philippe Letourneautól és Mignot-tól annak idején kapott adatok indítottak. Írtam a Géline partján felállított első francia selyemcérnázó műhelyekről, a hegyvidéki gyermekek és „jó útra tért lányok" munkájából felhalmozott tőkéről, a selyembárók egymás közti versengéséről, a lopásokról, csődbe jutásokról, öngyilkosságokról, azután a gyárak koncentrációjáról, a finánctőke beavatkozásáról, a monopóliumok kialakulásáról és nemzetközivé válásáról; végül az amerikaiak közbelépéséről és a háborús előkészületek szerepéről a piacok újrafelosztásában. A Durand de Chambord családnak az amerikai atomiparban játszott szerepéről alkalmam volt újabb bizonyítékokat szerezni.

Megmutatták, merre van a sztrájkiroda. A kávéház hátsó termébe nem engedtek be vendégeket. Az első teremben reggel óta a Köztársasági Ifjúsági Szövetség rendfenntartó osztaga tartózkodott. Mignot meggyőzte a tulajdonost, hogy csak sört vagy limonádét szolgáljon fel. Senki sem tiltakozott.

A hátsó teremből minden asztalt kiraktak, csak hármat hagytak meg a helyiség végében, patkó alakban. Amikor beléptem, Pierrette a középső asztalnál ült, előtte a nyitott iskolai füzet. Jacquelard tanító valami megbízatásáról számolt be.

Egy bizalmi férfi a bal oldali asztalon rendez-

gette a plakátokat és röplapokat, amelyeket Jacquelard most hozott meg a megyeszékhelyről.

A jobb oldali asztal körül Jacquelard, Chardonnet, a megyei pártszervezet titkára, Mignot és Louise Hugonnet egy új röplap fogalmazványát javítgatták.

Körös-körül, lócákon ülve, munkások és munkásnők várták, hogy beszélhessenek Pierrette-tel, a sztrájkbizottság elnökével. Ifjúmunkások jöttek-mentek, üzeneteket hoztak-vittek. Vágni lehetett a füstöt. Mindenki dohányzott. Cuvrot sodorta a cigarettáit, és odabiggyesztette őket a szája szögletébe. Pierrette már telitömte csikkel az előtte levő Cinzano-márkás hamutartót. A többiek a földre szórták a csikkeket.

Chardonnet megkért, hogy segítsek kijavítani az új röplapot, amelyet másnap a tüntetés közben akartak szétosztani. Szerinte a Le Clusot-i elvtársak fogalmazványából nem tűnt ki elég világosan az összefüggés az ő jelenlegi helyi harcuk és a békéért meg a nemzeti függetlenségért vívott országos méretű küzdelem között. Ki tette őket munkanélkülivé? A FETA, amely az amerikai Durand de Chambord tröszttől függ; a háborús készülődés politikájának estek áldozatul; ezt kell kiemelni.

Louise Hugonnet nem helyeselte, hogy „politizáljunk" a röpiratban, amely az elbocsátások és az elbocsátásokat okozó P-művelet elleni harcra buzdít.

Pierrette, aki már végzett Jacquelard-ral, közbeszólt. Elvben egyetértett Chardonnet-val. De

úgy gondolta, hogy Chardonnet szövege túlságosan általánosságban mozog, nem eléggé szabatos.

– Hallatlanul önfejű az elvtársnő – szólt hozzám Chardonnet. – De jó munkát végzett, amikor megteremtette a munkásegységet itt, Le Clusot-ban . . .

Megkérdezte, mi a véleményem az ő szövegezéséről. Én is túl elméletinek találtam. Pierrettetel új tervbe fogtunk . . .

Ekkor érkezett meg Cuvrot munkás, aki most jött, Sainte-Marie-des-Anges-ból. A vasutasok megígérték, hogy részt vesznek a holnapi tüntetésen; együtt jönnek be délben az egyórás vonattal. De már este küldenek egy segédcsapatot a plakátragasztáshoz.

– Ki biztosítja a plakátragasztók védelmét? – kérdezte Pierrette Mignot-tól.

– Az ifikre gondoltam – felelte Mignot.

– Jó lesz az? – kérdezte Pierrette.

Egy elvtárs, aki a megyeházán dolgozik, most telefonált, hogy több rohamrendőrautót indítottak útnak Le Clusot-ba. A verekedésre könnyen kapható fiatalok helyett Pierrette „komoly elvtársakat" ajánlott, akik „mindenáron biztosítják a plakátragasztást".

– Pierrette-nek igaza van – mondta Chardonnet.

– Kit javasolsz? – kérdezte Mignot.

Cuvrot munkás közbeszólt.

– Kérjük meg Vizille-t, alakítson sztrájkvédő csoportot.

– Eddig ide se dugta az orrát – mondta Pierrette. – De a gondolat jó.

– Nem, nem és nem – tiltakozott Mignot.

Vizille az a sorompóőr, az önkéntes tűzoltók hadnagya és volt partizánőrnagy, aki Szép Maszk javára – ha volt is benne egy kis hetvenkedés – rendet teremtett a párt bálján.

– Vizille anarchista – tiltakozott Mignot.

– Nehéz ember, az igaz – mondta Pierrette –, de benőtt már a feje lágya . . .

– De hát, de hát . . . – tiltakozott Mignot, Chardonnet felé fordulva.

És elsorolta, hányszor és hányféleképpen sértette meg Vizille a pártfegyelmet.

Chardonnet kérdőn tekintett Pierrette-re.

– Hadd legyen úgy, ahogy Pierrette gondolja – mondta Chardonnet Mignot-nak.

Chardonnet egész este mindenben engedett Pierrette-nek. Bizonyára nem ezzel a szándékkal jött. De Pierrette magabiztosságával mindnyájuk előtt tekintélyt teremtett magának: figyelmesen meghallgatott mindent és minden elvtársat, néhány szóban összefoglalta, amit zavarosan összehordtak előtte, aztán megmondta, mit ésszerű tenni – olyan nyugodtan és olyan világosan, hogy mindnyájan úgy éreztük, a saját gondolatainkat fejezi ki.

Chardonnet voltaképpen nem ismerte a Le Clusot-i különleges harci viszonyokat. Nyilvánosság előtt nehézkesen fejezte ki magát. Hideg természetű lévén, nem tudta feltüzelni sem az egyes embereket, sem a tömegeket. De előbb az ellenállásban, később a megyei titkárságon megismerte a vezetés technikáját, amelynek lényege, hogy teret kell engedni azoknak, akik fel tudnak

nőni a rájuk bízott feladathoz, és végtelen türelemmel távol kell tartani a többieket, amíg nem sikerül őket megfelelően helyettesíteni; így tesznek a nagy hadvezérek, a nagy munkáltatók és a nagy forradalmárok.

– Menj el Vizille-ért – kérte Pierrette Cuvrot-t.

Ebben a pillanatban egy rendfenntartó ifi lépett be.

– A Letourneau fiú akar veled beszélni – mondta Pierrette-nek. – Mit csináljunk vele?

– Nem kell semmit sem csinálnod vele – mondta nevetve Pierrette. – Beengeded vagy nem engeded be...

– Vizille-nek követői akadtak – mormogta Mignot.

– Ereszd be – mondta Pierrette.

Philippe belökte az ajtót, gyorsan körülpillantott a füstös teremben, és egyenesen odament Pierrette-hez.

– Találtam valamit maguknak – mondta.

És kutatni kezdett papírokkal teletömött zsebeiben. Pepita tweed zakót viselt, az inge kinyílt, és a mély kivágásban szőkés szőrcsomót lehetett látni.

Egy darabig matatott a rengeteg papiros között, végül kiszedte az egészet úgy, ahogy volt, és letette az asztalra. Amikor belépett, mély csend támadt. A rendfenntaró fiatalok bejöttek mögötte, és félkörben elhelyezkedtek a háttérben. A lócákon ülő munkásnők közül többen felálltak, és közelebb húzódtak a patkó alakban összerakott asztalokhoz. Minden tekintet őrá szegeződött.

Philippe végül is megtalálta a két újságot; olyan gondosan összehajtogatta őket, hogy nem voltak nagyobbak egy közönséges borítéknál. Félszegen kiteregette a lapokat.

– Tessék – mondta –, kékkel bekereteztem, ami érdekelheti magukat.

Pierrette figyelmesen elolvasta a két cikket. Philippe előtte állott, egy kissé előrehajolt, és az asztalra tenyerelt.

– Éppen ez kellett nekünk – mondta Pierrette Chardonnet-nak, feléje tolva az újságokat. – Most már átírhatod a röplapot.

Mignot felállt, hogy Chardonnet válla fölött ő is elolvassa a cikkeket.

– Üljön le – mondta Pierrette Philippe-nek.

A bizalmi férfi, aki az előbb plakátokat rendezgetett, átnyújtott neki egy széket az asztal fölött, és Philippe leült a patkó nyílásába, szemközt Pierrette-tel. A munkásnők és ifik köre bezárult mögötte.

– Kitűnő – mondta Chardonnet.

– Ön olvassa a pénzügyi lapokat? – kérdezte Mignot Philippe-től.

– Idehozom őket – mondta Philippe.

– Tudja ön, kinek az érdekeit védi a *Kereskedelmi Hírek?*

– Sejtelmem sincs.

– Az önökét – mondta Mignot.

Aztán Chardonnet-hoz fordult:

– Tegnap már megmondtam Pierrette-nek, hogy ezt az ügyet kezdettől fogva gyanúsnak tartom. Miért nem várt a FETA még három napot a fele munkásság elbocsátásával? Ha szabo-

tálni akarná a „FETA-Philippe Letourneau termelékenységi művelet" megindítását, akkor sem foghatna hozzá másképp.

A „Philippe Letourneau-t" különös nyomatékkal ejtette ki. Aztán így folytatta:

– Namármost, ki az, aki fegyvert ad a kezünkbe a saját termelékenységi művelete ellen, önmaga ellen? Maga Letourneau.

– Meg kell mondanom... – kezdte Philippe.

– Hadd fejezzem be – vágott közbe Mignot.

– Ki hát ez a Philippe Letourneau? – folytatta. – Először: a Le Clusot-i gyár személyzeti igazgatója, tehát ő a felelős az elbocsátásokért.

– Igaz, igaz – hangzott többfelől.

Philippe hátranézett, és meglátta a patkónyílás végén csoportosuló nőket.

– El kell mondanom... – kezdte mondani Pierrette-nek.

– Másodszor – folytatta Mignot emeltebb hangon –: Philippe Letourneau az unokája François Letourneaunak, a fonoda egykori tulajdonosának, mind ez ideig legkíméletlenebb tulajdonosának. Harmadszor: mostohafia Valério Empolinak az Empoli és Tsa bankból, amely csaknem az egész francia selyemipart kezében tartja. Negyedszer: fia Émilie Privas-Lubas-nak, Georges Letourneau özvegyének, aki sógornője James Durand de Chambord-nak, az amerikai atomenergia-tröszt főrészvényesének...

– Ezt tőlem tudja – tiltakozott Philippe.

– Hagyja befejeznem – mondta Mignot. – Úgy gondolom tehát – folytatta –, minden okunk

megvan rá, hogy Philippe Letourneaut provokátornak tekintsük, s ennek megfelelően kezeljük az adatokat, amelyeket a rendelkezésünkre bocsátott.

– Nagyon helyes – mondta Louise Hugonnet.

És Philippe-hez fordult:

– Mi keresnivalód van itt? – kérdezte tőle.

– Ki vele! – hangzott innen is, onnan is.

– Menj vissza a nagyapádhoz! – kiáltotta egy női hang.

– Az anyádhoz! – toldotta meg egy másik.

– Majd jól seggbe rúgjuk, hogy elszáll az amikhoz – mondotta egy legény.

Észrevettem, hogy Philippe homlokát kiverte a verejték. Egy fél pillanatra leszegte a fejét. Aztán kiegyenesedett, tenyerével rácsapott az újságokra:

– Az istenért – mondta –, hadd magyarázzam el...

– Szükségtelen – mondta szelíden Pierrette. – Nagyon jól megértettük.

És elmosolyodott. Megütköztem, hogy milyen jóságos ez a mosoly. Aznap, abban a pillanatban kezdtem megérteni Pierrette Amable-t.

– Hagyjatok bennünket nyugodtan beszélni – kérte a munkásnőket meg az ifiket.

Tiltakozó morajlás hallatszott.

– Nem nyilvános gyűlésen vagyunk – tette hozzá –, hanem a sztrájkbizottság munkamegbeszélésén.

A terem elcsendesült.

Ekkor Philippe-hez fordult:

– Ki juttatta el magához ezt a két újságot? – kérdezte szelíden.

– A mostohaapám, Valério Empoli.

– A cikkek kékkel be voltak keretezve?

– Igen – mondta Philippe.

– Ellentmondásba keveredett! – kiáltott közbe Mignot. – Az előbb még azt mondta, hogy ő jelölte meg . . .

– Letourneau igazat beszél – torkolta le Pierrette szelíden.

És ismét Philippe-hez fordult:

– A mostohaapja semmilyen más megbízást nem adott?

– Nem – mondta Philippe.

– Rendben van! – szólt Pierrette. – Akkor hát köszönjük, hogy szolgálatot tett nekünk.

Kezet nyújtott neki. Philippe felállt és megszorította a kezét. Pierrette viszonozta a kézszorítást.

– A viszontlátásra, Philippe Letourneau, és még egyszer köszönöm.

Ismét rámosolygott.

– Köszönöm – mondta Philippe –, köszönöm.

Azzal megfordult és kiment. A munkásnők és munkások gyűrűje megnyílt előtte. Egy hang se hallatszott.

– Érted ezt a dolgot? – kérdezte Chardonnet Pierrette-től.

– Valami bűzlik a FETA-ban – mondta Pierrette.

– Hát aztán?

– Nem vagyok járatos a pénzügyekben. Nem tudnám megmagyarázni, hogy az Empoli-bank,

amelyről mindeddig úgy látszott, hogy a kezében tartja a FETA-t, miért szabotál egy FETA-műveletet, és miért küld nekünk fegyvert önmaga ellen. Engem egy dolog érdekel, mégpedig az, hogy az ellentábor széthúzása, amely máris lehetővé tette, hogy Le Clusot-ban helyreállítsuk a munkásegységet, most lehetővé teszi, hogy meg is szilárdítsuk.

– Egy provokátorral a nyakunkon – jegyezte meg Mignot.

– Mit tartasz te erről a Philippe Letourneauról? – kérdezte Chardonnet Pierrette-től.

– Gyenge jellem – mondta Pierrette –, de csupa jóindulat.

Újra figyelmesen elolvasták a két cikket.

– Ki biztosít bennünket, hogy ezek a hírek igazak? – kérdezte Louise Hugonnet.

– Igaznak látszanak – mondta Chardonnet. – A kormány politikai vonalába nagyon is beleillik az amerikai nagykövetség iránti vak engedelmesség.

– Ezt felhasználhatod a röplaphoz – mondta Pierrette. – Világosan fejtsd ki . . .

– Nem – szólt Louise Hugonnet –, ez már politizálás.

– A FETA talán nem politikai okokból bocsátja el a dolgozóit? – kérdezte Chardonnet. – Ha a mozdonykivitelt nem tiltják be . . .

– De ki biztosít bennünket, hogy ezek a hírek igazak? – kérdezte Mignot.

– Idézni fogjuk a forrást – mondta Chardonnet.

– Nem mi vagyunk felelősek, hanem az ő lapjuk – állapította meg Pierrette.

– De azért – hajtogatta Louise – annak ki kell tűnnie, hogy a sztrájkbizottság nem politizál...

Amíg a többiek elvitatkozgattak, Pierrette hozzálátott a fogalmazáshoz:

MIÉRT BOCSÁTJA EL A FETA A MUNKÁSAIT?

Nagyon drága a nyersselyem – mondja a FETA, s azt állítja, hogy veszteséggel dolgozik.

Nos, augusztusban a népi Kína nyersselymet kínált a FETA-nak.

Miért nem érkezett meg ez a nyersselyem Franciaországba? Megtudjuk a tőkések lapjából...

– Gyere, segíts –mondta nekem Pierrette. – Ez a te mesterséged.

Munkához láttunk. Cuvrot munkás visszatért.

– Vizille őrnagy – mondta – nem hajlandó eljönni.

– Nem megmondtam – diadalmaskodott Mignot –, hogy Vizille cserbenhagyja a pártot?

Cuvrot huncut képpel állt ott.

– Én azt hiszem – mondta –, hogy Vizille valami egyéni tüntetésre készül, a maga módján.

– Ejha – mondta Pierrette. – Mondd, mit tudsz?

– Nem mondott ő semmit – állította Cuvrot.

De ugyanakkor rákacsintott Pierrette-re.

– Később gyere vissza, akkor beszélgetünk – mondta Pierrette. – Nem felejted el, hm?

– Úgy látom – mondta szárazon Chardonnet –, furcsán dolgoztok itt.

– Olyan elvtársakkal dolgozunk, amilyenek vannak – mondta Pierrette. – Nem regényhős kommunistákkal.

– Felelősséget vállalsz azért, amit Vizille barátod csinálni fog? – kérdezte Chardonnet.

– Erre csak akkor felelhetek, ha már tudom, mire készül.

– Hát tégy, amit jónak látsz – mondta Chardonnet. – De téged teszlek felelőssé . . .

Este hét óra volt. A sztrájkbizottság reggel óta dolgozott. Ez a munka csupa vitatkozás, ellentétek elsimítása, gyors döntés. Kezdtek idegeskedni egymással. Chardonnet tapasztalatból ismerte ezt az állapotot.

– Nézzük csak meg még egyszer nyugodtan a kérdést – mondta.

De Jacquelard autója megállt a kapu előtt, s a tanító belépett.

– Mi a ma esti program? – kérdezte.

Egy csomó utat terveztek. Pierrette-nek és Mignot-nak Tournier-ban és Billonban kellett beszélnie (ezek ipartelepek a szomszédos völgyekben), Chardonnet-nak pedig a megyeszékhelyi vasasokat kellett mozgósítania, hogy vegyenek részt a másnapi Le Clusot-i tüntetésen. Az új röplap fogalmazványát el kellett vinni Grenobleba, az Allobroges-nyomdába, és még az éjszaka folyamán elhozni a röplapokat.

Elhatározták, hogy Jacquelard elviszi Chardonnet-t a megyeszékhelyre, s onnan áthajt Grenoble-ba. Mignot a motorján elviszi Pierrette-et

Tournier-ba, továbbmegy, megtartja a beszédét Billonban, majd visszamegy Pierrette-ért.

Jacquelard és Chardonnet nyomban útnak indultak. Pierrette újabb utasításokat adott a tüntetésre.

Nyolc óra tájban betoppant Szép Maszk.

– Mit tehetek az érdeketekben? – kérdezte.

– Maradj veszteg – mondta Cuvrot munkás. – Nem akarunk alkalmat adni a rendőrségnek, hogy kitoloncoljanak . . .

– *Porca miseria* – szitkozódott Szép Maszk –, végre egyszer megmozdul Le Clusot, csak nem fogom ölbe tett kézzel nézni?

Félig behunyt szemében újra huncutság bujkált.

Megbízták, hogy járja körül a Le Clusot-ban maradt volt pályamunkásokat, és hívja meg őket másnapra, a FETA dolgozóinak tüntetésére.

Pierrette elkísérte az ajtóig.

– Óvatos légy – mondta, – a csendőrök figyelnek, amióta velem élsz . . .

– Hány órára jössz haza? – kérdezte Szép Maszk.

– Későn. Egy gyűlésen kell beszélnem Tournier-ban.

– Ki visz oda?

– Jacquelard, mint mindig . . . – mondta Pierrette.

Alig tíz perce a fülem hallatára határozták el nyilvánosan, hogy Pierrette-et Mignot viszi Tournier-ba. Jacquelard pedig már elment egész éjszakára szóló megbízatással. Roppant kellemetlenül érintett a fiatalasszony hazugsága. He-

tek óta nem találkoztam a barátaimmal, s nem tudtam még, hogy Szép Maszk féltékeny Mignot-ra.

Szerda

Szerdán kora délután, mint később megtudtuk, a belügyminiszter kabinetfőnöke felhívta Valério Empolit Lyonban.

Közölte vele a ***-i prefektus jelentését: a FETA-nál történt állítólagos nagyarányú elbocsátások miatt nagyon izgatottak a kedélyek Le Clusot-ban, s félő, hogy másnap kellemetlenségek zavarhatják meg a „FETA-Philippe Letourneau termelékenységi műhely" felavatását.

– A ***-i prefektus szocialista – felelte Empoli. – Reklámot csinál a szocialista szakszervezethez tartozó barátainak, akik kiveszik a részüket a zavargásból.

– Biztosít bennünket, hogy nem lesz rendbontás az ünnepségen?

– Én nem biztosíthatom önöket semmiről – felelte Empoli. – Nem az én dolgom a rend fenntartása. Teljesítsék a kötelességüket.

A kabinetfőnök nem hagyta annyiban a dolgot. Természetesen a miniszter jól ismeri a kellemetlen körülményeket, amelyek kényszerítették a FETA-t, hogy elbocsássa – bár meg kell hagyni, elég durva módon – dolgozóinak negyven százalékát. De tekintettel a folyó tárgyalásokra, a közeli nemzetközi értekezletre, az esetleges zavarok elkerülése végett talán helyesebb volna későbbre halasztani a tervbe vett ünnepséget . . .

Majd ha lecsillapodnak a kedélyek... Majd ha beválik a remek termelékenységi művelet... Egyszóval nagyon lekötelezne bennünket a FETA, ha technikai okokból el kellene halasztani a műhely felavatását.

Valério Empoli elutasította a javaslatot. A miniszter bizonyára megérti, hogy technikai zavarra nem lehet hivatkozni. Ezzel kétségessé teszi a FETA műszaki dolgozóinak szakmai hozzáértését, éppen olyan pillanatban, amikor a részvénytársaság – mint a kormány is tudja – rendkívül kényes tárgyalásokat folytat igen jelentős amerikai cégekkel.

Egy félórával később az iparügyi miniszter kabinetigazgatója hívta fel a bankárt. Közölte vele, hogy váratlan akadály közbejötte miatt a minisztere nem mehet másnap Le Clusot-ba, mint ahogy tervezték, s ezért meg fogják kérni az Európai Közösség Gazdasági Szervezetének amerikai megbízottját, Jonathan Johnston urat, hogy ő is halassza el az utazását.

– Johnston urat minden pillanatban várom – felelte nyájasan Empoli. – Autón indult el Párizsból, és már Lyonban kellene lennie; este a vendégem lesz... Örömmel közlöm vele a miniszter üzenetét... Kénytelen leszek elmagyarázni neki a FETA jó híre érdekében... hogy a műhelyavatást munkástüntetésektől tartva halasztjuk el... Nem is baj, ha az amerikaiak megbizonyosodnak, hogy egyes ügyekben tanúsított túlságos durvaságuk kellemetlen következményekkel jár Franciaországban... és csak növeli népszerűtlenségüket, amit annyira fájlalnak.

– Talán megkérdezem a minisztert – mondta a kabinetigazgató.

Negyedórával később egy harmadik telefonhívás tárgytalanná tette az előző kettőt. Az iparügyi miniszter a terv szerint leutazik. Rendbontás nem lesz. A rendről gondoskodnak az illetékes hatóságok.

Közben a belügy újra érintkezésbe lépett a ***-i prefektussal. Az nemrég tárgyalt a Le Clusot-i polgármesterrel, a rendőrbiztossal és a csendőrbiztossal. Már jóval derűsebben ítélte meg a helyzetet, mint délelőtt.

A szocialista polgármesternek Le Clusot közelében ötven munkással dolgozó papírgyára volt, és egy kommunista ellenes koalíció választotta meg; azt állította, hogy a prefektus és hírszállítója, a csendőrszázados, túlbecsüli a helyzet súlyosságát.

– Le Clusot-ban – mondotta – csak három kommunista számít: Cuvrot munkás, Mignot postafelügyelő és Amable asszony... Ha ezt a hármat hűvösre tesszük, nem lesz semmi zavar,

A rendőrbiztos ugyanígy vélekedett. Délvidéki volt – csak nemrég nevezték ki Le Clusot-ba –, és szentül hitt a kisváros közönyösségében. „Bezzeg mifelénk... már minden a feje tetején állna és vér folyna!"

– Ha hűvösre tesszük a felbujtókat – erősködött –, senki sem mer megmozdulni.

Ürügyet könnyű volt találni. Az éjjel „U. S. GO HOME" feliratokkal firkálták tele a temető falát, végig az országút mentén, amerről a hivatalos vendégeket várták. A prefektus elhatá-

rozta, hogy felkéri az ügyészséget, indítson eljárást a középület megrongálása miatt, s azonnal elfogatóparancsot állított ki Cuvrot, Mignot és Amable-né nevére.

– Ígérjétek meg nekik – mondta a rendőrbiztosnak –, hogy holnapután szabadon bocsátjuk őket, ha az ünnepség zavartalanul zajlik le.

Aztán, hogy mégis fel legyenek készülve minden eshetőségre, érintkezésbe lépett a rohamrendőrök ezredesével, hogy küldjön erős rendfenntartó csapatokat Le Clusot-ba.

Émilie Privas-Lubas Amerikában időzött sógornőjénél, Esther Durand de Chambord-nál.

Nathalie néhány napja tért vissza Lyonba. Még sose volt ilyen jó színben. Nem tágított az apja mellől.

Együtt töltötték a kedd estét a charbonnières-i kaszinóban, baccarát játszottak, a lány ült, az apja mögötte állt, kezét a vállára tette. Sugárzott róluk a boldogság, és minden szem őket figyelte. Nathalie mesés összegeket nyert csupa hattal, egymás után tizennyolcszor sikerült neki; mindenki csodálkozott, hogy a szerencse nem riad vissza ennyi szeszélytől: az emberek lélegzet-visszafojtva figyeltek, aztán felhördültek. Már senki sem adott hitelt azoknak az újabban keringő híreknek, hogy az Empoli-bank csakhamar egy amerikai konzorcium ellenőrzése alá kerül. Egyébként nem is vették komolyan ezeket a rémhíreket, hiszen három évszázadon át tapasztalhatta Firenze, Lyon, Párizs, Hamburg és London, hogy az Empolik legyőzhetetlenek.

Mostohaanyja távollétében kedden este Nathalie látta el a háziasszonyi teendőket a Jonathan Johnston tiszteletére rendezett szűkkörű családi vacsorán.

Nantuai rákot, dombes-i csukából készült gombócot, dauphinéi sajtos burgonyát tálaltak fel.

– Lyoni szokás – magyarázta Nathalie –, hogy a köretet a sült előtt esszük.

– Őrizzük meg – felelte az amerikai –, őrizzük meg kedves helyi szokásainkat. Mi, délvidékiek...

Azután szarvasgombás sült csirke következett.

Jonathan Johnston annyit értett a termelékenységhez, mint Philippe Letourneau a selyemgyártáshoz. Az Európai Közösség Gazdasági Tanácsába történt kinevezése ráadás volt két fémipari érdekeltség alkujában. Csakhogy ő lelkiismeretesebb volt, mint Philippe, elolvasott néhány technológiai és geopolitikai művet, s ezek alapján készítette a jelentéseit. Volt esze hozzá, hogy csak annyira vegye figyelembe a tényeket, amennyire igazolják az amerikai külügyminisztérium sugalmazásait, amelyeket minden fejtegetésében figyelembe vett. Úgy vélekedtek róla, hogy jó a stílusa; kitűnően tudta ugyanis egy „magas civilizációjú" ország múltjának dicséretébe és az ország iránti tisztelet kifejezéseibe csomagolni a francia munkamódszerek kérlelhetetlen kritikáját; szinte változtatás nélkül meg lehetett mutatni a jelentéseit francia miniszereknek. Csak harmincéves volt, s a legragyogóbb jövőt jósolták neki.

Franciául egy kukkot sem értett. Bántotta eleinte, de később elvet kovácsolt belőle: aki az

amerikai külügyminisztérium tisztviselője olyankor, amikor Amerika egyre inkább vezető szerepet tölt be a nemzetközi életben, nem kárhoztathatja magát állandó diákszerepre azzal, hogy igyekszik elsajátítani mindazoknak az országoknak a nyelvét, ahová kiküldetésbe megy; helyesebb egyszer s mindenkorra lemondani a nyelvtanulásról. De boldog volt, hogy angolul olyan tökéletesen beszélő franciák között lehet, mint az Empoli család.

Nathalie egészen egyszerű fekete ruhát vett föl, egy Schiaparelli kisestélyit. Pontosan annyi whiskyt ivott, amennyi kellett, hogy elragadó legyen. Számtalan színes históriát mesélt Capriról, a Saint-Germain-des-Prés-ről, a hamburgi állatkertről meg a skót halászok vendégszeretetéről. „Igazi francia lány" – gondolta Johnston.

Amikor a Napóleon-konyakra került a sor, Empoli elmagyarázta, hogy a konyak igazából csak egyfajta vadgesztenyefa hordóban érik meg, s ilyen fa mindössze két-három Limoges környéki községben terem. Az amerikai feltette magában, hogy ezt felhasználja legközelebbi jelentéséhez; tipikusan olyan dolog, amiben a franciák verhetetlenek, és legjobb volna ilyesmire korlátozni a tevékenységüket.

A konyaktól elálmosodott. Bevezették egy rózsaszínű és szürke szobába; egy Marie Laurencin-festmény alatt aludt el. Ezt az apróságot megjegyezte, hogy legközelebb megírja a menyasszonyának.

A „FETA-Philippe Letourneau termelékenységi művelet"-ről nem esett szó.

– Nem szeretek üzleti ügyekről hallani – jelentette ki Nathalie mindjárt az elején.

Empoli csak annyit ígért:

– Holnap olyan fogadtatásban lesz része Le Clusot-ban, amilyen már csak hegyvidéki emberek között szokásos.

Szerda este

Philippe zaklatott lelkiállapotban hagyta el a sztrájkirodát. Pierrette Amable megvédte őt mindenkivel szemben. Az egész ügyből csak ennyi maradt meg benne.

Első gondolata az volt, hogy beül a legközelebbi kávéházba, s megvárja Pierrette-et, hogy beszéljen vele. De félt, hogy besúgónak fogják tartani. Különben is mit mondott volna? Irigyelte az ifiket, akiknek joguk van a munkásvezérkar közelében tartózkodni; Pierrette néha hozzájuk fordul, hogy vigyenek el egy levelet, vagy menjenek el valakiért, őrá viszont gyanakvó pillantással néznek.

Kiment a Géline-partra, és jó darabig fel-alá járkált a patak mentén. Egyre csak ezt forgatta a fejében: „Pierrette Amable becsül engem, s nem röstelli az elvtársai előtt kimutatni. Kár volt elkeserednem. Szép Maszk bizonyára joggal tart tőle, hogy csak szerelmi napszámos Pierrette mellett. Ez a nő az enyém lesz." Lassanként eljutott addig a rajongásig, amelyet már ismerünk néhány Nathalie-hoz írott levélből.

Nyolc óra tájban beült egy kávéházba az újváros főterén, a François Letourneau téren, a

FETA igazgatósági épülete és a gyár bejárata között. A téren az amerikai szakszervezetek vándorkiállításának sátrait állították fel, s pavilonokat ácsoltak. Rohamrendőrök sorfala védte a munkálatokat. Kis csoportokba verődve munkások bámészkodtak. Philippe likőrt rendelt, és hosszú levélbe fogott; féltestvérének írt, akiről azt hitte, hogy még mindig Sestrierében van.

Fél kilenckor motorkerékpár-búgásra lett figyelmes. Mignot, a pótülésen Pierrette-tel, lassan elhaladt a rohamrendőrök előtt, kétszer megkerülte a teret, egy pillanatra megállt egy csoport munkás mellett, akiknek Pierrette mondott valamit, majd felhajtott a Géline hídjára, az igazgatósági épülettől jobbra. A hídon túl a motor eltűnt Philippe szeme elől. De a nekieresztett motor zajából arra következtetett, hogy Mignot és Pierrette a domboldal felé indultak, azon az úton, amely a város szélén a grenoble-i országútba torkollik.

Rosszul esett neki, hogy Pierrette-et Mignot motorján látja. De különben nem tulajdonított jelentőséget a dolognak. Nem volt abban semmi különös, hogy a harc előtti este a két vezér megszemléli a csapatait. Philippe még egy pohár likőrt rendelt, és tovább írta a levelet.

Tíz órára a hatodik pohárnál tartott. Ő nem szokta meg annyira a szeszt, mint Nathalie. Ha reggel felébredt, nem kívánta mindjárt az italt. Sőt, egész nap megvolt szesz nélkül, még csak nem is hiányzott neki nagyon. Néhány hét óta azonban az első pohár italtól tüstént megkívánta a másodikat és így tovább, az eszméletlenségig.

Most még ura volt a gondolatainak, éppen csak

mohó ivási vágyának nem, amikor Vizille és Szép Maszk betértek a kávéházba.

Szép Maszk megállt, hogy kezet szorítson Philippe-pel.

– Pierrette hazament már? – tudakolta Philippe.

– Talán újabb közlendőid vannak a számára? – kérdezte nevetve Szép Maszk.

– Talán – mondta Philippe.

Rámutatott az előtte levő papírlapokra:

– Igyekszem megérteni – folytatta –, miben mesterkedik a FETA.

– Ha valami felfedezésre jutsz – biztatta Szép Maszk –, mondd el Pierrette-nek holnap reggel.

– Nem találkozhatnék vele ma este? – kérdezte Philippe.

– Későn jön haza. Elment, hogy beszéljen a tournier-i munkásokhoz.

Philippe a fejét csóválta.

– Veszélyes út az éjszaka, motorkerékpáron – mondta.

– Pierrette kocsin ment – mondta Szép Maszk. – Jacquelard vitte el a Renault-ján.

És visszament Vizille-hez.

„Pierrette hazudott a barátjának – ötlött azonnal Philippe eszébe. – Hát Szép Maszk joggal féltékeny Mignot-ra?"

Folytatni próbálta Nathalie-nak írt levelét, de képtelen volt rá. Különben sem volt már semmi értelme annak, amit az előbb írt. Maga előtt látta Pierrette-et és Mignot-t az országúton. Eszébe jutott, hogy a gimnáziumban egy iskolatársa, a nyurga Rip, akinek motorja volt, azt mesélte,

hogy a zötykölődéstől a nők eszüket vesztik. „Könyörögnek, hogy álljak meg – mesélte a fiú –, és feküdjek le velük az árokba."

A kávéház másik szögletében Vizille suttogott Szép Maszk fülébe. Megfogott egy szódásüveget, és a padlóra fröcskölt. Szép Maszk nevetett, és vállon veregette Vizille-t.

Philippe még egy pohár likőrt rendelt. Folytatta a levelet Nathalie-nak, de keresztbe a levélpapíron:

„Hogy tudja megcsókolni Pierrette ezt a szúvas fogú, büdös leheletű, pörsenéses Mignot-t? Szép Maszknak legalább üde az arcbőre, és olyan a szája, mint a friss gyümölcs. De hát a nők, ha viszket nekik, fütyülnek rá, hogy milyen a bőre valakinek . . ."

Szép Maszk intett a kiszolgálólánynak, hogy fizetni akar. Parolázott Vizille-jel, mintha csak azt mondta volna: „Rendben van. Úgy lesz. Életre-halálra." Aztán újra nevetett.

„A hülye – gondolta Philippe. – Pierrette e pillanatban a másik alatt van. Nyüszít, mint egy szuka."

Vizille elment. Szép Maszk visszajött Philippe-hez.

– Iszol valamit? – kínálta Philippe.

Szép Maszk vörös bort rendelt, Philippe még egy likőrt.

– Miért beszéltél az előbb motorról? – kérdezte Szép Maszk.

– Azt hittem, Mignot vitte el Pierrette-et Tournier-ba.

– Látod, milyen könnyen fejébe vesz az ember valami ostobaságot – mondta Szép Maszk.

Egy pillanatra elhallgatott.

– Az utóbbi napokban sokat gondolkoztam – folytatta. – Igaztalan voltam Pierrette-tel. Mardosott a honvágy. Bizonyos vagyok benne, hogy Pierrette tisztességes nő.

– Ez a te dolgod – mondta Philippe.

Szép Maszk ránézett a Philippe előtt tornyosuló poháralátétekre.

– Túl sokat iszol – mondta.

– Kíváncsi vagyok, hogy szólítja Pierrette Mignot-t – mondta Philippe. – Frédéric?... Frédé?... Drágám?...

– Részeg vagy – intette le Szép Maszk. – Hazaviszlek.

– Törődj a Pierrette-eddel, és hagyj békén – mondta Philippe.

Szép Maszk egy darabig szótlanul nézte. Aztán mintha csak magának mondaná, megszólalt:

– Egy kicsit a te hibád is, hogy hülyén viselkedtem Pierrette-tel. De nem haragszom rád. Te a körülötted élő nők után ítéled meg. Mit tudja egy magadfajta, hogy milyen egy munkásasszony?

– Mit tudod te, milyenek a francia nők – mondta Philippe. És Szép Maszk felé hajolt.

– Egy fiatal francia nő – folytatta –, aki szép is, okos is, vakmerő is, aki szebben mozog, mint akármelyik nőstény ebben az istenverte völgyben... egy olyan nő, aki még az anyámat is csodálatba ejtette, és akármilyen úri szalonban megállná a helyét... az minden ujjára kap ké-

rőt, akár itt, akár másutt. Mit gondolsz, miért választott éppen olasz férfit?

Szép Maszk Philippe tekintetét kereste, de Philippe kitért előle.

– Mire akarsz kilyukadni? – kérdezte.

– Még a politikai munkájában is csak kolonc vagy a számára – folytatta Philippe. – Éppoly jól tudod, mint én, hogy itt, Le Clusot-ban lenézik az olyan nőt, aki digóval adja össze magát...

Szép Maszk karon ragadta:

– *Vuota il sacco!* – mordult rá.

Hirtelen eszébe jutott, hogy mondják franciául: – Ki vele, gyorsan! Mi van a begyedben? Ki vele!

– Itt, Le Clusot-ban – folytatta Philippe – Modane-tól kétórányira, nagy híretek van nektek, olaszoknak... Minden harmadik embernek olasz neve van... Tudod, mit mondanak az olyan nőről, aki digóval szűri össze a levet?... Azt mondják, hogy *az* kell neki. Tudod, mit jelent?... Pierrette-nek *az* kell!

– Kotródj innen! – kiáltott rá Szép Maszk. – Szétverem a pofádat!

Megmarkolta a könyökét, és kényszerítette Philippe-et, hogy álljon föl.

– Jobban tennéd, ha annak vernéd szét a pofáját, aki most vele van – lihegte Philippe Szép Maszk arcába.

– Nem hiszek neked – mondta Szép Maszk.

– Egy órája sincs, hogy láttam őket együtt elmenni, mint egy szerelmespárt, az ő motorján.

– Nem igaz!

– Elöl Mignot, ő hátul, rácsimpaszkodott, szétvetette a lábát...

– Mikor? – kérdezte Szép Maszk.

– Egy órája sincs. A grenoble-i országúton húzták el a csíkot. Az út mellett mindenütt van erdő.

Szép Maszk elengedte Philippe karját; Philippe visszaroskadt a székbe.

– Ha hazudsz – mondta Szép Maszk –, úgy ellátom a bajod, hogy ki nem nyitod többé a pofádat ilyen ocsmányságokra!

– Csak várd meg, amíg hazajönnek – mondta Philippe. – Ha tisztán akarsz látni... tisztán! Ahá!... Tisztán...

El-elcsuklott a röhögéstől.

– Ha nem hazudtál – mondta Szép Maszk –, megfojtom azt az asszonyt.

– Megfojtanád az elvtársnődet? – kérdezte Philippe különös hangsúllyal.

Szép Maszk kiköpött.

– Elég legyen a méregkeverésből!... Nem tudom, miben sántikálsz, de nem szeretnék a bőrödben lenni. Büdösnek érezném magam.

– Büdösek vagyunk mindnyájan – mondta Philippe. – Egy dög ez az egész ócska világ.

Szép Maszk egy darabig némán nézett Philippere. Aztán sarkon fordult, és szó nélkül elment.

Philippe is elment, nem sokkal utána. A lyoni országúton betért abba a félreeső kocsmába, ahol egy idő óta az estéit szokta tölteni.

Tüstént likőrt rendelt, s a kiszolgálólány áthajolt a pulton, úgy adta át neki. Követte a fiatalember tekintetét, amely a ruhája kivágásában fürkészett.

– Ma van nálad dohány? – kérdezte fojtott hangon a lány.

– Annyi, mint máskor. Se több, se kevesebb.

A lány hallotta Philippe lihegését. Még jobban előrehajolt.

– Most, mindjárt – szólt Philippe.

– Nem – mondta a lány –, túlságosan smucig vagy!

– Hát kapsz, amennyit akarsz – mondta gyorsan Philippe.

Követte a lányt a II. Henrik stílusú ebédlőbe.

Csütörtökre virradóra

Szép Maszk, amikor elvált Philippe Letourneautól, egy darabig bolyongott a városban. A fennsíkról egész nap felhők ereszkedtek le a szurdokvölgybe. Éjféltájban szitálni kezdett a köd.

A rohamrendőrök gúlába rakták fegyvereiket az amerikai kiállítás sátrai körül, és őrjáratait fel-alá jártak a Lyoni utcán, amerről a hivatalos küldöttséget várták. Tízlépésnyire sem lehetett látni. A város többi részébe nem merték betenni a lábukat, ott csendben szorgoskodtak a plakátragasztók.

Az óváros egyik meredek utcácskájában Szép Maszk beleütközött Cuvrot munkásba, aki a ködben az egyik felvigyázó csapatot kereste.

– Nem örülök neki – mondta Szép Maszk –, hogy Pierrette ilyen időben motorozik a tournier-i kacskaringós országúton.

– Mignot óvatosan vezet – mondta Cuvrot.

– Még korlát sincs – jegyezte meg Szép Maszk. – Könnyen belefordulhat az ember az árokba.

– Mignot igazán nem bolondozik a motorjával – mondta Cuvrot.

– Jacquelard-nak kellett volna magával vinnie autón – mondta Szép Maszk.

– Jacquelard – mondta Cuvrot – az új röplap fogalmazványát vitte Grenoble-ba.

– Gondolod, hogy idejében megkapjuk? – kérdezte Szép Maszk.

– Persze – felelte Cuvrot. – Jacquelard fél nyolckor indult el.

Szép Maszk ahogy felbukkant, olyan gyorsan el is tűnt a ködben.

– Szép Maszk, hé, Szép Maszk! – kiáltott az öreg Cuvrot, hiába.

Szép Maszk futott, mint az őrült, sarkallta a bizonyosság, hogy Philippe nem hazudott. Letourneaunak igaza van. Minden bűzlik ezen a dög világon.

A telepig futott. „Frédéricnek szólítja Pierrette? Frédének? . . . Drágámnak?" – találgatta Philippe a füle hallatára. Hát ezt akarta még megtudni. Tetten éri őket, amikor hazaérnek; Mignot bizonyára hazaviszi Pierrette-et. Szép Maszk lesbe állt a zuhanyozó épülete mögött.

Éjjel egy óra tájban hideg, északi szél támadt. Az egész Jura és Szavoja közti vidéken lassan kitisztult az ég, s a magas sziklák között egyre-másra gyúltak ki a csillagok a szurdokvölgyek felett.

Mignot csak most indult el Billonból. Tournierba menet egy 1200 méter magas hágón kell átha-

ladni két, szakadékok szélén kacskaringózó út között, pedig az éjszaka korai óráiban háromlépésnyire sem lehetett látni.

Csontig fagyva érkezett Tournier-ba; Pierrette-et egy elvtársnál találta. Ott tartották, hogy vacsorázzon náluk. Csak éjjel két óra után indultak el Le Clusot-ba.

Szép Maszk még mindig lesben állt a telepen, a zuhanyozó épülete mögött. Másnap reggel elmondta Vizille-nek, hogy a hosszú várakozás alatt keveset gondolt Pierrette-re és Mignot-ra, pedig tudta, hogy együtt vannak. Végiggondolta élete legdicsőségesebb eseményeit.

Eszébe jutott szökése a kis piemontei faluból, ahol az édesapja kőművesmesterségre akarta fogni; kerékpáron indult világgá, minden vagyonát a tarisznyájában vitte: egy inget, két pár zoknit, fésűt meg az iskolai atlaszt; szertelenül jókedvű volt, azon gondolkozott, milyen lesz az arca az első nőnek, akivel Milánóban meg fog ismerkedni. Eszébe jutott a genovai trolibusz peronján megismert lány; hogy reszketett a vágytól, amikor annak a lánynak a csípőjére tette a kezét; s hogy beleremegett a lány is.

Amikor az északi szél hirtelen szétkergette a felhőket a szurdokvölgy fölül, s előtűntek az égen a csillagképek, megint úgy érezte magát, mint az ellenállásban. Akkor is olyan szép holdvilág volt, mint most. Az erdő szélén egyszerre csak szembe találkozott egy milicistával; annál géppisztoly volt, Szép Maszknál pedig csak tőr, amelyet egy másik feketeingestől szerzett; de a fasisztának a vállán lógott a géppisztolya, Szép Maszk viszont

a tőr markolatán tartotta a kezét. Két méter sem választotta el őket egymástól, s ahogy találkozott a tekintetük, már el is dőlt a párharc. A fasiszta sarkon fordult, meg akart futamodni, de egy pillanat múlva lerogyott, a tőr a két válla közé fúródott. Szép Maszk újra látja a rémületet, amely a másik férfi tekintetén elömlött; az egész csak egy századmásodpercig tartott. Aztán már lovaglóülésben van a holttesten, s hatalmas, vadállati ordítása fölveri az éjszaka csendjét... Most a színház kulisszái mögött van, ahol gépészként dolgozott, óriási a siker, a tömeg tombol... Most meg ott van az Ansaldo óriásdarujának a tetején, az első sztrájk alkalmával, amikor a munkások megszállták az üzemet, kitűzi a vörös zászlót, és harmincezer elvtárs éljenez...

Motorberregés az éjszakában. Mignot nem hozza a kapuig Pierrette-et, ahogy Szép Maszk gondolta. Megáll a telep bejáratánál.

„Félnek, hogy meglátom őket az ablakból."

Mignot a földre lép, de nem állítja le a motort. Pierrette könnyedén leugrik, és odamegy hozzá. Ráteszi a kezét Mignot vállára. Élénken beszél hozzá. Mignot válaszol. Tovább beszélgetnek. Pierrette elneveti magát. Mignot is nevet. Pierrette lehajol és megcsókolja. Aztán megfordul, és megy a kapu felé.

Szép Maszk futásnak eredt. A zuhanyozó épületének védelme alatt elsőnek ér a folyosóra. Csendben siet fel a lépcsőn. A kulcs, mint mindig, benne van a zárban. Pierrette-et a középső szobában várja...

Amikor Pierrette leszállt a hátsó ülésről, azt mondta Mignot-nak:

– Ez a második átvirrasztott éjszaka. De a múlt héten fáradtabb voltam.

– Te *pétroleusel!*[1] – mondta mosolyogva Mignot.

– Jól megtáncoltatjuk őket!

– Ne olyan hevesen! Bizonyára lesznek, akik begyulladnak . . .

Pierrette Mignot vállára tette a kezét.

– A múlt héten még olyan egyedül voltunk. Szemrehányást is tettél érte. Én is neked. Még Szép Maszkot is szememre vetetted. Most mindenki velünk tart.

– Mert saját maguk tapasztalták . . .

– Elég az elméletből – mondta Pierrette. – Én is ugyanúgy tudom, mint te . . .

Megrázta Mignot-t:

– Ugyan, nevess már – mondta. – Tanulj meg nevetni!

Mignot mosolyra húzta a száját.

Pierrette még egyszer megrázta.

– Azt akarom, hogy nevess!

Mignot majdnem elvesztette az egyensúlyát, és megfogódzott Pierrette-ben. Pierrette elnevette magát. Mignot vele nevetett. Pierrette könnyedén homlokon csókolta, és szaladt haza.

Pierrette fellibbent a lépcsőn. Halkan benyitott az ajtaján. A középső szobában égett a villany. Szép Maszkot a fonott karosszékben találta.

– Már fent vagy? – kiáltotta meglepetve.

1 A párizsi kommün idején használt kifejezés: petróleummal gyújtogató nő.

Levetette a bekecsét.

– Túlságosan sokat dolgozol – mondta Szép Maszk –, pihenni is kell.

Pierrette-et meglepte Szép Maszk fojtott hangja. De máris talált rá magyarázatot:

– Még félig alszol – mondta nevetve. – Micsoda hétalvó, én meg lótok-futok.

Bement a szobába, és kinyitotta a szekrényt; vállfát keresett a bekecsének.

– Bizonyára össze vagy törve – mondta Szép Maszk.

– Á, dehogy – szólt csengő hangon. – Sohasem éreztem magam ilyen könnyűnek.

Bement a másik szobába, és odalépett a karosszékhez.

Szép Maszk magához ölelte, és az ölébe ültette. Pierrette ráhajtotta fejét a férfi vállára.

– De azért fáradt vagyok – mondta.

Szép Maszk bal tenyerébe fogta a menyecske tarkóját, jobbjával pedig a vállát cirógatta.

Pierrette egészen elengedte magát.

– De azért örülök, hogy fent talállak... – mondta. – Nem mertelek volna felkölteni... Két ilyen nagy nap után annyi mondanivalóm van...

– Mesélj el mindent, mit csináltál.

– Beszéltem Tournier-ban a fémmunkásoknak. Egyszerűen elmondtam nekik, mi volt nálunk... Nem készültem a beszédre... úgy mondtam mindent, ahogy jött... Megígérték, hogy eljönnek a tüntetésre... vonatra szállnak, hátha a zsaruk lezárják a Le Clusot-i országutat... megtapsoltak... Az elmúlt sötét hetek után olyan jó volt...

„Ez bizonyosan igaz – gondolta Szép Maszk. – Pierrette pazar munkásvezér. De azért utolsó szuka . . .”

– Marguerite is visszatalált hozzánk – mondta Pierrette –, Marguerite megtalálta önmagát . . . Felkeresett a sztrájkirodán. Ő kezdeményezte, hogy mozgósítsuk a menházi öregeket: reggel ott lesznek vele a menet élén. . . .

„Ha a rendőrség támad – gondolta Szép Maszk –, Marguerite úgy fog küzdeni, mint egy nőstény oroszlán. De azért kurva, Marguerite is, Pierrette is kurva.”

– Vizille – mondta Pierrette – a maga módján megadja nekik . . . Megesküdtem, hogy senkinek sem mondom el, mire készül, de neked elmondhatom . . .

– Nem, nem – tiltakozott Szép Maszk –, ha megesküdtél, nem szabad semmit sem elmondanod . . .

„Mindjárt hajlandó volna megszegni az esküjét – gondolta Szép Maszk. – A férfinak adott szó nem számít előtte. A legutolsó genovai bordélyház legutolsó szajhája is többet ér, mint ő: az megtartja a stricijének adott szavát.”

– Ha elmondom neked – mondta Pierrette –, akkor az annyit jelent, hogy neked elmondhatom.

– Az isten szerelmére, hallgass! – kiáltott rá Szép Maszk.

Pierrette felkacagott, aztán lehunyta a szemét, és a fiú nyakába csimpaszkodva, szelíden himbálózni kezdett.

– Az isten szerelmére! – utánozta évődve.

„Álnok kígyó – gondolta Szép Maszk –, *fem-*

mina senza vergogna,[2] tüzelő szuka... Még tele van a másikkal, és idetörleszkedik hozzám."

Félig lesütötte a szemét, és elnézte Pierrette-et, amint a nyakában himbálózik.

„Gyönyörű – gondolta –, ó de gyönyörű!... A legálnokabb, legszemérmetlenebb nőszemély, és micsoda ovális madonnaarc, nyílt homlok, sima bőr, üde ajkak..."

– Tudod – mondta Pierrette –, nem haragszom rád, hogy úgy butáskodtál a múlt héten. Szeretem, ha féltékenykedsz. Szeretem, ha csacsi vagy velem... Szegény Mignot... ha sejtené...

Még jobban befészkelődött Szép Maszk ölébe. Szempillájával csiklandozta a férfi nyakát.

– Aludj – mondta gyöngéden Szép Maszk. – Mindjárt hajnalodik. Alig jut időd az alvásra.

Végtelen gyöngédséggel ringatta a térdén.

„Akkor fojtalak meg, amikor alszol – gondolta. – Arra sem vagy méltó, hogy tudd, hogy meg fogsz halni."

– Aludj – folytatta. – Aludjál! Megérdemled, hogy nyugton alhass...

Aztán hozzátette:

– A szerencsétlen Jacquelard is bizonyára holtfáradt.

– Nagyon készséges – mondta Pierrette.

– Nyugtalankodtam. Féltem, hogy elalszik a volán mellett.

– Nagyon óvatosan vezet... De hallgass már, Szép Maszkom... Mindjárt négy óra... Már nem sokáig maradhatok a karjaidban.

2 Szégyentelen perszóna.

– Miről mesélt Jacquelard útközben? – kérdezte Szép Maszk.

– Nem is tudom – mondta Pierrette. – Simogasd a hajamat...

– Megint arról beszélt, hogy mennyi baja van az iskolaigazgatójával?

– Hát persze – felelte Pierrette. – Ismered. Fogd a fejemet a kezedbe, úgy szeretem...

Szép Maszk a kezébe fogta Pierrette fejét, ujjai a halántékán, tenyere a nyakán.

– Nekem semmit sem üzent Jacquelard? – kérdezte.

– Üdvözöl, mint rendesen. Tudod, hogy nagyon szeret téged... Szép Maszk, Szép Maszk, szívem, csókolj meg...

Szép Maszk az arcához emelte Pierrette arcát. Két kezébe fogta az asszonyka szögletes, nehéz, de jólesően a tenyerébe simuló állát. Odahúzta Pierrette ajkát az ajkához. Hosszan megcsókolta.

Aztán vadul eltaszította magától Pierrette fejét, de a nyakát továbbra is erősen a markában tartotta.

– Ringyó! – mordult rá.

– Troia![3] – kiáltotta Szép Maszk.

Pierrette csípővel-vállal kapálózott. Az ereje olyan, mint paraszt nagybátyjáé, és inas, mint munkás szülei. Kitépte magát Szép Maszk kezéből, és talpra ugrott. Három lépésnyire állt meg a férfitól.

– Hazudtam! – kiáltotta. – Mignot vitt Tournier-ba.

3 Kurva!

– Jól megköpült?

– Azért hazudtam, mert féltékeny vagy. Az történt, hogy az utolsó pillanatban Jacquelardnak Grenoble-ba kellett mennie, hogy kinyomassa az új röpiratot. A sztrájkbizottság akkor úgy döntött, hogy Mignot vigyen Tournier-ba... és ezt egyben használja fel arra, hogy amíg én a fémmunkásokhoz beszélek, vegye fel a kapcsolatot a billoni villamoskészülék-gyár munkásaival...

Szép Maszk szótlanul, mozdulatlanul hallgatta.

– Leszállt a köd... – folytatta Pierrette.

A férfi közbevágott.

– Most is hazudsz. Az előbb találkoztam Cuvrot-val. Ő mondta, hogy nyolc órakor, amikor én a sztrájkirodán jártam, Jacquelard már úton volt...

– Igaz! – kiáltotta Pierrette. – Most is hazudtam. Lám, egyik hazugság szüli a másikat... De esküszöm, hogy soha semmi sem volt köztem és Mignot között... Mire esküdjem meg?

– Úgysem hiszek neked – mondta Szép Maszk.

– El kell hinned – szólt hevesen Pierrette. – Meggyőződhetsz róla, megmondom Mignot-nak, beszéljen el mindent töviről-hegyire. Megmondhatják az elvtársak is... megmondhatja mindenki... Egy kisvárosban mindenki megtudja, ha történik valami... semmit sem lehet eltitkolni... mindenkit megkérdezhetsz...

– Kinek hihetnék azután, hogy te hazudtál nekem?

– Ha nem lettél volna olyan utálatos a múlt héten, nem lettem volna kénytelen hazudni neked az este.

– Hát csak hazudni kell az olyan ostoba digónak, aki azt hiszi, hogy egy lotyó csakis az övé.

– Hallgass! – kiáltott rá Pierrette.

– Hány férfival háltál azóta, hogy a feleségem vagy?

– Elég legyen! – kiáltott Pierrette. – Ha továbbra is ilyen ocsmányul viselkedel, nem tűrhetlek meg magam mellett, ha százszor bocsánatot kérsz is.

És nyíltan a férfi szemébe nézett.

– Milyen jól tudod tettetni a felháborodást – mondta Szép Maszk. – Kiben bízhatom most már, hogy megtanítottál rá, hogy egy tüzelő szuka is tud rátarti módon viselkedni, ha akar?

Pierrette még mindig farkasszemet nézett vele.

– Hogy nem sül ki a szemed – mondta Szép Maszk. – Ha valaki ilyen pimasz, hogy nézhet úgy, mint egy tisztességes asszony!

Fenyegetően elindult feléje:

– Bevallod rögtön, hogy ringyó vagy?

Ütésre emelte a kezét.

– Nem illik verni az asszonyt – hallatszott mögüle egy gúnyos hang. – Asszonyt még virággal sem illik verni . . .

Szép Maszk hátrafordult. Négy férfi állt a lakásban, bejöttek a mindig nyitott ajtón.

– Amable asszony – szólt a rendőrtiszt –, elfogatóparancsom van ön ellen . . . Amint látom, minden oka megvan rá, hogy örüljön neki. A köztársaság rendőrsége roppant előzékeny ön iránt . . . sehol sem lehetne olyan biztonságban, mint a börtönben . . .

A rendőrtiszt folytatta a tréfálkozást. Szép

Maszk lihegett a szoba sarkában. Pierrette többször mélyet sóhajtott. Hátán összefonta a karját, kihúzta a vállát, odalépett a rendőrtiszthez.

– Mutassa az elfogatóparancsot! – mondta.

A rendőrök magukkal vitték Pierrette-et.

Amikor elindultak kifelé, Szép Maszk utánuk vetette magát. De már a lépcsőházban voltak. A rendőrtiszt, aki utoljára lépett ki, becsapta az ajtót, és megfordította a zárban a kívül hagyott kulcsot.

Szép Maszk hallotta, hogy a négy férfi nevet a lépcsőházban.

Nekiveselkedett az ajtónak.

– A feleségem! – ordította.

Ütötte, rúgta az ajtót.

– Segítség! Segítség! Letartóztatták Pierrette-et!

Odaszaladt az ablakhoz.

– Segítség! – ordított bele az éjszakába. – Segítség, elvtársak! Viszik a zsaruk Pierrette-et.

Ismét nekifeszítette hátát az ajtónak, s az ajtó engedett.

– Segítség, elvtársak! – lármázta fel a házat. – Viszik a zsaruk Pierrette-et!

A házban mozgolódás támadt. Itt is, ott is kinéztek a lépcsőházba.

– Segítség! Itt vannak a zsaruk! – üvöltött Szép Maszk, és fel-alá száguldozott az emeletek között.

De a fekete Citroën, amely Pierrette-et vitte, már elhagyta a telepet.

A programban ebéd is volt a FETA igazgatósági épületének fogadótermében. Valério Empoli, a lánya, Nathalie, meg a vendégük, Jonathan Johnston, az Európai Közösség Gazdasági Szervezetének amerikai megbízottja, késő délelőtt érkeztek Le Clusot-ba.

A boltok zárva voltak, a vasredőnyöket lehúzták, s a Lyoni utcán, amelyen végigmentek, egy lélekkel sem találkoztak, csak a rohamrendőrség őrjárataival.

– Olyan a város, mintha ostromállapot volna – csodálkozott az amerikai.

– Ez hozzátartozik kisvárosaink ünnepnapi hangulatához – magyarázta Empoli.

– A puskás rendőrök is? – akadékoskodott Johnston.

– Franciaországban a rendőrség minden ünnepen ott van.

A François Letourneau téren a FETA székháza és a gyár bejárata között rohamrendőrök falatoztak az amerikai kiállítás sátrai körül.

– Na látja – mondta Nathalie –, már meg is kezdték a lakomát.

Philippe nem volt az igazgatóságon. Aznap még nem látták. Empoli megkérte Nathalie-t, hogy menjen érte.

– Bizonyára elfelejtette, hogy neki kell a fő helyen ülnie az ebéden, és hogy a termelékenységi művelet az ő nevét viseli.

Empoli mosolygott. Sűrűn pislogott. Noblet és

Tallagrand egészen zavarban voltak; sohasem látták a bankárt ilyen jókedvűnek.

Nathalie háziköntösben találta Philippe-et, háromnapos szakállal.

– Aljas fráter vagyok – kezdte Philippe.

– Jó, jó – vágott közbe Nathalie –, a szerelmi ügyeidről majd máskor beszélünk. Ma vigadunk egy kicsit... Jól kitoltam az anyád amerikai üzlettársaival, Esther nagynénémmel, aki olyan nagyra volt a Durand de Chambord-okkal, sőt, kitoltam az anyáddal is, aki csúnyán meg akart tréfálni téged, amikor Pierrette-et Amerikába akarta küldeni előled.

– Akár kitoltál vele, akár nem – mondta Philippe –, lehet, hogy megnyerted a második fordulót, de a játszmát az anyám fogja megnyerni. Nem vagyunk méltó ellenfelei. Még az apádat is becsapta, mert ellopta tőle a FETA-t...

– A FETA én vagyok – mondta Nathalie.

Fogott egy darab papirost, és neveket meg számokat írt rá. Philippe kénytelen volt meghallgatni; Nathalie még a szokottnál is határozottabban beszélt. Meg aztán Philippe bizonyos mértékig érdekelve is volt a dologban: hátha most majd megérti, miért gyanakodnak rá Pierrette Amable elvtársai.

– A FETA részvényeinek – magyarázta Nathalie – százalékszerű megoszlása jelenleg a következő...

Leírta:

Valério Empoli és az őt támogató angliai Empoli család	45
Esther Empoli Durand de Chambord és amerikai barátai	35
Émilie Privas-Lubas Empoli	10
Egy lyoni érdekeltség	4
Én, Nathalie Empoli	6
	100

– Esther Durand de Chambord és Émilie Privas-Lubas, a nagynéném meg az anyád, szövetségre léptek. Ha ki tudják harcolni, hogy a FETA belemenjen az Esther férje által jegyzett 12 százalékos tőkeemelésbe, kezükbe kaparintják az üzletet. Mert...

Leírta:

112 részvény abszolút többsége	56
Esther és a férje 35+12=	47
Émilie	10
Összesen	57>56

– Ahhoz azonban, hogy a FETA belemenjen a tőkeemelésbe, okvetlenül szükséges az én beleegyezésem, függetlenül a lyoni érdekeltség magatartásától.

Ugyanis:

100 részvény abszolút többsége	50
Esther	35
Émilie	10
A lyoniak	4
	49<50

– Ezért volt az anyádnak olyan nagy szüksége az aláírásomra június elején. Akkoriban a FETA ráfizetéssel dolgozott, mert a koreai háború kitörése óta nehézségek támadtak a távol-keleti nyersselyembeszerzésben. Japántól nem vásárolhattunk, mert a japán valuta a dollárhoz van kötve. Apám azonban az év elején tárgyalt Kínával, és reméli, hogy olyan áron köthet üzletet, amely ismét kifizetődővé teszi a vállalatot... Ha a tárgyalás nem vezetne eredményre, marad még egy végső megoldás: engedünk az anyádnak, és a FETA-t a Durand de Chambord-ok ellenőrzése alá helyezzük, akiknek régi vágyuk, hogy műselymeiket a mi franciaországi üzemeinkben szövessék meg. Franciaországban sokkal olcsóbb a munkaerő, mint Amerikában... Úgy kellett tehát tárgyalnunk a kínaiakkal, hogy ne égessük fel a hidat magunk mögött az amerikaiak felé... Időt kellett nyernünk. Ezért tagadtam meg aláírásomat az anyádtól, úgy, hogy meg is tagadtam meg nem is...

– Ezért álltál az én pártomra az anyámmal szemben – szakította félbe Philippe.

– És mert jólesett, hogy örömet szerezhetek neked – mondta Nathalie.

– És én meg azt hittem, hajlandó vagy a végsőkig harcolni, és segítesz nekem megvédeni munkásbarátaimat... megvédeni őket a te érdekedben...

– Ne beszélj már úgy, mint egy tacskó! – csattant fel Nathalie. – Talán csak nem képzeled, hogy a nemzetközi selyempiacot csupán azért

akarom felforgatni, hogy te lefekhess egy Le Clusot-i munkásnővel?

– Azt hittem – mondta Philippe.

De Nathalie már folytatta is. A győzelem öröme – meg talán valami lappangó láz is – pirosra festette az arcát.

– Elutaztam tehát Saint-Tropez-ba, majd Capriba. Távollétemben a lyoni részvénycsoport lett a mérleg nyelve. Ha ugyanis a százból elveszed az én hat részvényemet, marad 94, s az abszolút többség 47-re csökken. Márpedig az apámnak 45 részvénye van, az anyádnak és a nagynénémnek együtt 45... Ki is tört mindjárt a harc... Június végén a lyoniak, akikre apám bizonyos nyomást tud gyakorolni – miután apámtól bizalmasan értesültek a Kínával folytatott tárgyalásairól –, elutasítják anyád és a nagynéném tőkeemelési javaslatát... Július 15-én árucsere-egyezmény jön létre a kínaiakkal, kitűnő feltételekkel. A lyoniak örülnek, hogy az apámra hallgattak. Anyád dúl-fúl, és New Yorkba utazik... Augusztus elején a Durand de Chambord család ellentámadásba lendül. Az amerikai kormány azt követeli a francia kormánytól, hogy tiltsa meg a mozdonyok kivitelét, amelyeket a kínai selyemért cserébe kellene szállítanunk. A mozdonyokat felveszik a stratégiai anyagok jegyzékébe... Apám rábeszéli a lyoniakat, hogy tartsanak ki. Meggyőzi őket, hogy a koreai háború már nem tarthat soká, s a kelet-nyugati kereskedelmi kapcsolatok nemsokára helyreállnak, az angolok máris munkálkodnak rajta. Érveit meg is erősítteti egy nagy angol bank lyoni kép-

viselőjével. Elég az hozzá, hogy a lyoniak belenyugszanak, hogy a FETA egyelőre veszteséggel dolgozzék; hiszen csak az a kérdés, ki győzi tovább... Apám viszont mindjárt gondoskodik róla, hogy egyéni veszteségeink megtérüljenek, méghozzá busásan: a kínai megrendelést átengedi angliai rokonainknak. Puff! Szép kis pofon Esther nagynénémnek... Alig két hete Durand de Chambord újra rohamra indult. Olaszországi tőkebefektetései révén kiharcolta, hogy az olasz nyersselyemkiviteli vállalatok, jelenlegi fő üzletfeleink, szüntessék be szállításaikat. Erre a lyoni csoport berezel, és átpártol az anyádékhoz. Összehívják az igazgatótanácsot... Mi maradt más az apámnak, kijátssza a fő ütőkártyáját, vagyis engem, a lányát, a hat százalék részvényemmel; még szerencse, hogy örököltem edinburgh-i bácsikámtól, aki olyan jó whiskyt tartott... Apám sürgönyöz Sestrierébe. Idejövök.

– Hát nem azt írtad, hogy beteg vagy? – kérdezte Philippe.

– Dehogyisnem – felelte Nathalie –, beteg voltam, beteg vagyok, egész életemben mindig betegeskedtem... Tehát – folytatta – visszaérkezem Lyonba. Betoppanok a javában ülésező igazgatótanácsba. Apámmal együtt, a 45+6=51 százalék részvénytöbbséggel uraljuk a helyzetet... Elhatároztuk, hogy a végsőkig harcolni fogunk. Ha elveszik tőlünk a nyersanyagot, bezárjuk a boltot... Első lépés: elbocsátjuk a Le Clusot-i gyár fele munkásságát... három nappal a termelékenységi művelet megindítása előtt, amelyre az Európai Közösség Gazdasági Szer-

vezetének amerikai megbízottja is hivatalos. Ramazuri lesz belőle? Annál jobb. Legalább megtudja a kormány, mibe kerül, ha ujjat húz velünk... Az angliai Empolik teljes erővel támogatnak bennünket. Sőt, a francia iparnak az a része is, amelynek érdekellentétei vannak az amerikaiakkal. Megkapjuk a szükséges hiteleket, hogy végsőkig kitartsunk... Alapjában véve sokkal olcsóbb, ha bezárt üzemekkel tartunk ki, mint ha veszteséggel dolgozunk. Ha szükséges, bezárjuk minden franciaországi gyárunkat. Ha nincs selyemgubó, majd begubózunk mi magunk. Apám megbokrosodott. Elégtételt akar a feleségétől, az anyádtól. Anyád egyébként nem igazi vetélytárs. Továbbra is az amerikaiakra tesz fel mindent. Már késő lesz, mire ráébred, hogy az idejük lejárt... legalábbis Európában. A papa meg én Angliát játsszuk meg... az utolsó lapig.

– Ezek szerint – mondta Philippe – a Le Clusot-i munkások az apádért és az angol királynőért fogják most összeveretni magukat a rohamrendőrökkel.

– Ezt mondtam én is a papának, de nem olyan keserűen, mint te; nagyon mulatságosnak tartom a dolgot.

– Utállak benneteket, ahányan csak vagytok! – tört ki Philippe.

– Ezt már tíz esztendeje hajtogatod, mindenféle hangnemben – mondta Nathalie. – Apám elismeri, hogy a munkások elégedetlensége ma hasznunkra van, és hogy ki is kell aknáznunk. De azt mondja, hogy ha munkásvezér volna, és ugyanilyen világosan látná a helyzetet, csak an-

nál rendíthetetlenebbül vezetné a mai harcot... Szerinte, akárhogy végződik is a küzdelem, végső soron a munkások járnak jól, mert a mi viszálykodásainkból ugyanúgy hasznot húznak, mint ahogy az Empoli-bankok századokon át arra használták fel a kisebb vállalkozók marakodását, hogy egymás után felfalják őket. Meg van győződve róla, hogy bármit teszünk, holnapra a munkások lesznek az urak.

– Ehhez nekem semmi közöm – mondta Philippe. – Én nem vagyok se munkás, se tulajdonos, nekem nincs helyem a földön satöbbi.

Az egész ügyből csak annyit fogott fel, hogy még Nathalie is, a bizalmasa, a húga, az egyetlen lény a világon, akihez teljesen őszinte volt, még ő is megcsalta...

– Öltözz fel – vágott közbe Nathalie –, borotválkozz meg, gyere, foglald el a helyedet az asztalfőn.

Philippe kereken megtagadta.

– Igazán – kérlelte Nathalie. – Egyszer van kedvemre valami, hát ne rontsd el az örömömet!

– Hazudsz! – kiáltotta Philippe. – Régóta részt veszel, méghozzá szenvedélyesen, a FETA körül dúló harcokban. Magad mondod...

– Ez igaz is meg nem is – mondta Nathalie. – Igazából a mai események izgalma hatására túloztam el a magam kényszerűségből eljátszott szerepének fontosságát. Ha jól meggondolom, én csak whiskyt ittam, vadásztam a tenger vízében, bosszantottam Bernarde-ot, és vártam, hogy apám hazahív, és diktálja, mit kell tennem.

– Apád tényleg meg van győződve róla, hogy

létfontosságú neki, hogy továbbra is ő irányítsa a FETA-t?

– Nincs jobban, mint mi – mondta Nathalie. – De jó gyerekszobája volt. Tudja, hogyan kell szépen meghalni . . . Készülsz?

– Nem mondta – Philippe.

– Ahogy akarod . . .

Nathalie otthagyta, és Philippe helyett ő elnökölt a díszebéden.

Csütörtök délelőtt

Szép Maszk már hajnal előtt fellármázta a telepet. Mire híre futott, hogy Cuvrot munkást és Mignot-t letartóztatták, már tömegestül gyülekeztek az udvarokon a munkások. Amikor reggel nyolc óra tájban Le Clusot-ba értem, az izgalom már magasra hágott. A boltosok, akik még élénken emlékeztek az 1924-es sztrájk zavargásai során bevert kirakatokra, sürgősen lehúzták a redőnyöket.

Kilenc óra felé húszfőnyi rohamrendőrcsapat nyomult be a telepre a főbejáraton, és megindultak a középső úton. Egy pillanat alatt elterjedt a hír, hogy a tüntetésre készült táblákért és feliratokért jönnek. Az ablakokból mindenfelől szidalmazták őket. Még ötven métert sem haladtak, amikor egy virágcserép zuhant elébük. Utána egy szék. A rohamrendőrök fejvesztetten vonultak vissza. A prefektus elrendelte, hogy kerülni kell az összetűzéseket.

Egy röpke óra alatt barikád emelkedett a munkástelep bejáratánál, anélkül, hogy bárki is

parancsot adott volna rá. Három férfi eltorlaszolta a bejáratot egy rozoga kocsival, mások gerendákat hoztak egy építkezésről, néhány asszony a kövezetet kezdte felszedni; egy volt utász tanácsokat adott, hogyan kell egymásra halmozni az anyagokat; minden ment, mint a karikacsapás. A telep egész lakossága dolgozott. Az asszonyokat vissza kellett tartani, hogy ki ne vigyék a bútoraikat; ugyanazok, akik tegnap még nem voltak hajlandók szakszervezeti tagdíjat fizetni, mert garasonként gyűjtögették a pénzt a perselyben, hogy a vas sparherdet zománcozott tűzhelyre cserélhessék ki, most drága, üveges tálalószekrényüket is felajánlották a barikádépítőknek.

Egyik csoporttól a másikhoz siettem, magával ragadott a népharag hirtelen áradása. A nép haragja láthatatlan csatornákon gyűlik össze. Látszólag komorak az emberek, beletörődnek a sorsukba, semmit sem remélnek, lehetetlen megmozgatni őket. És egyszerre, mint a tészta, mikor megkel, mint a zománc, amikor megszilárdul, mint a kenyér, amikor megpirul: az akarat alakot ölt. Ezért mondhatjuk, hogy a forradalmak *kitörnek.*

Le Clusot földrajzi helyzete irányt szabott a két tábor hadműveleteinek.

A Géline hídja a földrajzi központ. Egyetlen nagy utca szeli át a várost: a híd előtt Lyoni utcának, utána pedig Grenoble-i utcának hívják. A híd fölött, a bal parton van a munkástelep meg a Letourneau család kastélya, a parkkal. Lefelé, a jobb parton a FETA.

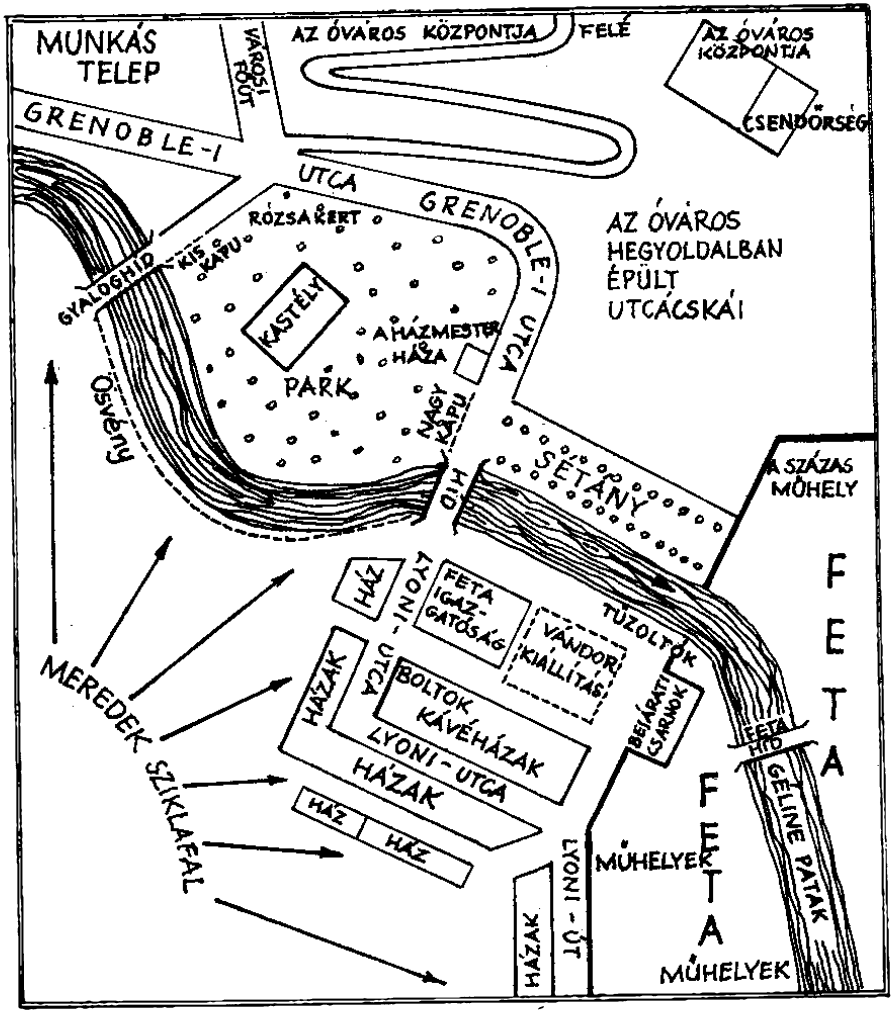
MUNKÁS TELEP
VÁROSI ÚT
AZ ÓVÁROS KÖZPONTJA FELÉ
AZ ÓVÁROS KÖZPONTJA
CSENDŐRSÉG
GRENOBLE-I UTCA
GRENOBLE-I UTCA
AZ ÓVÁROS HEGYOLDALBAN ÉPÜLT UTCÁCSKÁI
RÓZSAKERT
KIS KAPU
GYALOGHÍD
KASTÉLY
A HÁZMESTER HÁZA
PARK
NAGY KAPU
ÖSVÉNY
HÍD
SÉTÁNY
A SZÁZAS MŰHELY
FETA
HÁZ
LYONI UTCA
FETA IGAZGATÓSÁG
VÁNDORKIÁLLÍTÁS
TŰZOLTÓK
MEREDEK SZIKLAFAL
HÁZAK
BOLTOK KÁVÉHÁZAK
LYONI-UTCA HÁZAK
BEJÁRATI CSARNOK
FETA HÍD
GÉLINE PATAK
HÁZ HÁZ
LYONI-ÚT
HÁZAK
MŰHELYEK
FETA MŰHELYEK

A Géline jobb partján, a hídig, meredek sziklafal emelkedik, amely a hídon túl a Lyoni utca fölé mered. A bal parton a sziklafal széles dombocskává gömbölyödik, annak oldalában épült az óváros.

A P-műhelyt a bal partra építették, a város lábához. A többi műhellyel híd köti össze, a híd a FETA-é.

A szurdokvölgy olyan szűk, a sziklafal olyan meredek, hogy decemberben és januárban a nap sohasem éri a jobb parti részeket.

A FETA igazgatósági épülete a Lyoni utcára néz a hídfőnél.

Az amerikai kiállítás sátrait a François Letourneau téren ütötték fel. Ezt a négyszögletes teret észak felől a Géline jobb parti sétánya szegélyezi, délről pedig lakóházak, földszintjükön kávéházak és üzletek. Keleten van a FETA-gyártelep főbejárata, nyugaton pedig az igazgatósági épület.

A Géline túlsó partján, a bal parton is sétány húzódik, az óváros alatt. A folyópartot a Letaurneau család építtette ki, a gyár virágkorában, az 1890-es években; a gyár alatt duzzasztómű zárja le a rakpartokat. A rohanó hegyi folyócska megszelídül a kőfalak között. Nyugodt vizében szilfák tükröződnek.

A sztrájkbizottság úgy határozott, hogy a tiltakozó menet a telepen belül gyülekezik táblákkal és feliratokkal, végigmegy a Grenoble-i utcán, áthalad a hídon, és megpróbál eljutni a François Letourneau térre. Úgy tervezték, hogy ha a karhatalom lezárná a hidat, a tüntetők a bal

parti sétányon tömörülnek, a François Letourneau térrel szemben, a P-műhely bejáratánál...

A miniszter és a prefektus azt akarta, hogy Jonathan Johnston, az Európai Közösség Gazdasági Szervezetének amerikai küldöttje ne lássa a munkástüntetést. Az volt a fő feladat, hogy a Géline jobb és bal partját elszigeteljék egymástól.

A legfontosabb hidat meg a munkástelep gyaloghídját már kora hajnalban elfoglalták.

Délelőtt tíz órakor a Grenoble-i utca végén teherautókkal elzárták az utat, és százfőnyi rohamrendőrcsapatot helyeztek készenlétbe ötven méterre a barikádtól, amelyet a munkások a telep bejáratánál emeltek.

Délben a rohamrendőrök teherautókkal újabb akadályt állítottak a Grenoble-i utca alsó végén, valamivel a sétány fölött. A bal parti sétány teljes hosszában és a P-műhely bejárata előtt rohamrendőrosztagok helyezkedtek el.

Fél háromkor, az ebéd és a beszédek után a hivatalos személyiségek megnézik az amerikai kiállítást, bemennek a főkapun a gyárba, áthaladnak a gyári hídon, és meglátogatják a P-műhelyt (ki bánja Tallagrand-né rögtönzött kertjét a sétánynál), visszatérnek ugyanazon az úton, és a Lyoni utcán elhagyják a várost.

Le Clusot-ban nem volt börtön. Pierrette Amable-t, Mignot-t és Cuvrot-t az óváros fölött épült régi városházára kísérték, ott volt a csendőrség. Egy első emeleti szobába zárták őket, s egy csendőrt állítottak az ajtó elé.

A csendőrszázados még élénken emlékezett arra az időre, amikor Vizille volt a Le Clusot-i Felszabadítási Bizottság elnöke. Ő akkoriban még csak főhadnagy volt. Az előző századost főbe lőtték, az volt a vád ellene, hogy „tisztogató műveletet" vezetett a partizánok ellen.

Azóta Vizille faképnél hagyta a kommunistákat – legalábbis a rendőrség így gondolta, amikor besúgói útján értesült róla, hogy Mignot követelte Vizille kizárását a pártból. Vizille az önkéntes tűzoltók főhadnagya lett, és eleget tett a polgármester tegnapi behívóparancsának. Csakhogy támadhatnak újabb Vizille-ek is az efféle városban, ahol sohasem lehet tudni, mikor lobban fel a népharag.

A csendőrtiszt tehát parancsot adott, hogy figyelmesen bánjanak a foglyokkal. A legénység szívesen engedelmeskedett; legtöbbjük a környékről nősült, és féltek a megtorlástól. A három fogolynak karosszékeket vittek be, szendvicseket, cigarettát, bort adtak nekik, és napilapokat is, a köteg tetején a helyi demokratikus lappal.

A foglyok egész délelőtt alig szóltak egymáshoz, bár semmi sem korlátozta őket benne.

Pierrette, amióta letartóztatták, nem gondolt többé a félreértésre, amely Szép Maszkot olyan tragikusan felkavarta. A szenvedély kitörései nem sok nyomot hagynak az emlékezetben; éppen szokatlanságuk gátolja meg, hogy belekapcsolódjanak az élet folyásába; emlékük olyan gyorsan tovaszáll, mint a szesztől megrészegültek vagy a dühöngők önkívülete, amelyhez különben is hasonlítanak. Alighogy Pierrette-et be-

zárták a csendőrségre, elaludt, feje hátracsuklott a karosszék támlájára.

Mignot viszont leült, felállt, járkált. Egyetlen újságcikket sem tudott végigolvasni. Egyre csak a feleségére gondolt.

– Mindig tudtam, hogy ez lesz a vége! – kiáltotta az asszony, amikor a rendőrök fölkeltették őket.

Egyszer Lyonban a Szent Pál-börtön előtt ment el; látta, hogy a fogolyfeleségek csomaggal kezükben várják a látogatási időt. Annyi megaláztatás után ezt már nem viselné el! Amikor a rendőr elvitte Mignot-t, utánuk kiáltott:

– Aztán ne számíts ám rá, hogy meglátogatlak a börtönben! Nem rontom el az örömödet, hogy csak az elvtársaid látogatását fogadod!

Mignot csak ámuldozott, hogy ilyen felesége van. Azon kapta magát, hogy szinte kívánja, bár újabb rohamot váltana ki belőle a férje bebörtönzésének szégyene, hátha ezúttal be lehetne záratni a bolondokházába. Aztán szemrehányást tett magának ezért a vágyáért. Pedig hát mégis csak így oldódnék meg az ő személyes problémája. Azután meg azért tett önmagának szemrehányást, hogy a saját személyes problémájára gondol, amikor a pártot megfosztották helyi vezetőitől, s a Le Clusot-i dolgozók a vezetők híján talán hebehurgya módon juttatják kifejezésre haragjukat, vagy ami még rosszabb, bedőlnek a provokátoroknak. Aztán meg azért tett magának szemrehányást, hogy nem bízik a többi elvtársban: „A pártban mindenkire szükség van, de

senki sem nélkülözhetetlen." De tudjuk, hogy milyen aggályoskodó természet.

Cuvrot az ajtó mellett a szolgálatos csendőrrel társalgott, akinek a veje műszerész a FETA-nál, és őt is elbocsátották. Magyarázta a csendőrnek, milyen mesterkedések révén került a gyár a nemzetközi tőke, a francia kormány pedig az amerikaiak kezébe.

– Úgy biz a, Cuvrot úr – hümmögött a csendőr. – Így van . . .

Cuvrot oda lyukadt ki, hogy helyre kell állítani a kereskedelmi kapcsolatokat a Nyugat és a Kelet között.

– Úgy biz a, Cuvrot úr – felelte a csendőr –, az kéne, hogy Franciaország elszállítsa azokat a mozdonyokat Kínának.

Pierrette csak tizenegy óra tájban ébredt fel. Mignot elmondta neki, hogy min gyötrődik. A fiatalasszony szórakozottan válaszolt; fülelt, mert a városból már felhallatszott valami bizonytalan lárma.

Annak a szobának az ablaka, amelybe bezárták őket, a csendőrség belső udvarára nézett. Fél tizenkettőkor nagy lótás-futás kezdődött, és látták, hogy több csapat csendőr vonul ki szaporán a laktanyából, sisakosan, karabélyosan. Az őrük egy pillanatra elsietett, s azzal a hírrel jött vissza, hogy komoly összetűzésre került sor a rohamrendőrök és a munkások között a Grenoble-i utca felső végén.

Fiatalemberek kőzáport zúdítottak a teherautókra, amelyeket a munkástelep bejáratát elzáró barikáddal szemben sorakoztattak fel. A ro-

hamrendőrök megrohamozták őket, hogy megtisztítsák a teret teherautóik előtt. A fiatalok utcakövekkel megrakodva jöttek vissza. A rohamrendőrök újra rohamra indultak. Mindkét részről történtek könnyebb sérülések.

A csendőr az egészért a rohamrendőröket hibáztatta. Sohasem lehet számítani rájuk, „ha el kell intézni valamit". Mindenáron meg akarják kapni a pótlékot, ami olyankor jár nekik, ha összetűzésre kerül sor.

Fél egykor a csendőrt hívatta az őrsparancsnok. Amikor visszajött, elnézést kért a három fogolytól, hogy kénytelen rájuk zárni a szobát. A bajtársát, akinek fel kellene váltania, elküldték az erősítéssel a rohamrendőrökhöz, s nem lehet tudni, mikor tér vissza. Ő meg éhes, hát elmegy enni valamit az őrszobára. Elment, behúzta az ajtót, és rájuk fordította a kulcsot.

– Most pedig – mondta Cuvrot – csak az a dolgunk, hogy mi is elmenjünk . . .

– Az őrszem ott van a lépcső alján – jegyezte meg Pierrette.

– Az ám – mondta Cuvrot –, de a szomszéd szoba az épület sarkán van, s az ablaka kétméternyire sincs az alattunk levő ház tetejétől . . .

– És hogy jutunk ki innét?

– Egy kicsit megnyomjuk az ajtót . . . nekifeszítjük a vállunkat . . . az ajtókeretet úgyis szétrágta a szú . . .

– Az a szökés – jegyezte meg Mignot.

– Gyerekjáték az egész – mondta Cuvrot.

Óvatosan nekivetette vállát az ajtónak.

– Nem! – kiáltott fel Mignot. – A börtön-

zár feltörésével törvénytelenségre ragadtatnánk magunkat... az pedig ellenkezik pártunk politikai vonalával.

– Az a törvénytelenség – mondta Pierrette –, hogy letartóztattak bennünket. Csak rajta! – biztatta Cuvrot-t.

Cuvrot lefeszítette a zsanérokat, amelyek szinte erőltetés nélkül kiszakadtak a korhadt fából. Az ajtószárnyat visszafogta, hogy zuhanásával zajt ne csapjon. Pierrette kiosont, mögötte Mignot. Cuvrot is kiment, aztán óvatosan visszaillesztette az ajtót a keretre. A lépcsőházból felhallatszott a csendőrök beszélgetésének zaja.

A sarokszoba ajtaja nyitva volt; halkan becsukták maguk mögött. Cuvrot lecsúszott a szomszéd ház tetejére, aztán bakot tartott a másik kettőnek. Egy kerek ablakon keresztül bejutottak a padlásra.

Cuvrot az óváros minden sikátorát, minden házát, minden lakóját ismerte. Tíz perc sem telt bele, és a három szökevény már a szőlőkben járt. A Géline-en a gyár alatt keltek át, a duzzasztómű felüljáróján, négy rohamrendőr szeme láttára, akik nem ismerték őket. Egyik kis utcából a másikba haladva, a Lyoni utcával párhuzamosan eljutottak egészen a François Letourneau térrel egy vonalba. Futva keltek át a Lyoni utcán, és becsöngettek egy „szimpatizáns" tanítónőhöz, akinek harmadik emeleti ablakai éppen az amerikai kiállítás sátraira nyíltak.

Én is abban a lakásban tartózkodtam, az Allobroges tudósítójával együtt. Cikkünket írtuk, az eseményeket a függöny mögül figyeltük. A bal

parti elvtársakkal lányok biztosították az összeköttetést, őket mindeddig nem gátolták meg a rohamrendőrök, hogy átkeljenek a hídon.

Barátainkat gyorsan tájékoztattuk a helyzetről. A telepen egy órakor készen állt a menet. Meg akarták kerülni a teherautók kordonát az öreg Letourneau parkján keresztül, amelynek vaskerítését benyomták, de a kísérlet kudarcba fulladt. A rohamrendőrök ellentámadásba kezdtek. A park sűrűjében verekedésre került sor. Az öregúr közbelépett, hogy megvédje a nőket, akiket a rohamrendőrök ütlegeltek; ő is kapott néhány ütést. Tüstént zsakettbe vágta magát, hogy ünnepélyesen tiltakozzék a FETA igazgatóságánál. Éppen lakoma közben fog betoppani ... De a rohamrendőrök megtiltották, hogy elhagyja a kastélyt.

Két óra felé járt az idő. Tudomásunkra jutott, hogy tüntető csoportok szivárogtak be a szőlőkön át az óvárosba, s a part felé tartanak.

Chardonnet-t még reggel letartóztatták a megyei székhely pályaudvarán, amikor fel akart szállni a Le Clusot-i vonatra.

Két órakor a FETA igazgatósági épületének fogadótermében Jonathan Johnston, az utolsó szónok éppen befejezte beszédét.

Felállva megtapsolták. Aztán leültek, s konyakot ittak. Ebben a pillanatban lárma hallatszott a Géline túlsó partjáról.

Az óváros sikátoraiból innen is, onnan is tüntetők bukkantak elő, átugrottak a töltésen, amely arról az oldalról szegélyezi a parti sétányt; köny-

nyen félreszorították útjukból a csendőröket, akiket a Letourneau-parkba erősítésre vitt rohamrendőrök helyett állítottak oda, és egész hosszában elfoglalták a parti sétányt. A csendőrök harc nélkül visszavonultak a P-műhelybe, és magukra zárták az ajtókat. A tüntetők élcsapata hátba kapta a Grenoble-i utcai alsó kordont; a rohamrendőröket kővel, csapszegekkel, vasdarabokkal hajigálták meg, mire azok visszahúzódtak, részben a hídra, részben a parkba.

Egy csoport munkás azonnal döntögetni kezdte a Grenoble-i utcán hagyott teherautókat.

A lárma nőttön-nőtt. Nathalie karon fogta Jonathan Johnstont, és magával vitte az erkélyre.

– Nézze csak, milyen fogadtatásban részesít bennünket a Le Clusot-i nép . . .

Valério Empoli tüstént a nyomukba szegődött; a prefektusnak nem maradt ideje közbelépni.

Mihelyt megjelentek az erkélyen, a túlsó partról füttykoncert és kiáltozás fogadta őket. A Géline nem széles. Johnston kockás golfnadrágjában (azt hitte, építkezésre viszik) és vastag, teknőckeretű szemüvegében olyan volt, amilyennek a karikatúrák ábrázolják az amerikaiakat. A tömeg elkezdett ütemesen kiáltozni: *Go home, go home!*

Johnston Empolihoz fordult. A bankár nyersen elébe tárta a helyzetet. Az amerikaiak erőpolitikája arra kényszerítette, hogy elbocsássa munkásainak egy részét. Most csak figyeljen mindenre, amit hall és lát, mint az Európai Közösség Gazdasági Szervezetének megbízottja. Végre megbíz-

ható adatokat szerezhet a külügyminisztériumának küldendő legközelebbi jelentéshez.

A miniszter félrevonta a prefektust egy sarokba.

– Ön megígérte nekünk, hogy nem lesz rendzavarás... Fogalma sincs róla, micsoda következményekkel...

A miniszter kis normandiai gyáros volt. A felszabadulás utáni képviselőválasztások alkalmával a felesége addig ügyeskedett az érsekségen, amíg sikerült az urát megtenni a katolikus párt listavezetőjévé. Mikor képviselő lett, felkérték, vállalja el egy gyárosküldöttség vezetését, amelyet az Egyesült Államokba hívtak, hogy megismerkedjen „az új ésszerűsítési módszerekkel". Tapintatos embernek tartották, mert sohasem fecsegett kollégáinak fenntartásairól. Rendszeresen járt templomba, és mindig parlamenti csoportjának vezetőit követte a szavazásban. A legutóbbi kormányban azután tárcával jutalmazták. Most reszketett, hogy a Le Clusot-i események tízévi hajbókolásának eredményét veszélyeztetik.

A prefektus, aki eredetileg mértékhitelesítő tisztviselő volt egy járási székhelyen, lassan, de biztosan alapozta meg karrierjét a szocialista párt helyi keretei között, a Világi Iskolák Baráti Körében, a diáknaptár-mozgalomban. Jelenlegi tisztsége annyira felülmúlta egykori becsvágyát, hogy még mindig csodálkozott rajta. Most egyszerre két dologtól félt: ha a rohamrendőrökkel „megtisztíttatja" a Géline-partot, még súlyosabb összetűzésekre adhat okot, ha pedig otthagyja a tüntetőket a parton, erélytelennek tűnhetik az

amerikai szemében. Telefonált a belügyminisztériumba.

Azt válaszolták, hogy ha már nem tudta megelőzni a tüntetést, vagy legalább eltitkolni az amerikai előtt, és megtörtént a baj, menteni kell, ami menthető: el kell rejteni a karhatalmat, megkurtítani az ünnepséget, az Európai Közösség Gazdasági Szervezetének küldöttét pedig a lehető leghamarább vissza kell küldeni Párizsba.

A rohamrendőrök ezredese ennek megfelelően változtatott haditervén. A bal partot átengedte a tüntetőknek, és legjobb embereit visszavonta a hídra.

A „szimpatizáns" tanítónő azsúros tüllfüggönye mögül jól láthattuk a François Letourneau teret, a Géline két partját, a hidat, a Grenoble-i utca alsó végét és az egész óvárost.

Negyed három tájban elcsöndesült a környék. Empoli és Jonathan Johnston elhagyták az igazgatóság erkélyét. A tüntetők már nem kiáltoztak. A part mentén feliratokat feszítettek ki, a menet hozta őket: BÉKÉT, KENYERET, SZABADSÁGOT és U. S. GO HOME.

Tiszta volt az idő. Metsző északi szél támadt, lobogtatta a vándorkiállítás sátorrúdján a francia és amerikai zászlókat.

– A másik parton kellett volna maradnunk – mondta Mignot.

Pierrette és Cuvrot egy ablakmélyedésben suttogtak; nem feleltek Mignot-nak.

– A mi helyünk a másik oldalon van, az elvtársak között – ismételte Mignot.

Ebben a pillanatban láttuk, hogy kitárul a

gyár főbejáratától balra, a Géline partján, a FETA motorfecskendő-garázsának kétszárnyú kapuja.

– Mégiscsak elszánta magát! – kiáltott fel Pierrette.

– No, lesz itt muri – mondta Cuvrot.

Tisztán hallható volt a fecskendő motorja. Azután két ember jött ki a garázsból. Az egyik tűzoltó-egyenruhában, a másik munkásruhában, kezükben a nagy tűzoltófecskendővel.

– Ó, az aljas . . . – mondta Mignot.

Felismerte a tűzoltót: Vizille-t.

A túlsó partról felháborodott kiáltozás zúgott fel. A tüntetők féltek, hogy elkapja őket a vízsugár, és hanyatt-homlok menekültek az óvárosi töltés mögé.

– A te Szép Maszk barátod is – mondta tompa hangon Mignot.

Csakugyan Szép Maszk segített Vizille-nek. De Pierrette csak nevetett.

A két férfi vagy húsz lépést tett. Nehezen vonszolták a tűzoltófecskendő csövét.

– Rajta, a teremtésit, rajta! – dörmögte Cuvrot.

A tűzoltófecskendő, amelyet eleinte lefelé fordítottak, lassan felemelkedett, és a vándorkiállítás sátrai felé irányult.

Hatalmas vízsugár tört elő, először a földre zúdult, onnan felszökött és esőként hullt vissza a ponyvatetőre, amely középütt behorpadt. A nap megcsillant a sátortetők mélyedésében egy szempillantás alatt keletkező víztócsán.

Aztán a vízsugár szembekapta a ponyvafalat,

a föld közelében. Az egész tákolmány néhány méterrel odább csúszott, majd a levegőbe emelkedett. Egy nagy ponyva felszállt a magasba.

Vizille és Szép Maszk lassan haladtak előre.

Furnérlemez-töredékek, tablók, makettek vágódtak a FETA székházának falához. Egy zászló egészen a második emeletig repült fel, aztán, mint egy mosogatórongy, vizesen odacsapódott az erkélyre, amelyen az előbb még Empoli és Johnston álltak. Grafikonokat sodort magával a vízsugár, majd a szél, egészen a hídig.

Pierrette kacagott, Cuvrot a combját csapkodta nevettében; a tudósító fényképezett. A Géline túlsó partján végig a sétányon tapsolt és ujjongott a tömeg.

A „szabad" szakszervezetek kiállításából csak roncsok maradtak, tócsák között.

Vizille és Szép Maszk a FETA fogadótermének ablakaira irányították a vízsugarat, az üvegek ezer darabra törtek.

Az ujjongások közepette egyszerre figyelmeztető kiáltások hallatszottak. A gyárból, a főkapun át rohamrendőrök törtek elő, és fejszével kezükben a tömlő felé igyekeztek. Vizille és Szép Maszk visszavonulásának útja veszélyben forgott.

De még idejében megfordultak, és a vízsugár elsöpörte a rendőröket.

A két férfi lépésről lépésre hátrálni kezdett, ügyelve, hogy hátba ne kapják őket.

A garázzsal szomszédos fészer ablakából tűzoltók másztak elő (később tudtuk meg, hogy Szép Maszk és Vizille odazárták be őket). A víz-

sugár egészen a főbejárat rácsos kapujáig sodorta őket.

Szép Maszk és Vizille lépésről lépésre hátráltak.

Mindenfelől rohamrendőrök bukkantak elő, s legyező alakban felfejlődtek a téren; ha a vízsugár feléjük közeledett, hasra vágódtak, azután tüstént felpattantak. Kettő a fal mentén haladt, és már majdnem elérte a garázst. Ha elzárják a vizet, Vizille és Szép Maszk védtelen maradnak.

Az egész városon mélységes csend honolt. Tisztán felhallatszott hozzánk az utcáról a víz zubogása, majd egy karabélyt sodort magával az ár és csapta a falhoz, éppen mialattunk.

Vizille elengedte a fecskendőt, és a Gélinehez szaladt. Szép Maszk egy pillanatra megingott, ahogy visszaugrott a fecskendő, de aztán szilárdan megvetette szétterpesztett lábát, és telibe talált egy rohamrendőrt, aki kiugrott a kapu védelme alól, hogy behatoljon a garázsba. A víz egészen a FETA rácsos kapujáig sodorta.

Szép Maszk még három lépést hátrált. Egy másik rohamrendőr a fészer ablakából ereszkedett le. A vízsugár őt is elkapta, és magával sodorta a Géline felé.

Ebben a pillanatban lövés dördült. Szép Maszk elengedte a fecskendőt. Széttárta a karját, rekedt kiáltást hallatott, aztán előrebukott, szétvetett karral. A vízsugár a földön zuhogott, csöndesen tört utat magának az amerikai kiállítás roncsai között.

Vizille, aki belevetette magát a Géline-be, már elérte a túlsó partot. Felsegítették a töltésre.

A vízsugár néhány bugyborékolás után elállt. Négy rohamrendőr jött hordággyal Szép Maszk holttestéért. Láttuk, amint lehajolnak, lefogják a szemhéját. Nagy, piros tócsa támadt körülötte.

Pierrette átment a másik szobába, és ledőlt az ágyra, a fal felé fordulva. A tanítónő utánament.

– Hagyjon magamra egy kicsit – kérte Pierrette.

– Becsukjam az ajtót?

– Nem, hallani akarom . . .

Alig egy félórával azután, hogy Szép Maszk elesett, a hivatalos küldöttek távoztak. Egy oldalkapun hagyták el a FETA székházát, s a kocsik szélsebesen siklottak végig a Lyoni utcán, ahol kis csoportokban csendőrök táboroztak.

A rohamrendőrök visszahúzódtak a FETA kerítése mögé. Az északi szél egyre jobban süvített, és szétoszlatta a tüntetők utolsó csoportjait is. Hat órára már csak a kocsmákban volt nyüzsgés meg a telepen, ahol a lépcsőházakban tovább tárgyaltak az eseményekről.

A tudósító meg én visszamentünk a tanítónőhöz, hogy befejezzük a cikkeinket. Pierrette Amable még mindig az ágyon hevert a szomszéd szobában. Fél hétkor visszajött Cuvrot, aki tüstént csatlakozott a bal parti tüntetőkhöz, mihelyt szabaddá vált a híd.

– Vizille marhaságokat csinál – mondta.

Elmesélte, hogy Vizille, mihelyt a tulsó partra ért, sebtiben összetoborozta néhány régi partizánját meg azokat a munkásokat, akiket felbőszített Szép Maszk meggyilkolása. Egy kőbányá-

ból szereztek robbanószert. Most indultak el a grenoble-i országúton, azzal a szándékkal, hogy omlást idéznek elő, mikor az első gépkocsioszlop elindult Le Clusot-ból a rohamrendőrökkel az Isère megyei kaszárnyákba.

Cuvrot most értesült a gyár őreitől, hogy a rohamrendőrök azonnal megkezdték Le Clusot kiürítését, mihelyt elköltötték a vacsorát, melyet a FETA főzetett nekik az egyik műhelyben.

Pierrette kijött a szobából.

– Utol kell érni Vizille-t – mondta.

– Vizille csak a saját feje után megy – szólt Cuvrot. – Rám sem akart hallgatni.

– Segítenetek kell, hogy utolérjem Vizille-t, még mielőtt butaságokat csinál – mondta Pierrette.

A tudósító azonnal felajánlotta, hogy elviszi az újság kocsiján. Pierrette beült hátra a kocsiba, közém és a tudósító közé, Cuvrot pedig lekuporodott a sofőr mellé; féltünk, hogy a csendőrök keresik őket, hiszen az elfogatóparancs kétségtelenül még mindig érvényben van.

A grenoble-i országút Le Clusot-tól kétkilométernyire elhagyja a szurdokvölgyet, és felfelé kapaszkodik a sziklafalon. Cuvrot tudta, hogy Vizille hol készíti az aknát. Kocsinkat egy mélyúton hagytuk, minden lámpáját eloltottuk, s nekivágtunk a szikláknak. A tudósító egy zseblámpával világított. Pierrette ment elöl, szaporán szedte a lábát.

Egy kis hegyi patakon kellett átkelnünk, amely megáradt az előző napi esőzésektől. Pierrette megcsúszott egy síkos kövön, s egy fatörzsbe ka-

paszkodott. A kövek közt a mélyedésekben zúgott a víz. Pierrette még kétszer megcsúszott, de sikerült megkapaszkodnia. Siettünk utána. Pierrette csuromvizesen érkezett a túlsó partra, kis gyapjúruháját testéhez tapasztotta a szél.

Tüstént megindult az ösvényen, amely egy útkanyarulat fölött a sziklafal sík részére visz; ott kellett tartózkodniok Vizille-éknek.

Amikor rájuk bukkantunk, Vizille a petárdáival foglalatoskodott. Néhány lépéssel odább három fickó fojtást tett egy aknába: egy nagy sziklába fúrták, amely rengeteg görgelékkövet tartott. Alattuk ötvenméternyire világosan kivehettük az országutat a holdfényben.

– Megbolondultatok? – kérdezte gorombán Pierrette.

A három férfi közelebb lépett hozzá.

– Megbosszuljuk a párodat – mondta Vizille.

– Hagyd a fenébe a szerszámaidat! – rendelkezett Pierrette. – Ti pedig – mondta az embereknek – gyertek utánam!

– Legalább húszat palacsintává lapítunk – mondta Vizille.

– És aztán? – kérdezte Pierrette.

– Jó lecke lesz a többieknek, majd vigyáznak, hogy meg ne gyűljön velünk a bajuk.

– Egyedül akarsz forradalmat csinálni? – kérdezte Pierrette.

Le Clusot felől autólámpák villantak fel az éjszakában. Mások is körénk gyűltek Vizille csapatából. Csákány volt a kezükben.

– És mit csináltok holnap? – kérdezte Pierrette.

– Újra elmegyünk partizánnak – mondta Vizille. – A németek nem tudtak elcsípni. Hát csak nem ijedünk meg a rendőrkopóktól.

– Hülye . . . – mondta Pierrette.

– Úgy látszik, nem nagyon bánod, hogy kinyírták a barátodat.

– Hülye . . . – mondta Pierrette. – Hát nem érted, hogy a kormány csak erre vár . . . Mit számít a kormánynak néhány rohamrendőr élete . . . Akár fizetne is nekünk, hogy öljünk meg néhányat . . . A kormány ürügyet keres, hogy feloszlathassa a pártot . . .

– Igaza van – mondta valaki.

– Igaza van – mondta egy másik is.

– A fenébe – mondta Vizille.

Széles mozdulattal elhajította petárdáit a patak felé.

Egy szót sem szólt többet, csak elindult lefelé az ösvényen, amelyen jöttünk. A többiek utána.

A gépkocsioszlop fényei közeledtek. Az első teherautó eldübörgött alattunk. Pierrette egy sziklán állt, a szél a testéhez tapasztotta átázott ruháját. Elhaladt a második teherautó is.

– Milyen borzasztó – tört ki belőle –, hogy nem temethetjük őket ez alá . . .

Rámutatott a sziklafaldarabra, amely az útra zuhant volna, ha nem fogja le Vizille kezét.

Visszafordult felénk. Nagy könnycsepp gördült végig az arcán.

Mindnyájan leereszkedtünk a kocsihoz; ezúttal lassan haladtunk, és átsegítettük Pierretteet a nehéz szakaszokon.

Este, valamivel később, Nathalie, aki izgatottan bolyongott a városban, elküldte hozzánk a megbízottját, aki elmondta, hogy felkavarta Nathalie-t Szép Maszk halála, és felháborította, hogy elfogatóparancsot adtak ki Pierrette, Mignot és Cuvrot ellen. Felajánlotta, hogy kocsiján elviszi őket, és menedéket ad nekik Lyon környéki családi birtokán. Ugyanakkor azt is megtudtuk, hogy a rendőrök máris keresik a három szökevényt. Elhatároztuk, hogy ideiglenesen elfogadjuk Nathalie Empoli ajánlatát.

A munkásteleppel szemben már nem őrizték a Géline gyaloghídját. A parkba a sarki kiskapun mentünk be. Nathalie Alfa Romeója a tüntetők által ledöntött vaskerítésen mehet ki, egy kis út vezet onnan, amely a telepen túl beletorkollik az országútba. Így kerülhetjük ki azokat a helyeket, amelyeket esetleg szemmel tart a csendőrség és a rendőrség.

Csütörtök este

Késő délelőtt, közvetlenül Nathalie látogatása után, Philippe ismét elment a szokott kocsmába, a lyoni országútra.

A kora délutánt azzal töltötte, hogy egyik pohár likőrt a másik után hajtotta fel, s keserűen rágódott azon, amit önmagában a húga „árulásnak" nevezett.

A kiszolgálólány elment a P-műhely avatóünnepélyére. Philippe egyik asztaltól a másikig vánszorgott. Még sohasem érezte ilyen tehernek

nyakigláb termetét. Undorodott puhány, behemót testétől.

Három órakor visszajött a kiszolgálólány. Nagyon izgatott volt.

– A zsaruk lőttek! – kiabált már az ajtóból.

– Halott is van? – kérdezte a kocsmárosné.

– Egy digó – felelte a kiszolgálólány. – A maga Szép Maszk barátja – mondta Philippenek.

Előadta az egészet a maga módján. Ő nem látott semmit, mert a csendőrök nem engedték ki a François Letourneau térre, de az esemény híre már városszerte elterjedt.

Elmesélte, hogyan támadt rá Vizille őrnagy a kiállítási sátrakra, a tűzoltófecskendő vízzuhatagával, s hogyan vonult vissza . . .

– Miért nem menekült el Szép Maszk is, mint Vizille? – kérdezte Philippe.

– Fedezte a társa visszavonulását . . . mint egy valóságos oroszlán . . . semmitől sem hátrált meg . . . tucatjával kaszálta le a rohamrendőröket . . . egyre csak ment előre . . . Állta mindannyiuk rohamát . . . Egyenesen az igazgatósági épület felé tartott, mindent elsöpört az útjából . . . Mindenfelől lövöldöztek rá . . . ő csak nyomult előre, mintha nem fogna a golyó . . .

Így kezdett kialakulni Szép Maszk legendája.

„Öngyilkosság – gondolta mindjárt Philippe. – Szép Maszk öngyilkos lett, mert bebizonyítottam neki, hogy Pierrette megcsalja. Nem tudta elviselni, hogy a világ legtökéletesebbnek hitt asszonya elárulta. Hősiesen lett öngyilkos. De mégis én gyilkoltam meg . . ."

Hazament, és egyre ezeket a gyötrő gondolatokat forgatta fejében: Nathalie elárulta őt, Pierrette elárulta Szép Maszkot, ő pedig meggyilkolta egyetlen barátját.

Este tíz óra felé a zsaluk mögül meglátott bennünket, amint a gépkocsiszínbe tartottunk az ő lakosztálya mellett. Pierrette belém és Nathalieba karolt, Cuvrot és Mignot pedig mögöttünk jöttek. Azt hitte, hozzá megyünk.

„Mindent tudnak – gondolta. – Mielőtt megölte magát, Szép Maszk alighanem elmesélte az éjszakai beszélgetésünket..."

Lassan haladtunk, mert Pierrette egészen elgyengült, idegei hirtelen felmondták a szolgálatot. Olyanok lehettünk, mint egy ünnepélyesen lépkedő bíróság.

Philippe átsietett a másik szobába, és hurkot kötött a padlás csapóajtaját nyitó csiga köteléből. Nyakába akasztotta a hurkot, felmászott egy zsámolyra, amelyről el lehetett érni a csapóajtó reteszét. Nagy lendülettel kirúgta maga alól a zsámolyt.

Mi éppen akkor ültünk be Nathalie kocsijába.

A takarítónő másnap reggel megtalálta az utolsó Letourneau holttestét felakasztva, nagyapja házmesterének egykori lakásában. A nagy, nyurga fiú lába tíz centiméternyire sem volt a padlótól.

Pierrette Amable, Mignot és Cuvrot csak negyvennyolc óráig maradtak a rejtekhelyen, amelyet Nathalie Empoli kínált fel. A kormányzat igyekezett mielőbb pontot tenni ennek a „szerencsétlen" ügynek a végére. Már szombaton reggel érvénytelenítették az elfogatóparancsokat, s a három szökevény visszatérhetett Le Clusot-ba. Én állandóan velük voltam, s ez alatt a két nap alatt gyűjtöttem össze tőlük és Nathalie-tól ennek az elbeszélésnek az alapanyagát.

A prefektust közben alaposan lehordták a csütörtöki összetűzések miatt. Attól félt, hogy Szép Maszk temetése újabb zavargásra ad alkalmat. Pénteken hajnalban két rendőr utazott Olaszországba, hogy felkutassa az elhunyt rokonait. Az olasz hatóságok segítettek nekik. Egy piemontei hegyvidéki tanyán ráakadtak az idős házaspárra, akik kétségbeestek, amikor hirtelen beállított hozzájuk a rendőrség. A rendőrök felkérték őket, követeljék, hogy adják ki nekik a fiúk holttestét, hogy a halottat a szülőfalujában temessék el. Előre kifizették nekik a költségeket, sőt egy kicsit meg is toldották. Az öregek megadtak minden aláírást, amit az őrsparancsnok kért.

Szombaton este, amikor Pierrette elment a Le Clusot-i kórházba, hogy kikérje párjának holttestét, megmutatták neki a szülők levelét. A rendőrség serény volt; a holttestet már útnak is indították.

A fiatalasszonyt az öreg Cuvrot kísérte. Visszafelé is együtt mentek. A szél úgy süvített, mint

még soha; úgy zúgott a szurdokvölgyben, mint a vízesés. Pierrette, amikor a kórházba indult, válla köré kerítette nagy, fekete kendőjét; a hidegtől megdermedt az arca; felhúzta a kendőt, és átvetette a fején. Életében először akár olasz nőnek gondolhatta volna az ember, piemontei özvegyasszonynak.

Átmentek a François Letourneau téren, a gyár bezárt kapuja előtt. A sztrájk még tartott. A FETA óriási betűi kirajzolódtak a holdfényben, a rácsos kapu fölött.

– 1924-ben – mondta Cuvrot –, amikor megtáncoltattam őket a nagy sztrájkkal, még nem tudtuk mindazt, amit ma már tudunk... Nem is konyítottunk a pénzügyi mesterkedéseikhez... A munkásosztály megérett... Mi leszünk az erősebbek...

– Máris mi vagyunk az erősebbek – mondta határozottan Pierrette.

De meg kellett állnia, mert kifulladt. Megfogózott az öreg Cuvrot karjában. Lassan botorkáltak a „lakás" felé, amely olyan rövid ideig volt „otthon".

A kormányzat nem tudta megakadályozni, hogy ki ne aknázza Philippe Letourneau öngyilkosságát. A nemzetközi selyemdinasztiákkal való rokonsága világraszóló eseménnyé növelte drámai halálát. Nathalie botrányos életmódja, az öreg Letourneau kertészkedőhóbortjai, Philippe nyomorúságos végnapjai nagy visszhangot keltettek. Mikor azután arról az élethalálharcról kezdett írni a sajtó, amely Esther Durand de Cham-

bord-t a testvérével, másrészt Émilie Privas-Lubas-t a férjével, Valério Empolival állítja szembe, a Durand de Chambord család megijedt; félt, hogy ha nagydobra verik Émilie és James viszonyát, a puritán társadalmi körök ellenük fordulnak. Hogy lecsillapítsák Valériót, aki galádul kifecsegte a család bizalmas dolgait az újságíróknak, enyhítették az olasz nyersselyemtermelőkre gyakorolt nyomást. A FETA-nak ismét volt nyersanyagforrása, s visszavette az elbocsátott munkásokat. A sztrájknak nem volt többé értelme.

A fonoda újramegnyitásának napján Pierrette beszédet mondott a François Letourneau téren a bejárati rácsos kapu előtt egybegyűlt munkásnőknek és munkásoknak. Ismét elmagyarázta az ügy országos és nemzetközi vonatkozásait. Összegezésül nagyjából ezt mondta: „Győztünk. Mi vagyunk az erősebbek. De a holnapi csaták még keményebbek lesznek. Előfordulhat, hogy egy burzsoá öngyilkos lesz. *De a burzsoázia nem lesz öngyilkos, nekünk kell megöngyilkolnunk.*"[4]

4 Jules Guesde (1845–1922) francia szocialista mondása.

Az elbeszélt események után elutaztam Franciaországból. Grange-aux-Vents-ba csak a rákövetkező esztendőben tértem vissza.

Aimé Amable, Pierrette bácsikája, meghalt a tél végén. Adèle néni, a felesége, kénytelen volt eladni Jeannak, a vasutasnak, a kölcsönnel megterhelt birtokot. Ő maga beköltözött Le Clusot-ba, az unokahúgához, vezette a háztartást, és gondozta a két gyereket, a kis Roger-t meg Szép Maszk fiát, aki tavasszal született.

Ernestine és Justin elköltöztek Grenoble-ba; most gyárban dolgoznak mind a ketten. A szomszéd tyúkjai bent fészkelnek a házban, mert Justin annyira örült a költözésnek, hogy siettében rosszul zárta be az ajtót. Hóolvadáskor csurgók támadtak a tetőn. Még egy esztendő, s újabb rom tarkítja az ablakomból látható, Hubert Robert ecsetjére kívánkozó tájat. Tejgyűjtő nem jár már fel Grange-aux-Vents-ba, a sajtkészítő szövetkezet messze van; a parasztok maguk készítik a sajtot, de nem ízletes, mert nincs meg hozzá a felszerelésük.

Néhány nappal visszatérésem után a lapokból értesültem róla, hogy Franciaország és Kína kereskedelmi egyezményt kötött, amely jelentős kínai nyersselyemszállítmányt irányoz elő. Lementem Le Clusot-ba.

Egyenesen a „lakásba" igyekeztem. Este hét óra volt. Megfordítottam a zárban hagyott kulcsot, és kopogás nélkül beléptem. Pierrette Amable a középső szobában ült, a szakszerveze-

ti iratokkal telerakott asztalnál. Cuvrot munkás állt mellette, és cigarettát sodort. A fonott karosszékben egy overallos, fiatal munkás olvasta a *France Nouvelle*-t. Pierrette bemutatta:

– ... jó elvtárs, nemrég jött ide. Sikerült neki az, ami még eddig senkinek sem, megszervezte a papírgyári munkásokat ...

Mignot-t a posta délvidékre helyezte. Pierrette lett a városi párttitkár. „Nem is megy rosszul a dolog." Az eredményes sztrájk után megőrizték a munkásegységet. Pierrette és Louise Hugonnet közös bizottságot alakítottak. A Százas Műhelyben egy munkásnő már csak két gépen dolgozik; most azért harcoltak, hogy „három szövőgépre két munkásnő" jusson.

– Hát így – mondta Pierrette – éppen vitatkozom Cuvrot-val. Azt javaslom, hogy a legközelebbi közös szakszervezeti taggyűlésen beszéljünk erről a Kínával kötött kereskedelmi szerződésről. Bizonyos vonatkozásban ez a francia munkásosztály győzelme ...

Louise Hugonnet érkezett meg.

– Fütyülök a kereskedelmi egyezményekre – mondta. – Nem a munkások veszik a nyersselymet, az Empoliknak jó az üzlet.

– Persze – mondta Pierrette –, de messzebb is kell nézni. Kereskedelmi kapcsolataink újrafelvétele Kínával a békét erősíti ...

A vita tovább folyt ... Szórakozottan hallgattam. Nemrég érkeztem Indiából és Egyiptomból. A Gangesz völgyének nádkunyhóiban és a Nílus völgyének börtöneiben számtalan vitát hallgattam ugyanilyen hangnemben, ugyanilyen

témákról. Az egész világon egy időben egy új osztály ébred tudatára érdekeinek, erejének, s válik nagykorúvá. Keresi a szavakat, vég nélkül ismétli az érveket, hogy az érvek mélyére hatoljon, s az érvek áthassák. Előfordul, hogy szőrszálhasogató és látszólag beszajkózott tételeket ismételget, de tudatosan, figyelemmel, szenvedélyesen akarva, hogy ne tévedjen meg, hogy ne tévedjen el, hogy ne tévesszék meg többé... Az emberi történelem „döntő fordulatához" érkezett... Nem győzök eléggé örülni, hogy olyan időben és olyan körülmények között születtem, amikor az egész földkerekségen ilyen nagyszerű dolog születik.

Pierrette végül is felülkerekedett, bár Cuvrotval keményen összecsapott, mert a Lyont megjárt öreg szindikalista hajlott rá, hogy elfogadja Louise Hugonnet érveit.

– Ki fog beszélni? – kérdezte Pierrette.

– Te – mondta egyszerre a másik kettő.

– Rendben van.

Kinyitotta iskolásfüzetét, megnyálazta a plajbászt, és kis gyöngybetűivel írni kezdte:

Megmagyarázni a francia–kínai kereskedelmi egyezmény politikai jelentőségét.

Felelős: Amable.

Cuvrot-val mentem el. Louise Hugonnet s a fiatal munkás ott maradtak Pierrette-nél, hogy együtt szerkesszék meg felszólalásának vázlatát.

– Pierrette néha túlságosan hevesen vitatkozik – mondta Cuvrot. – Meg kellene válogatnia

szavait. Hogy a csudába ne; ő még a világon sem volt, amikor én már kommunista voltam...

Elhallgatott, aztán így mentegette Pierrette-et:

– Egy kicsit ideges... Nem jó, ha egy fiatalasszony egyedül él...

– Nincs semmi közte meg e közt a fiú közt?

– Még nincs – felelte Cuvrot –, de remélem, az is eljön.

Így teltek el Le Clusot-ban és Franciaország sok más városában az 1950-es sivár esztendők. Pierrette Amable-nak ezek voltak a tanulóévei. Nagyszerű, szörnyű évek közeledtek. Példás harcos válik majd belőle.

325 000 frank

FORDÍTOTTA

TARDOS TIBOR

Bionnas város Kerékpáros Körversenyét minden esztendőben május első vasárnapján rendezik meg, hat megye – Ain, Rhône, Isère, Jura és a két Savoie – legjobb amatőr versenyzőinek részvételével. Nehéz verseny. A kerékpárosok háromszor másszák meg az 1250 méter magas Croix-Rousse-hágót. A nagy sportegyletek vezetői megfigyelőket küldenek. Megtörtént nemegyszer, hogy a bionnas-i Körverseny győztese profinak szegődött, s jól szerepelt a párizs–lille-i, a párizs–bordeaux-i nagy versenyeken; a Giro d'Italián, a Tour de France-on.

Nem messze lakom Bionnas-tól, egy kis hegyi faluban. Ez a Bionnas iparváros a Jura-hegységben, a francia műanyaggyártás központja, autón alig egy órányira van a svájci határtól. Gyakran lejárok a városba, délutánonként. Szeretem az iparvárosok mozgalmasságát, amikor a munkások kijönnek a gyárból, a kerékpárosok között bőgve cikázó motorbicikliket, az asszonyokkal teli üzleteket, a kávéházak teraszán terjengő ánizsszagot.

Az 1954-es Körversenyt megelőző estén, hét óra tájban a város főutcáján, a Jean Jaurès sugárúton sétáltam. Velem volt feleségem, Cordélia. Megálltunk az egyik kirakat előtt, amelyben tündöklött az olcsó ékszer a vakító világítástól; a bionnas-i kirakatok fényűzőbbek, mint általában a vidéki kirakatok; a párizsi peremvárosokra emlékeztetnek, Montrouge-ra, Saint-Denis-re, Gennevilliers-re. Megpillantottuk Marie-Jeanne

Lemercier-t, nyugodt léptekkel közeledett a tülekedő járókelők között.

Fehér gyapjúkardigánja feszesen simult testére. Haja három hullámban, minden szál a helyén. Harisnyája, amely most is a legfinomabb anyagból volt, még véletlenül sem ráncolódott. Diszkrét kikészítés: rúzscsík az ajkon, leheletnyi kék a szemhéjon, hogy kiemelje a szem kékségét. Bevásárolni volt; kezében háló, benne zöldség, saláta, felül három paradicsom.

Már többször találkoztunk vele munkásbarátainknál meg a bálokon. Majdnem mindig Bernard Busard volt vele, ez a nála három évvel fiatalabb fiú (Marie-Jeanne huszonöt éves), akinek az a munkája, hogy a Plastoformgyár présgépeiből nagy szériában kikerülő műanyag tárgyakat elviszi triciklin a bedolgozókhoz, akik kész terméket csinálnak belőlük. Amikor leszerelt a katonaságtól, versenybiciklit vett. A munkaidő leteltével kiment a pályára, amelynek emelkedő kanyarjai vannak, akár a kerékpár-versenypályáknak, vagy az országútra. Hol három keréken, hol kettőn, de egész nap karikázott.

Cordélia meg én nem tudtuk, vajon Busard szeretője, vőlegénye vagy csak jó barátja Marie-Jeanne-nak. Magázódtak, karonfogva ritkán jártak, és barátaink külön-külön hívták meg őket. De a bálokon Marie-Jeanne csakis Busard-ral táncolt. Cordélia megkérdezte tőle, miért.

– Hiú – válaszolt Marie-Jeanne.

És hozzátette:

– Nem szabad megbántani a férfiakat.

Udvözöltük egymást, elmondtuk, mit tudunk közös barátainkról, aztán Marie-Jeanne megkérdezte:

– Tudják, hogy Busard benevezett a Körversenyre?

Eléggé izgatottan beszélt, elmondta, hogy ez az első nagyobb verseny, amelyen a fiú részt vesz. Hogy az utolsó percben különböző áskálódások miatt alig akarták elfogadni a nevezését. Hogy Paul Morel, a gyártulajdonos fia a fő-fő drukkere a bionnas-i Kerékpárkörnek, de csak ígér fűt-fát, nem lehet számítani rá. S hogy Busard végül is beverekedte magát a Bionnas színeiért küzdő csapatba.

– Nagyszerű – mondta Cordélia. – Úgy vettem észre, hogy igazán jó formában van az idén.

Felajánlottuk a lánynak, hogy nézze végig a versenyt velünk, a mi autónkból.

– Nahát, az jó lesz! – mondta.

Hazakísértük. Beszélgetés közben feltette a vacsorát, hogy készen legyen, mire hazaérkezik túlórázó édesanyja a Plastoformból. Azután elővette saját munkáját.

Marie-Jeanne fehérneművarrónő. Egész nap varr és hímez az ablak mellett. A Morel-telepen egyedül az ő barakkjuk van a saint-claude-i út mentén. Az arrajárók így aztán egész éven át látják a lányt, amint ott ül magas támlájú, szalmafonatos székén, szálegyenesen, s finom holmikkal foglalatoskodik, patyolattal, selyemmel, batiszttal, csupa fehér dologgal: festett körmei élénk piros színben tündökölnek rajtuk.

Másnap jóval a verseny megkezdése előtt ott voltunk a Kis Toulonhoz címzett vendéglőben, a bionnas-i Kerékpárkör főhadiszállásán.

Paul Morel épp azt magyarázta a 12-es számot viselő Lenoirnak, a csapat legjobbjának, hogy milyen taktikával győzheti le a lyoniakat meg a 17-es versenyzőt, a félelmetes grenoble-i fiút.

Ezüstláb, a Kis Toulon tulajdonosa cinkosan rám kacsintott; a gúny a kis Morelnek szólt. Ezüstláb volt idegenlégiós is, tengerész is, öreg vagány; szerinte ami Bionnas-ban történik, szóra sem érdemes.

Marie-Jeanne karon fogta Cordéliát; nem szereti Ezüstlábat.

Busard lépett be, piros trikóján a Kör címere; kerékpárját maga mellett tolta. Messziről fejbólintással köszöntött bennünket. Marie-Jeanne ugyanúgy viszonozta az üdvözlést.

Busard odatámasztotta biciklijét egy asztalhoz, a terem másik végében. Körmével kapirgált valamit az ülésen. Tűnődve nézte a gépet. Azután megfordította, s meghajtotta a pedált; fülelt, hallgatta a csapágyak hangját. Busard magas termetű, az arca csontos, sasorra van és sötét arcbőre.

Belenyúlt az oldalán lógó táskába, amelyen szintén a Kör címere díszlett. Olajozót húzott elő, s megolajozta a sebességváltót.

Marie-Jeanne már nem nézett arra. Odament az ajtóhoz, s kinézett az égre:

– Vihart fognak kapni – mondta.

Busard hallgatta egy darabig a golyóscsapágyat. Aztán hanyagul felénk indult. A comb és

a lábikra hosszú izmai lassan mozogtak fekete szőrrel benőtt térde alatt. Megállt. Marie-Jeanne feléje fordult.

– Adj' isten, Marie-Jeanne – mondta a fiú.

A lány kezet nyújtott.

– Adj' isten, Bernard – mondta.

Láttam Cordélia arcán, hogy tetszik neki ez az ünnepélyesség. Marie-Jeanne és Busard nagyon komolyan néztek egymásra.

– Szóval – mondta nekem Busard – követni fogják a mezőnyt?

– Jól ismerem a terepet – mondtam. – A Croix-Rousse-hágó Le Clusot felől jőve nagyon nehéz.

– Mi, bionnas-iak – mondta –, mind hegyi biciklisták vagyunk.

Még mindig Marie-Jeanne-t nézte. A lány szeme meg se rebbent.

Megjelent Paul Morel.

– Csak semmi forrófejűség – mondta Busardnak. – A két első fordulóban a bolyban maradsz, még akkor is, ha úgy érzed, hogy a kerekeid felöklelnek... Kivéve persze, ha Lenoir megszökik.

– A második forduló előtt nem szökhet meg? – kérdezte Busard.

– Meglátod... Amikor megszökik, ráragadsz, ha tudsz...

– Tudok.

– Meglátjuk... Ragadj rá, vezesd, ha kéri, mással ne törődj. Megértetted?

– Meg... És ha Lenoirt faképnél hagyják?

– Te csak ne félj.

– Történhet vele valami . . .

– Hát akkor, ha kedved tartja, s még győzöd lábbal, próbálj szerencsét. – Paul Morel felénk fordult. Arca kövér, de nem olyan vörös, amilyen kövérsége miatt lehetne; azért nem, mert Morel sokat éjszakázik a lyoni és grenoble-i mulatókban.

– Nehéz velük megértetni a taktikát – mondta nekem.

Marie-Jeanne-hoz fordult.

– A versenyt, kérem, ésszel nyeri az ember. Ezt tessék beverni a kedves barátja fejébe.

Paul Morel a többi versenyző felé perdült. A „kedves barátja" kifejezés hallatára Marie-Jeanne elpirult.

– Köszönöm – mondta nekem Busard –, hogy Lemercier kisasszony autón követheti a mezőnyt . . .

Marie-Jeanne-hoz fordult.

– Úgy érzem, jó formában vagyok . . . Majd meglátja . . .

– Ó – mondta Marie-Jeanne –, nem azért örülök, hogy a versenyzők után mehetek, mert maga is indul.

– Így biztat? – mondta a fiú.

A lány elnevette magát.

– Menjen már, érzékeny lélek – mondta.

– Mindenki a starthoz! – kiáltott Paul Morel.

– Sok szerencsét – mondtam Busard-nak. – Biztos, hogy sikerülni fog.

– Mindent bele – mondta Cordélia. – Ne törődjön a taktikával. Maga mögött leszünk. Majd biztatjuk. Meglátja, hogy tudok kiabálni.

Busard elment a biciklijéért, azért újra elhaladt előttünk. Marie-Jeanne, úgy látszik, lelkifurdalást érzett.

– Sok szerencsét – mondotta.

A fiú nem válaszolt, kiment. Utánamentünk. Juliette Doucet befutott a robogóján.

– Milyen jól áll neked a piros! – mondta Busard-nak.

– Vihar lesz – válaszolt a fiú, s Le Clusot irányában az égre mutatott.

Juliette Doucet magas, szép mellű lány; a férfiak fogdosnák is folyton. A lány nem engedi, de nem is sértődik meg. Azt mondják rá: príma karosszéria!

Fejét hátraveti. Hosszú, fekete haja van. Amikor robogóján ül, s a szélben testéhez tapad a ruha, a haja lobog, akkor valóban szép. A kereskedelmi utazók, ha Bionnas-t veszik előjegyzésbe, hirtelen boldogabbnak (vagy kevésbé boldogtalannak) érzik magukat, mert remélik, hogy megpillantják Juliette Doucet-t, robogóján, röpködő hajával.

– Elviszel este a bálba? – kérdezte Busard-tól.

– Álmos leszek én este.

Juliette Marie-Jeanne felé pislantott.

– Jó, jó – mondta harsányan. – Nem akarom, hogy kikapj.

Paul Morel kijött a vendéglőből. Ő vette Juliette-nek a robogót.

– Még mindig harap rád – szólt oda Busard-nak.

Juliette Busard-ra mutatott:

– Szigorú gyerek.

– Hagyd itt a robogót – mondta Paul –, és gyere velem. Te adod meg a jelt a startra...

– Nagyszerű – mondta Juliette.

És Busard-hoz fordult:

– Lehunyom majd a szemem, és rád gondolok. Akkor győzni fogsz.

– Semmi esélye rá – mondta Paul Morel. – Kis ringyó – tette hozzá.

A bionnas-i Körverseny terepe nyolcas formájú; háromszor kell végigfutni. Az indulásnál van egy huszonhárom kilométeres emelkedő, a Croix-Rousse-hágóig, a saint-claude-i országúton; szép út, szakszerűen kiképzett kanyarokkal, egyenletes emelkedővel; azután hétkilométeres, nagyon meredek lejtő következik Bionnas-ig, tizenhárom hajtűkanyarral; ez a *nagy hurok*. A *kis hurok* – tíz kilométer Bionnas körül – tele van macskakővel, kis kapaszkodóval. A második futamot ellenkező irányban futják, és a Croix-Rousse-hágóra Le Clusot felől jutnak fel, tizenhárom hajtűkanyar után; ekkor szokott kezdődni a tulajdonképpeni küzdelem. A harmadik futam iránya ugyanaz, mint az elsőé; a *kis hurok* ekkor szolgál rá a nevére: a versenyző már látja a célvonal nyárfáit, amikor meg kell fordulnia és úgy érzi: elölről kell kezdenem mindent; ettől kezdve inkább bátorság dolga az egész (*Bátor vagy, Rodrigo?*),[1] mint az izmoké vagy a tüdőé. A bionnas-i Körverseny tehát megfelel annak az igénynek, hogy a kerékpárverseny – akár a bi-

1 Corneille: Cid.

kaviadal – akkor érje el tetőpontját, amikor a versenyzőt elhagyja az ereje.

Juliette Doucet megadta a jelt az indulásra. A versenyzők gyors ütemben karikáztak a saint-claude-i úton. Egy darabig utánuk kocsikáztam; a sebességmérőmről óránkénti harmincnyolc kilométeres sebességet olvastam le. Az amatőrök ezeken a vidéki versenyeken gyakran gyorsabban indulnak, mint a profik, akik a nagy viadalokon hallgatólagosan megegyeznek, hogy takarékoskodnak erejükkel.

Előrerobogtam, hogy lássuk az első átkelést a hágón. A tömeg odagyűlt a fehér vonalhoz, amely a legmagasabb ponton vágta ketté az utat; aki elsőnek halad át rajta, az megkapja egy likőrgyár díját. A legtöbb család ennivalót is hozott magával. Sok autó állt az út két oldalán, a mezőn. Felhők gyűltek a Nagy-Jura csúcsai köré; nagyon meleg volt; a bögölyök ragadtak az emberre.

A 8-as volt az első, tömzsi gyerek, olyan alacsony, hogy noha állva pedálozott, egyikőnk se gondolt a szép „táncosnő-hajtás" kifejezésre, pedig az ilyen kerékpározásra ezt mondják. Fehér trikót viselt, egyesületi jelvény nélkül.

Két perccel később érkezett meg a boly. Tudták, hogy ezt a díjat már megnyerte valaki, és nem gyorsítottak a fehér vonal előtt. Az égszínkék trikós 17-es, a félelmetes grenoble-i, kényelmesen vezetett.

Busard a boly közepén hajtott. Ült a nyergen, úgy jött föl a kapaszkodón, minden erőfeszítést a lába végzett. Látszott rajta, hogy figyel, össz-

pontosít, de nem fáradt. Meg sem látott bennünket.

Lenoir gumija tíz méterrel a fehér vonal előtt kipukkant; még le se szállt, a többiek már el is tűntek, elnyelte őket a Le Clusot felé vezető lejtős szerpentin. Paul Morel, aki Fordjában követte a bolyt, most megállt, hogy segítsen Lenoirnak a kerékcserében. Odamentünk.

– Ki a nyolcas? – kérdeztem.

– Egy bresse-i pasas – mondta Paul Morel. Most versenyez először, eddig csak a faluja körül karikázott. Húszéves. Kis bugris . . .

– Két percet befogott, húsz kilométeren – vitatkozott lelkendezve Cordélia. – Jó kis versenyző!

Juliette, aki ott ült a Fordban, Ezüstláb mellett, elnevette magát.

– Rövid a lába – mondta.

– Nincs jövője – mondta a versenybiztos, aki Morelt kísérte.

Cordélia félrevont bennünket.

– A sport rosszindulatúvá teszi az embereket – mondta.

Marie-Jeanne nem szállt ki a kocsiból. Egy szót sem szólt az indulás óta.

Kettesével-hármasával érkeztek azok a versenyzők, akik lemaradtak az emelkedőn. Már semmi reményem sem volt, hogy elérjem a bolyt Le Clusot előtt; a meredek lejtőkön ugyanis a biciklista átvágja a kanyart, és gyorsabban megy, mint az autó; visszamentünk hát a saint-claude-i úton Bionnas-ba, hogy megvárjuk a versenyzőket a *kis hurok*nál.

Kiültünk egy kávéház teraszára. Egyre melegebb lett.

Paul Morel a versenyzők előtt autózott. Amikor meglátott bennünket, egy pillanatra megállította kocsiját.

– A kedves barátja hülyéskedik – kiáltotta oda Marie-Jeanne-nak. – Egyedül indult a bresse-i üldözésére.

– És Lenoir? – kérdeztem.

– Hinta az egész – mondta Ezüstláb. – A verseny még meg sem kezdődött.

Morel egyesbe kapcsolt, s Fordja eltűnt a *kis hurok*ban.

– Paul Morel és Ezüstláb: összeillenek – mondta Marie-Jeanne.

És lebiggyesztette száját. Kezdtem bánni, hogy elhoztam ezt a savanyú lányt. A hágótól velünk jött egy bögöly, s hiába csapkodtam nyolcadrét hajtott újságommal. Szüntelenül törülgettük az izzadságot a homlokunkról.

A bresse-i haladt át elsőnek előttünk. Busard másfél percre rá érkezett.

– *Forza*,[2] Busard – kiáltotta Cordélia, aki Olaszhonban nevelkedett.

– Tényleg hibát követett el? – kérdezte Marie-Jeanne.

– Túl hamar elfárad.

A bolyban most egy lyoni vezetett; sietség nélkül érkeztek Busard után két perccel.

A *kis hurok* torkolatánál Busard már csak öt-

2 Hajrá!

ven másodpercre volt a bresse-itől, és három perc előnyt szerzett a boly előtt.

Jó darabig követtük a bolyt; harminccal mentek Le Clusot felé; a két fiatalember szökése természetesen nem zavarta az esélyeseket, akik a tizenhárom hajtűkanyarra tartogatták erejüket. Hatan, Lenoir vezetésével, felzárkóztak a Le Clusot-i út felénél.

Gázt adtam; százzal mentünk; Cordélia a stopperórát nézte. Amikor elértük Busard-t, Cordélia gyorsan kiszámította, hogy a fiúnak négyperces, háromkilométeres előnye van a boly előtt. Odakiáltottam neki. Barátságosan visszaintett.

– Nem látszik fáradtnak – mondta Marie-Jeanne.

A bresse-inek már csak négyszáz méter előnye volt Busard előtt. Utolértem, s egy darabig mellette haladtam.

– Magányos versenyző, négyszáz méterre! – kiáltottam oda.

Úgy látszik, nem hallotta. Megismételtem:

– A boly három kilométerre van, de mögötted jön egy magányos versenyző.

Hátrafordult, s meglátta Busard-t. De ahelyett, hogy megvárta volna, ráhajolt a kormányra s erősített. Nyilvánvaló volt, hogy teljesen gyakorlatlan versenyző. Odakiabáltam neki.

– Kettesben könnyebb! Várd meg a magányost! Ne dögleszd ki magad, vadember! Majd erősítesz a hajrában, ha ugyan képes leszel rá!...

Hanem ő csak erősített, mintha én üldöztem

volna. Kövér arcú, üde rózsaszín bőre, haja szőke, s apró csigákban kunkorodik a homlokára.

Le Clusot elé értünk. A felhők már a város fölött lógtak. Néhány csepp esett is.

Megálltam, hogy bevárjuk a bolyt. A gyors autózásban végre elmaradt tőlünk a bögöly.

– Igyunk még egy pohárral – javasolta Cordélia.

– Már nem lehet. Mindjárt kezdődik a csata.

– Miért nem az elsők mellett autózunk? – kérdezte Marie-Jeanne.

A vihar, nagy mennydörgés közepette, kitört. Az eső egy csapásra szaporább lett. Feltűnt a versenyzők egy csoportja.

Az imént robbant szét a boly. A két legjobb lyoni, a grenoble-i és öt másik biciklista óránként negyvenöttel húzott el. Cordéliának alig volt ideje, hogy megjegyezze a számozásukat. Hat autó robogott mögöttünk, nagy vízsugarakat verve. Paul Morel odakiáltott nekünk valamit, de nem értettük.

Ötszáz méterrel hátrább húsz versenyző jött, de lassabban. Közöttük volt Lenoir; most, hogy utolérte a bolyt, ki kellett fújnia magát a tizenhárom hajtűkanyar előtt.

Utánuk eredtünk, gázt adtam, és elhagytam őket a Le Clusot-n keresztül vezető hosszú szakaszban, Busard-t a harmadik hajtűkanyarban értük utol.

Befogta a bresse-it. A két fiú most négy perc előnnyel futott a szétzilált boly előtt. Egy keréknyomban hajtottak, a bresse-i járt elöl. A hegy merőlegesen magaslott előttünk. Az út a mezők

közt emelkedett. Az esőfüggöny annyira megvastagodott, hogy nem láttuk a fölöttünk levő szerpentint. Busard és a bresse-i már csak tizenöttel mentek.

A negyedik kanyarban tovább lassítottak. A bresse-i ázott fürtjei a homlokára tapadtak. Fejét hátulról előre billegette, mintha bele-beleöklelt volna homlokával az esőfalba.

– Kisbika – mondta Cordélia.

A lábmunka egyenetlenné vált.

Busard odakiáltott valamit a bresse-inek, az meg intett, hogy nem.

– Busard – szóltam oda neki –, hagyd, hadd vezessen. Bolond ez.

Az olvasó, még ha sohasem ült is kerékpáron, megértheti, hogy együtt biciklizö versenyzők közül annak van nehezebb dolga, aki elöl halad. A vadkacsák röptét ugyanez az áramvonaltörvény szabályozza. A bresse-inek nemcsak a levegőt kellett szelnie kettő helyett, hanem az esőt is.

Busard megint mondott neki valamit, azután előrehajtott. A bresse-i lábmunkája megint szabályossá vált. Az út százados fenyőerdőbe ért, s a fák felfogták az esőt. A fiúk ismét tizenöttel mentek.

A hetedik kanyarban defektet kapott a bresse-i. Busard leszállt a gépről, hogy megvárja. A bresse-i a szárnyas csavarok mellé guggolt, hogy levegye a kereket, s csodálkozó pillantást vetett társára. Busard vállat vont.

Megálltunk. Csak az esőt lehetett hallani, amint egyhangúan veri az utat s a kocsit.

– Mire vár? – kérdezte Marie-Jeanne.

– Neki is érdeke.

– Gyerünk! – kiáltott Busard a bresse-ire.

Cordélia rápillantott a stopperre.

– Egy perc – mormogta.

Busard felénk fordult, s ránk mosolygott.

– Jól megy! – kiáltottam oda neki.

Ő Marie-Jeanne tekintetét kereste.

– Maga az első! – kiáltotta Marie-Jeanne.

– Remek formában vagyok! – kiáltott vissza a fiú.

A nagy fenyők közé becsapott a villám, s azonnal megdördült az ég is. Az eső még jobban szakadt. A bresse-i amúgy guggolva két kézre kapta a masinát, s békaugrással a kocsi mellé bújt.

Busard mozdulatlanul állta a szakadó esőt; a trikója csuromvizesen tapadt a hátára.

– Mint egy szálfa – mondta Cordélia.

– Legény a talpán – mondtam Marie-Jeannenak.

– Viharmadár – tette hozzá Cordélia.

A bresse-i most fújta fel a gumit. Busard-hoz fordult.

– Hadd nyerjek én a hágón!

Aki a hágó fehér vonalán most a második fordulóban elsőnek halad át, a verseny legnagyobb összegű díját kapja: ötezer frankot; ezt az összeget a Plastoform Művek ajánlotta fel, Morel és fia.

– Jár nekem – mondta a bresse-i. – Végig én vezettem.

Busard csak nézte az esőfüggönyön keresztül.

– Megérdemlem! – kiáltotta a bresse-i.

Busard elfintorodott és kiköpött.

– Két perc! – kiáltott Cordélia.

– Álomszuszék – szidta Busard. – Siess vagy itthagylak.

A versenyt vezető motorkerékpáros a zivatar kezdetén előrerobogott. A hágónál várt, egy autóba húzódva. Magunk voltunk, mi öten, a viharban, a nagy fenyők között.

A bresse-i esőáztatta nagy keze ügyetlenkedett. Két perc és negyven másodpercig tartott a szerelés.

Busard ráállt a pedálra, hogy induljon.

– Frissebb vagyok, mint a rajtnál! – kiáltotta nekünk.

Fürgén indult. A bresse-i utána, kerék kerék nyomában.

– Most már csak egy perc tíz másodperc az előnyük. – mondta Cordélia.

– Annál is kevesebb – mondtam. – Mert az esélyesek bizonyára erősítettek a kaptatón... Mindjárt kiderül...

Nem indultam el. Cordélia stoppolta az időt.

– Harminc másodperc.

– Csak a vihar miatt nem halljuk a kísérő kocsik búgását – mondtam. – Az első versenyzőknek itt kell már futniuk, közvetlenül alattunk, a hatodik kanyarban.

– Egy perc – mondotta ünnepélyesen Cordélia.

– Látja – mondta Marie-Jeanne –, még nincsenek itt. Felélénkült.

– Tényleg megvárjuk a többieket? – kérdezte.

– Egy perc harminc másodperc – jelentette ki Cordélia.

– Egyedül van a viharban – mondta Marie-Jeanne.

– Vele van az álomszuszék bresse-i – mondtam.

De azért elindultunk, s utolértük a két fiút.

Marie-Jeanne kihajolt az ablakon. Hajának három hullámát szétzilálta az eső.

A bresse-i vezetett. A legkisebb áttételre kapcsolt. A rövid lábú, a kormánynál szélesebb vállú, bikatarkójú fiú dühösen darált az alacsony nyeregben, orra a kormányt érte. Mintha helyben toporzékolna.

Busard a hátsó kerékhez ragadva könnyedén követte. A meredek kanyarokat kivéve, mindenütt közepes áttételt használt. Így lassabban mozogtak hosszú lábai ugyanannál a sebességnél, és ettől még kényelmesebbnek tűnt a futása a másiké mellett. Csontos arca. sasorra hajóoromként rajzolódott a bresse-i vastag hátára.

Mellettük haladtam, vigyáztam a kanyarokban. Cordélia le nem vette szemét a kocsi sebességmérőjéről.

– Óránként huszonkettő – mondotta.

– Dicsőség a balgáknak!

– Jól mennek? – kérdezte Cordélia.

– Nem látja az utat? Felment már ekkora meredeken biciklivel valaha is?

Igazi profik, nagymenők, bajnokok sem mehettek volna szebben.

– Busard annyira szeretne profi lenni!

– Egyelőre a bresse-i végzi a munka oroszlánrészét.

Két hajtűkanyar után az út kitért az erdőből. Egyszerre elállt az eső. A vihar gyorsan vonult tova, a Géline völgye beszippantotta. Előttünk a csúcsok kibújtak a felhőkből.

Enyhült az emelkedő. A három utolsó kanyar már nem volt olyan éles, mint az előbbiek; egy kis patak ágyát követik, mely forrásából kilépve a rét szélén keringőzik.

Jó vizes fűillat és meleg földszag érzett. Kövér cseppek szánkáztak le a sárga tárnicsok levelein.

Busard fölülről fogta meg a kormányt, kiegyenesedett, és hátravetette a fejét a szélben. Azután átkapcsolt a nagy áttételre, s könnyedén megelőzte a bresse-it. Száguldott. A másik is átkapcsolt a nagy áttételre, de nagyon kínlódott. Fokozatosan vissza kellett kapcsolnia, egészen az utolsó előtti áttételig; idegeskedett; a sebességváltó csikorgott. Busard alig egy perc alatt kétszáz métert rávert a parasztfiúra.

– Nem szép tőle – mondta Cordélia. A kicsi érte is dolgozott.

– Igaza van Busard-nak. Ez a másik jajgat a díjért. Gyűlölöm a haszonlesést.

– Lehet, hogy nagy szüksége van a díjra – mondta Cordélia.

– Szarzsák – feleltem dühösen.

– Jólesik, hogy igazat ad Busard-nak – mondta Marie-Jeanne.

– Nem értesz a sporthoz – mondtam Cordéliának.

Így beszéltek a fasiszták is – válaszolta.

Kezdtük beleélni magunkat a versenybe. Pompás dolog.

Busard-t követtem, aki még mindig felül fogta a kormányt, és egyenes derékkal taposott. A csúcs mögül előbúvó fény körülölelte a feje bújától a derekáig. Erőteljesen hajtott, de lélegzetvétele lassú maradt. Az út a hegytető rövid szálú füve közt vezetett. Fa most már csak alattunk volt. Feltűnt a hágó, alig másfél kilométer távolságban. Elképzeltem Busard lelkesedését, és irigyeltem a fiút.

Feltörő tapsviharban érte el a hágót; azután lehajtott fejjel vágott neki a bionnas-i lejtőnek, a szép saint-claude-i útnak. Nem messze a fehér vonaltól álltunk meg.

A bresse-i ötven másodperc múlva érkezett. Még mindig szaporán tekert.

– Váltsál sebességet! – kiáltotta neki Cordélia.

Megtette, rosszul sikerült, s leugrott a lánc. Mialatt visszatette, odakiáltott Cordéliának:

– Maga az oka! A másiknak szurkol...

Néhányan nevetni kezdtek a tömegben.

– Olyan hülye, amilyen nincs is – morogta Cordélia.

A nőnek jobban tetszenek a hosszúak – mondta valaki.

– Állj gólyalábra!

– Segítsenek a másiknak! – kiáltotta a bresse-i. Én érdemeltem volna a díjat.

Mindenfelől viccek hangzottak. Azok is nevettek, akik semmit sem hallottak.

A bresse-i gyilkos pillantást vetett a tömegre, és leszegte a fejét, mint aki öklelni akar.

– Odalesz az előnyöd! – kiáltott Cordélia.

A fiú felugrott kerékpárjára, s megindult a lejtőn.

Az első csoport három perc húsz másodperccel Busard után ért föl a hágóra; a fiú tehát a hetedik és az utolsó kanyar közt részben visszaszerezte a bresse-i defektje miatt elvesztett előnyt. A gyakorlottabb versenyzőket jobban fékezte a zivatar, mint a két fiút, aki nem volt annyira tudatában, hogy milyen nehéz áthatolni az esőfüggönyön, s nem érezte felmentve magát a kapaszkodón a teljes erőbedobás alól.

A csoport a következőkből állott: a két lyoni, zöld trikóban; Lenoir, égszínkék trikóban; és még hárman; összesen heten, a hét legjobb.

Egy bokorban hajtottak, sebesen, rá se pillantva a tömegre. A kísérő Ford megállt mellettünk.

– Busard-nak és a 8-asnak négy perc előnye van – kiáltottam.

– Nagymenő srácok! – mondta Ezüstláb.

– Hajrá Busard! – kiáltotta Juliette Doucet.

– Fenn az ernyő, nincsen kas – mondta Paul Morel.

– De van lábizom! – kiáltotta Cordélia.

Szikrázott a szeme a dühtől.

– Szerencse, hogy itt vagyunk, és megyünk a favoritja mögött – mondtam Paul Morelnek.

– Jó szórakozást – felelte.

– Az a szokás – kiáltotta Cordélia –, hogy az egyesületi kocsi a legjobb versenyző mögött halad.

– Hát Lenoir mögött haladok – mondta Paul Morel.

– Az a legjobb, aki vezet – mondta Cordélia.

– Hajrá Busard! – kiáltott Juliette.

– Nem pocsékolhatom az időmet pancserekre – mondta Paul Morel.

– Csak most kezdődik a verseny – mondta Ezüstláb.

Morel kapcsolt, s elindult a lejtőn Bionnas felé.

– Hajrá Busard! – kiáltotta messziről Juliette.

Fordjuk eltűnt a kanyarban.

– Gondoltam – mondta Marie-Jeanne.

– Mit gondolt?

– Hogy Bernard-nak semmi esélye a győzelemre.

– Négy perc előnye van – heveskedett Cordélia. – Mit akar még?

– Most már győzhet – mondtam.

Marie-Jeanne megrázta a fejét.

Húsz percen belül megérkezett a többi versenyző is a hágóra, kettesével-hármasával. Már nem szólhattak bele a versenybe, s csak becsületből folytatták. Sokan feladták a vihar alatt. Már csak harmincan futottak, pedig ötvenketten indultak.

A harmadik futam kezdetéig – iránya azonos az elsőével, a saint-claude-i út, Bionnas-tól a Croix-Rousse-hágóig – az időkülönbségek megmaradtak. Hanem a bresse-i utolérte Busard-t a *kis hurok*ban; úgy látszik, megértette az egyik fő játékszabályt, és hagyta vezetni a másikat, ha akart.

Busard erőfeszítés nélkül haladt. Kezdtem komolyan arra gondolni, hogy győzhet. A legnehezebb kétségkívül a bresse-i legyőzése lesz a finisben.

Busard formában volt. A sportemberek formája: új jelentés, amivel megtoldották a Littréféle nyelvszótár huszonöt meghatározását. Még a tizenegyedik közelíti meg a legjobban: „Egy érvelés formája: az a helyes vagy helytelen mód, amely szerint az érvelés részei elrendeződnek. Kellő formában: úgy, ahogyan szabály szerint fel kell épülnie az érvelésnek." A formában levő versenyző szabályszerű, a győzelem szempontjából. De a kifejezésnek még több jelentése is van. A forma ellenfele az anyagnak, abban az értelemben, hogy az atléta az anyagot tehernek érzi, amely fékezi teljesítményét; hogy az atléta formában legyen, az kell, hogy hája, nedvei, egyszóval mindaz, ami elnehezíti, ideggé s izommá alakuljon át, hogy forma legyen az anyagból. A tökéletes sportember tűzlángnak érzi magát, amely hamu nélkül ég el a teljesítmény hevében.

Erre gondoltam, miközben Busard-t és a bresse-it követtem, óránként negyvennel, a Croix-Rousse-hágó harmadik és utolsó ostroma közben. Cordélia és Marie-Jeanne némán, a második forduló élményeitől fáradtan ültek. Marie-Jeanne, kézitükrébe pillantva, hajhullámait igyekezett helyreállítani.

Az írónak is, ha kiforr s mondanivaloja van, a forma a fő problémája. Dolgozata aszerint lesz jó vagy rossz, hogy formában érzi-e magát, amikor íróasztalához telepszik.

A kiforrott író megoldotta vagy legyőzte belső ellentmondásait, problémái egybeesnek korának emberi problémáival; nincs már más egyéni gondja, mint a helyes életrend; így próbálja utolérni ártatlanságban a sportolót, aki csak a formájára gondol, és csak róla beszél, és a nagy versenyek közeledtével, a forma iránti szerelemből józansági s nőtlenségi fogadalmat tesz.

Talán ezért érzek én testvéri szeretetet a stadionok, a szorítók és az országutak ifjú hősei iránt. Amint Busard áthaladt a hágó fehér vonalán, megláttam arcán, fejtartásán ugyanazt a fölséges boldogságot, amit magam is érzek, amikor végére érek egy fejezetnek, és tetszik.

Arra is gondoltam, hogy a forma egyaránt fontos a szónoknak, a színésznek, a festőnek, tábornoknak, mindenkinek, akinek egy munka elvégzése mindig új és mindig bizonytalan kimenetelű alkotás. A marne-i csata egy adott pillanatában az volt a legfontosabb az egész francia hadseregnek, hogy Joffre aludjék, hogy formában legyen, amikor a döntő parancsot kiadja.

Ekkor figyeltem fel rá, hogy a bresse-i fáradni kezd. Arca kivörösödött. Lábmunkája ismét összezavarodott. Kétszer is elszakadt Busard hátsó kerekétől, s csak cikcakkozva érte utol. A hágó már csak két kilométerre volt.

Busard többször is hátrafordult. Alighanem tusakodott magával.

Bő izzadság lepte el a bresse-i arcát; alkarja reszketni kezdett.

Busard kérdő pillantást vetett rám.

– Kikészült! – kiáltottam.

Busard kicsit gyorsított.

A bresse-i kacskaringózni kezdett, aztán megtalálta az egyenest, megint ura volt a gépének. Hanem egyszerre falfehér lett.

– Kiment a szusz – mondtam.

– Csak nem teszi meg Busard, hogy otthagyja?! – kiáltott fel Cordélia.

– Meg kell tennie.

– Gyűlölöm a versenyeket – mondta Cordélia. – Soha többé nem autózom a mezőny után.

Busard elszakadt társától, s egy csapásra negyven-ötven méter előnyre tett szert.

– Gyűlöllek benneteket, ahányan vagytok – mondta Cordélia.

A bresse-i egymás után többször átvágott keresztben az úton. Kisebb áttételre váltott, s mintha valamennyire magához tért volna. Mintegy száz métert hajtott még, egyre lassúbb ütemben. Aztán leszállt. Megálltam mellette.

Cordélia odanyújtotta neki a hőpalackot, amelyet minden eshetőségre készen magunkkal hoztunk.

– Mi van benne? – kérdezte a fiú.

– Tea.

– Nincs inkább valami tömény?

Tömény is volt nálunk.

– Agyonvág – mondta Cordélia.

– Adj neki – biztattam. – Most már mindegy.

A bresse-i ivott egy kortyot. Arca újból kipirult. Mosolyogni próbált.

– Te vagy a legstramabb az összes közt – mondta neki Cordélia.

– Igen – mondta a fiú.

Kezét a kormányon tartva néhány lépést futott, hogy lendületet vegyen. Meglepően rövid a lába. Megállt, nem ugrott a nyeregbe. Három lépést szaladt még, most már lassabban, aztán újra megállt. A félrecsúszott fehér trikóban furcsán meztelennek tűnt. Nyitott szájjal többször egymás után megrázta a fejét. Mélyet lélegzett, s egy pillanatig tökéletesen mozdulatlanul állt. Aztán újra megrázta a fejét kétszer, felkapta a gépét, s nekivágta a töltésnek. Néhány tántorgó lépést tett még, s összerogyott az út szélén, a bicikli mellett.

Cordélia kiszállt, s odanyújtotta a tömlényet. A fiú mohón ivott, s hasra feküdt a töltésen. Cordélia várt egy kicsit, aztán a vállánál fogva megpróbálta felemelni. A fiú visszaesett.

– Mi baja lehet? – kérdezte Cordélia.

– Hagyd aludni.

– Hátha valami baja van?

– Ülj be! – kiáltottam rá. – Így sohasem érjük utol Busard-t. Most éppen hetven kilométeres sebességgel robog a lejtőn, Le Clusot felé.

Cordélia beült. Becsaptam az ajtót.

Közvetlenül a hágó előtt az út félkör alakban kikanyarodik a rétre. A félkörből belátni lent az egész kapaszkodót.

Cordélia kihajolt az ablakon.

– Megint elindult – mondta.

Lassítottam s hátrapillantottam. Valami fehér kalingyázott az úton, alattunk és másfél kilométerrel mögöttünk.

– Bírja? – kérdezte Cordélia.

– Mint az igásbarom.

Robogtam lefelé a lejtőn, de Busard vörös trikóját csak az egyenes végén, a tizenhárom hajtűkanyar után láttuk meg, Le Clusot bejáratánál. Röpült, a legnagyobb áttétellel.

Húsz nyugodt kilométer következnék most, Bionnas bejáratáig, majd a *kis hurok* tíz kilométerre; ha minden jól megy, háromnegyed óra, és ott van a célnál, a sportpályán. Mindhárman átéreztük fiatal barátunk immár közeli győzelmének izgalmát.

Le Clusot környékén már nagyon sok néző állt az út két oldalán. Tapsoltak Busard-nak, mert ő volt az első, aztán mindenki megnézte az újságban, hogy milyen név tartozik a startszámhoz.

A macskakő az első lakóháznál kezdődik. Busard jobbra húzódott, s az aszfaltcsíkon haladt, amely az egykori helyiérdekű vasút síneit fedi.

A tömegből előlépett egy gyerek, hogy jobban lássa a közeledő versenyzőt. Egy asszony utánaugrott, hogy visszarántsa. Busard óránként negyvenöttel robogott feléjük.

Félrecsapta a kormányt, hogy kikerülje őket. Az aszfaltcsík mellett a nedves kövön megcsúszott a kerék. A gép felborult. Busard átröpült a kormány felett, s előretartott kézzel elhasalt.

Néhány méternyire tőle álltam meg.

– Stoppold az időt – mondtam Cordéliának. – És eszedbe ne jusson kiszállni . . .

Marie-Jeanne-nal odafutottunk Busard-hoz. Már felállt.

Bal combja erősen vérzett. Az orra vére is eleredt.

Busard megtapogatta az ajkát, s nézte a vért a keze fején.

– Semmi – mondotta.

Cordéliára pillantottam.

– Negyven másodperc – mondta.

Letöröltem Busard combját egy zsebkendővel. Mély volt a seb. Ide kapcsok kellenek.

– Folytatom a versenyt – mondta Busard.

– Próbáld meg.

– Kórházba kell vinni – mondta Marie-Jeanne.

– Ráérünk, ha nem tud tovább biciklizni.

Ismét Cordéliára néztem.

– Két perc – mondta.

Busard nyeregbe ült. Két fiatalember meglódította. Útnak indult.

Keresztül kellett biciklizni egész Le Clusot-n. Kockakő, csupa kockakő. Busard kínlódott. A tömegből lépten-nyomon ugyanaz a szó hallatszott: „Vérzik... vérzik..." Százféle hangon szólt: „Vérzik... vérzik... vérzik..." úgy csendült menet közben a fülünkbe, mint valami harangjáték csöngői. Marie-Jeanne az ajkát harapdálta. Cordélia magában morogta: „*Forza,* Busard! *Forza,* Busard!"

Mire kiért a városból, újra egyenletesen negyvennel ment. Odakiáltottam neki:

– Megállok egy kicsit, hogy megmérhessük előnyödet, azután utánad megyünk.

– Legyen nyugodt – kiáltotta Cordélia –, nem hagyjuk cserben!

Megálltam. Cordélia mérte az időt.

A boly csak ötvenöt másodpercre volt. Ugyan-

az a hét ember, mint a hágó második megmászásakor. Hátszél volt, s ők legyező alakban robogtak, elfogva az út teljes szélességét, mint valami dagadó vitorla. Középen Lenoir, ez a hosszú, ijesztő fickó; a legnagyobb áttételen pedálozott, mintha valami óriás lépkedne. Azt gondoltam: „Jönnek, jönnek. Mindig a legerősebb győz, a legravaszabb, a legtapasztaltabb, a legokosabb, az, aki le tudja győzni saját természetét." Szólni nem szóltam semmit.

Elindultam, még mielőtt beértek volna bennünket. Busard orra újra vérezni kezdett.

– Ne mondd meg neki, hogy jönnek – kérlelt Cordélia.

– Ellenkezőleg. Egyetlen esélye maradt: a hidegvér.

– Ötvenöt másodpercre vannak! – kiáltottam oda Busard-nak.

– Zsebkendőt – mondta Busard.

Marie-Jeanne odaadta saját azsúrozású zsebkendőjét. Busard megtörölte a száját, aztán a fogai közé vette a kendőt. Gyorsított, s negyvenöttel ment. Combjáról lefolyt a vér a lábszárára, a cipőjére.

Tartotta a sebességét a nagy egyenesig, amely Bionnas-tól két kilométerre van. Ott gyöngülni kezdett. Negyvenre, harmincötre esett a sebessége.

– Szomjas vagyok! – kiáltotta.

– Add fel! – kiáltott vissza Marie-Jeanne.

Nemet intett.

A visszapillantó tükörben megláttam a még mindig szétnyitott legyező formájú bolyt, amint

eléri az egyenest, az út teljes szélességében; piros trikó, zöld trikó, égszínkék trikó, fekete-sárga trikók, kék-vörös trikók; a méltóságteljesen és feltartóztathatatlanul közeledő boly.

– Itt vannak! – kiáltottam fel.

Busard hátranézett, s meglátta a bolyt. A hőpalackot az árokba dobta, s hajtani kezdett... Mellette robogtam. Cordélia le nem vette szemét a sebességmutatóról, s fennhangon mondta a számokat:

– Harmincnyolc... negyven... negyvenkettő...

– Előnyt szerzel megint! – kiáltottam.

– Gyerünk, bele! – kiáltotta Marie-Jeanne.

Belepillantottam a tükörbe. A boly éppen akkor robbant föl. Hegye képződött. Két versenyző szökött meg, szinte összetapadva, egy zöld trikós meg egy piros trikós, a lyoni és Lenoir.

A többi elmaradt tőlük. Ez a kettő közeledett.

– Egy lyoni és Lenoir megszökött! – kiáltottam Busard-nak.

Újra erősített. A sebességmérő mutatója elhagyta a negyvenötös számot.

Amikor kiértünk Le Clusot-ból, és megpróbált visszaállni a korábbi sebességre, szakadt róla az izzadság; néhány perccel ezelőtt megint izzadt, amikor gyengülni kezdett. Most száraz volt.

Képtelen vagyok visszaemlékezni arckifejezésére. Arca valószínűleg már semmit sem fejezett ki. A jó verseny feszültségének tetőpontján a kerékpáros túl van azon az állapoton, amikor még formában vagy formán kívül érzi magát. Meg-

próbáltam elképzelni a háborús kalandok s a szenvedélyek emlékképei nyomán, mit érez Busard; Busard, akit üldöznek, aki rohan, mint a rohamra futó katona az ellenség össztüzében. Ilyenkor egyetlen pillanatba sűrűsödik minden. A szív, az ész, az izomzat eggyé forr; ezt a magas hőfokot csak ritkán érik el, egy-egy pillanatra az ember képességei.

Újra belenéztem a visszapillantó tükörbe. Az egyenesben valami fehérség bukkant föl, s gyorsan közeledett. A legyező ismét szétrobbant. A fehér trikó kivált belőle. A bresse-i volt, szélvészként érkezett. Ráragadt Lenoirra és a lyonira: piros trikó, zöld trikó, fehér trikó.

Az egyenes Bionnas közepén véget ért. Busard óránként negyvenhattal fordult, s beért a *kis hurok*ba. Tíz kilométer még a sportpálya célvonaláig.

A kockakövön Busard sebessége negyvenre csökkent. Az egész város ott állt a járdán. A „vérzik... vérzik... vérzik...” harang kongása megint kísérteni kezdett bennünket. Busard combja egyre jobban vérzett.

A Saint-Marie-des-Anges elővárosi rövid egyenesben újra megláttam a tükörből az üldözőket. Már csak háromszáz méterre voltak.

– Jönnek! – kiáltottam Busard-nak.

A sebességmérő negyvennégyre ugrott.

Az utolsó nehéz hely az óváros köves kaptatója. Tizenöt fokos emelkedő.

Alig harminc méterre a tetejétől Busard megtorpant. Elég gyorsan kapaszkodott. Még négyet taposott, azután megállt, lelépett. Felénk fordult.

– Nem bírom tovább! – mondta.

Ránéztem a tükörre. A piros, a zöld meg a fehér trikó feltűnt a lejtő alján.

– Itt vannak! – kiáltottam fel.

Busard szaladni kezdett, a biciklit tolta. Többször megtántorodott. Elejtette a gépet, felvette. Így futotta be az emelkedő hátralevő harminc méterét. Vércsíkot hagyott maga után.

A tetőn megint nyeregbe szállt. Pontosan mellette állottunk. A Le Clusot-i ügy óta Marie-Jeanne nem mozdult az ablakból.

Busard odafordult Marie-Jeanne-hoz.

– Magáért teszem! – kiáltotta.

Nekivágott az újvárosba vezető lejtőnek. A sportpálya már csak két kilométerre volt.

Az óváros on keskeny, kanyargós, nagyon meredek utcák vezetnek keresztül. Szem elől tévesztettem Busard-t. Elhagyott Lenoir is, a lyoni is, a bresse-i is. Csak a sétánynál értem utol őket, nyolcszáz méterrel a sportpálya előtt. Busardnak még volt százötven méter előnye. Az üldözőket Lenoir vezette.

A sportpályához vezető derékszögű kanyarban Busard felbukott. Fejét beverte a kövezetbe. Nyomban felugrott. Homloka felnyílt, s a vér a szemébe folyt.

Visszaült a nyeregbe. Két fiatalember odaugrott és megtolta.

Üldözői már csak néhány méterre voltak.

Busard ért elsőnek a pályára, húsz méter előnye volt.

A tömeg Lenoir nevét kiabálta, mivel általában ő szokta diadalra vinni a helyi színeket.

A finisben a bresse-i megelőzött mindenkit, s elsőnek haladt át a célvonalon. Lenoir és a lyoni kétkeréknyire követték. Busard negyedik lett, tíz méterrel utánuk.

Juliette Doucet, aki ott állt a célnál, átnyújtotta a bresse-inek a győztesnek járó csokrot.

A bresse-i tiszteletkört írt le, tapsoltak.

– Éljen a bresse-i! – kiabált Juliette Doucet.

Busard-t bevittem a kórházba; a sebeit összevarrták; nem voltak súlyosak.

Másnap Marie-Jeanne és Cordélia együtt mentek a kórházba, hogy meglátogassák Busard-t. Estére szabadult csak, még egy kötözés hátra volt. Cordélia hazakísérte Marie-Jeanne-t a Morel-telepre.

– Ugyan, kerüljön beljebb – mondta Marie-Jeanne.

Leültek a szoba közepén levő, kockás viaszosvászonnal letakart asztal két oldalára. Arról kezdtek beszélni, hogy mivel foglalkozik Marie-Jeanne és édesanyja.

A bionnas-i nők legtöbbjét a műanyagipar tartja el. Többségük munkásnő, néhányan a vállalkozók hitvesei vagy szeretői. Marie-Jeanne édesanyja a Plastoformnál dolgozik, s napi nyolc, néha tíz, sőt tizenkét órán át törhetetlen vizeskorsók két alkatrészét illeszti össze: az egyik fűzöld, a másik üvegzöld; a korsó földhöz vágható, gumilabda módjára felpattan; Marie-Jeanne megmutatta Cordéliának; aztán az összeillesztéshez használt ragasztókról beszélt.

– A benzol meg az aceton: mérgek... – mondta.

A munkásnők, akik édesanyjával egy műhelyben dolgoznak, heveny kiütéseket kaptak, utána ólomszínű maradt a bőrük. Amikor pedig újabb készítményt vezettek be, több nő foga kihullott.

– Köszönöm, én nem kérek belőle – mondta Marie-Jeanne.

Hangja időnként melegen csengett, ahogyan a verseny alatt is, amikor azt mondta: „Jólesik,

hogy igazat ad Busard-nak", vagy amikor azt mondta Cordéliának: „Ugyan, kerüljön beljebb", de egyik percről a másikra hideggé és részvétlenné fakult, mint ennél a „köszönöm, én nem kérek belőlé"-nél, amely élesen felreccsent az „én" szónál, mint a kettétört, száraz ág.

Fejébe vette, hogy fehérnemű-varrónő lesz, és az is marad, ebben a hagyomány nélküli városban, ahol a nők műselyem kombinéban és nylonbugyiban járnak. Volt munkája, mert néhány iparosfeleség, akinek a férje vállalkozó lett, és a fröccsöntő feltalálása óta hirtelen meggazdagodott, azt olvasta a *Francia Örömök* című folyóiratban, hogy a kézzel hímzett fehérnemű az előkelő. Marie-Jeanne azsúrjának híre volt. Erről mesélt, és részletesen kimutatta, mennyit keres.

A polgárság szentnek tartotta a pénzügyeket, s titokzatossággal övezi, akárcsak a menstruációt, amelyre ugyan állandóan gondol az ember, de sohasem beszél róla. Marie-Jeanne természetesen viselkedett; ez ma már csak a nép gyermekeinek adatik meg. Már ezen az első találkozáson a világ legtermészetesebb módján beszélt Cordéliának a keresetéről és a nemi életéről.

Az egyes fehérneműdarabokra fordított idő alapján kiszámolta, hogy körülbelül száz frankot keres óránként, alig kevesebbet, mint amennyit az üzemben kapna. Átlagban napi tíz órát dolgozott, levonandó a vasárnap s a hétfők is, ha előző este nagyon sokáig maradt a bálban. Hozzávetőlegesen huszonötezer frankot keresett havonta. Édesanyja ugyanennyit hozott haza. A két

nő egyedül élt, az apa meghalt; szétzúzta a fejét egy feldőlt celluloidprés.

– Nem nélkülözünk – mondta a lány.

Még félre is tettek valamennyit.

– Ugyan, kóstoljuk már meg azt a cseresznyét...

– Szívesen – mondta Cordélia.

Marie-Jeanne hímzett terítőt kanyarított az asztalra, a terítőre halványkék fémtálcát helyezett, a tálcára pedig gyűszűnél alig nagyobb likőröspoharakat.

Kiment a konyhába a pálinkába eltett cseresznyéért. A barakk három helyiségre volt osztva, az egyik Marie-Jeanne szobája, a másik az édesanyjáé, s a kettő közt van a konyha. A lakásba a konyhán át lép be az ember.

A cseresznyét kanállal osztotta. Háromnál több nem fért a pohárba.

Kisvártatva újra kezdte:

– Ugyan már, vegyen még egy kis cseresznyét...

– Miért nem megy hozzá Busard-hoz? – kérdezte Cordélia.

Marie-Jeanne elnevette magát.

– Odalenne a boldogságtól – mondta.

– Nem szereti?

– Talán.

– És ha elmaradna?

– Rossz volna.

– Barátja? – kérdezte Cordélia.

– Nem – mondotta Marie-Jeanne.

Cordéliára nézett. Szünetet tartott.

– Volt már nekem barátom – mondta. – A férfi önző – tette hozzá.

Cordélia nem szólt.

– A fiatalembereknek – mondta megint Marie-Jeanne – csak az a fontos, hogy legyen mivel hencegniük.

– És a kevésbé fiataloknak? – kérdezte Cordélia.

– Azok meg – mondta Marie-Jeanne – mindjárt fogdosódni akarnak. Letegezik az embert...

Felélénkült.

– Azt mondja nekik az ember: „Megengedtem én magának, hogy tegezzen?" Azt válaszolják: „Ne vágj fel... Mindenki ismer, nem vagy te olyan nebáncsvirág, mint amilyennek mutatod magad." Mi közük hozzá, hogy van-e barátom? És hogy nem két napig tartott – tette hozzá.

– Busard szereti magát – mondta Cordélia. – Látszik rajta.

– Tényleg? – kérdezte Marie-Jeanne.

S mindjárt hozzá is tette:

– Hát igen. Szeret.

Nem mesélt többet aznap. De Cordélia még jó néhányszor elment hozzá a rákövetkező hetekben. Azt hiszem, megbűvölte, ahogyan Marie-Jeanne a férfiakról beszélt, mintha a nyúl beszélne a vadászokról s vadászkutyákról; óvatossága olyan természetes volt, mint a szembogarat az erős fényben összehúzó reflex; jól tudta azt is, hogy csalhatja az üldözött vad a vadászt oda, ahová akarja; hanem úgy tartotta, hogy ezen a játékon mindig a nő (meg a nyúl) veszít rajta. Mindezt aforizmákban mondta el, és megfelleb-

bezhetetlennek tartotta. A rabszolga örökérvényűnek véli a szomorú bölcsességet, amire a gazdájával együtt töltött évszázadok tanították.

Cordélia kora délután érkezett, nagy likőrösbonbonokkal. Marie-Jeanne egészben bekapott egy nagy golyót, lassan szétnyomta, s a szemét lehunyva a nyelvével hosszan szájpadlásához szorította a bonbont, hogy a likőrös csokoládé minden zamatát kiélvezze. Aztán rámosolygott Cordéliára:

– Istenem, de nyalánk vagyok! – mondta.

Cordélia leült, s cigarettára gyújtott. A két nő mesélni kezdte egymásnak múltját, jelenét, jövőjét. Este Cordélia elmondta nekem barátnője vallomásait. Így aztán összeállíthattam, mi történt, amikor a bionnas-i Körverseny után Busard első ízben látogatta meg Marie-Jeanne-t.

Marie-Jeanne megengedte Busard-nak, hogy minden kedd és csütörtök estéjét nála töltse. A fiú elrejtette biciklijét a barakkok és a saint-claude-i út között levő hortenziabokrokba. Az ajtón lépett be, s éjféltájt – néha hajnali kettőkor-háromkor – az ablakon távozott: csak ki kellett lépnie rajta.

Csókolóztak, a fiú Marie-Jeanne mellét simogatta.

– Hát még? – kérdezte egyszer Cordélia.

– Magához szorít, hozzám simul.

– S te nem viszonzod soha a simogatásait?

– Még csak az kéne! – tiltakozott a lány.

Felnevetett, hogy látsszon, nem olyan buta. Aztán elpirult, mert eszébe jutottak bizonyos mozdulatok.

– Nahát, Cordélia! – mondta.

Cordélia nagyon dicsérte nekem barátnőjének finom tartózkodását.

– Gondolod, hogy nem hallgat el előtted semmit?

– Miért hazudna nekem? Nem vagyok férfi. Nem a magam érdekében beszélgetek vele szerelemről.

Egyszer Cordélia megkérdezte Marie-Jeannetól, miért nem járhat többször hozzá Busard.

– És mikor aludjak? – tiltakozott Marie-Jeanne.

Beleszúrta a tűt a batisztba, amit épp azsúrozott, s elkezdte számlálni az ujjain:

– Pénteken azért fekszem le korán, mert tudom, hogy szombaton moziba megyek, vasárnap bálba... hétfőn azért, mert előző nap volt vasárnap... szerdán azért, mert Busard sokáig itt volt előző este... láthatod, hogy nem jöhet többször...

– Csak magadra gondolsz – mondta Cordélia.

– Igaz – felelte Marie-Jeanne. – Én is...

– Akár a férfiak...

– Erre még sohasem gondoltam.

Érkezéskor Busard-nak joga volt megcsókolni Marie-Jeanne-t. A lány nyújtotta az ajkát, de nem csókolta vissza.

A Körversenyt követő kedden a fiú nem engedte el, másodszor is meg akarta csókolni. A lány úgy vélte, hogy a fiú a versenyen tanúsított bátorsága s a sebesülése örvén új jogokra tör. Elfordította a fejét. A fiú ajka a füle tövére s a tarkójára tapadt. Eltolta magától.

– Üljön le – mondta.

– Szívtelen – mondta a fiú.

A lány felnevetett.

Megkerülte az asztalt, s leült a magas támlájú székre, amelyen dolgozni szokott. A fiú utánalépett.

– Nem – mondta a lány.

Busard visszaoldalgott, s leült a lánnyal szemben. A lány felvette munkáját, s hímezni kezdett. Ez volt közös estjeik kezdetének Marie-Jeanne által megszabott rendje. Másfél esztendeje találkozgattak, de csökönyösen még mindig nem adta oda magát egészen, a fiú meg ugyanolyan csökönyösen és hevesen követelte; kialakult egy illemkódexük, amely aprólékosan szabályozta együttlétüket. A vágyakozó meg a védekező kapcsolata legtöbbször jogi jelleget ölt; egyes szíveket, egyes testeket csak végeérhetetlen peres eljárás után lehet birtokba venni. Minden újabb bizalmasság több fáradságába került Busard-nak, mint a szakmában megöregedett diplomatának egy nemzetközi szerződés módosítása.

– Hogy van a lábad? – kérdezte a lány.

Mikor egyedül voltak, minden szerelmet érintő kérdésben magázódtak, minden más tárgykörben tegeződtek Így írta elő hallgatólagos megegyezésük.

– Semmi baja – mondta Busard. – A doktor megröntgenezte. Vasárnap már versenyezhetek.

– Tönkreteszed magad.

– Ha szeretne, meglátná, mire lennék képes.

Új, fehér pikéblúzt viselt a lány, enyhén ke-

ményített kihajtóval. Rúzsának színe jól illett az üde archoz. Haja egyenletes hullámokba volt rendezve, mint az újonnan készült cseréptető. Busard-nak eszébe jutott egy kifejezés, amely az emberi homlokot egy ház homlokzatához hasonlítja. Marie-Jeanne szemei olyan kékek voltak, mint a frissen mázolt zsalugáterek.

– Milyen csinos – mondta.

A lány ránézett.

– Ezt majd később!

Később: ha majd befejezte a munkát, megengedi a fiúnak, hogy az ágyon melléje feküdjön. Ezt a késő esti engedményt udvarlásának tizenegyedik hónapjában csikarta ki a fiú.

A későbbiekre gondolt, s teste belesajdult a vágyakozásba.

– Most! – kérte.

– Nem – mondta a lány.

– Miért nem?

– Mert nem akarom.

– Gonosz nember – mondta gyöngéden a fiú.

A lány elmosolyodott.

– Később majd bocsánatot fog kérni.

– Igen.

– Beszéljünk csak még egy kicsit a versenyről – mondta a lány.

A fiú szünetet tartott, hogy magához térjen.

– Az Alcyon képviselője – kezdte – felfigyelt rám. Paul Morel mondta. Lehet, hogy szerződést ajánlanak fel . . .

Részletezte, hogy milyen lehetőségei nyílhatnak. Más is úgy kezdte, mint ő. A híres Bobet néhány évvel ezelőtt még a breton falusi búcsú-

kon versenyzett. Egy biztos: ebben az évben „nagy formában" van. Ha nincs az a szerencsétlen bukás, megnyeri a Körversenyt. A Körverseny nehezebb sok országosan számon tartott versenynél; csak a bionnas-iak nem fogják föl, hogy próbakő. Ha profi lesz, minden idejét edzésre szánhatja. Sokat fog még fejlődni, mérhetetlenül sokat. Nem olyan ember ő, aki „lakáj" marad az országút óriásainak szolgálatában. Majd az asztalra csap: ezek a feltételeim, ha tetszik, jó, ha nem, úgy is jó; szükség esetén pedig megszökik a bolyból, az egyesületi vezető ellenére is, mint most a Körversenyen. Tekintélyt kell szerezni; Robic megmutatta, hogy lehet, az 1948-as Tour de France-on. A jurai ember mindig a maga feje után megy. Így hívják majd: Bernard Busard, a nagy jurai, Busard, a Rettenthetetlen ... A versenyző jól keres, főként, ha főszerepet játszik. Autót vesz, nem Fordot, mint Paul Morel, hanem nyitható tetejű Cadillacet, sportkarosszériásat, hátsó ülés nélkül.

– Egyedül akarsz feszíteni a kormánykeréknél – mondta Marie-Jeanne.

– Mellettem ülsz majd.

– Akkorra maga már rég el is felejtett engem.

– Akarja, hogy most mindjárt összeházasodjunk?

– Ha a Cadillac izgatna, a bresse-ihez mennék feleségül.

– Vipera – mondta gyöngéden a fiú.

Visszatért jövendő dicsősége ecsetelésére. A lány csak ugratta.

A vasárnapi verseny, életének első nagy ver-

senye, meggyőzte Busard-t, hogy megverheti a legjobbakat is. Marie-Jeanne viszont főként a nyitott legyezőként szétterülő bolyra emlékezett, mintha a szél dagasztotta volna a Le Clusot-i úton, úgy üldözte a fiatal versenyzőt, s minden kerékfordulattal közelebb került hozzá, a piros trikó, a zöld trikó, a fehér trikó kérlelhetetlenül közeledik: a nagy Lenoir a pedálon táncol, felszegett fejjel, nyugodt s kegyetlen tekintettel, mintha előre meghatározná Busard második esésének a helyét, ami biztosítja az ő győzelmét. Mindig az erős ember győz; a lány éppoly mélységesen hitt ebben, mint az alapvető férfihálátlanságban. Ebben a megvilágításban a bolytól megszökő Busard és a bresse-i olyanok voltak, mint a kisgyerekek, akik üveggolyóval játszanak a felnőttek kuglipályáján, ahol minden dobás ki van számítva: én dobok, te célzol. Csak rosszul végződhetett. A bresse-i győzelme sem győzte meg, véletlennek tartotta; a következő versenyben nem térne magához ilyen kikészülés után. Hát erre gondolt, hímzőtűvel kezében, miközben Busard a profijövőt ecsetelgette.

Tizet ütött az óra. Felállt s behozta a pálinkában eltett cseresznyét. Így szokták. Tizenegykor félreteszi a munkát, s a fiú mellé heverhet az ágyon. Amíg a lány a cseresznyét osztotta, Busard azt mondta:

– Látod, igazam volt, hogy nem hallgattam Paul Morelre, különben nem vett volna észre az Alcyon megbízottja ...

A lány tenyere közé vette a fiú fejét, s felborzolta a haját.

– Nagy ügyetlenkém – mondta.

A fiú hátravetette fejét, s előtűnt titoktalan férfiszeme.

– Sajnállak – mondta a lány.

– Miért? – kérdezte a fiú.

A lány elengedte a fiú fejét, felcsípett egy cseresznyét, s bedugta Busard ajkai közé.

– Hallgass.

A fiú a lány felé tartotta száját a cseresznyével. A lány megint megfogta a férfifejet, s megpróbálta fogával elvenni a cseresznyét. Kicsiny, szép ívben rendezett metszőfogai voltak, s éles mind, akár a kaszálógépé sarjúvágáskor. Marie-Jeanne izgatott lett. A fiú ölébe ült, másik cseresznyét vett elő, és a saját fogai közé tette.

– Vedd el – mondta.

A fiú karjára döntötte a lányt, s fölébe hajolt. Nem tudta kivenni a cseresznyét a magba kapaszkodó fogak közül.

– Vedd el – suttogta a lány.

A fiú elvesztette a fejét.

– Gyere – mondta.

Egyik karját a lány válla alá, a másikat térdei alá fonta, s az ágyra akarta vinni. A lány egyetlen derékmozdulattal kiszabadította magát.

– Nem – mondta.

Átment az asztal másik oldalára.

– Menjen el!

– Bocsánatot kérek – mondta a fiú.

Az asztal két oldaláról néztek farkasszemet; Marie-Jeanne rátenyerelt a habosan dudorodó fehérneműre, amelyen mostanáig dolgozott. Nyakán lefutott a pirosság a blúz nyílásáig. Ma-

rie-Jeanne olyan volt, mint a láng, a sok fehérnemű közt, a fehér blúz patyolatjában.

– De szép – mondta Busard.

A lány érezte, hogy a mellét nézi.

– Menjen el, könyörgök!

A fiú nem válaszolt, nem mozdult.

– Nem látja, hogy elvesztem a fejemet?

Megkerülte az asztalt, s elhaladt a fiú előtt. Busard nem merte magához ölelni.

– Tudtam, hogy ez lesz belőle – mondta a lány durcásan.

Az ágyra vetette magát. A fiú melléfeküdt. Szájon csókolta, a lány visszacsókolta. Simogatta, Marie-Jeanne alásimult a tenyerének. A fiú megzavarodott ettől az oly rég várt nagy örömtől; beszélni kezdett.

– Szeretem, Marie-Jeanne.

Föléje hajolva ismételgette, hogy szereti, s arcát apró csókokkal borította.

Elmondta neki, hogy azokon az estéken, amikor nem szabad eljönnie, a hortenziák mögé rejtőzik, s lesi az ablakot, amíg ki nem alszik a fény. És megtörténik, hogy éjfélkor, hajnali kettőkor újra kerékpárra kap, csak hogy elbiciklizhessen a házuk előtt. És hogy amikor Marie-Jeanne a bresse-iről beszélt, kedve lett volna megölni a bresse-it, hiába tudta, hogy csak tréfa, Hogy amióta ismeri, nem közeledett más nőhöz, bár Marie-Jeanne mindig visszautasította. Az élet legnagyobb ajándéka az lenne, ha megengedné, hogy minden éjjel mellette aludjon, s minden héten hazavihesse neki a keresetét. Any-

nyira szereti, hogy kívánságára még a kerékpárversenyzői pályáról is lemondana.

– Hát mégis igaz – ismételte –, hogy az enyém akar lenni.

Busard nem nőcsábász. Nem tudta kihasználni a helyzetet, s mialatt beszélt, Marie-Jeanne magához tért. Gyöngéden eltolta magától.

– Maradjon nyugton.

Újra fölébe hajolt. A lány most határozottabban tolta el.

– Miért? – kérdezte a fiú.

– Nem akarom. Most már nem akarom.

A fiú leugrott az ágyról, elment a szoba végébe, s visszajött.

– Gonosz nő maga.

Fekete a szeme. Szemöldökét összehúzta. Nagyon nagynak látszott, ahogy föléje hajolt. A lány fürgén leugrott az ágyról, elsiklott a fiú mellett, aki azonnal sarkon fordult, úgy kísérte tekintetével Marie-Jeanne-t, aki odasétált a pipereasztal fölött lógó szögletes tükörhöz. Rendezni kezdte a haját.

A fiú utánament, megfogta a vállát, s megfordította. Megragadta a csuklóját.

– Gyere!

– Nem.

Rángatni kezdte a csuklóját, a fiú elengedte.

Odament az asztalhoz, leült arra a székre, amelyen egész este ült, szemközt a lánnyal, s arcát kezébe temette. A lány nézte, hogyan rázza a zokogás a csontos férfihátat. Ő is leült, szemközt a fiúval, a magas támlájú székbe.

– Bernard – mondotta –, nem szabad többé idejönnie.

Még tizenegy óra sem volt. Sok idejük maradt a boldog vagy boldogtalan szeretők és házaspárok között szokásos huzavonára: *megígérted, nem ígértem meg, jogom van hozzá, nincs jogod, követelem, ami megillet,* aztán jön a tekintélyérv, amely néha berekeszti a vitát, s amelyet az erősebb fél mond ki: vagy hogy az ő kifejezésüket használjuk, az, aki kevésbé szeret: *akarom, nem akarom.* Nem részletezem. Eleget mondtam, hogy az olvasó el tudja képzelni, szerelmük első másfél esztendejének hangulatát

Hanem most új motívum tűnt fel. Marie-Jeanne kis híján engedett, s ebből azt a tanulságot vonta le, hogy a fiúnak nem szabad többé idejönnie. Még ha feloldja is végül a tilalmat – ami valószínű –, ezentúl kénytelen lesz még többet magyarázkodni.

Miért állt olyan konokul ellen Busard-nak, hogy a legájtatosabb nőnek is becsületére vált volna azokban a századokban, amikor elhitték, hogy a testi érintkezésért az örök üdvösséggel kell fizetni? Ezt nem tudtam kihámozni a Cordélia által közvetített bizalmas közléseiből.

– Fél, hogy gyereket csinál neki – mondta Cordélia. – Nem kell lélekbúvárnak lenni, hogy ezt valaki megértse.

1954-ben? – csodálkoztam. – Amikor még a gimnazista lányok is tudják, hogy lehet védekezni.

– Marie-Jeanne nem gimnazista lány.

Cordélia megdühödött:

– Kitől tanulta volna meg, amit a te gimnazista lányaid állítólag jól tudnak? Hol szerzi be a hozzávalót? Ki adja rá a pénzt?

Marie-Jeanne három barátot vallott be Cordéliának. Időrendben az utolsó úgy gondolta, hogy férfiúi méltóságával összeegyeztethetetlen, hogy öreg férj módjára óvszert használjon; ez az egyedül ismeretes védekezési mód Bionnas-ban. Teherbe ejtette a lányt, azután bevonult katonának. Nénémasszony magzatelhajtásából baj lett. A kórházi orvos aztán érzéstelenítés nélkül végezte a küretet, hogy megbüntesse a lányt, „amiért vétett az egészsége ellen". Ennek már négy esztendeje, s azóta Marie-Jeanne nem bolondozik.

– A szabad szerelem is csak a kiváltságosoké! – kiáltott fel Cordélia.

– Miért nem megy hozzá Busard-hoz?

– Minek menne hozzá?

Busard a triciklijével valamivel kevesebbet keresett, mint Marie-Jeanne. A szüleinél lakott. Bionnas-ban nem találni lakást; a város lakossága együtt nőtt műanyaggyártó iparával, amely 1936-ban született, amikor a fröccsöntő gép, és nem egészen húsz év alatt a legelsők közé nőtt fel. Férfit a házba, ahol békésen éldegél a két nő, férji igényeket, a viszonylagos jólét hanyatlását minden újabb terhesség alkalmával: ezt hozta volna Marie-Jeanne-nak a házasság.

– Túl nagy ár ez egy fiúért az ágyba – vonta le Cordélia a következtetést.

– Nem szereti.

– Maga sem tudja, hogy szereti-e. Talán sze-

retné, ha boldog lenne vele. Annyifajta a szerelem, ahányfélék a körülmények. A szerelem nem égi. Marie-Jeanne-nak szerencsére nincsenek vallásos vagy metafizikai hajlamai.

– Miért jár vele mégis?

– Szórakoznia csak szabad.

– A fiú szenved.

– A férfiak mindig erről a szenvedésről panaszkodnak... Nem fáj olyan nagyon, mint a magzatelhajtás.

Marie-Jeanne is ezt próbálta elmondani Busard-nak más szavakkal, a vasárnapi bionnas-i Körversenyt követő kedd éjszaka.

Sokáig vitatkoztak.

– Kérj tőlem akármit – ismételgette Busard. – Mindenre képes volnék, hogy bebizonyítsam a szerelmemet.

– Jó – mondta végül Marie-Jeanne. – Találj rendes foglalkozást és lakást, akkor megesküszünk.

– Semmi az egész! – kiáltott fel Busard. – Már holnap megkérem Paul Morelt, vétessen fel a gyárba. Ami pedig a lakást illeti...

Marie-Jeanne félbeszakította:

– Nem. Nem megyek olyanhoz, aki a műanyagiparban dolgozik.

A műanyagiparban dolgozók két csoportra oszlanak. Az egyik csoport a műszerészeké, akik a présszerszámokat készítik; nagy ügyességet igénylő szakma, s Busard túl idős; nem lehet egyszerre tanulni és pénzt keresni. A másik csoport a fröccsöntő gépeken dolgozó munkásoké; ezek egyszerű betanított munkások, akik most,

1954-ben, százhatvan frank órabért kapnak, mert a gyárban erős a szakszervezet; de egész életükben betanított munkások maradtak.

– Amikor azt mondtam, hogy találj rendes foglalkozást – mondta Marie-Jeanne –, nem présmunkáról beszéltem.

Tudta, mint minden bionnas-i asszony, hogy akiből egyszer présmunkás lett, sohasem hagyja ott a prést. Ha tudja növelni az órabérét, egyre több órát dolgozik majd. Napi nyolc órával kezdi a gyárban. Aztán, hogy gáztűzhelyt vehessen vagy esetleg robogót, elmegy túlórázni a kisiparosokhoz, akik kéz alatt vett kimustrált présekkel dolgoznak. Egyre több időt tölt majd a gép mellett; csak azért eszik és alszik, hogy dolgozhasson; így megy ez mindhalálig.

Csakhogy Bionnas-ban nincs más iparág, csak a műanyaggyártás.

– El akarok menni Bionnas-ból – mondta Marie-Jeanne. – Ez a feltételem.

– Ha profi versenyző leszek, elmehetünk Bionnas-ból.

– Jó – mondta Marie-Jeanne. – Várunk a házassággal, amíg téged nem hívnak Louison Bobet-nak.

– Ördögbe a biciklivel! – kiáltott fel Busard. – Elmegyünk Bionnas-ból még az idén.

Mikor kiment, nem kért csókot. Megijedt, hogy Marie-Jeanne-t ilyen magabiztosnak látja. Egy odalehelt csók kétségbeejtő lett volna most, amikor majdnem szeretője lett a lány.

Busard-t egy hétig nem látták Bionnas-ban. Marie-Jeanne-hoz a rákövetkező kedden állított be, este kilenckor, vagyis az engedélyezett időpontban.

– Az történt – mondta, hogy elmentem Lyonba, s meglátogattam néhány volt katonatársamat. Elküldtek Chalon-sur-Saône-ba, a barátaikhoz, azok meg Mâconba küldtek. Egy *snack-bar bérletét* kínálják. Most fejezik be az építését, Chalon és Mâcon közt van, a párizs–lyon–marseille–riviérai út mellett. Óránként átlag háromszázötven autó megy el előtte.

Leírta, hogy milyen. Fehér betonkocka, mellette benzintöltő állomás, hat önműködő kúttal, egész éjszaka neonvilágítás. A helyiségben bárpult tizenöt bárszékkel s tíz asztalka, négy-négy terítékkel. Háromszobás lakás a bérlőnek. S egész éyben jönnek-mennek az emberek.

Ecsetelte az ilyen országúti falatozók előnyeit. Hogy a mai autósok nem szeretik vendéglőkben fecsérelni az idejüket. Hogy inkább csak bekapnak valamit, amikor tankolnak; és ha ki sem akarnak szállni, akkor szendvicset visz oda nekik az ember egy kis papírpohár borral. Hogy a *snack-baré* a jövő. És hogy tíz év múlva vehetnek maguknak egyet abból, amit a bérleten keresnek.

Biztosítéknak 700 000 frankot kívánnak. Apjától kap 150 000-et; a felét annak, amit kisiparosi jövedelméből – a műanyagsajtókból félkészen kikerülő szemüvegkereteket csiszolja – fél-

retett. A félretett pénz másik fele nővérének, Hélène-nek a hozománya; a lányt a Plastoform egyik szerelője veszi el.

Marie-Jeanne közölte, hogy édesanyjának s neki magának 225 000 frankja van a takarékpénztárban. 150 000+225 000=375 000.

– Bizony, ez nem elég – mondta a lány. – Kár, szívesen elnéztem volna azt a rengeteg jövő-menő embert.

– Szerezni kell még 325 000-et – mondta Busard. – Van is egy ötletem.

Felállt.

– Már mégy?

– Megyek. Haladéktalanul hozzá kell látnom a 325 000 frank előteremtéséhez.

Kezet nyújtott a lánynak.

– Hát akkor a csütörtöki viszontlátásra, Marie-Jeanne.

A bresse-i nem ment el Bionnas-ból.

Győzelme a Körversenyen körülbelül tizenkétezer frankot jövedelmezett; vasárnap estétől hétfő estig elköltötte a Kis Toulonban, Ezüstlábnál. Mindenkit meghívott pezsgőre meg persze törkölypálinkára, s kedd délig nem józanodott ki.

Húszéves volt; ez volt a sorozóéve, amit a fiatal bresse-iek mindenfajta emlékezetes haditettel ünnepelnek meg. Januárban tizennyolc napig járta a tanyákat, tizennyolc, vele egy évben, 1934-ben született falubeli fiúval, sortársaival, hogy összeszedje a szükséges pénzt a tizenkilencedik napon rendezendő lakomához. Annyi

nap a pénz összeszedésére, ahány a sor alá került fiú a községben: ez a szokás Bresse-ben.

A fiatalok berobbannak az udvarokra, annyi rajtuk a kokárda s a szalag, mint az új-guineai bennszülötteken a toll, a maszk s a tetoválás, mikor a Férfiasság Ünnepét ülik. Táncolnak, sarkukkal verik az ütemet, s a szólókat különös huhogással kísérik, a közösség csatakiáltásával, minden faluban másként; a tánc fokozatosan szilajodik, míg csak ki nem merülnek a táncosok: akkor enni-inni kap mindenki.

Az egész időszakban minden este másikuk házában mulatnak a sor alá kerülők; mérhetetlen sok törkölyt megisznak, mert az aztán akad: errefelé minden tanyasi gazda maga főzi a kisüstit. A tizennyolc napot megkoronázó lakoma valóságos orgia volt, az etnográfusok az ilyet nevezik rituálisnak, és két nap, két éjszaka tartott. Négy hektoliter Nova-bor fogyott el, olcsó és fanyar italfajta, de alkaloidákban gazdag, s a mozgató idegekben heves izgalmi állapotot idéz elő; elfogyott továbbá csaknem egy hektoliter törkölypálinka. Azokat a lányokat, akik ugyanabban az évben születtek – a sorkötelesek sortársnőit – meghívták az első, déltől este hatig tartó lakomára; a lányok aztán eltávoztak, mert így szokás, amikor már részegedni kezd a sok fiú. A bresse-i többet evett és ivott, mint bármely társa. Ő dőlt ki minden éjjel utolsónak. Ha összeakaszkodtak a szomszéd falvakbéli sortársakkal, ő volt a leghetykébb, a legnagyobb verekedő s a legerősebb. Jobban cifrázta a csatakiáltást, mint akárki. Ő volt a legalacsonyabb,

de ő ugrott a legmagasabbra. Az özvegyasszony, aki a sorkötelesek ifjúi erejét próbálja ki, őt kiáltotta ki győztesnek. Végül pedig ő gyűjtötte össze a legtöbb pénzt az utolsó napi lakomához.

Így töltötte a januárt a bresse-i, s azután új haditetteken törte a fejét. Decemberben behívják. Leszerelése után feleségül veszi a szomszéd lányát, aki három hektár földet kap hozományba; már megállapodtak. Szerez még három vagy négy hektár bérletet hozzá, s munkanapokkal fizeti meg apósának az ökörigát, amit szántásra meg hordásra kölcsönad majd. Takarékoskodni fog, hogy jószágot, felszerelést vehessen, s egy napon külön tanyát bérel. Aztán a tanya bérére kell félretennie, még később pedig, amikor már gyerek is lesz, nagyobb tanyára. A bugyellárist majd az asszony kezeli. Havonta egyszer lehet *kirúgni a hámból*, a saint-trivier-de-courtes-i vásár napján. Esténként azon töri a fejét, hogyan alkudjon a lócsiszárral, a baromfikereskedővel és a tejessel – és így lesz ez mindhalálig.

Februártól decemberig csak tíz hónapja maradt, hogy nagy dolgokat vigyen végbe. Úgy érezte, olyan erős, hogy térdre tudna kényszeríteni egy bikát, s olyan bátor, hogy bármikor megszöktetne egy lányt egy ellenséges falu báljából. Ha munkát, fogadást vagy verekedési lehetőséget ajánlottak fel neki, mindig azt felelte:

– Nem ijedek meg tőle.

A sorozóév tele van szabadnappal. Az egész falu tekintettel van erre a kivirulásra, amely egyszeri minden ifjú életében. A szomszédok

besegítenek az apának, akinek köteles a fia. A bresse-i végül is a sportbabérok mellett döntött, és februárban elkezdett edzeni. Egész nap a jeges utakon karikázott. Mindennap valamivel messzebb ment. Első nagy meredekét, a Faucille-hágót, olvadó hóban járta meg, s tizennyolcszor esett el. Kiszámította, mennyit hoznak nyáron a környékbeli versenyek, s úgy találta, hogy mindenki a vendége lehet a fogadóban. Kétszeres bajnok lesz: kerékpár- és vendégszeretet-bajnok.

A Körversenyt követő hetet Bionnas-ban töltötte, mert miután a díjat elköltötte, Ezüstláb meghitelezte neki az élelmet, a lakást s az italt. Ezüstláb, ez a vén romantikus lélek, szereti az elszánt fickókat. Következő vasárnap Saint-Claude-ban versenyzett a bresse-i, és egy éjszaka elköltötte a versenyen nyert jutalmat. Visszatért Bionnas-ba, hogy megvárja a pünkösdi bellegarde-i versenyt; Bellegarde a szomszéd város. Ezüstláb ismét hitelezett neki, de italra már nem.

Kedd este fél tíz tájban ott ült üres pohara mellett a fiú. Reménykedett, hogy valamelyik elkésett vendég rendel neki egy fél litert, visszaemlékezvén az elmúlt gavallériára.

Busard lépett be, s odament hozzá.

– Mit iszol? – kérdezte Busard.

– Ötezer frankommal tartozol – mondta a bresse-i.

– Mióta?

– Elloptad tőlem a hágón a díjat.

– Vigyázz a szádra!

– Add meg, kell a pénz.

Busard mintha habozott volna egy pillanatig.

Ezüstláb, aki hallotta őket, s figyelt, azt hitte, hogy sértéssel fog felelni a bresse-inek.

Elindult, hogy védelmébe vegye a berendezést.

De Busard leült, szemközt a bresse-ivel.

– Jó – mondta. – Majd beszélünk róla.

Ezüstláb arrébb ment.

– Akarsz keresni 325 000 frankot? – kérdezte Busard.

A bresse-i hunyorogva nézte. Kis szeme van, keskeny rés a rózsaszín arcban.

– Attól függ – válaszolta.

– 325 000-et mostantól november végéig, és még napi ötszázat a kvártélyra. Nálam fogsz lakni.

– Meglátjuk – ismételte a bresse-i. – Mért ajánlod ezt nekem?

– Mert szükségem van rád.

Elmondta a tervét. A fröccsöntő gép napi huszonnégy órát működik. Három munkás dolgozik felváltva rajta, napi háromszor nyolcórás műszakban. Két ember nem képes egész nap működtetni fejenként tizenkét órás műszakban, csak kivételes esetben: a fáradság, az álmosság ugyanis már a hatodik vagy hetedik órában jelentkezik; a legtöbb baleset a nyolcórás műszak utolsó két órájában következik be. Hanem ha az ember felváltva dolgozik és pihen négy-négy órát, akkor biztosan akármeddig kibírja. Hatszor négy az huszonnégy: napi háromszor négyórás műszakban két ember elláthatja a gépet.

Százhatvan frankos órabért számolva a napi tizenkét óra, akárhogy van is megosztva, ezerkilencszázhúsz frankot hoz.

Az éjszakai műszak nyolc órája ötven százalékkal többet fizet. Azaz még háromszázhúsz frankot fejenként. Egy napra tehát összesen kétezer-kétszáznegyven frank jut.

Levonjuk az ötszáz frankos kvártélyt. Marad tisztán ezerhétszáznegyven frank.

Napi ezerhétszáznegyven frankot számolva százhetvenhét nap kell, hogy megkeressen az ember 325 000 frankot...

– Ennyi pénzre van szükségem – mondta Busard –, és te is ennyit keresnél... Ha holnapután, május 16-án kezdjük, akkor november 18-án befejezzük.

– Mért nekem szóltál?

– Mert tudom, hogy erős gyerek vagy.

– Mért nem dolgozol magad négyóránként?

– Ha egyedül négyórázok, mindenképpen keresztezem a többi munkás munkaidejét. A főnök csak olyan csoportra bízza a gépét, amely teljesen kihasználja az idejét.

– Idén nem tehetem – mondta a bresse-i. – Most vagyok sorköteles.

– Gondold meg, 325 000 frank, az négy pár ökör ára.

– Nem – felelte a bresse-i. – Egy pár jó ökör ára 90 000 körül van.

Busard kért még egy kancsó bort. A bresse-i hallgatott. Gondolkozott.

– Négy óra így, négy óra úgy – mondta Busard. – Eleget alhatsz, s jut időd még a piálásra is. Hat hónap és négy nap nem a világ.

– Nem ijedek meg tőle – mondta a bresse-i. – De sorköteles vagyok.

Lehajtott fejjel töprengett, mutatóujjával kaparászott a márványon.

Busard újabb kancsó bort rendelt.

– Idén mikortájt hívják be a sorköteleseket? – kérdezte a bresse-i.

– A rádió azt mondta, december 12-én.

– Ráállok. Veszek egy pár ökröt meg három tehenet, apámnál lesz, míg az angyalbőrt hordom. A maradék pénzen lumpolok, amíg be nem hívnak.

Mélázott, aztán hozzátette:

– Nem kell már a kerékpár. Eladom. Kapok érte vagy húszezret. Na, fizetek neked.

– Most nincs időm inni – mondta Busard. – Találnom kell egy sajtót.

– Még nincs meg a géped? – kérdezte a bresse-i gyanakodva. – Azért találtad ki az egészet, hogy ne kelljen megadnod az ötezremet...

– Bízd rám a gépet, az az én dolgom...

Paul Morel 30 000 frankkal tartozott Busardnak.

Apránként kérte kölcsön tőle. Busard átment a gyárudvaron, csiszolásra szánt szemüvegkeretekkel megrakott triciklijén.

– Gyere már be egy pillanatra az irodámba – kérte Paul Morel.

Becsukta az irodaajtót.

– Nem tudnál kölcsönadni öt rongyot? Az öregem megint balhézott. Én viszont megígértem Juliette-nek, hogy ma este elviszem vacsorázni Bourg-ba. Szombaton megadom...

Busard nem ivott a kerékpársport miatt, a

szüleinél lakott, így mindig volt egy kis pénzmagja.

Szombaton Paul Morel visszaadott két- vagy háromezret, a különbséget meg úgy igyekezett eltüntetni, hogy nem létező túlórákat írt a fiú munkalapjára. Szemet hunyt, amikor Busard elrejtette triciklijét a fészerben, s elment, hogy egy kicsit eddzen a versenygépén.

Jules Morel, az apa, harminc évvel ezelőtt jött Auvergne tartományából Bionnas-ba mint vándorkőműves. A műhelyt, amely az üzeme első épülete lett, két társával együtt egy iparosnak építette, akitől később megvásárolta. 1936-ban minden félretett pénzét egy fröccsöntő présbe fektette, ez volt az első ilyen gép Bionnas-ban s valószínűleg egész Franciaországban. Az iparosok kinevették a balga kőművest: akkor még csak a kézi munkában hittek: „A műanyag más." De hogy jutott eszébe, hogy gépet hozzon Bionnas-ba? Rajna-vidéki nőt vett el, az 1920-as megszállás alatt ismerkedett meg vele; elsőnek a németek készítettek fröccsöntő prést; Jules Morel egy düsseldorfi gyárban látta, hogyan működik, apósánál töltött első szabadságideje alatt, 1935-ben; rögtön megértette, hogy olyan fegyvert fedezett fel, amellyel meghódíthatja Bionnas-t.

A prés egy óra alatt egy iparos több napi munkáját végzi el. Jules Morel egyedül kezelte a gépet egy fészerben, s hathavi jövedelméből vett egy másik gépet. Bátor ember volt, szívós és vakmerő, mint a kapitalizmus úttörői. Az új iparágak néha a XIX. század elejéhez méltó tőkéseket szülnek. Belesajdult a szíve, hogy gépei nem

dolgozhatnak éjszaka, s hogy mennyi haszon elvész; de hát a bionnas-iakat nem lehetett rávenni a *háromszor nyolcra;* az éjszakai munka akkoriban még természetellenesnek tűnt nekik. Morel hívott hat auvergne-i embert, s váltott műszakba állította őket a most már napi huszonnégy órát dolgozó présekmellé. Ettől fogva csak az üzleti ügyekkel foglalkozott.

Így született a Plastoform, amely 1940-ben százötven munkást foglalkoztatott, ötven présen; s ugyanannyi munkásnőt a szerelőműhelyekben.

1940-től Jules Morel már nem nagyobbította a Plastoformot, habár a háború fokozta a keresletet a műanyagpiacon. De hát sok versenytárs akadt most már Bionnas-ban s szerte Franciaországban. A fröccsöntő prést kezdték mindenütt bevezetni. A tönkrement kisiparosok elmentek csiszolónak, vagy beálltak présmunkásnak. A haszonkulcs kisebbedett. A műanyagipar éppolyan ipar lett, mint a többi. Hajdani elsősége nem volt előny Morelnek: ellenkezőleg, hiszen prései elavultak.

A hasznot ettől kezdve épületekbe és telkekbe fektette. Versenytársainak jövendő fellendülésére spekulált. A tőkés csoportoknak, amelyek a műanyagiparba fektették a pénzüket, helyre, tetőre volt szükségük, hogy felállíthassák új sajtóikat; mindegyik tízszer annyiba került, mint annak idején Morel gépei. Beerőszakolja ő magát az üzleti körforgásba, ha nem mint termelő, hát mint ingatlantulajdonos! Így is történt.

Ebből az időből való ingatlanszerzeménye az is, amit ma Morel-telepnek hívnak, s ahol Marie-

Jeanne Lemercier lakik; valaha téglagyár volt. Rossz helyen fekszik, a saint-claude-i út mentén, tóparton; a tó mocsárban végződik; csatornázás nincs. A gyárosok ezekre a hátrányokra hivatkoztak, hogy olcsóbban bérelhessék ki Moreltől. Ő viszont úgy találta: jobb, ha lakóteleppé alakítja át a régi épületeket. Középre kutat ásatott, s *török* reterátot csináltatott, amilyen a kaszárnyákban van. Az udvarokon barakkokat építtetett; minden talpalatnyi földet kihasznált. Körülbelül ötven család élt itt. Az egykori égetőkben levő kétszobás lakások bére havi nyolcszáz–ezer frank volt; a háromszobás barakklakásoké ennek kétszerese. A Morel-telep hozott úgy évi egymilliócskát. Jules Morel maga szedte be a lakbért; belőle tartotta az autóját, egy nyolchengeres amerikai kocsit, amelyet minden esztendőben cserélt. Nem tűrte a késedelmet: „Én mindig eleget tettem kötelezettségeimnek" – mondta, ami igaz is volt.

Télen a mocsár elnyelte a kövezetlen utat, a kút vize megromlott, a latrinák kiáradtak. Mégis voltak, akik úgy vélték, hogy szerencse, ha az embernek olcsó lakása van a Morel-telepen.

Paul Morel egyetlen fia vidéki technikumban tanult a bionnas-i elemi iskola után, ahová együtt járt Bernard Busard-ral, s onnan ismerte a többi vele egykorú munkást is. Megkövetelte, hogy továbbra is tegezzék. Igazgatói címe volt a Plastoformnál, s már társként szerepelt, de az apja változatlanul a kezében tartott mindent, még a részügyeket is.

Az ifjabb Morel mindig egyetértett a szak-

szervezet követeléseivel. Apja nem engedte, hogy engedjen.

– Ami igaz, az igaz – mondta a bizalmiaknak –, ha apám rám hallgatna, a Plastoform nem sokáig húzná . . .

Elmagyarázta nekik a piac helyzetét, s hogy lehetetlen nagyobb munkabért adni, mint a konkurrencia.

– Ha egyszer igazán kezembe kerül az üzletvezetés, biztosan tönkremegyünk.

S nevetve vállat vont.

Igaz volt, hogy csak a kerékpársport érdekli. Mivel azonban ő maga nem versenyzett, csak patronálta s pénzelte a Kört, nem kellett szüzességi fogadalmat tennie. Segítette a munkáslányokat, kifizette helyettük a házbért vagy a készen vett ruhát, olykor szórakozni vitte őket a lyoni vagy genfi mulatókba, és ha szívből szeretett, robogót vett a lánynak.

Az öreg Morelnek, ha nem mondta is, kedve szerint volt, hogy a fia bizalmas viszonyban van a munkásokkal, taktikának is jó, meg különben is megfelel az ízlésének, akárcsak a biciklipatronálás, mert az a fiatalember, aki sportol, nem jár politikai gyűlésekre; még a munkáslányok sem ártanak, attól még elveheti a lányát valamelyik igazi gyárosnak, akinek *new-look*[3] üzeme van. Mivel a csekkaláírás jogát magának tartotta fenn, az öreg megszabhatta a költekezés határait, és meg is szabta.

Busard, miután megállapodott a bresse-ivel,

3 Új típusú, modern (angolul).

elment a France-szállóba Paul Morelért; Morel és fia ott szokta vendégül látni az ügyfeleit. Paul kijött az étteremből az előcsarnokba.

– Pénzre van szükségem – mondta Busard.

– Rosszkor.

– Tartozol harmincezerrel.

– Folyton a fejemben jár, öregem. Mennyi kellene?

– 325 000 frank.

Paul Morel elnevette magát.

– Megkönnyebbülten hallom – mondta.

Újra nevetett.

– Tőkeügyeletekben apámhoz fordulj. De ha egy ezresre van szükséged . . .

– Nem – mondta Busard –, 325 000-re van szükségem.

Elkezdte mesélni a tervét.

– Majd elmondod holnap. Az öregem biztos mérgelődik, hogy hova tűntem . . .

– Ide figyelj . . .

Busard arcán ugyanaz a vad elszántság látszott, mint amikor megszökött a bolyból. Paul Morel nem akart botrányt. Apja rossz néven venné, hogy munkástól kért kölcsön – bár az is lehet, hogy nevetne rajta: „A fiam még nagyobb róka, mint én voltam"; de hát ez egyáltalán nem biztos. Azt semmiképpen sem tűrné, hogy fia az üzletfelek jelenlétében botrányba keveredjék. Paul meghallgatta a tervet. Így szólt:

– Részemről rendben. Hanem a góré majd avval jön, hogy balhét kavarsz a placcon.

Ez volt a stílusa; apját „górének" hívta,

mintha maga is alkalmazottja volna csak a cégnek; ez is volt a véleménye.

„Balhét kavar a placcon", ez az építőmunkások szavajárása; a papa-mama szavakkal egy időben tanulta.

– Intézd el apáddal – követelte Busard.

– De hát miért kell pont 325 000?

– Feltétlen szükségem van rá.

– Elkövettél valami marhaságot?

– Nem. De arra is kapható vagyok. Feltétlenül kell egy gép hat hónapra és négy napra.

– Tulajdonképpen haszna lesz belőle az üzemnek.

– Tudom . . .

– Volt már rá eset . . .

Bionnas-ban sokszor szóba került egy olasz, aki három hónapig napi húsz órát dolgozott a présen, hogy motorbiciklit vehessen. Négy órát aludt, azalatt a felesége helyettesítette a gépnél.

– Oda a kerékpáros szezonod – mondta Paul Morel.

Busard nem beszélt a falatozóról, mert azt hitte, hogy Paul Morel ellenzi majd a tervét, szeretné megtartani a Körben, most, hogy ő a legjobb versenyző Lenoir után – s nemsokára egyedül lesz az. Tévedett.

Morel meg volt győződve róla, hogy a körversenybeli ragyogó szökés a véletlen műve volt. „Busard kitűnő gyerek, de nincs fedezete" – ezt szokta mondani.

– Kikészültem a Körversenyen – mondta Busard. – Fáj még a lábam. Ebben az évben már nem megyek sokra.

Meggyőződése ellenére beszélt, előre ki akarta védeni, amivel Morel, szerinte, sarokba szoríthatja.

– Megpróbálom rábeszélni az öreget – mondta Morel.

– Ügyes légy – mondta Busard, összehúzva fekete, egymáshoz közel álló szemöldökét, amitől gyakran olyan az arca, mintha mindenre képes volna.

Paul Morel visszament az étterembe, s félrehívta az apját egy pillanatra.

– Nem lehet – mondta Jules Morel. – Ha minden munkás akkor jönne dolgozni, amikor eszébe jut . . .

Paul tovább erősködött. Bernard iskolatársa volt, rossz vért szül, ha megtagad tőle egy szívességet, ami semmibe se kerül. Az öreg Morel, akit amúgy is untatott a tárgyalás az üzletfelekkel (nem szeretett a fehér asztal mellett tárgyalni, őbelőle még szókimondóan vitatkozva *lett ember,* az íróasztal mellett, amely keményfából volt, kibírta az ökölcsapásokat), végighallgatta, mit mond a fia.

– Busard? – kérdezte végül. – Nem az a gyerek, aki a telepen lakó Marie-Jeanne-nal jár?

Kicsit töprengett.

– Csinálj, amit akarsz – mondta. – Feltéve, hogy a szakszervezet belemegy. Nem akarom, hogy nekem essenek, csak mert kivételezel az egyik versenyződdel. Ugye eltaláltam? Busard, az a hosszú sovány fiú, aki hajszál híján megnyerte a Körversenyt?

Paul Morel kiment, és közölte a választ.

– Köszönöm – mondta Busard. – A szakszervezetet elintézem.

Paul Morel megkönnyebbülten ment pezsgőzni az ügyfelekkel. Úgy tekintette, hogy kiegyenlítette a tartozását. Ez az este 30 000 frankot jövedelmezett neki.

Busard már másnap reggel szólt Paul Morelnek, hogy a szakszervezet beleegyezett. Nem mondott igazat, de nem is hazudott, mert nem kérdezte meg a bizalmiakat.

A délutáni vonattal aztán átutazott Mâconba, s aláírta a szerződést a falatozóra. Előlegnek kifizette a 375 000 frankot, amit Marie-Jeanne s ő maga gyűjtött össze, a maradékot, azaz a 325 000 frankot, november végén kell letennie.

Már csütörtökön munkába állt, a második műszak dolgozóival egy időben, reggel nyolc órakor. Május 16-a volt. November 18-án fejezi majd be, vasárnap este nyolc órakor. A művezető, aki előzőleg utasítást kapott, átadta neki a gépet: félautomata prés volt, a legújabb típusú, amit a Plastoformban használnak.

A prés vízszintes irányban működik. Körülbelül három méter hosszú.

Elöl, a géptest fölött van a tartály, amelyet naponta többször meg kell tölteni a készülő tárgy nagyságától függő gyakorisággal. A töltést segédmunkás végzi, talicskán hozza a megfelelő keveréket. A műanyag, nyers állapotban, kristálycukorhoz hasonlít, csakhogy mindenféle színe lehet. Az a tárgy, amelyet Busard préselt, muskátlivörös volt. A vörös kristályok kétóránként

szépen, selymesen suhogva ömlöttek a tartályba a talicskából.

A műanyag a tartályból magától hull a hengerbe, amely olyan alatta, mint a nyak a fej alatt. Ez a henger különleges acélból készült, s külső falát öntöttvas burok veszi körül, belseje pedig sohasem látható; benne folyósodik meg a műanyag, elektromos eljárás következtében.

Busard gépének hengere négy oszlopon áll, mint az oroszlán a négy lábán, s két méter hosszú.

A dugattyú becsúszik a hengerbe, s kilövelli belőle a folyékony anyagot, bele a formába, a porlasztó szűk résén át.

A forma a hengernek a tartállyal ellentétes oldalán van; a forma a présgép hasa. A feje hengeres: ez a tartály; hozzákapcsolódik egy hosszú, vízszintes nyakhoz: a hengerhez; aztán rövid has következik: a présforma; ilyen volt a gép, amelyet Busard-ra bíztak.

A has két részből áll: hím- és nőrészből.

A hímrész zárja el a henger kijáratát. A henger felőli oldalán sima, kivéve a fröccsölő rést. A has felőli végén bele van építve a préselendő tárgy tömör formája, amelynek belsején végighúzódik a kiömlőcsatorna. A hímrész tehát egyszerre tömör forma és kiömlővezeték.

A nőrész a forma homorú mását tartalmazza, szemközt a tömör résszel.

A has minden művelet alkalmával kinyílik s becsukódik.

Amikor csukva van, a hím- és nőrész szorosan összeilleszkedik. De marad köztük egy ki-

csiny üreg, épp akkora s pontosan olyan, mint a préselendő tárgy: ez a matrica.

Mihelyt a has bezáródik, a dugattyú azonnal megindul, több ezer kilós nyomás hajtja. Nagy erővel lövelli a folyékony műanyagot a hengerből a matricába, a fröccsölővezetéken át, amelyben az anyag menet közben porlasztódik.

A dugattyú jövés-menése, a hasnak szegzett hosszúkás henger s a matricába fecskendezett folyékony műanyag számtalan tréfa tárgya a műanyagipar dolgozói közt.

Mikor a dugattyú ismét hátrahúzódik, vége megjelenik a tartály alatt, mint a vörös gallér a nősténye előtt páváskodó pulyka nyakán. Csakhogy a dugattyú sima, olajos fémje sokkal szebb, mint a pulyka ragyás gallérja.

A has falában kígyózó csövekben jéghideg víz kering, hűti és keményíti a matricába fröcskölt folyékony anyagot.

Amint az anyag kihűlt, a has megnyílik, a nőrész elválik a hímrésztől, s a munkás kiemeli a kész tárgyat, amely úgy nyugszik a leeresztett üreges formában, mint tojás a fészekben. A has újra bezárul.

Az üreges és a tömör forma szikrázva csillogó krómacélból készült. Gyakran szarvasbőrrel kell fényesíteni a formákat, különben rájuk tapad a kihűlő műanyag. A prés hasa kényes és értékes, mint a versenyautó motorja.

Busard gyönyörködve szemlélte a nemes állatra emlékeztető, elnyúló, erős gépet, amelynek segítségével megveheti magának a szabadságot s a szerelmet.

A hasat, amelyben keze száznyolcvanhét napig fog foglalatoskodni, csupán a nyolcszögletű hálószemekből álló biztonsági rács választotta el tőle. A forma csak akkor nyitható ki, ha felemeli a rácsot, s csak akkor csukódik, ha a rácsot leeresztette. Azért van így, nehogy véletlenül ottfelejtse kezét a matricában, amikor a nőrész és a hímrész összeilleszkedik. A has alkalomadtán hatalmas állkapoccsá változhat, nincs ököl, melyet szét ne morzsolna.

A tárgy, melyet a Bernard Busard-ra bízott prés napi huszonnégy órán át gyárt, XIV. Lajos stílusú batár, négy sarkán tollbokrétával. Ilyesfajta játékszer sok áruház játékosztályán kapható. A négy lovat s a kocsirudat más présekkel készítik, s az egészet egy emelettel lejjebb, a női műhelyekben állítják össze. A formát kéz alatt vásárolták Amerikában. Ott nem muskátliszínben öntötték, hanem feketében, s a tárgy nem a batár nevet viselte, hanem úgy hívták, hogy első osztályú gyászkocsi téli modellje, s egy temetkezési vállalat reklámcéljait szolgálta.

A hűtőkígyókkal teli hasban harminc másodperc alatt szilárdul meg az anyag. A has nyitása, csukása s a folyékony anyag belövellése tíz másodpercet vesz igénybe. A prés negyven másodpercenként készít egy tárgyat.

Busard kiszámította, hogy száznyolcvanhét nap alatt 201 960 gyászbatárt állít elő, s a bresse-i is ugyanannyit.

Tudott már bánni a présekkel, hiszen több alkalommal helyettesített a műhelyben. A munka különben rendkívül egyszerű, hiszen a gép majd-

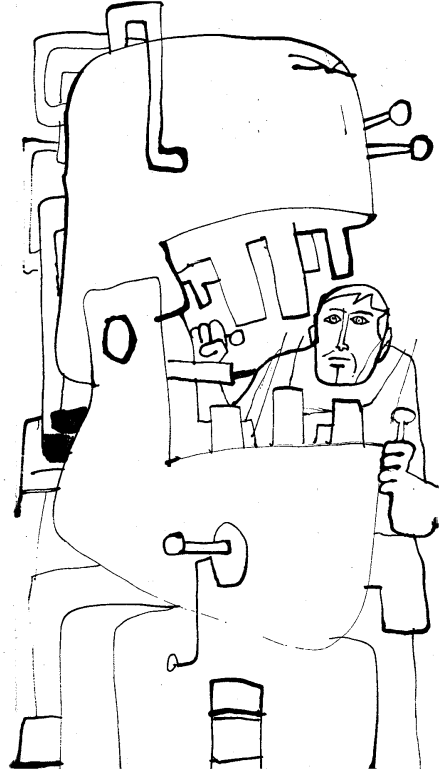

nem teljesen önműködő. Meghúzta a fogantyút, amely bekapcsolja az áramot. Ezt a mozdulatot egyszer kell csak elvégezni. Felemelte a védőrácsot. A has kinyílt. Belenyúlt, s kihúzta belőle az utolsó batárt, amelyet az előző műszakban dolgozó munkás készített.

A batár, amikor kiveszik a formából, olyan, mintha nyitva volna, s mintha szétterítették volna egy hosszanti tengely mentén, amely a tető közepén s a kocsis feje búbján halad át. Két batárt öntenek egyszerre egymás mellé: a kocsi jobb felét meg a kocsi bal felét. Így készül minden olyan tárgy, amelynek üreges a belseje. Ha csak a bal oldalának a mintája lenne az üreges formán, s csak a jobb oldaláé a tömörön – vagy fordítva –, akkor a kész batár tömör lenne. Tehát az egész batár – a jobb oldala is, a bal oldala is – szerepel mindkét formán.

Amit tehát Busard a prés hasából kiemelt, majdnem lapos, hozzávetőlegesen négyzetes tárgy volt; két egymásra helyezett egyforma batár, a felsőnek a kerekei álltak égnek, az alsón a kocsis lába meredt felfelé. A szerelőműhely munkásai majd egymáshoz ragasztják őket, így lesz a kettőből egy batár.

Busard leeresztette a védőrácsot.

A has becsukódott. A dugattyú megindult.

Busard fogójának egyetlen mozdulatával lecsípett a kezében tartott két ikerbatár között egy kitüremlést, pontosabban ömlenyt, amelyet répának neveznek. A műanyag köldökzsinór maradványa ez; amíg az anyag hűl, beledermed a hengert a matricával összekötő fröccsölővezetékbe.

Két hüvelykujját a tárgy közepére helyezte, két tenyerével megfeszítette s kettétörte a felezővonal mentén, kettéválasztva az ikerbatárt.

Aztán maga mögé dobta, egy ládába, amelyet a segédmunkás elvisz majd a szerelőműhelybe.

A három mozdulat – lecsípni, kettétörni, hátradobni – mindössze tíz másodpercet kíván. Csaknem húsz másodperce maradt Busard-nak, amíg meggyullad a piros jelzőlámpa, mutatva, hogy a belövellt anyag kihűlt. Ez pihenőideje.

A jelzőlámpa meggyulladt. Busard felhúzta a védőrácsot. A has kinyílt. Busard kivette a matricából az ikerbatárt, leeresztette a rácsot, lecsípett, kettétört, dobott, várt . . .

A Plastoform egyik legmodernebb műhelye volt ez; földig érő üvegablakok világították meg, begóniaágyásokra néztek. A falak zöld, fehér, kék, rózsaszínű műanyag lapokkal voltak borítva, amelyek mutatósabbak, mint a csempe; Paul Morel ötlete, aki most dobta piacra ezt az árut. Az üzletfeleket bevezeti az ember a műhelybe; azok így szólnak: „De szép csempe!"; az ember azt feleli: „A Plastoform találmánya, felrakásuk harmadannyi munkával jár, mint az igazi csempéé."

A villamossággal hajtott prések csaknem zajtalanul dolgoztak. A hengerek torkolata, a dugattyúk szára sima és fényes volt, mint a versenyparipák combja, s méltóságteljes lassúsággal mozgott. A kihűlési idő lassú tempót írt elő, s a munkások mozdulatait ünnepélyessé tette. Nem beszéltek, nem nevettek, nem is énekeltek. Mindegyikük messze néző tekintettel szőtte álmát,

folytatta töprengését vagy számításait, kiemelt, lecsípett, kettétört, dobott, negyven másodpercenként, ötvenenként vagy harmincanként, a gyártott tárgy szerint.

A játékszer, amelyet Busard gépe készített, hosszirányban húsz centiméter volt. Busard kiszámította, hogy a 201 960 játék, amelyet elkészít majd, egymás mögé állítva csaknem negyven kilométer hosszú sort képezne. A Plastoformtól a Morel-telepig mindössze ezerötszáz méter a távolság. Negyven kilométerben az ezerötszáz méter több mint huszonhatszor van meg. Ha feltesszük, hogy a batár-gyászkocsikat huszonhatosával állítjuk egy sorba, óriás muskátlipiros szőnyeget sző most, hogy Marie-Jeanne-ért mehessen.

A bresse-i délben megérkezett az első váltásra. Busard ott maradt, hogy megmagyarázza neki a munkát; egy csöppet sem volt fáradt, tettre készebb és vidámabb, mint reggel.

– Értem – mondta neki a bresse-i –, értem ...

Mindjárt neki akart fogni a munkának. Olyan egyszerű volt.

Busard elmondta, hogy mitéle bonyodalmak állhatnak elő. Megtörténhet, hogy a kihűlt műanyag beledermed a formába; van egy szerszám, amellyel ki lehet emelni, a formát meg ki kell tisztítani. Megtörténik, hogy a répa beletörik a fröccsölővezetékbe s eltömi; a folyékony anyag nem megy át rajta; kinyílik a has, s a matricában nincs semmi; a vezetékben maradt répadarabot csöcsnek hívják; a vezetéket a csöcskinyomónak nevezett bronzvesszővel kell szabaddá tenni.

Busard megmutatta, hol a csöcskinyomó – a tartály alatt –, s hogy kell leállítani a gépet a javítás idejére. Csak lecsap az ember egy kapcsolót, s megszakad az áram. Ha elfelejti, sincs baj, mert a has csak akkor zárulhat be, ha a védőrács le van eresztve.

Ez a rács zavarta a bresse-it, aki a legelső félórában többször elfelejtette felhúzni vagy leereszteni; a prés ilyenkor megállt; a hirtelen csendben vette észre az ember, hogy zajosabb a járása, mint eleinte gondolta.

Működését súrlódó, szisszenő, guruló, csúszó neszek sora kíséri, megtelik tőlük élettel, olyan, mint az igazi has, ha rátapasztja a fülét az ember. Minek ez a rács, mikor a munkás a has kinyílása és becsukódása közti tíz másodperc alatt háromszor is kiveheti a matricából a kiöntött tárgyat?

Busard azt válaszolta, hogy a munkás elalhat, s benne felejti kezét a gépben. Rengeteg kéz roncsolódott szét Bionnas-ban, mielőtt a Munkafelügyeleti Hatóság elrendelte a védőrácsok felszerelését. A bresse-i úgy vélte, hogy igencsak semmirekellő lehet, aki elalszik ilyen könnyű munka közben. Kezdte hinni, hogy kitűnő üzletet kötött. Busard-t bosszantotta a fiú rendíthetetlen önbizalma, s nem írta le a szundikáló állapotot, amelyet az azonos mozdulatok végtelen ismétlése idéz elő; épp azért olyan nehéz védekezni ellene, mert a munka nem követel sem erőfeszítést, sem figyelmet. Majd rájön a parasztocska is.

– Így van – mondta Busard.

De becsületből elmagyarázta még, hogy néha megbolondul a prés. Elég egy hibás érintkezés a

műveleteket vezénylő valamelyik áramkörben. A dugattyú megbokrosodik, s a has becsukódása előtt kilövelli a forró anyagot: megég a munkás keze. Vagy az éppen csak kinyílt has újra bezárul: összeroncsolja a kezet. A rács elvben megvéd minden veszélytől, mert amíg le nem bocsátják, az áram ki van iktatva az egész gépezetből. Ezért nem önműködő a rács is; csak a munkás kezének engedelmeskedik, aki tehát a gép ura marad. Mindemellett megtörténhet, hogy a rács áramkiiktató berendezése nem működik; akkor a prés nyitott ráccsal is tovább dolgozik; de oly kicsi a valószínűsége, hogy ez a hiba egybeessék a munkás elszundításával vagy a gép megbokrosodásával, hogy kár róla beszélni is.

A rács kezelése két művelet a hatból, amelyet a munkásnak minden munkadarab elkészítésekor el kell végeznie: kinyitni a rácsot, kivenni a tárgyat, becsukni a rácsot, lecsípni, kettétörni, hátradobni. A rács kezelése a munka egyharmad része, a fáradság harmada is. Régen kiszámította már. Sok munkás kiiktatja az áramkikapcsolót, amit a rács mozgása működtet; a dolog egyszerű: két csavart kicsavarni, két huzalvéget összesodorni. A művezető szemet huny, kivéve, amikor a munkavédelmi ellenőr érkezését jelzik; ilyenkor a munkás minden műveletnél használja a rácsot is, amelyet az áramkikapcsoló kiiktatása jelképessé tesz. A munkavédelmi ellenőr nem veszi észre, vagy úgy tesz, mintha nem venné észre. Ha baleset történik, megvizsgálják a gépet, fény derül a beavatkozásra, s a tulajdonosról elhárul a felelősség.

Busard nem világosította fel munkatársát az áramkiiktató működéséről. A bresse-i úgyis elég hamar rájön. A kötelező védőrácsok bevezetése óta is évente vagy harminc baleset történt Bionnas-ban, legtöbbje ujjroncsolás, kézroncsolás.

Amikor Busard elhatározta, hogy elmegy dolgozni a műhelybe, megfogadta, hogy nem vét a munkavédelmi szabályok ellen. Sohasem nyúl az áramkiiktatóhoz. Mint minden Bionnas-ban született fiatal, ő is tudta, mekkora a csábítás és a veszély. Inkább harmadával több munka, több fáradság. Nincs egész életére összekötve a préssel, mint többi társa a műhelyben. Hat hónap múlva falatozójában fogja kiszolgálni a 7-es úton gördülő nyúlánk kocsik utasait; Marie-Jeanne a kasszában ül, s számolja a bevételt; takarékoskodni fognak a Cadillacre; egy napon belőlük is *snack-bar*-látogató lesz . . .

– No, fiacskám, felfordulást akarsz?

Chatelard, a szakszervezet titkára állt a háta mögött.

– Gyere ki az udvarra. Beszédem van veled.

– Dolgozom – mondta Busard, s meg se fordult.

– Te is anarchistáskodsz, mint az apád?

Chatelard régi barátja Busard apjának. Együtt vettek részt a Népfront választási harcában 1936-ban, s a Tűzkeresztesek elleni harcban, ugyanannak az évnek a júniusában, amikor lövöldözésre is sor került. Később, 1945-ben, Busard apja hátat fordított mindennek, kiábrándította, hogy a munkásosztály nem használhatta ki a felszabadu-

lást, s nem vette át a hatalmat. A szakszervezetet is otthagyta; bedolgozó volt, azt mondta, hogy otthon ő a gazda. Visszasírta titkon azt az időt, amikor barátaival megalapította a *Társadalom Hajnala* elnevezésű fogyasztási szövetkezetet, amely fűszer-, gyümölcs-, vaskereskedés volt és söröző, s a mozgalom tagjainak gyülekezőhelye (de 1914-ben rájöttek, hogy a söröző gondnoka rendőrspicli). Akkoriban a *Társadalom Hajnala* kiadott egy szocialista lapot, amelybe írt a Svájcba menekült Lenin is. Az öreg harcosnak nem tetszettek a politikai küzdelem jelenlegi formái. De barátja maradt Chatelard-nak, akivel fél éjszakákat vitatkoztak át a *Társadalom Hajnala* kávéházban, amely még mindig megvolt. „Komcsi", „anarchistácska", a két férfi szüntelenül barátságosan sértegette egymást.

– Látja, hogy dolgozom – ismételte Busard, s meg sem fordult.

– Jó, jó – mondta Chatelard. – Este találkozunk. Apád jelenlétében lesz egy kis beszélgetésünk.

– Jövök vissza – mondta Busard a bresse-inek. – Hívass csak, ha valami baj van.

És kiment Chatelard mögött.

– Hát – mondta a bizalmi –, nemcsak hogy túlórázol, de még alapáron is fizetteted ki...

– Úgy boldogulok, ahogy tudok – mondta Busard.

A szakszervezet elvben ellenezte a túlórát, de kénytelen volt szemet hunyni, mert a legtöbb munkás nem élt meg heti negyven óra béréből. Mindenesetre a túlóradíj ügyében hajthatatlan

volt a szakszervezet, s a munkások csaknem kivétel nélkül egyetértettek vele. A túlóradíj ötven százalékkal több, mint az alapórabér; a Plastoformnál, amikor éjszakai a túlóra, a felemelt díj háromszázhatvan frank. Néhány ritka alkalomtól eltekintve, amikor a bionnas-i gyárosok egyszerre kaptak nagy megrendeléseket, s munkaerőhiány állt elő, a Plastoform-gyár nem dolgoztatta túlórában a présmunkásokat; ezek a munkások úgy egészítették ki a bérüket, hogy műszak után elmentek dolgozni kisiparoshoz. Busard-nak eszébe sem jutott, hogy szakszervezeti tarifán fizettesse ki a nyolc túlórát, amit a bresse-ivel naponta teljesítenek. „Megőrültél?" – kérdezte volna tőle Paul Morel. Engedményként kapta a pótműszakot; az ember nem fizetteti meg az engedményeket.

– Ketten – folytatta Chatelard – három ember munkáját végzitek. Nem tudod, hogy elveszed a falatot egy harmadik munkás szájától?

Busard nem válaszolt. Ott állt az öreg bizalmi előtt, nem nézett rá, összeszorította az ajkát.

– Apád nehéz fiú – mondta az öreg bizalmi. – De amíg a műhelyben volt, nem piszkoskodott.

– Nincs most munkanélküliség – mondta Busard. – Nem veszem el senki kenyerét.

– Nincs munkanélküliség Bionnas-ban, de van másutt. A munkások összetartanak.

– Én Bionnas-ban lakom – mondta Busard. – Egyelőre – tette hozzá.

– Rossz úton jársz – mondta Chatelard.

– Szükségem van 325 000 frankra.

– Nekem is. Mióta megszülettem.

– Eljegyeztem Marie-Jeanne-t a telepről.

– Csodálkozom, hogy eltűri ezt a disznóságot.

Chatelard gondoskodott Marie-Jeanne anyjáról s a kislányról, amikor az apát megölte a rázuhanó celluloidprés. Nyugdíjat harcolt ki az özvegynek. Gondoskodott róla, hogy karácsony napján ajándékot kapjon a kislány. Később az ő közbenjárására vették fel Marie-Jeanne-t a szakiskolába, ahol kitanulta a fehérneművarrást. Eljárt hozzájuk néha, esténként, s elbeszélgetett a mamával. Busard jól tudta mindezt, azért dobta be a beszélgetésbe Marie-Jeanne nevét.

– Mondd el, miről van szó – mondta Chatelard.

Busard elmondotta, hogy Marie-Jeanne el akar menni Bionnas-ból. Házasságuk feltételeül szabta a *snack-bár* kibérlését. Busard kénytelen volt kitalálni valamit, hogy megszerezze a hiányzó 325 000 frankot.

– *Snack-bar?* – kérdezte Chatelard.

– Kisvendéglő, ahol büféárut kapni, egy benzintöltő-állomás mellett... Ma ez a divat. A sofőrök szeretik a gyors kiszolgálást. Eleinte Marie-Jeanne fog főzni; csak lacipecsenye lesz meg *hot-dog*.

– *Hot-dog?*

– Virsli.

– Miért nem beszélsz érthetően?

– Én meg majd kiszolgálok.

– Kiszolgálni, ez tetszik neked.

– Később lesz személyzetünk. Marie-Jeanne kezeli a pénztárt. Én vezetem az üzletet.

– Minden vágyad, hogy kizsákmányolhass.

– Én – mondta Busard – nem politizálok.

– A te korodban arról álmodtam, hogy forradalmat csinálunk, felszabadítunk minden munkást. És nem is változtam meg. De a harc, hogy mindenkinek jusson „kenyér és rózsa", az téged nem érdekel, ugye?

– Nagyon nemes dolog – mondta Busard.

Egyik lábáról a másikra állt. Az öreg száját bámulta, hogy ne kelljen félrenéznie, de mégse találkozzon a tekintetük.

– Én – folytatta indulatosan – ma akarok élni!

– A te dolgod – mondta Chatelard. – Keresd meg a lakájszerephez szükséges pénzt. De szabályosan. Túlóra nélkül. Egy évre lesz szükséged, hat hónap helyett; nem árt meg neked.

– Kihasználja, hogy maga az erősebb.

– Bizony, fiacskám.

– Csakhogy – mondta Busard – Marie-Jeanne nem várhat a házassággal.

– Már miért ne?

– Csak. Nincs ezen mit magyarázni. Mindenki érti.

Lehajtotta a fejét megint.

– Nézz csak rám egy kicsit.

Busard felnézett.

– Nem tetszik a tekinteted – mondta Chatelard.

Busard összevonta a szemöldökét.

– Mit akar tőlem? Becsületes vagyok. Amikor megtudtam, hogy srácunk lesz, azt mondtam neki, feleségül veszem.

– Nem tetszik, ahogy beszélsz.

– Nem tehetek róla.

Az öreg megsodort egy cigarettát, s nézte a fiút, ahogy ott áll előtte, keresztbe tett karral, kifürkészhetetlen arccal.

– Megnősülhet az ember anélkül is, hogy ennyi galibát csinálna.

– Pénz mindenképpen kell, hogy berendezkedjünk.

Az öreg elfordult, hogy rágyújtson a tenyere közé vett öngyújtóval.

– Nem értem Marie-Jeanne-t – mondotta.

– Nem érzi jól magát Bionnas-ban – mondta Busard.

– Gondoltam – mondta lassan Chatelard. – Sohase akart gyárban dolgozni... Inkább egyedül ül egész nap, húzgálja a tűt az ablak mögött... Rátarti...

Szünetet tartott. Busard kitalálta, mire gondol.

– Nem tudja elfelejteni az apja balesetét – mondta.

– Hallgass – mondta Chatelard. – Nincs jogod beszélni róla.

– Mindig a nagy szavak – dohogott Busard. – Nem vagyunk gyűlésen.

Chatelard fürkészően nézett rá. Busard összefont karral állt, kihívóan.

– Nem tetszel nekem – mondta Chatelard.

Elfordult, s újra meggyújtotta az elaludt cigarettát.

– Talán nem értek a mostani fiatalokhoz. Pedig azt hiszem, van köztük is, aki jó anyagból való...

Megint ránézett Busard-ra.

– Elintézed a dolgot a többi bizalmival... Nem vagyok pártatlan, mert nagyon szeretem

Marie-Jeanne-t, s nem tetszik nekem, hogy olyan sráchoz megy, aki rosszul viselkedik... Megvitatod velük. Nem szólok bele.

Hátat fordított, s elindult azzal a súlyos és határozott járással, amelyről messziről felismeri mindenki a bionnas-i utcán.

„Győztem, győztem" – újjongott magában Busard.

Nem félt a Plastoform többi bizalmijától, akiknek nem olyan szigorúak az elveik, s alighanem szórakoztatja őket a két fiú vakmerő terve. Gúnyolódnak majd:

– Kibuksz a finis előtt, te balszerencsés bajnok...

De nem hiúsítják meg tervét.

Visszament egy kicsit a műhelybe. A bresse-i belejött az ütembe: felhúzni a rácsot, kivenni a batárt, lehúzni a rácsot, lecsípni a répát, kettéválasztani az ikerbatárt, bedobni a ládába, megvárni, míg meggyúl a piros jelzőlámpa, felhúzni, kivenni, lehúzni, lecsípni, kettétörni, eldobni, várni, felhúzni, kivenni...

– Könnyebb, mint a szántás – mondta. – Jó dolguk van a munkásoknak.

Örült ő is. A megvásárlandó ökrökre s tehenekre gondolt, a bevonulás előtti vég nélküli hejehujára.

A nagy falióra, amelyet a műhely végében helyeztek el, hogy mindenünnen látható legyen, tizenöt óra, tizenkét perc, harminc másodpercet mutatott. Jelzi a másodperceket is, mert a régebben használatos présgépeken nem volt jelzőlámpa; a munkás kénytelen volt számlálni a másodperceket

a kihűlési idő alatt, hogy jókor nyissa ki a formát.

A második műszak dolgozói (8–16 óra), akik reggel óta nem mozdultak el a prés mellől, egyre gyakrabban néztek az órára. A műszak utolsó órájában sokan próbálják úgy gyorsítani az idő múlását, hogy különböző módszerekkel figyelik az óramutató járását; például csak a másodpercmutatót nézik, s kellemes meglepetésként éri őket, ha egyszerre csak azt veszik észre, hogy a percmutató nem három rovátkát haladt tovább, ahogy várták, hanem négyet.

A művezető körbejárt, és leolvasta a számlálóórákon látható számokat; a prések maguk jegyzik fel az elvégzett műveletek számát, ami megegyezik az elkészült darabok számával. A munkásnak joga van 5 százalékkal kevesebbet teljesítenie, mint a gép legnagyobb teljesítménye. A műszaki hibák egy évre számítva, mert így méltányos az átlag, csak 2,3 százalékkal csökkentik a mennyiséget. Az 5 százalékos tűrés tehát az emberi gépezet hibáival is bőven számol. 5 százalék fölött feltételezhető, hogy a munkás szántszándékkal és sűrűn nem nyitja ki a védőrácsot, mihelyt kigyullad a vörös jelzőlámpa. Pénzbüntetés rovatik ki ilyenkor, amely arányos az elmulasztott műveletekkel s a vétség gyakoriságával. Ez a módszer, idősb Morel szerint, önműködően kiküszöböli a *lógókat;* nem kell alkudozni a szakszervezettel, hogy engedélyezze elbocsátásukat; elmennek maguktól, mihelyt észreveszik, hogy a büntetéspénz összege meghaladja a bérüket; a fizetésnapon *almás;* el is tűnnek.

– Eszem valamit – mondta Busard.

– Csak nyugodtan – mondta a bresse-i. – Cseppet se vagyok fáradt. Elég, ha hatkor jössz viszsza . . .

Busard a telep felé indult, gondolta, beköszön útközben Marie-Jeanne-hoz. Paul Morel kilépett a Jean Jaurès sugárút egyik kocsmájából.

– Na, meg vagy elégedve?

– De még mennyire! – kiáltotta oda Busard.

Paul Morel a tulajok osztályába tartozik, mert az ő családja birtokában vannak a gépek, s ennélfogva joga van rá, hogy irányítsa az üzemet (az apja ellenőrzése alatt). De „feltörése egészen friss: az apja 1936-ban még alkalmi kőműves volt; ő maga ugyanabban az iskolában végezte az alacsonyabb osztályokat, mint munkásai java része. – Ha valami váratlan esemény gondolkodásra készteti, örül, hogy tulaj fiának született, de nem örül, hogy az apja zsugori; de hát ilyen az élet, megvannak a jó és rossz oldalai. A gyermekei már talán nem csodálkoznak majd (ha ugyan fennmarad addig ez a társadalmi rendszer), hogy két osztályra tagozódnak az emberek, azokéra, akiké a gép, s azokéra, akik működtetik, sőt azt gondolják majd, hogy szerencséje a munkásoknak, hogy vannak tulajdonosok, mert ők adnak nekik munkát. Paul Morel még eléggé népi gondolkozású, hogy:

1. megértse, miért örül Busard, hogy megtalálta a módját, hogyan keresse meg a szükséges 325 000 frankot. A megélhetéshez nélkülözhetetlen összegnél több pénzt nagyon nehéz megkeresni a munkásnak, többnyire lehetetlen is. De:

2. csodálkozik is Busard felhőtlen örömén. A 325 000 frank sokba kerül neki: száznyolcvan-

hét nap *gépmunkába;* ha Morel eleget élt a prések között, hogy megismerje a rajtuk dolgozók *unalmát;* és elég fiatal, hogy száznyolcvanhét nap unalmat örökös nyomorúságnak tartson. Oda a fiú versenyévadja is. Oda a 30 000 frank is, amelynek a visszakéréséről hallgatólagosan lemondott, hogy több órát tölthessen a batárprésnél, mint amennyi szabályos a Plastoformban.

Busard is tudja, hogy a 325 000 frank sokba kerül neki. De szüksége van rá. Olyan lelkiállapotban van, mint a versenyző, aki egy résztáv díjáért hajt; akarja; minden erőtartalékát rápazarolja; nem törődik vele, hogy *kikészül*, pedig ez feltétlenül bekövetkezik. Vagy mint a vén szerelmes, akit tönkretett egy ringyó, s most életjáradékát adja el, hogy ajándékot vegyen, s még kapjon érte egy mosolyt, egy pillanatnyi kegyet, az utolsót. Minden szenvedély ugyanabba az őrületbe torkollik, ugyanabba az eszevesztett futásba: egy sehová sem vezető folyosón, ha úgy elhatalmasodik, hogy aki magában hordja – ahogyan a szerencsejátékosok mondják –, tüzet fog.

Paul Morel majd meghalt a kíváncsiságtól, hogy megtudja Busard titkát. Miért fizet ilyen nagy árat, hogy hat hónap múlva összeszedjen 325 000 frankot? Meghívta egy pohárkára.

– Egy konyakot – rendelt Morel.

– Egy málnaszörpöt – mondta Busard.

De észbe kapott rögtön. Nem versenyez már, nem kell megtartóztatnia magát.

– Én is konyakot kérek – mondta.

Vállalkozásának ezt az oldalát még nem mérlegelte. Nem tagja már a hősök csapatának, amely

önként lemond az élet kis örömeiről. Ez hasított legjobban szívébe. Semmit sem kell feláldoznia most már a *formája* érdekében. Beállt a sorba, olyan lett, mint az öreg munkások, akik semmiben sem reménykednek, s isznak a gyárból kijövet, hogy az alkohol meleg bódulatával cseréljék fel a gépies munka komor bódulatát; sohasem ébrednek fel; a *forma* meg nem más, mint a legéberebb ébrenlét. Könnyek szöktek a szemébe.

Morel rögtön megértette, miért. Busard gyors helyesbítése, hogy konyakot rendel, benne is ugyanazt a gondolatsort indította el. Kis híján neki is elfutotta szemét a könny. Nem olyan romlott ő. Keresgélt a pénztárcájában. Csak ötezer frank volt nála.

– Nesze – mondta –, így már csak 25 000-rel tartozom... havi ötezres részletben visszaadom... Becsszóra... Így aztán pár nappal kevesebbet kell a gép mellett töltened.

– Köszönöm – mondta hidegen Busard.

– Szóval – mondta Paul Morel – meg tudnád mondani, miért kell neked feltétlenül 325 000 frank?

– Én ma akarok élni! – mondta vadul Busard.

Busard felváltotta a bresse-it, aztán hazament vacsorázni. Csütörtöki nap volt, így hát kilenc órakor szokás szerint bekopogtatott Marie-Jeannehoz. Ajtó-ablak zárva. Sötét van, senki sem felel.

Vár egy félórát, kerékpárjára támaszkodva, a saint-claude-i út mentén. Akkor hazajött Lemercier asszony a szomszédoktól. Nem tudta, hol a lánya. Reggel óta nem látta.

– Nem akarja bent megvárni?

A fiú inkább sétálgatni akart. Az anya szemügyre vette.

– Hát beállt a préshez?

– Muszáj . . .

Feszélyezte az asszony pillantása. Most vette észre, hogy élénk a tekintete, látszik, hogy gondolkodik. Mindeddig ügyet sem vetett rá: Marie-Jeanne anyja volt, és egy elformátlanodott asszony, elvont képlet. Most először gondolt rá, hogy Marie-Jeanne elmondja titkait az édesanyjának, hogy tanácskoznak, hogy a nők életében más is van, mint a férfiak szerelme.

– Aztán – mondta az asszony – gondolja, hogy boldogabbak lesznek ott az országút mellett?

– Itt nem lehet élni – mondta a fiú.

A barakkokra mutatott, a régi téglagyárra, a mocsárra.

– Nem elég ám csak elmenni – mondta az anyja.

– Marie-Jeanne akarja.

– Sose tudta ő, hogy mit akar.

Nem hitte volna, hogy ilyesmit mondhatnak Marie-Jeanne-ra. Hevesen tiltakozott.

– Ha Marie-Jeanne valamit a fejébe vesz...

– Főképp azt tudja, hogy mit nem akar – mondta az anya. S kicsit gúnyosan elmosolyodott.

– Nem jön be hozzánk?

– Nem – mondta Busard. – Köszönöm. Igazán. Majd visszajövök később.

Felpattant a kerékpárra, s hazakarikázott. Marie-Jeanne nemrég járt ott, levelet hagyott neki:

Kedves Bernard, most beszéltem Chatelard-ral. Mit meséltél be neki? Nem szép tőled. Te akartad nagyon, de én soha, emlékezz vissza. Tudom, mit mondanál, mert Chatelard elmagyarázott mindent. De ezt nem lehet megbocsátani. Ha ebben hazudik valaki, mindenben hazudik, és nekem is hazudnál.

Kérlek, ne gyere többé hozzánk. Tudom, hogy fájdalmat okozok neked, de inkább most, mint később.

Valaki mással fogod bérelni a falatozót, vagy nem is bérled ki, legalább nem lesz gondod.

Sokat gondolkoztam rajta, nem szeretlek. Jobb, ha világosan megmondom. Már azelőtt is gondolkoztam rajta, mielőtt Chatelard-ral beszéltem, és ugyanerre jutottam, csak nem mertem bevallani neked. Szeretetet érzek irántad, de szerelmet nem, ez az igazság.

Különben nem is mondtam soha, hogy szeretlek. Pedig sokszor kérted, hogy mondjam. A

házasság miatt meg annyit erősködtél, és annyi mindent megtettél érte, hogy végül belementem. De most már vége. Jobb így mindkettőnknek.

Tudom, hogy haragudni fogsz rám. De inkább haragudj, mint hogy később boldogtalan legyél.

Mindig szeretettel fogok rád gondolni. De most az a legokosabb, ha nem találkozunk.

Marie-Jeanne

Busard zsebre dugta a levelet.

– Máris romlik a családi élet? – kérdezte Hélène, a húga.

– Mondott valamit Marie-Jeanne?

– Á, az ember sose tudja, miben töri a fejét. Te viszont úgy nézel ki, mint aki elvesztette a gyorsasági szakaszt.

Szokása volt, hogy amikor bátyját ugratja, kerékpáros kifejezésekkel dobálózik.

– Marie-Jeanne fáradt – mondta Busard. – Ennyi az egész. Fordulok egyet, mielőtt visszamegyek melózni. Ne felejtsd el, hagyj valami ennivalót hajnali négyre, mire visszajövök...

Újra biciklire ült, s felkarikázott hozzám, a hegyoldalba. Kétszer találkoztam vele a Körverseny óta. Hétfőn a kórházban, ott kezdtünk barátkozni. És tegnap este Ezüstlábnál, ahol hosszasan ecsetelte tervét meg a sok leküzdött akadályt.

Tíz óra után érkezett, izzadtan. Szó nélkül átnyújtotta a levelet. Elolvastam, s odaadtam Cordéliának.

– Semmi az egész – mondtam Busard-nak. –

Tégy úgy, mintha mi sem történt volna. És holnap már az ellenkezőjét mondja.

– Nem ismeri!

– Sohase vedd készpénznek, amit olyan nő mond, akivel dolgod van.

– Ne hallgasson rá – mondta Cordélia. – Először is beképzelt alak. Aztán nem is gondolja komolyan, amit mond.

– Ha igazán ragaszkodsz ehhez a lányhoz – mondtam Busard-nak –, tedd, amit mondtam. Ne válaszolj a levelére. Ne menj el hozzá. És egy hét se telik bele, ő jön majd érted.

– Ne higgyen neki – mondta Cordélia. – Mindjárt előáll a receptjével, amitől a földön csúsznak a nők. De nincs neki. Ő maga se hisz benne. Beképzelt alak, ennyi az egész.

Egy ideig elvitatkoztunk. Busard némán nézett bennünket.

– Nemsokára indulnom kell az üzembe – mondta. – Ha ugyan érdemes még keresnem 325 000 frankot...

– Ez a fiú azt várja – mondta Cordélia –, hogy segítsük valami úton-módon összebékülni Marie-Jeanne-nal.

S megkérdezte, mit mesélt Chatelard-nak, ami annyira felbőszítette a lányt.

Busard elmesélte a beszélgetést.

– Gyerekség – mondta Cordélia.

Engem bosszantott, hogy a fiú átejtette az öreg bizalmit, akinek tiszta észjárását és egyeneslelkűségét sokszor megcsodáltam.

– Nem vagy férfi – mondtam a fiúnak. – Egy kis ringyó az orrodnál fogva vezet.

Cordélia indulatosan közbeszólt. Megvitattuk a dolgot.

– Megígértem a bresse-inek – mondta Busard –, hogy éjfélkor felváltom.

– Ide figyelj – mondta Cordélia. – Visszamégy a gyárba, mintha mi sem történt volna...

– Ezt mondtam én is...

– ... mert szavadat adtad a haverodnak, s vár téged. Most, hogy már belekezdtél az ügybe, nem hátrálhatsz meg egy méregből írt levél miatt. Holnap elmegyek Marie-Jeanne-hoz is és Chatelard-hoz is. Mindent elintézek. Ne nyugtalankodj...

– Maga valóban azt hiszi, hogy nem szeret? – kérdezte Busard.

– Azt hiszem, megsértődött.

– De az igaz – erősködött Busard –, az igaz, hogy sohasem mondta nekem, hogy szeret.

– Szemérmes – mondta Cordélia.

– Igen – mondta Busard.

Amikor elment:

– Ellentmondasz önmagadnak – mondtam Cordéliának. – Nem is olyan régen fejtetted ki, hogy Marie-Jeanne nem „szerelmes természet"...

– Először is nem mondtam. Aztán a valóságban máshogy tevődik fel a kérdés...

– Képtelenség az egész. Marie-Jeanne sótlan; hogy lehet szeretni egy nőt, aki úgy szorítja össze az ajkait, mint ő? Busard ügyetlen, ha tizennyolc hónapig járt utána, s nem kapta meg. Amíg meg akarta nyerni a Tour de France-ot, tetszett nekem. Most, hogy piszkoskodik a boltosságért, utálatos lett.

– Az ő szemükkel nézd a dolgot.

– Ha Busard helyében volnék, mennyivel inkább választanám a húsos Juliette-et, mint ezt a kispolgár Marie-Jeanne-t! . . .

– Tudjuk, tudjuk, tudjuk.

Másnap reggel Cordélia elment a barátnőjéhez, ahogy megígérte Busard-nak. Törte a fejét, mit mondjon, úgy belefeledkezett, hogy kopogtatás nélkül belépett.

Marie-Jeanne a szoba sarkában állt, magas támlájú széke mögött, keze a támlán nyugodott, arca lángolt.

Egy férfi ült az asztalnál. Háttal az ajtónak, úgyhogy Cordélia először csak a koponyáját látta; felül kopasz, oldalt rövid, szőke fürtök, s a bolyhos szövetű felöltőből vastag, zsírpárnás tarkó emelkedett ki.

Hirtelen becsukta az előtte fekvő füzetet, s a felöltő külső zsebébe csúsztatta. Alig fért bele. Vaskos füzet volt, tele rojtos szélű papírlapokkal, fedele vöröses bőr, csupa ránc és szakadás, a sarka kifeslett. A férfi fölkelt. Térdnadrágot viselt s vadászbakancsot. Építési vállalkozó, gondolta Cordélia.

A férfi elhaladt előtte, köszönés nélkül, válla közé húzott fejjel, lesütött tekintettel. Tarkója, ruházata, bakancsa alapján Cordélia sokkal több magabiztosságot várt volna tőle. Akik építkezéssel foglalkoznak, szilárdan állnak a lábukon. A férfi morgott valamit – Cordélia nem értette, hogy mit –, s eltávozott.

Ahogy elment az ablak alatt, furcsa kézmozdulatot tett.

– Nem búcsúzom! – kiáltotta be.

Marie-Jeanne odaugrott, s becsukta az ablakot. A férfi súlyos léptekkel elindult. Ahogy távolodott, lépései egyre határozottabbak lettek.

– Hát ez meg mi? – kérdezte Cordélia. – Ki volt ez?

– Egy undok pasas – mondta Marie-Jeanne.

Szeme csillogott.

– Jól beolvastam neki. De azért visszajön...

Különös túlfűtöttséggel beszélt. Megismételte:

– Mindig visszajönnek...

Nem először beszélt Cordéliának olyan férfiakról, akik a nyakára járnak:

– Házasemberek – mondta egyszer –, öregek...

Nevet sohasem említett. Többnyire általánosságban beszélt; azt mondta: „ők", „azok"... magáról pedig, az „azok"-hoz való viszonylatban, csak így: „az ember", „maga", mintha ő nem is Marie-Jeanne volna, hanem általában a nő.

– Az ember azt mondja nekik: „Ki nem állhatom." Ők nem sértődnek meg, előveszik pénztárcájukat, megkérdik: „Mennyit akarsz?" Az ember elzavarja őket, erre ráugranak, mocskos, szőrös pofájukat az ember orrának dörgölik. Oda kell csapni, hogy elkotródjanak...

Cordéliával már többször töprengtünk rajta, nem csupán képzeletbeli veszélyekről beszél-e Marie-Jeanne. Még azt is mondtam:

– Ne foglalkozz vele. Még a munkásnőkkel is

megesik, hogy idegbajosok. Azt hiszed, hogy fölfedeztél egy tiszta lelket, pedig az ilyesmi csak 2050-ben lesz valóság. Különben is egészségtelen az otthon végzett munka. Ha Marie-Jeanne gyárba járna, mint a többi bionnas-i lány, a társnők gúnyolódása már rég szétverte volna a kísértetudvarlók seregét. Lefeküdt volna Busard-ral; az jót tesz, vértisztító, gondűző . . .

De most, ezen a májusi reggelen Cordélia meglátta barátnőjénél az egyik üldözőt.

– Ki volt ez? – kérdezte makacsul.

– Házutlajdonosom, Jules Morel, a Plastoform gazdája.

– Mit csináltál vele? Egész *knock down*nak[4] látszott.

– Rettenetesen beolvastam neki!

– Mit írkált a füzetébe?

– Összeadta, mennyi házbérrel tartozom.

– Miért nem fizeted ki a házbért? Azt mondtad, hogy te meg édesanyád nem vagytok pénzzavarban.

– Morel nem akarja, hogy kifizessem.

– Igazán semmi közöd hozzá?

– Eddig ahányszor közeledni akart hozzám, odacsaptam neki.

– Ki kell fizetned a házbért – mondta Cordélia.

– Nem tehetem, nem fogadja el a pénzt.

– Küldd el neki postán.

– És nyugtát hogy kapok?

– Tudod jól, hogy a pénzesutalvány szelvénye

4 **Letörtnek** (angolul).

nyugtának számít – mondta felháborodva Cordélia.

– Nem elég, hogy a nyakamra jár? – mondta Marie-Jeanne, s felemelte hangját: – Azt akarod, hogy még pénzt is adjak neki?

Cordélia elmondta nekem mindezt.

Hozzátette:

– Egyáltalán nem tetszett nekem Marie-Jeanne. Valami egészen új kifejezést láttam az arcán...

– Pontosabban – kértem.

– Mint az anya, aki áttüzesedett arccal veri gyermekét.

– Jules Morel olyan volt, mint a megvert gyerek?

– Nem – mondta Cordélia. – A hasonlat rossz. Miután átlépte a küszöböt, amikor elhaladt az ablak alatt, s bekiáltott: „Nem búcsúzom", akkor mérges, gonosz embernek láttam...

Elgondolkozott.

– Megvan – mondta. – Rajtad is láttam egyszer azt az arckifejezést, amit most Marie-Jeanneon. Grange aux Vents-ban mentünk a mezőn, az erdő alatt, kígyó ütötte fel a fejét előtted, sziszegve. Emlékszel?

– Emlékszem. Hátraugrottam és felkiáltottam.

– Rácsaptál a kígyóra a vasvégű botoddal. Eltörted a nem tudom mijét, a gerincét talán, nem tudom, van-e a kígyónak gerince? Szóval nem menekülhetett el, s nem támadhatott. Nagyokat ugrott, de mindig ugyanoda esett vissza; úgy mondják: végvonaglás. De te tovább verted a bottal. Aztán körözni kezdtél körülötte, de

nem mentél közel, s kövekkel dobáltad, amíg csak szét nem vágtad egy csomó darabra. Akkor eltapostad a fejét a sarkaddal... Izzadtál, azt hitte volna az ember, hogy félsz a még mindig vonagló, külön-külön vergődő kígyódarabkáktól... Egy csöppet se tetszettél nekem akkor.

– Marie-Jeanne védekezik – mondtam.

– Túl nagy élvezettel teszi.

– Most értettem meg! – kiáltottam fel. – Marie-Jeanne úgy kínozza üldözőit, mint a *boy* a gyarmatosítót.

Cordélia élénken tiltakozott.

– Egyelőre tudtommal a gyarmatosító szokta verni a *boy*t.

– Épp ezért, amikor a *boy*nak alkalma nyílik, hogy visszaüssön, elveszti minden önuralmát. Túl sok megaláztatást kell visszafizetnie. Táncol a haldokló körül, mint én táncoltam a kígyó körül.

– Téged soha nem alázott meg kígyó.

– Egészen biztos, hogy megalázott egy, ha el is felejtettem, hogy mikor. Vagy egyszerűen csak azért voltam megalázva, mert féltem tőle. Főleg ha a hulla olyan pici és nevetséges dolog, mint az a kígyó. Vagy ha rájön az ember, hogy ellenfele korántsem olyan erős, mint hitte, és hosszú időn át rászedték a fenyegető melldöngetéssel.

– Marie-Jeanne üldözői hús-vér emberek!

– Nála van minden ütőkártya, mert amazok kérnek. Megfordulna a helyzet, mihelyt a vágyuk visszhangra találna benne. Alapjában ők az erősebbek, mert férfiak. Ezért zavar téged Marie-Jeanne magatartása udvarlóival; a gazda és a rabszolga viszonya mindig gyanús. Csak

mindenféle engedmény árán élhetnek egymás mellett, s végül jól érzik magukat az engedmények között. El kéne olvasnod, mit írt erről Hegel... Megtörténik, hogy a *boy* megszereti a verést. A háziállatokra is áll ez; ismertem egy rettenetes kapcsolatot, egy férfiét s a kutyájáét; a kutyát a korbács éppolyan izgalomba hozta, mint a nőstény szaga. Az is megtörténik, hogy a gazda szereti, ha a *boy* megalázza. De az a leggyakoribb, hogy kölcsönösen és egyszerre szeretik és gyűlölik egymást; tehát közös életük minden mozzanata kétértelművé válik. A szégyennek sokkal több álarca van, mint a tragédia szobrának. Hús-álarcai.

– Marie-Jeanne nem rabszolgája üldözőinek.

– Jelenleg még, a mi országainkban, minden nő néger.

– Van becsületes asszony is.

– A *jó négerek.*

– Én a *jó négerek* lázadása mellett vagyok – mondta Cordélia.

– Jó színdarabtéma – mondtam –: a gyarmatosító, aki a lázadás kitörésének pillanatában észreveszi, hogy nincsenek többé *jó négerek.*

– Remélem, hogy ők lesznek a legvadabbak.

– Hogy jó legyen a darab – mondtam –, a gyarmatosítónak rá kell jönnie, miért szükségképpen a *jó négerek* a legvadabbak...

– Ismerünk egy gyarmati fehér lányt – folytattam. – Középiskoláját Vietnam egyik kisvárosában járta ki, ott élt az anyja s a mostohaanyja. A gimnáziumban nagyon jóban lett egy N'Guyen nevű vietnami fiatalemberrel, tudta róla, hogy a

Vietminh-nel van kapcsolata. Tökéletesen egyetértett a fiúval, hogy a gyarmati népeknek küzdeniük kell a szabadságukért. Ha együtt voltak, sokszor olvastak költőket, Baudelaire-t, Rimbaud-t, Desnost, Prévert-t. Egy éjjel a felkelés elérte a kisvárost. Reggelre a lány ott találta mostohaapját a karosszékbe kötözve, a házban a feje tetején minden. Gyűlölte a mostohaapját, s nem vette tragikusan a dolgot. Géppisztolysorozatokat hallott az utca felől; bátor lány, nem ijedt meg. A felkelők behatoltak hozzájuk, N'Guyen vezette őket. A lány a fiú felé indult:

– Mekkora ramazurit csaptok...

A fiú ránézett. A lány teniszruhában volt, hóna alatt teniszütő, a haja lobogott.

Kihívóan ránevetett.

– Menj a szobádba! – mondta kemény hangon a fiú.

– Szép kis udvariasság...

Közvetlen közelben lövés csattant.

– Micsoda felhajtás!...

A fiú szemen köpte.

A gyarmatosító lánya hazatért Franciaországba. Dolgozik, fizetést kap. Sokat töprengett. Szünet nélkül azon a köpésen töri a fejét, ami a gazda és a rabszolga dialektikájának kitanulásában az első lecke volt számára. „Megértettem – mondja –, hogy minden fehér, különbség nélkül, bűnös a vietnamiakkal szemben..."

– Minden férfi – mondtam Cordéliának – bűnös minden nővel szemben.

– Ne bosszants – mondta. – Hogyan békítjük össze Marie-Jeanne-t és Busard-t?

– Hát az imént nem értél el semmit a lánynál?

– Az után, amit az öreg Morelről mesélt, nem éreztem magam *formában* (ahogyan biciklista barátaid mondanák), hogy a fiúról beszéljek neki.

– Biztos vagy benne, hogy Marie-Jeanne mindig is ilyen szigorú volt az öreg Morellel?

– Teljesen biztos! – tört ki Cordélia. – Nem nézted meg a szobáját? Szúette ágyban alszik, amit még a nagyanyjától örökölt. Nincs jégszekrény, elektromos gép, mosógép. Filléres rádió. Nincs egyetlen *értéktárgya* sem, ahogyan a kispolgárok mondják. Maga varr, papírminta után, amit a szomszédasszony vág ki neki, aki szabni tanult.

– Igen, ez megfellebbezhetetlen.

Cordéliával úgy szoktuk megítélni a szakszervezeti emberek, üzletemberek, politikusok és fiatalasszonyok becsületességét, hogy kérlelhetetlenül, akár egy adófelügyelő, összehasonlítjuk életmódjukat bevallott jövedelmükkel.

Busard pénteken reggel nyolckor kezdte negyedik műszakját, a bresse-i délben.

Ebéd után Busard beavatta húgát az ügybe, s elolvastatta vele Marie-Jeanne levelét. Hat órakor Hélène Busard megvárta Marie-Jeanne édesanyját a gyárból kijövet, s beszélt vele. Cordélia ezalatt Chatelard-nál, a szakszervezeti bizalminál puhatolózott (jóban voltunk vele), aztán Lemercier-néhez ment, s végül ismét beszélt Marie-Jeanne-nal.

Szombat délelőtt tucatnyian ügyködtünk – beleértve az édesanyját is – az összebékítésen.

Pedig Hélène Busard ellenezte fivére eljegyzését Marie-Jeanne-nal, azzal a „nyafkával". Az anya szentül hitte, hogy „az üzlet rabszolgaság... Neked, aki annyira szereted a mozit, a táncot, nem lesz többé szombat estéd, vasárnapod". S az olvasó emlékezhet, hogy Cordélia egy hete milyen hévvel védte barátnője szabadságjogait. Most mindegyik a fejébe vette, hogy összeboronálja őket. Chatelard maga is segíteni próbált, lelkifurdalása volt, hogy ő az összeveszés oka: „Talán túl szigorú voltam a fiúhoz. Emberinek kell lenni."

Ilyen korunk alaphangja. A szívügyeknek már semmi közük a lélek emelkedettségéhez, mint Corneille-nél. A „lelki klinika" elfoglalta a becsület iskolájának helyét. A fiataloknak ma nem a hősi kedve a megindító; a gügyögésükön hatódunk meg. Ugyanazon a napon, amikor tömegsírba dobálják a főbe lőtt férfiakat, asszonyokat és gyermekeket, a képeslapok – még azok is, amelyek felháborodnak a kivégzéseken – címoldalukon csecsemők fényképét közlik. A társadalom visszazuhan a gyermekkorba, mint az öregember. Ez szokott történni a nagy forradalmak előestéjén: Saint-Just és Robespierre is csupa gyerekséget írtak össze eleinte.

Szombat délben Cordélia elmesélte nekem, milyen ostromot állt ki barátnőnk. Azt hajtogatták neki: „Nem törheted össze a fiú szívét. Tizennyolc hónapja jártok együtt: amikor igent mondtál, tudtad, mit teszel. Egy házasságot nem borít fel az ember egy rosszul keresztbe tett szalmaszál miatt stb..." Marie-Jeanne nem felelt az

érvekre. Csupán jobbra-balra ingatta a fejét: „Nem."

– Miért nem? – kérdezték tőle.

– Meggondoltam magam.

Ugyanannak a hétnek a szombatján, amelyen Busard elkezdte a présmunkát, kora délután bementem Bionnas-ba, s a Morel-telep előtt elhaladva megláttam Marie-Jeanne-t az ablakban, egyedül, kézimunkázva. Beléptem.

– Hát már maga is! – kiáltott fel.

– Nem, nem. Ki nem állhatom a *snack bar*okat...

Rám emelte a tekintetét. A szeme kék volt, zománckék – az a fajta tekintet, amely elfogja s visszatükrözi a fényt, de nem mély és nem élénk.

– Egész életében virslit főzhet az ember – folytattam. – Amikor nincs nagy forgalom, még beszélgetni is kell a vendégekkel. „Én jobbnak tartom a Simcát." „Én nem hagyom cserben a Citroënt."

Szidtam a *snack-bar*okat, és azokra a szemekre gondoltam, amelyeket szeretek vagy szerettem. Barna, fénylő, mozgékony tekintetekre; az idegen azt mondja rájuk: francia szem – áthatol mindenen, felbontja a fényt, ízekre szedi az élőlényeket, feltárul előtte minden alkotóelem; semmit sem lehet elrejteni előle. A keleti zsidó nők fekete szemére, arra a nedvesfekete nézésre; éjfél van, nyomasztó tengerben úszunk, az ember szeretné fejét belefúrni a hajába, a hóna alá; nedves, hajsátorillatú tekintetekre. Szenvedélyesen szerettem olyan szemeket is, amelyeknek a

színére sohasem voltam képes visszaemlékezni, mert az álluguk volt páratlan; bibliai képekre volna szükségem a leírásukhoz; vakítottak, mint a vigyázó angyal pallosa a Paradicsom kapujában.

De az úgynevezett zománckék szemek? Marie-Jeanne mintha pajzsocskát húzott volna a szembogarára. Kemény bogárszárny van Marie-Jeanne szemüregében, sima, tiszta, fénylő bogárszárny – ékszerész készítette, gondosan fényesre dörzsölt bogárszárny.

Tovább szidtam a *snack-bar*okat. Néztem Marie-Jeanne-t.

Marie-Jeanne-nak az egész arca tökéletesen fényesre van dörzsölve. Boltozatos homloka csillog, mint a régi ezüstök domborulatai. Haja szabályosan hullámos, mintha valami megszelídített és önmagához mindig hasonló szél fodrozná. Friss arcocskája nem túl jelentőségteljes, de mindig üde, mint a most hámozott gyümölcs. Mindezt kiegészíti a tökéletesen sima, finom szálú harisnya, a kifogástalan, kissé keményített blúz és a testre szabott szoknya. Marie-Jeanne-ban egyedülálló a stílus egysége. De mindez, amit végigfürkésztem, kevés, hogy kéjsóvárságot keltsen, s nem magyarázza meg üldözőinek állhatatosságát.

– Nos – kérdezi –, úgy gondolja, jól tettem, hogy szakítottam Busard-ral?

– Semmit sem gondolok – válaszoltam. – Az igazat megvallva, nagyon szeretem Busard-t, és jobban örülnék, ha nem kellene szenvednie maga miatt.

– Igazán szenved?

– Nem tudom. Nem értek a szerelemhez...

Nevetett. Nevetése kellemes, mert szépek a fogai. De nem az a fényben úszó nevetés, az életkedv kitörése, amit ha hallok, kedvem kerekedik ezer évig élni.

Mondtam neki valamit a szerelemről, és tovább vizsgálgattam.

Hosszú combú, de nem annyira, hogy megrázó látvány lenne minden lépése, mint a nagy expresszmozdonyok legelső dugattyúkar-fordulata. Vannak combok, amelyek a férfi mellkasokban mozognak. Vannak combok, amelyeknek moccanása ünnepélyes és szívszorongató, mint a háború első napja. Marie-Jeanne csak magas, karcsú, jó alakú és semmi több.

Mégis, az enyhén kikeményített puplinblúz és a kivágásában megjelenő finom batiszt ellentéte megragadta a figyelmemet. Fehér batiszt, nem omló, nem is porcelánkemény, mint a gyolcs, ilyet hordtak az internátusi kislányok, szegélye sűrűn varrott, azsúrja koszorúforma.

Marie-Jeanne könnyedén a munkájára hajolt. Keble minden lélegzetvételnél megemelkedett, s a batiszt alól fehér, nagyon finom, leheletfinoman erezett bőr látszott. Megrázó intimitás, mint a születés vagy a halál. Tekintetem felkúszott a váll enyhe mélyedése felé; azt gondoltam: „Milyen finom a válla!"

Kezdtem érteni, miért ólálkodnak a háza körül az üldözők. A javakorabeli férfiakat s az aggastyánokat elbűvölik a tartózkodó fiatal nők, a törékeny test a szigorú ruhadarab alatt, a nagyon fehér bőr a makulátlan gyolcsban. A műtő

s a szerelem makulátlansága ez, a finom vállforma, a könyök- s a térdhajlat, melyet a mozdulatok nyugodt egyensúlya örökké elrejt a tekintet elől.

De a fiatalemberekre s azokra a férfiakra, akiknek az esze nem jár mindig a szerelmen, rendszerint nagyobb hatással van a napbarnított test, vagy az olyan, amelyet bearanyoz az éjszakai mulatók villanyfénye.

Milyen körülmények tették fogékonnyá Busard-t Marie-Jeanne nem könnyed bájára?

Busard, gondoltam, szereti a fényűzést. Mint minden fiatal, ő is kocsit szeretne, de nem kis Renault-t, hanem Cadillacet. Megfogadta, hogy bajnok lesz; szeret hősködni. Azért választotta Marie-Jeanne-t, mert az összes általa ismert nő közül ő a legértékesebb; aztán megindult a szenvedély gépezete; a lány reményt keltett benne, majd nemet mondott, igent mondott, visszavette szavát; a fiú meg van láncolva. Úgy képzeltem, hogy a vágynak kevés szerepe volt a választásában; egyáltalán nem biztos, hogy a hősök kéjencek is.

– Elvégeztetett – mondtam Marie-Jeanne-nak. – Mások szerelme sokkal jobban köt, mint az önzésünk. Ha akarja, ha nem, Busard felesége lesz.

– Gondolja?

– A fiú nincs egyedül. Az egész város azon van, hogy magát az ígéretére emlékeztesse.

– Sosem ígértem semmit!

– Vélt ígéretére... Az egész város szerelmes magába, mert maga miatt tölt Bernard száz-

nyolcvanhét napot és száznyolcvanhét éjszakát a gép mellett.

Magához szorította a munkáját. Nekifeszült a magas széktámlának.

– Hát mit akarnak tőlem?

Összehúzódott, harapósan nézett.

Ugyanezt az arckifejezést láttam egyszer a szülészeten egy fiatalasszonyon, aki nagyon sokat szenvedett, amikor szült. Férje látogatóba érkezett, s meg akarta simogatni. A nő a falhoz húzódott, s gyűlölködő pillantást vetett a férfira. „Soha többé" – mormogta.

– Miért nem hagynak békén? – kérdezte Marie-Jeanne.

Megérkezett a keresztanyja, művezetőnő az anyja műhelyében. A lány jól nevelten felállt, hogy köszönjön.

– Kóstoljuk meg a cseresznyét...

Elmentem.

Amikor elhaladtam az ablak alatt, hallottam a keresztmama hangját:

– Nahát, kis Marie-Jeanne, mit hallok rólad?...

Vasárnap este Marie-Jeanne-t Busard-ral látták a bálban. A fiú éjfél előtt öt perccel távozott, hogy átvegye a munkát a bresse-itől. A lány ugyanakkor ment el. Az emberek nem bocsátották volna meg, ha ott marad táncolni, míg a vőlegénye hőstettet visz véghez, hogy *biztosítsa a jövőjüket.*

Hogy a bresse-i részt vehessen a faluja védszentjének napján rendezett kerékpárversenyen, Busard elvállalta, hogy szeptember első vasárnapján reggel nyolctól este tízig dolgozik. A parasztfiú még nem adott túl a biciklijén; a dolog tehát lehetségesnek látszott, az egész járásra szóló dicsőség megszerzése, amit pedig a pénz után a legtöbbre tartott. Úgy érezte, hogy még nem *rozsdásodott be.*

Amióta együtt dolgoztak, akkor beszélgettek először, amikor két hete megtárgyalták a dolgot. Váltáskor nem is köszönnek egymásnak, éppen csak megteszik a munkára vonatkozó észrevételeiket.

– Valami szemét van ma a keverékben. Nem győzöm kiszurkálni a csöcsöket. Már szóltam miatta. Verd ki a balhét!

A bresse-i egyenesen Busard szüleihez ment a műhelyből, megállapodás szerint napi ötszáz frankért kosztot-kvártélyt adtak neki. Szó nélkül meguzsonnázott, aztán visszavonult a szobájába, amelyik Busard szobája is volt. Egy volt a gépjük, egy volt az ágyuk: a két fiú a világ legmeghittebb viszonyában lehetett volna, ha valaha alkalmuk nyílik rá, hogy találkozzanak.

Mielőtt elnyúlt volna az ágyon, a bresse-i sosem mulasztotta el, hogy szemügyre vegye egy vagy más részletét a szaruból faragott „Concorde térnek", Busard papa mesterművének, amely ott volt a fia asztalán. A modell esztergán s marógépen készült, képes levelezőlap nyo-

mán. Rajta volt minden, még a lánc is az Obeliszk körül, a körforgalom sodrában futó kocsik és autóbuszok, a vörös, sárga és zöld közlekedési lámpák, amelyeket egy ugyancsak szaruból készült gomb segítségével rendre meg lehetett gyújtani, és még a posztoló rendőr is a Royale utca sarkán.

– Értéke felmérhetetlen – magyarázta Busard mama. – De férjem a világ minden kincséért sem adná el. Ezen dolgozott minden áldott este, házasságunk első három évében.

Hélène, Busard húga, aki esztergályos volt a papa műhelyében, rákacsintott a bresse-ire, valahányszor szóba került a mestermű. A fiú nem tudta, miért: nem értette meg a gúnyt; határtalanul tisztelte ezt a Concorde teret. Hélène ellensége a kisipari munkának. Alighogy kijárta az elemit, számokkal kezdte bizonyítgatni, hogy a tömegtermelés többet hoz, mint a legtökéletesebb szarufaragás. Letorkolták: „Gyerek vagy még."

De amikor általános lett a fröccsöntő használata, a családi műhelyt, ahol az apa, az anya s a lány együtt dolgozott, rá kellett állítani a műanyagiparosoknak bérmunkában végzett szemüvegkeret-csiszolásra.

Uborkaszezonban az apa havasi gyopárt s zergét faragott szaruból a chamonix-i bazárok számára, ez volt a mellékkeresete.

A bresse-i mindennap egy-egy új részletét fedezte fel a Concorde térnek, például egy virágcsokrot Strasbourg város szobrának térdén.

Aztán elnyúlt az ágyon, s mindjárt el is aludt, legtöbbször ruhástul, hogy futhasson a gyárba,

mihelyt a Busard család egyik tagja felkelti. Abbahagyta az ivást, a dohányzást. A kvártély árát leszámítva, minden pénzét egy borítékba tette, s a fehérneműje alá rejtette az egyik rendelkezésére bocsátott szekrényfiókba, amelynek kulcsát mindig magánál hordta; Hélène minden héten bosszankodott a bezárt fiók láttán, amikor bevitte a kimosott s kivasalt fehérneműt. „Azt hiszi tán, hogy el akarjuk venni a pénzét? Ezeknek a bugrisoknak téves fogalmaik vannak az életről!" A bresse-inek jó alvókája volt. Napi tíz óránál is többet aludt ebben az időszakban.

Busard, ellenkezőleg, nagyon keveset aludt. Szabad volt déltől négyig, nyolctól éjfélig, hajnali négytől nyolcig.

Délben szüleivel ebédelt. Ritkán végződött az étkezés úgy, hogy össze ne különböztek volna az apjával, aki megengedhetetlennek tartotta, hogy valaki naponta huszonnégy órát foglalkozzék gyászkocsibatár-készítéssel. Az emberiségnek talán oly halaszthatatlan szüksége van gyászkocsibatárra? Szívesen beszélt az emberiségről. Valaha élesen ellene volt a fia kerékpáros hivatásának; a sport elfordítja a fiatalokat az olyan fontos kérdésektől, mint például a világi iskolák védelme. Ő maga már húszéves korában küzdött a köztársasági szellemű törvényekért. Miért nem akart Busard soha a családi műhelyben dolgozni? Az iparos független.

– Ha kedvem van, veszem a horgászbotot, s megyek horgászni.

– Vagyis otthagyod a mamát és Hélène-t, hogy csak végezzék el a munkádat.

Hamar fölemelték a hangjukat. Idősb Busard nem helyeselte a falatozó tervét sem. Azt mondta, amit Chatelard: „Mennyire igyekszel, hogy kiszolgálhass másokat!"

A viták felizgatták Busard-t, s pihenőóráiban nem jött álom a szemére. Néha elővette a biciklit, s ment a pályára, fordult egyet, csak hogy ne gondoljon semmire.

Az este nyolctól éjfélig tartó pihenő hetenként négyszer Marie-Jeanne-é volt, kedden és csütörtökön nála, mint azelőtt, szombaton a moziban, s vasárnap a bálban. Kibékülésük után – amelyben annyian működtek közre – jegyességük hivatalos lett; az egész város figyelemmel kísérte a falatozó bérletéért folytatott küzdelmet; találgatták: „Sikerül neki? Nem sikerül?", fogadtak is. Megtörténik, hogy a présmunkások tizenegy órát is dolgoznak naponta, de csak rövid időn át. A fél évnél tovább tartó háromszor négy óra megragadta az emberek képzeletét.

A kedd-csütörtöki estéken Busard sokat beszélt. Állandóan a falatozó bevételén töprengett, kiszámította, hány éves korukra lesznek tulajdonosok, mennyi idő kell, amíg létrehozhatnak egy másik hasonló vállalkozást, amelynek bérletét aztán rábízzák – kire hát? Sőt, egy egész Párizstól Nizzáig húzódó falatozóláncolat főnökének képzelte el magát; mindegyik falatozó egy számot viselne, a Párizstól számított távolság kilométerszámát. A Lyon melletti falatozó pontosan félúton lesz a két város között, száma ugyanazt jelenti majd a Nizzából érkező utasnak, mint a Párizsból jövőnek; érdekes lesz. Különben fala-

tozóik számának mindenképpen lesz értelme; valakinek azt fogják jelenteni: ennyi meg ennyi kilométert tettem meg; valakinek meg: ennyi meg ennyi kilométerem van még hátra; szórakoztató lesz. Azt is megteheti, hogy minden üzletet két számmal jelöl; például az Auxerre és Avalon közöttit így: 190–743-as falatozó; vagy még egyszerűbben csak a két szám, oda sincs írva, hogy falatozó; neoncsövekből, piros neonnal a Párizstól való távolság, kékkel a Nizzától számított; eredeti lesz.

Marie-Jeanne szórakozottan hallgatta, azsúrozgatott. Nem kötött bele a sületlenségekbe. Tudta, hogy a fiú csak ismétli azokat az elmeszüleményeket, amelyeket a fröccsöntő munka unalma ellen talál ki. Minden bionnas-i asszony ismeri ezt a révült agytornát, amely az ébrenlét és a hosszú gépmunka nyomán leskelő álom közötti állapot velejárója. Szerette volna azt mondani: „Hallgass", s talán simogatná is a fiút, míg végül tényleg elalszik. Nem tette meg, tiszteletben tartotta a férfihiúságot.

Mikor tizenegykor szokás szerint ledőltek, a fiú nem támadott olyan hévvel, s a lány nem tolta el oly határozottan. Augusztus végén engedett neki. Úgy gondolta, kiérdemelte a fiú. Busard-nak mindjárt utána el kellett mennie, mert a bresse-i várta az üzemben, hogy fölváltsa.

Busard csak hajnali négytől aludt. De hat óra tájban már felzavarta az anyja és a húga zajos kávéfőzéssel, takarítással.

Lefogyott. Orrtöve mellett beesett az arca, és még jobban látszott, mennyire közel ülnek egy-

máshoz a szemei, arckifejezése még konokabbá vált, tekintetében még több elszántság tükröződött.

Szeptember első vasárnapján nagyon meleg volt. Holtszezon volt, s csak két prés működött. Busard-é, minthogy Paul Morel nem vonhatta vissza ígéretét, s nem szakíthatta félbe a viadalt, amelynek kimenetelét számon tartotta az egész város. S egy másik prés, amely egy kávés cég ajándéktárgyait készítette; oroszlán, zsiráf, orangután, lappföldi rénszarvas, krokodil, chilei puma volt megmintázva a formában, sugarasan a répa körül, mindet egyszerre öntötték ki.

A munkás szétválasztotta őket, mialatt a következő adag hűlt. Egész Noé bárkája halmozódott fel mögötte.

Új prést hoztak a műhelybe, teljesen önműködő gépet, amely anélkül, hogy bárki kezelné, szép kis poharakat készített, kéket, mint Marie-Jeanne szeme. Amikor kinyílt a gép hasa, megindult egy gereblye, s a kész tárgyat rátolta egy ferde síkra, ahonnan a ládába hullott. Megtörtént azonban, hogy a fecskendezővezetéket csöcs tömte el: nem a gép hibája volt, hanem a műanyagkeveréké, amely nem mindig egyenletes. Megtörtént az is, hogy az anyag beleragadt a formába. Egy elektronikus szem abban a pillanatban felfedte a hibát, azonnal leállította a gépezetet, s hangforrás bekapcsolásával figyelmeztette a gépkezelőt; a hang olyan volt, mint a telefon *foglalt* jelzése. A kezelő odament, kidobta a csöcsöt, vagy megtisztította a formát, s a prés önmagától megindult.

Minthogy az efféle baleset ritka, egyetlen ember akár egy tucat gépet kezelhet; s még olvashat, álmodozhat, sőt alhat is, mert az elektronikus szem virraszt helyette; ez fogja hát helyettesíteni a jövőben a futószalag melletti munkát; Charlie Chaplin *Modern idők*je csak az ipar középkorának lesz a dokumentuma.

De a Plastformnak egyelőre csupán egyetlen teljesen önműködő gépe volt, indokolatlan tehát bért fizetni egy külön kezelőnek. Paul Morel rábízta az új gépet á Busard–bresse-i párosra. Mindegyiküknek adott havi ezer-ezer frankot a különmunkára. Szépnek találta, hogy a maga módján segíti a két fiú ügyét. Apja előtt azzal érvelt, hogy a cég is nyer rajta, mivel tulajdonképpen a három műszak három munkásának háromezer frank járna.

Ezen az első szeptemberi vasárnapon a délutáni órák különlegesen fárasztók voltak. Busard kétszer is elaludt, miközben keze a védőrácson pihent. Első alkalommal a Noé bárkáját benépesítő munkás ébresztette fel, odafüttyentett a műhely másik végéből; másodszorra az önműködő prés hangforrása. Busard örült, hogy betartotta, amit megfogadott magának: hogy nem iktatja ki a védőrács árammegszakítóját.

Délután négykor a másik munkás hazament. Busard megkérte, szóljon Marie-Jeanne-nak, hogy ígérete ellenére nem megy vele ma a bálba; csupán alvásra vágyik. Egyedül maradt a műhelyben.

Bevett két maxitonpirulát. Az amphetamin tartalmú izgatószert először diákok használták

vizsgaidőszakban, 1948-tól azonban munkások közt is közkeletű lett; Bionnas-ban gyakran használják, hogy legyőzzék a hatodik vagy hetedik órában a prés mellett jelentkező álmosságot.

Paul Morel hat óra tájban bejött.

– Na, meg vagy elégedve? – kérdezte, Bernard vállára verve.

– Azon gondolkozom, mért nem szereltetsz minden gépedre elektronikus szemet és kidobógereblyét.

Felhúzta a rácsot, kivette a batárt.

– Tíz munkás elég lenne az egész gyár működtetéséhez – válaszolt Morel.

Busard lehúzta a rácsot, lecsípte a répát.

– Az volna jó neked – mondta. – Mindig azt meséled, hogy a munkabér meg a munkásjóléti terhek tönkreteszik.

– Tönkreteszik az apámat – helyesbítette Paul Morel.

– Tönkreteszik az apádat – ismételte Busard. Kettétörte az ikerbatárt, s a ládába dobta.

– A munkások kilenctizede az utcára kerülne – mondta Paul Morel.

– Természetesen – felelte Busard –, de nem hiszem, hogy emiatt ne csinálnátok meg.

Várta a vörös jelzőlámpa meggyulladását.

A maxiton felélénkítette az agyát, s olyan dolgokon is elgondolkozott, amiken máskor nem szokott.

– Ha versenytársaitok teljesen automatizálják az üzemeiket, olcsóbban fognak dolgozni, mint ti – folytatta. – Nem álljátok majd a versenyt...

Gyakran mondtad nekem, hogy a konkurrencia kipusztítja benned az emberbaráti érzelmeket...

– ... kipusztítja apámban – vetette közbe Morel. – Ha rajtam múlna, tönkremenne a cég.

– Csak elgondolkodtál rajta, hiszen én is elgondolkodtam, pedig engem nem érint. Ha a konkurrenseink automatizálnak...

Felhúzott, kivett, leengedett, lecsípett...

– Rosszul gondolkodtál – mondotta élénken Morel. – A gépnek, ha napi huszonnégy órát működik, négy év alatt amortizálódnia kell. Ha egyik oldalra felírom a négy év alatt foglalkoztatott munkások hetibérét, a másik oldalra az önműködő berendezés árát, amelyhez hozzá kell adnom még a lekötődött tőke átlagos hasznát s a korábban fizetett bér tizedét – mert egy kezelő kell a tíz gép mellé, akkor azt veszem észre, hogy a teljesen automata prés készítményeinek magasabb az önköltsége. Kicsit bonyolult...

– Azt hiszem, értem – mondta Busard.

Tört, dobott, várt.

Paul Morel hüvelykujjával a gépre mutatott, amely egymás után dobta ki a koppanó zománckék pohárkákat.

– Elvégeztem a számítást erre a gépre. Ha beleszámítom az önköltségbe a gépbe fektetett tőkével arányos rezsit, az jön ki, hogy poharanként tíz centime-ot veszítek.

– Akkor mért gyártod?

– Az üzletfél kedvéért.

– Ezt már nem értem.

– Apám jobban meg tudná magyarázni...

Busard fölhúzta a rácsot, lecsípte a répát, ket-

tétörte az ikerbatárt, bedobta a ládába, várt, hogy meggyulladjon a piros jelzőlámpa.

Paul Morel tüzet adott neki, Busard nagyot szívott a cigarettájából. A jelzőlámpa meggyulladt; Busard felemelte a rácsot.

– Tudod-e, milyen ringyó ez a Juliette? – kérdezte Paul Morel.

– Nem újság.

– Nem vittem el ma a genfi evezősversenyre... ok nélkül, csak úgy, makacsságból, mert az elején nemet mondtam... Erre bosszút állt. Elvitette magát apámmal.

Busard felhúzott, kivett, lehúzott...

– Nohát, csodálom – mondta. – Szórakozni szeret, de nem hajkurássza az öregeket.

– Azt hiszed?

Busard lecsípett, tört, dobott...

– Juliette nem olyan – mondta.

– Szerintem – mondta Paul Morel – ugratja apámat. S ugyanakkor engem is. De ennyit se enged meg neki.

Mutatóujja körmével megpattintotta a fogát.

Busard várta, hogy a piros jelzőlámpa meggyulladjon.

– Hogy apáddal lefeküdjön valaki, ahhoz igazán mocsoknak kell lennie.

– Van nem is egy, aki megteszi, de Juliette-ről akkor hiszem el, ha látom.

– Lehetetlen, hogy ennyire kurva legyen – mondta Busard.

– Azért – mondta Morel – mégis szerencséd van, nem hagytad, hogy elcsípjen. Ekkora ringyót még az életben nem láttam.

– Ami igaz, az igaz, mázlista vagyok.

A piros jelző meggyulladt.

– Jó munkát – mondta Morel. – Csuda mázlista vagy.

S elment.

Busard felhúzott, kivett, lehúzott, lecsípett, tört, dobott, várt.

Az éj leszállt, valamelyest enyhült a meleg. Busard meggyújtotta a gépéhez legközelebb levő kékes neont. A műhely többi része sötét volt. Az üvegajtók tárva-nyitva, előttük holdfényben fürödtek a begóniaágyások. A városból ideszűrődött egy báli zenekar brummogása.

A teljesen önműködő kis prés szabályos időközökben potyogtatta a pohárkákat: kattan az induló gereblye, felemeli a préselt tárgyat, koppan a pohárka a ládában. A nagy félautomata prés minden muskátlivörös batár befecskendezésekor szusszantott.

Busard a piros jelzőt leste.

– Mi a fenének vagyok itt? – kérdezte fennhangon.

Tovább töprengett, a maxitonpasztillák nem múló hatása alatt, s talán a leküzdött fáradság miatt is. Azon töprengett, hogy kevesebbe kerül, mint egy önműködő berendezés. Az egyik oldalon ott a kidobógereblye s az elektronikus szem, a másikon Bernard Busard, hosszú, sovány testével, versenyzőizmaival, agyával, Marie-Jeanne Lemercier iránti szerelmével; s Bernard Busard ér kevesebbet.

Valamivel többet ér, mint a fröccsölő dugattyú s a dugattyút mozgató segédmotor, hiszen a

kéziprést félautomatával helyettesítették. De kevesebbet, mint a félautomata prés és a teljes automatika együttes ára. Értéke két igen pontos határvonal közé esik. Pontosan kiszámíthatná, mennyi pénzt ér.

– A kurva úristenemet – mondta fennhangon.

Felhúzott, kivett, lehúzott, lecsípett, tört, dobott, várt. Tovább gondolkozott.

Ha a teljesen automata présekek ára csökken, lecsökken az ő ára alá... Tíz munkás közül kilencnek nem lesz munkája, s a tizedik, hogy el ne veszítse az állását, beleegyezik, hogy olcsóbban dolgozzék. Az emberi munkaóra ára csökkeni fog. Tehát Bernard Busard egy kicsit még kevesebbet ér majd. És idősb meg fiatalabb Morel, ha kiteszik a lelküket, akkor se tudják visszaadni az értékét, mert ha emelik az önköltséget, a konkurrencia tönkreteszi őket.

– Nincs mit tenni – mondta hangosan.

Lecsípett, tört, dobott, várt.

Azon járt a feje, mit mondana erre Chatelard. Tulajdonképpen tudta, mit. 1954-ben a munka, az ár- és bérproblémák lényegét az ipari városok legtöbb munkásfiatalja ismerte, még azok is, akik, mint ő, az újságban csak a sportrovatot szokták elolvasni; gyerekkoruk óta erről folyt a szó a családi asztalnál. Chatelard azt mondaná, hogy ő a rendszer egyik ellentmondásáról beszél, s a dolgozók számára van megoldás, de csak egy: megváltoztatni a rendszert. De mikor?

Felhúzott, kivett, lehúzott...

Eszébe jutott apja vitája Chatelard-ral.

– Elszúrtátok 36-ban – mondta az öreg Busard. – És újra elszúrtátok 44-ben.

– Nem voltak meg a szükséges feltételek – felelte Chatelard. – Ha átvettük volna a hatalmat, vereséget szenvedünk, s hosszú évekre megsemmisült volna a munkásmozgalom, akár a Kommün után.

A végeláthatatlan vita emléke úgy felingerelte, hogy összerándult a gyomra.

Felhúzott, kivett, lehúzott . . .

Busard egyaránt elutasítja az apja életmódját és Chatelard-ét. Nem hajlandó azzal áltatni magát, hogy szabad ember, hogyha elavult tárgyakat gyárt veszteségesen, vagy horgászik, miközben az asszonyok csiszolják helyette az ő szemüvegkeret-adagját; a kézművesség fölött eljárt az idő. De nem kapható arra sem, hogy feláldozza jelenét, mindenét a forradalomért, amelyet mindig elnapolnak. Ő megtalálta a megoldást, az egyetlent.

– Én kimászok belőle – mondta hangosan.

Felhúz, kivesz, lehúz . . .

Az éji friss szellővel szembeszegülő meleg olajszag száll fel a gépből. Bionnas szaga. Minél előbb el kell hagyni ezt a bűzös várost. Busard soha többé be nem teszi a lábát a gyárba. A 7-es úton karcsú gépkocsik siklanak. Busard türelmetlenül várja, hogy megszerezze, amitől boldog lesz.

Lecsíp, tör, dob, vár . . . és egyre tovább kell várni, hogy a jelzőlámpa meggyulladjon.

Több mint három hónapja van a présnél, s még a felét sem szőtte meg a vörös batár-gyász-

kocsi-szőnyegének. És egyre tovább kell várni, hogy a jelzőlámpa meggyulladjon. Miért nem találnak ki a mérnökök valami eljárást, hogy a műanyag hamarabb kihűljön? Hamarabb! Busard képes végtelenül gyorsan dolgozni. Rendkívül sürgős neki, hogy elmenjen. A halálra gondol.

Amikor az ember visszavonhatatlanul vereséget szenvedett, s letett róla, hogy megpróbáljon boldog lenni, nem gondol többé az elmúlásra. Nem is él már. De a fiatalok sokszor gondolnak a halálra. A versenyzőt is markában tartja eleinte a *szintidő*; ha meghatározott időn belül nem halad át a célvonalon, nem veszik figyelembe, semmiért versenyzett. A fiatalok szemében minden percnyi holt idő lecsíp a szintidőből. A fröccsöntő prés mellett töltött idő holt idő. Ha haláláig kéne kezelnie a prést, akkor Busard úgy halna meg, hogy nem is élt. Erre gondol, amíg vár, hogy meggyulladjon a jelzőlámpa. Minden másodperc, amelyen túljut a műhely órájának hatalmas mutatója, levonatik *életidejéből*. Aggasztóbb ez, mintha saját vérét látná elfolyni az ember.

Lekapcsolta a főkapcsolót, hogy kiiktassa az áramot, s az üvegajtóhoz lépett. A prés megállt, olyan surrogással, mint a nádasból felriasztott madarak.

Hozzászokott a sporthoz, tudja, hogy az ember visszanyeri önuralmát, ha mélyeket lélegzik. Többször egymás után beszívta a friss, esti levegőt, s ügyelt rá, hogy tüdeje egészen megteljen

vele. Hanem akkor azt érezte, hogy könny szökik a szemébe.

– Pancser – korholta magát fennhangon.

Motorzajt hallott a szomszéd udvarból; az öreg Morel vezette be kocsiját a garázsba. Juliette Doucet biztosan Paul Morel után ment. Örülhet, vagyis bánkódhat Paul Morel. Busard arra gondolt, hogy szeretne egy autót, nagyot, nyolchengereset, amilyen az öreg Morelnek van. És Marie-Jeanne ott ülne mellette az autóban. Hevesen elhessegette azt a gondolatot, hogy az autót jobban kívánja, mint Marie-Jeanne közelítét. Nem, ő a részegedésig kívánja Marie-Jeanne-t; s azt akarja, hogy a reggelit az ágyban szolgálják fel kettőjüknek.

– Mindent meg akarok tenni, ami jólesik – mondta fennhangon.

Hevesen elhessegette a gondolatot, hogy a falatozóban eltöltött idő talán szintén holt idő lesz, akárcsak a prés mellett eltöltött idő. Apjához vagy Chatelard-hoz méltó gondolat! Ahogy múlt az idő, gondolataik megsavanyodtak, mint a tej. A szorongás azonban visszatért.

Busard kilépett a műhelyből, s elindult a begóniák mellett, közben ütemesen lélegzett, karját széttárva minden belégzéskor.

Tizet ütött az óra. A bresse-i még nem jött meg. Ez előre látható volt. Leitta magát a búcsúban. Nem lehetett tovább vesztegetni az időt: a batárszámláló nem forgott. Ha már időkiesésről van szó, a begóniák előtt tornával töltött idő éppúgy holt idő, mint a gép kezelésével eltöltött, s késlelteti azt a percet, amelyben újból esedé-

kessé válik az élet. Busard visszafutott a géphez. Felhúzott, kivett, lehúzott, lecsípett, tört, dobott, várt, felhúzott, kivett, lehúzott, lecsípett...

A bresse-i éjfél előtt érkezett meg. Véres volt a szeme, de nem dülöngélt. Négyezer frankot kapott, mert megnyerte a búcsúban rendezett kerékpárversenyt. Két ezres bankót odanyújtott Busard-nak.

– Nem – mondta Busard –, ez a te pénzed.

– Minden közös.

– Nem. Úgy beszéltük meg, hogy munkaórában téríted meg azokat az órákat, amelyeket ma helyetted dolgoztam.

– Az órákat ledolgozom, de a kétezer frankot csak vedd el.

– Nem jár nekem – mondta Busard.

– Egy igában húzunk – mondta a bresse-i.

Busard tört, dobott, várt. A bresse-i eltolta a géptől, a vállával, s elfoglalta helyét. Felhúzott, kivett, lehúzott, lecsípett...

Busard kiment, s elindult a Jean Jaurès sugárúton, hazafelé. Csöppet sem volt álmos. Sarkon fordult, s elment a bálba.

Ugyanezen az első szeptemberi vasárnapon, este tíz óra felé bementem egy pohár borra a Kis Toulonba, Ezüstlábhoz. A volt idegenlégiós meg én néha esténként összejöttünk, hogy úti emlékeinket elmondjuk egymásnak.

– Az Oriental Szálloda tulajdonosnője Bangkokban, az a holland nő...

– Nekem mondod?... Csuda jóban voltunk. Tölts még egy rumot, igyunk az üzleti sikereire.

Idegenlégiós évei után Ezüstláb szerencsét próbált a világ minden táján. De a pénzt, amit egy év alatt összeszedett a malájföldi gumiültetvények munkásainak korbácsolásával vagy teherautó-vezetéssel az Irrawaddy fennsíkjának szűk szerpentinjein, néhány nap alatt mindig elverte, erős szeszt nyakalva, kihívó és érdektelen nők társaságában. Még hetvenéves korában is, miután visszatért szülővárosába, Bionnas-ba, ahol egyik távoli rokonától kocsmát örökölt, megtörtént néha, hogy tekintete a külvárosi kiskirályok gyermeki gőgjétől sugárzott. Elképzeltem, hogyan léphetett be, virágkorában, a fizetésfelvétel nagy estjén, táguló orrlikkal s fürkésző szemmel egy-egy intézménybe, melyet keresetlenül csak éjjeli mulatóhelynek neveznek: ott akarta megrendezni éjszakai szórakozását. Egyszer verekedést kezdett, mert kétségbe vonták vagányságát, s egy revolvergolyó szétroncsolta a térdét; fém térdkalácsot kapott, innen származik a ragadványneve.

Ezüstláb meg én tehát együtt ittunk rumot

ezen az éjszakán, s régi kalandjainkat meséltük nagy dicsekedve.

Tizenegy óra tájban megérkezett Paul Morel és Juliette Doucet, beültek egy sarokba és suttogtak. Látnivaló volt, hogy Morel szemrehányásokat tesz a fiatal nőnek, az meg ugratja.

– Nagyszerű nő – mondtam.

Pattanásig feszült rajta a vászonruha, amit az evezősverseny alkalmából vett fel. Felszabadult nevetését hallgatni ugyanolyan gyönyörűség, mint egy kizöldülő hegy látványa hóolvadáskor.

– Igen – mondta Ezüstláb. – Kár, hogy komolytalan. Paul Morel igazán vonzódik hozzá. Ő meg fűvel-fával lefekszik. A fiú megfogja unni a dolgot.

Így szokta vigasztalni magát; a józanságról papol, ő, aki sohasem volt józan.

Juliette abban a korban volt, amelyben a nagyon szép lányok ráébrednek hatalmukra. Az általános vágyakozás, amelyet maguk körül keltenek, egyformává tesz előttük minden férfit. Mivel Juliette-et még nem alázta meg senki, szabad folyást engedett érzelmeinek.

A következőt mesélték róla: egy napon, amikor Juliette áthaladt a Morel-telepen, Flandin apó, egy öreg munkás, aki magányosan tengette hátralévő napjait a régi téglagyár egyik kemencéjében, a tó mellett, incselkedni kezdett vele.

A lány erre odanyújtotta szép ajkát.

– Nesze, Flandin apó, nesze! Úgyse jutsz már ilyesmihez többé.

Szerencséje volt, hogy még soha meg nem alázták. Nagyrészt annak köszönhette, hogy maka-

csul tovább dolgozott a Plastoform ragasztóműhelyében, az ajándékok ellenére, amiket kapott, s a sokkal fényesebb ajánlatok ellenére, amiket tettek neki. Tudta, hogy ha Paul Morel kidobatja a gyárból, talál máshol munkát. Munkáslány maradt. Mondhatott tehát igent is, nemet is, ahogy a kedve tartotta.

Nem tart ez örökké. Paul Morel vagy Jules Morel vagy Ezüstláb valaki miatt megtöri majd Juliette-et. Olyan biztos ez, amilyen bizonyos volt, hogy a vörös trikós Lenoir vagy az égszínkék trikós grenoble-i meg fogja nyerni a bionnas-i Körversenyt. De ezen az estén még merő öröm volt a lányt látni. Ha régimódi festő vagyok, megfestem róla a nagylelkűség allegóriáját.

Paul Morel sápadt volt. Hadart, verte poharával a márványt. Juliette kezdte unni a dolgot. Szája sarka lebiggyedt. Dühös voltam érte, mert arra gondoltam, hogy egy napon keserű ránc lesz majd a szája sarkában.

Éjfél elmúlt. Kinyílt az ajtó. Busard lépett be. Picit megtorpant, amikor látta, hogy csak mi négyen vagyunk a helyiségben.

– A fröccsöntő prés bajnoka! – jelentette be Ezüstláb.

Intettem Busard-nak, hogy üljön az asztalunkhoz. Ezüstláb felkelt, hogy újabb dupla konyakot töltsön Morelnek és Juliette-nek. Fecsegni kezdett velük. Busard velem maradt, s elmondta tizenöt órás munkanapjának történetét.

– Le kellene feküdnöd.

– Cseppet sem vagyok álmos.

Homlokát összeráncolta, ettől még közelebb

került egymáshoz a két szeme. Soha ilyen konoknak nem látszott.

Elmondta, hogy a műhelyből kijövet a bálba ment, de nem találta ott Marie-Jeanne-t. Pedig mondta is az imént, hogy üzent a lánynak: nem megy a bálba, hanem egyenesen haza. Ellenőrizni akarta, nem ment-e mégis táncolni a lány.

Aztán elment a Morel-telepre, s kocogott az ablaküvegen. A lány nem válaszolt.

Többet nem kopogott, mert félt – mondta nekem –, hogy felébreszti Marie-Jeanne édesanyját, meg azért se – gondoltam –, mert tartott tőle, hogy felbosszantja a barátnőjét.

– Igaz – mondta –, hogy csak kedden kell találkoznunk. De hát mégis, tudja, hogy reggel nyolc óra óta dolgozom. Ez nem nagyon . . .

Kereste a megfelelő kifejezést.

– . . . nem nagyon szép tőle.

Itallal kínáltam.

– Jó – mondta. Így talán el is alszom majd.

– Egy rumot Busard-nak! – szóltam.

– Én viszem oda neki! – kiáltott Juliette.

Felugrott, a pult mögé lépett. Paul Morel hevesen magyarázott valamit Ezüstlábnak; alighanem panaszkodott. Javasoltam, hogy toljuk össze a két asztalt.

– Igen, igen! – kiáltotta Juliette.

Morel nem mert tiltakozni; nagy pohárral rendeltem mindenkinek. Amikor ittunk, megszólalt Juliette:

– Féltékeny – mondta, s Morelre mutatott.

– Rá nem lehet féltékenynek lenni – felelte Morel.

– Az apjára féltékeny, mert elvitt az evezősversenyre.

– Nem vagyok féltékeny – vitatkozott Morel. – De kikérem magamnak, hogy nevetségessé tegyél.

Hozzánk fordult.

– A versenyen rengeteg az ismerős, gyakran láttak Juliette-tel. Azt mondják majd, hogy apám lecsapta a kezemről a nőmet.

Juliette felkapta a fejét.

– A nőd nem kér belőled.

– Az öregnél van a steksz.

– Se az apából, se a fiából – mondta Juliette. – Vége!

– Ismerem az öreg ízlését. Nem vagy a zsánere. Ha elvitt, a nézőközönség miatt vitt el.

Most Juliette fordult hozzánk.

– Nem én mondattam ki vele. A fiúnál a hiúság számít, az apánál a közönség. Mi közöm az egészhez?

Közvetlenül Busard-hoz fordult.

– Egyikük sem tenné meg, a világ egyetlen asszonyáért sem, amit te teszel Marie-Jeanne-ért.

Busard megkocogtatta az asztalt.

– Még egy rundot – mondta Ezüstlábnak. – Én fizetem.

– Nem! – kiáltott fel Juliette.

– Miért avatkozol bele? – kérdezte Busard.

– Fizesd ki a rundot, ha tetszik – mondta Juliette. De neked megtiltom, hogy tovább igyál.

– Milyen jogon tiltod meg?

– Nem látod, hogy kikészítenek? – kiáltott Juliette.

– Kicsoda?

– Apa és fia.

– Jópofa vagy – mondta Busard.

Ezüstláb kiszolgált bennünket. Az üveget ott tartotta Busard pohara fölött.

– Na? – kérdezte, s kacsintott.

– Önts.

Busard Morelre emelte a poharát.

– Üdvözöl a géped – mondta.

– Mit akarsz ezzel mondani?

– Juliette-nek igaza van. De nem fogtok ki rajtam, mert olajra lépek.

– Kihagy az emlékezőtehetséged – mondta Morel. – Nem követtem el a lehetetlent is, hogy megkereshesd a 325 000 frankot?

– Eszményi gép vagyok – mondta Busard. – Nincs vételár. Csak a karbantartást kell fizetned.

– Hát ez a hála!

– Tíz év múlva is – kiáltott fel Juliette – ott állsz a présnél!

– Nem – mondta Busard –, olajra lépek. Intett Ezüstlábnak.

– Még egy pohárral! – mondta.

Egyből felhajtotta. Juliette-re nézett.

– Neked – mondta – van szíved.

– Szeretlek – mondta Juliette.

– Értem én – mondta Paul Morel.

Juliette feléje fordult.

– Jó sokára értetted meg.

– Jó, jó . . .

Nevetni próbált.

– . . . most hát nekem kell olajra lépnem?

– Jó éjt – mondta Juliette.

– Látjátok, milyen – mondta Morel.

Mindannyian hallgattunk. Morelt néztük. Felállt, vállamra tette a kezét.

– Hülyeség – mondta –, de tényleg bele vagyok esve.

Ezüstlábhoz fordult:

– Az én számlámra írod.

– Mit? – kérdezte Ezüstláb.

– Az egészet. – S hozzátette: – úgyis csak erre vagyok jó.

De a hangja nem volt támadó, inkább félénk.

– Hát akkor jó éjt. – mondotta.

S elment.

Busard csak nézte Juliette-et. Nem látszott részegnek. Arca feszült volt, mint a Körverseny harmadik fordulójában, amikor tovább pedálozott, habár elbukott, s a combja vérzett.

– Szép vagy – mondta. – Hogy járhatsz ezekkel?

– Ha akarnád, hamar elfelejteném, hogy velük is jártam.

– Ha téged látlak, örülök, hogy élek.

– Ha akarnád, Busard . . .

– Tudod jól, Marie-Jeanne-t szeretem.

– Igaz. Marie-Jeanne-t szereted.

– Te szebb vagy Marie-Jeanne-nál. Jobb vagy nála. Veled jobb lenni. Miért szeretem Marie-Jeanne-t?

– Nincs szerencsénk – mondta Juliette.

– Marie-Jeanne kicsit hasonlít rájuk – mondta Busard. – Számítgat. Kapirgál.

– Csak nem akarod, hogy én védjem meg?

– Képes lennél rá.

– Igen, mert átérzem a helyzetét. Védekezik...

– Mi ellen?

– Védekezik.

– Te meg én – mondta Busard – oroszlánok vagyunk.

– Csak azt hisszük.

– Oroszlán vagyok. Elhatároztam, hogy olajra lépek. Megteszem. El nem engedem Morel prését, amíg meg nem kerestem a 325 000 frankot. De aztán istenhozzád, Bionnas!

– Kis oroszlán...

– Gúnyolódsz?

– Nem számít, hiszen szeretlek.

– Miért gúnyolódsz?

– Az oroszlánok nem lépnek olajra.

– Az az igazság, hogy te nem szeretnéd, hogy elmenjek Bionnas-ból. Hát azt mondod, hogy az oroszlánok nem lépnek olajra. Mert szerelmes vagy belém.

– Eltaláltad – mondta a lány.

– Ezüstláb – mondta a fiú –, tölts... Milyen szép vagy te, Juliette!

Késő éjszakáig folytatták párbeszédüket, ismételték ugyanazokat a kérdéseket, ugyanazokat a válaszokat, ugyanazokat a felkiáltásokat, egyszer ilyen, másszor amolyan sorrendben, de változtatás nélkül; s annál lassabban ejtették a szavakat, minél többet ittak.

De ha valaki váratlanul betoppan, nem hitte volna, hogy ittak. Busard kissé mereven ült a székén, mint a régi családok szigorúan nevelt if-

jú sarjai, akik mindig fesztelenül viselkednek, mert nevelésük beleivódott az izmaikba, akik mindig és mindenütt behúzzák a hasukat, s felszegik az állukat, ahogy tanították nekik. Juliette meg úgy bírja a szeszt, mint hegyipatak a hólét.

Busard feje egyszerre karba tett kezére csuklott. Elaludt.

Hajnali négy óra volt. Ezüstláb már régen lehúzta a vasredőnyt.

– Busard-nak – mondtam – nyolckor fel kell váltania a bresse-it.

– Le tudod fektetni? – kérdezte Juliette Ezüstlábtól.

– Ha akar, fekhet a lócán.

– Felkelted majd?

– Fel fog ébredni. A takarítónő hatkor kezd takarítani.

Juliette-tel ráfektettük Busard-t a lócára.

– Hozz egy takarót – mondta Juliette Ezüstlábnak.

– Már parancsolgatsz is?

– Siess!

Rátette Busard-ra a takarót. Alátűrte. Homlokon csókolta a fiút.

– De tudnálak szeretni – mondta.

Meghajolva lépett ki a vasredőny alatt, s kisvártatva felbúgott a robogója.

– Egy utolsó pohár rumot – mondtam Ezüstlábnak. – Milyen szép ez a lány!

November 5-én délben a Plastoform munkásait negyvennyolc órára hazaküldték, mert a présekre új rendszerű hűtőt szereltek.

A matrica falában vegyszer helyettesíti majd a keringő vizet. De előbb át kell alakítani a csőkígyókat, hogy a sav ki ne marja a fémet. A préselt tárgyak hűlési ideje kétharmadával fog csökkeni.

Busard azonnal kiszámította a gép tökéletesítésének hatását a maga munkájára.

Ezután tíz másodperc lesz csak a harminc helyett, hogy lecsípje a répát, kettétörje az ikerbatárt, s bedobja a ládába. A piros jelző ugyanabban a pillanatban meg is gyullad, amint befejezi a hármas műveletet. Pihenőideje megszűnik.

Ettől fogva minden huszadik másodpercben készít egy batár-gyászkocsit, percenként hármat, óránként száznyolcvanat, naponta kétezer-egyszázhatvanat. Az alatt a tizenhárom nap alatt, amit még a présmunkának kell szentelnie, hogy meglegyen a 325 000 frankja, 28 080 batár-gyászkocsit készít, 14 040 helyett. Mit számít ez már neki?

Minden munkás számolt. Kis csoportokba verődve tárgyalták az ügyet. Habár felszólították őket, hogy távozzanak, déli egy óra előtt nem hagyták el a műhelyeket.

Az igazgatóság egyidejűleg tízfrankos órabéremelést jelentett be, hogy elejét vegye az elégedetlenségnek.

Busard kiszámította, hogy napi kétezer-négy-

száznegyven frankot keres majd az eddigi kétezer-negyven helyett, ennélfogva egy nappal s három órával rövidülne az idő, amit még a gyárban kell töltenie. Mivel azonban a kétnapi kényszerakciót alapbérben fizetik ki, éjszakai pótlék nélkül, hát végül is ott van, ahol volt. Úgy lesz, ahogy előre kiszámította, produkcióját vasárnap, november 18-án húsz órakor fejezi be, a bresse-i pedig ugyanazon a napon éjfélkor.

A két fiú együtt ment haza ebédelni Busard szüleihez.

– Hát – mondta Busard apja –, csak tudnám; mit esznek a vevők Morel bátyó batárjain, hogy egyre többet rendelnek.

– Zerge, gyopár vagy batár, mind egyforma hülyeség – mondta Busard.

– Még soha nem csináltam két egyforma szál gyopárt – tiltakozott az apa.

– A mai vevők nem tudják értékelni a minőséget – jegyezte meg az anya.

– És én csak néhány száz gyopárt csinálok egész évben – folytatta az apa.

– Hát azért mégiscsak szeretném tudni – szólt közbe Hélène Busard –, miért ragaszkodik annyira Morel bátyó a batárcsináláshoz. A mai vevőket jobban érdekli az autó.

– Megmagyaráztam már – mondta Busard –, hogy azért csinál batárt, mert az amerikaiak eladtak neki olcsón egy gyászkocsi-öntőformát.

– De mégis – mondta Hélène. – A mi kis boltunk ügyeit én intézem. Ismerem a vevők igényeit. Háromszáz batárt sem tudnék évente eladni.

– És gyászkocsit? – kérdezte a bresse-i.

Hélène vállat vont.

– Gyászkocsit sem lehet eladni Franciaországban.

– Az öreg Morel a négereknek adja el a gyászkocsijait – mondta Busard. – Paul Moreltől tudom.

– A néger gyerekek egész biztosan olyanok, mint a mieink – mondta Hélène. – Biztos vagyok benne, hogy inkább autót akarnak, mint batárt.

– Minden darab Afrikába megy. Mást nem mondhatok.

– Talán a négerek azt hiszik róla, hogy gyászkocsi – mondta a mama. – Szeretik a gyászos dolgokat.

– Ha így volna – mondta Hélène –, Morel feketén préseltetné.

– Meglehet – vágott vissza a mama –, hogy a négereknél a vörös a gyász színe. Mivelhogy fekete bőrűek. Érthető volna.

– Összevissza beszéltek – mondta az apa. – Az az igazság, hogy Morel valahogy rákényszeríti a négereket a batárvásárlásra.

– Ugyan, apa – intette le Busard. – Morel különböző cégeknek adja el a játékait; felvásárolják a négerektől a termékeiket, s viszonzásul ellátják őket áruval. A négereknek is szükségük van játékszerre . . .

– Hát nem ezt mondtam? Elveszik tőlük az elefántszarvat, s kifizetik őket műanyag batárral.

– Az elefántnak nincs szarva – mondta Hélène.

– A gumit veszik el.

– A gumi Indokínában van – mondta Hélène.

– Afrikában is van – szólt közbe a bresse-i. – Olvastam a *Francia Vadász*ban.

– Tudom, mit beszélek – erősködött az apa. – Bernard egy hamispénzgyártó bűntársa lett. Bíróság elé kéne állítani.

– Ne túlozz – mondta a mama. Ezek a batárok nem sokat érnek, de valamit mégis érnek.

– Bernard rossz ügy cinkosa lett.

– A nyavalyába! – mondta Busard.

– Szépen beszélj apáddal – figyelmeztette Busard-né.

Busard felállt, s átment a hálószobába. A bresse-i utána. Lefeküdtek egymás mellé, s szinte azonnal elaludtak. Május közepe óta most történt meg először, hogy nem nyomasztotta őket, hogy három óra múlva vissza kell menni a műhelybe.

Amikor Busard felébredt, a bresse-i ott ült az apja remekműve előtt, s a Royale utca bejáratánál levő fényjelzéseket üzemeltette, piros lámpa, zöld lámpa, sárga lámpa, piros lámpa.

– Apád kihagyott valamit.

– Csak meg ne mondd neki.

– Még tűzoltóautó is van. De egyetlen biciklista sincs.

– Nem sok biciklista lehet Párizsban. Főleg nem a Concorde téren . . .

– Hallottam, hogy azért van még . . .

– Igaz! – kiáltott fel Busard. – Ismertem is egyet. Idejött üdülni. Újságárus volt.

– Régen?

– 1946-ban.

– Ma már az újságkihordóknak biztos segédmotorjuk van.

– Nem feltétlenül – mondta Busard. – Az önköltségtől és az amortizációtól függ.

– Világos! – hagyta rá a bresse-i.

– Paul Morel megmagyarázta ezeket a dolgokat, míg te a faludban versenyeztél.

– Jó haverok vagytok!

– Amennyi hasznom van nekem abból...

Egy ideig csöndben voltak.

Aztán egymásra néztek.

– No? – kérdezte a bresse-i.

– Épp arra gondoltam én is – mondta Busard.

Előhozták a kerékpárjukat a fáskamrából, s elindultak lassacskán, egymás mellett, a saint-claude-i úton, a Croix-Rousse-hágó felé.

Nemrég esett. A mező gombaszagot árasztott. Hűvös volt, csaknem hideg. Busard úgy érezte, hogy sokkal jobban működik a lába, mint ahogyan annyi hónapi edzés nélküli élet után gondolta volna.

– Na, megy? – kérdezte a bresse-i.

– Igen.

– A hágónál megvárlak – mondta a bresse-i.

S rákapcsolt.

Busard elengedte, aztán ő is meghajtotta, s könnyedén utolérte. Látszott, hogy egy-egy pedálfordulattal nagyobb utat tesz meg, mint a bresse-i.

Mikor utolérte, így szólt:

– Nagyobb áttétellel menj.

– Gondolod?

– Próbáld meg.

A bresse-i átkapcsolt, s könnyebben hajtott. Busard elhagyta az első hajtűkanyarban, aztán megvárta.

– A kanyarban kisebb áttétellel kellett volna menned – mondta.

– Ugyanazzal az áttétellel mész, mint én? – kérdezte a bresse-i.

– Most kisebbel, mert nehezebben megy, mint neked.

– Jobb vagyok nálad – mondta a bresse-i.

– Jobb – mondta Busard. – Csakhogy én jobban ismerem a biciklit, mint te.

Így haladtak egymás mellett, hajtva s beszélgetve, míg csak a hágó közelébe nem értek. Ötszáz méterre voltak tőle, amikor finiselni kezdtek; Busard volt az ügyesebb, ő nyerte.

Leültek a kereszt tövébe.

– Az első bicaj, amin tanultam – mondta a bresse-i –, váltó nélküli volt.

– Hány éves korodban?

– Ez év februárjában.

– Február előtt sosem ültél biciklin?

– Nem.

– Nagy vagy, öregem.

– Igen... De azt hiszem, jobb nekem a váltó nélküli bicikli. Ez a sok áttétel megzavarja a fejemet.

– Az első bicajodon hány fog volt hátul?

– Tizenhat.

– Azzal másztad meg a Faucille-t?

– Azzal.

– Még nagyobb vagy!

– Hát igen – mondta a bresse-i.

– Ha még ismernéd is a bicajt, császár lennél.

Busard felfordította a biciklijét, s elkezdte magyarázni az áttételezés elvét, elmondta, hogyan kell használni a sebességváltót s a különböző nagyságú fogaskerekeket; attól függ minden, milyen az emelkedő, milyen a szél, hogyan vesszük a kanyart, nagy ívben, vagy pedig átvágjuk, de az ellenfél magatartása is fontos, meg az is, hogy mennyire fáradt az ember.

– Tulajdonképpen nincs biztos szabály – mondta. – Túl sok összetevője van a dolognak. Egyesek azt állítják, hogy van biztos szabály. Szerintem ez nem egészen igaz. A nagy versenyzőnek *éreznie* is kell, mikor váltson sebességet, s melyik fokozatot válassza. De ha van is ösztönöd, mégiscsak tudnod kell előbb . . .

A bresse-i kérdezett, s ismételte a válaszokat. Mindjárt ki akarta próbálni, amit megtanult, s javasolta, hogy menjenek le Le Clusot-ba, s jöjjenek vissza a tizenhárom hajtűkanyaron. Későre járt. A hegyvonulat elfedte már a napot.

– Legfeljebb lámpával jövünk vissza.

– Lámpával nem versenyez az ember.

– Múlt télen lámpával edzettem.

– Hát nagynak nagy vagy, az biztos – mondta Busard.

De ragaszkodott hozzá, hogy most már haladéktalanul menjenek haza Bionnas-ba. Minek edzeni, mikor úgysem versenyez többé?

Egészen lassan ereszkedtek le, hogy tovább üljenek biciklin.

„Tulajdonképpen – gondolta Busard –, miért ne versenyeznék többé?"

Elvégre lehet valaki *snack-bar*-tulajdonos és amatőr versenyző – gondolta. Sőt, átmehet a *függetlenek* csoportjába, amely az amatőrök meg a profik közt van; Robic, Antonin Rolland, Darrigade mint *függetlenek* kezdték pályafutásukat. Egy *snack-bar* vezetése pontosan olyan foglalkozás, amely megfelel egy *függetlennek*. Marie-Jeanne, ez a karakán asszony, ellátja az üzletet, míg ő edzésre jár.

Ugyanaz a nagyszerű érzése támadt, mint amikor kitalálta, hogyan fogja megkeresni a Marie-Jeanne és a falatozó birtoklásához szükséges 325 000 frankot.

Azóta túlságosan sok ideje volt, a fröccsöntő mellett, a jövendő boldogság kiszínezésére. A szavak és a képek – akár a régi akkumulátorok elektródái – elszennyeződtek. Az áram nem hatol át rajtuk. A *snack-bar:* vendéglő. A bérlet: munka. A Cadillac, Austin, a Mercedes: gépkocsifajták. Az ágyba vitt reggeli: kakaó meg kifli. A pénz az pénz. Marie-Jeanne nő.

Az utolsó hetekben már csupán egyetlen gondolat izgatta: végezni a préssel, befejezni a négyórás műszakokat, befejezni a napi három műszakot; befejezni a százhetvenhárom napot. A műhelyben minden munkás maga elé rajzszegezi a legközelebbi szabad falrészre azt, ami az álma vagy amit álmának szeretne vallani; leginkább egy sztár fényképét, köztük is Lollobrigida vezet; de valami mélyebb szemérem is irányítja a választást, és meg is hamisítja, ritkán lehet komolyan venni; Lollobrigida talán épp egy kis soványkát jelképez, akinek a nevét nem

akarja elárulni az illető, talán még saját maga előtt sem, és akit talán éppen olyasminek a bujasága idéz fel, ami neki nincs is. Mások előtt egy motorkerékpár vagy egy robogó árjegyzékből kinyírt fényképe van. Busard egy naptárból kivágott négyzetet erősített fel: május hónapja, 16-tól kezdve, aztán június, július, augusztus, szeptember, október hava teljes terjedelemben és november hava a 18-i vasárnapig; mindennap áthúzott belőle egy sort.

Az a gondolat, hogy versenyezhetne ezután is, méghozzá sokkal jobb körülmények közt, mint azelőtt – *független* versenyzőként –, értelemmel töltötte meg a hátralevő tizenhárom napot, amit a batárprés mellett kell még töltenie. Hogy nem jutott előbb eszébe? Mert Marie-Jeanne ellene volt, hogy a kerékpársportban keresse az érvényesülést. Amikor a falatozót választotta, lemondott a sportdicsőségről. Hogyhogy nem jutott eszébe, hogy megmarad a lehetőség, hogy *függetlenként* versenyezzen? No de hogyan is nem jutott senkinek az eszébe 1873 előtt, hogy két forgó keréken egyensúlyban tarthatja magát az ember? Letett róla, hogy a találmányok születésének körülményein töprengjen.

– Hajrázunk? – kiáltott.

És rákapcsolt Bionnas elejéig, ahol a bresse-i lehagyta, nemcsak mert jobb volt nála, hanem azért is, mert most először nem került hátrányba a rosszul megválasztott áttétel miatt. Beesteledett. Marie-Jeanne azsúrozott a mennyezetlámpa fényénél, amelyet ellensúly segítségével közelhúz-

hatott vagy fölengedhetett, ahogyan a munka finomsága megkívánta.

Pálinkás cseresznyét kínált a fiúknak. A mama megjött a gyárból.

– Nincs szerencséjük – mondta. – A szakszervezet most határozta el a sztrájkot... Nincs sok rendelés mostanában, Morel bátyó nem könnyen enged majd... egy örökkévalóságig eltarthat, mint 1947-ben, amikor kilenc hétig sztrájkoltak... El kell halasztani a menyegzőt.

– A hitellevelem november 20-án lejár – mondta Busard.

Kifizetett 375 000 frankot a szerződés aláírásakor, s a november 20-án kiegyenlítendő hátralékra hitellevelet adott. Annyit vigyázott, hogy még véletlenül se jusson eszébe meghosszabbítani a *prés-idejét,* hogy visszautasította a december 31-i határidőt, amit a falatozó tulajdonosa ajánlott.

– Majd megegyeznek – mondta a mama –, ilyenkor mindig meg szoktak egyezni.

– És ha nem akarnak megegyezni? – kérdezte Busard.

Senki sem válaszolt.

– Marhaság! – kiáltott fel Busard. – Összesen tizenhárom napom van hátra. És miért van sztrájk?

– Tudod jól – mondta a mama. – Az új hűtés ötven százalékkal növeli a termelést. Morel maga tízfrankos órabéremelést határozott el. A szakszervezet húszfrankos emelést akar.

Bernard Marie-Jeanne felé fordult.

– Mi közöm az egészhez, mikor én úgyis elmegyek innét? – mondta.

Marie-Jeanne tovább azsúrozott. Arca kiismerhetetlen volt.

Busard az anyjához fordult.

– Ha Morel megadná is a húsz frankot, még egy napot sem takarítanék meg!

– A többi nem megy el innét – mondta a mama.

Busard megint Marie-Jeanne-hoz fordult.

– Én elmegyek innét – mondta. – Sztrájk vagy nem sztrájk, én ledolgozom a magamét. Aztán olajra lépek.

Marie-Jeanne felnézett.

– Nem teheted meg – mondta.

– Miért ne tehetném meg?

– Úgyis tudod, hogy nem teheted meg.

Busard nem felelt. Leült az asztalhoz, szemközt Marie-Jeanne-nal, s kezébe temette arcát.

– Miért nem teheti meg? – kérdezte a bresse-i.

– Untig elég így is – mondta szárazon Marie-Jeanne –, hogy maguk ketten három ember munkáját végzik.

– Ha meg vagyunk elégedve a keresettel – mondta a bresse-i –, a magunk urai vagyunk, nem?

– És ha azért fizetnék, hogy spicliskedjen, akkor is a maga ura lenne?

– Mit szidod? – mondta a mama. – Parasztgyerek ez. Hogyan értené meg? Most dolgozik először gyárban ...

– Én sose dolgoztam gyárban – mondta Marie-

Jeanne. – Biztos, hogy nem is fogok. Mégis megértem.

– Mert munkásnak vagy a lánya – mondta a mama.

– Én is munkásgyerek vagyok – mondta Busard. – És mégis: sztrájk, nem sztrájk, végigdolgozom az időmet. Aztán elmegyek innét...

– De egyedül – mondta Marie-Jeanne.

– Ez a balszerencse – mondta Busard. – Már csak tizenhárom napom van hátra.

– Sose gondoltam komolyan, hogy meglesz a *snack-bar*od.

– Meglesz – mondta Busard. – Nem számít a sztrájk. Pár nappal meghosszabbítjuk a hitellevél lejártát.

– Akkor majd más jön közbe.

– Kétségbeejtő vagy.

– Meglesz az amerikai kocsmátok – mondta a mama. – Az a pár nap nem számít. Marie-Jeanne-tól nem szép, hogy elveszi a kedvét. De annyi bajunk volt már az életben...

Ezalatt a munkásküldöttek megjelentek Jules Morelnél.

– Csak sztrájkoljanak – mondta az öreg. – Szívességet tesznek vele. Nincs rendelésem... Ha nem sztrájkolnának, kénytelen volnék elbocsátani a személyzet egy részét.

– Tudok angolul olvasni – mondta Chatelard.

– Mit akarsz ezzel mondani?

A főnök és a szakszervezeti titkár öröktől fogva tegeződtek. Ismerték egymást, mint vén orv-

vadász a nyulat, amelyet sohasem tudott megfogni – meg mint a nyúl az orvvadászt.

Chatelard figyelmesen olvasta a francia és a külföldi szaklapokat. Angolul és németül a börtönben tanult meg, 1940 és 1942 között (akkor szökött meg, amikor a németek benyomultak Dél-Franciaországba). Így tudta meg, hogy a Plastoform egy nagy amerikai céggel szerződött, jelentős rendelése van, s a francia piachoz képest előnyös feltételeket kapott. Elmondta.

– Add meg a húsz frankunkat – mondotta végül. – Nem fizetsz rá. Borsot törsz a konkurrencia orra alá: a többi gyár munkásai is emelést fognak kérni...

Még elvitatkoztak, de csak úgy tessék-lássék. Jules Morelnek záros határidőn belül kellett szállítania, és Chatelard kiszimatolta. A munkásküldöttek szilárdan kitartottak, az öreg Morel megadta a húsz frankot, s nem lett sztrájk.

A munka november 7-én délben kezdődött újra a Plastoform műhelyeiben, ahogyan az igazgatóság is tervezte.

A bresse-i kezdte az első műszakot.

Nem sokat törődött vele, hogy meggyorsult az ütem. A présmunka annyira jelentéktelen az ő testi erejéhez képest, hogy nem is tekinti igazi munkának; a mozdulatok sora – felhúzni, kivenni, leengedni, lecsípni, törni, dobni – semmi erőfeszítést sem kíván; ami nem kíván erőfeszítést, az nem munka. Hogy a hat mozdulatot húsz másodperc alatt kell megtenni negyven másodperc helyett, semmit sem változtat a dolgon. Nulla

meg nulla egyenlő nullával. Tulajdonképpen még nem értette meg, hogy a munkájáért fizetik.

Abban a bresse-i faluban, ahol születése óta él, szárazság idején a pap esőért könyörgő körmenetre hívja fel a híveket. A férfiak tréfálkoznak: „Én, ha esőt akarok, a földre pisálok." Legtöbbjük mégis elmegy a körmenetre. Tulajdonképpen talán abban sem teljesen biztosak, hogy a földre pisálás nem segít-e *szintén* az esőt hívóknak.

A bresse-i úgy megy a gyárba, mint a körmenetre. Még most is csodának tartja, hogy óránként százhatvan frankot kap olyan kézmozdulatokért, amelyekhez nem kell erő. Cseppet sem szereti azonban ezt a mesterséget, nem is az. Épp olyan unalmas, mint nagymisére járni.

Az a véleménye, hogy csak a lusta ember hajlandó egész életében ezt csinálni. Az ő szemében ez is egy a sorozási év csodái közül: elmondja majd, hogy ebben az évben megivott tizenkilenc liter bort meg két liter törkölyt a január 29-i lakomán; hogy megnyerte a bionnas-i Kerékpáros Körversenyt; meg hogy adtak neki 325 000 frankot azért, mert hat hónapon át, napi tizenkét órát töltött egy fura, csöndes misén.

A XX. század ötvenes évei Franciaországának egyik jellegzetessége, hogy ugyanabban a gyárban, ugyanabban a műhelyben dolgozhat a bresse-i, aki úgy gondol munkájára, mint valami varázslatra, meg Chatelard, aki piackutatással készíti elő a sztrájkot. Különben, ha a bresse-i sokáig maradna a gyárban, s főleg ha a présműhelyből átmenne a formakészítőkhöz, ahol a munka alapossá-

got és gondolkodást követel, csak egy kicsit foglalkozni kellene vele a társainak, s elsajátítaná Chatelard gondolkodásmódját, ha az érettségét nem is. Az ő szülőfalujában is vannak fiatalemberek, akik már nem hisznek a boszorkányságban, amióta megtanulták a traktormotor-szerelést (mert amíg csak benzint, olajat, vizet tesz bele az ember, s elhívja a szerelő-boszorkánymestert, ha a gép mégsem megy, addig a traktor boszorkányos dolog marad).

Csakhogy a bresse-i családjának nem volt sem elég földje, sem elég pénze, hogy traktort vegyen. S mióta ő maga Bionnas-ban élt, tizenkét órát dolgozott, a többit átaludta; nem ismerhette meg, milyen a munkásgondolkodás. Jöttment volt ő Bionnas-ban; ezért sem törődött a tempó gyorsulásával.

Még tetszett is neki. A várakozás az ikerbatár ládába dobásától a jelzőlámpa meggyulladásáig a ceremónia *legunalmasabb* része volt neki.

Busard valamivel négy óra előtt megjött.

– Gyorsabban megy! – mondta vidoran a bresse-i.

– Klassz volna, ha darabbérben menne – mondta Busard. Órabérben meg vagyunk lopva.

– Kevesebbet fogunk kapni?

– Nagy vagy!

– Miért?

– Nagy marha – mondta Busard.

Megnézte a többi munkást, most fejezték be első, új tempójú nyolcórás műszakjukat. A ritmusváltozás nem volt észrevehető. Éppoly lassúak voltak a mozdulatok, mint azelőtt; pihenést,

nem létező mozdulatot törültek el: nem látszott meg. Alig tűntek álmosabbnak az emberek, mint máskor.

A napi hatszor négyórás időfelosztás nem tette túlságosan hajlamossá a bresse-it és Busard-t a különös aluszékonyságra, ami általános a fröccsöntő gépek kiszolgálóinál.

A műszakok közötti szünetekben érezték meg először, hogy egyre fáradtabbak. A bresse-i már nem aludt olyan mélyen; mozgatta a kezét, mintha csípné le a répát, törné szét az ikerbatárt; felijedt, és kereste a jelzőlámpát. Busard még kevesebbet aludt, mint azelőtt; amint ledőlt, máris görcsölt a lába, pedálozhatnékja volt; ollózva ugrott ki az ágyból; ám mihelyt talpon termett, kiment lábából az erő; és igazi alvás híján sohasem volt igazán ébren. Naponta többször észrevette, hogy arca ég, végtagjai jegesek. Úgy érezte magát, mint amikor valaki hosszú koplalás után megiszik egy pohár bort. Végighúzta kezét a homlokán, mintha ökörnyálat törölne le, ami az ember arcára ragad, ha utat tör a bokrok közt.

November 15-én a két fiúnak csak három napja volt hátra a műhelyben, s teljesítik a feladatukat.

A délutáni műszak után a bresse-i nem ment haza Busard-ékhoz, mint máskor, hanem elnyúlt a műhelyhez tartozó fészerben, a műanyag zsákokon. Este nyolckor Busard felköltötte, s ő hevert le a zsákokra.

Éjfélkor a bresse-i visszament a fészerbe. Busard ott feküdt a zsákokon, kissé felkönyökölve, nyitott szemmel.

– Te következel – mondta a bresse-i.

Busard nem felelt, meg se mozdult.

– Elmúlt éjfél!

Nem kapott választ.

A bresse-i erre falujának csataordítását hallatta.

Busard felijedt, s talpra ugrott.

– Mi az – kérdezte –, mi van?

– Nyitott szemmel aludtál.

– Nem aludtam.

– Biztos, hogy aludtál, mert nem hallottad, mit mondtam.

– Ordítottál, mint egy vadember.

– Mielőtt ordítottam, beszéltem hozzád.

– Hát akkor tényleg aludtam.

– Nyitott szemmel – erősködött a bresse-i.

Némán figyelte Busard-t.

– Mit látni rajtam? – kérdezte Busard.

– Siess . . . Tíz perce áll a gép.

– Megyek.

– Ide figyelj . . . Ha nagyon álmos vagy, felkelthetsz hamarabb is. Én jobban bírom.

– Ugyan – mondta Busard.

Bement a műhelybe, s újra bekötötte a védőrács áramkiiktatóját. A bresse-i már a második hónaptól kezdve védőberendezés nélkül dolgozott, nyitott ráccsal, mint a legtöbb munkás, s így hat mozdulatból kettőt megtakarított. Busard viszont betartotta a fogadalmát. Az ujjakra csukodó, az ujjakat összezúzó prés, a présbe szoruló kéz volt talán az, amit a legélesebben képzelt el a gyermekkornak abban a szakaszában, amikor a fájdalom még elviselhetetlenebbnek tű-

nik, mint amilyen valójában. Valahányszor egy ismeretlennel kezet fogva csak két vagy három ujjat szorított meg, és aztán megpillantotta a csonkokat, úgy érezte, mintha keze összezúzódna.

Műszakkezdéskor szétbontotta a kötést, amelyet négy órával előbb a bresse-i készített, megtisztította zsebkésével a drótvégeket, s az áramkiiktatóba rögzítette a csavarhúzóval, amelyet mindig a tartály és a henger közé dugott, a csöcskinyomó mellé. Váltáskor a bresse-i kihúzta a drótvégeket, s megcsinálta a kötést. Úgy begyakorolták, hogy egyik művelet sem tartott tovább két percnél.

Busard bekapcsolta a gépet, kinyitotta a rácsot, kivette a legutolsó ikerbatárt, amit a bresse-i csinált, lehúzta a rácsot . . .

Hajnali egykor Hélène Busard, aki dél óta egyik fiút sem látta, bejött a műhelybe.

Fivére kivette a batárt a formából; leengedte a rácsot.

– Hol a haverod? Nyugtalankodtunk, egyikőtök se jön enni.

Busard lecsípte a répát, kettétörte az ikerbatárt, bedobta a két részt a ládába. Karikák feketélltek a szeme alàtt, arca ólomszínű volt.

Odamutatott a fészerre, ahol a bresse-i aludt. A piros jelző meggyulladt. Felhúzta a rácsot.

Hélène odament a fészerhez, és felrázta a bresse-it.

– Mi lesz, nem eszik?

A bresse-i felült a műanyag zsákokon.

Ő is sápadt volt. Nézte a lányt, de nem értette, mit mond.

– Nem is eszik már?
– Ennék valamit – mondta a fiú.
– Semmit sem evett reggel óta?
– Semmit sem.
– Jöjjön haza. Összeütök magának valamit.
A bresse-i a fejét rázta.
– Álmos vagyok – mondta.
Visszafeküdt a zsákokra, fejét ráhajtotta a karjára.
Hélène visszafordult a fivéréhez.
– Te se ettél? – kérdezte.
Busard felhúzta a rácsot, kivette a batárt...
– Hozzak neked valamit?
Lecsípte a répát, széttörte az ikerbatárt...
– Nincs rá időm – mondta –, inkább...
Eldobta a két batárt, felhúzta a rácsot.
– Inkább?... – kérdezte a lány.
A fiú kivette az ikerbatárt, lehúzta a rácsot.
– Inkább...
Lecsípett, tört, dobott.
– Inkább mit? – kérdezte a lány.
Kinyitott, kivett.
– Semmi – mondta.
Lehúzott, lecsípett, tört, dobott. Hélène lecsapta a főkapcsolót (nincs olyan bionnas-i nő, Marie-Jeanne-t kivéve, aki ne tudna kezelni egy fröccsöntőt). Busard felhúzta a rácsot; a forma nem nyílt ki. Rápillantott üres kezére, aztán nővérére.

Hélène tekintete találkozott a fiúéval, de úgy érezte, mintha fivére keresztülnézne rajta. A bejárat melletti vízcsaphoz szaladt, vizet eresztett

a bögrébe, s visszasietett. A vizet fivére arcára loccsantotta.

– Gyere haza – mondta.

A többiek odanéztek, de közben nyitogatták gépük rácsát (ha épp nem iktatták ki a biztonsági berendezést), kivették a kész tárgyat, lehúzták a rácsot, lecsíptek, törtek a fröccsöntő lassú ritmusában. Nem először történt, hogy ha egy munkás a teljesítőképesség megszokott határait átlépve túlórázik, odajön a felesége, az anyja vagy a nővére, s erőszakkal véget vet a hősködésnek.

Vártak a munkások, ki győz, az elszánt ember, aki végig akarja küzdeni a próbát, vagy a nő felháborodása az élet alaptörvényének fittyet hányó vállalkozás ellen.

– Már csak három napom van hátra – mondta Busard.

– Gyere haza, egyél, aludj – mondta Hélène. – A haver is! Egy nappal többet dolgoztok. Csak nem akartok felfordulni, hogy egy nappal hamarább végezzetek!

– Nem hagyhatom itt a gépet – mondta Busard.

– Megvár – mondta Hélène. – Morel bátyó nem megy tönkre, ha a gépe egy napig áll... Igaz?

Most Busard ment a csaphoz, s fejét a vízsugár alá tartotta. Mikor visszatért, megrázta magát, glóriaként fénylettek a cseppek az arca körül. Tekintete élénk volt megint.

Összevont szemöldökkel nézte a nővérét.

– Most már csak három nap van hátra – ismételte.

– Hát legyen négy – mondta a lány.

– Négyet már nem bírok.

Visszakattintotta a főkapcsolót. A dugattyú surrogni kezdett a hengerben.

– Jobb szeretnék túl lenni rajta – mondta. – Három nap nem a világ.

Mindezt összefüggően, nyugodt hanghordozással mondta, mint aki teljesen magához tért.

– Látod – tette hozzá –, egész jól bírom.

Felhúzta a rácsot, kivette az ikerbatárt.

– A legjobb volna – mondta –, ha az utolsó három napon idehoznád nekünk az ennivalót...

– Azt már nem – vágta rá hevesen Hélène.

– Az utolsó három napon...

– Nem alhattok abban az egészségtelen lyukban.

– Három napig – mondta a fiú.

Bedobta a ládába a két egyforma batárt, s a falra erősített naptárra mutatott.

– Vasárnap délután négy órakor megkezdem az utolsó műszakomat... – mondta.

Felhúzta a rácsot, kivette a batárt...

– ...még aznap este megtáncoltatlak. Marie-Jeanne nem lesz rád féltékeny.

Lecsípte a répát.

– Fizetek egy üveg pezsgőt.

– Meglátjuk – mondta Hélène. – Mit ennél?

– Gyümölcsöt – mondta a fiú – meg csokoládét... Mint a versenyzők.

Felhúzta a rácsot.

– Finiselünk – mondta.

Az öreg Morel szombat reggel végigment a műhelyen.

Rápillantott a naptárra, amely Busard-ral szemben függött a falon. A „18, vasárnap" rubrika mellé azt írta a fiú;

OBSIT

S alája:

187 nap
4488 óra
201 960 darab

S még lejjebb, nagy betűkkel, pirossal bekarikázva:

325 000 frank

Morel elgondolkozott.

– Sokkal többet kerestél te ennél – mondta.

Hozzászokott a fejszámoláshoz.

– 418 500 frankot – mondta.

– Levonom a kvártélypénzt, amit a szüleimnek adok – mondta Busard.

Felhúzta a rácsot, kivette az ikerbatárt. Morel számolt.

– Napi ötszáz frankot adsz nekik – mondta. – Ennyi a rezsid.

– Fűteni kell a gépet – mondta Busard.

– Értesz a kalkulációhoz, menni fog az üzleted... 325 000 frank tiszta nyereség hat hónap és néhány nap alatt, szép pénz. Én se kerestem mindig annyit. Még mostanában is megtörténik, hogy a Plastoform veszteséggel dolgozik.

Busard lehúzta a rácsot, lecsípte a répát.

– Úgy hallottam, bérlő leszel?

– Igen – mondta Busard –, egy *snack-bar*t bérelek, egy benzinkút mellett, a 7-es úton...

– Kitűnő ötlet, a *snack-baré* a jövő. Én magam is, amikor Párizsba megyek a Chevrolet-val, csak *snack-bar*ban ebédelek. Benzint is adnak. Nincs időveszteség, és nem vágnak meg... 325 000 frank kaució?

– 700 000 – mondta Busard. – A menyasszonyomnak meg nekem volt egy kis megtakarított pénzünk.

– Remélem, nem csaptak be...

Morel elgondolkozott.

– Hiányzott 325 000 frankod, s előteremtetted a fröccsöntővel... így van?

– Így – mondta Busard.

– Látod, mindenkiből lehet kapitalista.

Busard kivette a batárt a formából. Morel hirtelen rátette nagy kezét a rácsra, nem engedte, hogy a fiú lehúzza.

Számolta a másodperceket. Hétig:

– Egy... kettő... három...

A forma nem csukódott be.

– Jól van – mondta Morel. – Nem iktattad ki az árammegszakítót.

– Ha minden munkás olyan rendes volna, mint te, akkor nem volna soha baleset. Ezek a védőrácsok pokoli pénzbe kerülnek, és háromnegyed részüket nem is használják, mert a munkások megbűvölik őket... Ha főnök leszel, majd meglátod... a társadalombiztosítás, a balesetelhárítás, se vége, se hossza...

Busard kivette a formából a batárt.

– Ismerem a menyasszonyodat – mondta Morel.

Busard rajtahagyta kezét a nyitott rácson, s rá-

nézett Morelre. Morel rápillantott a fiúra, aztán a forma belsejére mutatott.

– A szarvasbőrt – mondta.

Busard benyúlt a tartály alá a szarvasbőrért.

– Rendes kislány a menyasszonyod – folytatta Morel. – Komoly, hidegfejű ... El fogjátok érni, amit akartok.

Busard kitörölte a formát.

– Ha egyszer ... szükségetek van valamire ... sose lehet tudni, váltókezesség például ... feltéve, hogy rendes dologról van szó, persze, gondoljatok Morel bátyóra ...

– Köszönöm, főnök – mondta Busard.

Visszatette helyére a szarvasbőrt, lehúzta a rácsot ... Morel elbattyogott nehéz bakancsában. Habár sárba már sohasem lépett, megtartotta régi szokását, viselte vadászbakancsát, élete első fényűzési cikkét, amit jóval az első fröccsöntő előtt vásárolt, még amikor kisegítő kőműves volt két társa mellett.

Ugyanezen a szombat délelőttön, valamivel később, átment a műhelyen Chatelard is, egy ismeretlen emberrel, akinek megmutatta a műhelyt. Busard azt gondolta, hogy az ismeretlen a bizalminak politikai barátja. Röpcédulákat osztottak, amelyek tudatták, hogy este politikai gyűlés lesz, párizsi küldöttek részvételével.

A két férfi megnézte Busard naptárát s a jegyzetet, amit a fiú a 18-i vasárnap alá írt. Chatelard súgott valamit az idegennek. Busard gondolta, hogy az ő kalandját meséli el. Felhúzta a rácsot, kivette az ikerbatárt ...

– Érdekes – mondta fennhangon Chatelard.

– A számításnak csak az egyik fele készült el. A formát egy amerikai cég adta olcsón, szeretné megvetni a lábát Bionnas-ban. A játékszert negyven frankért adják el a Kameruni Általános Részvénytársaságnak. Vonjuk le a gépi energiát... a nyersanyagot... a gép amortizációját... a rezsit... bőven számolok...

Chatelard éppoly jó fejszámoló volt, mint az öreg Morel.

– Hat hónap alatt – mondta – több mint 500 000 frankot keresett az öreg ezen a fiún.

Busard lecsípte a répát...

– Többet kerestem nála – mondta. – A 325 000 frank a tiszta keresetem. De napi ötszáz frankot adtam a szüleimnek is.

– A lovat is abrakolják – mondta Chatelard.

Busard lehúzta a rácsot.

– Teszek a maga marhaságaira – mondta. – Holnap este nyolckor elhúzom a csíkot...

Az idegen kérdő pillantást vetett Chatelard-ra.

– Ez olyan gyerek, aki *ma akar élni* – mondta Chatelard.

Busard lecsípett, tört, dobott... A két férfi továbbment.

– Nehéz hely ez itt? – kérdezte az idegen.

– Minden hely nehéz – mondta Chatelard. – Az öreg elmondaná neked, hogy nem adhat többet, mint a konkurrencia... Egykori munkás... Harminchatban a Népfrontra szavazott... A megszállás alatt gubát adott az ellenállóknak... Nemrégen is 20 000 frankot küldött a fiával, hogy támogassa a sajtónkat...

– A jövőjére gondol...

– Nem olyan egyszerű dolog. *Vörös* maradt, ahogy errefelé mondják... Mostanában is betéved egy pohár borra a *Társadalom Hajnalába*, s a srácok nevetve húzzák: „Vén renegát... te megcsináltad egyedül a magad forradalmát." Tetszik neki, mert büszke rá, hogy okosabb volt, mint a többi. De azt mondja: „Öreg szívem továbbra is együtt ver a tiétekkel...", és ez is biztosan igaz... Persze a hely elsősorban azért nem olyan rémes, mint a többi, mert a szakszervezet erős...

– Ez a srác is egyedül szeretné megcsinálni a maga forradalmát – mondta az idegen.

– Csakhogy ma már nem lehet – mondta Chatelard.

A délutáni szünetben Busard nem tudott elaludni. Forgolódott a műanyag zsákokon a fészerben. Végül felkelt, s odaállt a bresse-i mögé, aki nyitott ráccsal dolgozott.

A bresse-i lehúzott, lecsípett, tört, dobott. Busard cigarettát meg tüzet adott neki egyszerre. A bresse-inek volt még annyi ideje, hogy meggyújtsa a cigarettát. A piros jelző meggyulladt, a forma kinyílt.

– Én – mondta a bresse-i, miközben kivette az ikerbatárt – holnap éjfélkor végzek.

– Én este nyolckor. Érted jövök. Elviszlek a bálba Marie-Jeanne-nal meg a nővéremmel.

– Olyat mulatunk, hogy na – mondta a bresse-i.

Lecsípett, tört, dobott. Busard arra gondolt, hogy szamárság itt maradni a présnél, miközben

a másik dolgozik; eleget kell neki még itt lennie: négy műszakot: tizenhat órától húsz óráig, nulla órától négy óráig, nyolc órától tizenkettőig, tizenhat órától húsz óráig. Kiment az üzem kapujába. Alacsonyan járó felhők foszlottak szét a csúcsokon, Saint-Claude felé. A Jean Jaurès sugárút sarkán egy kerékpáros megcsúszott a nedves kövezeten. Busard megbörzongott, s visszatért a műhelybe.

Útközben többen rámosolyogtak. Az egyik munkás rákacsintott, s azt mondta:

– Holnap leszereltek ...

Bement a fészerbe, s megpróbálta olvasgatni az ott hányódó újságot, egy lyoni napilapot. Egyáltalán nem érdekelte. Mióta elvégezte az iskolát, egyetlen könyvet sem olvasott, újságot sem, kivéve az *Équipe*-et meg a *Miroir Sprint*et. Nem tudta, mi történik a világban, kivéve a kerékpárügyeket meg azt a néhány szót, amit szinte véletlenül meghallott a gyári beszélgetésekből vagy az apjánál otthon; de inkább becsukta a fülét az ilyen beszélgetések hallatára, mert azt hitte, mind „süket duma", amellyel meg akarják akadályozni, hogy maga intézze a saját életét. Marie-Jeanne hasonlóképpen. Mindketten munkásfiatalok Bionnas-ban, egy munkásvárosban, ahol az emberek Saccóért és Vanzettiért küzdöttek, ahonnan önkéntesek mentek a köztársasági Spanyolország megvédésére, amelynek falai tele voltak Ridgway tábornok elleni feliratokkal – mindketten ugyanúgy nem ismerik koruk eseményeit, mint Paul és

Virginie[5] a szigetükön. Ilyen fura dolgok is megtörténhettek Franciaországban – méghozzá aránylag gyakran – ebben az időben.

Busard figyelmét lekötötte egy pillanatra a véletlenül kezébe került újság sportrovata. De nem volt benne szó kerékpárról. Rágyújtott, s megpróbált semmire se gondolni; nehéz dolog. Önkéntelenül számolni kezdett: még tizenhat óra, ezernégyszáz batár, kétezer-kétszáznyolcvanszor felemelni a védőrácsot, nyolcezer-hatszáznegyven mozdulatot megtenni... Visszament a műhelybe.

Háromnegyed négykor megjött Hélène a harapnivalóval. Marie-Jeanne is vele jött.

Most jött először Marie-Jeanne az üzembe. Világoskék, majdnem áttetsző esőkabátot viselt, ez volt a divat. Kissé mereven lépdelt a műhelyben a magas sarkú cipőben. Durcás volt a szája. Előre is utálta a gyárat. Hideg neonfények, nagy állatok módjára gubbasztó prések, lassan nyíló s csukódó, kézroncsoló formák, tudta ő, mindig is így képzelte el. Érezte, hogy minden szem reá tapad.

Hélène sokkal otthonosabban mozgott. Egész nap esztergályozott az apja műhelyében. Gyakran jött el a Plastoformba a csiszolni való szemüvegkeretekért. A legtöbb munkás tegezte. A formakészítő egyik lakatosával járt jegyben.

– Kedves, hogy eljöttél, köszönöm – mondta Busard Marie-Jeanne-nak. – A vége felé járunk. Látod, igazam volt...

5 Bernardin de Saint-Pierre rousseau-ista regényének hősei: egy idilli szigeten élnek, távol az európai civilizációtól.

Már ki voltak hirdetve. Következő vasárnap megesküsznek, és másnap mennek a *snack-bar*ba. Tudta Busard, hogy közel, amire annyira vágyott. Mégsem volt vidám. Nem tudta, miért.

– Úgy érzem magam, mintha moziban volnék ... – mondta. Talán a kimerültségtől ...

Mint általában, most se látszott semmi Marie-Jeanne feszesen fényes arcán.

A fiú megevett egy tábla csokoládét. Hélène biztatta, hogy egyen még egy szendvicset is.

– Nem – mondta –, nem kívánom.

Elérkezett az idő, fel kellett váltania a bresse-it, aki elment a fészerbe; Hélène utánavitte az élelmet. Busard megint odaállt a préshez. Marie-Jeanne mellette maradt, némán.

Alighogy nekifogott, elkezdett verejtékezni. Levetette a kék munkakabátot, s atlétatrikóban maradt. Nem volt nagyon meleg a műhelyben. Marie-Jeanne egészen jól tűrte a gyapjúpulóvert az esőkabát alatt. Ez volt a Plastoform legmodernebb műhelye, elég jól szellőztették.

Busard csak izzadt. A cseppek lehullottak kiálló arccsontjáról, s a vállgödrébe estek, ahonnan szépen lefolytak a trikóig, az aztán felitta.

– Mindjárt visszajövök – mondta Marie-Jeanne.

Kiment a műhelyből, most már nagy léptekkel, s csaknem azonnal visszajött egy kis üveg kölnivízzel; a legközelebbi fodrásznál vette, a Jean Jaurès sugárút sarkán.

Busard felhúzta a rácsot, kivette az ikerbatárt ...

A lány bekölnizte a maga azsúrozta batiszt zsebkendőt.

Busard lecsípte a répát.

A lány lágyan végighúzta a zsebkendőt a fiú homlokán; hogy letörölje a verítéket.

– Folytasd csak – mondta a lány –, folytasd . . .

Megmasszírozta a halántékát.

A fiú kettétörte az ikerbatárt, s a ládába dobta. A piros jelző meggyulladt. Nem húzta fel a rácsot. A forma nem nyílt ki. A prés leállt.

A fiú a lány vállára tette a kezét. A lány tovább masszírozta a fiú homlokát. Most először volt hozzá igazán gyöngéd.

– Szegény drágám – mondotta.

Domború, fényes homlokát, amelyen úgy csillant meg a fény, mint a szépmívű famunkákon, a fiú nedves homlokához értette.

A műhely végéből füttyentett az egyik munkás. A másik csók hangját utánozta, cuppantott. Busard elvette kezét a lány válláról. Felhúzta a rácsot, kivette az ikerbatárt . . .

Marie-Jeanne becsúsztatta a kölnivizes üveget meg a zsebkendőt a fiú zsebébe.

– Holnap találkozunk – mondta. – Nyolckor érted jövök.

Hélène kijött a fészerből, otthagyta a bresse-inek a vacsorát. A két fiatal nő együtt ment el a gyárból.

Egymás mellett haladtak a Jean Jaurès sugáruton. Marie-Jeanne hallgatott. Látta maga előtt Busard verítéktől gyöngyöző vállát, ez sokkal jobban megrázta, mint amikor meztelenül hoz-

zásimult. Mostantól fogva az ő dolga lesz, hogy letörtölje a verítéket.

Karon fogta Hélène-t.

– Boldog vagyok – mondta felhevülten.

Hélène meglepődött, mert Marie-Jeanne-t olyannak ismerte, aki mindig uralkodik magán. Ügyetlenül megpaskolta a karján nyugvó esőkabátujjat.

– Jól van, kicsikém – mondotta –, jól van, na jól van . . .

Húsz órakor a bresse-i bejött, hogy felváltsa Busard-t. Nagyot vert a hengerre.

– Büdös dög – mondta a gépnek.

Másodszor is odavágott, akkorát, hogy egy ökör is összeesett volna. De az öntöttvas erős dolog, meg se rezzent.

– Dög – ismételte a fiú. – Holnap ilyenkor az utolsó műszak.

Busard-t meglepte, amit a parasztfiú tett. Neki meg se fordult a fejében, hogy gyűlöli a gépet.

Most se tudott többet aludni, mint az előző pihenő alatt. Forgolódott a zsákokon egy óra hosszat, aztán sétált egyet a gyárban. Ilyenkor éjszaka csak présmunka folyik. A szerelőműhelyekben ott feküdtek a tárgyak az asztalokon, úgy, ahogy a munkásnők otthagyták őket, amikor megszólalt a nyolcórai sziréna.

Az egyik asztalon nagy halom helikopter sorakozott egy üres széksor előtt. Csak a legszélsőnek volt meg minden kis légcsavarja. Ahány művelet, annyi szék, ahány szék, annyi munkásnő. Busard arra gondolt, hogy milyen lehangolt lehet egész

nap ugyanazt a légcsavart ragasztani ugyanarra a mozgatható tengelyre, és hogy mennyire igaza volt, amikor úgy döntött, hogy megszökik ebből a városból, ahol az embereknek természetes az ilyen lehetetlen elfoglaltság.

A szomszéd asztalon egy rózsaszín babához csak két szék kellett: a két szem beragasztása s a bal testfél hozzáragasztása a jobb testfélhez. A néger babához három művelet kellett, külön préselt vörös ajkai miatt.

Rábukkant a batárokra is; ott álltak sorban, egész székosztag előtt, a négy egymástól független ló és a mozgatható kocsirúd miatt. A lovak fején csótár volt. Fehérek voltak. Most látta először, mi lesz a munkájából.

Tizenegykor odament a bresse-ihez.

– Nem tudok elaludni... akár most is átvehetem tőled... Felkeltelek háromkor, és hazaugrom.

Kényelmesen kezdett a munkához. Szüntelenül csak arra gondolt: „Ezután már csak két műszak marad... és a következő váltáskor öt óra pihenőm lesz négy helyett."

Éjfélkor megjöttek a vasárnapi első műszakosok, s ez egy kis élénkséget hozott a műhelybe. Többen megveregették a vállát.

– Ez az utolsó napod, mázlid van.

Az egyik srác azt mondta neki.

– Az idő javul. Nyolckor elmegyek horgászni. Fejes domolykót, véres csalival. Novemberben a domolykó már csak a vérre harap.

Aztán beállt a műhely hamis csendje, s alatta ott lebegett a présekből sziszegése, bugyborékolása,

egy csomó láthatatlan dolog hangzavara, mint éjszaka az erdőben.

Busard kivette az ikerbatárt... A teljesen önműködő prés jelzőhangja megszólalt. Nyitva hagyta a rácsot, s a bajban levő gép felé sietett.

Szörcsögést hallott maga mögött, mint amikor valami vad belecsúszik a vízbe.

Rögtön hátrafordult. Látta, hogy a batárprés szája becsukódik. A védőrács még mindig nyitva volt.

Selyemsuhogásszerű hang: a fröccsölő dugatytyú elindult.

Busard így szólt magában: „A prés megőrült."

Megesik, hogy a prések megbolondulnak. Elég az elektromos részekben egy rossz érintkezés, hogy megzavarodjék a műveletek sora.

Busard gondolkozott, mennyi idő kell majd a javításhoz. A szerelők csak reggel nyolckor érkeznek. Fennhangon azt mondta:

– Mégse holnap lesz az obsit...

Ugyanabban a pillanatban mellen ragadta a szorongás.

A teljesen önműködő gép hangjelzője tovább sipítozott. Megtörténik, hogy az őrület mintegy ráragad egyik gépről a másikra; a széria törvényszerű jelentkezése, mint a rulettnél.

A batárprés piros jelzőlámpája kigyulladt. A forma kinyílt.

Busard mozdulatlanul várt.

A forma bezárult. Busard hátraugrott.

Ha a gép valóban megbolondult, akkor a dugattyú újra működni kezd. Márpedig a matrica tele van. Tehát az anyag ki fog lövellni a forma

domború és homorú része közt. Mindig a dugattyú győz, mert több ezer kilós nyomás mozgatja.

A dugattyú nem mozdult.

Tehát a gép nem őrült meg. Csupán a biztonsági berendezés nem működött. Akkor is van áram, ha fent a védőrács. Ennyi az egész.

Busard arra gondolt, hogy talán elfelejtette visszaiktatni az árammegszakítót.

Odarohant a teljesen önműködő géphez, amely továbbra is segítségért süvöltött. A fröccsölő rést csöcs tömte el; Busard kipiszkálta, aztán lekaparta a formára tapadt anyagot. Visszakapcsolta az áramot, a gép újra működni kezdett, és Marie-Jeanne szeme színére emlékeztető kék bögrék újra elindultak a ferde síkon.

Busard tíz percet vesztett. Hatvan batárral kevesebbet mutatott a számláló. Ha tovább vesztegeti az idejét, akár egy perccel is, büntetést kap. Hogy ledolgozza a büntetést, egy műszakkal többet kell csinálnia. Az obsit nincs meg vasárnapra.

Kikapcsolta a főkapcsolót, kinyitotta kézzel a formát, kivette a kész ikerbatárt, bekapcsolt. A forma összezárult, a dugattyú elindult.

Busard most nyitott ráccsal dolgozott. „Nem emlékszem, hogy beiktattam-e az árammegszakítót – mondta. – Arra sem emlékszem, hogy nem iktattam be. Talán beiktattam, de nem működik. Lehetséges, hogy nem működik? Az áram kiszámíthatatlan; valahol mindig megtalálja az utat: Az biztos, hogy akkor is van áram, ha fenn van a rács. Pedig visszaiktattam az árammegszakítót. Nem, nem iktattam vissza. De igen, visszaiktattam. Nem tudom."

Kivett, lecsípett, tört, dobott, leste a jelzőlámpát.

A kis időnyerés, hogy nem kellett fel- és lehúznia a rácsot, olyan volt, mintha terhet dobott volna le a válláról. Könnyebbnek érezte magát, szabadabban lélegzett. De arra gondolt: „Meg kell állítanom a gépet, s vissza kell iktatnom az árammegszakítót."

Nagyon élénken tudatában volt. Tudta, milyen veszélyes védőberendezés nélkül dolgozni. Ha rágondolt, már érezte is a kezét beharapó forma szorítását. De arra is gondolt:

„Ha visszaiktatom az árammegszakítót, egy percnél többet vesztek, megvan a bírság, s nem fejezem be holnap nyolckor."

Nevetséges dolog. Ha 201 780 batárt készít 201 960 helyett, ha 324 700 frankot keres 325 000 helyett, az nem változtat semmit a sorsán. Akár azonnal otthagyhatta volna a műhelyt. Már megkereste a lelépést, amit a falatozó tulajdonosa követel. Nem számít már itt néhány száz frank. Csakhogy az ő fejében ez meg sem fordulhatott. Hat hónapja és egy napja cselekvéseit egyetlen cél határozza meg: el kell készítenie 201 960 batárgyászkocsit, kétezer-kétszáznegyvennégy munkaóra alatt, hogy megkeressen 325 000 frankot. Ha valaha is eszébe jutott volna, hogy másképp is lehet, akkor már rég feladta volna a harcot. Azt mondta:

– Ha viszont visszaiktattam az árammegszakítót, akkor a készülék rossz. Meg *kell* állnom, meg kell várnom a reggel nyolc órát, hogy a sze-

relők megjavítsák a gépet. Hány órát kell várnom? Hány napot?

Lecsípett, tört, dobott, figyelte a lámpát, kivette az ikerbatárt...

– Becsípi az ujjamat. Nem szabad becsípetni az ujjamat.

Rendkívüli figyelemmel kezdett dolgozni.

A forma tíz másodpercig van nyitva. A kéz legfeljebb négy másodpercig van a formában.

Meggyorsította a mozdulatait. Ez volt a legbiztosabb. Fennhangon számlálta a másodperceket. Ki tudta venni a batárt három másodperc alatt, aztán két és fél másodperc alatt. Így hét, majd hét és fél másodperces biztonsági időt szerzett.

Ha nála lett volna a kis doboz maxiton, amit régebben mindig a munkaruhája zsebében tartott... De az Ezüstlábnál töltött éjszaka után megtiltotta magának a maxitonszedést. A rettenetes ruméhségét az első pohár után a maxitonnal való visszaélésnek tulajdonította. Két napig fájt a feje az eset után...

Most már sajnálta, hogy eldobta a maxitonos dobozt a hortenziaágyásokba, Marie-Jeanne-ék barakkja előtt.

Újra a másodperceket számlálta. Még mindig két és fél, három másodperc alatt vette ki a batárokat.

Arra is gondolt, hogy a mozdulat élénksége s a görcsösen összpontosított figyelem is segít, nehogy elaludjon. Megpróbált megmaradni ugyanabban a ritmusban, de a másodpercek számolása nélkül, érzékből.

A nagy órára nézett: egy óra tíz. A bresse-it háromkor kelti.

Amikor újra az órájára nézett, háromnegyed kettő múlt öt perccel. Fennhangon számolta az időt, amit keze a formában tölt: négy másodperc. Még valamivel több is. Arra gondolt:

„Becsípi az ujjamat."

Valami változást hozó eseményben reménykedett: például, hogy a teljesen önműködő prés megint megzavarodik. Leste, mikor szólal meg a hangjelző. Jó darabig lekötötte. Újra az órára nézett: két óra öt perc. Számolt: a keze majdnem hat teljes másodpercig maradt a formában.

Azt gondolta:

„Teljesen biztos, hogy becsípi a kezemet."

Abban reménykedett, hogy valamelyik másik munkás kezét előbb csípi be a gép, mint az övét. Meghallja a kiáltást. Otthagyja a prést, hogy a másiknak segítségére rohanjon. Ilyen esetben a műhely minden munkása otthagyja a prést, s a sebesült segítségére siet. Úgy tesz, mint a többi. Mire megérkezik a mentőkocsi, három óra. Meg van mentve.

A nagy órára nézett: két óra huszonöt. Számolt: keze hat és fél másodpercig maradt a formában. Lecsípte a répát, szétválasztotta az ikerbatárt. Fennhangon így szólt:

– Elég volt marháskodásból!

Beledobta a ládába a két egyforma batárt. Elhatározta: „Visszakötöm az árammegszakítót... Meg vagyok mentve!" A vörös jelző meggyulladt. A fiú kivett, lecsípett, tört, dobott, kivett, lecsípett...

Két óra negyvenkettőt mutatott a nagy óra. Felordított. A legközelebbi présen dolgozó munkás azonnal mellette termett. Busard keze csuklóig benne volt a csukott formában.

Busard szája tátva volt, mintha még ordítana, semmi hang nem jött ki belőle. A munkás a hóna alá nyúlt, hogy össze ne essen.

A forma megnyílt. Busard a munkás mellére hanyatlott.

Odafutott mindenki. Egyikük máris telefonált. A bresse-i még aludt.

Az egész kezét szétroncsolta. Több ezer kilós nyomás. Könyékig égési sebek: a résen pontosan annyi folyékony, forró műanyag lövellt ki, amennyi hús és csont töltötte ki a formát.

Elkötötték a kart. Megérkezett a mentő. A többi munkás visszatért a gépéhez.

Az utas, ha Bionnas-ba téved, talán betér a Kis Toulonhoz címzett kocsmába.

Tarokkozók – a tarokkjáték nagy divat a Jura hegyei közt – foglalják el rendszerint az egyik sarokasztalt, a helyiség végében. Az egyik kártyázó félkezű. Kabátja ujjából nikkelezett acélszerszáma nyúlik ki – könnyű kitalálni, hogy a csonkhoz van erősítve –, félig csipesz, félig meg kampó: ezzel tartja a kártyáit, legyező alakban. A többi játékos a napszakok szerint váltja egymást. Hanem a félkezű ott van mindig, ül a lócán, a sarokban. Tarokkozik nyitástól zárásig, amire néha igen későn kerül sor. Ő Bernard Busard, az üzlet tulajdonosa.

Időről időre megkopogtatja a márványasztalt a csonkjára szerelt acélszerszámával. Felesége Marie-Jeanne, a tulajdonosné, odasiet.

Busard kurtán megmondja, mit akar.

– A hatos vendég fizet.

– Megyek – válaszol Marie-Jeanne.

– Nincs nyomása a sörnek.

– Megyek a pincébe.

– Venay bácsinak jó kedve van. Miért vágsz olyan képet, mintha temetésen lennél?

– Kedves leszek vele.

– Mosolyogj!

– Igen – mondja Marie-Jeanne.

Busard rákoppint acélkezével a márványlapra. A kártyapartnereken látszik, hogy zavarban vannak. Marie-Jeanne elkotródik.

Legtöbbször italért kopog az asztalon.

– Még egy rundot!

– Jó – mondja Marie-Jeanne. – Ami volt? – kérdi a játékosoktól.

Ki ezt kér, ki azt. Busard-nak mindig rum kell. Reggeltől késő éjszakáig azt issza. Látszólag sosem részeg. De két szeme mintha egyre közelebb kerülne egymáshoz, ahogy múlik az idő. Sötét, gonosz kifejezésű lesz tőle az arca.

Marie-Jeanne takaros és tiszta, éppolyan fényesen feszes, mint régen.

Egyszer – hat hónappal azután, hogy megvették a boltot – megkérdeztem Busard-tól, hogy miért olyan szigorú az asszonnyal.

– Kurva az – felelte.

Tiltakoztam. Leintett.

– Tudom, mit beszélek.

És tovább kártyázott.

Számtalanszor vissza kellett térnem az ügyre, különböző mellékutakon, hogy végre halljak tőle valamit.

A baleset után a *snack-bar* tulajdonosa visszalépett. A 7-es út közönsége nem szereti, ha csonkakezűek szolgálják ki. Meg hogyan is szolgálna fel Busard fél kézzel? Marie-Jeanne volt Lyonban, ő vitte a 325 000 frankot.

– De hát – mondta a tulajdonos – nem akarok visszaélni a vőlegénye szomorú helyzetével...

És bár a szerződés kimondta, hogy bánatpénzt kell fizeni, visszaadta a lekötött 375 000 frankot.

Marie-Jeanne tehát 700 000 frankkal jött vissza Bionnas-ba. Busard még a kórházban volt. Az alsókar égési sebei elmérgesedtek; lázas volt; azt hajtogatta:

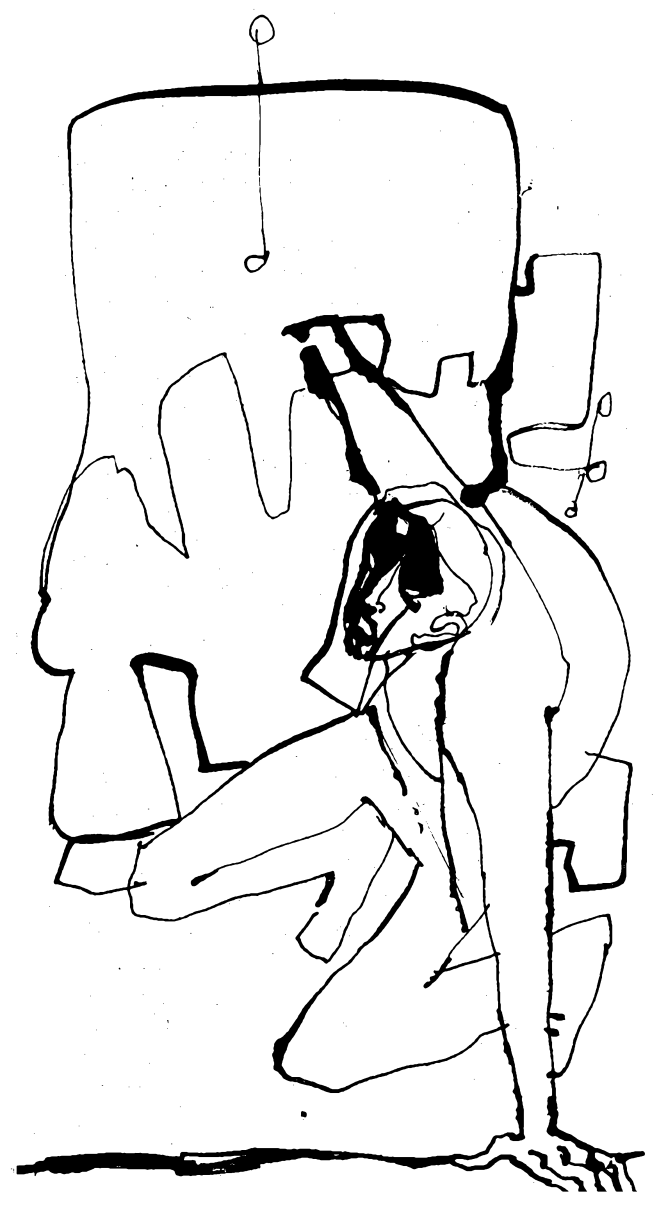

– Itt hagytam a karomat, de olajra lépek...

Emlékezett egy történetre, amit az iskolában tanult: a róka lerágta a saját lábát, hogy kimeneküljön a csapdából. Lázasan suttogta:

– Micsoda róka vagyok én!

Marie-Jeanne letagadta előtte, hogy útja csőddel végződött. Akkortájt Ezüstláb elhíresztelte, hogy ott akarja hagyni Bionnas-t, túlságosan kis hely az ő tehetségének, amely nagy éjszakai ünnepek rendezésére hivatott; talált egy eladó kocsmát Párizsban, a Bastille tér közelében. A Kis Toulont áruba bocsátja kétmillióért, 800 000 frankot kér készpénzben.

Mindenki közbenjárt, beleértve az idősb és fiatalabb Morelt, hogy Ezüstláb engedjen a követeléséből, s hogy Marie-Jeanne megvehesse az üzletet. Különben is, kétmillió túl nagy ár volt a Kis Toulon forgalmához képest.

Ezüstláb egy álló hétig ragaszkodott a követeléséhez, aztán egyszerre csak engedett. Marie-Jeanne megvette a kocsmát 700 000 frank készpénzért, s további egymillióért kétéves lejáratra.

Amikor aláírták az adásvételi szerződést, Busard már nem volt lázas. A levertség korszaka közvetkezett. Marie-Jeanne szűkszavúan mesélte el az alkudozás történetét, nem sok részletet tárt fel. Busard szóra se méltatta. Csak az szúrt szemet neki, hogy Marie-Jeanne hajlandó Bionnasban maradni.

Alighogy Busard kijött a kórházból, összeházasodtak, és mindjárt birtokba vették a Kis Toulont.

Busard kétségbeejtő gondolatokat forgatott a

fejében. Meggyőződése volt, hogy az egész város őrajta nevet. A srác, aki *ma* akar élni, a kis hencegő, aki kitalálta, hogyan fog *olajra lépni*, rajtavesztett, oda az ökle, örökre Bionnas-hoz van láncolva, és bordélytulaj lett. Nagyot tévedett; egyszerűen csak sajnálták. Busard annyira szenvedett a Kis Toulon rossz híre miatt, amelyre a kocsma még Ezüstláb idején tett szert, hogy ha egy fiatal lányvendég kissé hangosabban nevetett, kidobta. Odament az asztalhoz, rákoppintott kettőt az acélkézzel:

– Kifele, kifele! És nem fontos visszajönni. Ez nem kupolda itten.

A fiúk, akik a lányokkal voltak, nem mertek visszaszólni, mert rettenetes volt az arckifejezése, meg egy félkezűvel nem is lehet verekedni, hiszen szánja az ember. De többé nem jöttek vissza.

Juliette Doucet-t is kidobta. A lány nemsokára ott is hagyta a várost egy kereskedelmi utazóval. Mostanában a lyoni mulatókban lehet vele találkozni. Elvesztette már a csillogását, amely tavaszi hegyekre emlékeztetett.

Busard spárgatalpú szandált visel; s kocsmatulajdonossága első idejében, mielőtt rászokott, hogy egész nap tarokkozzon, csendben az asztalok mögé lopózott, vagy hangtalanul felbukkant a pult mögül, s beszélgetésfoszlányokat próbált elkapni.

Így lepte meg egyszer Marie-Jeanne és Jules Morel vitáját. Marie-Jeanne ott állt a söntés mögött, Jules Morel pedig áthajolt a pulton.

– ... azután békén hagylak – mondta Jules Morel.

– Nem – válaszolt Marie-Jeanne.

– Soha egy nő se került nekem ennyibe ...

– Miért nem gondolta meg?

– És ha az egész pénzt egybe kérném?

– Már nem lakom a telepen, s a kocsma nem az én nevemen van.

– Kilakoltathatom anyádat!

– Próbálja meg!

– Cafka!

Jules Morel elment, és nem vette észre Busard-t.

– Lefeküdtél vele, hogy odaadja a 300 00 frankot, ami még kellett a bolt árához ... Sose hittem el, hogy Ezüstláb elengedte, csak azért, hogy nekem örömet szerezzen ...

Marie-Jeanne konokul tagadott. Igaz, hogy háromévi lakbérrel tartozik a Morel-telepen. De sosem feküdt le az öreggel. Megígérte, de nem tartotta be az ígéretét; ezért üldözi az öreg.

– Azt mondta: „még egyszer, azután békén hagylak" ...

– Azt mondta: „csak egyszer" ... De abból nem eszik.

– Stricit csinältál belőlem!

Marie-Jeanne körömszakadtáig tagadott. A veszekedés éjjel-nappal tartott. Busard azóta bánik olyan szigorúan Marie-Jeanne-nal.

Kikérdeztem Cordéliát. A baleset óta többször hosszan beszélgetett barátnőjével, habár Busard rossz szemmel nézte tanácskozásaikat, s félbe is szakította, hol ezt, hol azt bízva feleségére.

– Marie-Jeanne-nak sohasem volt dolga az öreg Morellel – állította határozottan Cordélia.

– Számoljunk csak – mondtam –, mivelhogy így szoktuk megvizsgálni barátaink becsületességét.

Marie-Jeanne kifizetett 700 000 frank készpénzt; ismerjük a 700 000 frank eredetét; ott nincs semmi baj. Egymilliós váltót írt alá; az üzlet a biztosíték; teljesen rendjénvaló. De miért engedett el Ezüstláb egyszerre csak 300 000 frankot, amit addig olyan elkeseredetten követelt? Lám, ez nekem is gyanús, akárcsak Busard-nak.

– Jószívű volt – mondta Cordélia.

– Ezt aztán nem hiszem.

Ezüstlábról felteszem, hogy egy éjszaka elvet 300 000 frankot, eljátssza kártyán, talán, esetleg oda is adja valakinek hajnali háromkor, aki emlékezteti rá, hogy milyen volt ifjúkorában; de hogy közjegyző előtt lemondjon róla, az lehetetlen.

– Megbízom Marie-Jeanne-ban – ismételgette csökönyösen Cordélia. – Még sose hazudott nekem.

– Túl sokat sugdolóztok.

– Női dolgok.

Emlékezetembe idézte egykori beszélgetésünket:

– *Boy*ok vagyunk. Titkaink vannak, amelyek nem tartoznak a fehérekre.

– Ez az. Te is hazudsz nekem. Nem akarod elárulni Marie-Jeanne-t.

Folyton elővettük ugyanazokat az érveket, egy-

re ugyanazokat a kétségeket éreztem, a vita nem akart véget érni.

1955 első májusi vasárnapján a bresse-i, aki katonáskodott, szabadságot kapott, s elindult a bionnas-i Körversenyen. Megnyerte; most már tudott bánni a sebességváltójával.

Este vele voltunk a Kis Toulonban. Még nem volt részeg. Cordélia félrehívta, s hosszan beszélgettek. Cordélia nekihevülve beszélt; mintha kérdéseket tett volna fel; a fiú röviden felelgetett, s zavarban volt; többször el is pirult. Innivalót rendelt; Cordélia nem hagyta, hogy a poharához nyúljon. Mintha akart volna valamit tőle, a fiú meg mintha húzódozott volna.

– Olyan vagy, mint a Nagy Inkvizítor – kiáltottam oda Cordéliának.

Egyszer csak odahívott bennünket, Busard-t meg engem.

– Na mondjad – szólt a bresse-ihez.

A fiú elmondta, hogy ő adta oda Ezüstlábnak a 300 000 frankot, ami Marie-Jeanne-nak hiányzott. Utána nyomban hazabiciklizett a falujába, hogy – mielőtt behívják – szétszórja a megmaradt 25 000 frankot. Kért nyugtát? Persze. Meg tudná mutatni? Nem tudja, hogy hol van; alighanem betette a tanyán az asztalfiába; majd előkeresi, amikor hazamegy a szüleihez. Miért adta oda a 300 000 frankot?

– Bernard a haverom.

Miért nem árulta el Ezüstláb a dolgot?

– Megkértem rá, hogy ne mondja el. Elég volt, hogy ideadta a nyugtát.

Miért kért titoktartást Ezüstlábtól? Miért lé-

pett meg anélkül, hogy bárkinek is szólt volna a dologról?

– Mert nem tartozott másra . . .

Makacsul megtagadott minden más magyarázatot. Busard gyanakodva nézett rá. Én sem hittem el egészen.

Amikor egyedül maradtunk, megkérdeztem Cordéliát:

– Meg tudnád magyarázni, miért nem Marie-Jeanne-nak adta oda a pénzt? Miért menekült, mintha ellopta volna a 300 000 frankot, miért nem adta oda a *haverjának?*

– Mert szégyellte.

– Szerintem az lett volna a természetes, ha kérkedik vele.

– Szégyellte, mert az ő erkölcsi normái szerint a csoda útján került pénzen ökröt meg tehenet kellett volna vennie, mert apjának arra van szüksége, meg később neki is szüksége lesz rá.

Attól is félt, hogy baleknak tartják. Az ő erkölcsi felfogása szerint nem lehet nagylelkűségi rohamokban elpocsékolni 300 000 frankot.

– Hát igen – mondtam –, igen . . .

Busard nem akart hinni a bresse-i meséjének. Meg volt győződve róla, hogy Cordélia tanította be, mit mondjon. Továbbra is rosszul bánt Marie-Jeanne-nal.

Most, hogy a történet megírásának a vége felé tartok, hallom, hogy három hónapja nem törlesztik Ezüstlábnak a lejáratokat. Nem lep meg; Busard harapós kedve lassanként elriasztotta a vendégeket. Lemercier asszony elmondta Cordéliának, hogy a veje arra gondol: eladja a boltot, s

visszamegy a gyárba dolgozni; egy kis tréning után lehet fél kézzel is dolgozni a fröccsöntőn; Jules Morel beleegyezett, hogy megpróbálja. Marie-Jeanne mint fehérnemű-varrónő elvesztette a megrendelőit; de Paul Morel felajánlotta neki, hogy dolgozzék a ragasztóműhelyben; „nem lesz annyira rab, mint a kocsmában".

Mindhárman a Morel-telepi barakkházban fognak lakni, mert a mama óvatosságból nem adta fel a lakást, s nem költözött kisebbe. Busard százkilencven frank órabért kap majd, mivel megrokkanása olyan felháborodást keltett, hogy kitört a sztrájk, s újabb tíz frank emelést adtak. Rokkantsági járulékát is megkapja.

– Elég jól megleszünk – mondta Lemercier-né.

Tartalom

Szép Maszk (Pap Gábor) 5

325 000 frank (Tardos Tibor) 477

HARMADIK KIADÁS

A KIADÁSÉRT FELEL

AZ EURÓPA KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA

A FORDÍTÁST AZ EREDETIVEL EGYBEVETETTE

ÉS SZERKESZTETTE: GARA GYÖRGY

SOROZATTERV: MIKLÓSI IMRE

MŰSZAKI SZERKESZTŐ: VARGHA GYULA

MŰSZAKI VEZETŐ: ANDRÁSI GYŐZŐNÉ

KÉSZÜLT: 31 600 PÉLDÁNYBAN

25,7 (A/5) ÍV TERJEDELEMBEN

GARAMOND BETŰVEL, EU-d-7778

76.1260 — KOSSUTH NYOMDA, BUDAPEST

FELELŐS VEZETŐ:

MONORI ISTVÁN VEZÉRIGAZGATÓ

ISBN 963 07 1347 0